

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000200277

A

Αναστάσιος Χ. Αντωνάρας

485

Γυάλινα ρωμαϊκά και παλαιοχριστιανικά αγγεία από τη
Θεσσαλονίκη και την περιοχή της.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

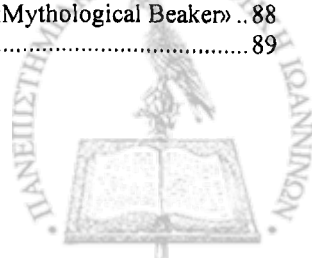

*Αφιερωμένο
στη Μάνια και στο Χρήστο.*

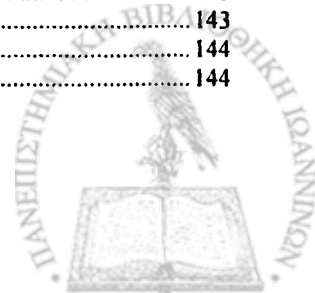
Πίνακας Περιεχομένων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	9
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	11
Πίνακας συντομογραφιών περιοδικών	11
Πίνακας συντομογραφιών βιβλίων και άρθρων	13
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	41
1. ΠΑΡΑΓΩΓΗ-ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ-ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ	45
Πρώτες ύλες	45
Παραγωγή	45
Υαλοποιία-Πρωτογενής παραγωγή γυαλιού	46
Δευτερογενής παραγωγή-κατασκευή αντικειμένων	48
Τεχνικές κατασκευής αντικειμένων	53
Λάξευση	53
Περιέλιξη και τεχνική του πυρήνα	53
«Χύτευση»	53
Πύρωση	54
Κάμψη	54
Εμπίση	55
Περιστροφική εμπίση	55
Ελεύθερη εμφύσηση	56
Τεχνικές διακόσμησης	57
Εμφύσηση σε μήτρα	57
Κοπή-εγχάραξη με τροχό	58
Γεωμετρικά θέματα	59
Εικονιστικές παραστάσεις	60
Καμέο	60
Εφαρμογή-επικόλληση πλαστικών στοιχείων	60
Επιμήκη στοιχεία	60
Κυκλικά στοιχεία	61
Απλά	61
Σύνθετα	61
Διάχρυσα. Fondi d'oro	62
Εμπιέσεις	62
Εφελκώσεις	62
Διχρωμία	63
2. ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΗ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΥ ΥΛΙΚΟΥ	65
1. Πινάκια ψηφιδωτά	65
2. Πινάκια ελεύθερης εμφύσησης, αδιαμόρφωτης βάσης Isings τύπος 46a, c	65
3. Πινάκια ελεύθερης εμφύσησης, δακτυλιόσχημης βάσης	66
4. Δίσκοι ορθογώνιοι, χυτοί, αποχρωματισμένοι	67
5. Φιάλες λείες, ψηφιδωτές	67
6α. Φιάλες ριπιδωτές, κάμψης, μονόχρωμες	68
6β. Φιάλες ριπιδωτές, κάμψης, ψηφιδωτές	69
7. Φιάλες ριπιδωτές, εμφύσησης σε μήτρα	70
8. Φιάλες ριπιδωτές, ελεύθερης εμφύσησης, Isings τύπος 17	71
9. Σκύφοι ανεστραμμένοι κωνικοί λείοι	72
10. Σκύφοι ημισφαιρικοί με οριζόντιο χείλος	73
11. Σκύφοι ημισφαιρικοί με πτυχωτές λαβές	73
12. Σκύφοι ημισφαιρικοί, Isings τύπος 96	74
13. Ημισφαιρικοί σκύφοι με τρεις λαβές	78
14. Σκύφοι ημισφαιρικοί κυψελωτοί, Isings τύπος 107a	79
15. Σκύφοι ανεστραμμένοι κωνικοί με εμπιέσεις, Isings τύπος 117	80
16. Φιάλες λείες, ελεύθερης εμφύσησης, ημισφαιρικές ή και πιο ρηχές Isings τύπος 116	81
17. Σκύφοι καλυκωτοί	82
18. Σκύφοι με πτυχωτό χείλος, Isings τύπος 42d	83
19. Κύπελλα καλυκωτά, Harden τύπος GIii	84
20. Κύπελλα ημισφαιρικά, Isings τύπος 12	85
21. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμα τοιχώματα, ανάγλυφα, με ωσειδή εξογκώματα, «Lotus Beaker», Isings τύπος 31	86
22. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμα τοιχώματα, ανάγλυφα, με μυθολογικές σκηνές, «Mythological Beaker» ..	88
23. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμα τοιχώματα, με πολυεδρικό εγχάρακτο διάκοσμο	89

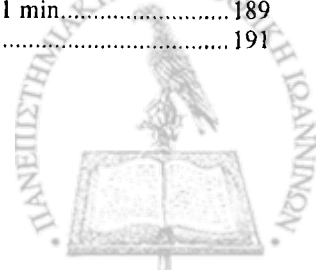

24. Κύπελλα κωνικά με κυρτά τοιχώματα, οξυπόθμνα.....	90
25. Κύπελλα κωνικά με κυρτά τοιχώματα, επίπεδης έδρασης, Isings τύπος 29	90
26. Κύπελλα κωνικά με κυρτά τοιχώματα, δακτυλιόσχημης βάσης, Isings τύπος 34.....	90
27. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμα τοιχώματα, με επιπέσεις, αδιαμόρφωτης βάσης, Isings τύπος 32.....	91
28. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμα τοιχώματα, με επιπέσεις, δακτυλιόσχημης βάσης, Isings τύπος 35.....	92
29. Κύπελλα κυλινδρικά.....	93
30. Κύπελλα ωσειδή.....	94
31. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμα τοιχώματα, λεία, αδιαμόρφωτης βάσης.....	94
32. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμα τοιχώματα, λεία, δακτυλιόσχημης βάσης, Isings τύπος 109c.....	96
33. Κυλινδρικά ποτήρια με μικρό έμβολο.....	97
34. Κυλινδρικά ποτήρια με ισχυρό έμβολο.....	99
35. Ποτήρια με πόδι, Isings τύπος 111. Με συμφυές πόδι.....	99
37. Ποτήρια με πόδι, Isings τύπος 111. Με επίθετο συμπαγές πόδι.....	99
36. Ποτήρια με συμφυές πόδι και τρεις λαβές.....	103
38α, β. Ποτήρια με ψηλή κυλινδρική βάση, «Ουριάχου».....	104
39. Αρύταινες.....	106
40. Τρυηλίδες.....	107
41. Κάλυκες με τρεις λαβές.....	108
42. Κάνθαροι ελεύθερης εμφύσησης, Isings τύπος 38α.....	109
43. Κάνθαροι εμφύσησης σε μήτρα.....	109
44. Μπουκάλια με ταινιωτό χείλος, Isings τύπος 70.....	110
45. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με κυρτά τοιχώματα, πεπιεσμένα, με σύσφιγξη, Isings τύπος 82A2.....	111
46. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με κυρτά τοιχώματα, πεπιεσμένα, χωρίς σύσφιγξη, Isings τύπος 82B2.....	112
47. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με ευθύγραμμα τοιχώματα, με επίπεδο ώμο, De Tommaso τύπος 53.....	113
48. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με κυρτά τοιχώματα, ραδινά, με δακτυλιόσχημο χείλος, Isings τύπος 82A2.....	114
var.	114
49. Μπουκάλια με άπεργο χείλος, αμφικωνικά με επιπέσεις.....	115
50. Μπουκάλια με άπεργο χείλος, σφαιρικά, Isings τύπος 103.....	116
51. Μπουκάλια με δακτυλιόσχημο χείλος, σφαιρικά.....	117
52. Μπουκάλια με δακτυλιόσχημο χείλος, απιόσχημα.....	119
53 ^a , β. Λαδωτήρια-«Θήλαστρα».....	121
54. Χοανόστομα-μπουκάλια, σφαιρικά, με ψηλό κυρτό λαιμό και αποφύσεις στο σώμα.....	122
55. Χοανόστομα-μπουκάλια, απιόσχημα, ραδινά με αδιαμόρφωτη βάση, πλατύ στόμιο και άπεργο χείλος.....	123
56. Χοανόστομα-μπουκάλια, απιόσχημα, ραδινά με αδιαμόρφωτη βάση, πλατύ στόμιο και στυλωμένο χείλος.....	124
57. Χοανόστομα-μπουκάλια, απιόσχημα, ραδινά με αδιαμόρφωτη βάση και στενό στόμιο.....	124
58. Χοανόστομα-μπουκάλια απιόσχημα, με ραβδώσεις, Isings τύπος 133 min.....	125
59. Χοανόστομα-μπουκάλια αμφικωνικού σώματος, ραδινά με οριζόντιο χείλος.....	126
60. Χοανόστομα-μπουκάλια, απιόσχημα, ραδινά με συμφυή κωνική βάση.....	126
61. Χοανόστομα-μπουκάλια, σφαιρικά, με κοντό λαιμό, Isings τύπος 104b var.....	127
62. Χοανόστομα-μπουκάλια, σφαιρικά, με ψηλό λαιμό και άπεργο χείλος, πεπιεσμένα, Isings τύπος 104b.....	128
63. Χοανόστομα-μπουκάλια, σφαιρικά, με ψηλό λαιμό και άπεργο χείλος, ραδινά, Isings τύπος 104b local.....	129
64. Χοανόστομα-μπουκάλια, σφαιρικά, με ψηλό λαιμό και χείλος στυλωμένο, πεπιεσμένα με πυράκτωση και κοντό κυλινδρικό λαιμό.....	129
65. Χοανόστομα-μπουκάλια, σφαιρικά, με ψηλό λαιμό και χείλος στυλωμένο, ραδινά.....	130
66. Χοανόστομα-μπουκάλια, σφαιρικά, με χοανόσχημο στόμιο περιτυλιγμένο με πλαστική ίνα.....	130
67. Χοανόστομα-μπουκάλια, σφαιρικά, με επιπέσεις.....	131
68. Χοανόστομα-μπουκάλια, σφαιρικά, με κατακόρυφες νευρώσεις.....	132
69. Χοανόστομα-μπουκάλια, βολβοειδή.....	132
70. Χοανόστομα-μπουκάλια, ωσειδή, με επίθετη βάση.....	133
71. Χοανόστομα-μπουκάλια, ωσειδή, αδιαμόρφωτης βάσης.....	133
72. Χοανόστομα-μπουκάλια, κυλινδρικά, με κοντό σώμα.....	134
73. Χοανόστομα-μπουκάλια, κυλινδρικά, με ψηλό σώμα, Isings τύπος 132.....	135
74. Αμφορείς.....	136
75. Τετράπλευρα μόνωτα αγγεία, Isings τύπος 50.....	138
76. Οινοχόες σφαιρικές, ραμφόστομες.....	140
77. Οινοχόες κωνικές με πτυχωτή λαβή.....	141
78. Οινοχόες σφαιρικές, χωρίς χείλος, «διλήκυθοι».....	141
79. Οινοχόες σφαιρικές, χωρίς χείλος, αρυβαλλοειδείς.....	142
80. Οινοχόες σφαιρικές, χοανόστομες, αδιαμόρφωτης βάσης.....	143
81. Οινοχόες σφαιρικές, χοανόστομες, με δακτυλιόσχημη βάση.....	143
82. Οινοχόες σφαιρικές, χωρίς χείλος, με δακτυλιόσχημο χείλος.....	144
83. Οινοχόες ωσειδείς, λείες, Isings τύπος 120a.....	144

84. Οινοχόες ωοειδείς, με πλάγιες νευρώσεις, Isings τύπος 120b.....	145
85. Οινοχόες ατρακτόσχημες.....	146
86. Οινοχόες απιόσχημες, με πλάγιες νευρώσεις.....	147
87. Οινοχόες απιόσχημες, λείες.....	148
88. Οινοχόες ανεστραμμένες κολουροκωνικές, ραδινές, συνεχούς περιγράμματος.....	149
89. Οινοχόες ανεστραμμένες κολουροκωνικές, ραδινές, με ώμο.....	150
90. Οινοχόες ανεστραμμένες κολουροκωνικές, πεπιεσμένες, με αδιαμόρφωτη βάση.....	150
91. Οινοχόες ανεστραμμένες κολουροκωνικές, πεπιεσμένες, με δακτυλιόσχημη βάση. Αρχικής εμφύσησης σε μήτρα.....	151
92. Οινοχόες ανεστραμμένες κολουροκωνικές, πεπιεσμένες, με δακτυλιόσχημη βάση. Ελεύθερης εμφύσησης.....	151
93. Οινοχόες ημισφαιρικές.....	152
94. Οινοχόες οκτάπλευρες.....	152
95. Οινοχόες κυλινδρικές, Isings τύπος 126.....	153
96. Οινοχόες πλαστικές.....	154
97. Οκτάπλευρα μόνωτα αγγεία.....	155
98. Χυτροειδή σφαιρικά, λεία με δακτυλιόσχημο χείλος, Isings τύπος 68.....	156
99. Χυτροειδή σφαιρικά, λεία με στιλβωμένο χείλος, Isings τύπος 94.....	157
100. Χυτροειδή κυλινδρικά, με κοντό λαιμό, πλατιά, Isings τύπος 130b.....	158
101. Χυτροειδή τετράπλευρα, εμφύσησης σε μήτρα.....	158
102. Χυτροειδή τετράπλευρα, εμπίστα, με κοντό λαιμό.....	159
103. Χυτροειδή σφαιρικά, με φαρδύ χοανόστομο λαιμό και στιλβωμένο χείλος.....	160
104. Χυτροειδή πεπιεσμένα σφαιρικά, με οριζόντιο χείλος.....	160
105. Χυτροειδή σφαιρικά, λεία με στιλβωμένο χείλος και συμφυή πλαστικό δακτύλιο.....	161
106. Χυτροειδή σφαιρικά, με νευρώσεις και στιλβωμένο χείλος.....	161
107. Χυτροειδή βομβοειδή, λεία, Isings τύπος 94?.....	162
108. Χυτροειδή, απιόσχημα, χαμηλά.....	162
109. Χυτροειδή απιόσχημα.....	163
110. Χυτροειδή βομβοειδή, με πλαστικές αναδιπλώσεις.....	163
111. Αρύβαλλοι.....	164
112. Αμφορίσκοι σφαιρικοί, αδιαμόρφωτης βάσης.....	165
113. Αμφορίσκοι ωοειδείς, με δακτυλιόσχημη βάση.....	166
114. Αμφορίσκοι ωοειδείς, με αδιαμόρφωτη βάση.....	166
115. Οινοχοΐσκες εξάπλευρες.....	167
116. Μυροδοχεία σφαιρικά, με άπεργο χείλος, «Σφαίρες», Isings τύπος 10.....	168
117. Πλαστικά μυροδοχεία σχήματος χουρμά, Isings τύπος 78d.....	169
118. Πλαστικά μυροδοχεία σχήματος τσαμπιού σταφυλιού, Isings τύπος 78e.....	170
119. Πλαστικά μυροδοχεία ιχθυόσχημα.....	172
120 ^α , β, γ. Μυροδοχεία πτηνόμορφα, Isings τύπος 11.....	173
121. Μυροδοχεία σφαιρικά, με άπεργο χείλος, γαλακτώδη.....	174
122. Μυροδοχεία σφαιρικά, με στιλβωμένο, έξω νεύον χείλος, Isings τύπος 6.....	175
123. Μυροδοχεία πεπιεσμένα σφαιρικά, με έξω νεύον χείλος.....	177
124. Μυροδοχεία βομβοειδή, Isings τύπος 16.....	177
125. Μυροδοχεία ωοειδή, De Tommaso τύπος 21.....	178
126 ^α . Μυροδοχεία δακρυόσχημα-σταγονόσχημα, Isings τύπος 8, στιλβωμένου χείλους.....	179
126 ^β . Μυροδοχεία δακρυόσχημα-σταγονόσχημα, Isings τύπος 8, δακτυλιόσχημου χείλους.....	179
127. Μυροδοχεία σωληνοειδή, Isings τύπος 27.....	181
128. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με ευθύγραμμα τοιχώματα, χωρίς ώμο, κοντό λαιμό και στιλβωμένο χείλος.....	182
129. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με ευθύγραμμα τοιχώματα, χωρίς ώμο, κοντό λαιμό και δακτυλιόσχημο χείλος.....	182
130. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με ευθύγραμμα τοιχώματα, χωρίς ώμο, με ψηλό λαιμό και στιλβωμένο χείλος.....	183
131. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με ευθύγραμμα τοιχώματα, χωρίς ώμο, με ψηλό λαιμό και δακτυλιόσχημο χείλος.....	183
132. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με κυρτά τοιχώματα, χωρίς σύσφιξη, Isings τύπος 82B2 var.....	185
133. Μυροδοχεία σφαιρικά, με στιλβωμένο χείλος, και συμφυή πλαστικό δακτύλιο.....	186
134. Μυροδοχεία ωοειδή με εμπιέσεις και κυρτή έδραση.....	186
135. Μυροδοχεία κυλινδρικά, με κοντό λαιμό, ραδινά, Isings τύπος 102b oriental var. similis.....	187
136. Μυροδοχεία κυλινδρικά, με ψηλό λαιμό, Isings τύπος 102 a similis.....	188
137. Κρατηρίσκοι.....	188
138. Αμφορίσκοι κυλινδρικοί, Isings τύπος 127 min.....	189
139. Μυροδοχεία σφαιρικά, με δακτυλιόσχημο χείλος, με ψηλό λαιμό, Isings τύπος 101 min.....	189
140. Μυροδοχεία απιόσχημα, λεία, Isings τύπος 101 min. similis.....	191

141. Μυροδοχεία τετράπλευρα, εμπίεστα, με ψηλό λαιμό	191
142α. Μυροδοχεία χροανόστομα, σφαιρικά με ψηλό κωνικό λαιμό με σύσφιξη και χείλος στυλβωμένο με πυράκτωση	193
142β. Μυροδοχεία χροανόστομα, σφαιρικά αγγεία με ψηλό κωνικό λαιμό και χείλος στυλβωμένο με πυράκτωση	193
143. Οινοχοϊσκες τριφυλλόστομες	194
144. Αμφορίσκοι σφαιρικοί, με δακτυλιόσχημη βάση, Isings τύπος 129	194
145. Μυροδοχεία σφαιρικά, με άπεργο χείλος και ψηλό λαιμό, Isings τύπος 103 min	195
146. Πλαστικά μυροδοχεία Ιανόμορφα, Isings τύπος 78b	196
147 ^α Μυροδοχεία ατρακτόσχημα μεγάλα με κυρτή έδραση	197
147 ^β Μυροδοχεία ατρακτόσχημα μικρά με επίπεδη έδραση	198
148 «Αναδευτήρες» ή καλαμίδες, Isings τύπος 79	199
149 Μετάλλια με ανάγλυφα προσωπεία	201
3. ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΠΑΝΤΟΥΝ ΣΤΟ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΥΛΙΚΟ	205
A. Εγχάραξη	205
α. Εικονιστικά θέματα	205
β. Γεωμετρικά θέματα	208
1. Ωοειδείς γλυφές	208
2. Ελλειψοειδείς/Ορυζόμορφες γλυφές	209
3. Δίκτυο ρομβοειδών διαχώρων	209
4. Ομόκεντροι κύκλοι	210
5. Βαθιές μεμονωμένες αυλακώσεις	210
6. Αβαθείς αυλακώσεις	211
B. Επικόλληση πλαστικών στοιχείων	211
α. Κηλίδες	211
β. Επίθετη ίνα	211
γ. Ανάγλυφα μετάλλια	212
Γ. Εμπίεση	212
Δ. Εφέλκυση	213
Ε. Εμφύσηση σε μήτρα	214
4. ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΥΑΛΙΝΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ	217
A. Αγγεία μεταφοράς και αποθήκευσης	217
B. Επιτραπέζια αγγεία	217
Γ. Μυροδοχεία	219
Δ. Λυχνίες και λαδοτήρια	220
5. ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΥΑΛΟΥΡΓΙΑΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ	223
Η χωροθέτηση των υαλουργείων στο ρωμαϊκό κόσμο και στη Θεσσαλονίκη	223
Κατάλογος χώρων και κινητών ευρημάτων που στοιχειοθετούν την παρουσία εργαστηρίων υαλουργίας	227
Ανατολικά της βασιλικής της Αχειροποιήτου (Οικ. Σ. Γεωργιάδη)	227
Αρχαία Αγορά	228
Θεολογική Σχολή	230
Πιθανά τοπικά προϊόντα	231
Μόνωτα οκτάπλευρα αγγεία (τύπος 97)	231
Σφαιρικά χροανόστομα μπουκάλια με αδιαμόρφωτη βάση (τύπος 63)	232
Ωοειδή χροανόστομα μπουκάλια με αδιαμόρφωτη βάση (τύπος 71)	233
Ωοειδή χροανόστομα μπουκάλια με συμφυή βάση (τύπος 70)	233
Οινοχόες με σφαιρικό (τύπος 93) και οκτάπλευρο σώμα (τύπος 94)	233
Μπουκάλια σφαιρικού (τύπος 51α, 51β) και απιδόσχημου (τύπος 52 ^α , 52β) σώματος	233
Ημισφαιρικοί σκύφοι (τύποι 12α-ε)	233
Ποτήρια με πόδι (τύπος 35)	234
Ατρακτόσχημα μυροδοχεία (τύπος 147α)	234
Μυροδοχεία, με εμπίεστο κυβικό σώμα (τύπος 141)	234
Συμπεράσματα	235
6. ΥΑΛΟΥΡΓΟΙ, ΑΝΘΡΩΠΟΙ, ΤΕΧΝΙΤΕΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΟΙ	237
7. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ -ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	243
ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ	249
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	253
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΟΡΩΝ	255

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στην επίτιμη διευθύντρια του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού Ε. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου για την υποστήριξη στην έναρξη του πονήματός μου, παραχωρώντας μου υλικό από τη συλλογή του μουσείου και διευκολύνοντάς μου την πρόσβαση στο υλικό των εφορειών της πόλης. Ακόμη, ευχαριστίες οφείλονται στη νυν διευθύντρια του ΜΒΠ Δρ. Α. Τούρτα για την παραχώρηση του υπόλοιπου αδιάθετου υλικού, επίσης στους επιμελητές του Μουσείου Ι. Κανονίδη, Δ. Ναλπάντη, †Ε. Πελεκανίδου για την παραχώρηση πληροφοριών σχετικά με τις ανασκαφές τους, στους σχεδιαστές, άλλοτε του Μουσείου, Χ. Μαλλιά και Θ. Ζωντανό για την επιμέλεια των σχεδίων, στην καλλιτέχνηδα πλαστικών τεχνών Αθ. Λιμπέρη και στον εργοδηγό του Μουσείου Σ. Σερδάρη για τη βοήθειά τους στην ψηφιοποίηση των σχεδίων και διαφανειών καθώς και στον σχεδιασμό του εξωφύλλου. Ακόμη, ευχαριστώ τη συνάδελφο νομισματολόγο του Μουσείου Μ. Πολυχρονάκη για τις ταυτίσεις των νομισμάτων των ανασκαφών που ταυτίστηκαν για τις ανάγκες της παρούσας και τον συνάδελφο Ι. Μότσιανο για αντίστοιχες ταυτίσεις κεραμικού υλικού. Υλικό των ανασκαφών τους, που φυλάσσεται στο ΜΒΠ μου παραχώρησαν και οι καθηγητές του ΑΠΘ Ν. Μουτσόπουλος, Θ. Παζαράς, Ε. Τσιγαρίδας, τους οποίους και ευχαριστώ.

Ευχαριστίες οφείλονται στην ΙΣΤ' ΕΠΚΑ-Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης δια των κατά καιρούς προϊσταμένων της Δ. Γραμμένου, Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Λ. Τρακοσοπούλου και των επιμελητών Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, Χ. Γκατζόλη, Δ. Ιγνατιάδου, Α. Κεραμάρη, Κ. Κουσουλάκου, Ε. Λαμπροθανάση, Μ. Μπέσιο, Μ. Παππά, Μ. Τσιμπίδου, για την παραχώρηση του υλικού των ανασκαφών τους και τις διευκολύνσεις που μου παρείχαν κατά τα χρόνια της έρευνάς μου στους χώρους τους. Στο ίδιο τομέα μεγάλη ήταν η βοήθεια της συντηρήτριας αρχαιοτήτων Ν. Καπιζιώνη.

Ευχαριστίες επίσης, οφείλονται στην 9η ΕΒΑ δια του προϊσταμένου της Χ. Μπακιρτζή και των επιμελητών Ν. Καρύδα, Δ. Μακροπούλου και Ε. Μαρκή για την παραχώρηση του υλικού των ανασκαφών τους και τις σχετικές πληροφορίες.

Ευχαριστώ επίσης, τη φίλη και καθηγήτρια Μαρία Ανδρόνικου για τη βοήθειά της στην έναρξη της συνεργασίας μου με τον, άγνωστο μέχρι τότε, χώρο του πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Από τους συναδέλφους που με βοήθησαν, κυρίως σε θέματα βιβλιογραφίας αλλά και με τις γόνιμες συζητήσεις που είχα μαζί τους, οφείλω να αναφέρω τους:

Dr. S. Auth, Newark Museum.

Dr. M. Bajalović-Hadži-Pešić, πρώην διευθύντρια του Muzej Grada Βελιγραδίου.

Καθηγητή S. Čurčić, Princeton University για την υποστήριξή του.

Καθηγήτρια E. Erten, Mersin Universitesi.

Dr. A.-B. Follmann-Schulz, Rheinischen Landesmuseum Bonn.

Dr. S. Fünfschilling, Römerstadt Augusta Raurica / Römermuseum Augst.

Καθηγήτρια και φίλη S. Gerstel για τη φιλοξενία και τις διευκολύνσεις σε διάφορες βιβλιοθήκες της Ουάσιγκτον.

Dr. Y. Gorin Rosen, Israel Antiquities Authorities.

Dr. M. Križanac, Muzej Primenjenih Umetnosti Βελιγραδίου.

Dr. Z. Κωτίτσα, πανεπιστήμιο του Marburg, για τις παρατηρήσεις σχετικά με την ταξινόμηση καθώς και σε θέματα ορολογίας.

Dr. C. Lightfoot, Metropolitan Museum, N.Y.

Dr. F. Naumann-Steckner, Römisch-Germanisches Museum Köln, για τις πληροφορίες σχετικά με τον γυάλινο σκύφο από τη Θεσσαλονίκη που έχει αγοράσει το Μουσείο.

Dr. M.-D. Nenna, Maison de l' Orient, Lyon.

Καθηγήτρια Y. Olcay, Anadolu Universitesi του Eskişehir.

Dr. M. Padgett, Princeton University Art Museum.

Dr. G. Platz, Antikenmuseum Berlin Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz.

Δρ. Δ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή, διευθύντρια του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Μακεδονίας-Θράκης, που κατά τα έτη που υπηρέτησε στο ΜΒΠ πολλές φορές μοιράστηκα μαζί της τους προβληματισμούς μου σε θέματα τυπολογίας αλλά και χρήσης των αγγείων.

Dr. E. Marianne Stern, για την φιλοξενία, την χρήση της βιβλιοθήκης της, και τις γόνιμες συζητήσεις και επισκέψεις μας στις συλλογές του Toledo Ohio και ολόκληρης της Ανατολικής Ακτής των ΗΠΑ.

Dr. A.-M. Talbot, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, για την πρόσκληση στην ημερίδα για το Βυζαντινό γυαλί, τη φιλοξενία στο Κέντρο και τη διευκόλυνση στη χρήση της Βιβλιοθήκης.

Dr. V. Tatton-Brown, British Museum, για τις πληροφορίες σχετικά με γυάλινα ευρήματα από την περιοχή της Θεσσαλονίκης που φυλάσσονται στο Μουσείο.

Δρ. Π. Τριανταφυλλίδη, ΚΒ' ΕΠΚΑ.

Mr. S. Trifunović, Narodni Muzej Novi Sad.

Δρ. Χ. Τσώχο, πανεπιστήμιο του Erfurt.

Dr. E. Zečević, Narodni Muzej Βελιγραδίου.

Ευχαριστώ επίσης, την επιτροπή του Program in Hellenic Studies του Princeton University που με επέλεξε το 2003 για το Stanley J. Seeger Visiting Fellowship in Hellenic Studies, γεγονός που μου επέτρεψε να αξιοποιήσω τις καταπληκτικές δυνατότητες των βιβλιοθηκών και της επιστημονικής κοινότητας του πανεπιστημίου του Princeton.

Ιδιαίτερες και πραγματικά θερμές και βαθιές ευχαριστίες οφείλονται στη φίλη Δρ. Δ. Ιγνατιάδου που μου συμπαραστάθηκε συνεχώς στην εκπόνηση της διατριβής αυτής επιστημονικά, αλλά κυρίως ανθρώπινα.

Τέλος, ευχαριστώ βαθύτατα τα μέλη της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής καθώς χωρίς την αρωγή τους η εργασία αυτή δεν επρόκειτο να πάρει το σχήμα της διδακτορικής διατριβής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πίνακας συντομογραφιών περιοδικών

AA	<i>Archäologischer Anzeiger</i> , Berlin: Deutsches Archäologisches Institut.
AAH	<i>Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae</i> , Budapest: Akadémiai Kiadó.
AM	<i>Archeologia Medievale</i> . Cultura materiale, insediamenti, territorio, Firenze: Edizioni Clusf.
AnnAIHV	Τόμοι 1-9 Liège: τ. 1-3: Annales du 1er/2nd/3e congrès des Journées internationales du Verre; τ. 4: Annales du 4e Congrès International d' Étude Historique du Verre, τ. 5 κε: Annales du ... Congrès de l'Association Internationales pour l'Histoire du Verre; τόμοι 10-12 εκδ. στο Amsterdam; τόμοι 13-14 εκδ. στο Lochem, Netherlands, τ. 15 εκδ. στο Nottingham, UK.
Archaeologia Bulgarica	<i>Archaeologia Bulgarica</i> , Sofia: NOUS Publishers.
Archaeologiai Értesítő	<i>Archaeologiai Értesítő</i> , Budapest: Akadémiai Kiadó.
Archeologia	<i>Archeologia</i> , Rocznik Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa: Polska Akademia Nauk.
(Warszawa)	
Arheologija, Sofia	<i>Arheologija</i> , Organ na Arheologičeskija Institut i Muzej pri B'lgarskata Akademija na Naukite, Sofia: B'lgarskata Akademija na Naukite.
AS	<i>Archäologie der Schweiz</i> , Schweizerische Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte. Mitteilungsblatt der Schweizerischen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte, Basel: SGUF-SSPA.
Atiqot	<i>Atiqot</i> . Journal of the Israel Department of Antiquities, Jerusalem : Israel Antiquities Authority.
AV	<i>Arheološki Vestnik</i> , Acta Archaeologica, Ljubljana: Slovenska Akademia Znanosti in Umetnosti.
BJ	<i>Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande</i> , Bonn: Rheinischen Landesmuseums.
Boreas	<i>Boreas</i> , Münstersche Beiträge zur Archäologie, Münster: K. Wilmers.
BR	<i>Budapest Régiségei</i> , A Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve, Budapest: A Fovárosi Múzeum Kiadása.
BSA	<i>Annual of the British School at Athens</i> , London: MacMillan.
BullAIHV	<i>Bulletin de l'Association internationale pour l'histoire du verre</i> , τόμοι 1-9, 1962-1983, Liège : Association internationale pour l'histoire du verre.
DOP	<i>Dumbarton Oaks Papers</i> , Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
FA	<i>Folia Archaeologica</i> , Magyar Történeti Múzeum, Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum.
Felix Ravenna	<i>Felix Ravenna. Rivista di antichità ravennati cristiane e bizantine</i> . Istituto di Antichità ravennati e bizantine dell'Università degli Studi di Bologna, Faenza : Fratelli Lega.
GAM Plovdiv	<i>Godišnik na Arheologičeski Muzej</i> , Plovdiv: Arheologičeski Muzej.
GGB	<i>Godišnjak Grada Beograda</i> , Beograd: Muzej Grada Beograda.
GPSKV	<i>Gradja za Proučavanje Spomenika Kulture Vojvodine</i> , Novi Sad: Zavod za zaštitu spomenika kulture.
GSAD	<i>Glasnik Srpskog Arheološkog Društva</i> , Beograd: Srpsko Arheološko Društvo.
GZM	<i>Glasnik Zemaljskog Muzeja</i> , Sarajevo: Zemaljski Muzej.
GZM(A)ns	<i>Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu</i> , Arheologija, Nova Serija, Sarajevo: Zemaljski Muzej.
IAK	<i>Izvestiia Arkheologičeskoi komissii</i> , St. Petersburg.
IG	<i>Inscriptiones Graecae/consilio et auctoritate Academiae Literarum Regiae Borussicae editae</i> , Berolini: G. Reimer.
Iliria	<i>Iliria: studime dhe materiale arheologjike</i> , Tirana: Instituti i historise dhe i Gjuhesise.

ILS	<i>Inscriptiones Latinae Selectae</i> , εκδ. H. Dessau, I-III (Berlin, 1892-1916)
INM Varna	<i>Izvestija na Narodnija Muzej</i> , Varna: Narodnij Muzej.
JAC	<i>Jahrbuch für Antike und Christentum</i> , Münster: Aschendorff Verlag GmbH.
JAScien	<i>Journal of Archaeological Science</i> , London - New York : Academic Press.
JEA	<i>Journal of Egyptian Archaeology</i> , London: Egypt Exploration Fund.
JGS	<i>Journal of Glass Studies</i> , Corning, N.Y.: Corning Museum of Glass.
JRA	<i>Journal of Roman Archaeology</i> , Ann Arbor, Mich.: Editorial committee of the Journal of Roman Archaeology.
JZM Mainz	<i>Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz</i> , Mainz: Römisch-Germanischen Zentralmuseums.
KJ	<i>Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte</i> , Köln: Römisch-Germanischen Museum und der Archäologischen Gesellschaft.
LA	<i>Liber Annuus/Studii Biblici Franciscani</i> , Jerusalem: Franciscan Printing Press.
LIMC	<i>Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae</i> (Zürich και Μόναχο 1974-)
Materiali	<i>Materiali i Isledovanija po Arheologiji SSSR</i> , Moskva: izdateljstvo Akademii Nauk SSSR.
NZ	<i>Niški zbornik: Publikacija za društveno-istorijska i kulturna pitanja Niša i regiona</i> , Niš: Gradina.
OMROL	<i>Oudheidkundige Mededelingen</i> , Leiden: Rijkmuseum van Oudheiden te Leiden.
Opuscula Archaeologica	<i>Opuscula archaeologica: Radovi Arheološkog Zavoda</i> , Zagreb: Arheološki Zavod.
Pontica	<i>Pontica</i> , Constanța: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie.
QDAP	<i>The quarterly of the Department of Antiquities in Palestine</i> , Jerusalem/London: Oxford University Press.
Rad Vojvodjanskih Muzeja	<i>Rad Vojvodjanskih Muzeja</i> , Novi Sad: Vojvodjanski Muzej.
Razkopki i Prouchvania	<i>Razkopki i Prouchvania</i> , Sofia: B'lgarska Akademiia na Naukite, Arheologicheski Institut i Muzei.
RDAC	<i>Report of the Department of Antiquities</i> , Cyprus / Republic of Cyprus, Ministry of Communications and Works, Nicosia: Dept. of Antiquities, Cyprus.
Régészeti Füzetek	<i>Régészeti Füzetek</i> . Ser. 2, Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeum.
RPh	<i>Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes</i> , Paris: Éditions Klincksieck.
SA	<i>Sovetskaia arkheologija</i> , Akademiia nauk SSSR, Institut antropologii, arkheologii i etnografii, Moskva : Izd-vo Akademii nauk SSSR.
Sirmium	<i>Sirmium: archaeological investigations in Sirmian Pannonia</i> , Beograd: Arheološki Institut/New York: Denison University; The City University of New York.
StIr	<i>Studia Iranica</i> , Paris: P. Geuthner.
Trudy Ermitaza	<i>Trudy Gosudarstvennogo Ermitaza</i> , Sankt-Peterburg: Izd-vo Gosudarstvennogo Ermitaza.
VAHD	<i>Vjesnik za Arheologiju i Historiju Dalmatinsku</i> , Split: Fr. Bulić i M. Abramčić.
ŽA	<i>Živa Antika</i> , Skopje: Seminar za klasičnu filologiju ot Filozofski fakultet ot Univerzitet u Skoplju.
ZPE	<i>Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik</i> , Bonn: Habelt Verlag.
ZRNMB	<i>Zbornik Radova Narodnog Muzeja</i> , Beograd: Narodni Muzej.
ΑΔ	<i>Αρχαιολογικό Δελτίο</i> , Αθήνα: ΥΠΠΟ/ΤΑΠΑ.
ΑΕ	<i>Αρχαιολογική Εφημερίς</i> , Αθήνα: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
ΑΕΜΘ	<i>Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη</i> . Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
Αρχαία Μακεδονία 4	<i>Αρχαία Μακεδονία IV</i> , Ανακοινώσεις κατά το τέταρτο διεθνές συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 1-25 Σεπτεμβρίου 1983, Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1986.
Η Θεσσαλονίκη	<i>Η Θεσσαλονίκη</i> , Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης Δήμος Θεσσαλονίκης.
ΘΗΕ	<i>Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια</i> , Αθήνα 1963.

ΜΧ
ΠΑΕ

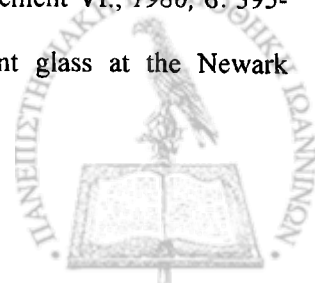
Ποικίλα Μελετήματα

Μακεδονικά Χρονικά, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική
Εταιρεία.

Ποικίλα Μελετήματα, Αθήνα: Κ.Ε.Ρ.Α. Ε.Ι.Ε.

Πίνακας συντομογραφιών βιβλίων και άρθρων

- 6000 χρόνια 6000 χρόνια παράδοση. Το ελληνικό κόσμημα. Κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη Βίλα Bianca 21-12-1997/21-2-1998, Αθήνα: ΤΑΠΑ, 1997.
- 9^η ΕΒΑ 2001 «Σωστικές ανασκαφές 1999-2000» Λουτρά Παράδεισος (Μπέη Χαμάμ), Θεσσαλονίκη 2001. Έκδοση της 9^{ης} Ε.Β.Α. στα πλαίσια του 14^{ου} ΑΕΜΘ.
- 9^η ΕΒΑ 2002 «Σωστικές ανασκαφές 2001» Λουτρά Παράδεισος (Μπέη Χαμάμ), Θεσσαλονίκη 2002. Έκδοση της 9^{ης} Ε.Β.Α. στα πλαίσια του 15^{ου} ΑΕΜΘ.
- A travers le verre 1989 ΑΑ.VV., *A travers le verre du Moyen Age à la Renaissance*, Rouen, Musées et monuments départementaux de la Seine-Maritime, 1989.
- Abadie, Spyropoulos 1985 C. Abadie, Th. Spyropoulos, «Fouilles à Helléniko (Eva de Thyréatide)», *BCH* 109, 1985, σ. 385-454.
- Abadie-Reynal, Sodini 1992 C. Abadie-Reynal, J.P. Sodini, *La céramique paléochrétienne de Thasos (Aliki, Delkos, fouilles anciennes)*, École Française d'Athènes, Études Thasiennes XIII, Athènes: École Française d'Athènes, 1992.
- Abdul Hak 1965 S. Abdul Hak, «Contribution d'une découverte archéologique récente à l'étude de la verrerie syrienne à l'époque romaine», *JGS* 7, 1965, σ. 26-34.
- Abramić 1959 M. Abramić, «Eine römische Lampe mit Darstellung des Glasblasens», *BJ* 159, 1959, σ. 149-151.
- Akat, Firatli, Kocabaş 1984 Y. Akat, N. Firatli, H. Kocabaş, *Catalogue of Glass in the Hüseyin Kocabaş Collection*, Istanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1984.
- Al 'Ush 1964 A.F. Al 'Ush, «Les verres conservés au département de l'art arabe musulman du Musée National de Damas», *BullAIHV* 3, 1964, σ. 55-64.
- Alexandrescu 1966 P. Alexandrescu, «Necropola tumulară. Săpături 1955-1961», στο *Histria. Monografia arheologica*, vol. II, Bucuresti: Academia R.S.R., 1966, σ. 133-295.
- Amrein, Nenna 2006 H. Amrein, M.-D. Nenna, «Inventaire des moules destinés à la fabrication des contenants en verre» στο *Foy, Nenna (επιμ.) 2006^α*, σ. 491-502.
- Antonaras 2003 A. Antonaras, «The use of Glass in Byzantine jewelry. The evidence from Northern Greece», *16^ο AnnAIHV*, London, 2003, σ. 331-334.
- Antonaras 2006 A. Antonaras, «New Glass Finds with Printed Bases from Thessaloniki», στο *Foy, Nenna (επιμ.) 2006^α*, σ. 413-420.
- Antonaras, υπό εκτύπωση 1 A. Antonaras, «Glass Lamps of the Roman and Early Christian Periods. Evidence from the Thessaloniki Area», *2nd International Study Congress on Antique Lighting*, Zalau • Clui-Napoca 13 -18 May 2006, υπό εκτύπωση.
- Antonaras, υπό εκτύπωση 2 A. Antonaras, «Early Christian glass finds from the Museum's Basilica, Philippi», *Journal of Glass Studies*, υπό εκτύπωση.
- Arveiller-Dulong, Arveiller 1985 V. Arveiller-Dulong, J. Arveiller, *Le Verre d'époque romaine au Musée archéologique de Strasbourg*, Paris: Ministère de la Culture. Éditions de la Réunion des musées nationaux, 1985.
- Arveiller-Dulong, Nenna 2000 V. Arveiller-Dulong, M.D. Nenna, *Les verres antiques I, contenants à parfums en verre moulé sur noyau et vaisselle moulée. VIIe siècle avant J.-C. - 1er siècle après J.-C.*, Paris: Réunion des Musées Nationaux, 2000.
- Aupert 1980 P. Aupert, «Objets de la vie quotidienne à Argos en 585 ap. J.C.», στο *Études Argiennes*, Bulletin de Correspondance Hellénique, supplément VI., 1980, σ. 395-457.
- Auth 1973 S.H. Auth, «The Eugene Shaefer Collection of ancient glass at the Newark

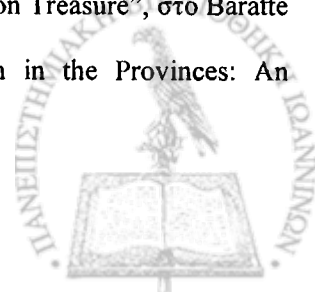

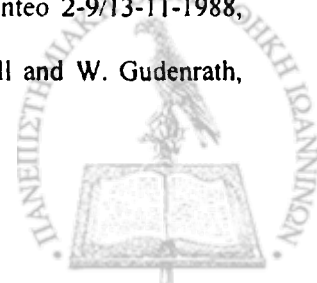
- Auth 1975** Museum: a new look at an old collection», *AnnAIHV* 6, 1973, σ. 25-30.
- Auth 1976** S.H. Auth, «Roman Glass», στο *C'laumont* 1975, σ. 145-175.
S.H. Auth, *Ancient Glass at the Newark Museum from the Eugene Schaefer Collection of Antiquities*, New Jersey: Newark Museum, with assistance from The Ford Foundation and The National Endowment for the Arts, 1976.
- Auth 1996** S.H. Auth, «Drink may you live! Roman motto glasses in the context of Roman life and death», *AnnAIHV* 13, σ. 103-112.
- Avezou, Picard 1912** Ch. Avezou, Ch. Picard, «La nécropole de Thessalonique», *Mélanges d'archéologie et d'histoire* XXXII, 1912, σ. 337-361.
- Avshalom-Gorni, Tacher 2002** D. Avshalom-Gorni, A. Tacher, Excavations at Khirbet el-Shubeika 1991, 1993, *Eretz Zafon, Studies in Galilean Archaeology*. Jerusalem: Israel Antiquities Authority, 2002.
- Ayalon 1994** E. Ayalon, «A Roman-Byzantine Mausoleum at Kh. Sabiya, Kefar Sava», *Atiqot* XXV, 1994, σ. 27-39, 189-190.
- Bagati, Milik 1958** B. Bagatti, J.T. Milik, *Gli Scavi del "Dominus Flevit"*, I. Jerusalem: Pubblicazioni dello Studium Biblicum Franciscanum, 1958.
- Bagatti 1967** B. Bagatti, «I Vetri del Museo Francese di Nazaret», *LA* XVII (1967) σ. 220-40.
- Baldoni 1987** D. Baldoni, «Una lucerna romana con raffigurazione di officina vetraria: alcune considerazioni sulla lavorazione del vetro soffiato nell'antichità», *JGS* 29, 1987, σ. 22-29.
- Baldoni, Berti 1996** D. Baldoni, F. Berti, «Il vetro di Iasos (Caria) nel quadro delle produzioni nel Mediterraneo Orientale», στο *Il Vetro dall'Antichità all'Età Contemporanea: Aspetti Tecnologici, Funzionali e Commerciali*, Atti 2e Giornate Nazionali di Studio AIHV-Comitato Nazionale Italiano, Milano 14-15 Dicembre 1996, σ. 73-86.
- Ballance et al 1989** M. Ballance, J. Boardman, S. Corbet, S. Hood, «Excavations in Chios 1952-55»: *Byzantine Emporio*, [Athens]: British School of Archaeology at Athens; [London]: Thames & Hudson, 1989.
- Baluta 1978** C. Baluta, «Considérations sur la production et la diffusion du verre dans la Dacie Supérieure», *AnnAIHV* 7, 1978, σ. 97-109.
- Baluta 1981** C. Baluta, «Fond de moule romain pour la fabrication de bouteilles carrées trouve à Apulum (Dacie)», *AnnAIHV* 8, 1981, σ. 97-109.
- Barag 1963** D. Barag, «The Glassware», στο *Yadin* 1963, σ. 101-110.
- Barag 1967** D. Barag, «The Glass», στο *Prausnitz* 1967, σ. 65-70.
- Barag 1967a** D. Barag, «The Glass Vessels», στο *Dothan, Fredman* 1967, σ. 36-37.
- Barag 1970** D. Barag, *Glass Vessels of the Roman and Byzantine Periods in Palestine*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή (στα Εβραϊκά) που υποβλήθηκε στο Hebrew University, Jerusalem, 1970.
- Barag 1970a** D. Barag, «Syropalestinian "Flasks within Flasks"», *Atiqot* series in Hebrew 6, 1970, σ. 8, 74-75.
- Barag 1970b** D. Barag, «Glass Pilgrim Vessels from Jerusalem, Part I», *JGS* 12 (1970), σ. 35-63.
- Barag 1971** D. Barag, «Glass Pilgrim Vessels from Jerusalem, Part II-III», *JGS* 13 (1971), σ. 45-63.
- Barag 1976** D. Barag, «Glass Vessels» στο N. Avigad, *Beth She'Arim, Report on the excavations during 1953-1958*, vol. III: catacombs 12-23, Jerusalem 1976, σ. 198-213.
- Barag 1978** D. Barag, Hanita Tomb XV. A Tomb of the Third and Early Fourth Century CE, *Atiqot* XIII, 1978
- Barag 1985** D. Barag, «Recent Important Epigraphic discoveries Related to the History of Glassmaking in the Roman World», *AnnAIHV* 10, 1985, σ. 109-116.
- Barag 1991** D. Barag, «The Contribution of Masada to the History of Early Roman Glass» στο *Newby, Painter (επιμ.)* 1991, σ. 137-140.
- Baramki 1937** D.C. Baramki, «An Early Byzantine Synagogue near Tell es Sultan, Jericho», *QDAP* 6, 1937, σ. 73-77.

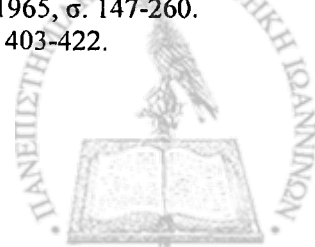
- Baratte (επιμ.) 1988** F. Baratte (επιμ.), *Argenterie romaine et byzantine*, Actes de la table ronde, Paris 11-13 octobre 1983, organisée sous le patronage du Centre National de la Recherche Scientifique et de l'Université de Paris-Sorbonne, avec une contribution du Ministère des Affaires Étrangères, Παρίσι: CNRS, 1988.
- Baratte 1989** F. Baratte, «La verrerie dans l'Afrique romaine: état des questions», *KJ* 22, 1989, σ. 141-149.
- Barkóczy 1966-7** L. Barkóczy, «Die datierten Glasfunde aus dem II. Jahrhundert von Brigetio», *FA* XVIII, 1966-7, σ. 67-89.
- Barkóczy 1968** L. Barkóczy, «Die datierten Glasfunde aus dem 3-4 Jahrhundert von Brigetio», *FA* XIX, 1968, σ. 59-86.
- Barkóczy 1971** L. Barkóczy, «Plastisch verzierte Spätromische Glasfunde aus Pannonien», *FA* XXII, 1971, σ. 71-83.
- Barkóczy 1986** L. Barkóczy, «Geschliffene Gläser aus der ersten Hälfte des 3. Jhs. in Pannonien», *Archaeologiai Értésítő* 113, 1986, σ. 166-189.
- Barkóczy 1988** L. Barkóczy, *Pannonische Glasfunde in Ungarn*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988.
- Barkóczy 1996** L. Barkóczy, *Antike Gläser*, Roma: «L'Erma» di Bretschneider, 1996.
- Baur 1938** P.V.C. Baur, «Glassware» στο *Kraeling (επιμ.)*, 1938, σ. 505-546.
- Bavant, Kondić, Spieser (επιμ.), 1990** Bavant B., Kondić V., Spieser J.-M. (επιμ.), *Caričin Grad II. Le quartile sud-ouest de la ville haute*, Belgrade-Rome: Institut Archéologique de Belgrade, École Française de Rome, 1990.
- Belivanova 1999** A. Belivanova, «Early Roman Glass from Bulgaria (1st-the First half of the 2nd century)», *Archaeologia Bulgarica* III, 1999, σ. 3-49.
- Benkő 1962** Benkő, *Úvegcorpus, Régészeti Füzetek*, ser. II, 11 szám, Budapest: Nemzeti Múzeum, Történeti Múzeum, 1962.
- Berger 1960** L. Berger, *Römische Gläser aus Vindonissa*, (Veröffentlichungen der Gesellschaft Pro Vindonissa IV), Basel: Verlag Birkhäuser, 1960.
- Bermont Monanari (επιμ.) 1983** G. Bermont Monanari (επιμ.) *Ravenna e il porto di Classe. Venti anni di ricerche archeologiche tra Ravenna e Classe*, Bologna: University Press, 1983.
- Bernhard 1979** H. Bernhard, *Römische Gläser in Worms*, Worms: Museum der Stadt Worms, 1979.
- Bezborodov, Abdurazakov 1964** M.A. Bezborodov, A.A. Abdurazakov, «Newly Excavated Glassworks in the USSR, 3rd-14th centuries A.D.», *JGS* 6, 1964, σ. 64-69.
- Biaggio-Simona 1991** S. Biaggio-Simona, *I vetri romani provenienti dalle terre dell' attuale Cantone Ticino*, 2vv., Locarno: Armando Dadò Editore, 1991.
- Biaggio-Simona 2002** S. Biaggio-Simona, «Bicchieri in vetro della necropolis romana di Moghegno (Canton Ticino)», *Quaderni Ticinesi di Numismatica e Antichità Classiche* 31, 2002, σ. 287-314.
- Biernacki et al. 1976** A. Biernacki et al., «Novae-Sector Zachodni, 1975», *Archeologia (Warszawa)* 27, 1976, σ. 137-170.
- Biernacki et al. 1991** A. Biernacki et al., «Novae-Sector Zachodni, 1988», *Archeologia (Warszawa)* 41, 1991, σ. 106-111.
- Billewicz 1971** E. Billewicz, «Novae-Sektor Zachodni 1970», *Archeologia (Warszawa)* 21, 1971, σ. 136-137.
- Bimson, Freestone 1987** M. Bimson, I. Freestone, «The Discovery of an Islamic Glassmaking Site in Middle Egypt», *AnnAIHV* 10, 1987, σ. 237-243.
- Bitrakova 1966** V. Bitrakova, «Rimski grob od Zajas», *Zbornik na Arheološkiot Muzej-Skopje* 1961-1966, IV-V, σ. 95-97.
- Bommelaer, Grandjean 1972** J.F. Bommelaer, Y. Grandjean, «Quartier sud d'Argos», *BCH* 96, 1972, σ. 155-228.
- Bonnet-Borel 1997** F. Bonnet-Borel, *Le verre d'époque romaine á Avenches-Aventicum, Typologie générale*, Documents du Musée romain d'Avenche 3, Montreux: Imprimerie Corbaz S.A., 1997.
- Boosen 1984** M. Boosen, *Antike Gläser*, Kassel: Staatliche Kunstsammlungen, 1984.
- Boyd 1988** S. Boyd, «A Bishop's Gift: Openwork Lamps from the Sion Treasure», στο Baratte (επιμ.) 1988, σ. 191-209.
- Boyd 1992** S. Boyd, «A "Metropolitan" Treasure from a Church in the Provinces: An

- Introduction to the Study of the Sion Treasure» στο *Boyd, Mundell-Mango (επιμ.) 1992*, σ. 5-38.
- Boyd, Mundell-Mango (επιμ.) 1992** S. Boyd, M. Mundell-Mango, *Ecclesiastical Silver Plate in Sixth-Century Byzantium*. Papers of the Symposium held May 16-18, 1986 at The Walters Art Gallery, Baltimore and Dumbarton Oaks, Washington, D.C. Organized by S. A. Boyd, M. Mundell-Mango and G. Vikan/ edited by Susan A. Boyd and Marlia Mundell Mango, Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection Washington, D.C., 1992.
- Braat 1963** W.C. Braat, «The Glass Collection of the Rijksmuseum van Oudheden at Leiden», *OMROL* 44(1963), σ. 103-112.
- Braun, Haevernick 1981** K. Braun, T.E. Haevernick, *Das Kabirenheiligtum bei Theben Bd. IV, Bemalte keramik und Glas aus dem Kabirenheiligtum bei Theben*, Berlin: Walter de Gruyter & CO, 1981.
- Brill 1967** R.H. Brill, «A Great Slab from Ancient Galilee», *Archeology* 20, 1967, σ. 88-95.
- Brill 1999** R.H. Brill, *Chemical Analyses of Early glasses*, 1. Catalogue, 2. The Tables, Corning, NY: Corning Museum of Glass Press, 1999.
- Brosh 2003** Na'ama Brosh, «Glass in the Islamic Period», στο *Israeli 2003*, σ. 319-383.
- Bruneau 1970** P. Bruneau, «Tombe d'Argos», *BCH* 94, 1970, σ. 437-531.
- Buck, Mattingly (επιμ.), 1985** J. Buck, D.J. Mattingly (επιμ.), *Town and Country in Roman Tripolitania*. Papers in honour of Olwen Hackett, BAR International Series 274. Society for Libyan Studies Occasional Papers II, 1985.
- Buckton (επιμ.) 1984** D. Buckton (επιμ.), *Byzantium: Treasures of Byzantine Art and Culture from British Collections*, London: British Museum Press, 1994.
- Bucovală 1968** M. Bucovală, *Vase antice de sticla la Tomis*, Constanța: Muzeul de arheologie, 1968.
- Bucovala 1979** M. Bucovală, «Pièces romaines d'importation sur le littoral Ouest-Pontique», *AnnAIHV* 8, 1979, σ. 89-95.
- Bucovală 1984** M. Bucovală, «Roman Glass Vessels Discovered in Dobrudja», *JGS* 26, 1984, σ. 59-63.
- Bucovală, Pașca 1992** M. Bucovală - C. Pașca, «Cercetări în necropola Romană de vest a Tomisului (1992)», *Pontica XXV*, 1992, σ. 241-272.
- Buechner 1960** T.S. Buechner, «The Glass from Tarrha», *Hesperia* 29, 1960, σ. 109-117.
- Bujukliev 1984** H. Bujukliev, «Trakiiska mogilna grobnica ot s. M'drec, starozagorski okr'g», *Razkopki i Prouchvania* 10, 1984, σ. 7-33.
- Bujukliev 1986** H. Bujukliev, «Trakiiskiat mogilen nekropol pri Chatalka, starozagorski okr'g», *Razkopki i Prouchvania* 16, 1986, σ. 5-151.
- Bulat 1974** M. Bulat 1974, «Antičko staklo u muzeju Slavonije», *AV XXV*, 1974 (1976), σ. 89-101.
- Burger 1966** A. Sz. Burger, «The Late Roman Cemetery at Ságvár», *AAH XVIII*, 1966, σ. 99-235.
- Burić, Čače, Fadić 2001** T. Burić, S. Čače, I. Fadić, *Sv. Juraj od Putalja*, Split: Muzej Hrvatskih Arheoloških Spomenika Split, 2001.
- Cabrol, Leclercq** F. Cabrol, H. Leclercq, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris: Letouzey et Ané, 1907-1953.
- Calvi 1968** M.C. Calvi, *I vetri romani del Museo di Aquileia*, Aquileia: Associazione nazionale per Aquileia, 1968.
- Cambi 1974** N. Cambi, «Neki kasnoantički predmeti od stakla s figurlanim prikazima u Arheološkom Muzeju u Splitu», *AV XXV*, 1974(1976), σ. 139-154.
- Cameron 1996** A. Cameron, «Orfitus and Constantius: A Note on Roman Gold-Glasses», *JRA*, 9, 1996, σ. 295-301.
- Campbell 1997** Sh. Campbell (επιμ.), *The Malcove Collection. A Catalogue of the Objects on the Lillian Malcove Collection of the University of Toronto*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press 1985, 1997².
- Carazzetti, Biaggio-Simona 1988** R. Carazzetti, S. Biaggio-Simona, *Vetri Romani del Cantone Ticino*, κατάλογος έκθεσης στο Museo Civico e Archeologico Castello Visconteo 2-9/13-11-1988, Locarno: Museo civico e Archeologico, 1988.
- Carboni, Whitehouse** S. Carboni, D. Whitehouse with contributions of R. H. Brill and W. Gudenrath,

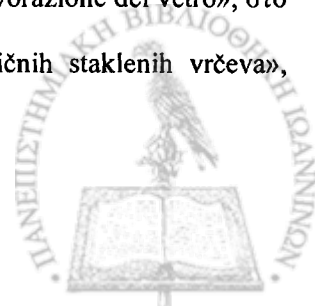
- 2001** *Glass of the Sultans*, The Metropolitan Museum of Art, New York- The Corning Museum of Glass, Corning- Benaki Museum, Athens, New Haven and London: Yale University Press/New York: The Metropolitan Museum of Art, 2001.
- Carington-Smith 1982** J. Carington Smith, «A Roman Chamber Tomb on the South-East Slopes of Monasteriaki Kephala, Knossos», *BSA* 77 (1982), σ. 255-293.
- Cermanović-Kuzmanović 1971** A. Cermanović-Kuzmanović, «Oblici i hronologija rimskog staklenog materijala iz nekropole Municipia S...», *ŽA* XXI/1, 1971, σ. 287-301.
- Cermanović-Kuzmanović 1974** A. Cermanović-Kuzmanović, «Pregled i razvitak rimskog stakla u Crnoj Gori», *AV*, XXV, 1974 (1976), σ. 175-190.
- Cermanović-Kuzmanović 1981** A. Cermanović-Kuzmanović, «Antičko staklo iz Sirmijuma», *GPSKV*, X, 1981, σ. 7-29.
- Cermanović-Kuzmanović 1981b** A. Cermanović-Kuzmanović, *Rimska Keramika*, Beograd: Privredno finansijski vodič, 1981.
- Cermanović-Kuzmanović 1987** A. Cermanović-Kuzmanović, *Rimsko staklo*, Beograd: Naučna Knjiga, 1987.
- Cermanović-Kuzmanović 1992** A. Cermanović-Kuzmanović, «Einige Typen der Glasgefasse aus der römischen Nekropole in Kolovrat bei Prijepolje», *ZRNMB* 16/1, 1992, σ. 387-390.
- Cermanović-Kuzmanović et al. 1975** A. Cermanović-Kuzmanović, O. Velimirović-Žižić, D. Srejojić, *Antička Duklja Nekropole*, Cetinje: Obod, 1975.
- Cesnola 1903** L. Palma di Cesnola, *A Descriptive Atlas of the Cesnola Collection of Cypriote Antiquities in the Metropolitan Museum of Art, New York*, v.3, New York: the Metropolitan Museum of Art, 1903.
- Charleston 1964** R.J. Charleston, «Wheel-Engraving and -Cutting: Some Early Equipment. I. Engraving», *JGS* 6, 1964, σ. 83-100.
- Charleston 1965** R.J. Charleston, «Wheel-Engraving and -Cutting: Some Early Equipment. II Water-Power and Cutting», *JGS* 7, 1965, σ. 41-54.
- Charlesworth 1966** D. Charlesworth, «Roman Square Bottles», *JGS* 8, 1966, σ. 26-40.
- Chavane 1975** M.-J. Chavane, *Salamine de Chypre, VI, Les petits objets*, Paris: Université Lyon II-Maison de l'orient Méditerranéen ancien, 1975.
- Chéhab 1986** M.H. Chéhab, *Fouille de Tyr, La nécropole IV, Description des fouilles, Bulletin du Musée de Beyrouth* 36, 1986.
- Cherneva-Tilkian 1997** S. Cherneva-Tilkian, «Tipologia i hronologia na stklenite balsamarii ot Filipopol», *GAM Plovdiv* VIII, 1997, σ. 42-56.
- Chevalier 1997-98** P. Chevalier, «Les luminaires paléochrétiens de Dalmatie romaine», *VAHD* 90-91, 1997-98, σ. 161-199.
- Chrzanovski 2003** L. Chrzanovski 2003, *Lumière ! L'éclairage dans l'antiquité. Κατάλογος έκθεσης στο Musée romain de Nyon, Suisse, 15 mai 2003-30 avril 2004*, Milano: Musée romain, Service de la Culture, 2003.
- Clairmont 1963** C. W. Clairmont, *The Excavations at Dura-Europos, Final Report 4, pt. 5, The Glass Vessels*, New Haven, Connecticut: Dura-Europos publications, 1963.
- Clairmont 1975** C.W. Clairmont, *Excavations at Salona, Yugoslavia (1969-1972)*, Park Ridge, N.J.: Noyes Press, 1975.
- Clairmont 1977** C. W. Clairmont, *Catalogue of Ancient and Islamic Glass*, Athens: Benaki Museum, 1977.
- Cool 1995** H.E.M. Cool, «Glass Vessels of the Fourth and Early Fifth Century in Roman Britain», στο *Foy (επιμ.) 1995*, σ. 11-24.
- Cool, Jackson, Monaghan 1999** H.E.M. Cool, C.M. Jackson, J. Monaghan, «Glass-Making and the sixth Legion at York», *Britannia* 30, 1999, σ. 147-162.
- Cool, Price 1995** H.E.M. Cool & J. Price, *Colchester Archaeological Report 8: Roman vessel glass from excavations in Colchester, 1971-85*, Colchester: Colchester Archaeological Trust Ltd and English Heritage, 1995.
- Coscarella 1994** A. Coscarella, «I vetri dell'Antiquarium di Bosra», *XLI Corso di Cultura Sull'Arte Ravennate e Bizantina (12-16 settembre 1994)*, Ravenna 1994, σ. 387-407.
- Curina 1983** Curina R., «Vetri», στο *G. Bermont Monanari(επιμ.) 1983*, σ. 166-170.
- Čremošnik 1965** I. Čremošnik, «Rimska vila u Višićima», *GZM (A)* ns 20, 1965, σ. 147-260.
- Crowfoot 1957** G.M. Crowfoot, «Glass» στο *Crowfoot J.W. et al 1957*, σ. 403-422.

- Crowfoot J.W. et al 1957** J.W. Crowfoot, G.M. Crowfoot, K.M. Kenyon, *Samaria-Sebaste: Reports of the Work of the joint Expedition in 1931-1933 and of the British Expedition in 1935*, v. 3. *The Objects from Samaria*, London: Palestine Exploration Fund, 1957.
- Crowfoot, Harden 1931** G. M. Crowfoot, D. B. Harden, «Early Byzantine and Later Glass Lamps», *JEA* 17, 1931, σ. 196-208.
- Czurda-Ruth 1979** B. Czurda-Ruth, *Die Römischen Gläser von Magdalensberg*, Kärntner Museumsschriften, no. 65 και *Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg*, no. 6, Klagenfurt: Verlag des Landesmuseums für Karnten, 1979.
- Dahari et al 2000** U. Dahari, with contributions by R. Calderon, W.D. Cooke, Y. Gorin-Rosen and O. Shamir, *Monastic Settlements in South Sinai in the Byzantine Period. The Archaeological Remains*, Jerusalem: Israel Antiquities Authority, 2000.
- Damevski 1974** V. Damevski, «Pregled tipova staklenog posudja iz italskih, galskih, mediteranskih i porajnskih radionica na području Hrvatske u doba rimskog carstva», *AV XXV*, 1974(1976), σ. 62-87.
- Dauphin, Edelstein 1984** C. Dauphin, G. Edelstein, *L' Église byzantine de Nahariya (Israël). Étude archéologique*, Θεσσαλονίκη: ΚΒΕ ΑΠΘ, 1984.
- Dauterman-Maguire, Maguire, Duncan-Flowers (επιμ.) 1989** E. Dauterman-Maguire, H. Maguire, M.J. Duncan-Flowers (επιμ.), *Art and Holy Powers in the Early Christian House*, κατάλογος έκθεσης, Kranert Art Museum of the University of Illinois at Urbana-Champaign, 25 August-1 October 1989, The Kelsey Museum of Archeology of Michigan in Ann Arbor, 27 October 1989-29 April 1990, Urbana: Krannert Art Museum, University of Illinois at Urbana-Champaign: University of Illinois Press, 1989.
- Davidson 1952** G.R. Davidson, *Corinth: Results of Excavations Conducted by The American School of Classical Studies at Athens*, v. 12, *The Minor Objects*, Princeton, New Jersey: ASCSA, 1952.
- Davidson-Weinberg 1972** G. Davidson-Weinberg, «Mold-Blown Beakers with Mythological Scenes», *JGS* 14, 1972, σ. 26-47.
- De Franciscis 1963** A. De Franciscis, «Vetri Antichi Scoperti ad Ercolano», *JGS* 5, 1963, σ. 137-139.
- De Maine 1979** M.R. De Maine, *Roman glass from Diocletian's Palace at Split, Yugoslavia*, αδημοσίευτη διατριβή που υποβλήθηκε στο University of Minnesota, 1979.
- De Maine 1985** M.R. De Maine, «Ancient Glass Distribution in Illiricum: The Emona ladles», *AnnAIHV* 10, 1985, σ. 135-160.
- De Maine 1988** M.R. De Maine, «The Northern Necropolis at Emona», *AnnAIHV* 11, 1988, σ. 129-144.
- De Matteis, De Tommaso 2001** L. De Matteis, G.D. De Tommaso, «Vetri», στο *Di Vita 2001*, V.3*. t. I, σ. 190-250, V.3** tav. XXXV-XXXVIII.
- De Ridder 1909** A. de Ridder, *Collection de Clercq, Catalogue. Tome VI: Les terres cuites et les verres*, Paris: Ernest Leroux, 1909.
- De Tommaso 1990** G.D. De Tommaso, *Ampullae Vitreae. Contenori in vetro di unguenti e sostanze aromatiche dell'Italia Romana (I sec. A.C.-III sec. D.C.)*, Roma: G. Bretschneider, 1990.
- De Tommaso 2001** G.D. De Tommaso, «Il vetro e i profumi», στο *Massabò 2001*, σ. 141-172.
- Delougaz, Haines 1960** P. Delougaz, R.C. Haines, *A Byzantine Church at Khirbat al-Karak*, University of Chicago Oriental Institute Publications, v. 85, Chicago: University of Chicago Press, 1960.
- Deroy 1985** L. Deroy, «Sur deux poèmes grecs d'époque romaine décrivant un verrier au travail», *AnnAIHV* 10, 1985, σ. 183-184.
- Deroy 1989** L. Deroy, «Sur deux poèmes grecs d'époque romaine décrivant un verrier au travail», *L'Antiquité Classique* 58, 1989, σ. 178-184.
- Di Vita, Martin (επιμ.) 1997** A. Di Vita, A. Martin (επιμ.) *Gortina II. Pretorio. Il materiale degli scavi Colini, 1970-1977*, Monografie della Scuola Archeologica Italiana di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente, v. 7. Padova: Bottega d'Erasmus, Aldo Ausilio Editore, 1997.
- Di Vita (επιμ.), 2001** A. Di Vita (επιμ.), *Gortina v. 3. Lo scavo del Pretorio (1989-1995). I materiali-Testo*, Monografie della Scuola Archeologica Italiana di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente, Padova: Bottega d'Erasmus, Aldo Ausilio Editore, 2001.

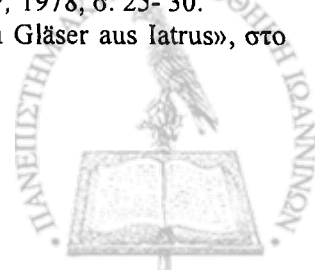
- Dilly, Mahéo 1997** G. Dilly, N. Mahéo, *Verrerie antiques du Musée de Picardie*, Amiens: Musée de Picardie/ Paris: Éditions d'art Somogy, 1997.
- Djingov 1964** G. Djingov, «Le verre dans l'Antiquité et au Moyen Age en Bulgarie», *AnnAIHV* 3 1964, σ. 104-115.
- Doppelfeld 1959** O. Doppelfeld, «Der Muschelpokal von Köln», *BJ* 159, 1959, σ. 152-166.
- Doppelfeld 1966** O. Doppelfeld, *Römischer und fränkisches Glass in Köln*, Köln: Greven, 1966.
- Dörig 1975** J. Dörig, *Art Antique, Collections privées de Suisse Romande*, Genève: Éditions Archéologiques de l'Université de Genève, 1975.
- Dothan, Fredman 1967** M. Dothan, D.N. Fredman (επιμ.), *Ashdod I, The first Season of Excavations 1962*, Atiqot VII, Jerusalem: Israel Antiquities Authority, 1967.
- Dragendorff 1903** H. Dragendorff, *Thera II. Theräische Gräber*, Berlin: von Georg Reimer, 1903.
- Drča 2000** S. Drča, «Rimsko Staklo u Niškom Muzeju», *GSAD* 15-16 (1999-2000), σ. 209-229.
- Du Plat Taylor, Megaw 1981** J. Du Plat Taylor, A.H.S. Megaw, «Excavations at Ayios Philon. The Ancient Carpasia. Part II. The Early Christian buildings», *RDAC*, 1981, σ. 209-250.
- Dusenbery 1967** E. Dusenbery, «Ancient glass from the cemeteries of Samothrace», *JGS* 9, 1967, σ. 34-49.
- Dusenbery 1971** E. Dusenbery, «Ancient glass in the collections of Wheaton College», *JGS* 13, 1971, σ. 9-33.
- Dusenbery 1998** E. Dusenbery, *Samothrace, The Nekropoleis, Catalogues of objects by categories*, Bollingen Series LX.11, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1998.
- Dussart 1998** O. Dussart, *Le verre en Jordanie et en Syrie du sud*, Beyrouth: Institut Français d'Archéologie du Proche-Orient, Beyrouth-Damas-Aman. Bibliothèque Archéologique et historique. T. CLII, 1998.
- Dyczek 1998** P. Dyczek, «A Glass Atelier from sector IV Novae», στο *Von Bülow, Milčeva (επιμ.)* 1998, σ. 99-104.
- Edgar 1905** C. C. Edgar, *Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire. Nos 32401-32800. Graeco-Egyptian Glass*, Cairo: Institut Français d'Archéologie Orientale, 1905.[Φωτοαντιγραφική ανατύπωση: Otto Zeller Verlag. Osnabrück, 1974.
- Eisen 1927** G. A. Eisen (assisted by F. Kouchakji), *Glass: Its Origins, History, Chronology, Technique and Classification to the Sixteenth Century*, New York: William Edwin Rudge, 1927.
- Eiwanger 1981** J. Eiwanger 1981, *Demetrias IV. Keramik und Kleinfunde aus der Damokratia-Basilika in Demetrias*, Bonn: R. Habelt, 1981.
- Engemann 1969** J. Engemann, «Bemerkungen zu spätrömischen gläsern mit goldfoliendekor», *JAC* 11/12, 1968/1969, σ. 7- 25, πίν. 1-10.
- Erath, Lehner Schwarz (επιμ.) 1997** G. Erath, M. Lehner and G. Schwarz (επιμ.) *Komos Festschrift für Thuri Lorenz zum 65. Geburtstag*, Vienna 1997.
- Erdmann 1977** E. Erdmann, «Die Glasfunde von Mezad Tamar (Kasr Gehainije) in Israel», *Saalburg Jahrbuch* 34, σ. 98-146.
- Fadić 1986** I. Fadić, «Četverokutni i poligonalni stakleni antički recipijenti iz Arheološkog Muzeja Istre», *Istraživanja u Istri i Hrvatskom primorju*, Izdanja Hrvatskog Arheološkog Društva, 11/2, 1986, σ. 99-118.
- Fadić 1988** I. Fadić, «Antičko staklo Asserije iz Arheološkog Muzeja u Splitu», στο *Benkovački kraj kroz vjekove, Benkovac, Zbornik*, 2, 1988, σ. 29-70.
- Fadić 1989** I. Fadić, *Rimsko staklo Argyruntuma*, κατάλογος έκθεσης, Arheološki Muzej u Zadru, Zadar: Arheološki Muzej, 1989.
- Fadić 1994** I. Fadić, «Kasnoantičko staklo u Gatima», στο *Jeličić-Radonić et al 1994*, σ. 213-225.
- Fadić 1994a** I. Fadić, «I vetri tardoantichi. Il corredo ecclesiastico e la liturgia», στο *Acta XIII Congressus Internationalis Archaeologiae Christianae(Split-Poreč 25-9/1-10-1994)*, v.III, σ. 241-250.
- Fadić 1997** I. Fadić, «Invenzione, produzione e tecniche antiche di lavorazione del vetro», στο *trasparenze imperiali*, σ. 75- 92.
- Fadić 1999-2000** I. Fadić, «Žigovi kriptograma i križa na dnu kvadratičnih staklenih vrčeva», *Opuscula Archaeologica*, 23-24, 1999-2000, σ. 185-194.

- Fadić 2001** I. Fadić, «Putalj u kasnoj antici», στο *Burić, Čače, Fadić 2001*, σ. 115-151.
- Fadić 2004** I. Fadić, «Antičke staklarske radionice u Hrvatskoj», στο Lazar(ed.) 2004, σ. 95-106.
- Feissel 1983** D. Feissel, *Recueil des inscriptions chrétiennes de Macédoine du IIIe au VIe siècle*, B.C.H. supplément VIII, Athenes: EFA, 1983.
- Felten 1975** *Die spätrömische Akropolismauer : Architektur und Spolien* / von Wolfgang W. Wurster ; *Inschriften* / von Florens Felten. *Die christliche Siedlung* / von Florens Felten., Alt-Ägina I. 2., Mainz a.R.: von Zabern, 1975.
- Filarska 1952** B Filarska, *Szkła starożytnie Katalog Naczyn*, Warszawa: Museum Narodowe w Warszawie, 1952.
- Fitzgerald 1931** G. M. Fitzgerald, *Beth Shean Excavations 1921-1923; the Arab and Byzantine Levels*, Philadelphia: the University Press for the University of Pennsylvania Museum, 1931.
- Fleming 1999** S.J. Fleming, *Roman Glass. Reflections on Cultural Change*, Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 1999.
- Follmann-Schulz 1988** A. B. Follmann-Schulz, *Die Römischen Gläser aus Bonn*, Köln: Rheinland/Bonn: R. Habelt, 1988.
- Follmann-Schulz 1989** A.B. Follmann-Schulz, «Fours de verriers romains dans la province de Germanie Inférieure», στο *Foy, Sennequier (επιμ.) 1989*, σ. 35-40.
- Follmann-Schulz 1989a** A.B. Follmann-Schulz, «Ein römischer Grabfund des 4. Jahrhunderts n.Chr. aus Zürlich-Enzen, Ehrenland», *KJ 22*, 1989, σ. 49-68.
- Follmann-Schulz 1992** A.B. Follmann-Schulz, *Die Römischen Gläser im Rheinischen Landesmuseum Bonn*, (Kunst und Altertum am Rhein, Band 138), Köln: Rheinland-Verlag; Bonn: Habelt, 1992.
- Follmann-Schulz 2001** A.B. Follmann-Schulz, «Die Produkte der Glashütten in hambacher Forst», *AnnAIHV 14*, 2001, σ. 61-67.
- Foy (επιμ.) 1995** D. Foy (επιμ.), *Le verre de l'Antiquité tardive et du haut Moyen Age. Typologie-Chronologie-Diffusion*, Guiry-en-Vexin: Association Française pour l'Archéologie du Verre et Musée Archéologique Départemental du Val d' Oise, 1995.
- Foy (επιμ.) 2003** D. Foy (επιμ.), *Cœur de verre. Production et diffusion du verre antique*, κατάλογος έκθεσης Musée gallo-romain de Lyon-Fouvière, 19-12-2003/25-4-2004, Gollion: Infolio/ Rhône le Département, 2003.
- Foy 1995** D. Foy, «Le verre de la fin du IVe au VIIe siècle en France méditerranéenne, premier essai de typo-chronologie», στο *Foy (επιμ.) 1995*, σ. 187-242.
- Foy et al. 1989** Foy et alii, «Ateliers de verriers de l'Antiquité et du haut Moyen Age en France», στο *Foy, Sennequier (επιμ.) 1989*, σ. 55-69.
- Foy, Bonifay 1984** D. Foy, M. Bonifay, «Éléments d'évolution des verreries de l'Antiquité tardive à Marseille d'après les fouilles de la Bourse, 1980», *Revue Archéologique de Barnonnaise 17*, 1984, σ. 289-308.
- Foy, Hochuli-Gysel 1995** D. Foy, A. Hochuli-Gysel, «Le verre en Aquitaine du IVe au IXe siècle», στο *Foy (επιμ.) 1995*, σ. 151-176.
- Foy, Nenna 2001** D. Foy, M.D. Nenna, *Tout feu tout sable. Mille ans de verre antique dans le Midi de la France*. Musée d'Histoire de Marseille, Aix-En-Provence: Musées de Marseille /Éditions Édisud, 2001.
- Foy, Nenna 2006** D. Foy et M.-D. Nenna, *Corpus des signatures et marques sur verre vol. 1 : La France*, Aix-en-Provence, Lyon : AFAV, 2006.
- Foy, Nenna 2006^a** D. Foy et M.-D. Nenna, *Corpus des signatures et marques sur verre vol. II*, Aix-en-Provence, Lyon : AFAV, 2006.
- Foy, Sennequier (επιμ.) 1989** D. Foy, G. Sennequier (επιμ.), *Ateliers de verriers de l'antiquité à la période préindustrielle*, Actes des 4èmes Rencontres de l' A.F.A.V. 24-25 novembre 1989, Rouen: AFAV et les auteurs, 1991.
- Fremersdorf 1933** F. Fremersdorf, *Der Römische Gutshof Köln-Münsgersdorf*, (Römisch-Germanische Forschungen 6), Berlin-Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1933.
- Fremersdorf 1951** F. Fremersdorf, *Figürlich Geschliffene Gläser. Eine Kölner Werkstatt des 3. Jahrhunderts*, Köln: Verlag von W. De Gruyter & CO., 1951.
- Fremersdorf 1958** F. Fremersdorf, *Römisches Buntglas in Köln* (Die Denkmäler des römischen Köln, III), Köln: Verlag der Löwe, 1958.

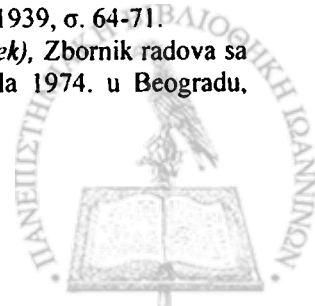

- Fremersdorf 1958a** F. Fremersdorf, *Das naturfarbene sogenannte blaugrüne Glas in Köln* (Die Denkmäler des römischen Köln, IV), Köln: Verlag der Löwe, 1958.
- Fremersdorf 1959** F. Fremersdorf, *Römische Gläser mit Fadenaufgabe in Köln* Schlangenfadengläser und Verwandtes (Die Denkmäler des römischen Köln V), Köln: Verlag der Löwe, 1959.
- Fremersdorf 1961** F. Fremersdorf, *Römisches geformtes Glas in Köln* (Die Denkmäler des römischen Köln, VI), Köln: Verlag der Löwe, 1961.
- Fremersdorf 1962** F. Fremersdorf, *Die römischen Gläser mit aufgelegten Nuppen in Köln* (Die Denkmäler des römischen Köln, VI), Köln: Verlag der Löwe, 1962.
- Fremersdorf 1967** F. Fremersdorf, *Die Römischen Gläser mit Schliff, Bemalung und Goldauflagen aus Köln* (Die Denkmäler des römischen Köln, VIII), Köln: Verlag der Löwe, 1967.
- Fremersdorf 1975** F. Fremersdorf, *Antikes, Islamisches und Mittelalterliches Glas, Sowie kleinere arbeiten aus Stein, Gagat und verwandten Stoffen in den vatikanischen Sammlungen Roms* (Museo Sacro, Museo Profano, Museo Egizio, Antiquarium Romanum), Citta del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1975.
- Fremersdorf, Polónyi- Fremersdorf 1984** F. Fremersdorf, E. Polónyi-Fremersdorf, *Die farblosen Gläser der Frühzeit in Köln, 2. und 3. Jahrhundert*, (Die Denkmäler des römischen Köln, IX), Bonn: Dr. Rudolf Hambelt GmbH, 1984.
- Füllepp 1969** F. Füllepp, «Későrómai temető Pécs-Geisler Eta u. 8. sz. Alatt», *Archaeologiai Értésítő* 96, 1969, σ. 3-42.
- Fünfschilling 1986** S. Fünfschilling, «Römische Gläser aus Baden-Aquae Helveticae (aus den Grabungen 1892-1911)», *Jahresbericht 1985 der Gesellschaft Pro Vindonissa*, 1986, σ. 81-160.
- Gaitzsch 1999** W. Gaitzsch, «Spätromische Glashütten im Hambacher Forst. Die Werkstatt des ECVA-Produzenten», *στο Polfe (επιμ.) 1999*, σ. 125-149.
- Gaitzsch et al. 2000** W. Gaitzsch, A.-B. Follmann-Schulz, K.H. Wederpohl, G Hartmann, U. Tegtmeier, «Spätromische Glashütten im Hambacher Forst- Produktionsort der ECVA-Fasskrüge», *BJ 200*, 2000, σ. 83-241.
- Galavaris 1970** G. Galavaris, *Bread and Liturgy. The Symbolism of Early Christian and Byzantine Bread Stamps*, Madison-Milwaukee-London: The University of Wisconsin Press, 1970.
- Gasparetto 1979** A. Gasparetto, «Matrici e aspetti della vetreria veneziana e veneta medievale», *JGS* 21, 1979, σ. 76-97.
- Gehrig 1967** U. Gehrig, *Hildesheim Silberfund Antikenabteilung, Staatliche Museen Berlin*, Berlin: Stiftung Preussischer Kulturbesitz, 1967.
- Gerousi 2002** E. Gerousi, «Glass Vessels from a Roman and Early Christian Cemetery», *στο Kordas 2002*, σ. 133-140.
- Glass from the Ancient World 1957** *Glass from the Ancient World: The Ray Winfield Smith Collection*, Corning, N.Y: The Corning Museum of Glass, 1957.
- Glassammlungen der DDR 1973-1976** AA.VV., «Glassammlungen der DDR», *BAIHV 7*, 1973-1976, σ. 25-138.
- Glušćević 1991** S. Glušćević, «Kvadratične staklene boce s pečatom iz rimske luke u Zatonu», *Diadora 13*, 1991, σ. 147-168.
- Glušćević 1998** S. Glušćević, «Roman Glass in Zadar: Certain characteristic forms», *AnnAIHV 14*, 1998, σ. 182-189.
- Goether-Polaschek 1977** K. Goether Polaschek, *Katalog der Römischen Gläser des Rheinischen Landersmuseums Trier*, Trieren Grabungen und Forschungen no. IX, Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 1977.
- Goitein 1967** S. D. Goitein, *A Mediterranean Society 1: Economic Foundations*, Berkeley: University of California Press, 1967.
- Goldstein 2001** S. M. Goldstein (επιμ.), *Ancient Glass*, κατάλογος έκθεσης στο Miho Museum 15 Μαρτίου-19 Αυγούστου 2001, Japan: Miho Museum, 2001.
- Gomolka 1978** G. Gomolka, «Späteantiken und frühmittelalterlicher Gläser aus dem Limeskastell Jatrus bei Krivina (bez. Ruse) Nordbulgarien», *AnnAIHV 7*, 1978, σ. 25- 30.
- Gomolka 1979** G. Gomolka, «Die Späteantiken und frühmittelalterlichen Gläser aus Jatrus», *στο (AAVV επιμ.) Jatrus-Krivina 1*. Berlin 1979, σ. 145-166.

- Gorbunova (επιμ.) 1973** K.S. Gorbunova (επιμ.), *Pamiatniki antichnogo prikladnogo iskusstva Sbornik statei*, Leningrad: Avrora, 1973.
- Gorin-Rosen 1995** Y. Gorin-Rosen, «Hadera, Bet Eli 'ezer», *Excavations and Surveys in Israel* 13, 1995, σ. 42-43.
- Gorin-Rosen 1998** Y. Gorin Rosen, *Ancient Glass from the Holy Land*, Fine Arts Museum of San Francisco and Israel Antiquities Authority, San Francisco: Fine Arts Museum of San Francisco, 1998.
- Gorin-Rosen 2000** Y. Gorin-Rosen, «The Ancient Glass Industry in Israel, Summary of the Finds and New discoveries», στο *Nenna (επιμ.) 2000*, σ. 49-63.
- Gorin-Rosen 2000a** Y. Gorin-Rosen, «Glass from Monasteries and Chapels in South Sinai», στο *Dahari et al 2000*, σ. 233-245.
- Gorin-Rosen 2002** Y. Gorin-Rosen, «The Glass Vessels», στο *Avshalom-Gorni, Tacher 2002*, p. 186-187, 288-322.
- Gorin-Rosen 2002a** Y. Gorin-Rosen, «A Group of Glass Vessels from Nir Gallim», *Atiqot* 43, 2002, σ. 120-126.
- Gorin-Rosen 2004** Y. Gorin-Rosen, «The Glass Vessels from the Cemetery at Horbat Rimmon», *Atiqot* 46, 2004, σ. 113-124.
- Greifenhagen 1962** A. Greifenhagen, «Ancient Glass in the Berlin-West Museum», *JGS* 4, 1962, σ. 61-66.
- Grose 1973-76** D.F. Grose «Découvertes archéologiques récentes de verre: Italie», *BullAIHV* 7 (1973-76), σ. 175-182.
- Grose 1977** D.F. Grose, «Early Blown Glass: The Western Evidence», *JGS* 19, (1977), σ. 9-29.
- Grose 1982** D.F. Grose, «The Hellenistic and Early Roman Glass from Morgantina (Serra Orlando), Sicily», *JGS* 24, 1982, σ. 20-29.
- Grose 1983** D.F. Grose, «The Formation of the Roman Glass Industry», *Archaeology* 36.4, July-August 1983, σ. 38-45.
- Grose 1984** D.F. Grose, «Glass forming methods in Classical Antiquity: Some Considerations», *JGS* 26, 1984, σ. 25-34.
- Grose 1989** D.F. Grose, *Early Ancient Glass. Core-formed, Rod-formed, and Cast Vessels and Objects from the Late Bronze Age to the Early Roman Empire, 1600 B.C. to A.D. 50*, N.Y.-Toledo: Hudson Hills Press/Toledo Museum of Art, 1989.
- Grose 1991** D.F. Grose, «Early Imperial Roman Cast Glass: The Translucent Coloured and Colourless fine Wares», στο *Newby, Painter (επιμ.) 1991*, σ. 1-18.
- Gourevitch et al. (επιμ.) 2003** Gourevitch D., A. Moirin, N. Rouquet (επιμ.), *Maternité et petite enfance dans l'Antiquité romaine*, κατάλογος έκθεσης, Bourges, Muséum d'histoire naturelle, 6 novembre 2003-28 mars 2004, Bourges : Éditions de la ville de Bourges Service d'archéologie municipale, 2003.
- Haberey 1966** W. Haberey, «Zur Herstellung der römischen Wabenbecher», *BJ* 166, 1966, σ. 208-212.
- Hadad 1998** S. Hadad, «Glass Lamps from the Byzantine through Mamluk Periods», *JGS* 40, 1998, σ. 63-76.
- Haevernick 1967** T.E. Haevernick, «Die Verbreitung der "Zarten Rippenschalen"», *JZMMainz* 14, 1967, σ. 153-166.
- Haevernick 1978** T. E. Haevernick, «Modioli», *Glastechnische Berichte* 51 (1978), σ. 328-30.
- Haevernick 1981** T.E. Haevernick, «Kleinfunde aus Glas und Stein», στο *Braun, Haevernick 1981*, σ. 97-139.
- Haevernick, Pfeffer 1958** T.E. Haevernick, W. von Pfeffer, «Zarte Rippenschalen», *Saalbourg Jahrbuch* 17, 1958, σ. 76-91.
- Haevernick, Pfeffer 1981** T.E. Haevernick, W. von Pfeffer, «Zarte Rippenschalen», στο T.E. Haevernick, *Beitrage zur Glasforschung 1938 bis 1981*, Mainz a.R.: Philipp von Zabern, 1981, σ. XI-XXVIII.
- Hakim 2001** B. S. Hakim, «Julian of Ascalon's Treatise of Construction and Design Rules from Sixth-Century Palestine», *Journal of Society of Architectural Historians*, 60/1, Μάρτιος 2001, σ. 4-25.
- Hamilton 1939** R.W. Hamilton, «The Domed Tomb at Sebastya», *QDAP* 6, 1939, σ. 64-71.
- Han (επιμ.) 1975** V. Han (επιμ.), *Srednjovekovno staklo na Balkanu (V-XV. vek)*, Zbornik radova sa medjunarodnog savetovanja održanog od 22. do 24. Aprila 1974. u Beogradu.

- Beograd: SANU, 1975.
- Han 1981** V. Han, *Tri veka dubrovačkog staklarstva* (XIV-XVI. vek), Beograd: SANU, 1981.
- Han 1986** V. Han, «Staklo (Rtkovo-Glamija I)», *Djerdapske Sveske* III, Beograd: Arheološki Institut, Beograd; Narodni Muzej, Beograd; Odeljenje za Arheologiju Filozofskog Fakulteta u Beogradu, 1986, σ. 92-94.
- Harden 1935** Harden D.B., «Romano-Syrian Glasses with Mould-Blown Inscriptions», *JRS* 25, 1935, σ. 163-186.
- Harden 1936** D.B. Harden, *Roman Glass from karanis Found by the University of Michigan Archaeological Expedition in Egypt. 1924-29*. University of Michigan Studies, Humanistic Series, v. 41, Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Studies, 1936.
- Harden 1944-45** Harden D.B., «Two tomb groups of the first century A.D. from Yamur, Syria, and a supplement to the list of romano-syrian Glasses with mold-blown inscriptions», *Syria* 24, 1944-45, σ. 81-95, 291-292.
- Harden 1947** D.B. Harden, «The Glass», στο *Hawkes, Hull 1947*, σ. 287-307.
- Harden 1959** D.B. Harden, «The Highdown Hill Glass Goblet with Greek Inscription», *Sussex Archaeological Collections Relating to the History and Antiquities of the County*, XCVII, 1959, σ. 3-20.
- Harden 1960** D.B. Harden, «The Wint Hill Hunting Bowl and Related Glasses», *JGS* 2, 1960, σ. 44-81.
- Harden 1966** Harden D. B., «Some tomb groups of late Roman date in the Amman Museum», *AnnAIHV* 3, 1966, σ. 48-55.
- Harden 1975** D.B. Harden, «Some Lombard glass of the 6th and 7th centuries», στο *Han (επιμ.) 1975*, σ. 11-29.
- Harden et al 1968** D.B. Harden, K. Painter, R.H. Pinter-Wilson, H. Tait, *Masterpieces of Glass*, London: Trustees of the British Museum, 1968.
- Harden et al 1987** D.B. Harden, H. Hellenkemper, K. Painter, and D. Whitehouse, *Glass of Caesars*, Milan: Olivetti, 1987.
- Harter 1999** G. Harter, *Römische Gläser des Landesmuseums mainz*, Weisbaden: Reichter Verlag, 1999.
- Hawkes, Hull 1947** C.F.C Hawkes, M.R. Hull, *Camulodunum: First Report on the Excavations at Colchester, 1930-1939*, Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London, no. 14, London: Committee of the Society of Antiquaries of London, 1947.
- Hayes 1971** J. W. Hayes, «Four Early Roman Groups from Knossos», *BSA* 66, 1971, σ. 249-275.
- Hayes 1972** J.W. Hayes, *Late Roman Pottery*, London: The British School at Rome, 1972.
- Hayes 1975** J.W. Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*. Toronto: The Royal Ontario Museum, 1975.
- Hayes 1976** J.W. Hayes, *Roman Pottery in the Royal Ontario Museum, A Catalogue*, Ontario: Royal Ontario museum, 1976.
- Hayes 1978** J.W. Hayes, «Glass finds from the 1975 season», στο *Humphrey (επιμ.) 1978*, σ. 187-193.
- Hayes 1990** J.W. Hayes, «The Glass Finds (1990)», στο *Stevens et. al. 1990*, σ. 289-294.
- Hayes 1993** J.W. Hayes, *Excavations at Saraçhane in Istanbul, vol.2: The Pottery*, Princeton: Princeton University Press and Dumbarton oaks Research Library and Collection, 1993.
- Henein 1974** N.H. Henein, *Le verre soufflée en Égypte*, Cairo: Institut Français d'Archéologie Orientale, 1974.
- Hilgers 1969** W. Hilgers, *Lateinische Gefassnamen. Bezeichnungen, Funktion und Form römischer Gefäße nach den antiken Schriftquellen*, Düsseldorf: Rheinland-Verlag, 1969.
- Hourmouziadis, Asimakopoulou-Atzaka, Makris 1982** G. Hourmouziadis, P. Asimakopoulou-Atzaka, K.A. Makris, *The Story of a Civilization, Magnesia*, Athens: R. and M. Capon, 1982.
- Humphrey (επιμ.) 1978** J.H. Humphrey (επιμ.), *Excavations at Carthage 1975 conducted by the University of Michigan*, vol II, Ann Arbor: Kelsey Museum/The University of Michigan,

- 1978.
- Hurst, Roskams 1984** H.R. Hurst, S.P. Roskams, *Excavations at Carthage: The British Mission*, v. 1, pt. 1, Sheffield: University of Sheffield for the British Academy, 1984.
- Ignatiadou et al 2003** D. Ignatiadou, E. Dotsika, A. Kouras, Y. Maniatis, «Nitrum Chalestricum. The Natron of Macedonia», *AnnAIHV* 16, London 2003, σ. 64-68.
- Iliffe 1933** J.H. Iliffe, «A Tomb at El Bassa c. A.D. 396», *QDAP* III,2, 1933, σ. 81-91.
- Isings 1957** C. Isings, *Roman Glass from dated finds*, Groningen / Djakarta: J. B. Wolters, 1957.
- Isings 1964** C. Isings, «A fourth century glass jar with applied masks», *JGS* VI, 1964, σ. 59-63.
- Isings 1971** C. Isings, *Roman glass in Limburg* (Archaeologica Trajectina IX), Groningen: Wolters Noordhoff Publishing, 1971.
- Isings 1976** C. Isings, «Excavated for Sulphur», στο *Festoen Opgedragen aan A.N. Zadoks-Josephus Jitta bij haar zeventigst verjaardag* (Scripta Archaeologica Groningana 6, Groningen 1976), σ. 353-356.
- Isler 1969** H.P. Isler, «Heraion von Samos: Eine frühbyzantinische Zisterne», *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung* 84, 1969, σ. 202-230.
- Israeli 1991** Y. Israeli, «The invention of blowing», στο *Newby, Painter (επιμ.) 1991*, σ. 46-55.
- Israeli 2003** Y. Israeli, *Ancient Glass in the Israel Museum. The Eliahu Dobkin Collection and Other Gifts*, Jerusalem: The Israel Museum, 2003.
- Israeli 2003a** Y. Israeli, «What did Jerusalem's first-century BCE glass workshop produce?», *AnnAIHV* 16, 2003, σ. 54-58.
- Ivachtchenko 1995** Y. Ivachtchenko. «Le verre proto-byzantin. Recherches en Russie (1980-1990)», στο *Foy (επιμ.) 1995*, σ. 319-330.
- Ivanova, Goloubev 1961** M.I. Ivanova, P.M. Goloubev, «Nachodki v Loo», *SovArch* 1961/3, σ. 284-290.
- Jackson, Cool, Wager 1998** C.M. Jackson, H.E.M. Cool, E. C.W. Wager, «The Manufacture of Glass in Roman York», *JGS* 40, 1998, σ. 55-62.
- Jacopi 1939** G. Jacopi, «Clara Rhodos» vol. VI-VII-p.I. *Esplorazione archeologica di Camiro-II. Ρόδος: Istituto Storico-Archeologico-Rodi, 1932-1933-1939.*
- Jeličić-Radonić et al 1994** J. Jeličić-Radonić, Crnović, Čače, Katić, Fadić, Bonacić-Mandinić, Kovačić, «Gata. Crkva Justinijanova doba», Split: XIII Medjunarodni Kongres za Starokršćansku Arheologiju, 1994.
- Josifofska 1956** B. Josifofska, «Dve poznorimske grobnice iz Dračeva», *ŽA* 1956, 6/2, σ. 277-292.
- Kaba 1958** M. Kaba, «Az aquincumi üvegek», *BR* XVIII, 1958, σ. 425-448.
- Katsnelson, Jackson-Tal 2004** N. Katsnelson, R. Jackson-Tal, «The Glass Vessels from Ashqelon, Semadar Hotel», *Atiqot* 48, 2004, σ. 99-109.
- Kisa 1908** A. Kisa, *Das Glas im Altertume*, Leipzig: Verlag von Karl W. Hiersemann, 1908 [Φωτοαντιγραφική ανατύπωση ROMA: L'ERMA di BRETSCHNEIDER, 1968]
- Kitzinger 1960** E. Kitzinger, «A marble relief of the Theodosian period», *DOP* 14 (1960), σ. 17-42.
- Klein 1995** M.J. Klein, «Römische Luxusgläser aus Höhen-Sülzen (Rheinland-Pfalz, Deutschland)», *AnnAIHV* 13, 1995, σ. 151-162.
- Kojcheva 1990** K. Kojcheva, «Ranovizantijska st'klarska rabotilnica», *Arheologija Sofia* 32/4, 1990, σ. 36-46.
- Koltes 1982** J. Koltes, *Catalogue des collections archéologiques de Besançon*, v. 7, *La Verrerie gallo-romaine*, Annales Littéraires de l'Université de Besançon, v. 270, Paris: Les Belles Lettres, 1982.
- Kondić 1992** J. Kondić, «Kasnoantičko staklo iz nekropole kod crkve Sv. Nikole (Kuršumlija)», *ZRNMB* XIV/1, 1992, σ. 411-418.
- Kordas (επιμ.) 2002** G. Kordas (επιμ.), *1st International Conference. Halos Vitrum Glass. History technology and Conservation of Glass and Vitreous Materials in the Hellenic World*, Αθήνα: "Glasnet" Publication, 2002.
- Korošec 2004** P. Korošec, «Sledovi steklarske delavnice v Rebalčji vasi na Ptuj», στο Lazar(ed.) 2004, σ. 67-70.
- Kraeling(επιμ.) 1939** C.H. Kraeling (επιμ.), *Gerasa, City of Decapolis*, New Haven, Connecticut:

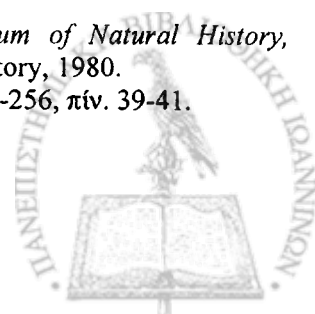
- American School of Oriental Research, 1938.
- Kröger 1995** J. Kröger, *NISHAPUR Glass of the Early Islamic Period*, New York: The Metropolitan Museum of Art, 1995.
- Kunina 1973** N.Z. Kunina, «Siriiskie vidutjje v forme stekljanije sosudji iz nekropolja Pantikapeja», στο *Gorbunova (επιμ.) 1973*, σ. 101-154.
- Kunina 1997** N. Kunina, *The Art Treasures of Russia, Ancient Glass in the Hermitage Collection*, St. Petersburg: The State Hermitage and ARS Publishers Ltd, 1997.
- Kunina, Sorokina 1972** N. Kunina, N.P. Sorokina, «Stekljanije balamarii Bospora», *Trudy Ermitaza* 13, 1972, σ. 146-177.
- Künzl 1997** S. Künzl, «Römisches Tafelsilber-Formen und Verwendung», στο *von Prottwitz, Gaffron, Mielsch 1997*, σ. 9-30.
- Künzl 1997a** S. Künzl, «Sagalassos Red Slip Ware im Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz», στο *Waelkens, Poblome(επιμ.) 1997*, σ. 469-489.
- La Baume 1961** P. La Baume, «Die Sarkophagee von der König-Luise-Schule in Köln», *KJ* 5, 1961, σ. 85-88.
- La Baume 1964** La Baume, *Römisches Kunstgewerbe zwischen Christi Geburt und 400*, Braunschweig: Klinkhardt und Biermann, 1964.
- La Baume 1973** P. La Baume, *Glas der antiken Welt I. Wissenschaftliche Kataloge des Römisch-Germanischen Museums Köln Bd. I*, Köln: Römisch-Germanischen Museums, 1973.
- La Baume, Salomonson 1976** P. La Baume, *Römischen Kleinkunst. Sammlung Karl Löffler. Wissenschaftliche Kataloge des Römisch-Germanischen Museums Köln Bd. III (1976)* συνεργασία των von P. La Baume και J. W. Salomonson, Köln: Römisch-Germanischen Museums, 1976.
- Lancel 1967** S. Lancel, *Verrerie antique de Tipasa*, Paris: E. de Boccard, 1967.
- Lang, Price 1975** J. Lang, J. Price, «Iron Tubes from a Late Roman Glassmaking Site at Mérida (Badajoz), in Spain», *JAScien* 2.4, Δεκέμβριος 1975, σ. 289-296.
- Lazar 2003** I. Lazar, *Rimsko steklo Slovenje*, Ljubljana: Z ZRC SAZU, 2003.
- Lazar 2004** I. Lazar, «Najdbe rimskega stekla iz Logatca(Longaticum)», στο *Lazar(ed.) 2004*, σ. 57-66.
- Lazar (ed.) 2004** I. Lazar (ed.), *Drobcji antičnega stekla. Fragments of Ancient Glass*, Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Institut za dediščino Sredozemlja, 2004.
- Lazić(επιμ.) 2001** M. Lazić(επιμ.), *Vestigatio Vetustatis Aleksandrini Cermanović- Kuzmanović od prijatelja, saradnika i učenika*. Univerzitet u Beogradu Filozofski Fakultet, Centar za arheološka istraživanja knjiga 20, Beograd: Centar za Arheološka Istraživanja, 2001.
- Lehmann, Lehmann (επιμ.), 1969** K. Lehmann, P. W. Lehmann(επιμ.), *Samothrace 3, Text II, The Hieron*, Excavations conducted by the Institute of Fine Arts, New York University Bollingen Series LX.3, Princeton: Princeton University Press, 1969.
- Lehrer 1979** G. Lehrer, *Ennion: A First Century glassmaker*, κατάλογος έκθεσης Tel Aviv, Haaretz Museum, Ramat Aviv, 1979.
- Lehrer-Jacobson 1986** G. Lehrer-Jacobson, «A Signed Roman Glass Juglet», *MUSE*, Annual of the Museum of Art and Archaeology, 20, 1986, σ. 46-49.
- Lieberman 1971** S. Lieberman, «Το βιβλίο του Ιουλιανού της Ασκαλώνος, ο νόμος και τα έθιμα στην περιοχή της Παλαιστίνης» (στα εβραϊκά), *Tabriz* 40, 1971, σ. 409-417.
- Lierke 1991** R. Lierke, «Glass Bowls made on the Potter's Wheel», *Glastechnische Berichte* 64, 1991, σ. 310-317.
- Lierke 1999** R. Lierke, *Antike Glastöpferei, Ein vergessenes Kapitel der Glasgeschichte*, Mainz: von Zabern, 1999.
- Lierke 2001** R. Lierke, «With "trial and error" through ancient glass technology», στο *Κορδας (επιμ.) 2001*, σ. 181-186.
- Lierke 2003** R. Lierke, Geritzt, «Geschliffen und Geschnitten. Die Evolution der Frühen Glasschneidenkunst», *Antike Welt* 34, 2003, σ. 345-356.
- Lierke, Lindig 1997** R. Lierke, M.R. Lindig, «Recent investigations of early roman cameo glass», *Glastechnische Berichte* 70/6, 1997, σ. 189-197.
- Lightfoot 1989** C. S. Lightfoot, *A Catalogue of Glass Vessels in Afyon Museum*, BAR

- Lightfoot 1991** International Series 530, Oxford: B.A.R., 1989.
C. Lightfoot, «Recent Finds of Roman Glass from the Tigris in Sout-East Turkey», *AnnAIHV* 12, 1991, σ. 89-98.
- Lightfoot 1993,** C. S. Lightfoot, «A Catalogue of the Glass Finds. Sagallassos 1990», στο *Waelkens* (επιμ.) 1993, σ. 173-193.
- Lightfoot, Arslan 1992** C.S. Lightfoot, M. Arslan, *Ancient Glass of Asia Minor: The Yüksel Erimtan collection*, Ankara: Ünal Offset, 1992.
- Ljubinković 1983** M. Ljubinković, «Aspects de la verrerie médiévale d'influence byzantine en Serbie», *AnnAIHV* 9, 1983, σ. 181-193.
- Loeschcke, Willers 1911** S. Loeschcke, H. Willers, *Beschreibung römischer Altertümer gesammelt von Carl-Anton Niessen britischem Konsul in Köln a. Rh.*, Band I-II, Köln: von Greven und Bechtold, 1911.
- Ložar 1935** R. Ložar, «Ein Glasbecher mit Götterfiguren aus Črnelo», *Glasnik* 16, 1935, σ. 97-105.
- Maccabruni 1991** C. Maccabruni, «Vetri romani nel territorio di Ticinum(Pavia)», *Helvetica Archaeologica* 22, 87/88, 1991, σ. 111-124.
- Mackworth-Young 1949** G. Mackworth-Young, «Excavations in Siphnos. The Roman Graves of the First Century AD», *BSA* 44 (1949), σ. 80-92.
- Mano 1975** A. Mano, «La nécropole d'Apollonie», *Iliria* III, 1975, σ. 163-245.
- Marijanović 1990** I. Marijanović, «Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava Bosne i Hercegovine», *GZM (A)* ns 45, 1990, σ. 109-136.
- Marijanović- Vujović 1973** G. Marijanović-Vujović, «Dva rana hrišćanska polijejeja iz Narodnog Muzeja», *ZRNMB* 7, 1973, σ. 13-24.
- Martin 1995** C. Martin, «Le verre de l'Antiquité Tardive en Valais. Notes préliminaires», στο *Foy* (επιμ.) 1995, σ. 93-107.
- Massabò 2001** B. Massabò (επιμ.), *Magiche trasparenze. I vetri dell' antica Albingaunum*, κατάλογος έκθεσης Aquileia, Museo Civico del Patriarcato, 2 maggio-2 settembre 2001, Milano: Anthelios, 2001.
- Matheson 1980** S.B. Matheson, *Ancient Glass in The Yale University Art Gallery*, New Haven: Yale University Press, 1980.
- Maxwell 1979** *The Constable-Maxwell Collection of Ancient Glass*, κατάλογος δημοπρασίας, Sotheby Parke Bernet, London 4-5 June 1979.
- McClellan 1983** M. McClellan, «Recent Finds from Greece of First-Century A.D. Mold-blown Glass», *JGS* 25 (1983), σ. 71-78.
- McCray (επιμ.) 1998** P. McCray (επιμ.), *The Prehistory and History of Glassmaking Technology, Ceramics and Civilization*, vol. VIII, Westerville: American Ceramic Society, 1998.
- McCray, Kingery (επιμ.) 1998** P. McCray, W.D. Kingery (επιμ.), *Prehistory and History of Glassmaking Technology, Ceramics and Civilization* 8, 1998.
- McFadden 1946** G.H. McFadden, «A Tomb of the Necropolis of Ayios Ermoyenis at Kourion», *AJA* 50/4, 1946, σ. 449-489.
- McNicoll et al. 1982** A.W. McNicoll, R.H. Smith, J.B. Hennessy, *Pella in Jordan 1, An Interim Report of the Joint University of Sidney and College of Wooster Excavations at Pella 1979-1981*, Canberra: Australian National Gallery, 1982.
- Meconcelli-Notarianni 1979** G. Meconcelli-Notarianni, *Vetri antichi nelle collezioni del Museo Civico Archeologico di Bologna*, Bologna: Istituto per la Storia di Bologna, 1979.
- Megaw 1971** A.H.S. Megaw, «Excavations at «Saranda Kolones », Paphos. Preliminary Report on the 1966-67 and 1970-71 Seasons», *RDAC*, 1971, σ. 117-146.
- Meyer 1987** C. Meyer, «Glass from the North Theater Byzantine Church, and Soundings at Jerash, Jordan, 1982-1983», *Bulletin of the American Schools of Oriental Research Supplement*, no. 25, 1987, σ. 175-222.
- Meimaris 1990** Y. Meimaris, «The monastery of Saint Euthimios the Great at Khan El-Ahmar, in the wilderness of Judea: Rescue excavations and basic protection measures, 1976-1979», *Ποικίλα Μελετήματα* 10, 1990, σ. 397-430.
- Merker 1988** G. Merker, «The Coins», στο *Weinberg* 1988, σ. 103-115.
- Mikulčić 1974** I. Mikulčić, «Antičko staklo iz Scupia i ostali makedonski gradovi», *AV* XXV, 1974 (1976), σ. 191-210.

- Milčev, Petkov 1965** A. Milčev, D. Petkov, «Novootkriti nahodki ot Mihailovgrad (Montana)», *Arheologia-Sofia* VII.2, 1965, σ. 43-52.
- Milošević 1973** P. Milošević, «Grobnice IV veka iz Čalme kod Sremske Mitrovice», *Sirmium III*, 1973, σ. 85-96.
- Milošević 1979** P. Milošević, «Tri ranohrišćanska grobna objekta u Sremu», *Rad Vojvodjanskih Muzeja* 25, 1979, σ. 115-120.
- Minčev 1988** A. Minčev, «Antičko steklo ot zapadnoto Černomorie (I-VI v.), II: Čaši», *INMVarna* 24(39) 1988, σ. 35-59.
- Minčev 1990** A. Minčev, «Antičko steklo ot zapadnoto Černomorie (I-VI v.), IV: Butilki», *INMVarna* 26(41) 1990, σ. 56-78.
- Minčev 1992** A. Minčev, «Spätantike Gläser von der Westlichen Schwarzmeerküste», στο *Pilinger, Pülz (επιμ.)* 1992, σ. 72-80.
- Minčev, Georgiev 1981** A.I. Minčev, P. Georgiev, «Rannohristianska grobnica s' stenopisi kraj s. Osenovo, Varnensko», *INM Varna* 17 (32), 1981, σ. 9-16.
- Mirchev 1953** M. Mirchev, «Razkopki na trakiiskoto selishte kraj s. Galata», *Izvestiia na arheologicheskoto družestvo v gr. Stalin*, IX, 1953, σ. 1-28.
- Morel et al 1992** J. Morel, H. Amrein et al., «Un atelier de verrier du milieu du 1er siècle apr. J.C. á Avenches», *AS* 15, 1992, σ. 9-17.
- Morin-Jean 1922-23** Morin-Jean, *La verrerie en Gaule sous l'Empire romain*, Paris: Société de Propagation des Livres d'Art, 1922-23.
- Mundell-Mango 1992** M. Mundell-Mango, «Monetary Value of Silver Revetments and Objects Belonging to Churches A.D. 300-700», στο *Boyd, Mundell-Mango (επιμ.)* 1992, σ. 123-136.
- Mylonas, Raymond (επιμ.) 1953** G. Mylonas, D. Raymond (επιμ.) *Studies presented to David Moore Robinson on his seventieth birthday*, vol. I-II., Saint Luis, MI: Washington University, 1953.
- Nenna (επιμ.) 2000** M.D. Nenna (επιμ.), *La route du verre. Ateliers primaires et secondaires du second millénaire av. J.C. au Moyen Âge*, Lyon: Maison de l'Orient Méditerranéen -Jean Pouilloux, 2000.
- Nenna 1989** M.D. Nenna, *Exploration Archéologique de Délos, Fascicule XXXVII, Les Verres*, Paris: École Française d'Athènes, Dépositaire de Boccard éditions-Diffusion, 1989.
- Nenna 2003** M.D. Nenna, «Les ateliers traditionnels d'aujourd'hui: des modèles pour l'archéologie?», στο *Foy 2003*, σ. 52-59.
- Nenna, Picon, Vichi 2000** M.D. Nenna, M. Picon et M. Vichy, «Ateliers primaires et secondaires en Égypte à l'époque gréco-romaine», στο *Nenna (επιμ.) 2000*, σ. 97-112.
- Newby, Painter (επιμ.) 1991** M. Newby, K. Painter (επιμ.), *Roman Glass. Two Centuries of Art and Invention*, London: The Society of Antiquaries of London, 1991.
- Newman, Lie 1992** R. Newman, H. Lie, «Technical Examination and Conservation of Objects», στο *Boyd, Mundell-Mango (επιμ.) 1992*, σ. 77-88.
- Nicholson, Jackson, Trott 1997** P. T. Nicholson, C. M. Jackson, K. M. Trott, «The Ulu Burun Glass Ingots, Cylindrical Vessels and Egyptian Glass», *JEA* 83 (1997), σ. 143-153.
- Nigdelis 1994** P.M. Nigdelis, «Synagoge(n) und Gemeinde der Juden in Thessaloniki: Fragen aufgrund einer jüdischen Grabinschrift der Kaiserzeit», *ZPE* 102, 1994, σ. 297-306.
- Nikolić-Đorđević 1999** S. Nikolić-Đorđević, «Staklene posude», in *Popović 1999*, σ. 108-109.
- Nikolić-Đorđević 1990** S. Nikolić-Đorđević, «Rimske staklene posude sa beogradske tvrđave», *GGB* XXXVII, 1990, σ. 39-54.
- Nikolov, Bujukliev 1967** D. Nikolov, H. Bujukliev, «Novi trakiiskii mogil'ni pogrebeniia ot Chatalka, Starozagorska», *Arheologija, Sofija* 9.3., 1967, σ. 10-25.
- Olczak 1978** J. Olczak, «*Novae-Sector zachodni 1974 Czesc 1, Piec szklarski*», *Archeologia (Warszawia)* 28, 1978, σ. 127-137.
- Olczak 1998** J. Olczak, *Produkcja szkła w rzymskim i wczesnobizantyjskim Novae*, Torun: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1998.
- Oliver 1980** A. Oliver Jr., *Ancient Glass in The Carnegie Museum of Natural History, Pittsburgh*, Pittsburgh: Carnegie Museum of Natural History, 1980.
- Oliver 1983** A. Oliver Jr., «Tomb 12 at Episkopi», *RDAC* 1983, σ. 245-256, πίν. 39-41.

- Oliver 1984** A. Oliver Jr., «Early Roman Faceted Glass», *JGS* 26, 1984, σ. 35-58.
- Özet 2000** A. Özet, *Sparkles from the Deep. Glass Vessels of the Bodrum Museum of Underwater Archaeology*, Istanbul: Bericap, 2000.
- Pallas 1977** D. Pallas, *Les Monuments paléochrétiens de Grèce découverts de 1959 à 1973*, Citta del Vaticano: Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, 1977.
- Paolucci 1997** F. Paolucci, *I vetri incisi dall'Italia settentrionale e dalla Rezia nel periodo Medio e Tardo Imperiale*, Firenze: All'Insegna del Giglio, 1997.
- Paolucci 2002** F. Paolucci, *L'Arte del Vetro Inciso a Roma nel IV secolo D.C.*, Firenze: All'Insegna del Giglio, 2002.
- Paškvalin 1974** V. Paškvalin, «Antičko staklo s područja Bosne i Hercegovine», *AV XXV*, 1974(1976), σ. 109-138.
- Pastorino 1989** A. M. Pastorino, *Vetri Antichi nelle collezioni del Museo Civico di Archeologia Ligure di Genova-Pegli*, μονογραφία στη σειρά *Bolletino Musei Civici Genovesi* Anno IX-N. 31-Gennaio/Aprile 1989, Genova: Museo Civico di Archeologia Ligure di Genova-Pegli, 1989.
- Pastorino 1998** A.M. Pastorino, «Vetri romani dagli scavi urbani di Albenga», *AnnAIHV* 14, 1988, σ. 108-112.
- Pejić 1982** P. Pejić, «Prilog topografiji Remesiane», *NZ* 11, 1982. σ. 79-83.
- Perdrizet 1908** P. Perdrizet, *Fouilles de Delphes t. V. Monuments figurés, petits bronzes, terres-cuites, antiquités diverses*, Paris: Al. Fontemoing, 1908.
- Perlzweig 1961** J. Perlzweig, *The Athenian Agora*, vol. VII, *Lamps of the Roman Period. First to Seventh Centuries After Christ*, Princeton, N.J.: ASCSA, 1961.
- Petri 1925** W.M.F. Petrie, *Tombs of the Courtiers at Oxyrhynkos*, British School of Archaeology in Egypt and Egyptian Research Account, v. 37, London: British School of Archaeology in Egypt 1925.
- Petru 1972** S. Petru, *Emonske Nekropole*, Ljubljana: Narodni Muzej Slovenie, 1972.
- Petru 1974** S. Petru, «Rimsko steklo Slovenije», *AV XXV*, 1974, σ. 13-34.
- Petru 1975** S. Petru, «Das spätantike Glas in Slowenien», στο Han (επιμ.) 1975, σ. 5-10.
- Picozzi, Carinci (επιμ.) 1996** M.G. Picozzi, F. Carinci (επιμ.), *Studi Miscellanei 30. Studi in memoria di Lucia Guerrini*, Roma: L'Erma, 1996.
- Pilinger, Pülz (επιμ.) 1992** R. Pilinger, A. Pülz, H. Veters (επιμ.), *Die Schwarzmeerküste in der Spätantike und im Frühen Mittelalter*, Wien(Schriften der Balkan-Kommission der ÖAW, Antiquarische Abteilung), 1992.
- Pinder-Wilson, Scanlon 1973** R.H. Pinder-Wilson, G.T. Scanlon, «Glass finds from Fustat: 1964-1971», *JGS* 15, 1973, σ. 12-30.
- Pirling 1959** R. Pirling, «Gräber des frühen 5. Jahrhunderts aus Krefeld-Gellep», *BJ* 159, 1959, σ. 215-242.
- Pirling 1966** R. Pirling, *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep, 1960-1963*, (Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit. Serie B, Band 2), Berlin: Gebr. Mann, 1966.
- Pirling 1977** R. Pirling, «Die Römischen und Byzantinischen Glasfunde von Apamea in Syrien», *AnnAIHV* 7, 1977, σ. 137-147.
- Platz-Horster 1976** G. Platz-Horster, *Antike Gläser*, κατάλογος έκθεσης November 1976 – February 1977, Berlin: Antikemuseum Berlin Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, 1976.
- Plesničar-Gec 1972** L. Plesničar-Gec 1972, *Severno emonsko gobišče*, Ljubljana: Narodni Muzej Slovenie, 1972.
- Plesničar-Gec 1974** L. Plesničar-Gec, «Steklene zajemalke iz severnega emonskega grobisca», *AV* 25, 1974, σ. 35-37.
- Plesničar-Gec 1983** L. Plesničar-Gec, *Starokrščanski Center v Emoni*, Ljubljana 1983.
- Polfe (επιμ.) 1999** M. Polfe (επιμ.), *Artisanat et productions artisanales en milieu rural dans les provinces du Nord-ouest de l'empire romain*. Actes du colloque organisé à Erpeldange (Luxembourg) les 4 et 5 mars 1999 par la Séminaire d'Études Anciennes du Centre Universitaire de Luxembourg et Instrumentum, Montagnac: Editions Monique Mergoïl, 1999.
- Popović 1999** M. Popović, *Tvrđjava Ras*, Beograd: Arheološki Institut, 1999.
- Prausnitz 1967** M.W. Prausnitz, *Excavations at Shavei Zion: the Early Christian Church*, Rome:

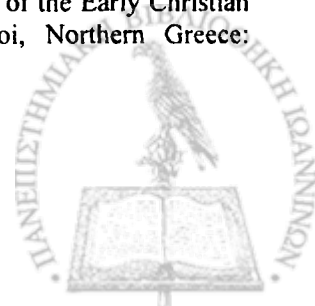

- Centro per la antichità e la storia del vicino oriente, 1967.
- Price 1981** J. Price, *Roman Glass in Spain*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή στο University of Wales, Cadriiff, 1981.
- Price 1985** J. Price, «Early Roman Vessel Glass from Burials in Tripolitania: A Study of Finds from Forte Della Vite and other sites now in the collections of the National Museum of Antiquities in Tripoli», στο *Buck, Mattingly (επιμ.) 1985*, σ. 67-106.
- Price 1988** J. Price, «Glass from the Argentière and Aiguières sites, Fréjus» *2e Journées d'étude de ' AFAV* (Rouen 1987), Rouen 1988, σ. 24-39.
- Price 1988a** J. Price, «An Egyptian Terracotta Group Showing Eros beside a Glass Furnace» *The Antiquaries Journal* 68, 1988, σ. 317-319.
- Price 1988b** J. Price, «A Survey of the Hellenistic and Early Roman Vessel Glass Found on the Unexplored Mansion Site at Knossos in Crete», *AnnAIHV* 11, 1988, σ. 27-36.
- Price 1991** J. Price, «Decorated Mould-Blown Glass Tableware in the First century AD», στο *Newby, Painter (επιμ.) 1991*, σ. 56-75.
- Price 1992** J. Price, «Hellenistic and Roman Glass», στο Sackett et als. (επιμ.) 1992, σ. 415-490, πιν. 336-353.
- Price 1998** J. Price, «The social context of glass production in roman Britain», στο *McCray, Kingery (επιμ.)*, 1998, σ. 331-347.
- Price 2002** J. Price, «Glass in Benhazi, Knossos and Mytilene: comparison of finds of the mid-1st century AD», στο *Kordas (επιμ.) 2002*, σ. 123-126.
- Price, Cool 1989** J. Price, H.E.M. Cool, «The evidence for the production of glass in Roman Britain», στο *Foy, Sennequier (επιμ.) 1989*, σ. 23-30.
- Price, Cottam 1998** J. Price, S. Cottam, *Romano-British Glass Vessels: A Handbook*, York: Council for British Archaeology, 1998.
- Price, Cottam 1998 b** J. Price, S. Cottam, «Glass tableware in use at Mytilene in Lesbos in the early-mid 1st century AD», *AnnAIHV* 14, 1998, σ. 58-62.
- Radnóti 1957** A. Radnóti, «Glasgefässe und Glasgegenstände», *AH XXXVI, Intercisa II*, 1957, σ. 141-163.
- Raknić 1968** Ž. Raknić, «Nekoliko novih spaljenih grobova iz Zadra», *Diadora* 4, 1968, σ. 211-213.
- Ravagnan 1994** G. L. Ravagnan, *Vetri antichi del Museo Vetrario di Murano. Collezioni dello Stato*, Corpus delle collezioni archeologiche del vetro nel Veneto, v.1, Venezia: Comitato Nazionale Italiano dell'Association International pour l'Histoire du Verre, 1994.
- Reimenschneider 1989** U. Reimenschneider, «Antike Gläser im Museum Altenessen», *Boreas* 12, 1989, σ. 159-198.
- Reut 1973** M. Reut, «Le verre soufflé de Hérat», *Stlr* 2.1, 1973, σ. 96-112.
- Robert 1937** L. Robert, *Études Anatoliennes*, Paris: E. de Boccard, 1937.
- Robert 1974** L. Robert, «Les inscriptions de Thessalonique», *RPh* 48, 1974, σ. 242-243.
- Robinson 1959** H.S. Robinson, *The Athenian Agora: Results of Excavations Conducted by The American School of Classical Studies*, v. 5, *Pottery of the Roman Period. Chronology*, Princeton, N.J: ASCSA, 1959.
- Roffia 1993** E. Roffia, *I vetri antichi delle civiche raccolte archeologiche di Milano*. Comune di Milano, Settore Cultura e Spettacolo Civiche Raccolte Archeologiche, Milano: Comune di Milano, 1993.
- Romiopoulou 2002** K. Romiopoulou, «Glass finds from Graves at Amphipolis», στο *Kordas (επιμ.) 2002*, σ. 71-77.
- Rouquet 2003** N. Rouquet, «Les biberons, les tire-lait ou les tribulations d'une tubulure peu commune...», στο *Gourevitch et al. (επιμ.) 2003*, σ. 164-170.
- Rütti 1991** B. Rütti, *Die römischen Gläser aus Augst und Kaiseraugst*. Forschungen in Augst 13/1-2, Augst: Römermuseum, 1991.
- Ružić 1994** M. Ružić, *Rimsko staklo u Srbiji*, Beograd: Centar za Arheološka Istrazivanja, 1994.
- Ružić 1996** M. Ružić, «Prilog proučavanju zvonolikih boca od stakla», *GSAD* 12 1996, σ. 191-196.
- Ružić 2001** M. Ružić, «Stakleni pehar sa medaljonima iz Municipiuma S...», στο *Lazić 2001*, σ. 413-429.

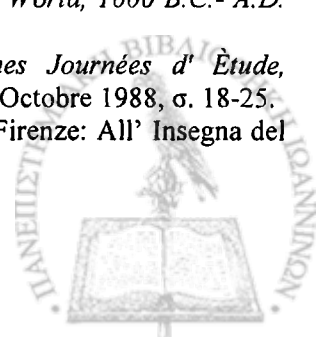

- Sackett et als. (επιμ) 1992** I. H. Sackett et als. (επιμ), *Knossos from Greek City to Roman Colony Excavations at the Unexplored Mansion II*, London: B.S.A.A., 1992.
- Sagadin 2004** M. Sagadin, «Poznoantička steklarska delavnica(?) v Kranju», στο Lazar(ed.) 2004, σ. 107-114.
- Sagui 1996** L. Sagui, «Un piatto di vetro inciso da Roma: contributo ad un inquadramento delle officine vetrarie tardoantiche», στο Picozzi, Carinci(επιμ.) 1996, σ. 337-358.
- Sagui 1998** L. Sagui, «Produzioni vetrarie a Roma tra V e VII secolo. Nuovi dati archeologici», *AnnAIHV* 14, 1998, σ. 203-207.
- Saldern 1968** A. von Saldern, *Ancient Glass in the Museum of Fine Arts, Boston*, Boston: The Museum of Fine Arts, 1968.
- Saldern 1974** A. von Saldern, *Glas, Glassammlung Hentrich, Antike und Islam* I,3, Dusseldorf: Kunstmuseum, 1974.
- Saldern 1980** A. von Saldern, *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*, Archaeological Exploration of Sardis, Monograph 6, Cambridge Massachusetts, and London, England: Harvard University Press, 1980.
- Saldern 1980b** A. von Saldern, *Glas von Antike bis zum Jugendstil, Sammlung Hans Cohn Los Angeles/Cal.*, Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 1980.
- Saldern et al.1974** A. von Saldern, B. Nolte, P. La Baume, T.E. Haevernick, *Gläser der Antike, Sammlung Erwin Oppenländer*, Mainz am Rhein: P. von Zabern, 1974.
- Salibi 1979** N. Salibi, «Verres provenant de la côte phénicienne», *AnnAIHV* 8, 1979, σ. 133-144.
- Šaranović-Svetek 1986** V. Šaranović-Svetek, *Antičko staklo u Jugoslavenskom Delu Provincije Donje Panonije*, Novi Sad: Vojvodjanski Muzej, 1986.
- Sazanov 1995** A. Sazanov, «Verres à décor de pastilles bleues provenant de fouilles de la Mer Noire. Typologie et chronologie», στο Foy (επιμ.) 1995, σ. 331-342.
- Scanlon, Pinder-Wilson 2001** G.T. Scanlon, R. Pinder-Wilson, *Fustat Glass of the Early Islamic Period. Finds excavated by the American Research Center in Egypt 1964-1980*, London: Altajir World of Islam Trust, 2001.
- Scatozza-Höricht 1986** L.A. Scatozza Höricht, *I vetri di Ercolano*, Roma: L'Erma di Bretschneider, 1986.
- Scatozza-Höricht 1988** L.A. Scatozza-Höricht, «Die Verwendung der Römischen Gläser im 1. jh. n. Chr. und die Fundkomplexe der Vesuvstädte», *AnnAIHV* 11, 1988, σ. 43-48.
- Scatozza-Höricht 1991** L. A. Scatozza-Höricht, «Syrian Elements among the Glass from Pompeii and Herculaneum», στο Newby, Painter (επιμ.) 1991, σ. 76-85.
- Schäfer 1936** E. Schäfer, «Die Heilige mit dem Kreuz in altchristliche Kunst», *Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte, Freiburg*, 44, (1936), σ. 67-κ.ε.
- Schauer 2001-2002** C. Schauer, «Γυάλινα αγγεία από την Ολυμπία», στο σ' *Διεθνές Συνέδριο Πελοποννησιακών Σπουδών*, Τρίπολις 24-29 Σεπτεμβρίου 2000, τ. Α'-Β', Αθήνα: Εταιρεία Πελοποννησιακών Σπουδών, σ. 33-48.
- Sennequier 1985** G. Sennequier, *Verrerie d'époque romaine. Collections des musées départementaux de Seine Maritime*, Rouen: Musée des Antiquités de Rouen, 1985.
- Sennequier 1986** G. Sennequier, «Un certain Amarantus (ou Amaranthus?), verrier installé en Bourgogne au Ier siècle de notre ère», *JGS* 28, σ. 11-18.
- Sennequier 1994** G. Sennequier, «Roman Glass Found in Upper Normandy», *JGS* 36, 1994, σ. 56-67.
- Sève 1980** M. Sève, «Un puits argien du Haut-Empire», *Études Argiennes, BCH suppl VI* (1980), σ. 317-318.
- Silvano 1999** F. Silvano, Università di Pisa-Musei di Ateneo, Catalogo delle collezioni Egittologiche, III, *Vetri Bizantini dall'Egitto. Medinet Madi 1988*, Pisa: Edizioni ETS, 1999.
- Sironen 1990-91** E. Sironen, «Another Glass-worker in an Early Christian Epitaph from the Athenian Acropolis», *Horos* 8-9, 1990-91, σ. 83-85, εικ. 19.
- Skordara, Gounaris, Maniatis 2002** M. Skordara, G. Gounaris, Y. Maniatis, «Analysis of Glass of the Early Christian period from the Workshop and Settlement of Philippoi, Northern Greece: Preliminary Results», στο *Kordas* 2002, σ. 321-326.

- Slane 1994** K.W. Slane, «Tetrarchic Recovery in Corinth: Pottery, Lamps, and other finds from the Peribolos of Apollo», *Hesperia* 63, 1994, σ. 127-168.
- Snow 1992** C. Snow, «From Ingot to Object: Fabrication Techniques Used in the Manufacture of the Hama Silver», στο *Boyd, Mundell-Mango (επιμ.) 1992*, σ. 197-202.
- Sokolovska 1986** V. Sokolovska, *Isar-Marvinci i povardarjeto vo antičko vreme*, Skopje: Muzej na Makedonija, 1986.
- Sorokina 1962** N.P. Sorokina, «Steklo iz raskopok Panti kapeija 1945-59 gg.», *Materiali* 103, 1962, σ. 210-236.
- Sorokina 1965** N.P. Sorokina, «Steklanie sosudi iz Tanaisa», *Materiali* 127, 1965, σ. 202-248.
- Sorokina 1967** N. Sorokina, «Das antike Glas der Nordschwarzmeerküste», *AnnAIHV* 4, 1967, σ. 67-79.
- Sorokina 1970** N.P. Sorokina, «Die Nuppengläser von der nordküste des Schwarzen Meeres», *AnnAIHV* 5, 1970, σ. 71-79.
- Sorokina 1971** N.P. Sorokina, «O steklijanih sosudah s kaplami sinego stekla iz Pričernomorija», *SA*, Moskva 4.1971, σ. 85-100.
- Sorokina 1977** N.P. Sorokina, «Facettenschliffgläser des 2-3 Jhd u. Z. aus dem Schwarzmeergebiet», *AnnAIHV* 7, 1977, σ. 111-122.
- Sorokina 1987** N.P. Sorokina, «Glass Aryballoi (First-Third centuries A.D.) from the Northern Black Sea Region», *JGS* 29, 1987, σ. 40-46.
- Sorokina 1988** N.P. Sorokina, «Die Kleinasiatische Gruppe von Gläser der 1.-2. Jh. n. Chr.», *AnnAIHV* 11, 1988, σ. 55-60.
- Spartz 1967** E. Spartz, *Antike Gläser*, Kataloge den Staatlichen Kunstsammlungen Kassel, no. 1, Kassel: Staatliche Kunstsammlungen, 1967.
- Spear 1988** M. Spear, «The Pre-Islamic Glass Bracelets of Palestine», *JGS* 30, 1988, σ. 51-62.
- Spear 2001** M. Spear, *Ancient Glass in the Israel Museum, Beads and Other Small Objects*, Jerusalem: The Israel Museum, 2001.
- Srejović 1975** D. Srejović, «Grobnice Aurelije Maksimine i Pekonije Montane u Komninima (Municipium S...)», *ZRNMB* VIII, 1975, σ. 177-190.
- Steckner 1988** C. Steckner, «Phanokantharoi und Kylikeia, Dionysische Lichtgefäße in architektonischem Kontext», *AnnAIHV* 11, 1988, σ. 257-270.
- Stern 1977** E.M. Stern, *Ancient Glass at the Fondation custodia (Collection Frits Lugt) Paris*, *Archaeologia Traiectina*, v. 12, Groningen: Wolters-Noordhoff, 1977.
- Stern 1984** E.M. Stern, «Antikes Glas in der Südtürkei», *Glastechnische Berichte* 57/5, 1984, σ. 132-139.
- Stern 1985** E.M. Stern, «Ancient and Medieval glass from the Necropolis Church at Anemurium», *AnnAIHV* 9, 1985, σ. 35-60.
- Stern 1989** E.M. Stern, «The Production of Glass Vessels in Roman Cilicia», *KJ* 22, σ. 121-128.
- Stern 1995** E.M. Stern, *The Toledo Museum of Art. Roman Mold-blown Glass. The First through sixth centuries*, Rome: „L’Erma“ Di Bretschneider / Toledo Oh.: Toledo Museum of Art, 1995.
- Stern 1997** E.M. Stern, «Neikais-A Woman Glassblower if the First Century AD?», στο *Erath, Lehner, Schwarz (επιμ.) 1997*, σ. 129-32.
- Stern 1998** E.M. Stern, «Interaction between Glassworkers and Ceramists» στο *McCray (επιμ.) 1998*, σ. 183-204.
- Stern 1999** E. M. Stern, «Roman Glassblowing in a Cultural Context», *AJA* 103/3, 1999, σ. 441-484.
- Stern 2001** E.M. Stern, *Roman, Byzantine and early Medieval Glass 10BCE-700CE. Ernesto Wolf Collection*, Hatje Cantz Publishers: Ostfildern-Ruit, 2001.
- Stern 2004** E.M. Stern, *The Glass Banausoï of Sidon and Rome*, Florence: Leo S. Olschki Editore, 2004.
- Stern E. 1997** Edna J. Stern, «Burial Caves at Kısra», *Atiqot* XXXIII, 1997, σ. 17, 103-135.
- Stern, Schlick-Nolte 1994** E. M. Stern, B. Schlick-Nolte, *Early Glass of the Ancient World, 1600 B.C.- A.D. 50*, *Ernesto Wolf Collection*, Ostfildern: Gerd Hatje, 1994.
- Sternini 1988** M. Sternini, «Verrerie byzantine de Gortyne», *Illèmes Journées d’ Étude, Association Française pour l’archéologie du verre Lattes*, Octobre 1988, σ. 18-25.
- Sternini 1989** M. Sternini, *Una manifattura vetraria di V sec. a Roma*, Firenze: All’ Insegna del

- Giglio, 1989.
- Sternini 1993** M. Sternini, «Verres tardifs de Roma», *AnnAIHV* 12, 1993, σ. 121-128.
- Sternini 1995** M. Sternini, *La fenice di sabbia. Storia e tecnologia del vetro antico*, Bari: Edipuglia, 1995.
- Sternini 1995a** M. Sternini, «Il vetro in Italia tra Ve IX secoli», στο Foy (επιμ.) 1995, σ. 243-289.
- Sternini 1997** M. Sternini, «Vetri», στο *Di Vita, Martin (επιμ.) 1997*, σ. 185-263.
- Sternini 1998** M. Sternini, «Les verres romains d'après les fouilles italiennes à Carthage (1973-1977)», *AnnAIHV* 14, 1998, σ. 137-141.
- Sternini 1999** M. Sternini, «I vetri provenienti dagli scavi della missione italiana a Cartagine (1973-1977)», *JGS* 41, 1999, σ. 83-104.
- Sternini 2001** M. Sternini, «Reperti in vetro da un deposito tardoantico sul colle Palatino», *JGS* 43, 2001, σ. 21-76.
- Stevens et. al. 1990** Stevens T. et. al., *Bir el Knissia at Cartage: a rediscovered cemetery Church*. Report no. 1, JRA Suppl. no.7, 1990.
- Stiaffini, Borghetti 1994** D. Stiaffini, B. Borghetti, *I vetri romani del museo archeologico nazionale di Cagliari*, Mediterraneo tardoantico e medievale, scavi e ricerche, v. 9, Orisano:Editrice S' Alvure, 1994.
- Stroszek 2000** J. Stroszek, «Kerameikosgrabung 1999», *AA* 2000, σ. 455-493.
- Šubic 1974** Z. Šubic, «Tipološki in kronološki pregled rimskega stekla v Poetovionii», *AV* 1974, σ. 33-51.
- Sussman 1976** V. Sussman, «A Burial Cave at Kefar' Ara», *Atiqot* 11 (English Series), 1976, σ. 92-101.
- Syon 1998** D. Syon, «A Winepress at Akhziv», *Atiqot* 34, σ. 7, 85-100.
- Tait (επιμ.) 1991** H. Tait (επιμ.), *Five Thousand Years of Glass*, London: British Museum Press, 1991.
- Tatoon-Brown 1991** V.A. Tatoon-Brown, «The Roman Empire» στο *H. Tait (επιμ.) 1991*, σ. 62-97.
- Tatton-Brown 1984** V.A. Tatton-Brown, «The Glass», στο *Hurst, Roskams 1984*, σ. 194-212.
- Tek 2001** A.T. Tek, «Prismatic Glass Bottles with Greek Inscriptions from Arycnada in Lycia», *AnnAIHV* 15, 2001, σ. 82-87.
- Thomas 1962** E.B. Thomas, «Die Gläser des Espelmayrfeldes», *Forschungen in Lauriacum* 8, Linz: Institut für Landeskunde von Oberösterreich, 1962, σ. 99-111.
- Thompson 1949** H.A. Thompson, «Excavations in the Athenian Agora: 1948», *Hesperia*, 18/ 3, Jul.-Sept. 1949, σ. 211-229.
- TMA, Art in Glass 1969** The Toledo Museum of Art, *Art in Glass: A Guide to the Glass Collections*, Toledo: The Toledo Museum of Art, 1969.
- Tölle-Kastenbein 1974** R. Tölle-Kastenbein, *Samos XIV, Das Kastro Tigani. Die Bauten und Funde griechischer, römischer und byzantinischer Zeit*, Bonn: R. Habelt, 1974.
- Tomić 1996** B. Tomić 1996 «Bronzani pojasni jezicci u obliku stilizovanih amfora», *GSAD* 1996, σ. 197-206.
- Touchais, Huber, Philippa-Touchais 2001** G. Touchais, S. Huber, A. Philippa-Touchais, «Chroniques des fouilles en Grèce en 2001», *BCH* 125, 2001, σ. 779-1046.
- Trakosopoulou 2002** E. Trakosopoulou, «Glass Grave Goods from Acanthus», στο *Kordas (επιμ.) 2002*, σ. 79-90.
- Transparenze imperiali 1997** AA.VV., *Transparenze Imperiali Vetri romani dalla Croazia*, κατάλογος έκθεσης, Milan: Skira, 1997
- Trier 1984** *Trier Kaiserresidenz und Bischofssitz, Die Stadt in spätantiker und frühchristlicher Zeit*, κατάλογος έκθεσης στο Rheinisches Landesmuseum Trier, Mainz am Rein: von Zabern, 1984.
- Trowbridge 1930** M. L. Trowbridge, *Philological Studies in Ancient Glass*, University of Illinois Studies in Language and Literature, v. 13, nos 3-4, Urbana, Illinois: The University of Illinois, 1930.
- Turno 1989** A. Turno, «Romische und Frühbyzantinische Gläser aus Novae in Bulgarien», *KJ* 22, 1989, σ. 163-170.
- Uboldi 1995** M. Uboldi, «Diffusione delle lampade vitree in età tardoantica e altomedievale e spunti per una tipologia», *AM*, 22, 1995, σ. 93-145.

- Uboldi 1996** M. Uboldi, «Vetri di età tardoantica e altomedievale dagli scavi del monastero di S. Giulia a Brescia», στο *Il Vetro dall'Antichità all'Età Contemporanea: Aspetti Tecnologici, Funzionali e Commerciali*, Atti 2e Giornate Nazionali do Studio AIHV-Comitato Nazionale Italiano, 14-15 Dicembre 1996 Milano, σ. 181-188.
- Uboldi 1998** M. Uboldi, «Recipienti in vetro de età altomedievale da recenti scavi archeologici in Lombardia», *AnnAIHV* 14, 1998, σ. 208-212.
- Van Geesbergen 1999** D. Van Geesbergen, «Les ateliers de verriers dans le Nord de la Gaule et en Rhénanie (1er-4e siècle après J.-C.)», στο *Polfe (επιμ.)* 1999, σ. 105-124.
- van Lith 1977** S.M.E. van Lith, «Römisches Glas aus Velsen», *OMROL* 58, 1977, σ. 1-62.
- van Lith 1978/79** S.M.E. van Lith, «Römisches Glas aus Volkenburg Z.H.», *OMROL* 59-60, 1978-79, σ. 1-150.
- van Lith 1987** S. van Lith, *Glas aus Asciburgium*, funde aus Asciburgium, v. 10, Duisburg: Niederrheinische Museum und Naturfreunde Duisburg e.V., 1987.
- Veličković 1974** M. Veličković, «Tipologija i hronologija rimskog stakla iz Budve u zbirci Narodnog Muzeja u Beogradu», *AV* 25, 1974, σ. 165-174.
- Vessberg 1952** O. Vessberg, «Roman Glass in Cyprus», *Opuscula Archaeologica*, v. 7, 1952, σ. 109-165.
- Vessberg 1953** O. Vessberg, «Notes on the Chronology of the roman Glass in Cyprus», στο *Mylonas, Raymond (επιμ.)* 1953, σ. 163-167.
- Vessberg 1956** O. Vessberg, «Glass: Typology-Chronology» στο O. Vessberg και A. Westholm, *The Swedish Cyprus Expedition*, vol IV, part 3: *The Hellenistic and Roman Period in Cyprus*. Lund: The Swedish Cyprus Expedition, 1956, σ. 128-175, 193-219.
- Vickers 1973** M. Vickers, «Fifth century Brickstamps from Thessaloniki», *BSA*, 68 (1973), σ. 285-294.
- Vickers 1996** M. Vickers, «Rock crystal: The key to cut Glass and diatreta in Persia and Rome», *JRA* 9, 1996, σ. 48-65
- Vitti 1996** M. Vitti, *Η πολεοδομική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης. Από την ίδρυσή της έως τον Γαλέριο*, Αθήνα: Εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, 1996.
- Von Boeselager 1989** D. von Boeselager, «Zur Datierung der Gläser aus zwei Graben an der Luxemburger Strasse in Köln», *KJ* 22, 1989, σ. 25-35.
- Von Bülow, Milčeva (επιμ.) 1998** G. Von Bülow, A. Milčeva (επιμ.) *Der Limes an der Unteren Donau von Diokletian bis Heraklios*, Vorträge der Internationalen Konferenz Svištov, Bulgarien (1.-5. September 1998), Sofia-Berlin: RGK DAI Frankfurt, 1999.
- von Prottwitz, Gaffron, Mielsch 1997** H.-H.von Prottwitz und Gaffron, H. Mielsch, *Das Haus lacht vor Silber. Die Prunkplatte von Bizerta und das römische Tafelgeschirr*, Köln: Rheinland-Verlag GmbH/Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 1997.
- Waelkens(επιμ.) 1993** M. Waelkens(επιμ.), *Sagalassos I*, First General Report on the Survey (1986-1989) and Excavations (1990-1991), Leuven: Leuven University Press, 1993.
- Waelkens, Poblome(επιμ.) 1997** M. Waelkens, J. Poblome(επιμ.), *Sagalassos IV, Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1994 and 1995*, Leuven: Leuven University Press, 1997.
- Walter 1940** O. Walter, «Archäologische Funde in Griechenland von Frühen 1940 bis Erbst 1941», *AA* 1940, στηλ. 172-175.
- Wamser (επιμ.) 2004** L. Wamser (επιμ.), *Die Welt von Byzanz-Europas Östliches Erbe. Glanz, Krisen und Fortleben einer tausendjährigen Kultur*, Έκθεση των Αρχαίολογικών Staatssammlung- Museum für Vor- und Frühgeschichte, München, σε συνεργασία με το Staatlichen Museen zu Berlin-Preussischer Kulturbesitz 22.10.2004-3.4.2005, Stuttgart: Theiss, 2004.
- Wardle 1972** K.A. Wardle, «Two Notes from Knossos», *BSA* 67, 1972, σ. 271-278.
- Warner-Slane 1986** K. Warner-Slane, «Two Deposits from the Early Roman Cellar Building, Corinth.» *Hesperia* 55/3, 1986, σ. 271-318.
- Wealth of the Roman World 1977** AAVV, *Wealth of the Roman World. Gold and Silver AD 300-700*, κατάλογος έκθεσης στο British Museum, London: British Museum Publication Ltd, 1977.
- Wedepohl, Gaitzsch, Follmann-Schulz 2001** K.H. Wedepohl, W. Gaitzsch, A.B. Follmann-Schulz, «Glassmaking and Glassworking in Six Roman Factories in the Hambach Forest, Germany», *AnnAIHV* 14, 2001 σ. 56-61.
- Weinberg 1962** G.D. Weinberg, «Glass Manufacture in Ancient Thessaly», *AJA* 66, 1962, σ. 129-133, πιν. 25-28.

- Weinberg 1963 G.D. Weinberg, «A Parallel to the Highdown Hill Glass», *JGS* 5, 1963, σ. 25-28.
- Weinberg 1988 G.D. Weinberg, *Excavations at Jalame: Site of a Glass Factory in Late Roman Palestine*, Columbia, Missouri: University of Missouri Press, 1988.
- Weinberg, McClellan 1992 G.D. Weinberg, M.C. McClellan, *Glass Vessels in Ancient Greece, their History illustrated from the Collection of the National Archaeological Museum, Athens*, Αθήνα: ΤΑΠΑ, 1992.
- Welker 1974 E. Welker, *Die römischen Gläser von Nida-Heddernheim*, Frankfurt a.M.: Waldemar Kramer, 1974.
- Welker 198 E. Welker, *Die römischen Gläser von Nida-Heddernheim II*, Bonn: Rudolf Habelt, 1985.
- Whitehouse 1997 D. Whitehouse, *Roman Glass in the Corning Museum of Glass, volume one*, Corning, New York: Corning Museum of Glass, 1997.
- Whitehouse 1997b D. Whitehouse, «A distinctive Group of Late Roman Glass Vessels», στο B. Magnusson et al (επιμ.), *Ultra terminum vagari. Scritti in onore di Carl Nylander*, Rome: Edizioni Quasar, 1997, σ. 367-375.
- Whitehouse 2001 D. Whitehouse, *Roman Glass in the Corning Museum of Glass, volume Two*, Corning, New York: Corning Museum of Glass, 2001.
- Wight 1994 K. Wight, «Mythological Beakers: A Re-examination», *JGS* 36, 1994, σ. 24-55.
- Wiseman 1969 J. Wiseman, «Excavations in Corinth, The Gymnasium Area, 1967-68», *Hesperia* 38/1, 1969, σ. 64-106.
- Yadin 1963 Y. Yadin, *The Finds from the Bar-Kokhba Period in the Cave of Letters*, Jerusalem: The Israel Exploration Society, 1963.
- Young 1993 S. Young, «A Preview of Seventh-Century Glass from the Kourion Basilica, Cyprus», *JGS* 35, σ. 39-47.
- Zampieri 1998 G. Zampieri, *Vetri antichi del Museo Civico Archeologico di Padova*, Corpus delle collezioni archeologiche del vetro nel Veneto, v.4, Padova: Comitato Nazionale Italiano dell' AIHV, 1998.
- Αγγέλκου 2002 Ε. Αγγέλκου, «Χωροθέτηση παραγωγικών και εργαστηριακών δραστηριοτήτων στο επισκοπικό συγκρότημα των Λουλουδιών Πιερίας», στο *Αρχαιολογικά τεκμήρια βιοτεχνικών εγκαταστάσεων κατά τη βυζαντινή εποχή, 5^{ος}-15^{ος} αιώνας*, Ειδικό θέμα 22^{ου} Συμποσίου Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, Αθήνα 17-19 Μαΐου 2002, (Αθήνα 2002), σ. 61-72.
- Αδάμ-Βελένη (επιμ.) 2001 Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), *Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης 1*, πρακτικά διημερίδας για τις εργασίες των ετών 1989-1999, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2001.
- Αδάμ-Βελένη 1997 Π. Αδάμ-Βελένη, «Βαλανείο προγενέστερο της Αγοράς Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 11, 1997, σ. 351-364.
- Αδάμ-Βελένη 2001 Π. Αδάμ-Βελένη, «Η δεκάχρονη πορεία εργασιών στην Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης 1989-1999», στο *Αδάμ-Βελένη (επιμ.) 2001*, σ. 15-38.
- Αδαμ-Βελένη 2003 Π. Αδάμ-Βελένη, «Θεσσαλονίκη: Ιστορία και πολεοδομία», στο *Γραμμένος 2003*, σ. 121-162.
- Αδάμ-Βελένη κ.α. 1996 Π. Αδάμ-Βελένη, Π. Γεωργάκη, Η. Ζωγράφου, Β. Καλάβρια, Κ. Μπόλη, Γ. Σκιαδαρέσης, «Αρχαία Αγορά Θεσσαλονίκης: Η στρωματογραφία και τα κινητά ευρήματα», *ΑΕΜΘ* 10B, 1996, σ. 501-531.
- Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998 Π. Αδάμ-Βελένη, Η. Ζωγράφου, Β. Καλάβρια, Αικ. Μαυρομιχάλη, Αικ. Μπόλη, «Αρχαία αγορά Θεσσαλονίκης: Η οικοσκευή του βαλανείου», *ΑΕΜΘ* 12, 1998, σ. 85-102.
- Αδάμ-Βελένη κ.α. 2000 Π. Αδάμ-Βελένη, Π. Γεωργάκη, Β. Καλάβρια, Αικ. Μπόλη, «Κλειστά σύνολα ελληνιστικών χρόνων από την αγορά της Θεσσαλονίκης», *Ε' Ελλ.Κερ.* 2000, σ. 275-297.
- Αδαμ-Βελένη, Κωνσταντούλας 1991 Π. Αδαμ-Βελένη, Κ. Κωνσταντούλας, «Ρωμαϊκοί τάφοι σε τμήμα του δυτικού νεκροταφείου Θεσσαλονίκης στην οδό Λαγκαδά», *ΑΕΜΘ* 5, 1991, σ. 221-228.
- Αδάμ-Βελένη, Πουλάκη, Τζαναβάρη 2003 Π. Αδάμ-Βελένη, Ε. Πουλάκη, Κ. Τζαναβάρη, *Αρχαίες αγροικίες σε σύγχρονους δρόμους. Κεντρική Μακεδονία*, Αθήνα: ΤΑΠΑ 2003.
- Ακτσελή, Μανακίδου 1997 Δ. Ακτσελή, Ε. Μανακίδου, «Αρωματικά φυτά, αρώματα και μυροδοχεία: χρήσεις τους στην καθημερινή και θρησκευτική ζωή κατά τους αρχαίους και κλασικούς χρόνους», στο *Φαρμακευτικά και αρωματικά φυτά Παραδοσιακές χρήσεις και*

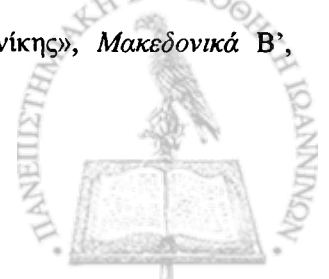
- δυνατότητες αξιοποίησής τους. Ζ' τριήμερο εργασίας Κύπρος, Παραλίμνι, 21-25 Μαρτίου 1997, Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, σ. 83- 109.*
- Αλλαμανή-Σουρή 1991**
B. Αλλαμανή-Σουρή, «Τιμητικές επιγραφές από την αρχαία Βέροια», *ΑΕΜΘ* 5, 1991, σ. 32-48.
- Αμητός 1987**
Αμητός: Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1987.
- Αντωνάρας, 2005**
A. Αντωνάρας, «Γυάλινα πτηνόμορφα αγγεία», *ΑΑΑ* 35-38 (2002-2005), 2005, σ. 241-248.
- Αντωνάρας, 2006**
A. Αντωνάρας, «Γυάλινα μεσοβυζαντινά βραχιόλια. Συμβολή σε θέματα διάδοσης, παραγωγής, τυπολογίας και χρήσης» *ΔΧΑΕ*, π. Δ', τ. ΚΖ', 2006, σ. 423-434.
- Αντωνάρας 2006^a**
A. Αντωνάρας, «Ενδείξεις δραστηριότητας εργαστηρίων Υαλουργίας στη Θεσσαλονίκη», 2^ο Διεθνές Συνέδριο «*ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ*», Αθήνα: ΤΕΕ, 17 – 21 Οκτωβρίου 2005, σ. 247-253.
- Αντωνάρας, υπό εκτύπωση 1**
A. Αντωνάρας, «Υαλοποιία και υαλουργία στο ρωμαϊκό και παλαιοχριστιανικό κόσμο. Υαλουργική δραστηριότητα στη Θεσσαλονίκη», *Αρχαιολογικό Δελτίο, Μελέτες*, υπό εκτύπωση.
- Αντωνάρας, Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2002**
A. Αντωνάρας, Η. Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη, «Γυάλινα ευρήματα από το Αρχαίο Ίωρο», στο *Kordas (επιμ.)* 2002, σ. 113-122.
- Βαλαβανίδου 2001**
A. Βαλαβανίδου, «Εργαστηριακές χρήσεις στο χώρο της Αρχαίας Αγοράς Θεσσαλονίκης», στο *Αδάμ-Βελένη (επιμ.)* 2001, σ. 119-130.
- Βελένης 1996**
Γ. Βελένης. «Νομισματοκοπείο στην Αρχαία Αγορά της Θεσσαλονίκης», *ΧΑΡΑΚΤΗΡ*, Αφιέρωμα στην Μ. Οικονομίδου, 1996, σ. 49-60.
- Βελένης 1996**
Γ. Βελένης, «Συμπραγματευόμενοι Ρωμαίοι σε μια νέα επιγραφή της Θεσσαλονίκης», *Τεκμήρια* 2, 1996, σ. 8-15.
- Βουτυράς 1997**
Ε. Βουτυράς, «Η Θεσσαλονίκη στην εποχή της Ρωμαιοκρατίας», στο *Χασιώτης 1997*, σ. 78-87
- Γούναρης 1995-2000**
Γ. Γούναρης, «Πανεπιστημιακή ανασκαφή Φιλίππων 1997-99», *Εγνατία* 5, 1995-2000, σ. 323-356.
- Γούναρης 2002**
Γ. Γούναρης, «Πανεπιστημιακή ανασκαφή Φιλίππων. Εγκαταστάσεις υαλουργείου», στο 22^ο *Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης*, πρόγραμμα και περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων, Αθήνα 17, 18 και 19 Μαΐου 2002, (Αθήνα 2002), σ. 28.
- Γούναρης, Βελένης 1996**
Γ. Γούναρης, Γ. Βελένης, «Πανεπιστημιακή ανασκαφή Φιλίππων 1988-1996», *ΑΕΜΘ* 10B, 1996, σ. 719-731.
- Γραμμένος (επιμ.) 2003**
Δ. Γραμμένος (επιμ.), *Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη*, κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη Τελλόγλειο Ίδρυμα Τεχνών, Θεσσαλονίκη: ΑΜΘ/ΤΑΠΑ, 2003.
- Δαβάρας 1985**
Κ. Δαβάρας, «Ρωμαϊκό νεκροταφείο Αγίου Νικολάου», *ΑΕ* 1985, σ. 130- 211, πίν. 35-59.
- Δάφφα-Νικονάνου 1987**
A. Δάφφα-Νικονάνου, «Δύο επεισόδια αγγεία από τον τάφο της Νεάπολης Θεσσαλονίκης», *Αμητός* 1, 1987, σ. 263-276.
- Δεσποίνη 1982**
Αι. Δεσποίνη, «Κεραμικοί κίβανοι Σίνδου», *ΑΕ* 1982, σ. 61-84, πίν. 1-14.
- Ε' Ελλ.Κερ**
Ε' Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική: Χρονολογικά προβλήματα – Κλειστά σύνολα – Εργαστήρια. Κείμενα & Πίνακες(Χανιά 1997), Αθήνα: ΤΑΠΑ, 2000.
- Ελευθεριάδου 1989**
Κ. Ελευθεριάδου, «Ανασκαφή χριστιανικού κοιμητηρίου στην περιοχή του νοσοκομείου «Άγιος Δημήτριος» στη Θεσσαλονίκη», *ΑΕΜΘ* 3, 1989, σ. 271-282.
- Ζαφειροπούλου 1975**
Φ. Ζαφειροπούλου, «Υάλινα αγγεία και πήλινοι λύχνοι εκ της αρχαιολογικής συλλογής Γαλαξιδίου», *ΑΕ* 1975, σ. 54-58.
- Ζαφειροπούλου 1982**
Φ. Ζαφειροπούλου, «Το Κάλλιο στην Ύστερη Αρχαιότητα», *ΑΕ* 1982, σ. 1-13.
- Ζαφειροπούλου 1999**
Φ. Ζαφειροπούλου, «Γυάλινα φυσητά αγγεία από τα νεκροταφεία της Νάξου και της Πάρου», *ΑΔ* 54, 1999, Μελέτες, σ. 229-233.
- Ζαχαριάδου 2003**
Ο. Ζαχαριάδου, «Γ' ΕΠΚΑ, Πλατεία Συντάγματος», στο *ΥΠΠΟ-ΕΠΜΕ* 2003, σ. 16.
- Θέμελης (επιμ.) 2002**
Π. Θέμελης (επιμ.), *Το γυαλί από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Β' συνέδριο

- Μαργαριτών Μυλοποτάμου Ρεθύμνης Κρήτης, Μαργαρίτες Μυλοποτάμου, 26-28 Σεπτεμβρίου 1997, Αθήνα: Εταιρεία Μεσσηνιακών αρχαιολογικών Σπουδών, 2002.
- Θέμελης 1963** Πέτρος Γ. Θέμελης, «Η σαρκοφάγος του Τιβερίου Κλαυδίου Λύκου βουλευτού», *Μακεδονικά Ε'*, 1963, σ. 438-447.
- Θέμελης 1997** Π. Θέμελης, «Εργαστήρια τορευτικής», στο *Θέμελης, Τουράτσουγλου 1997*, σ. 170-185.
- Θέμελης, Τουράτσουγλου 1997** Π. Θέμελης, Ι. Τουράτσουγλου, *Οι τάφοι του Δερβενίου*, Αθήνα: ΤΑΠΑ, 1997.
- Θεοχαρίδου 1985-86** Κ. Θεοχαρίδου, «Συμβολή στη μελέτη της παραγωγής οικοδομικών κεραμικών προϊόντων στα βυζαντινά και μεταβυζαντινά χρόνια», *ΔΧΑΕ* περίοδος Δ', τόμος ΙΓ', 1985/86, σ. 97-111.
- Θεοχαρίδου 1994** Κ. Θεοχαρίδου, *Η αρχιτεκτονική του ναού της Αγίας Σοφίας στη Θεσσαλονίκη*, Αθήνα: ΤΑΠΑ, 1994.
- Θεσσαλονίκη Ιστορία και Τέχνη 1986** *Θεσσαλονίκη Ιστορία και Τέχνη*, κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη, Λευκός Πύργος, Αθήνα: ΤΑΠΑ, 1986.
- Θεσσαλονίκη, Από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια, 1986** *Θεσσαλονίκη Από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια*, κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη, Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα: ΤΑΠΑ, 1986.
- Θρεψιάδης 1972** Ι. Θρεψιάδης, «Ανασκαφή Γαλαξιδίου», *ΑΕ* 1972, σ. 184-207.
- Ιγνατιάδου 2002** Δ. Ιγνατιάδου, «Έρευνα για το χαλαστραίο νίτρο», *ΑΕΜΘ* 16, 2002, σ. 241-248.
- Ιγνατιάδου 2004** Δ. Ιγνατιάδου, *Μακεδονική υαλουργία του 4^{ου} αι. π.Χ. Το άχρωμο γυαλί*, Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή που υποβλήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 2004.
- Καλτσάς 1983** Ν. Καλτσάς, «Από τα ελληνιστικά νεκροταφεία της Πύλου», *ΑΔ* 38, 1983, Μελέτες, σ. 1-75, πίν. 1-40.
- Κανάκη 2002** Ε. Κανάκη, «Γυάλινα αντικείμενα από τα Μάταλα Πυργιωτίσης», στο *Θέμελης (επιμ.) 2002*, σ. 103-108.
- Κανονίδης 1996** Ι. Ο. Κανονίδης, «Η περιοχή του Διοικητηρίου στα παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά χρόνια», *ΑΕΜΘ* 10β, (1996), σ. 558-570.
- Κανονίδης 2002** Ι. Ο. Κανονίδης, «Ανασκαφή εργαστηρίου υαλουργίας στην Πλατεία Διοικητηρίου της Θεσσαλονίκης», στο *Θέμελης (επιμ.) 2002*, σ. 143-153.
- Καραγιάννη 2001** Φ. Καραγιάννη, «Κινητά ευρήματα της πρώτης περιόδου: δείγμα των ετών 1970-1973», στο *Αδάμ-Βελένη (επιμ.) 2001*, σ. 147-160.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2000** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδή, «Νομός Κοζάνης 2000. Ανασκαφές εν οδοίς και παρόδοις», *ΑΕΜΘ* 14, 2000, σ. 607-640.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδίου 1985** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδίου, «Ο μακεδονικός τάφος στη Σπηλιά Εορδαίας», *ΑΔ* 40, 1985, Μελέτες, σ. 242-280.
- Καραμήτρου-Μεντεσιδίου 1993** Γ. Καραμήτρου-Μεντεσιδίου, *Κοζάνη, πόλη Ελιμιώτιδος. Αρχαιολογικός οδηγός*, Θεσσαλονίκη: έκδοση της ίδιας και του Δήμου Κοζάνης, 1993.
- Καραμπέρη, Χριστοδουλίδου, Καϊάφα 1996** Μ. Καραμπέρη, Ε. Χριστοδουλίδου, Α. Καϊάφα, «Το ανασκαφικό έργο στο Γαλεριανό συγκρότημα», *ΑΕΜΘ* 10^Α, 1996, σ. 533-544.
- Κεραμάρης, Παπαγιάννη 2000** Αν. Κεραμάρης, Ελ. Παπαγιάννη, «Υστερορωμαϊκό νεκροταφείο στη βιομηχανική περιοχή της Σίνδου», *ΑΕΜΘ* 14, 2000, σ. 145-152.
- Κεραμόπουλος 1917** Α.Δ. Κεραμοπούλου, «Θηβαϊκά. Α' μέρος- Ανασκαφαί εν Θήβαις, Νεώτεροι τάφοι», *ΑΔ* 3, 1917, σ. 210-252.
- Κίσσας 1988** Σ. Κίσσας, «Η ανασκαφή στην Κολχίδα Κιλκίς», *ΑΕΜΘ* 2, 1988, σ. 207-212.
- Κολώνας 2002** Α. Κολώνας, «Τα γυάλινα αγγεία της Πάτρας», στο *Θέμελης (επιμ.) 2002*, σ. 109-134.
- Κοτζιάς 1953-54** Ν. Κοτζιάς, «Ανασκαφαί Βεροίας και τα εξ αυτών ευρήματα», *ΑΕ* 1953-54(1961), τ. γ', σ. 167-175.
- Κουσουλάκου 1993** Ντ. Κουσουλάκου, «Ανασκαφή ανατολικού νεκροταφείου Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 7, 1993, σ. 311-314, 317-319.
- Μακαρόνας 1941/52** Χ. Μακαρόνας, «Χρονικά Αρχαιολογικά. Ανασκαφαί, έρευναι και τυχαία

- ευρήματα εν Μακεδονία και Θράκη κατά τα έτη 1940-1950», *Μακεδονικά Β'*, 1941/52, σ. 590-678.
- Μακαρόνας 1951** Χ. Μακαρόνας, «Ανασκαφή νεκροπόλεως εν Θεσσαλονίκη», *ΙΑΕ*, 1951, σ. 164-172.
- Μακροπούλου 1983** Δ. Μακροπούλου, «Ο παλαιοχριστιανικός ναός έξω από τα ανατολικά τείχη της Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά ΚΓ'*, 1983, σ. 25-46, πίν. 1-12.
- Μακροπούλου 1990** Δ. Μακροπούλου, «Ανασκαφή παλαιοχριστιανικών τάφων Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά ΚΖ'*, 1990, σ. 190-208.
- Μακροπούλου 1991** Δ. Μακροπούλου, «Δυτικό νεκροταφείο Θεσσαλονίκης 1991: Αρχαιολογικές έρευνες στην οδό Λαγκαδά», *ΑΕΜΘ* 5, 1991, σ. 257-270.
- Μακροπούλου 2006** Δ. Μακροπούλου, *Τάφοι και ταφές από το δυτικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης. Β' μισό 3^{ου}-6^{ου} αι. Αρχιτεκτονική-Ταφικά έθιμα-Κινητά ευρήματα*, υπό εκπόνηση διδακτορική διατριβή που αναμένεται να υποβληθεί στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής σχολής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών το 2006.
- Μάλαμα 2000** Π. Μάλαμα, «Νεώτερα στοιχεία από το ανατολικό νεκροταφείο της Αμφίπολης στα πλαίσια του έργου «Διαπλάτυνση του δρόμου Αμφίπολης-Μεσολακκιάς»», *ΑΕΜΘ* 14, 2000, σ. 55-70.
- Μάλαμα, Χριστοπούλου, Νταράκης 2000** Π. Μάλαμα, Μ. Χριστοπούλου, Κ. Νταράκης, «Νεώτερα στοιχεία από τις έρευνες στην περιοχή των Ν. Κερδιλίων κατά τις εργασίες κατασκευής της Εγνατίας οδού», *ΑΕΜΘ* 14, 2000, σ. 71-85.
- Μαρκή 1981** Ε. Μαρκή, «Το σταυρικό μαρτύριο και οι χριστιανικοί τάφοι της οδού Γ' Σεπτεμβρίου στη Θεσσαλονίκη», *ΑΕ* 1981, σ. 53-69, πίν. Α'-ΙΔ'.
- Μαρκή 1985** Ε. Μαρκή, «Ο ανώνυμος σταυρικός ναός της οδού Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη», *Η Θεσσαλονίκη* 1, 1985, σ. 159-188.
- Μαρκή 1996** Ε. Μαρκή, «Συμπεράσματα από τις ανασκαφές της 9^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στη Βόρεια Πύδνα», *ΑΕΜΘ* 10Α (1996), σ. 239-258.
- Μαρκή 2002** Ε. Μαρκή, «Χωροθέτηση παραγωγικών και εργαστηριακών δραστηριοτήτων στο επισκοπικό συγκρότημα των Λουλουδιών Πιερίας», στο 22^ο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, πρόγραμμα και περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων, Αθήνα 17-19 Μαΐου 2002, (Αθήνα 2002), σ. 65-66.
- Μαρκή 2006** Ε. Μαρκή, *Η νεκρόπολη της Θεσσαλονίκης στους Υστερορωμαϊκούς και παλαιοχριστιανικούς χρόνους (Από τα μέσα του 3^{ου} ως τον 7^ο αι. μ.Χ.)*, Αθήνα: ΤΑΠΑ 2006.
- Μαρκή, Ακριβοπούλου 2003** Ε. Μαρκή, Σ. Ακριβοπούλου, «Ανασκαφή αγρέπαυλης στο Παλιόκαστρο Ωραιοκάστρου», *ΑΕΜΘ* 17, 2003, σ. 283-298.
- Μαυρομιχάλη 2001** Αι. Μαυρομιχάλη, «Τα γυάλινα ευρήματα του βαλανείου», στο *Αδάμ-Βελένη (επιμ.) 2001*, σ. 131-143.
- Μέντζος 1981** Α. Μέντζος, «Συμβολή στην έρευνα του αρχαιότερου ναού της Αγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά ΚΑ'*, (1981), σ. 201-220.
- Μουτσόπουλος 2000** Ν. Μουτσόπουλος, *Ρεντίνα ΙV, οι εκκλησίες του βυζαντινού οικισμού, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 2000.*
- Μπακιρτζής 1983** Χ. Μπακιρτζής, «Ρωμαϊκός λουτρών και η Αχειροποίητος της Θεσσαλονίκης», *Αφιέρωμα στη μνήμη Στυλιανού Πελεκανίδη, Θεσσαλονίκη 1983*, σ. 310-329.
- Μπόλη, Σκιαδαρέσης 2001** Α. Μπόλη, Γ. Σκιαδαρέσης «Η στρωματογραφία στη Νότια πτέρυγα», στο *Αδάμ-Βελένη (επιμ.) 2001*, σ. 87-104.
- Μπρούσκαρη 2002** Ε. Μπρούσκαρη, «Παλαιοχριστιανικό εργαστήριο υαλοργίας στην Κω: Μία πρώτη παρουσίαση», στο *Θέμελης (επιμ.) 2002*, σ. 135-141.
- Μυλωνάς 1975** Γ. Μυλωνάς, *Το δυτικόν νεκροταφείον της Ελευσίνας*, τ. Α'-Γ', Αθήναι: Αρχαιολογική Εταιρεία, 1975.
- Ναλπάντης 1992** Δ. Ναλπάντης, «Νεώτερα ευρήματα από σωστικές ανασκαφές στη Θεσσαλονίκη», *ΑΕΜΘ* 6, 1992, σ. 311-326.
- Ναλπάντης 2003** Δ. Ναλπάντης, *Ανασκαφή στο οικόπεδο του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη. Ταφές και ευρήματα*, Αθήνα: ΤΑΠΑ, 2003.
- Ευγγόπουλος 1941/52** Α. Ευγγόπουλος, «Περί την Αχειροποίητον Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά Β'*, 1941/52, σ. 472-487.

- Παζαράς 1981** Θ. Παζαράς, «Δύο παλαιοχριστιανικοί τάφοι από το δυτικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά ΚΑ'*, 1981, σ. 373-389.
- Παντερμαλής 2001** Δ. Παντερμαλής, «Διον 2001. Διέων υαλά σκευή», *ΑΕΜΘ* 15, 2001, σ. 347-354.
- Παπάγγελος 2005** Ι. Παπάγγελος, «Η βασιλική Σωλήνος στην Κασσάνδρα», *ΑΕΜΘ* 19, 2005, υπό εκτύπωση.
- Παπανικόλα-Μπακιριτζή 2002 (επιμ.)** Δ. Παπανικόλα-Μπακιριτζή (επιμ.), *Καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο*, κατάλογος έκθεσης, Θεσσαλονίκη, Λευκός Πύργος Οκτώβριος 2001 – Ιανουάριος 2002, Αθήνα: ΥΠΠΟ ΔΒΜΜ-ΜΒΠ ΑΕΒΠΕΠΚ, 2002.
- Παπαποστόλου 1983** Ι. Α. Παπαποστόλου, «Κτερίσματα ταφής σε ρωμαϊκό μασωλείο στην Πάτρα», *ΑΕ* 1983, σ. 1-34.
- Πελεκανίδου 1993** Ε. Πελεκανίδου, «Νέα ευρήματα στο ανατολικό νεκροταφείο της Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 7, 1993, σ. 373-387.
- Πέτκος 2000** Α. Πέτκος, «Ανασκαφή νοτιοδυτικού τμήματος τειχών Διοκλητιανούπολεως στο Άργος Ορεστικό Καστοριάς», *ΑΕΜΘ* 14, 2000, σ. 581-590.
- Πετρίδης 2002** Π. Πετρίδης, «Βιοτεχνικές εγκαταστάσεις της πρώιμης βυζαντινής περιόδου στους Δελφούς», στο 22^ο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, πρόγραμμα και περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων, Αθήνα 17-19 Μαΐου 2002, (Αθήνα 2002), σ. 90-91.
- Πέτσας 1966/67** Φ. Πέτσας, «Χρονικά Αρχαιολογικά», *Μακεδονικά Ζ'*, 1966-67, σ. 277-368.
- Πέτσας 1968** Φ. Πέτσας, «Η αγορά της Θεσσαλονίκης», *ΑΑΑ* 1, 1968, σ. 156-161.
- Πέτσας 1969** Φ. Πέτσας, «Χρονικά Αρχαιολογικά», *Μακεδονικά Θ'*, 1969, σ. 101-224.
- Πέτσας 1974** Φ. Πέτσας, «Χρονικά αρχαιολογικά 1968-1970», *Μακεδονικά ΙΔ*, 1974, σ. 212-381.
- Πιτσάκης 1971** Κωνσταντίνου Αρμενοπούλου, *Πρόχειρον Νόμων ή εξάβιβλος*, επιμ: Κ. Γ. Πιτσάκης, Αθήνα: «Δωδώνη» - Ε.Κ. Λάζος, 1971.
- Πιτσάκης 1992** Κ.Γ. Πιτσάκης, «Η σημασία του νομικού έργου του Κωνσταντίνου Αρμενόπουλου», στο Β' Συμπόσιο *Η Μακεδονία κατά την εποχή των Παλαιολόγων* (εκδ. Θ. Ζήσης, Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, Β. Κατσαρός), Θεσσαλονίκη 14-20 Δεκεμβρίου 1992, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 239-258.
- Πωλογιώργη 1985** Μ. Πωλογιώργη, «Κίσσαμος: Τοπογραφία μιας αρχαίας πόλης», *ΑΑΑ* 1985, σ. 65-80.
- Πωλογιώργη 1998** Μ. Πωλογιώργη, *Μνημεία του δυτικού νεκροταφείου του Ωρωπού*, Αθήνα: ΤΑΠΑ, 1998.
- Ριζάκης 1983** Α. Ριζάκης, «Η κοινότητα των "συμπραγματευομένων Ρωμαίων" της Θεσσαλονίκης και η ρωμαϊκή οικονομική διείσδυση στη Μακεδονία», στο *Αρχαία Μακεδονία* 4, 1983, σ. 511-21.
- Σβέρκος 2001** Η. Κ. Σβέρκος, «Η Θεσσαλονίκη υπό την κυριαρχία των Ρωμαίων», *Θεσσαλονικέων Πόλις* 4, 2001, σ. 91-102.
- Σωτηρίου 1929** Γ. Σωτηρίου, «Αι χριστιανικάί Θήβαι της Θεσσαλίας», *ΑΕ* 1929, σ. 1-150.
- Σωτηρίου 1939** Γ. Α. Σωτηρίου, «Ανασκαφαί εν Νέα Αγγιάλω», *ΠΑΕ* 1939, σ. 53-72.
- Τασιά κ.α. 1996** Α. Τασιά, Ζ. Λιόλα, Α. Μπάχλας, Α. Στάγκος, «Το ανασκαφικό έργο της ΙΣΤ' Εφορείας στο Διοικητήριο», *ΑΕΜΘ* 10β, (1996), σ. 545-557.
- Τερζοπούλου 1998** Δ. Τερζοπούλου, «Ταφικός τύμβος στη Λάδη του Διδυμοτείχου», *ΑΕΜΘ* 12, 1998, σ. 19-24.
- Τζαναβάρη, Φίλης 2000** Κ. Τζαναβάρη, Κ. Φίλης, «Αγροτικές εγκαταστάσεις στη χώρα της αρχαίας Λητής», *ΑΕΜΘ* 14, 2000, σ. 153-169.
- Τζαχίλη 1997** Ι. Τζαχίλη, *Υφαντική και υφάντρες στο Προϊστορικό Αιγαίο 2000-1000 π.Χ.*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1997.
- Τουράτσογλου 1996** Ι. Τουράτσογλου, *Μακεδονία, Ιστορία, μνημεία, μουσεία*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1996.
- Τουράτσογλου, Λοβέρδου-Τσιγαρίδα 1976** Ι. Τουράτσογλου, Α. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, «Ρωμαϊκοί και βυζαντινοί «θησαυροί» από το Βορειοελλαδικό χώρο στην Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων της Θεσσαλονίκης», *ΑΔ* 31 (1976), *Μελέται*, σ. 23-48.
- Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου 2000** Ε. Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου, «Γομάτι Χαλκιδικής: Μία νέα αρχαιολογική θέση», *ΑΕΜΘ* 14, 2000, σ. 359-366.
- Τριανταφυλλίδης 1997** Π. Τριανταφυλλίδης, «Ενδείξεις και εργαστήρια υαλοτεχνικής παραγωγής στη Ρόδο από τους προϊστορικούς έως και τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους», στο

- Τριανταφυλλίδης 1998** *Θέμελης (επιμ.) 2002, σ. 41-55.*
 Π. Ζ. Τριανταφυλλίδης, *Τα γυάλινα αντικείμενα από τη Μινώα Αμοργού. Συμβολή στην μελέτη της ναυτολογίας στις Κυκλάδες κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο*, Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή που υποβλήθηκε στο τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων το 1998.
- Τσάκος 1977** Κ. Τσάκος, «Σάμος, Δυτική νεκρόπολις», *ΑΔ* 32, 1977, Μελέτες, σ. 344-420.
- Τσιγαρίδας, Λοβέρδου-Τσιγαρίδα 1979** Ε. Τσιγαρίδας, Κ. Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, *Κατάλογος Χριστιανικών επιγραφών στα μουσεία της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 1979.
- Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, Γκαλινίκη, Αναγνωστοπούλου 2001** Μ. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη, Στ. Γκαλινίκη, Κ. Αναγνωστοπούλου, «ΔΕΘ και αρχαιότητες: μια σχέση με παρελθόν και μέλλον. Η ανασκαφική έρευνα στο χώρο επέκτασης του ΜΜΣΤ», *ΑΕΜΘ* 15, 2001, σ. 215-228.
- Τσουρής 1996-98** Κ. Τσουρής, «Σωστική ανασκαφή στην "Αγία Ειρήνη" Λιμένος Θάσου», *ΑΑΑ* XXXI, 1996-98, σ. 57-65.
- ΥΠΠΟ-ΕΠΜΕ 2003** ΥΠΠΟ-ΕΠΜΕ, *Αρχαιολογικές έρευνες και μεγάλα δημόσια έργα. Λεύκωμα πινακίδων. Αρχαιολογική συνάντηση εργασίας, Επταπύργιο Θεσσαλονίκης, 18-20 Σεπτεμβρίου 2003.*
- Χασιώτης 1997** Ι. Χασιώτης (επιμ.), *Τοις αγαθοίς βασιλεύουσα. Θεσσαλονίκη Ιστορία και Πολιτισμός*, Θεσσαλονίκη: ΟΠΠΕΘ'97/Παρατηρητής, 1997.
- Χρυσοστόμου 1984** Π. Χρυσοστόμου, «Ανασκαφή στο ΝΔ νεκροταφείο της Νικόπολης», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 26, 1984, σ. 9-37.
- Χρυσοστόμου 1999-2001** Π. Χρυσοστόμου. «Το ταφικό ιερό μυστών του Διονύσου στη Μενήδα Βοττιαίας», *ΑΑΑ* 23-24, 1999-2001, σ. 195-220.
- Α. Χρυσοστόμου 2000** Α. Χρυσοστόμου, *Αρχαία Έδεσσα: Τα νεκροταφεία*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή που υποβλήθηκε στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 2000.
- Χρυσοστόμου 2000** Π. Χρυσοστόμου. «Το ταφικό ιερό μυστών του Διονύσου στη Μενήδα Βοττιαίας: η ανασκαφή του 2000», *ΑΕΜΘ* 14, 2000, σ. 455-471.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μελέτη της ιστορίας του γυαλιού των ρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων αποτελεί αντικείμενο που στην Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλες περιοχές της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ελάχιστα μόνον έχει ερευνηθεί¹. Ειδικότερα, η υαλουργία της Θεσσαλονίκης μέχρι σήμερα παραμένει σχεδόν στο σύνολό της άγνωστη και αποσπασματικά μόνον παρουσιασμένη, υπό μορφή απεικονίσεων σε ανασκαφικές αναφορές και λημμάτων σε καταλόγους εκθέσεων², ενώ ένα μόνον άρθρο διαλαμβάνει ειδικά τα γυάλινα ευρήματα μιας ανασκαφής³.

Το υπαρκτό αυτό κενό στην έρευνα έρχεται να καλύψει ουσιαστικά η παρούσα μελέτη περιλαμβάνοντας σχεδόν το σύνολο των γυάλινων αγγείων ρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων που έχουν φέρει στο φως οι ανασκαφές που διενεργήθηκαν στη Θεσσαλονίκη και στις γύρω περιοχές από τις αρχές του 20^{ου} αι. μέχρι και το 2002. Εκτός από τα 755 αγγεία που παρουσιάζονται αναλυτικά στον κατάλογο, έχουν μελετηθεί ακόμη περί τα 250 αγγεία και θραύσματα χιλιάδων αγγείων, που τελικά εξαιρέθηκαν από τη δημοσίευση, είτε λόγω της αποσπασματικότητάς τους, που καθιστούσε την ταύτισή τους προβληματική και επισφαλής, είτε διότι τελούν υπό δημοσίευση από τους ανασκαφείς τους. Ωστόσο, κανένα από τα εξαιρεθέντα δεν ανήκει σε τύπο που δεν παρουσιάζεται αναλυτικά στο κεφάλαιο της τυπολογίας μέσω κάποιου άλλου παραδείγματος. Επομένως, απεικονίζεται και δημοσιεύεται το σύνολο των τύπων γυάλινων αγγείων που ανακαλύφθηκαν στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης. Αυτοί εντάσσονται στο γενικότερο πλαίσιο των υαλουργικών πραγμάτων της εποχής προσφέροντας μια σταθερή βάση για τη μελέτη του υλικού πολιτισμού της περιοχής και του καθημερινού βίου των κατοίκων της. Επίσης, επιτρέπουν τη συναγωγή συμπερασμάτων για τις εμπορικές και οικονομικές σχέσεις και επαφές του σημαντικότερου λιμανιού της Μακεδονίας και ουσιαστικής και κύριας πύλης εισόδου εμπορευμάτων στη βαλκανική ενδοχώρα, κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής και παλαιοχριστιανικής περιόδου.

Ο πρώτος τόμος ξεκινά με το κεφάλαιο στο οποίο παρουσιάζεται η παραγωγή. Ξεκινώντας από τον τόπο εύρεσης και συλλογής των πρώτων υλών, και τη χωροθέτηση και τον τρόπο λειτουργίας των εργαστηρίων υαλοποιίας γνωστών μόνον στην Εγγύς Ανατολή, εξετάζονται αντίστοιχα και τα εργαστήρια δευτερογενούς παραγωγής, διαμόρφωσης δηλαδή αντικειμένων, που λειτουργούσαν σε διάφορες πόλεις της αυτοκρατορίας.

Εξετάζονται αναλυτικά όλες οι τεχνικές παραγωγής, μορφοποίησης και διακόσμησης γυάλινων αγγείων. Γίνεται ιστορική αναδρομή επί του συνόλου των τεχνικών, προκειμένου να ενταχθούν τα εξεταζόμενα αντικείμενα στο κατάλληλο σημείο της ιστορικής εξέλιξης της τεχνολογίας. Η αναλυτική παρουσίαση των τεχνικών αυτών κρίθηκε επιβεβλημένη εξαιτίας των παρακάτω:

Οι τεχνικές της αρχαίας υαλουργίας δεν είναι γνωστές με ακρίβεια, λόγω διακοπής της σχετικής τεχνικής παράδοσης, έλλειψης σαφών αναφορών στις αρχαίες ιστορικές πηγές και ανυπαρξίας σχετικών ανασκαφικών ευρημάτων. Τα δεδομένα που ήταν μέχρι πρόσφατα διαθέσιμα στους αρχαιολόγους και στους ιστορικούς της τέχνης, και επαναλαμβάνονταν άκριτα, πολύ συχνά προέρχονταν είτε από αυθαίρετα συμπεράσματα μελετητών του 19^{ου} αι., κατ' αναλογία με παρατηρήσεις στη μεταλλουργία και στην κεραμική, είτε βασιζόνταν σε παρατήρηση των μεθόδων των σύγχρονών τους υαλουργών, των οποίων όμως τα τεχνικά μέσα και οι υποδομές διέφεραν ριζικά από αυτά των ομοτέχνων τους της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου. Από το β' μισό του 20^{ου} αι. ξεκίνησε σοβαρή ενασχόληση με τα τεχνικά θέματα και προσπάθεια πειραματικής απόδειξης των τεχνικών με βάση την ερμηνεία των τεχνικών λεπτομερειών που εντοπίζονται πάνω στα ίδια τα αγγεία, αλλά και στα αποσπασματικά σωζόμενα κατάλοιπα υαλουργείων. Παλαιότερες θεωρίες κρίθηκαν αξιόπιστες, άλλες αποκλείστηκαν ως τεχνικά μη εφαρμόσιμες και

¹ Από τις σημαντικότερες μελέτες που επικεντρώθηκαν αποκλειστικά, ή κατά κύριο λόγο, στο γυαλί αναφέρονται οι παρακάτω που αφορούν στις εξής θέσεις ή συλλογές:

Κόρινθος: G. Davidson 1952. Η πρώτη συστηματική εργασία του είδους που παρουσίασε τα γυάλινα ευρήματα των αμερικανικών ανασκαφών. Νέα Αγχίαλος: Davidson-Weinberg 1962, αγγεία και πιθανό εργαστήριο. Σαμοθράκη: Dusenebery 1967 και Dusenebery 1998. Γαλαξείδι: Ζαφειροπούλου 1975. Συλλογή του Μουσείου Μπενάκη: Claimont 1977. De Tommaso 1991 σχετικά με τα μυροδοχεία του ελλαδικού χώρου. Κνωσός: Price 1992. Συλλογή του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου: Davidson-Weinberg 1992. Αμοργός: Τριανταφυλλίδης 1998. Συνέδρια που αφορούν ειδικά στην ιστορία του γυαλιού του Ελλαδικού χώρου διοργανώθηκαν στους Μαργαρίτες Μυλοποτάμου το 1997, και στη Ρόδο το 2001. Στα πρακτικά τους, Μέμελης (επιμ.) 2002 και Κορδάς (επιμ.) 2002, δημοσιεύτηκαν αρκετές μελέτες σχετικά με την υαλουργία της ρωμαϊκής και παλαιοχριστιανικής περιόδου.

² Θεσσαλονίκη Ιστορία και Τέχνη 1986, σπαράδην. Θεσσαλονίκη, Από τα προϊστορικά μέχρι τα χριστιανικά χρόνια, 1986, σπαράδην.

³ Μαυρομιχάλη 2001.

υποκαταστάθηκαν από νέες απόψεις για τεχνικές πειραματικά αποδεδειγμένες, ενώ για ορισμένα, ακόμη ασαφή, θέματα συνεχίζεται ο διάλογος και η προσπάθεια ανεύρεσης των πιθανότερων υποθέσεων.

Ακόμη, επειδή στην Ελληνική γλώσσα δεν έχει γίνει άλλη προσπάθεια να εξηγηθούν οι τεχνικές παραγωγής, μορφοποίησης και διακόσμησης, αλλά ούτε και να αποδοθούν οι σχετικοί τεχνικοί όροι, κρίθηκε απαραίτητο να παρουσιαστούν οι διάφορες τεχνικές αυτοτελώς και αναλυτικά.

Τα αγγεία ταξινομούνται με βασικό κριτήριο το σχήμα και το μέγεθός τους που ορίζεται από τη χρήση τους και εν πολλοίς επιτρέπει τον προσδιορισμό της. Ο κάθε τύπος περιγράφεται, ενώ επεξηγείται και η τεχνική διαμόρφωσής του-εντοπίζονται τα διεθνή παράλληλά του καλύπτοντας το συνολικό χώρο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας αλλά και των γειτονικών περιοχών της και τέλος, όπου υπάρχει, παρατίθεται η ανασκαφική χρονολόγηση των συγκεκριμένων παραδειγμάτων από τη Θεσσαλονίκη.

Ο διάκοσμος των αγγείων εξετάζεται αναλυτικά, σε κεφάλαιο στο οποίο συζητιέται το κάθε αγγείο, εφόσον το απεικονιζόμενο θέμα το επιτρέπει, ή η κάθε κατηγορία διακοσμητικού θέματος, εφόσον πρόκειται για κάτι απλούστερο και επαναλαμβανόμενο σε μεγάλο αριθμό αγγείων. Ακόμη, προσδιορίζονται τα εργαστήρια παραγωγής και διακόσμησης καθώς και η προέλευση των διακοσμητικών θεμάτων.

Στη συνέχεια παρατίθενται εισαγωγικά κείμενα στα οποία αναλύεται και επεξηγούνται οι λόγοι που υπαγόρευαν τη χρήση του γυαλιού για την παραγωγή αγγείων που κάλυπταν τις συγκεκριμένες ανάγκες, πχ. για μεταφορικά ή επιτραπέζια αγγεία.

Ακολουθεί το κεφάλαιο στο οποίο παρουσιάζονται και αναλύονται ανασκαφικά στοιχεία και κινητά ευρήματα που μαρτυρούν υπέρ της παρουσίας εργαστηρίων υαλουργίας στη Θεσσαλονίκη. Εξετάζεται το θέμα τη χωροθέτησης των υαλουργιών στο ρωμαϊκό κόσμο και στη Θεσσαλονίκη ειδικότερα, νομικά και ανασκαφικά, παρουσιάζονται οι διάφορες ομάδες εργαστηρίων με κοινά χαρακτηριστικά και εντάσσονται τα αντίστοιχα από τη Θεσσαλονίκη στις ομάδες τους. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με αναλυτική παρουσίαση του κάθε εργαστηρίου, των ανασκαφικών του στοιχείων και των σημαντικότερων εργαστηριακών ευρημάτων. Στο τέλος παρουσιάζονται και οι τύποι αγγείων που αποτελούν τα πιθανά τοπικά προϊόντα.

Στη συνέχεια ακολουθεί το κεφάλαιο στο οποίο δίνεται το ιστορικό, εμπορικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο της παραγωγής. Συζητιέται η κοινωνική θέση και οικονομική κατάσταση των υαλουργών, η θέση της υαλουργίας στη βιοτεχνική και καλλιτεχνική παραγωγή εν γένει και συσχετίζεται με άλλες τέχνες και προϊόντα. Εξετάζονται τα στοιχεία που αφορούν στις εμπορικές σχέσεις και τη διακίνηση γυάλινων προϊόντων, καθώς και την εξέλιξη της τοπικής παραγωγής και του τρόπου διάθεσης του προϊόντος στις τοπικές αγορές.

Ο πρώτος τόμος ολοκληρώνεται με τη χρονολογική επισκόπηση των ευρημάτων. Η χρονολόγηση των αντικειμένων, όπου αυτό είναι δυνατόν, γίνεται με βάση τα ανασκαφικά τους στοιχεία. Κατ' αρχήν, εφόσον πρόκειται για εύρημα από κλειστό τάφο ή σφραγισμένο στρώμα (61 αγγεία, δηλαδή 8,09% του συνόλου), γίνεται αποδεκτή η ανασκαφική χρονολόγηση, τα στοιχεία χρονολόγησης της οποίας, ωστόσο, διερευνήθηκαν και ελέγχθηκαν. Σε κάθε περίπτωση, η χρονολόγηση ελέγχεται για την ακρίβειά της με γνώμονα τα διεθνή παράλληλα του τύπου. Τα παράλληλα αυτά με τη σειρά τους έχουν ελεγχθεί ως προς το αν είναι χρονολογημένα με βάση τεχνολογικά ή ανασκαφικά στοιχεία· όπου η αρχική δημοσίευση το αναφέρει παρατίθεται το στοιχείο χρονολόγησης του καθενός. Εφόσον πρόκειται για εύρημα από ανασκαφή ή στρώμα το οποίο είναι γενικά μόνον χρονολογημένο (116 αγγεία, δηλαδή 15,38% του συνόλου), ή η χρονολόγηση δεν φαίνεται να είναι με ασφάλεια προσδιορισμένη ανασκαφικά ή ακόμη δεν υπάρχουν καθόλου ανασκαφικά δεδομένα, (578, δηλαδή 76,65% του συνόλου) τότε η χρονολόγησή του γίνεται με βασικό κριτήριο τα παράλληλά του. Στο κεφάλαιο αυτό παρατίθενται και τα στατιστικά στοιχεία των αγγείων που εξετάζονται ανά αιώνα, με βάση τη χρήση τους και τον τόπο παραγωγής τους, συμπυκνώνοντας και αποκωδικοποιώντας τα στοιχεία του κεφαλαίου της τυπολογίας. Αποφεύχθηκε η προσπάθεια διάκρισης του υλικού με βάση το αν βρέθηκε σε τάφο ή σε χώρο κατοίκησης, καθώς, εκτός από αυτά που στερούνται ανασκαφικών στοιχείων (59, δηλαδή 7,82% του συνόλου), σχεδόν το σύνολο των αγγείων προέρχεται από τις νεκροπόλεις (556, δηλαδή 73,7% του συνόλου). Τα σχετικά ολιγάριθμα ευρήματα από χώρους δημόσιας χρήσης, αγορά, ναοί και βαλανεία (111, δηλαδή 14,7% του συνόλου) και ιδιωτικών κατοικιών (28, δηλαδή 3,71% του συνόλου) προέρχονται από πολύ λίγες ανασκαφές και πολύ εύκολα μπορούν να διαφοροποιηθούν δραματικά με την προσθήκη στοιχείων από νεότερες ανασκαφές της πόλης. Τέλος, τα δεδομένα που προκύπτουν από τη μελέτη του αρχαιολογικού υλικού γίνεται προσπάθεια να εξηγηθούν με ιστορικούς όρους και να ενταχθούν στα τεκταινόμενα της πολιτικής ιστορίας της περιοχής.

Στο δεύτερο τόμο της εργασίας προτάσσεται γλωσσάρι όρων που αφορούν στην τεχνολογία και το σχηματολόγιο της υαλουργίας.

Ακολουθεί αναλυτικός κατάλογος των εξεταζόμενων αντικειμένων, όπου αυτά παρατίθενται με βάση τον τύπο ταξινόμησης στον οποίο ανήκουν. Στο λήμμα του καθενός αντικειμένου αναφέρονται αναλυτικά ο κωδικός ευρετηρίου, η χρονολόγηση, τα στοιχεία εύρεσης, οι διαστάσεις, τα τεχνικά χαρακτηριστικά και οι προηγούμενες δημοσιεύσεις του. Εξαιρέθηκε από την τελική μορφή εκτύπωσης της βάσης δεδομένων η αναλυτική περιγραφή του κάθε ευρήματος, καθώς η ίδια αυτή πληροφορία τυποποιημένη υπάρχει στο κεφάλαιο της τυπολογίας.

Έπεται κατάλογος και συνοπτικό ιστορικό των ανασκαφών και των χώρων προέλευσης των αντικειμένων της εργασίας. Στον κατάλογο παρατίθενται περιληπτικά τα στοιχεία της ανασκαφής που προέρχονται από τις δημοσιεύσεις που αποδελτιώθηκαν πλήρως και σε πολλές περιπτώσεις συμπληρώθηκαν από στοιχεία που εντοπίστηκαν κατά την έρευνα των σχετικών αρχείων των εφορειών. Στη συνέχεια παρατίθεται πίνακας των αγγείων κατά ανασκαφή και σημείο εύρεσης, τύπο ταξινόμησης και αύξοντα αριθμό γενικού καταλόγου.

Ακολουθούν δύο πίνακες αντιστοίχισης αριθμού ευρετηρίου Μουσείου ή Εφορείας και αύξοντα αριθμό γενικού καταλόγου της παρούσας. Ο πρώτος με αύξουσα αλφαριθμητική σειρά με βάση τον αριθμό ευρετηρίου Μουσείου ή Εφορείας και ο δεύτερος με αύξουσα αλφαριθμητική σειρά με βάση τον αριθμό γενικού καταλόγου της παρούσας.

Τον τρίτο τόμο της εργασίας απαρτίζει η φωτογραφική και σχεδιαστική τεκμηρίωση του υλικού, όπου απεικονίζονται όλα τα αντικείμενα του καταλόγου.

1. ΠΑΡΑΓΩΓΗ-ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ-ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ

Πρώτες ύλες

Οι πρώτες ύλες για την παραγωγή του γυαλιού είναι το πυρίτιο, η σόδα και το ασβέστιο.

Βασικό συστατικό του είναι το διοξείδιο του πυριτίου που λειτουργεί ως σχηματιστής πλέγματος. Πρώτη ύλη του συστατικού αυτού αποτελεί η χαλαζιακή άμμος.

Η πολύ ψηλή θερμοκρασία τήξης (1720 °C) του διοξειδίου του πυριτίου, που ήταν αδύνατον να επιτευχθεί στα αρχαία υαλουργεία, οδήγησε στη χρήση ευτηκτικών ή τροποποιητών, στοιχείων που μειώνουν όμως την ανθεκτικότητα του γυαλιού στο νερό.

Κύριος τροποποιητής υπήρξε η σόδα, ένα φυσικό μικτό ένυδρο ανθρακικό άλας του νατρίου. Ως πηγή σόδας χρησιμοποιήθηκε το νάτρο, που χρησιμοποιούνταν εξίσου ως απορρυπαντικό, για την ταρίχευση των μούμιων, τη βαφή υφασμάτων καθώς και για θεραπευτικούς σκοπούς. Η μεγαλύτερη πηγή νάτρου βρισκόταν στο Wadi Natrun⁴, ΒΔ του Καΐρου. Αντίστοιχες πηγές νάτρου αναφέρονται και στη Μακεδονία, στη Χαλάστρα⁵ και στους Φιλίππους⁶.

Για να εξουδετερωθεί η αρνητική επίδραση της σόδας, ως προς την αντοχή του γυαλιού στο νερό, προστίθενται στο μίγμα και σταθεροποιητές, όπως π.χ. το οξείδιο του ασβεστίου κυρίως, ή μαγνησίου, αργιλίου κλπ. Ως πηγή ασβεστίου προσθέτονταν ασβεστόλιθος. Ωστόσο η προσθήκη του δεν ήταν πάντοτε αναγκαία καθώς συχνά υπήρχε σε αρκετή ποσότητα στις άλλες δύο πρώτες ύλες υπό μορφή οστρέων που περιέχονταν στην άμμο⁷.

Ο χρωματισμός του γυαλιού γινόταν με την προσθήκη μεταλλικών οξειδίων (σίδηρος, μαγγάνιο, κοβάλτιο, χαλκός, μόλυβδος, αντιμόνιο)⁸. Αναλόγως με το είδος του χρωματιστή, τον τρόπο ανάμιξής του με το μίγμα και τις συνθήκες όπτησης προέκυπτε το τελικό χρώμα του παραγόμενου γυαλιού. Το γυαλί, λόγω των μικροποσοτήτων μετάλλων, κυρίως σιδήρου, που ενυπάρχουν στην άμμο, χρωματίζεται, αν οι συνθήκες όπτησης ήσαν οξειδωτικές κυανό, αναγωγικές κιτρινωπό και αν ήσαν ανάμικτες σε αποχρώσεις του πράσινου, που κυμαίνονται από το γαλαζοπράσινο έως το κιτρινοπράσινο. Η ακριβής απόχρωση προέκυπτε σχεδόν τυχαία, από αδυναμία πλήρους ελέγχου όλων των παραπάνω παραμέτρων⁹. Γενικά, το χρώμα δεν αποτελεί στοιχείο που θα μπορούσε αξιόπιστα να αξιοποιηθεί για τον προσδιορισμό συγκεκριμένου εργαστηρίου ή τόπου παραγωγής. Αντίστοιχα, προκειμένου να αποχρωματιστεί το γυαλί από τη φυσική, πρασινωπή του απόχρωση χρησιμοποιούνταν αντιμόνιο σε αναγωγικές συνθήκες ή σε υψηλές θερμοκρασίες όπτησης. Η επιτυχής έκβαση της διαδικασίας αυτής απαιτούσε μεγάλη ακρίβεια στους χειρισμούς προκειμένου να διατηρηθούν οι απαιτούμενες συνθήκες, διαφορετικά οδηγούσε σε πλήρη αποτυχία και δημιουργία αδιαφανούς γυαλιού. Εξαιτίας αυτού θεωρείται ότι το δύσκολο αυτό έργο μπορούσε να εκτελεστεί από ορισμένα μόνο εργαστήρια, υψηλών τεχνικών προδιαγραφών, γεγονός που εξηγεί και το γιατί το γυαλί αυτό αξιοποιούνταν αποκλειστικά στην κατασκευή πολυτελών αντικειμένων¹⁰.

Παραγωγή

Η παραγωγή γυαλιού από τις πρώτες ύλες, υαλοποιία, και η κατασκευή αντικειμένων από έτοιμο γυαλί, υαλουργία, αποτελούσαν δύο διακριτές διαδικασίες της αρχαίας¹¹ και μεσαιωνικής υαλουργίας, που λάμβαναν χώρα σε διαφορετικές περιοχές και χρονικές στιγμές. Έτσι, γυαλί που δημιουργήθηκε στην Ανατολή, δηλαδή στη συροπαλαιστινιακή ακτή και στην Αίγυπτο, διαμορφωμένο σε υαλοπλινθώματα, μεταφέρονταν και πωλούνταν σε απομακρυσμένες δυτικές επαρχίες, όπου μπορούσε να χρησιμοποιηθεί πολύ καιρό αργότερα, ανάλογα με τις ανάγκες και τις προθέσεις του υαλουργού που το αγόραζε.

⁴ Nenna, Picon, Vichi, 2000, σ. 99.

⁵ Ignatiadou et al 2003, σ. 64-68.

⁶ Πλίνιος, Φυσική Ιστορία XXXI, 106-122. Αναλυτικά για το νάτρο στη Μακεδονία και ειδικότερα στην περιοχή της Πικρολίμνης, βλ. Ignatiadou 2002, σ. 241-248.

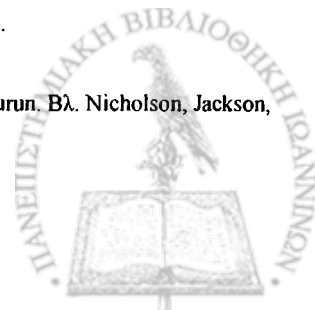
⁷ Ignatiadou 2004, σ. 48.

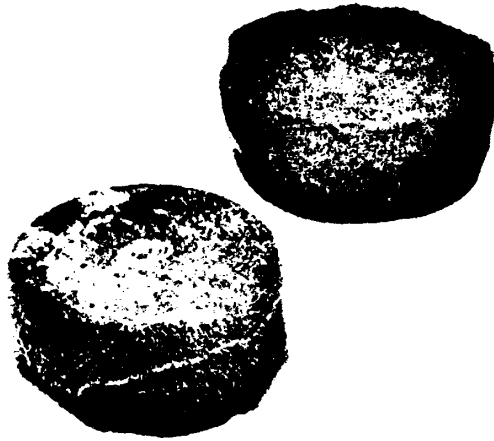
⁸ Πλίνιος, Φυσική Ιστορία 36, 62 και 193. Senec. *Epist.* 90, 31 και 105. Βλ. Trowbridge 1930, σ. 100-101.

⁹ Brill 1999, I, σ. 15-17.

¹⁰ Ignatiadou 2004, σ. 51, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

¹¹ Διαδικασία γνωστή ήδη από τον 14^ο αι. π.Χ., όπως αποδεικνύουν τα ευρήματα του ναυαγίου στο Uluburun. Βλ. Nicholson, Jackson, Trott 1997, σ. 143-153.

Εικ. 1. Υαλοπλινθώματα από το ναυάγιο του Ulu Burun

Οι όροι που σώζονται από την αρχαία ελληνική γραμματεία αντανακλούν την πραγματικότητα της εποχής. Το γεγονός δηλαδή, ότι άλλο πρόσωπο ασχολούνταν με την υαλοποιία και άλλο με την κατασκευή των αντικειμένων από γυαλί¹².

Ο αρχαιοελληνικός όρος *υελουργός*¹³ και αντίστοιχα *υελουργείον*¹⁴ αφορούν στον κατασκευαστή αντικειμένων και στο εργαστήριό του. Ο υαλουργός αποδίδεται στα λατινικά με τον όρο *vitrearius* ή *vitriarius*¹⁵ και το υαλουργείο με το *vitragium*¹⁶.

Ο όρος *υελοψός* και *κάμινος υελοψική*¹⁷ αφορούν στους τεχνίτες που παρασκεύαζαν το γυαλί και στον κλίβανό τους. Ο λατινικός όρος (*re*)*coquere* θεωρείται ότι αποτελεί το αντίστοιχο του *εργειν* ο οποίος κάλυπτε νοηματικά την έννοια της υαλοποιίας¹⁸, ενώ ειδική λέξη, δηλαδή το *vitrifactor*, που εμφανίζεται μόλις τον 7^ο αι. μ.Χ.¹⁹ αντιστοιχεί στο *υελοψός*.

Υαλοποιία-Πρωτογενής παραγωγή γυαλιού

Η πρωτογενής παραγωγή γυαλιού, δηλαδή η δημιουργία γυαλιού από τη συσσωμάτωση των πρώτων υλών, φαίνεται ότι συντελούνταν σε ορισμένα μόνο εργαστήρια, που μέχρι στιγμής, με μία μόνο πιθανή εξαίρεση²⁰, έχουν αποκαλυφθεί μόνο στην ανατολική Μεσόγειο. Ισραήλ: Beth She'arim²¹, Bet Eli'ezer²² και Απολλωνία²³. Αίγυπτος: στην περιοχή του Wadi Natrun²⁴ (Beni Salama, Wadi Natrun και Zakik) και στις ακτές της Μαρεωτικής λίμνης²⁵ (Taposiris Magna και Philoxénité). Ωστόσο, φυσικοχημικές αναλύσεις που διενεργήθηκαν ωστόσο δείχνουν ότι το γυαλί που παραγόταν στα εργαστήρια της Αιγύπτου δεν εξαγόταν. Αντίθετα, τα συροπαλαιστινιακά εργαστήρια ήταν αποκλειστικά αυτά που τροφοδοτούσαν την αγορά της αυτοκρατορίας με έτοιμο γυαλί²⁶.

¹² Stern 1989, σ. 121.

¹³ Trowbridge 1930, σ. 50, σημ. 12 κ.ε.

¹⁴ Trowbridge 1930, σ. 50-51.

¹⁵ Trowbridge 1930, σ. 66 σημ. 2 κ.ε.

¹⁶ Trowbridge 1930, σ. 65.

¹⁷ Trowbridge 1930, σ. 50.

¹⁸ Stern 1989, σ. 121.

¹⁹ Trowbridge 1930, σ. 78.

²⁰ Χημικές αναλύσεις έχουν αποδείξει την ημιτελή τήξη πρώτων υλών σε γυαλί στο York, βλ. Jackson, Cool, Wager 1998, σποράδιη.

²¹ Brill 1967, σ. 88-95.

²² Gorin-Rosen, 1995, σ. 42-43.

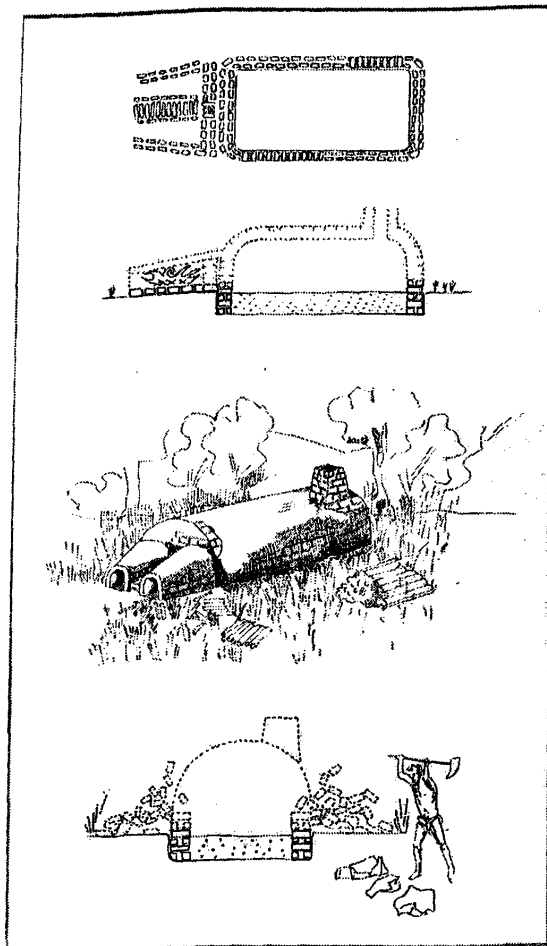
²³ Gorin-Rosen 2000, σ. 54-55.

²⁴ Nenna, Picon, Vichi 2000, σ. 99-102.

²⁵ Nenna, Picon, Vichi 2000, σ. 102-04.

²⁶ Foy, Nenna 2001, σ. 37.

Εικ. 2, 3. Εργαστήριο ναλοποιίας στο Bet Eli'ezer, Ισραήλ

Εξαιρετικά διαφωτιστική για το τρόπο λειτουργίας των εργαστηρίων ήταν η ανασκαφή του Bet Eli'ezer²⁷. Η παραγωγή γυαλιού δεν ήταν διαδικασία που διαρκούσε όλο το χρόνο. Φαίνεται ότι οι προετοιμασίες κατασκευής και χτίσματος των κλιβάνων πραγματοποιούνταν την Άνοιξη, το Καλοκαίρι ολοκληρωνόταν το χτίσιμο τους, συλλεγόταν και ξηραίνονταν η καύσιμη ύλη, ενώ το Φθινόπωρο, όταν

²⁷ Gorin-Rosen 2000, σ. 52-54.

φουσούσαν οι κατάλληλοι άνεμοι, αναγκαίοι για την επίτευξη της απαραίτητης θερμοκρασίας, προχωρούσαν στην ίδια την υαλοποιία. Η διαδικασία υαλοποιίας συντελούνταν σε 10-15 ημέρες συνεχούς θέρμανσης και η θερμοκρασία έπρεπε να φτάσει και να διατηρηθεί γύρω στους 1100 βαθμούς Κελσίου. Ο κάθε κλιβάνος χρησιμοποιούταν μόνο μια φορά και καταστρεφόταν, ενώ γινόταν επανάχρηση των πλίνθων του για την κατασκευή των καινούριων.

Το γυαλί παρασκευαζόταν σε ορθογώνιους πλινθόκτιστους κλιβάνους. Αυτοί αποτελούνταν από το προπνιγείο-ραεξυμπιμπι που καλυπτόταν με ημικωνική καμάρα και τον κυρίως χώρο όπτησης του γυαλιού καλυπτόμενο με ημικυλινδρική ή άλλη χαμηλότερη καμάρα.

Το τμήμα με την πυρά ήταν χωρισμένο σε δύο προπνιγεία των οποίων η θερμότητα ελκυόταν πάνω από τη δεξαμενή τήξης και με τη βοήθεια συνεχούς ρεύματος αέρα, που δημιουργούνταν χάρις στο σωστό, σε σχέση με τους τοπικούς ανέμους, προσανατολισμό του κλιβάνου, ενώ απομακρυνόταν από μια ορθογώνια καπνοδόχο που ήταν ανοιγμένη στο αντίπερα άκρο της δεξαμενής.²⁸ Η συνεχής πνοή ανέμου και η συνακόλουθη ροή της θερμότητας σε ολόκληρη την επιφάνεια της δεξαμενής τήξης ήταν απολύτως απαραίτητα στοιχεία για την σωστή υαλοποιία σε κλιβάνους αυτού του τύπου, όπου η πηγή της θερμότητας απείχε τόσο πολύ από το πέρας του κλιβάνου και η θέρμανση γινόταν με ακτινοβολία.

Η δεξαμενή, όπου η άμμος και το νάτρο σταδιακά ενώνονταν και δημιουργούσαν το γυαλί, ήταν μεγάλη και παραλληλεπίπεδη, περίπου 2X4 μ., ήταν σκαμμένη στο χώμα, βαθύτερα από το επίπεδο των προπνιγείων, και το υπέργειο τμήμα της καταστρέφονταν σε πολύ μεγάλο βαθμό προκειμένου να αφαιρεθεί το γυαλί που είχε παραχθεί. Το περιεχόμενο της δεξαμενής δημιουργούσε ένα ενιαίο υαλοπλίνθωμα. Την πλίνθο γυαλιού που παραγόταν την έσπαζαν σε μικρότερα θραύσματα. Υπάρχουν ανασκαφικές ενδείξεις ότι ομαδοποιούνταν σε όγκους των 25 κιλών, τα οποία μεταφέρονταν με πλοία σε μακρινές αποστάσεις τροφοδοτώντας απομακρυσμένες αγορές της αυτοκρατορίας²⁹.

Δευτερογενής παραγωγή-κατασκευή αντικειμένων

Τα εργαστήρια υαλοργίας ήσαν μικρές μονάδες, συνήθως εγκατεστημένες στην περίμετρο των πόλεων, προκειμένου να αποφεύγονται ο κίνδυνος πυρκαγιάς και η όχληση των περιοίκων. Ωστόσο, συχνά χρησιμοποιήθηκαν και εγκαταλειμμένοι δημόσιοι χώροι και κτίρια για τη στέγασή τους, ενώ φαίνεται ότι και γύρω από στρατόπεδα λειτουργούσαν εργαστήρια που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του στρατού. Έχει επίσης παρατηρηθεί ότι οι υαλοργοί συχνά δραστηριοποιούνταν σε άμεση γειτνίαση, ή μοιραζόμενοι τους χώρους τους με άλλους τεχνίτες που επίσης χρειαζόνταν κλιβάνους για την παραγωγή τους, όπως οι μεταλλουργοί και οι κεραμείς.

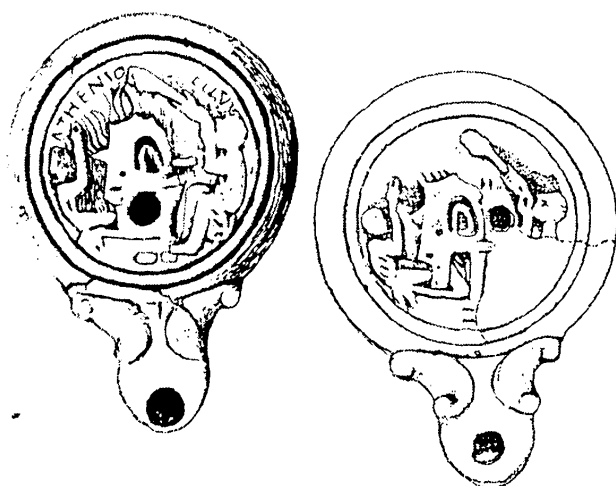
Εικ. 4. Εργαστήριο υαλοργίας στη Lyon

²⁸ Gorin-Rosen 2000, σ. 52-54.

²⁹ Gorin-Rosen 2000, σ. 52-54.

Τα ναλουργικά εργαστήρια διαμόρφωσης αντικειμένων, κρίνοντας από τα αρχαιολογικά κατάλοιπα και υποβοηθούμενοι από την μαρτυρία που προσφέρουν λαογραφικά παράλληλα σύγχρονων παραδοσιακών εργαστηρίων³⁰ και σωζόμενες αρχαίες απεικονίσεις, ήσαν πολύ απλές κατασκευές. Στο δίσκο πήλινων λύχνων, των μέσων ή του β' μισού του 1^{ου} αι., που βρέθηκαν στην Κροατική Βενκόνας (Asseria)³¹, και στην ιταλική Voghenza κοντά στη Φερράρα³², σώζεται η παράσταση θολωτού ναλουργικού κλιβάνου μπροστά από το τοξωτό άνοιγμα του οποίου κάθεται ο ναλουργός ο οποίος φουσά με τη βοήθεια κάνης ένα αγγείο, ενώ δεύτερος ναλουργός, στο βάθος μπροστά σε δεύτερο άνοιγμα που πιθανώς συμβολίζει τον χώρο ανόπτησης, ελέγχει κάποιο αντικείμενο, σηκώνοντάς το ψηλά, πιθανώς, κόντρα στο φως για να εντοπίσει πιθανές ρηγματώσεις. Τη μορφή των ναλουργικών κλιβάνων επίσης διακρίνουν οι μελετητές και σε αιγυπτιακό πήλινο ειδώλιο Έρωτα του 1^{ου}-2^{ου} αι.³³. Ο θεός εμφανίζεται μπροστά από ψηλή, τριώροφη κωνική κατασκευή, κρατώντας στο χέρι του μακριά ράβδο.

Εικ. 5. Λύχνοι με παράσταση ναλουργικών κλιβάνων

Εικ. 6. Ειδώλιο με έρωτα μπροστά σε ναλουργικό κλίβανο

Ο κλίβανος, μικρή κυκλική ή πεταλόσχημη κατασκευή, εξωτερικής διαμέτρου 90-120 εκ., αποτελούσε το μόνο απαραίτητο στοιχείο για τη λειτουργία ενός εργαστηρίου. Κατασκευαζόταν από πλίνθους, λίθους και κονίαμα με πάχος τοιχωμάτων, περί τα 30 εκ. Το τμήμα της πυρράς, που συχνά ήταν σκαμμένο μέχρι ένα σημείο στο έδαφος, είχε το άνοιγμά του προσανατολισμένο προς την είσοδο του εργαστηρίου, έτσι ώστε να αξιοποιεί την πνοή του αέρα, απαραίτητη για την ταχύτερη και ευκολότερη άνοδο της θερμοκρασίας. Ανάλογη διευθέτηση παρατηρείται σε παραδείγματα πρωτόγονων εργαστηρίων του 20^{ου} αι. στο Αφγανιστάν και στην Αίγυπτο³⁴. Το χρησιμοποιούμενο καύσιμο αποτελούσαν τα ξύλα, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου άλλης μορφής καύσιμα, όπως ο λιθάνθρακας προσφέρονταν³⁵.

³⁰ Nenna 2003, σ. 52-59.

³¹ Abramić 1959, σ. 149-151.

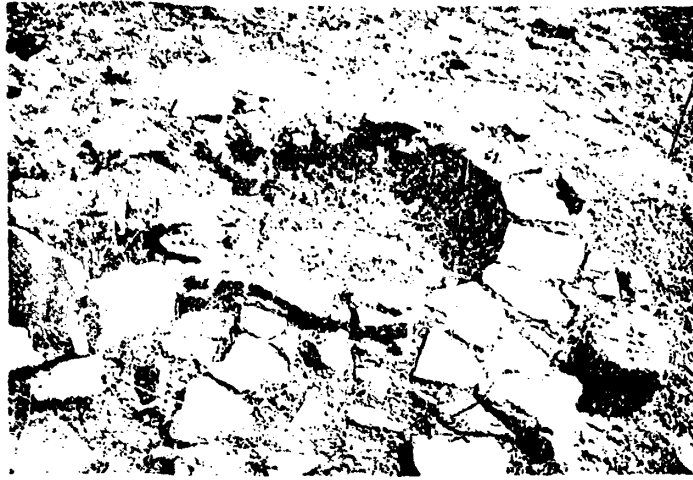
³² Baldoni 1987, σ. 22-29.

³³ Price 1988, σ. 317-319.

³⁴ Reut 1973 και Heneim 1974, σύμφωνα με τη Stern 1999, σ. 472, σημ. 184.

³⁵ Gaitzsch 1999, σ. 135.

Εικ. 7. Υαλουργικός κλίβανος στις Λουλουδιές Κίτρους

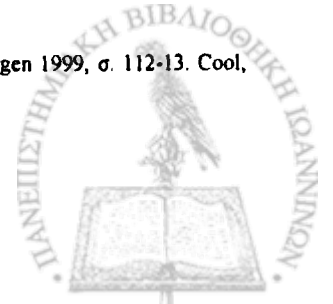
Στο επιθυμητό ύψος στην εσωτερική περίμετρο του κλιβάνου δημιουργούνταν παχύ περιχέλιωμα το οποίο ανακρατούσε το πήλινο χωνευτήρι στο οποίο έλιωνε το προς διαμόρφωση γυαλί. Ενδεχομένως σε κάποιες περιπτώσεις το χωνευτήρι να πατούσε πάνω σε κάποια πήλινη εσχάρα. Ως χωνευτήρια συνήθως χρησιμοποιούνταν ανοικτού σχήματος οικιακά σκεύη με επίπεδη βάση, τα οποία επενδύονταν με παχύ στρώμα πηλού προκειμένου να αντέξουν τη μακρά έκθεση σε πολύ υψηλές θερμοκρασίες. Έχουν αποκαλυφθεί επίσης και κεραμικά αγγεία που εξαρχής φαίνεται ότι κατασκευάστηκαν για τη συγκεκριμένη χρήση, ενώ σε σπάνιες περιπτώσεις αναφέρεται ότι έχουν χρησιμοποιηθεί ως χωνευτήρια λίθινα αγγεία. Παρότι οι διαστάσεις των σωζόμενων παραδειγμάτων ποικίλουν αρκετά, φαίνεται η διάμετρος των χειλέων τους να μην ξεπερνούσε τα 25-30 εκ. και το ύψος τους τα 15 εκ.³⁶

Εικ. 8. Παράσταση υαλουργού επί τω έργω μπροστά σε κλίβανο, Rabano Mauro, De Universo XVII, X, fol. 89. Montecassino, βιβλιοθήκη Μονής, 1023.

Το τμήμα του κλιβάνου που φιλοξενούσε το τήγμα, θεωρείται ότι καλυπτόταν από χαμηλό σχετικά θόλο που εγκλώβιζε τη θερμοκρασία και λόγω σχήματος την αντανάκλουσε πίσω στο χωνευτήρι μεγιστοποιώντας την απόδοση της ακριβής σχετικά καύσιμης ύλης στο έπακρο. Ο τεχνίτης είχε πρόσβαση

³⁶ Price, Cool 1989, σ. 24-25. Sternini 1995, σ. 73-82, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία. Van Geesbergen 1999, σ. 112-13. Cool, Jackson, Monaghan 1999, σ. 150-54.

σε αυτό μέσω μικρού τοξωτού ανοίγματος που ανοιγόταν στο πλάγιο τοίχωμα, στο ύψος της έδρασης ή του χείλους του χωνευτηριού ανάλογα με τον τρόπο στήριξής του. Από το άνοιγμα αυτό ο υαλοργός αφενός γέμιζε το χωνευτήρι και έλεγχε την κατάσταση του τήγματος, κυρίως όμως μπορούσε να έχει εύκολη και άνετη πρόσβαση για την κάνη του προκειμένου να κάνει την αρχική λήψη της μάζας του γυαλιού καθώς επίσης και να επαναθερμαίνει το υπό διαμόρφωση αγγείο του. Σε επαφή με τον κλίβανο, μπροστά στο άνοιγμα ή δίπλα του, υπήρχε λεία, μαρμάρινη συνήθως, επιφάνεια που την χρησιμοποιούσαν για τον κυλινδισμό των αγγείων, την κύλιση δηλαδή του υπό διαμόρφωση αγγείου ώστε να τελειοποιηθεί το σχήμα του, να εξομαλυνθεί η επιφάνειά του ή να επικολληθούν διακοσμητικά στοιχεία σε αυτό.

Το γυαλί προερχόταν εν μέρει από υαλοπλινθώματα αγορασμένα από το εμπόριο και εν μέρει από ανακύκλωση θραυσμάτων προερχόμενων από την γύρω περιοχή³⁷. Η ανακύκλωση θραυσμάτων στην παραγωγή αγγείων δεν αξιοποιήθηκε στους προρωμαϊκούς χρόνους και φαίνεται ότι αναπτύχθηκε παράλληλα με την τεχνική της ελεύθερης εμφύσησης, στους χρόνους των Φλαβίων (69-96)³⁸. Οι κλίβανοι, λόγω των υψηλών θερμοκρασιών καταπονούνταν γρήγορα και είχαν μικρό χρόνο ζωής, χρειάζονταν συνεχείς μικροεπιδιορθώσεις και πιθανώς κάθε χρόνο γκρεμίζονταν και χτιζόνταν από την αρχή. Τα γυάλινα αγγεία, αμέσως μετά την κατασκευή τους, έπρεπε να ψυχθούν σταδιακά, προκειμένου να απελευθερωθούν οι εσωτερικές τάσεις που δημιουργήθηκαν κατά την κατεργασία τους ώστε να μη σπάσουν, λόγω του διαφορετικού χρόνου συστολής της εξωτερικής επιφάνειας και του εσωτερικού των τοιχωμάτων τους. Η διαδικασία αυτή, γνωστή ως ανόπτηση, απαιτούσε 18-20 ώρες και συνήθως τα αγγεία αφήνονταν σε μικρό χώρο, επαπτόμενο με τον κλίβανο, του οποίου την ακτινοβολούσα θερμότητα και αξιοποιούσε³⁹. Η ανόπτηση προϊόντων μικρού μεγέθους, όπως χάντρες και μικρά μυροδοχεία, είναι πιθανόν να συντελούνταν με την απόθεσή τους σε στρώμα ζεστής τέφρας, όπως προκύπτει από παρατήρηση παραδοσιακών, πρωτόγονων εργαστηρίων του 20^{ου} αι. της ανατολικής Μεσογείου και της Αφρικής.

Το μικρό μέγεθος των εργαστηρίων υπαγορευόταν καταρχήν από την καθαρά οικονομική παράμετρο, δηλαδή τη επάρκεια ενός μεμονωμένου τεχνίτη να καλύπτει την ανάλογη τοπική ζήτηση. Ακόμη, το ότι για κάθε τεχνίτη απαιτούνταν και ένα ακόμη άνοιγμα στο θάλαμο όπτησης του κλιβάνου, γεγονός που θα μείωνε την, ήδη δύσκολα και δαπανηρά αποκτώμενη, θερμοκρασία, συνέτεινε στη μορφή των μικρών κλιβάνων και εργαστηρίων αντίστοιχα, με ένα μόνον τεχνίτη τη φορά ενεργό. Ωστόσο, αν και σπάνια, είναι γνωστά και εργαστήρια στα οποία λειτουργούσαν πολλοί κλίβανοι ταυτόχρονα, όπως σε εργαστήριο του 5^{ου} αι. στο Gradishte κοντά στο Gabrono Βουλγαρίας, όπου λειτουργούσαν έξι κλίβανοι ταυτόχρονα, οργανωμένοι σε δύο λειτουργικές τριάδες⁴⁰.

Εικ. 9. Σταγονόσχημες δοκιμές ρευστότητας, Παλατιανό Κιλκίς.

Ο όγκος καταλοίπων της εργαστηριακής δραστηριότητας των υαλοργείων είναι μικρός λόγω της συνεχούς ανακύκλωσης. Το βασικό χαρακτηριστικό κατάλοιπο αποτελούν οι σταγονόσχημες δοκιμές ρευστότητας. Ο υαλοργός καθημερινά, ακόμη και σήμερα, πριν αρχίσει την εμφύσηση αγγείων, διαπιστώνει την απόχρωση και τη ρευστότητα του τήγματος λαμβάνοντας μικρή ποσότητα ρευστού

³⁷ Πλίνιος, Φυσική Ιστορία XXXVI, 199. Martial I, 41, Stat., *Silv.* I. 6, 74. Βλ. Trowbridge 1930, σ. 106-07.

³⁸ Stern 1999, σ. 451.

³⁹ Stern 1999, σ. 454-455.

⁴⁰ Kojcheva 1990, σ. 37-46.

γαλιού και αφήνοντάς την να παραμορφωθεί από το βάρος της σχηματίζοντας σταγονόσχημη ίνα, η οποία καταλήγει στο δάπεδο, όπου και πολύ συχνά παραμένει για πάντα. Εκτός από τα επιμήκη αυτά τμήματα γυαλιού συχνά σώζονται και πολλά που φέρουν ίχνη λαβίδων ή που έχουν αποτυπωμένο επάνω τους το ανάγλυφο του εδάφους ή άλλης αδρής επιφάνειας στην οποία ακούμπησαν όσο ακόμη ήσαν θερμά και εύπλαστα. Ακόμη, χαρακτηριστικά κατάλοιπα αποτελούν τα ημικυκλικά ή συνθηθέστερα δακτυλίοσχημα θραύσματα, αποξέσματα της υαλουργικής κάνης. Σε ορισμένες, σπάνιες, περιπτώσεις, κατά τις οποίες το χείλος των παραγόμενων αγγείων κοβόταν και υφίστατο επεξεργασία εν ψυχρώ μετά την ανάπτειση, ανευρίσκεται το πλεόνασμα αυτό γυαλιού, που είναι κολουροκωνικού σχήματος και το οποίο παρέχει και επικρόσθετες πληροφορίες όπως π.χ. η διάμετρος του χείλους των αγγείων⁴¹.

Άλλο χαρακτηριστικό εύρημα αποτελούν τα κεραμικά αγγεία ανοικτού σχήματος που διατηρούν στρώμα γυαλιού, κυρίως στο εσωτερικό τους, που χρησιμοποιήθηκαν ως χωνευτήρια. Ακόμη, κατάλοιπα υαλοπλινθωμάτων καθώς και οι σωροί θραυσμάτων γυαλιού που προορίζονταν για ανακύκλωση αποτελούν χαρακτηριστικό εύρημα υαλουργείων. Τα θραύσματα αυτά εν μέρει προέρχονταν από αγγεία που θρυμματίστηκαν κατά τη χρήση τους και πωλήθηκαν προς ανακύκλωση και εν μέρει από το πλεόνασμα γυαλιού που αποκοπτόταν από τα κατασκευαζόμενα προϊόντα κατά τη φάση αποκοπής από την κάνη και ολοκλήρωσής τους.

Τα αναγκαία εργαλεία είναι πολύ λίγα. Το μόνο που συνδέεται αποκλειστικά με υαλουργείο είναι η σιδερένια κάνη, η μακριά, κενή εσωτερικά ράβδος με την οποία γινόταν η εμφύσηση. Τα υπόλοιπα μεταλλικά εργαλεία, (λαβίδες, ενδεχομένως ψαλίδια και συμπαγής ράβδος) χρησιμοποιούνταν σε διάφορες εργαστηριακές εργασίες και δεν μπορούν να αποτελέσουν από μόνα τους αποχρώσα ένδειξη κατεργασίας γυαλιού⁴².

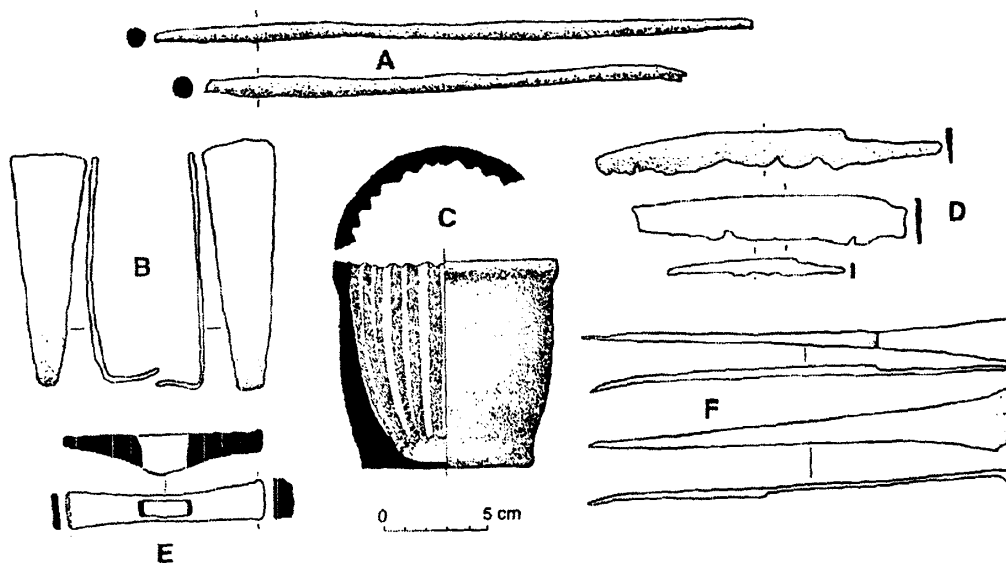

Fig. 8. Ancient glass-working tools: Metal tools dated to the third or fourth century A.D., excavated in a glass workshop at Komarovo, Ukraine. A: iron rods or tubes, D 0,8 cm (pointed rods or blowpipes?); B: iron tools; C: terra-cotta mold; D: iron blades (knives); E: iron hammer head; F: iron jack. The jacks are similar in shape to modern glass-working jacks (see Fig. 9). Drawings: Nina Sorokina, redrawn by Timothy A. Moxa.

Εικ. 10. Υαλουργικά εργαλεία

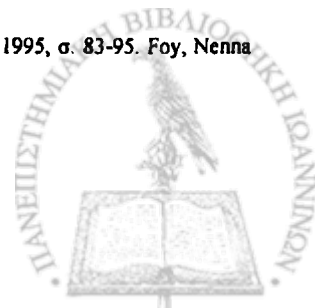
Κεραμικά αγγεία με κατάλοιπα γυαλιού αποτελούν αποκλειστικά κατάλοιπα υαλουργείου, σε αντίθεση με τις πλίνθους και τα κεραμικά αγγεία με υαλώδη κατάλοιπα, που είναι εξίσου πιθανόν να αποτελούσαν κατάλοιπα μεταλλουργικής δραστηριότητας.

Οι μήτρες, λίθινες και πήλινες, αποτελούν πολύ σπάνιο εύρημα. Σχεδόν αποκλειστικά σώζονται τετράγωνες μήτρες που διαμόρφωναν τους πυθμένες μεταφορικών αγγείων⁴³.

⁴¹ Παράβαλε σχετικά Foy, Nenna 2001, σ. 40-44. Price 1998, σ. 336.

⁴² Bezborodov, Abdurazakov 1964, σ. 64-65. Lang, Price 1975, σποράδην. Auth 1975, σ. 167. Sternini 1995, σ. 83-95. Foy, Nenna 2001, σ. 76, 77 αρ. 59-60.

⁴³ Foy, Nenna 2001, σ. 51. Amrein, Nenna 2006, σ. 491-502

Τεχνικές κατασκευής αντικειμένων

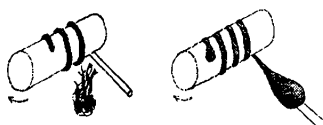
Όλες οι τεχνικές κατασκευής αντικειμένων αξιοποιούν την ιδιότητα του γυαλιού να καθίσταται ρευστό με την κατάλληλη θέρμανση. Στη συνέχεια με τη βοήθεια της βαρύτητας, συχνά και της περιστροφής, προκειμένου να διατηρείται η συμμετρία στο σχήμα του κατασκευαζόμενου αντικειμένου, η μάζα γυαλιού μορφοποιείται και αποκτά το επιθυμητό σχήμα, χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα, πολύ απλά, εργαλεία. Μεγάλη ώθηση στη διερεύνηση των δυνατοτήτων χρήσης διαφόρων τεχνικών δόθηκε κατά τους Ελληνιστικούς κυρίως χρόνους. Μετά τον 1^ο αι. μ.Χ., παρότι κυριάρχησε η τεχνική της εμφύσησης των αγγείων, συνέχισαν να χρησιμοποιούνται και οι παλαιότερες τεχνικές σε πολύ μικρό βαθμό, στην κατασκευή δημιουργικών ιδιαίτερου αισθητικού αποτελέσματος, όπως π.χ. τα καμέο, τα διάτρητα και τα διάχρυσα αγγεία.

Λάξευση

Αφορά στην αφαίρεση μάζας γυαλιού από το σώμα ενός αγγείου με μηχανικά μέσα και πρόκειται για καθαρά λιθοξοϊκή τεχνική⁴⁴. Παρότι στο παρελθόν θεωρούνταν η βασική τεχνική κατασκευής αγγείων πριν την εφεύρεση της τεχνικής του πυρήνα, σήμερα, μετά από πειράματα και ενδελεχή μελέτη των σωζόμενων αγγείων η άποψη έχει ανασκευαστεί και η χρήση της πιστεύεται ότι ήταν πολύ περιορισμένη αν όχι μη εφαρμόσιμη⁴⁵.

Περιέλιξη και τεχνική του πυρήνα

Περιέλιξη

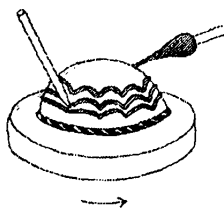

Περιέλιξη
Lierke 1999, σ. 24, εικ. 42

Εικ. 11.

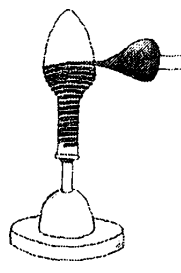
Η τεχνική αυτή αφορά στην κατασκευή ενός γυάλινου αντικειμένου γύρω από μια μεταλλική ράβδο. Συχνά χρησιμοποιούνταν για τη δημιουργία χαντρών και βραχιολιών, ενώ στα ελληνιστικά χρόνια αξιοποιήθηκε και για την κατασκευή αγγείων⁴⁶.

Τεχνική του πυρήνα

Κατασκευή και διακόσμηση αγγείων τεχνικής του πυρήνα
Lierke 1999, σ. 32, εικ. 59, σ. 33 εικ. 65

Εικ. 12.

Με την τεχνική αυτή κατασκευάζεται ένα αγγείο με τη βοήθεια σιδερένιας ράβδου της οποίας το άκρο καλύπτεται από πυρήνα φτιαγμένο από ανόργανο υλικό. Ο πυρήνας καλύπτεται από υγρό στρώμα τρίμματος γυαλιού, διαδικασία που επαναλαμβάνεται όσες φορές χρειαστεί προκειμένου να αποκτήσει το απαραίτητο πάχος. Στη συνέχεια εισάγεται στο άνοιγμα του κλιβάνου, όπου η μάζα του σώματος συσσωματώνεται και δημιουργείται το αγγείο.

«Χύτευση»

Πρόκειται για την τεχνική κατασκευής αγγείων με την πλήρωση μήτρας με υαλόθραυσμα. Στηρίζεται στην τεχνική του χαμένου κεριού, ευρέως χρησιμοποιούμενη στη μεταλλοτεχνία⁴⁷. Χρησιμοποιήθηκε υαλόθραυσμα διότι δεν ήταν δυνατό με την αρχαία τεχνολογία να αναπτυχθεί αρκετά υψηλή θερμοκρασία ώστε το γυαλί να καταστεί ρευστό και να χυθεί στη μήτρα.

⁴⁴ Πλίνιος, *Φυσική Ιστορία* XXXVI, 193. *Quint. Inst.* 2, 21,9 *Apul. Met.* 2, 19. Βλ. Trowbridge 1930, σ. 102 σημ. 3, 107 σημ. 42.

⁴⁵ Lierke 2003, σ. 345-356.

⁴⁶ Ιγνατιάδου 2004, σ. 61. Lierke 2001, σ. 183, εικ. 10.

⁴⁷ Lierke 2001, σ. 183-184.

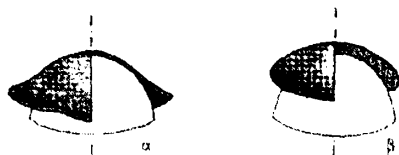

Κατά την Ιουλιο-κλαυδιανή περίοδο, εμφανίστηκε ομάδα μονόχρωμων, έντονης απόχρωσης, αγγείων, με όμοιο σχήμα με σύγχρονά τους αρρετινά και αργυρά αγγεία⁴⁸ για τα οποία πιστεύεται ότι κατασκευάζονταν με χύτευση⁴⁹ αν και νεώτερες έρευνες τείνουν στο ότι για την κατασκευή τους χρησιμοποιούνταν μια ακόμη παραλλαγή της περιστροφικής εμπίεσης⁵⁰.

Πύρωση

Η τεχνική κατά την οποία θερμαίνεται ναλόθραυσμα πάνω σε επίπεδη επιφάνεια, για τη δημιουργία επιπεδόκυρτων πεσσών και δακτυλιολιθών. Το κυκλικό σχήμα και η στυλπή επιφάνεια προκύπτουν χωρίς ειδική διαμόρφωση, χάρη στις φυσικές ιδιότητες του γυαλιού⁵¹.

Κάμψη

Κάμψη γυάλινου δίσκου
Lierke 1999, σ. 24, εικ. 44

Εικ. 13.

Η τεχνική κατασκευής αγγείων ανοικτού σχήματος κατά την οποία δίσκος γυαλιού, κατασκευασμένος με πύρωση μάζας γυαλιού, τοποθετείται εν θερμώ πάνω σε κυρτό μορφοτή ή κοίλη μήτρα και με τη βοήθεια της βαρύτητας και κατάλληλων χειρισμών του τεχνίτη κάμπτεται και παίρνει το αντίστοιχο σχήμα⁵².

Η τεχνική αυτή απαντά αρκετά συχνά στους χρόνους πριν από την εφεύρεση της εμφύσησης.

Τα αγγεία της κατηγορίας αυτής ως κοινό χαρακτηριστικό τους έχουν την απουσία χρήσης την ανθρώπινης πνοής για την κατασκευή τους. Η διαμόρφωση

γινόταν με τη θέρμανση του γυαλιού και τη χρήση μήτρας, άλλοτε απλής, ανοικτής και άλλοτε διμερούς, κλειστής.

Τα ψηφιδωτά αγγεία, τα *Murrina* ή *Mo(v)rriua* αγγεία των πηγών που η φύση τους παραμένει απροσδιόριστη στα κείμενα⁵³, κατασκευάζονται από ταινίες ή/και οριζόντια τεμάχια ράβδων ή δισκαρίων γυαλιού, που άλλοτε ήσαν απλούστερα μονόχρωμα ή πολύχρωμα και άλλοτε ήσαν σύνθετα, δημιουργώντας κάποιο πολύπλοκο μοτίβο όπως σπείρα, ομόκεντρους κύκλους, ρόδακα κλπ. Τα τεμάχια αυτά θερμαίνονταν πάνω σε επίπεδη επιφάνεια επαφτόμενα, συσσωματώνονταν και δημιουργούσαν ένα δίσκο που οριζόταν περιμετρικά από μια συστραμμένη πολύχρωμη, συνήθως κυανόλευκη, ίνα γυαλιού. Στη συνέχεια, για την τελική διαμόρφωση των ψηφιδωτών αγγείων χρησιμοποιούσαν κυρίως την τεχνική της κάμψης πάνω σε κυρτό μορφοτή⁵⁴. Για ορισμένους τύπους αγγείων, ίσως, χρησιμοποιούνταν διμερής μήτρα την οποία γέμιζαν με δισκοειδείς ψήφους κομμένες από κυλινδρικές ράβδους, σφράγιζαν και θέρμαιναν, οπότε και συσσωματώνονταν οι ψήφοι μεταξύ τους. Αφού ψυχόταν το αγγείο, στυλβωνόταν εσωτερικά με τροχό.

Ως ιδιαίτερη κατηγορία, παρότι τεχνικά η κατασκευή τους δεν διαφοροποιείται, αναγνωρίζονται τα αγγεία των χιλιαθών-millefiori, οι ψηφίδες των οποίων είχαν στη διατομή τους διαμορφωμένο ένα άνθος.

Άλλη κατηγορία, με διαφορετική τεχνική κατασκευής αποτελούν τα δικτυωτά με περιέλιξη αγγεία τύπου *reticella*, φτιαγμένα από χαρακτηριστική ράβδο κατασκευασμένη από μια ή δύο λεπτές ίνες έγχρωμου γυαλιού συστραμμένες πάνω ή μέσα σε διαφανή μάζα⁵⁵. Τα αγγεία κατασκευάζονταν με την περιέλιξη μακράς, θερμής ίνας γύρω από μορφοτή, με τη βοήθεια επιμήκου, πεπλατυσμένου ξύλινου εργαλείου, της *κόπης*, ενώ το χείλος διαμορφωνόταν με επικόλληση σχοινοειδούς, συστραμμένης, δίχρωμης ίνας⁵⁶.

Παρόμοιος είναι ο τρόπος κατασκευής και των μαρμαρωδών και των διάχρυσων ταινιωτών αγγείων⁵⁷. Σύνθετη ράβδος, με το επιθυμητό μοτίβο διαμορφωμένο κατά την έννοια του μήκους της, ελισσόταν σπειροειδώς σε επίπεδη επιφάνεια. Το παραγόμενο διακοσμητικό μοτίβο εμπλουτιζόταν με

⁴⁸ Grose, 1991, σ. 2. Grose, 1989, σ. 254.

⁴⁹ Stern, Schlick-Nolte 1994, σ. 64-65.

⁵⁰ Lierke 1999, σ. 55-58.

⁵¹ Lierke 2001, σ. 181.

⁵² Stern, Schlick-Nolte 1994, σ. 68-71.

⁵³ Trowbridge 1930, σ. 83-94.

⁵⁴ Stern, Schlick-Nolte 1994, σ. 64-65, 68-69.

⁵⁵ Stern, Schlick-Nolte 1994, σ. 54.

⁵⁶ Lierke 1999, σ. 39-41.

⁵⁷ Lierke 1999, σ. 61-66.

εμπιέσεις ανά τακτά διαστήματα ώστε να προστίθεται και κυματοειδής κίνηση στην σπειροειδή πορεία του δίσκου. Στη συνέχεια το αγγείο έπαιρνε το τελικό του σχήμα με κάμψη σε μορφοπή που παραμόρφωνε περαιτέρω το διάκοσμο και τον καθιστούσε ακόμη πιο πολύπλοκο.

Υπάρχουν και αγγεία κλειστού σχήματος των οποίων η κατασκευή γινόταν με όπτηση ημίεργου δίσκου από ταινίες γυαλιού. Ο δίσκος καμπτόταν με θέρμανση σε γύψινο, ωοειδή μορφοπή, που επέτρεπε, χάρις στη βαρύτητα, την κωνική διαμόρφωση του κάτω μέρους του. Στη συνέχεια με τη βοήθεια κώπης συμπιεζόταν το τμήμα αυτό σε στενό κυλινδρικό λαιμό, ενώ στο τέλος ο μορφοπής θρυμματιζόταν και αφαιρούνταν από το εσωτερικό τα κατάλοιπά του⁵⁸.

Στην περίπτωση των διάχρυσων ταινιωτών αγγείων χρησιμοποιούνταν φύλλο χρυσού καλυμμένο από διαφανές γυαλί, σε συνδυασμό με άλλες σύνθετες ράβδους, 2-3 ετερόχρωμων, αδιαφανών γυαλιών.

Ακόμη, προκατασκευασμένα στοιχεία που δημιουργούσαν την εντύπωση των φλεβώσεων διακοσμητικών πετρωμάτων αξιοποιήθηκαν προκειμένου να κατασκευαστούν αγγεία με κάμψη, που μιμούνταν με μεγάλη αληθοφάνεια τα φυσικά πρότυπά τους⁵⁹.

Εμπίεση

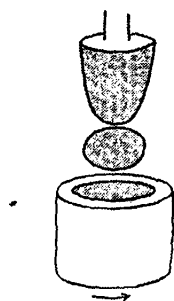
Η τεχνική κατά την οποία παχύρρευστο γυαλί πιέζεται μέσα σε ανοικτή, γύψινη ή πήλινη, μήτρα. Το ανάγλυφο στο τελικό προϊόν αποδίδει εξαιρετικά το διάκοσμο της μήτρας⁶⁰. Χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή αγγείων με διάτρητο ή σε ψηλό ανάγλυφο διάκοσμο.

Περιστροφική εμπίεση

Η τεχνική είναι η ίδια με αυτήν της εμπίεσης μόνο που ο μορφοπής είναι τοποθετημένος πάνω σε κεραμικό τροχό, με αποτέλεσμα να μπορεί να περιστρέφεται.

Γύψινη μήτρα ή μορφοπής με εσώγλυφο στο εσωτερικό της τον επιθυμητό διάκοσμο στερεώνεται στον κεραμικό τροχό και μάζα γυαλιού που έχει προθερμανθεί πιέζεται πάνω στα τοιχώματα της με έμβολο που διαμορφώνει το εσωτερικό τοίχωμα του αγγείου. Προκειμένου να απελευθερωθεί το ολοκληρωμένο αγγείο η μήτρα θρυμματίζεται⁶¹. Θεωρείται πολύ πιθανόν τα αγγεία τύπου καμέο να κατασκευάζονταν με την τεχνική αυτή⁶².

Ένας πολύ συνηθισμένος τύπος αγγείων που κατασκευάζονται με

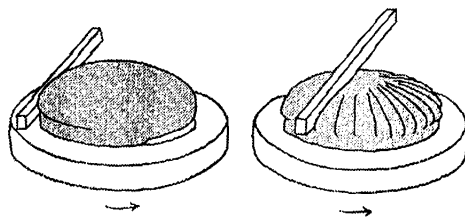

Περιστροφική εμπίεση
Lierke 1969, σ. 46, εικ. 102

Εικ. 14.

παραλλαγή της τεχνικής αυτή είναι οι ριτιδωτές φιάλες. Παρότι υπάρχουν διάφορες θεωρίες για την τεχνική παραγωγής τους, επικρατέστερη σήμερα είναι η εξής: Προθερμασμένος δίσκος γυαλιού τοποθετείται πάνω σε μορφοπή, λαμβάνοντας το τελικό του σχήμα ενώ

ταυτόχρονα πιέζεται ακτινωτά με ράβδο αποκτώντας έτσι ραβδώσεις⁶³. Η εξωτερική επιφάνεια στιλβώνεται από τη θερμότητα στην οποία εκτίθεται με την στιγμιαία επανεισαγωγή του στον κλίβανο κατά το στάδιο αυτό, ενώ το εσωτερικό και το χείλος εξωτερικά λειαίνονται εν ψυχρώ με χρήση τροχού αφήνοντας ορατά ίχνη σε μορφή λεπτοφύων γραμμώσεων.

Περιστροφική εμπίεση ριτιδωτή φιάλης
Lierke 1999, σ. 54, εικ. 124

Εικ. 15.

⁵⁸ Lierke 1999, σ. 64-66. Αγγείο του τύπου αυτού προέρχεται από καύση στη Θέρμη. Ευχαριστώ τη συνάδελφο δρ. Δ. Ιγνατιάδου, η οποία και θα το δημοσιεύσει, για την υπόδειξή του και τις σχετικές με την εύρεσή του πληροφορίες.

⁵⁹ Weinberg, McClellan 1992, σ. 56-57, αρ. 48.

⁶⁰ Stern, Schlick-Nolte 1994, σ. 49-50.

⁶¹ Lierke 1999, σ. 102-103.

⁶² Lierke, Lindig 1997, σποράδην. Lierke 1999, σ. 67-96.

⁶³ Stern, Schlick-Nolte 1994, σ. 72-78.

Ελεύθερη εμφύσηση

Η τεχνική της εμφύσησης αφορά στη δημιουργία αγγείων με τη διεύρυνση και περαιτέρω διαμόρφωση μάζας ημίρρευστου γυαλιού με τη χρήση της ανθρώπινης (ανα)πνοής που διοχετεύεται μέσω ενός θερμομονωτικού σωλήνα.

Αρχαιολογικά ευρήματα από την Ιερουσαλήμ έδειξαν ότι η ανακάλυψη της ιδιότητας αυτής του γυαλιού συνέβη κάπου στη συροπαλαιστινιακή περιοχή, όπου υπήρχε μακραίωνη παράδοση στην υαλουργία, στο α' μισό του 1^{ου} αι. π.Χ.⁶⁴ Ο τρόπος που κατ' αρχήν επινοήθηκε, ενδεχομένως μετά από παρατηρήσεις και πειραματισμούς κατά την παραγωγή χαντρών⁶⁵, αφορούσε στην κατασκευή γυάλινων σωληνίσκων από κομμάτια επίπεδου γυαλιού που τυλίγονταν σε ρολό και με αναθέρμανση λειαίνονταν. Μερικές φορές γύρω τους τυλιγόταν ετερόχρωμη ίνα γυαλιού. Το ένα άκρο του σωληνίσκου, αφού θερμαινόταν, σφραγιζόταν και στη συνέχεια φυσούσαν στο ανοιχτό του άκρο διευρύνοντάς τον και σχηματίζοντας ένα απλό φιαλίδιο. Αφού αποκοπτόταν το σχηματισμένο αγγείο από τον υπόλοιπο σωληνίσκο διαμορφωνόταν το χείλος του⁶⁶.

Η αρχική εφεύρεση χρειάστηκε περίπου έναν αιώνα για να τελειοποιηθεί. Γύρω στα μέσα του 1^{ου} αι. μ.Χ. η ελεύθερη εμφύσηση άρχισε να διαδίδεται σ' ολόκληρη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Αρχικά τέτοια εργαστήρια φαίνεται ότι υπήρχαν, εκτός της γενέτειρας συροπαλαιστινιακής περιοχής, μόνο στην Ιταλία (Μιλάνο, Ακυλία, Καμπανία), Ελβετία (κοιλάδα του Ticino) και Δαλματία⁶⁷. Η περίοδος της διάδοσης της τεχνικής συνέπεσε με τη περίοδο διακυβέρνησης του Αυγούστου, την πολιτική ηρεμία που επέφερε και την οικονομική άνθιση που υποβοηθήθηκε από αυτήν. Ακόμη, χάρη σ' αυτήν την πολιτική κατάσταση, κατέστη δυνατή η εύκολη και ταχεία επικοινωνία μεταξύ των διαφόρων επαρχιών. Η οικονομική έκρηξη που γνώρισε η Ιταλία προσέλκυσε μεταπράτες και τεχνίτες από ολόκληρη την αυτοκρατορία και ιδίως από τις ανατολικές επαρχίες. Η ποιότητα και η ποσότητα πρώτων φυσικών αγγείων που σώζονται στη Δύση, σε αντίθεση με τη σχετική ένδεια ευρημάτων των ανατολικών επαρχιών υποστηρίζει την υπόθεση αυτή. Στην Ιταλία και ιδίως στη Ρώμη, όπως μαρτυρούν και οι ιστορικές πηγές⁶⁸, όπου μετεγκαταστάθηκαν για οικονομικούς λόγους υαλουργοί από την Ανατολή, κυρίως Σιδώνιοι, φαίνεται ότι τελειοποιήθηκε η τεχνική της εμφύσησης.

Η εξέλιξη και ωρίμανση της τεχνικής της ελεύθερης εμφύσησης αφορά τουλάχιστον τρία σημεία:

Πρώτον, φαίνεται ότι άλλαξε η μορφή των κλιβάνων. Μέχρι τότε τα γυάλινα αγγεία και σκεύη κατά πάσα πιθανότητα διαμορφωνόταν πάνω από ανοικτή φωτιά, παρόμοια με αυτή των σιδηρουργών. Το αργότερο στο 3^ο τέταρτο του 1^{ου} αι. μ.Χ.⁶⁹ είχε διαμορφωθεί ο κλειστός, θολωτός κλίβανος, στον οποίον καθίσταται δυνατή η τήξη γυαλιού μέσα σε ένα πήλινο χωνευτήρι. Στον κλίβανο της μορφής αυτής εισέρχεται το υπό διαμόρφωση αντικείμενο, με τη βοήθεια της υαλουργικής κάνης, όσες φορές χρειάζεται, προκειμένου να αναθερμανθεί και να ολοκληρωθεί η μορφοποίησή του. Σε αντίθεση με το τι συνέβαινε νωρίτερα και το τι απαιτούσαν οι πρωιμότερες τεχνικές, η διαμόρφωση δεν συντελούνταν πάνω από τη φλόγα αλλά έξω από τον κλίβανο, ευκολότερα τεχνικά και με το πλεονέκτημα του ομοιόμορφα αναθερμασμένου αντικειμένου που είναι απαραίτητο προκειμένου να διαμορφωθεί ένα αρμονικό αγγείο⁷⁰.

Η τεχνική εξελίχθηκε επίσης με το να άψουν να φυσούν απευθείας στην άκρη του γυάλινου σωλήνα, και να αρχίσουν να χρησιμοποιούν μια, πήλινη αρχικά, μετάλλινη αργότερα, κούφια ράβδο, γνωστή ως υαλουργική κάνη. Η αρχική χρήση πήλινης κάνης θεωρείται και ένας από τους παράγοντες που διευκόλυναν την ταχεία διάδοση της τεχνικής καθώς η κατασκευή της ήταν ανέξοδη και συχνά εφικτή και από τους ίδιους του υαλουργούς⁷¹. Κρίνοντας από το μέγεθος των κατασκευαζόμενων αγγείων και δεδομένου του ότι η πρόσφυση στην πήλινη κάνη ήταν περιορισμένη, θεωρείται ότι γύρω στο 70 μ.Χ. διαδόθηκε η χρήση της σιδερένιας κάνης⁷², που επέτρεψε στους υαλουργούς να χειριστούν μεγαλύτερες μάζες γυαλιού και να κατασκευάσουν τα χαρακτηριστικά για το τέλος του 1^{ου} αι. μεγάλα μεταφορικά και αποθηκευτικά αγγεία. Την υπόθεση επιβεβαιώνει η ανεύρεση καταλοίπων από κάνες σε σύγχρονα εργαστηριακά απορρίμματα. Οι κάνες, σύμφωνα με έμμεσες μαρτυρίες πρέπει να είχαν εσωτερική

⁶⁴ Israeli 1991, σ. 53.

⁶⁵ Stern 2004, σ. 87.

⁶⁶ Israeli 1991, σ. 54. Israeli 2003a, σ. 54-58.

⁶⁷ Stern 1999, σ. 443.

⁶⁸ Στράβων XVI, 758, βλ. Trowbridge 1930, σ. 55 σημ. 13.

⁶⁹ Baldoni 1987, σ. 22-29.

⁷⁰ Stern, Schlick-Nolte 1994, σ. 24-25.

⁷¹ Stern 1999, σ. 446-47.

⁷² Stern 1999, σ. 447.

διάμετρο γύρω στο 0,5 εκ., εξωτερική 1,5-2 εκ., ενώ το μήκος τους γύρω στο 1 μ., κρίνοντας από τις αντίστοιχες σε χρήση σε παραδοσιακά υαλουργεία της ανατολικής Μεσογείου⁷³.

Έναν τρίτο σημαντικό σταθμό στην εξέλιξη της τεχνικής αποτελεί η χρήση της κάνης ή κάποιας άλλης, συμπαγούς, σιδερένιας ράβδου, στην οποία μεταφέρεται το ημιτελές αγγείο προκειμένου να καταστεί δυνατή η εν θερμώ διαμόρφωση του χείλους του αγγείου. Το μέταλλο επικολλούνταν στη βάση του αγγείου, με τη βοήθεια μικρής μάζας θερμού γυαλιού που κάλυπτε την άκρη του.

Στους πρώτους χρόνους της εμφύσησης το χείλος των ανοιχτών αγγείων με πολύ λεπτά τοιχώματα αφηνόταν άπεργο ενώ αυτών με παχύτερα τοιχώματα λειαινόταν εν ψυχρώ. Ορισμένα κλειστά αγγεία με λεπτά τοιχώματα, των οποίων το χείλος είναι στιλβωμένο με πυράκτωση, καθώς δεν διατηρείται κανένα ίχνος κάνης στο πυθμένα τους, πιθανολογείται ότι υπέστησαν επεξεργασία μετά την ανόπτησή τους⁷⁴. Επόμενο βήμα προς την χρήση της κάνης αποτέλεσε η σύλληψη της δημιουργίας βάσης με χρήση δεύτερης φούσκας γυαλιού που επικολλάτο στον πυθμένα, ανοικτών, κυρίως, αγγείων. Με τον χειρισμό αυτό ο υαλουργός, ξασηκλώνοντας το αγγείο στην κάνη προκειμένου να διαμορφώσει τη βάση, είχε την ευχέρεια και να το αναθερμάνει για να διαμορφώσει και το χείλος του⁷⁵. Από το σημείο αυτό ήταν απλώς θέμα χρόνου να οδηγηθούν οι υαλουργοί, πριν τα τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ. και πιθανόν γύρω στα μέσα του⁷⁶, στην ιδέα ότι αντί ολόκληρης της φούσκας, που σχημάτιζε την βάση των ανοικτών αγγείων, αρκούσε μικρή ποσότητα γυαλιού στην άκρη της κάνης για να κολλήσει το αγγείο σε αυτήν και να διαμορφωθεί το χείλος με αναδίπλωση ή με εν θερμώ στιλβωση. Με την τεχνική αυτή δημιουργείται ένα ίχνος στη βάση του αγγείου, κυκλικό ή ημικυκλικό, που άλλοτε είναι απλώς μια ουλή στη σχήμα της απόληξης της κάνης, ενώ άλλοτε παραμένει επιτόπου κολλημένο και τμήμα του γυαλιού της επίστρωσης της κάνης προκαλώντας την μερική ή και ολοκληρωτική έλλειψη ισορροπίας του παραγόμενου αγγείου.

Η επαναστατική εφεύρεση της εμφύσησης επέτρεψε την κατασκευή αγγείων εύκολα, με μικρότερη ποσότητα γυαλιού και σε πολύ λιγότερο χρόνο απ' όσον απαιτούσαν οι πρωιμότερες τεχνικές. Το γεγονός αυτό προκάλεσε τη μείωση της τιμής των προϊόντων, λόγω του πληθωρισμού που δημιούργησε η υπερπροσφορά. Ακόμη οδήγησε στην συνακόλουθη έκπτωση της αξίας των γυάλινων αντικειμένων στο σύστημα οικονομικών και αισθητικών αξιών της ρωμαϊκής κοινωνίας. Ταυτόχρονα όμως, η χρήση του γυαλιού διαδόθηκε πολύ γεωγραφικά, καλύπτοντας και τις πιο απομακρυσμένες ή υποβαθμισμένες επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας αλλά και πέρα από αυτήν. Επεκτάθηκε επίσης σε πολύ ευρύτερα κοινωνικά στρώματα και αξιοποιήθηκε σε νέες χρήσεις, όπως η μεταφορά και η αποθήκευση υγρών και στερεών προϊόντων σε μεγάλες ποσότητες. Σταδιακά τα καθημερινά, χρηστικά, γυάλινα αντικείμενα κατέληξαν να πουλιούνται με το κιλό⁷⁷. Η εμφύσηση και γενικά η τεχνική επεξεργασία τους ελάχιστα μόνο αύξανε την τιμή που είχε το γυαλί ως πρώτη ύλη, γεγονός που καταδεικνύει την απλούστευση της παραγωγικής διαδικασίας αλλά και την ευρύτατη διάδοση που γνώρισαν τα γυάλινα προϊόντα, παρότι είναι επίσης γνωστό ότι είχαν δεκαπλάσια τιμή σε σχέση με ισομεγέθη πήλινα αγγεία⁷⁸.

Τεχνικές διακόσμησης

Εμφύσηση σε μήτρα

Εικ. 16.

Με τον όρο εμφύσηση σε μήτρα νοείται η εμφύσηση θερμής φούσκας γυαλιού σε εκ των προτέρων κατασκευασμένο δοχείο, στο εσωτερικό του οποίου υπάρχει εσώγλυφος διάκοσμος, που αποτυπώνεται στην εξωτερική επιφάνεια του παραγόμενου αγγείου.

Ο όγκος των παραγόμενων με εμφύσηση σε μήτρα αγγείων αποτέλεσε, ακόμη και στον 1^ο αι. μ.Χ. εποχή που γνώρισε τη μεγαλύτερη διάδοσή της, ένα μικρό κλάσμα της συνολικής υαλουργικής παραγωγής σημαντικό από αισθητικής άποψης αλλά με πολύ μικρή ποσοτικά συμβολή στη συνολική παραγωγή⁷⁹.

Η εφαρμογή της τεχνικής αυτής στο γυαλί σε αντίθεση με τον πηλό παρουσιάζει ιδιαίτερη δυσκολία. Ο πηλός συρρικνώνεται όταν στεγνώνει και κατά

⁷³ Stern 1999, σ. 447.

⁷⁴ Stern 1999, σ. 448.

⁷⁵ Grose 1977, σ. 20, εικ. 3, 4. Για την εξέλιξη της τεχνικής βλ. Stern 1999, σ. 448.

⁷⁶ Stern 1999, σ. 450.

⁷⁷ Barag 1985, σ. 113-116.

⁷⁸ Stern 1999, σ. 460-466.

⁷⁹ Fleming 1999, σ. 2.

συνέπεια αφαιρείται εύκολα από τη μήτρα, ανεξάρτητα από το πόσο λεπτοφυώς είναι διακοσμημένη. Το γυαλί, αντίθετα, δεν συρρικνώνεται αλλά εισχωρεί στα λεπτά σημεία του διακόσμου όπου παραμένει και στερεοποιείται. Εξαιτίας της ιδιότητάς του αυτής το αγγείο που θα αφηνόταν να ψυχθεί στη μήτρα θα εγκλωβιζόταν μέσα της. Έτσι χρειάστηκε να αναπτυχθεί και να αξιοποιηθεί η τεχνική των διμερών και τριμερών μήτρων⁸⁰.

Οι μήτρες κατασκευάζονταν από πηλό ή γύψο, αποτελούσαν εκμαγεία μετάλλινων ή και γυάλινων πρωτοτύπων και επιδιορθώνονταν ή ανανεώνονταν πλήρως αρκετά συχνά καθώς, λόγω της επαφής τους με το πυρακτωμένο γυαλί, υφίσταντο ισχυρό θερμικό σοκ που τις έφθειρε μετά από μικρή περίοδο χρήσης.

Η τεχνική της εμφύσησης σε μήτρα και μάλιστα της πολυμερούς εφευρέθηκε και εξελίχθηκε στη συροπαλαιστινιακή ακτή. Θεωρείται ότι αναπτύχθηκε προκειμένου να παραχθούν προϊόντα που μιμούνταν μέταλλα πρότυπα με σφυρήλατο διάκοσμο⁸¹. Η εμπορική χρήση της τεχνικής ξεκινά στα χρόνια του Αυγούστου. Η ανάπτυξή της στη Δύση πιθανώς ξεκινά γύρω στα μέσα του 1^{ου} αι. μ.Χ. εστιασμένη σε επιτραπέζια αγγεία⁸². Παρέμεινε του συρμού μέχρι τα τέλη της εποχής των Φλαβίων (69-96), οπότε και παραγκωνίστηκε από την τεχνική πολυεδρικής κοπής, facet-cut. Θεωρείται ότι στη Δύση, λόγω της ευρείας κυκλοφορίας των κατασκευασμένων σε μήτρα μεταφορικών αγγείων, το κοινό αντιλήφθηκε νωρίτερα την ευκολία παραγωγής τους, με αποτέλεσμα την υποτίμησή τους. Αντίθετα στην Ανατολή, όπου δεν υπήρξε μαζικοποίηση της παραγωγής με την τεχνική αυτή, συνεχίστηκε η παραγωγή τύπων και στο 2^ο αι. μ.Χ. Σε γενικές γραμμές συνέχισαν να διαμορφώνονται αγγεία με εμφύσηση σε μήτρα μέχρι και τον 4^ο αι., σε ένα πολύ περιορισμένο θεματολόγιο, που κυρίως αφορούσε την απεικόνιση ανθρώπινων μορφών⁸³. Μεγαλύτερα επιτραπέζια ή μεταφορικά αγγεία κυκλοφορούσαν κυρίως στην ανατολική Μεσόγειο, όπου μέχρι τον 7^ο οι παραστάσεις επικεντρώνονται σε θρησκευτικά θέματα⁸⁴.

Εικ. 17.

Εκτός από τα αγγεία που διαμορφώνονταν ολοκληρωτικά μέσα σε μήτρα και μόνο λεπτομέρειες, όπως το χείλος ή η λαβή διαμορφώνονταν με ελεύθερους χειρισμούς του τεχνίτη, είναι αρκετά και τα αγγεία, που κατασκευάστηκαν με ελεύθερη εμφύσηση, των οποίων όμως ο διάκοσμος αρχικά σχηματίστηκε από μήτρα. Τα αγγεία αυτά στο αρχικό στάδιο της εμφύσησης τοποθετούνταν μέσα σε μήτρα ή σε κάποιο διαμορφωμένο ανάγλυφο εσωτερικώς δακτύλιο αποκτώντας έτσι ανάγλυφο διάκοσμο. Στη συνέχεια η διαμόρφωσή τους ολοκληρωνόταν με ελεύθερη εμφύσηση που είχε ως αποτέλεσμα το να απλώνεται ο διάκοσμος σε μεγαλύτερη επιφάνεια και να γίνεται λιγότερο έξεργος. Ακόμη, έχει αποδειχθεί ότι και ο εγχάρακτος διάκοσμος, τουλάχιστον σε ορισμένες περιπτώσεις, διαμορφωνόταν χονδροειδώς με την εμφύσηση του αγγείου σε κατάλληλη μήτρα και απλώς ολοκληρωνόταν με στίλβωση⁸⁵. Η τεχνική χρησιμοποιήθηκε σε διάφορες στιγμές της ρωμαϊκής περιόδου⁸⁶.

Κοπή-εγχάραξη με τροχό

Με την τεχνική αυτή αφαιρείται μέρος μάζας γυαλιού από το αγγείο με τη βοήθεια τοξοδραπάνου. Χρησιμοποιήθηκε στην επιμέρους διαμόρφωση κάποιων αγγείων κατά τους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους⁸⁷. Κατά την ρωμαϊκή περίοδο ήταν σε χρήση όλοι οι γνωστοί σήμερα τρόποι δημιουργίας εγχάρακτου διακόσμου, Πρόκειται για τα αγγεία, τα γνωστά στις πηγές ως *τορευμάτα*⁸⁸, που διακοσμούνταν με περιστρεφόμενο λίθινο ή μετάλλινο τροχό και με οξύληκτες μετάλλινες αιχμές⁸⁹. Με την τεχνική αυτή συνδέθηκε το γυαλί και ο διάκοσμός του με τη μικροτεχνία γενικότερα και ειδικότερα με την παραγωγή και τον διάκοσμο αργυρών και οστέινων αγγείων και αντικειμένων⁹⁰.

⁸⁰ Stern 1995, σ. 46-47.

⁸¹ Isings 1957, σ. 45, τύπος 31.

⁸² Stern 2001, σ. 41.

⁸³ Stern 1995, σ. 201-246.

⁸⁴ Barag 1970b, σ. 35-63. Barag 1971, σ. 45-63. Stern 1995, σ. 247-269.

⁸⁵ Sorokina 1977, σ. 111-122. Η τεχνική εντοπίστηκε σε εργαστήρια του 2^{ου}-3^{ου} αι. του Εύξεινου Πόντου.

⁸⁶ Price, Cottam, 1998, σ. 13.

⁸⁷ Ιγνατιάδου 2004, σ. 61.

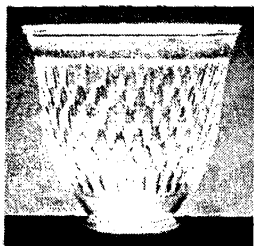
⁸⁸ Μαρτιάλης, II, II και 12, 74. Clem. Alex. *Paedag.* 2, 3, 35. Βλ. Trowbridge 1930, σ. 109, 166.

⁸⁹ Αναλυτικά η τεχνική μελετήθηκε από τον Paolucci 1997, σ. 17-20 και σποράδην. Για τις τεχνικές που επιβίωσαν κατά τον μεσαίωνα και στους νεώτερους χρόνους βλ. Charleston 1964, σ. 83-100 και Charleston 1965, σ. 41-54.

⁹⁰ Paolucci 1997, σ. 63-80.

Γεωμετρικά θέματα

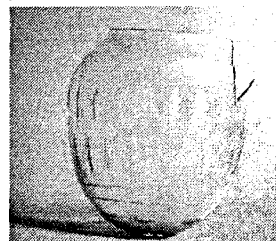

Εικ. 18

Κατά τον 1^ο αι. μ.Χ. γίνεται του συρμού η κοπή της επιφάνειας διαυγών, αποχρωματισμένων αγγείων με τροχό σε επαπτόμενους στίχους συνεχόμενων εντομών, ωσειδών και σχήματος κόκκου ρυζιού. Η τεχνική, γνωστή στα αγγλικά ως faceting, αποδίδεται στα ελληνικά ως *πολυεδρική κοπή*. Το βάθος των εντομών είναι σχετικά μεγάλο και αντίστοιχα τα σχετικά αγγεία κατασκευάζονταν με παχιά τοιχώματα. Η μόδα αυτή εισάγεται περίπου στο 3^ο τέταρτο του 1^{ου} αι. και σταματά γύρω στα τέλη του 1^{ου} τετάρτου του 2^{ου} αι.⁹¹ Η ίδια τεχνική χρησιμοποιείται τον 2^ο

και 3^ο αι. σε φθηνότερα αγγεία, συνήθως ημισφαιρικούς σκύφους, και αντίστοιχα ο διάκοσμος αντί να καλύπτει ολόκληρη την επιφάνεια του αγγείου ελαχιστοποιείται και παρατίθεται πλέον σε αραιές ζώνες⁹².

Την ίδια αυτή περίοδο, σε κάποιες τουλάχιστον περιοχές, φαίνεται ότι το ίδιο διακοσμητικό αποτέλεσμα επιτυγχάνεται με εμφύσηση του αγγείου σε ανάγλυφη μήτρα και ολοκλήρωσή του με στίλβωση του αποτυπωμένου διακόσμου⁹³. Η τεχνική επιζεί μέχρι τον 4^ο αι. στην παραρηνειο περιοχή. Η ευρεία διάδοση και μεγάλη επιτυχία του διακόσμου διαπιστώνεται και από το γεγονός ότι ήδη από τον 1^ο αι., και απ' ο,τι φαίνεται, μέχρι τον 4^ο αι., κεραμείς προσπάθησαν να τον αποδώσουν σε πήλινα σκεύη με κοπή της επιφάνειάς τους πριν το ψήσιμο, ή με διαμόρφωση σε μήτρα⁹⁴.

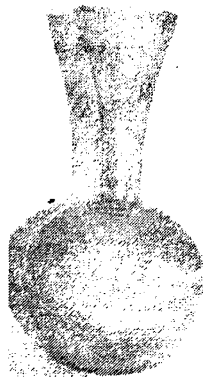
Εικ. 19

Οριζόντιες γλυφές που περιτρέχουν την εσωτερική ή την εξωτερική επιφάνεια των αγγείων αποτελούν σύνθετες διακοσμητικό στοιχείο των γυάλινων αγγείων ήδη από τα Ελληνιστικά χρόνια, που παρέμεινε σε χρήση σε ολόκληρη τη ρωμαϊκή περίοδο.

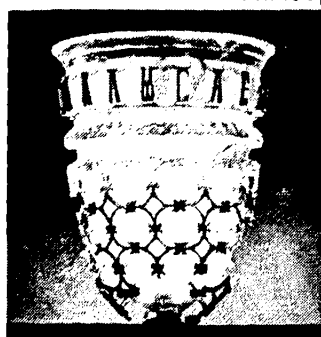
Συχνά κατά τον 3^ο-4^ο αι. τα αγγεία κοσμούνται από συστάδες λεπτών, αβαθών, οριζόντιων εγχαραξέων που δημιουργούν ταινίες οι οποίες οργανώνουν την επιφάνεια τους σε γεωμετρικά διάχωρα. Μερικές φορές συνδυάζονται με φαρδύτερες εγχάρακτες ταινίες ή και άλλα γεωμετρικά μοτίβα που καλύπτουν το σύνολο ή τμήμα του αγγείου. Το, αρκετά διαδεδομένο ανάμεσά τους, πλέγμα ρομβοειδών διαχωρών θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αποδίδει το ψάθινο προστατευτικό κάλυμμα του αγγείου⁹⁵.

Σε συνδυασμό με την κατασκευαστική τεχνική της εμπίσης σε μήτρα, η εγχάραξη με τροχό αξιοποιήθηκε για τη δημιουργία πλούσια διακοσμημένων αγγείων.

Κατά τον 1^ο αι. χρησιμοποιήθηκε για μικροδιορθώσεις και τελειοποίηση του διακόσμου των αγγείων με υψηλό ανάγλυφο⁹⁶.

Εικ. 20

Εικ. 21

Κατά τον 4^ο αι. χρησιμοποιήθηκε για την ολοκλήρωση των αγγείων της τεχνικής των διατρήτων⁹⁷. Η τεχνική των διατρήτων μπορεί να περιγραφεί ως εξής: Με περιστροφική εμπίση μάζα σκουρόχρωμου γυαλιού κάλυπτε εσωτερικά μήτρα. Στη συνέχεια δεύτερη, γύψινη, διάτρητη μήτρα, κατά τι μικρότερη της εξωτερικής, τοποθετούνταν στο στρώμα γυαλιού. Τέλος, στρώμα διαφανούς γυαλιού εμπιζόνταν και με την πίεση που ασκούσε το έμβολο δημιουργούσε το σώμα του αγγείου και ταυτόχρονα διαπερνούσε τις οπές της εσωτερικής μήτρας και εφάπτονταν με το εξωτερικό στρώμα, με λεπτοφυή στελέχη. Αφού αφαιρούσαν την εξωτερική και την ενδιάμεση μήτρα, αξιοποιώντας οι τεχνίτες τα ενδιάμεσα στελέχη για

⁹¹ Oliver 1984, σ. 35-58. Stern 2001, σ. 137.

⁹² Stern 2001, αρ. 57, σ. 159

⁹³ Sorokina 1977, σ. 111-122, η τεχνική εντοπίστηκε σε εργαστήρια του 2^{ου}-3^{ου} αι. του Εύξεινου Πόντου.

⁹⁴ Stern 1998, σ. 191-193.

⁹⁵ Stern 2001, αρ. 59-60, σ. 162-163.

⁹⁶ Lierke 1999, σ. 100-109.

⁹⁷ Ο όρος εμφανίζεται για πρώτη φορά στον Μαρτιάλη 12, 70. Βλ. Trowbridge 1930, σ. 109-110, 119.

τη στήριξή του, έκοβαν και τρόχιζαν το εξωτερικό στρώμα δημιουργώντας δαντελωτή εξωτερική επιφάνεια, που αναδεικνυόταν πάνω στον άχρωμο κάμπο του σώματος του αγγείου⁹⁸.

Εικονιστικές παραστάσεις

Εικ. 22

Ο εγχάρακτος διάκοσμος των αγγείων σε ορισμένες περιπτώσεις, ήδη από τα τέλη του 2^{ου} και κυρίως κατά τον 3^ο και 4^ο αι. ξεπερνούσε τα απλούστερα γεωμετρικά σχήματα. Οι τεχνίτες αξιοποιούσαν τροχούς με ποικίλα πάχη και απόληξη άλλοτε λοξότιμη και άλλοτε επίπεδη, ενώ χρησιμοποιούσαν αιχμηρά στελέχη για την χάραξη λεπτομερειών με ελεύθερο χέρι. Με την τεχνική επάρκεια που είχαν κατακτήσει δημιουργούσαν εικονιστικό διάκοσμο, άλλοτε με μυθολογικά ή θρησκευτικά θέματα και άλλοτε με παραστάσεις από την ζωή, π.χ. κυνήγι. Πιστεύεται ότι οι περισσότεροι χαρακτες γυάλινων και χαλκών αντικειμένων είχαν εγχειρίδια

με παραστάσεις απ' όπου αντέγραφαν τα σχέδιά τους, αν και υπάρχουν έργα στα οποία αναγνωρίζεται η άμεση επαφή του τεχνίτη με τα τρισδιάστατα πρότυπά του⁹⁹. Έχουν αναγνωριστεί διάφορα εργαστήρια, στη Ρώμη, στην

Αίγυπτο και στην περιοχή του Ρήνου, που εξειδικεύονταν σε συγκεκριμένα μοτίβα ή που είχαν ιδιαίτερες τεχνικές διαμόρφωσης των περιγραμμάτων ή τρόπο απόδοσης των μορφών¹⁰⁰.

Καμέο

Εικ. 23

Μία ακόμη τεχνική που συνδέθηκε με την εγχάραξη αποτελεί και το καμέο. Κατά παράδοση θεωρείτο ότι επρόκειτο για αγγεία ή αντικείμενα που κατασκευάζονταν με επάλληλη εμφύσηση ή «χύτευση» ετερόχρωμων στρωμάτων γυαλιού. Στο εξωτερικό στρώμα σμιλευόταν το επιθυμητό μοτίβο με εν ψυχρώ κοπή και τρόχιση, αποκαλύπτοντας γύρω του, το κατώτερο στρώμα γυαλιού και δημιουργώντας έτσι έναν σκουρόχρωμο κάμπο στον οποίο αναδεικνυόταν το σμιλεμένο στο ανοιχτόχρωμο ανώτερο στρώμα, μοτίβο. Η νεώτερη και πειστικότερη άποψη της επιστήμης θεωρεί ότι κατά βάση ο διάκοσμος αποτυπωνόταν στο αγγείο τη στιγμή της κατασκευής του, που γινόταν με περιστροφική

εμπέση σε μήτρα. Στη μήτρα τα πλαστικά, ετερόχρωμα στοιχεία του διακόσμου γεμίζονταν εκ των προτέρων με υγρό τρίμμα γυαλιού το οποίο

έλιωνε και συσσωματώνονταν κατά την έγχυση του ημίρρευστου γυαλιού του εσωτερικού στρώματος του σώματος¹⁰¹.

Εφαρμογή-επικόλληση πλαστικών στοιχείων

Επιμήκη στοιχεία

Η διακόσμηση με επίθετες πλαστικές ίνες ποικίλων διαμέτρων γνωρίζει μεγαλύτερη διάδοση κατά τον 2^ο-4^ο αι. Συνήθως πρόκειται για ομοιόχρωμη με το σώμα ίνα γυαλιού που το περιτρέχει ολόκληρο ή μόνο σε ορισμένα σημεία του, όπως ο λαιμός ή οι ώμοι¹⁰². Ήδη από τον 1^ο αι. γίνεται χρήση ετερόχρωμης ίνας, συχνά αδιαφανούς λευκού χρώματος, που περιτυλίγεται σε σκουρόχρωμο αγγείο,

συχνά κυανό, και δημιουργεί έντονο αισθητικό αποτέλεσμα¹⁰³.

Εικ. 24

⁹⁸ Lierke 1999, σ. 110-129.

⁹⁹ Stern 2001, σ. 136.

¹⁰⁰ Stern 2001, σ. 136-138.

¹⁰¹ Lierke 1999, σ. 67-96, ειδικ. 83-85. Για τις παλαιότερες υποθέσεις σχετικά με τον τρόπο κατασκευής, βλ. Sternini 1995, σ. 120-121.

¹⁰² Stern 2001, αρ. 90-97, σ. 199-207, όπου και πληθώρα αναλόγων.

Εικ. 25

Ιδιαίτερη τεχνική, γνωστή στα αγγλικά ως snake thread, που αποδίδεται στα ελληνικά ως οφιοειδής, εμφανίστηκε τον 2^ο και αναπτύχθηκε κατά τον 3^ο αι. με ανάλογη εξάπλωση και στις δυτικές και στις ανατολικές επαρχίες. Αφορά στην επικόλληση παχιών, πεπλατυσμένων ινών, που φέρουν απλό γεωμετρικό, ανάγλυφο μοτίβο στην επιφάνειά τους. Οι ίνες συνήθως είναι ομοιόχρωμες με το σώμα και αναπτύσσονται οφιοειδώς στην επιφάνεια αγγείου¹⁰⁴.

Κατά τον 4^ο-5^ο αι. εμφανίζονται και αγγεία με διάκοσμο από πιο παχιές και πλατιές ίνες, που με τη βοήθεια κατάλληλων λαβίδων γίνονται πεπλατυσμένες ή πτυχωτές¹⁰⁵.

Κυκλικά στοιχεία

Απλά

Κηλίδες

Εικ. 26

Ήδη από τον 1^ο αι. χρησιμοποιούνται θραύσματα ετερόχρωμου γυαλιού που με κυλινδισμό επικολλώνται στο θερμό ακόμη αγγείο και αρχικά αφήνονται ανάγλυφα, ενώ αργότερα με περαιτέρω εμφύσηση και κυλινδισμό ενσωματώνονται στα τοιχώματά του, και το διακοσμούν. Στους χρόνους της Ύστερης Αρχαιότητας ο διάκοσμος αυτού του είδους γνωρίζει νέα διάδοση, αισθητικά αρκετά διαφοροποιημένος, αλλά τεχνικά όμοιος. Ομάδες μικρών θραυσμάτων ενός ή περισσοτέρων

χρωμάτων, που σχηματίζουν συνήθως τριγωνικά μοτίβα, επικολλώνται περιμετρικά του σώματος διαφανών αγγείων ανοικτού σχήματος¹⁰⁶. Είναι γνωστή η χρήση ψηφιδών, συχνά μπλε χρώματος, για το χρωματισμό του διακόσμου των αγγείων, όπως υποδεικνύουν ανασκαφικά ευρήματα από τη Δύση¹⁰⁷.

Σύνθετα

Ανάγλυφα μετάλλια

Κατά τον 1^ο και ξανά στον 4^ο αι. γίνεται του συρμού η επικόλληση πλαστικών στοιχείων, μεταλλίων ως επί το πλείστον ιδιαίτερα έξεργων αλλά και σπανιότερα επίπεδων με παραστάσεις Μέδουσας, Βάκχου, θεατρικών προσωπειών και λεοντοκεφαλών. Συνήθως κοσμούσαν το σημείο γέννησης της λαβής οινοχόων, είναι γνωστά όμως και ανοικτού σχήματος αγγεία που κοσμούνται περιμετρικά με ανάγλυφα μετάλλια¹⁰⁸.

Εικ. 27

¹⁰³ Stern 2001, αρ. 1, σ. 57, όπου και πληθώρα αναλόγων.

¹⁰⁴ Harden et al 1987, σ. 127-139, αρ. 57-67. Stern 2001, σ. 139, 165-66, αρ. 60-61.

¹⁰⁵ Stern 2001, αρ. 144-145, 169, σ. 278-80, 306, με πολλά ανάλογα.

¹⁰⁶ Βλ. Stern 2001, αρ. 157-59, σ. 293-296, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

¹⁰⁷ Foy, Nenna 2001, σ. 41.

¹⁰⁸ Βλ. κεφάλαιο τυπολογίας παρούσας, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

Εικ. 28

Η τεχνική αυτή πρωτοεμφανίστηκε στους ελληνιστικούς χρόνους και φαίνεται ότι στη συνέχεια ξεχάστηκε ή περιέπεσε σε αχρησία για να επανεμφανιστεί τον 4^ο αι. μ.Χ.¹⁰⁹ Η τυπολογία των αγγείων στα οποία εφαρμόζονταν η τεχνική αυτή δεν είναι γνωστή καθώς δεν έχει σωθεί κανένα ακέραιο αγγείο. Τα σωζόμενα παραδείγματα αποτελούν πυθμένες αγγείων, που ανακαλύφθηκαν, σχεδόν στο σύνολό τους, πακτωμένοι σε κονίαμα στις όψεις των τάφων των κατακομβών της Ρώμης. Εν γένει είναι γνωστά παραδείγματα τόσο χριστιανικών και ιουδαϊκών, όσο και παγανιστικών θεμάτων. Μεταξύ των άλλων έχει υποτεθεί ότι κατασκευάζονταν για να χρησιμοποιηθούν σε επίσημες περιστάσεις, όπως γάμοι και επέτειοι ανάληψης αξιώματος, ως αναμνηστικά δώρα¹¹⁰. Οι τεχνικές λεπτομέρειες της τεχνικής αυτής παραμένουν αδιευκρίνιστες. Σε γενικές γραμμές αφορά

στην κόλληση λεπτού φύλλου χρυσού, στον πυθμένα ενός ανοικτού σχήματος αγγείου, στο οποίο χαράσσεται το επιθυμητό θέμα και σε ορισμένες περιπτώσεις τονίζονται κάποιες λεπτομέρειες με χρώμα. Στη συνέχεια, δεύτερη φούσκα γυαλιού διογκώνεται στο εσωτερικό του αγγείου, το οποίο έχει νωρίτερα θερμανθεί αρκετά ώστε να μην σπάσει από το θερμικό σοκ. Το νέο στρώμα κολλά στα τοιχώματά του αγγείου, σφραγίζοντας και προστατεύοντας έτσι τη διακόσμηση μεταξύ δύο στρωμάτων διαφανούς γυαλιού¹¹¹.

Εμπιέσεις

Εικ. 29

Ενώσω το αγγείο είναι ακόμη θερμό με απλές ωθήσεις με τη βοήθεια των λαβίδων διακοσμείται περιμετρικά με εμπιέσεις που μιμούνται το αισθητικό αποτέλεσμα της σφυρηλάτησης των πολυτιμότερων μεταλλικών προτύπων των γυάλινων αγγείων. Τα αγγεία αποκτούν έτσι άλλοτε σχεδόν κυβικό και άλλοτε πτυχωτό σώμα. Η τεχνική αυτή, γνωστή ήδη από το β' μισό του 1^{ου} αι.¹¹², γνωρίζει την μεγαλύτερη διάδοσή της κατά τους 2^ο-4^ο αι.¹¹³

Εφελκύσεις

Με τη βοήθεια λαβίδων δημιουργούνται μικρότερες ή και πιο μεγάλες αποφύσεις στην επιφάνεια του αγγείου που συνήθως απλώνονται περιμετρικά στο κατώτερό του τμήμα και άλλοτε σχηματίζουν ένα δακτύλιο, λειτουργώντας σαν υποκατάστατο βάσης.

Συνήθως οι αποφύσεις αυτές είναι επίπεδες με μικρή εσοχή στο μέσον τους, που ορισμένες φορές είναι διάτρητη από την πίεση των λαβίδων¹¹⁴. Η διακόσμηση αυτή εμφανίζεται στην ανατολική Μεσόγειο στα τέλη του 2^{ου} αι.¹¹⁵, γνωρίζει μεγαλύτερη διάδοση από τον 5^ο αι. και παραμένει σε χρήση στην Ιορδανία και στη συροπαλαιστινιακή,

τουλάχιστον, περιοχή μέχρι τον 8^ο αι.¹¹⁶.

Εικ. 30

¹⁰⁹ Ο όρος χρησιμοποιείται για πρώτη φορά από τον Αθήναιο 5, 30 σε σχέση με γυάλινα αγγεία, βλ. Trowbridge 1930, σ. 110, 154 σημ. 23.

¹¹⁰ Cameron 1996, σ. 295-301.

¹¹¹ Stern 2001, σ. 139-140.

¹¹² Isings 1957, σ. 46, τύπος 32 και σ. 49 τύπος 35.

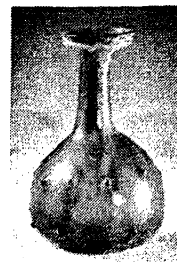
¹¹³ Βλ. Price, Cottam 1998, σ. 33. Stern 2001, αρ. 99-101, 128-129, σ. 209-211, 242-243.

¹¹⁴ Βλ. Stern 2001, αρ. 134, σ. 248, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

¹¹⁵ Βλ. Price, Cottam 1998, 32-33. Stern 2001, αρ. 135-137, σ. 249-251.

¹¹⁶ Βλ. Dussart 1998, σ. 128 ΒΧ. 111a, πίν. 32/1, σ. 158, ΒΧ 83, πίν. 46/21, σ. 161, ΒΧII.1, πίν. 49/1. Stern 2001, σ. 354, αρ. 201.

Παρόμοια, αλλά κατασκευαστικά διαφορετική, ήταν η τεχνική που χρησιμοποιήθηκε σε αγγεία με αποφύσεις παχύτερες και κανονικότερες ως προς τη διαμόρφωση και τη διάταξή τους. Κατά πάσα πιθανότητα οι αποφύσεις είναι κατασκευασμένες με εμφύσηση σε μήτρα. Εμφανίζεται γύρω στον 3^ο αι.¹¹⁷ και παραμένει σε χρήση και κατά τον 4^ο αι.¹¹⁸

Εικ. 31

Εικ. 32

Με τη χρήση λαβίδων και πριν το αγγείο λάβει τις τελικές του διαστάσεις, είναι διαμορφωμένο και ένα ακόμη, πιο σύνθετο διακοσμητικό μοτίβο, που είναι γνωστό ως *bifurcated*, δηλαδή διακλαδούμενο ή *fadendekor*. Στην απλούστερη μορφή του συνίσταται σε κατακόρυφες πλαστικές νευρώσεις, που κοσμούν την κοιλιά του αγγείου από τη βάση μέχρι τους ώμους. Στην πιο σύνθετη παραλλαγή του, οι νευρώσεις έχουν συμπιεστεί σε τακτά διαστήματα, δημιουργώντας ρομβοειδές πλέγμα¹¹⁹.

Διχρωμία

Εικ. 33

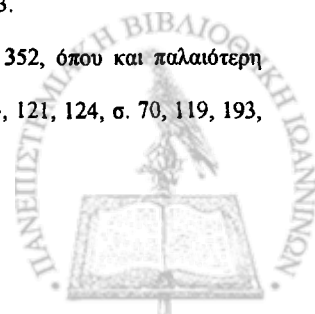
Μια ακόμη σχετικά απλή διακοσμητική τεχνική που χρησιμοποιείται καθ' όλη τη ρωμαϊκή περίοδο αποτελεί η χρήση γυαλιού δύο ή και περισσότερων χρωμάτων για την κατασκευή ενός αγγείου. Συνήθως, οι λαβές η βάση ή και ο επίθετος πλαστικός διάκοσμος των αγγείων διαμορφώνονταν από γυαλί έντονου χρώματος, διαφορετικού από το σώμα του αγγείου¹²⁰.

¹¹⁷ Weinberg, McLellan 1992, σ. 132, αρ. 107, Fremersdorf, Polónyi- Fremersdorf 1984, σ. 65, αρ. 152-153.

¹¹⁸ Dussart 1998, σ. 162, ΒΧΙΙ 214, πίν. 49/7.

¹¹⁹ Weinberg 1988, σ. 3, 80-81 αρ. κατ. 351-353, σχέδιο στον πίν. 4-39, φώτο στον πίν. 4-15/351, 352, όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία καθώς και τεχνικές και κατασκευαστικές λεπτομέρειες.

¹²⁰ Για χαρακτηριστικά παραδείγματα διαφόρων εποχών και προελεύσεων, βλ. Stern 2001, αρ.13, 49, 84, 121, 124, σ. 70, 119, 193, 235, 238.

2. ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΗ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

1. Πινάκια ψηφιδωτά

(A/A καταλόγου 1)
ΠΑΜ 59
(Πίνακας 1)

1.

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν οριζόντιο χείλος με αποστρογγυλεμένο άκρο, κοίλα, έξω νεύοντα τοιχώματα και επίπεδη βάση. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 3 εκ.

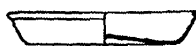
Είναι κατασκευασμένα με την τεχνική της κάμψης. Μικρά δισκοειδή ή διαμήκη τμήματα σύνθετων ράβδων γυαλιού τοποθετούνταν, επαπτόμενα μεταξύ τους, σε πυράντοχη επιφάνεια και θερμαίνονταν μέχρι να συσσωματωθούν. Στη συνέχεια, ο δίσκος τοποθετούνταν σε μορφωτή της επιθυμητής καμπυλότητας και με αναθέρμανση και εμπύση με μήτρα, που απέδιδε την κάτω επιφάνεια του τελικού αγγείου, ο επίπεδος δίσκος αποκτούσε το κατάλληλο σχήμα. Στο τέλος, οι επιφάνειες του αγγείου στιλβωνόταν προκειμένου να εξαφανιστούν τα ίχνη της διαδικασίας παραγωγής τους¹²¹.

Ο δίσκος από τον οποίο κατασκευάστηκε το αγγείο διαμορφώθηκε με σύνθεση φαιών ή λαδοπράσινων με λευκές αδιαφανείς ράβδους που σχηματίζουν μοτίβα αντίστοιχα με τις φλεβώσεις του μαρμάρου. Σε μεγάλα αγγεία, όπως τα επίπεδα πινάκια και οι σκύφοι, απαντά ο, χαρακτηριστικός και για το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη, μαρμαρώδης διάκοσμος, πιθανώς, ως αποτέλεσμα μεγάλων παραμορφώσεων κατά τη διαδικασία σχηματοποίησης του αγγείου¹²².

Το παράδειγμα ανήκει στην οικογένεια IV της ταξινόμησης του Grose που την αποτελούν αγγεία κατασκευασμένα από σύνθετες ψηφιδωτές ράβδους¹²³. Το σχήμα των επίπεδων πινάκιων εμφανίζεται μόνο μεταξύ των αγγείων της οικογένειας αυτής¹²⁴. Αποτελούν δυτικό προϊόν που χρονολογείται στα τέλη του 1^{ου} αι. π.Χ. ή στις πρώτες δεκαετίες του 1^{ου} αι. μ.Χ.¹²⁵. Παραδείγματα έχουν βρεθεί στη Ρώμη, ενώ η μεγάλη πλειονότητα των σωζόμενων παραδειγμάτων στερείται στοιχείων σχετικά με το ακριβές σημείο εύρεσής τους¹²⁶.

2. Πινάκια ελεύθερης εμφύσης, αδιαμόρφωτης βάσης Isings τύπος 46a, c

(A/A καταλόγου 2-3)
BAA 83, BAA 85
(Πίνακας 1)

2

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο, σώμα κωνικό, αδιαμόρφωτη επιφάνεια έδρασης και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 3 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση. Το αγγείο ξεκινούσε ως κλειστού σχήματος σφαιρικό αγγείο, στη συνέχεια απελευθερώνονταν το χείλος του από την κάνη, η οποία επικολούνταν στη βάση του σκεύους. Το χείλος, με συνεχείς επανεισαγωγές στον κλίβανο,

¹²¹ Grose 1989, σ. 257.

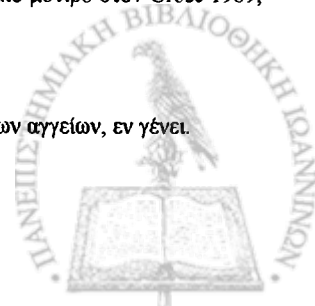
¹²² Grose 1989, σ. 260. Απεικονισμένα παραδείγματα διαφορετικού σχήματος με το ίδιο όμως διακοσμητικό μοτίβο στον Grose 1989, εικ. 159 και 160, από το British Museum και το Kunsthistorisches Museum, Vienna.

¹²³ Grose 1989, σ. 256 κ.ε.

¹²⁴ Grose 1989, σ. 256-261.

¹²⁵ Grose 1989, σ. 257.

¹²⁶ Grose 1989, σ. 241-244, όπου και αναλυτικός κατάλογος ανασκαφικών ευρημάτων ψηφιδωτών γυάλινων αγγείων, εν γένει.

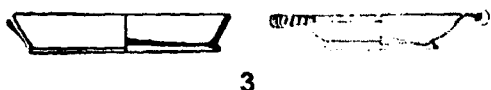
αναθερμάνσεις και περιστροφές αποκτούσε την επιθυμητή διάμετρο και με τη χρήση λαβίδων ολοκληρωνόταν η απόληξή του.

Πρόκειται για γνωστό τύπο που θεωρείται ιταλικό προϊόν και χρονολογείται στον 1^ο αι.¹²⁷, όπως άλλωστε και τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη που ανάγονται στους χρόνους του Βεσπασιανού, εποχή καταστροφής του βαλανείου στο οποίο αποκαλύφθηκαν¹²⁸.

3. Πινάκια ελεύθερης εμφύσησης, δακτυλιόσχημη βάση

Κωνικά πινάκια με αποκλίνουσα δακτυλιόσχημη βάση (άωτα και με πτυχωτές λαβές) Isings τύπος 23/49

(A/A καταλόγου 4-6)
BAA 82, BAA 86
(Πίνακας 1)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση, σώμα κωνικό, δακτυλιόσχημη συμφυή βάση και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 3 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, παρότι όμοιου σχήματος πινάκια κατασκευάζονταν και με κάμψη¹²⁹. Το αγγείο ξεκινούσε ως κλειστού σχήματος σφαιρικό αγγείο, στη συνέχεια απελευθερωνόταν το χείλος του από την κάνη, η οποία επικολλούνταν στη βάση του σκεύους. Το χείλος, με συνεχείς επανεισαγωγές στον κλίβανο, αναθερμάνσεις και περιστροφές αποκτούσε την επιθυμητή διάμετρο, και στη συνέχεια διαμορφωνόταν και η βάση.

Πρόκειται για γνωστό τύπο, πιθανώς ιταλικής προέλευσης, που χρονολογείται στον 1^ο αι.¹³⁰, όπως άλλωστε και τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη που ανάγονται στους χρόνους του Βεσπασιανού, εποχή καταστροφής του βαλανείου στο οποίο αποκαλύφθηκαν¹³¹.

Στον τύπο αυτό emπίπτουν και τα πινάκια με όμοιο σχήμα που διαθέτουν όμως δύο πτυχωτές, ταινιωτές λαβές, κολλημένες στο χείλος τους. Θεωρούνται επίσης ιταλικά προϊόντα και χρονολογούνται στον 1^ο αι.¹³², όπως και το εύρημα από το βαλανείο της Αρχαίας Αγοράς.

Πινάκια με κατακόρυφη δακτυλιόσχημη βάση
Isings τύπος 47
BAA 84

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση, σώμα ελαφρώς κωνικό, δακτυλιόσχημη συμφυή βάση και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 3 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση. Το αγγείο ξεκινούσε ως κλειστού σχήματος σφαιρικό αγγείο, στη συνέχεια απελευθερωνόταν το χείλος του από την κάνη, η οποία επικολλούνταν στη βάση του σκεύους. Το χείλος, με συνεχείς επανεισαγωγές στον κλίβανο, αναθερμάνσεις και περιστροφές αποκτούσε την επιθυμητή διάμετρο, και στη συνέχεια διαμορφωνόταν και η βάση.

Πρόκειται για σχετικά σπάνιο τύπο, πιθανώς ιταλικής προέλευσης, που χρονολογείται στον 1^ο αι.¹³³, όπως άλλωστε και τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη που ανάγονται στους χρόνους του Βεσπασιανού, εποχή καταστροφής του βαλανείου στο οποίο αποκαλύφθηκαν¹³⁴.

¹²⁷ Isings 1957, τύπος 46a, σ. 61-62, όπου και σχετικά χρονολογημένα παραδείγματα.

¹²⁸ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141-142.

¹²⁹ Isings 1957, τύπος 23 σ. 39, όπου και σχετικά χρονολογημένα παραδείγματα.

¹³⁰ Isings 1957, τύπος 49 σ. 63, όπου και σχετικά χρονολογημένα παραδείγματα. Whitehouse 1997, σ. 69 αρ. 79, όπου και νεώτερη βιβλιογραφία, με ανασκαφικά ευρήματα του α' μισού του 1^{ου} αι.

¹³¹ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141-142.

¹³² Stern 1977, σ. 57-58, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία, ανασκαφικών και μη παραλλήλων του 1^{ου} αι. Harter 1999, τύπος A10 σ. 46, όπου και η νεώτερη βιβλιογραφία ανασκαφικών ευρημάτων του 1^{ου} αι.

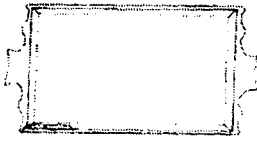
¹³³ Isings 1957, τύπος 47 σ. 62, όπου και σχετικά χρονολογημένα παραδείγματα. Whitehouse 1997, σ. 68 αρ. 77, όπου και νεώτερη βιβλιογραφία, με ανασκαφικά ευρήματα του α' μισού του 1^{ου} αι.

¹³⁴ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141-142.

4. Δίσκοι ορθογώνιοι, χυτοί, αποχρωματισμένοι

(Α/Α καταλόγου 7)
BY 325/9
(Πίνακας 1)

4

Στον τύπο αυτόν προσγράφονται αβαθείς ορθογώνιοι δίσκοι. Οριζόντιο χείλος που απολγίγει σε λειασμένο με τριβή, επίσης οριζόντιο, άκρο. Τοιχώματα πλάγια που με απαλή καμπύλη μεταβαίνουν στην επίπεδη βάση. Στο μέσο των στενών πλευρών αναπτύσσονταν επίπεδες περίτεχνες λαβές¹³⁵. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 3 εκ. Είναι κατασκευασμένες από παχύ, πλήρως αποχρωματισμένο, γυαλί, πολύ καλής ποιότητας χωρίς εγκλείσματα και φυσαλίδες.

Η μορφοποίηση των δίσκων αυτού του είδους γινόταν με χύτευση σε διπλή μήτρα και στη συνέχεια λείανση σε τροχό σε όλες του τις επιφάνειες προκειμένου να επιτευχθεί πλήρης στίλβωση¹³⁶.

Το αγγείο ανήκει σε ολιγάριθμη κατηγορία πολυτελών αγγείων του 1^{ου} αι. Στο πλαίσιο των αλλαγών στην αισθητική, που φαίνεται ότι συνέβη γύρω στο 60¹³⁷, εμφανίστηκαν πλήρως αποχρωματισμένα χυτά αγγεία, σε παρόμοια σχήματα με τα έντονα χρωματισμένα χυτά αγγεία του α' μισού του αιώνα¹³⁸, τα οποία πιθανότατα αποτελούσαν δείγματα της πλέον πολύτιμης παραγωγής της εποχής. Φαίνεται, σύμφωνα με τις χρονολογήσεις των ευρημάτων, ότι τα αποχρωματισμένα αγγεία κυκλοφορούσαν στους όψιμους χρόνους των Φλαβίων, του Τραϊανού και του Αδριανού (69-138)¹³⁹.

Καθώς απαντούν σε εξίσου μικρές ποσότητες σε διάφορες θέσεις τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή δεν μπορεί να προσδιοριστεί το κέντρο ή τα κέντρα παραγωγής τους¹⁴⁰. Σε κάθε περίπτωση, η διασπορά των ευρημάτων καθιστά την παλαιά υπόθεση περί παραγωγής τους στην Αλεξάνδρεια¹⁴¹, ελάχιστα πιθανή¹⁴².

5. Φιάλες λείες, ψηφιδωτές

(Α/Α καταλόγου 8)
BY 325/3
(Πίνακας 1)

5

Τα αγγεία του τύπου είναι αβαθή φακοειδή σκεύη. Το χείλος τους ορίζεται από επίθετο δίχρωμο σχοινίο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 3 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με την τεχνική της κάμψης. Μικρά τεμάχια, διαμήκη στη συγκεκριμένη περίπτωση, σύνθετων ράβδων γυαλιού τοποθετούνταν, επαπτόμενα μεταξύ τους, σε πυράντοχη επιφάνεια και θερμαίνονταν μέχρι να συσσωματωθούν. Περιμετρικά οριζονταν από συστραμμένη δίχρωμη ίνα γυαλιού που διαμόρφωνε το σχοινοειδές χείλος του δίσκου. Στη συνέχεια ο δίσκος τοποθετούνταν σε μορφοπή της επιθυμητής καμπυλότητας και με αναθέρμανση αποκτούσε το κατάλληλο σχήμα. Στο τέλος, η εσωτερική επιφάνεια του αγγείου στίλβωνόταν προκειμένου να εξαφανιστούν τα σημάδια από την επαφή με τον μορφοπή.

¹³⁵ Το πιο συγγενικό παράδειγμα μάλλον αποτελεί δίσκος από σμαραγδί γυαλί, που χρονολογείται στο α' μισό του 1^{ου} αι. Βλ. Stern, Schlick-Nolte 1994, αρ. 98, σ. 326-327, Διαστάσεων 23,5X11,5X1,7 εκ., όπου και πληθώρα συγγενικών θραυσμάτων. Άλλο ένα, πολύ μικρότερο παράδειγμα δημοσιεύτηκε αργότερα από τη συλλογή του Λούβρου, βλ. Arveiller-Dulong, Nenna 2000, αρ. 256 σ. 204, που επίσης ανάγεται στο α' μισό του 1^{ου} αι.

¹³⁶ Grose 1991, σ. 9. Παρατηρούνται ειδικά στους ορθογώνιους δίσκους οριζόντια ίχνη λείανσης και όχι κυκλικά, όπως είναι αναμενόμενο στη χρήση τροχού.

¹³⁷ Πλίνιος, Φυσική Ιστορία, 36.192, όπου αναφέρει ότι τα διαγνή και αποχρωματισμένα γυάλινα αγγεία εκτιμούνταν περισσότερο στην εποχή του καθώς θύμιζαν την ορεία κρύσταλλο.

¹³⁸ Grose 1989, σ. 254-256. Ομάδα χυτών αγγείων που η εμφάνιση και η διάρκειά τους περιορίζεται στο α' μισό του 1^{ου} αι. τα περισσότερα από τα οποία βρέθηκαν σε θέσεις των δυτικών επαρχιών.

¹³⁹ Grose 1991, σ. 15.

¹⁴⁰ Grose 1991, σ. 15-18, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία των γνωστών παραδειγμάτων.

¹⁴¹ Harden 1936, σ. 50.

¹⁴² Grose 1991, σ. 12.

Ανήκει στην οικογένεια II της κατάταξης του Grose¹⁴³ που αποτελείται από αγγεία με επίθετο χείλος, τα οποία ως επί το πλείστον είναι κατασκευασμένα από διαμήκη τμήματα ράβδων γυαλιού. Θεωρείται¹⁴⁴ ότι η ομάδα αντλεί από το θεματολόγιο της ελληνιστικής περιόδου¹⁴⁵, ειδικότερα από τα αγγεία της ομάδας των Αντικυθήρων, το οποίο όμως κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους διαφοροποιείται αισθητά τόσο ως προς τη χρωματική κλίμακα και τους συνδυασμούς που προτιμούνται, όσο και ως προς το σχηματολόγιο. Ειδικότερα, το αγγείο ανήκει στην ομάδα "Short-Strip and Meandering-Strip Mosaic Vessels" με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της τα σχετικά κοντά διαμήκη τμήματα που συχνά είναι καμπυλωμένα κατά τρόπο που να δημιουργούν μαιάνδρους μέσα στο πάχος του αγγείου¹⁴⁶. Τα αγγεία αποτελούν δυτικό, πιθανώς ιταλικό, προϊόν και χρονολογούνται στους χρόνους του Αυγούστου ή στην Ιουλιο-Κλαυδιανή περίοδο¹⁴⁷. Παραδείγματα έχουν βρεθεί στη Ρώμη, ενώ η μεγάλη πλειονότητα των σωζόμενων παραδειγμάτων στερείται στοιχείων σχετικά με το ακριβές σημείο εύρεσής τους¹⁴⁸.

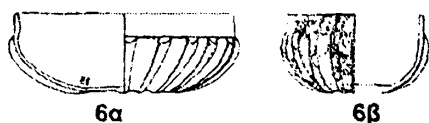
Το μόνο δημοσιευμένο παράλληλο που εντοπίστηκε από τον ελλαδικό χώρο είναι θραύσμα χιλιανθούς διακόσμησης από τη Θήβα¹⁴⁹.

6α. Φιάλες ριπιδωτές, κάμψης, μονόχρωμες

(A/A καταλόγου 9-24)

BA 25-BAA 33, BY 268/1, BY 325/6, BY 328/2, MΘ 21456^a, PAM 92, PAM 94, PAM 95

(Πίνακες 1-2)

Τα αγγεία της ομάδας αυτής¹⁵⁰ χαρακτηρίζονται από τις κατακόρυφες νευρώσεις που κοσμούν το σώμα τους, ξεκινώντας λίγο κάτω από το χείλος και καταλήγοντας στη βάση τους. Διακρίνονται σε δύο βασικές υποομάδες: Στα πιο πλατιά και αβαθή παραδείγματα (ύψους περί τα 4-7 εκ.) και στα πιο στενά, βαθύτερα-ημισφαιρικά (ύψους περί τα 10-12 εκ.) που μερικές φορές διαθέτουν σχετικά ψηλή βάση και ελαφρά έξω νεύον χείλος. Το χείλος των αγγείων είναι κατακόρυφο, στίλβωμένο με πυράκτωση και τα καμπύλα τοιχώματα καταλήγουν σε επίπεδη βάση.

Τα αγγεία της ομάδας αυτής κατασκευάζονταν με εμπύηση θερμής δισκοειδούς μάζας γυαλιού πάνω σε μορφωτή στερεωμένο σε τροχό κεραμικής, που διαμόρφωνε το γυαλί στο επιθυμητό σχήμα, ημισφαιρικό ή πιο ρηχό. Οι νευρώσεις που τα κοσμούν δημιουργούνταν με την εμπύηση της εξωτερικής επιφάνειας με μεταλλική ράβδο, ενώ το αγγείο περιστρεφόταν αργά πάνω στον τροχό. Ταυτοχρόνως πιεζόταν και το άκρο του αγγείου διαμορφώνοντας το ευθύ χείλος τους. Το χείλος συχνά ολοκληρωνόταν αργότερα με στίλβωση, διαδικασία την οποία υφίστατο και το εσωτερικό των αγγείων, που συχνά κοσμούσαν και με μία ή δύο βαθιές οριζόντιες εγχάρακτες αυλακώσεις στην περίμετρο και στο κέντρο του πυθμένα τους¹⁵¹.

Αποτελούν έναν από τους πιο διαδεδομένους τύπους γυάλινων αγγείων του 1^{ου} αι. π.Χ.-1^{ου} αι. μ.Χ. Η κατασκευή των αγγείων αυτών άρχισε στις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ., πιθανώς σε εργαστήρια της συροπαλαιστινιακής περιοχής, και σταμάτησε γύρω στα μέσα του 1^{ου} αι. μ.Χ.. Αντίθετα, στα δυτικά της αυτοκρατορίας και μάλλον στην Ιταλία, συνέχισαν να παράγονται μέχρι τα τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ.¹⁵²

Εκτός των άλλων γνωστών θέσεων που εκτείνονται από την ανατολική Μεσόγειο μέχρι το Ην. Βασίλειο¹⁵³, ειδικότερα στην Ελλάδα αγγεία του τύπου αυτού έχουν δημοσιευτεί από τις παρακάτω θέσεις: Φιλίππους¹⁵⁴, Σαμοθράκη¹⁵⁵, Σάμο¹⁵⁶, Ακρόπολη Μυτιλήνης¹⁵⁷, Παλατιανό(Ιωρο)¹⁵⁸, Πύδνα¹⁵⁹, Άκανθο¹⁶⁰,

¹⁴³ Grose 1989, σ. 249 κ.ε.

¹⁴⁴ Grose 1989, σ. 250.

¹⁴⁵ Grose 1989, σ. 189-193.

¹⁴⁶ Grose 1989, σ. 252-253.

¹⁴⁷ Grose 1989, σ. 252.

¹⁴⁸ Grose 1989, σ. 241-244, όπου και αναλυτικός κατάλογος ανασκαφικών ευρημάτων ψηφιδωτών γυάλινων αγγείων, εν γένει.

¹⁴⁹ Haevernick 1981, σ. 118-119, πίν. 44.4 Θραύσμα αγγείου που δεν διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά δεδομένα.

¹⁵⁰ Isings 1957, τύπος 3, σ. 17-21.

¹⁵¹ Η τεχνική παραγωγής τους ανακαλύφθηκε και πειραματικά αποδείχθηκε πρώτα από τη R. Lierke, βλ. Lierke 1991, σ. 313-317 και Stern, Schlick-Nolte 1994, εικ. 138-144.

¹⁵² Grose 1989, σ. 244-249 και ιδίως σ. 247. Stern, Schlick-Nolte 1994, σ. 72-79, όπου και συγκεντρώνονται όλες οι πληροφορίες που αφορούν στα αγγεία του τύπου αυτού.

¹⁵³ Αναλυτικοί κατάλογοι δημοσιευμένων παραδειγμάτων μπορούν να βρεθούν στα παρακάτω: Isings 1957, σ. 17-21. Grose 1989, σ. 244-249. Stern, Schlick-Nolte 1994, σ. 308-309.

¹⁵⁴ Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 30, 1975, χρονικά Β1, σ. 285, πίν. 193δ, από νεκροταφείο του 1^{ου}-2^{ου} αι. Επίσης και αδημοσίευτα θραύσματα από τις ανασκαφές της αγοράς, βλ. Nenna 1989, σ. 110, σημ. 101.

Θήβα¹⁶¹, Δημητριάδα¹⁶², Ερέτρια¹⁶³, Αθήνα¹⁶⁴, Κόρινθο¹⁶⁵, Άργος¹⁶⁶, Ολυμπία¹⁶⁷, Αμοργό¹⁶⁸, Δήλο¹⁶⁹, Σίφνο¹⁷⁰, Τήνο¹⁷¹, Περίσσα Θήρας¹⁷², Τάρρα¹⁷³, Κνωσό¹⁷⁴ και Μάταλα¹⁷⁵.

Τα μονόχρωμα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι χρώματος άχρωμου γαλαζωπού, κυανού¹⁷⁶ και κεχριμπαρόχρωμα, ενώ σώζονται και θραύσματα αγγείων κατασκευασμένων από ψηφιδωτό και χιλιανθές γυαλί.

Τα αγγεία που ανακαλύφθηκαν στην αρχαία αγορά χρονολογούνται με ακρίβεια στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι., εποχή κατά την οποία καταστράφηκε το βαλανείο στα ερείπια του οποίου αποκαλύφθηκαν¹⁷⁷. Ορισμένα άλλα από τα αγγεία της ομάδας δεν διαθέτουν ακριβή ανασκαφική χρονολόγηση. Τέλος, το εύρημα από τη Λητή, παρότι παρέμεινε σε χρήση μέχρι το 2^ο-3^ο αι., πιθανώς ως οικογενειακό κειμήλιο αγροτικής οικογένειας, σύμφωνα με τον χρόνο καταστροφής της αγροικίας στα ερείπια της οποίας αποκαλύφθηκε¹⁷⁸, χρονολογήθηκε επίσης στον 1^ο αι. π.Χ.- 1^ο αι. μ.Χ.¹⁷⁹, όπως και τα υπόλοιπα γυάλινα ευρήματα του ίδιου χώρου¹⁸⁰.

ββ. Φιάλες ριπιδωτές, κάμψης, ψηφιδωτές

(Α/Α καταλόγου 25-29)

BAA 34-BAA 37, «ΜΘ ακατάγραφο 4»

(Πίνακας 2)

¹⁵⁵ Dusenbery 1998, σ. 1072, αρ. S 148-11, αγγείο που χρονολογείται ανασκαφικά γύρω στο 25 π.Χ.

¹⁵⁶ Tölle-Kastenbein 1974, σ. 164, πίν. 275-276, ευρήματα από το Κάστρο-Τηγάνι που χρονολογούνται στους ρωμαϊκούς χρόνους.

¹⁵⁷ Price 2002, σ. 124, εικ. 1/4-6, ευρήματα που εντάσσονται γενικά στον 1^ο αι.

¹⁵⁸ Αντωνάρας, Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2002, σ. 114, εικ. 2. Ευρήματα χωρίς ιδιαίτερα χρονολογικά στοιχεία, που χρονολογήθηκαν μεταξύ του 1^{ου} αι. π.Χ. και του 1^{ου} αι. μ.Χ. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁵⁹ Προφορική επικοινωνία με την μελετήτρια του υπό δημοσίευση υλικού δρ. Δ. Ιγνατιάδου.

¹⁶⁰ Trakosorouli 2002, σ. 84, εικ. 12, ένα παράδειγμα που χρονολογείται με νόμισμα του 45 π.Χ. και δεύτερο από τάφο του 1^{ου} αι., πιθανώς του α' μισού του, σύμφωνα με το δημοσιευμένο περιεχόμενό του.

¹⁶¹ Haëvernick 1981, σ. 118-119, πίν. 44.7. Είκοσι δύο θραύσματα αγγείων που δεν διαθέτουν ανασκαφικά χρονολογικά δεδομένα.

¹⁶² Eiwanger 1981, σ. 99, αρ. III.583-584, πίν. 88. Από στρώμα με ευρήματα της Ύστερης Αρχαιότητας στο οποίο όμως είχε παρεισφρήσει.

¹⁶³ Α. Ανδρειωμένου, *ΑΔ* 29, 1973/74, χρονικά σ. 465, πίν. 301ζ, που χρονολογούνται ανασκαφικά στους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους.

¹⁶⁴ Weinberg 1992, σ. 102-103, άγνωστης προέλευσης αγγείο που φυλάσσεται στο Εθνικό Μουσείο και χρονολογείται για τεχνολογικούς λόγους στον 1^ο αι.

¹⁶⁵ Davidson 1952, σ. 79-80, 95-96 αρ. 595-602, εικ. 6, 7, που προέρχονται από στρώματα του 1^{ου} αι. Warner-Slane 1986, σ. 301, αρ. 147, πίν. 69, εύρημα από στρώμα του οποίου η πλειονότητα των ευρημάτων ανάγεται στο β' και γ' τέταρτο του 1^{ου} αι., αν και υπάρχουν όστρακα του πρώιμου 2^{ου} αι., βλ. σ. 308-309.

¹⁶⁶ Sève 1980, σ. 317-318, αρ. 39, εικ. 52, από πηγάδι του οποίου η χρήση χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁶⁷ Schauer 2001-2002, εικ. 6, θραύσματα πολλών αγγείων, ένα που προσγράφεται στην πρώιμη παραγωγή, του 1^{ου} αι. π.Χ., συροπαλαιστινιακών εργαστηρίων και τα υπόλοιπα στην παραγωγή δυτικών εργαστηρίων του 1^{ου} αι. μ.Χ.

¹⁶⁸ Τριανταφυλλίδης 1998, σ. 96. Οι βαθιές φιάλες χρονολογούνται ανασκαφικά από το β' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ. μέχρι την αρχή του 1^{ου} αι. μ.Χ., ενώ οι αβαθείς χρονολογούνται στα χρόνια του Αυγούστου.

¹⁶⁹ Nenna 1989, σ. 109-111 αρ. 301-304, πίν. 33-34, ομάδα αγγείων που φαίνεται ότι εξαφανίζεται στο τελευταίο τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁷⁰ Mackworth-Young 1949, σ. 88, πίν. 31.2, εύρημα από τον τάφο 14, που χρονολογείται από νόμισμα το Βεσπασιανού του 75.

¹⁷¹ Αδημοσίευτα θραύσματα από το ιερό του Ποσειδώνα και της Αμφιτρίτης, σύμφωνα με τη Nenna 1989, σ. 110, σημ. 96.

¹⁷² Gerousi 2002, σ. 134, εικ. 1. Από τάφο με νόμισμα του Αυγούστου, το οποίο χρονολογείται μεταξύ του 2 π.Χ. και 11 μ.Χ.

¹⁷³ Buechner 1960, σ. 110, πίν. 36/1, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 1^ο αι. ή και νορίτερα.

¹⁷⁴ Hayes 1971, σ. 253, αρ. 30-31, εικ. 6 RR/K/60, ευρήματα που χρονολογούνται στις δύο τελευταίες δεκαετίες του 1^{ου} αι. π.Χ., σ. 261, αρ. 54-57, εικ. 12 MW/58, ευρήματα που χρονολογούνται στον όψιμο 1^ο αι. π.Χ., σ. 272, αρ. 27, 39, εικ. 19 RT/60, ευρήματα από στρώματα του 1^{ου} αι. π.Χ.-α' μισό 1^{ου} αι. μ.Χ.. Price 1992, σ. 421, αρ. 69-72, πίν. 339-340, ευρήματα που χρονολογούνται στους χρόνους του Αυγούστου μέχρι και του Νέρωνα (27 π.Χ.-68).

¹⁷⁵ Κανάκη 2002, σ. 104-105, εικ. 2, τέσσερα παραδείγματα που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 1^ο αι. π.Χ.

¹⁷⁶ Το εύρημα εντοπίστηκε σε αδημοσίευτη ανασκαφή της τάφρου του δυτικού τείχους της Θεσσαλονίκης από σημείο που δεν παρείχε δυνατότητα ακριβούς χρονολόγησης.

¹⁷⁷ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

¹⁷⁸ Τζαναβάρη, Φίλης 2000, σ. 160-162. Κ. Τζαναβάρη στο *Αδάμ-Βελένη, Πουλάκη, Τζαναβάρη 2003*, σ. 212 αρ. 193. Το εύρημα προέρχεται από αγροικία που κτίστηκε στα μέσα του 2^{ου} αι και εγκαταλείφθηκε, προσωρινά, στα μέσα του 3^{ου} αι., εξαιτίας των γοθθικών επιδρομών, σ. 81-82.

¹⁷⁹ Κ. Τζαναβάρη στο *Αδάμ-Βελένη, Πουλάκη, Τζαναβάρη 2003*, σ. 214 αρ. 209.

¹⁸⁰ Χαρακτηριστικά αναφέρονται τα απεικονισμένα: Χοανόστομο αγγείο τύπου 54, που χρονολογούνται γενικά στα τέλη 1^{ου} αρχές 2^{ου} αι. Τετράγωνο μόνωτο μπουκάλι, τύπος 75, (Isings 50), με χαρακτηριστική διαμόρφωση χείλους του 1^{ου}-2^{ου} αι., βλ. σχετικά Charlesworth 1966, σ. 26-27, τύπος 1c.

Τα αγγεία του τύπου αυτού¹⁸¹ χαρακτηρίζονται από τις κατακόρυφες νευρώσεις που κοσμούν το σώμα τους, ξεκινώντας λίγο κάτω από το χείλος και καταλήγοντας στη βάση τους. Διακρίνονται σε δύο βασικές υποομάδες: Στα πιο πλατιά και αβαθή (ύψους περί τα 4-7 εκ.) παραδείγματα και στα πιο στενά, βαθύτερα-ημισφαιρικά που μερικές φορές διαθέτουν σχετικά ψηλή βάση και ελαφρά έξω νεύον χείλος (ύψους περί τα 10-12 εκ.). Το χείλος των αγγείων είναι κατακόρυφο, στιλβωμένο με πυράκτωση και τα καμπύλα τοιχώματα καταλήγουν σε επίπεδη βάση.

Μεταξύ των θραυσμάτων που πραγματεύονται στον τύπο αυτό¹⁸² είναι και τα παραμορφωμένα από πυρρά κατάλοιπα ενός αγγείου, που δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί το αρχικό του σχήμα. Ωστόσο, το μοτίβο που σχηματίζεται μέσα στο ψηφιδωτό του σώμα συνδέεται κυρίως με ριπιδωτές φιάλες και έτσι προσγράφονται και τα θραύσματα από τη Θεσσαλονίκη στον τύπο αυτόν, παρότι δεν διατηρούν στο σωζόμενο τμήμα τους ίχνη των νευρώσεων. Εξίσου πιθανόν είναι τα θραύσματα να ανήκουν σε ρηχή κωνική φιάλη με λεία τοιχώματα¹⁸³. Το διακοσμητικό μοτίβο απλώνεται σε μεγάλη επιφάνεια και συνίσταται από παράλληλες κυανές και λευκές εναλλάξ στιβάδες, που σχηματίζουν γωνιώδη σπειράματα¹⁸⁴.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με την τεχνική της κάμψης. Δισκοειδή τεμάχια σύνθετων ράβδων γυαλιού, μεγάλης διαμέτρου στην προκειμένη περίπτωση, τοποθετούνταν, εφραπτόμενα μεταξύ τους, σε πυράκτοχη επιφάνεια και θερμαίνονταν μέχρι να συσσωματωθούν και να σχηματίσουν έναν ενιαίο δίσκο. Στη συνέχεια, ο δίσκος τοποθετούνταν σε μορφωτή της επιθυμητής καμπυλότητας, στερεωμένο στο κέντρο ενός τροχού κεραμικής, και με αναθέρμανση αποκτούσε το κατάλληλο σχήμα, ενώ η εξωτερική επιφάνεια πιεζόταν με επίμηκες εργαλείο που διαμόρφωνε τις ακτινωτές νευρώσεις που χαρακτηρίζουν τον τύπο. Στο τέλος, οι επιφάνειες του αγγείου στιλβωνόταν προκειμένου να εξαφανιστούν τα σημάδια από την διαδικασία διαμόρφωσής του.

Ανήκει στην οικογένεια I της κατάταξης του Grose¹⁸⁵. Τα αγγεία αποτελούν δυτικό, πιθανώς ιταλικό, προϊόν και χρονολογούνται στους χρόνους του Αυγούστου ή στους πρώιμους Ιουλιο-Κλαυδιανούς¹⁸⁶ (27π.Χ.-68) χρόνους. Παραδείγματα έχουν βρεθεί στη Ρώμη, ενώ η μεγάλη πλειονότητα των σωζόμενων παραδειγμάτων στερείται στοιχείων σχετικά με το ακριβές σημείο εύρεσής τους¹⁸⁷.

Τα αγγεία που ανακαλύφθηκαν στην αρχαία αγορά χρονολογούνται με ακρίβεια στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι., εποχή κατά την οποία καταστράφηκε το βαλανείο στα ερείπια του οποίου αποκαλύφθηκαν¹⁸⁸.

7. Φιάλες ριπιδωτές, εμφύσησης σε μήτρα

(Α/Α καταλόγου 30-36)

BAA 18-BAA 24

(Πίνακας 2)

Τα αγγεία του τύπου αυτού είναι χαμηλά και ανοικτά, το χείλος τους είναι ελαφρά έξω νεύον-καλυκωτό και έχει αμελώς λειανθεί με τριβή. Το σώμα τους είναι καμπύλο, η βάση τους επίπεδη αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Κοσμούνται με κατακόρυφες νευρώσεις στο σώμα και πολλαπλούς ομόκεντρους πλαστικούς δακτυλίστους στη βάση. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 4-7 εκ.

Στην ίδια ομάδα εντάσσονται και αγγεία με αισθητά πιο έντονα ομφαλωτό τον πυθμένα, των οποίων οι κατακόρυφες νευρώσεις του σώματος, στο σημείο μετάβασης προς τη βάση, ορίζονται από σειρές οριζοντίων, που δεν είναι ξεκάθαρο αν απαντούν μεταξύ των θραυσμάτων από τη Θεσσαλονίκη¹⁸⁹.

¹⁸¹ Isings 1957, τύπος 3, σ. 17-21.

¹⁸² Εκτός των αγγείων του καταλόγου, θραύσμα αγγείου εντοπίστηκε σε αδημοσίευτη ανασκαφή της τάφρου του δυτικού τείχους της Θεσσαλονίκης από σημείο που δεν παρείχε δυνατότητα ακριβούς χρονολόγησης.

¹⁸³ Ακέραιο παράδειγμα στο Antikensammlung στο Βερολίνο, βλ. Platz-Horster 1976, αρ. 38 σ. 31. Διάχρυσο παράδειγμα στον Grose 1989, αρ. 599 σ. 337, έγχρ. φωτ. στη σ. 237 σχέδιο στη σ. 431.

¹⁸⁴ Grose 1989, σ. 269 αρ. 251. Έγχρωμη απεικόνιση στη σ. 214, θραύσμα σύνθετης ψηφιδωτής ριπιδωτής φιάλης με δακτυλιόσχημη βάση με όμοιο σχέδιο σε διαφορετικούς χρωματισμούς.

¹⁸⁵ Grose 1989, σ. 247-249.

¹⁸⁶ Grose 1989, σ. 249.

¹⁸⁷ Grose 1989, σ. 241-244, όπου και αναλυτικός κατάλογος ανασκαφικών ευρημάτων ψηφιδωτών γυάλινων αγγείων, εν γένει.

¹⁸⁸ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

¹⁸⁹ Για άκεραιο παράδειγμα της ομάδας βλ. Hayes 1975, αρ. 82, σ. 47-48, εικ. 2. Αναλυτική βιβλιογραφία παραθέτει η Stern 1995, σ. 112 σημ.3.

Μία ακόμη συγγενική ομάδα αποτελούν αγγεία πιο αβαθή από τα προηγούμενα, των οποίων το χείλος είναι κατακόρυφο, οι ώμοι ελάχιστα μόνον τονισμένοι και για την παρουσία των οποίων στη Θεσσαλονίκη επίσης δεν υπάρχει ασφαλής μαρτυρία¹⁹⁰.

Τα αγγεία της ομάδας αυτής είναι κατασκευασμένα με εμφύσηση σε χαμηλή, διμερή κατά πάσα πιθανότητα, μήτρα στην οποία διαμορφώθηκε το σώμα τους, ενώ το χείλος τους είναι αποτέλεσμα ελεύθερης εμφύσησης. Παρότι έχουν θεωρηθεί προϊόντα των υαλουργείων της Σιδώνας¹⁹¹, η διάδοσή τους τόσο στην ανατολική όσο και στη δυτική Μεσόγειο καθιστά ασφαλέστερη την υπόθεση της παράλληλης παραγωγής τους σε περισσότερα του ενός κέντρα¹⁹², ίσως ακολουθώντας την πορεία των υαλουργών από τις συροπαλαιστινιακές ακτές προς την Ιταλία¹⁹³. Ασφαλώς χρονολογημένα παραδείγματα μεταξύ των άλλων¹⁹⁴ έχουν ανασκαφεί στον Εύξεινο Πόντο¹⁹⁵ και ανάγονται όλα μεταξύ του β' τετάρτου και των μέσων του 1^{ου} αι., στην Ολυμπία, των μέσων του 1^{ου} αι.¹⁹⁶ και στην Έδεσσα, του β' μισού του 1^{ου} αι.¹⁹⁷.

Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται με ακρίβεια στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι., εποχή κατά την οποία καταστράφηκε το βαλανείο στο οποίο τα ερείπια αποκαλύφθηκε¹⁹⁸.

8. Φιάλες ριπιδωτές, ελεύθερης εμφύσησης, Isings τύπος 17

(A/A καταλόγου 37-38)

BY 325/5, ΠΑΜ 60

(Πίνακας 2-3)

8

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν έξω νεύον, άπεργο χείλος, σώμα σφαιρικό, βάση επίπεδη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το σώμα τους κοσμείται περιμετρικά με κατακόρυφες νευρώσεις. Πολύ συχνά τα αγγεία κοσμούνται και με λεπτή, συνήθως λευκή, ίνα γυαλιού ενσωματωμένη στο πάχος του αγγείου, η οποία περιτρέχει το σώμα από τον πυθμένα μέχρι τους ώμους. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 5-7 εκ.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από κεχριμπαρόχρωμο και άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Τα αγγεία του τύπου αυτού είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση. Η τεχνική με την οποία δημιουργείται ο ριπιδωτός διάκοσμος της κοιλιάς τους αποτελεί ακόμη ανοικτό σημείο στην έρευνα και, ενώ ορισμένοι¹⁹⁹ θεωρούν ότι δημιουργείται με τη βοήθεια λαβίδων, ορισμένοι άλλοι²⁰⁰ θεωρούν ότι διαμορφώνεται με την εμφύσηση του αγγείου αρχικά σε ραβδωτή μήτρα και την περαιτέρω ελεύθερη εμφύσηση του μέχρι να αποκτήσει τις τελικές του διαστάσεις. Τέλος, φαίνεται ότι η διακοσμητική ίνα περιελισσόταν γύρω από το αγγείο και επιπεδοποιούνταν με κυλινδισμό πριν αυτό να εκπτυχθεί, ελεύθερα ή σε μήτρα.

Αγγεία του τύπου απαντούν, με μεγαλύτερη πυκνότητα στη βόρειο Ιταλία, Ελβετία και Σλοβενία²⁰¹. Επίσης και στη Δανία²⁰², Βρετανία²⁰³, Ισπανία²⁰⁴, Γαλλία²⁰⁵, Κάτω Χώρες²⁰⁶, Αυστρία:

¹⁹⁰ Stern 1995, αρ. 14, σ. 113, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

¹⁹¹ Hayes 1975, σ. 31-33.

¹⁹² Stern 1995, σ. 112.

¹⁹³ Σχετικά με τους όρους και τις αιτίες του φαινομένου, βλ. Stern 1999, σποράδην και ειδικ. σ. 443.

¹⁹⁴ Stern 1995, αρ. 13-14, σ. 111-113, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία.

¹⁹⁵ Παντικάπαιο: Kunina, Sorokina 1972, σ. 158, εικ. 6 αρ.12, σ. 159, σ. 166, εικ. 10, αρ. 16. Kunina 1973, σ. 130-133, εικ. 22, αρ. 1. Kunina 1997, αρ. 120-122, σ. 276, όπου και έγχρωμες απεικονίσεις.

Κέποι: Kunina, Sorokina 1972, σ. 158, εικ. 6 αρ.42, σ. 159.

¹⁹⁶ Schauer 2001-2002, σ. 36-37, ευρήματα χρονολογημένα με βάση τα ανασκαφικά τους στοιχεία.

¹⁹⁷ A. Χρυσοστόμου 2000, σ. 284, θραύσματα από ταφή που χρονολογείται στη σ. 279 με βάση τα συνευρήματα στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁹⁸ Αδάμ-Βελή κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

¹⁹⁹ Harden 1947, σ. 295, αρ. 21. Berger 1960, σ. 30-31. Czurda-Ruth 1979, σ. 43-44. Haevernick, Pfeffer 1981, σ. XIV.

²⁰⁰ Fremersdorf 1958, σ. 13, πίν. 20-23. Fünfschilling 1986, σ. 117. Biaggio-Simona 1991, τ. 1, σ. 72-73.

²⁰¹ Isings 1957, τύπος 17, σ. 35-36. Haevernick, Pfeffer 1958, Haevernick 1967.

²⁰² S. Müller 1911, σύμφωνα με τον Whitehouse 2001, σ. 202.

²⁰³ Cool, Price 1995, σ. 57-58. Δεκάδες παραδείγματα από το Ηνωμένο Βασίλειο που χρονολογούνται ανασκαφικά στο α' μισό του 1^{ου} αι.

²⁰⁴ Price 1981, σ. 408-413[non vidi].

²⁰⁵ Price 1988a, σ. 31, εικ. 29.

²⁰⁶ van Lith 1977, σ. 29-38. Θραύσματα δεκάδων παραδειγμάτων από το Velsen, που χρονολογούνται ανασκαφικά στους χρόνους βασιλείας του Τιβερίου, Κλαυδίου και Νέρωνα (14-68).

Magdalensberg²⁰⁷, Λιβύη²⁰⁸, Ιταλία: Cosa και Morgantina²⁰⁹, Ελλάδα: Λάδη Διδυμοτείχου²¹⁰, Σαμοθράκη²¹¹, Γομάτι Χαλκιδικής²¹², Παλατιανό(Ίωρο)²¹³, Έδεσσα²¹⁴, Θήβα²¹⁵, Μέγαρα²¹⁶, Αθήνα²¹⁷, Κόρινθο²¹⁸, Πάτρα²¹⁹, Ολυμπία²²⁰, Αμοργό²²¹, Καρδίτσα²²², Νίσυρο²²³, Κνωσό²²⁴, Σφακάκι Παγκαλοχωριού²²⁵, Κύπρο²²⁶, Τουρκία²²⁷, Εύξεινο Πόντο²²⁸. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά ευρήματα φαίνεται ότι η κατηγορία αυτή αγγείων, που αποτελεί συνέχεια των ριπιδωτών φιαλών που κατασκευάζονταν με την τεχνική της κάμψης, εμφανίστηκε στα χρόνια του Αυγούστου και η παραγωγή τους έπαψε μετά τα μέσα του 1^{ου} αι.²²⁹

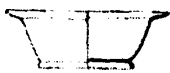
Σχετικά με τον τόπο παραγωγής των αγγείων της κατηγορίας αυτής, παρότι θεωρούνται προϊόντα εργαστηρίου που δραστηριοποιούνταν στον Βορειοϊταλικό χώρο, η ευρεία διάδοση του τύπου συνηγορεί υπέρ της υπόθεσης του να παράγονταν σε περισσότερα κέντρα²³⁰.

9 . Σκύφοι ανεστραμμένοι κωνικοί λείοι

(Α/Α καταλόγου 39)

BAA 54

(Πίνακας 3)

9 Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν έξω νεύον χείλος, λειασμένο με τριβή, σώμα ανεστραμμένο κωνικό και βάση ταινιωτή έξω νεύουσα. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 4-6 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με χύτευση και στη συνέχεια λείανση και στίλβωση όλων των επιφανειών τους με τροχό, ενώ συχνά κοσμούνται και με εγχάρακτο διάκοσμο.

Το αγγείο ανήκει σε ολιγάριθμη κατηγορία πολυτελών αγγείων του 1^{ου}-2^{ου} αι.²³¹ Τα πλήρως αποχρωματισμένα χυτά αγγεία εμφανίστηκαν στο πλαίσιο των αισθητικών αλλαγών, που φαίνεται ότι

²⁰⁷ Czurda-Ruth 1979, σ. 43-47, αρ. 412-467. Ευρήματα από στρώματα των χρόνων του Αυγούστου και του α' μισού του 1^{ου} αι.

²⁰⁸ Cool, Price 1995, σ. 57.

²⁰⁹ Grose 1983, σ. 45. Ευρήματα από στρώματα των χρόνων του Αυγούστου.

²¹⁰ Τερζοπούλου 1998, σ. 21-22, εικ. 10β. Εύρημα από καύση που χρονολογείται στον 1^ο αι.

²¹¹ Dusenbery 1967, 45, εικ. 33-34. Dusenbery 1998, σ. 1076-1078. Έξι παραδείγματα από τάφους που χρονολογούνται άλλοι με ακρίβεια γύρω στο 25 π.Χ. και άλλοι γύρω στα τέλη του 1^{ου} αι. π.Χ. με αρχές του 1^{ου} αι.

²¹² Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου 2000, σ. 363, εικ. 7. Εύρημα από τάφο που χρονολογείται στον 1^ο αι.

²¹³ Αντωνάρας, Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2002, σ. 115, ευρήματα από το αρχαίο Ίωρο, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 1^ο αι.

²¹⁴ Α. Χρυσοστόμου 2000, σ. 283, πίν. 320, αγγείο από ταφή που χρονολογείται στη σ. 279 με βάση τα συνευρήματα στο β' μισό του 1^{ου} αι.

²¹⁵ Haevernick 1981, σ. 118 πίν. 44.2, χρονολογούνται στον 1^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα από άλλες θέσεις.

²¹⁶ Weinberg, McClellan 1992, σ. 121, αρ. 90. Αγγείο από τα Μέγαρα, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον πρώιμο 1^ο αι.

²¹⁷ Robinson 1959, σ. 86 αρ. M 23, πίν. 54. Το αντικείμενο μάλλον ανήκει στις κατασκευασμένες με κάμψη ριπιδωτές φιάλες.

²¹⁸ Davidson 1952, σ. 96 αρ. 605-9, εικ. 7, πίν. 54. Ευρήματα που ορισμένα χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο αι.

²¹⁹ Π. Αγαλλοπούλου, *ΑΔ* 29, 1973-1974, Χρονικά Β2, σ. 369, πίν. 235δ, εύρημα που ανάγεται ανασκαφικά στο α' μισό του 1^{ου} αι. Για το ίδιο επίσης, Κολώνας 2002, σ. 112 αρ. 7.

²²⁰ Schauer 2001-2002, σ. 37.

²²¹ Τριανταφυλλίδης 1998, τ. β', σ. 32, εικ. 23. Πέντε παραδείγματα από τη Μινώα, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο α' μισό του 1^{ου} αι.

²²² Χ. Ιντσεσίλογλου, *ΑΔ* 35, 1980, Χρονικά Β1, σ. 269, πίν. 117γ. Από πλήρη σαρκοφάγο στη Μητρόπολη Καρδίτσας, χωρίς περαιτέρω χρονολογικά στοιχεία.

²²³ Jacopi 1939, τάφος XLI, σ. 533-534, εικ. 69, χωρίς ακριβέστερη ανασκαφική χρονολόγηση. Το εύρημα αναχρονολογήθηκε από την Isings 1957, σ. 36, από τους Ελληνιστικούς χρόνους, στην περίοδο βασιλείας του Νέρωνα ή του Βεσπασσιανού (54-79).

²²⁴ Price 1992, διακοσμημένα παραδείγματα σ. 57, σ. 428-429, σ. 444-445 αρ. 121-4, πίν. 342 και ακόσμητα παραδείγματα, όπως το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη, σ. 448 αρ. 171-3, πίν. 344. Άλλα από τα ευρήματα προέρχονται από στρώματα του α' μισού του 1^{ου} αι. και άλλα από στρώματα που περιείχαν ευρήματα του 1^{ου} και 2^{ου} αι.

²²⁵ Ε. Γαβρηλάκη, *ΑΔ* 44, 1989, Χρονικά Β2, σ. 457-460, πίν. 253β. Από νεκροταφείο που χρονολογείται προ του 2^{ου} αι.

²²⁶ Δύο αγγεία, μέρος της συλλογής Cesnola, τώρα στο Metropolitan Museum of Art N.Y., 74.51.264(CG-668), 74.51.280(CG-712), σύμφωνα με την Dusenbery 1998, σ. 1076, σημ. 16.

²²⁷ Saldern 1980, σ. 12-13, αρ. 42-44, πίν. 2.43, 20.42. Ένα κοσμημένο και ένα ακόσμητο παράδειγμα, από στρώμα με ελληνιστικά και ρωμαϊκά ευρήματα.

²²⁸ Kunina 1997, σ. 160-161, 295-296, αρ. 204, 210-211. Ευρήματα από το Παντικάπαιο και την Ολβία. Επίσης και αρ. 205-209, αντικείμενα προερχόμενα εξ αγοράς, άγνωστης προέλευσης, μεταξύ των οποίων το αρ. 208 είναι κεχρμπαρόχρωμο ακόσμητο, όπως το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη.

²²⁹ van Lith 1977, σ. 33-35. Grose 1982, σ. 28. Stern 2001, σ. 47.

²³⁰ Whitehouse 2001, σ. 202.

συνέβησαν γύρω στο 60²³², διαδεχόμενα παρόμοια έντονα χρωματισμένα αγγεία του α' μισού του αιώνα²³³. Φαίνεται, σύμφωνα με τις χρονολογήσεις των ευρημάτων, ότι τα αποχρωματισμένα αγγεία κυκλοφορούσαν στους όψιμους χρόνους των Φλαβίων, του Τραϊανού και του Αδριανού (69-138)²³⁴.

Καθώς απαντούν σε εξίσου μικρές ποσότητες σε διάφορες θέσεις τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή δεν μπορεί να προσδιοριστεί το κέντρο ή τα κέντρα παραγωγής τους²³⁵. Σε κάθε περίπτωση, η διασπορά των ευρημάτων καθιστά την παλαιά υπόθεση περί παραγωγής τους στην Αλεξάνδρεια²³⁶, ελάχιστα πιθανή²³⁷.

Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι., εποχή κατά την οποία καταστράφηκε το βαλανείο στο οποίο τα ερείπια αποκαλύφθηκε²³⁸.

10. Σκύφοι ημισφαιρικοί με οριζόντιο χείλος

(A/A καταλόγου 40-41)

BY 325/10, BY 325/11

(Πίνακας 3)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν τονισμένο, έξω νεύον οριζόντιο, χείλος, σώμα ημισφαιρικό και, πιθανώς, δακτυλιόσχημη βάση²³⁹. Είναι κατασκευασμένα από παχύ, πλήρως αποχρωματισμένο, γυαλί, πολύ καλής ποιότητας χωρίς εγκλείσματα και φυσαλίδες. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 5 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με κάμψη και εμπίεση σε διπλή μήτρα και στη συνέχεια λείανση με τροχό όλων των επιφανειών, προκειμένου να επιτευχθεί η πλήρης στίλβωσή τους²⁴⁰.

Τα αγγεία ανήκουν σε oligάριθμη κατηγορία πολυτελών αγγείων του 1^{ου} αι. Στο πλαίσιο των αλλαγών στην αισθητική, που φαίνεται ότι συνέβη γύρω στο 60²⁴¹, εμφανίστηκαν πλήρως αποχρωματισμένα χυτά αγγεία, σε παρόμοια σχήματα με τα έντονα χρωματισμένα χυτά αγγεία του α' μισού του αιώνα²⁴², τα οποία πιθανότατα αποτελούσαν δείγματα της πλέον πολύτιμης παραγωγής της εποχής. Φαίνεται, σύμφωνα με τις χρονολογήσεις των ευρημάτων, ότι τα αποχρωματισμένα αγγεία κυκλοφορούσαν στους όψιμους χρόνους των Φλαβίων, του Τραϊανού και του Αδριανού (69-138)²⁴³.

Καθώς απαντούν σε εξίσου μικρές ποσότητες σε διάφορες θέσεις τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή δεν μπορεί να προσδιοριστεί το κέντρο ή τα κέντρα παραγωγής τους²⁴⁴. Σε κάθε περίπτωση, η διασπορά των ευρημάτων καθιστά την παλαιά υπόθεση περί παραγωγής τους στην Αλεξάνδρεια²⁴⁵, ελάχιστα πιθανή²⁴⁶.

11. Σκύφοι ημισφαιρικοί με πτυχωτές λαβές

(A/A καταλόγου 42)

BAA 55

(Πίνακας 3)

²³¹ Grose 1991, σ. 12-18. Cool Price 1995, σ. 35-39. Price, Cottam 1998, σ. 56-57. Rützi 1991, σ. 40, τύπος AR 21, πίν. 39. Massabò 2001, σ. 48-49.

²³² Πλίνιος, Φυσική Ιστορία, 36.192, όπου αναφέρει ότι τα διαγνή και αποχρωματισμένα γυάλινα αγγεία εκτιμούνταν περισσότερο στην εποχή του καθώς θύμιζαν την ορεία κρύσταλλο.

²³³ Grose 1989, σ. 254-256. Ομάδα χυτών αγγείων που η εμφάνιση και η διάρκειά τους περιορίζεται στο α' μισό του 1^{ου} αι. τα περισσότερα από τα οποία βρέθηκαν σε θέσεις των δυτικών επαρχιών.

²³⁴ Grose 1991, σ. 15.

²³⁵ Grose 1991, σ. 15-18, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία των γνωστών παραδειγμάτων.

²³⁶ Harden 1936, σ. 50.

²³⁷ Grose 1991, σ. 12.

²³⁸ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

²³⁹ Απεικόνιση παρόμοιου ακέραιου αγγείου βλ. Grose 1991, πίν. IVa και εικ. 2^η, διαμέτρου 11,5 εκ.

²⁴⁰ Grose 1991, σ. 9.

²⁴¹ Πλίνιος, Φυσική Ιστορία, 36.192, όπου αναφέρει ότι τα διαγνή και αποχρωματισμένα γυάλινα αγγεία εκτιμούνταν περισσότερο στην εποχή του καθώς θύμιζαν την ορεία κρύσταλλο.

²⁴² Grose 1989, σ. 254-256. Ομάδα χυτών αγγείων που η εμφάνιση και η διάρκειά τους περιορίζεται στο α' μισό του 1^{ου} αι. τα περισσότερα από τα οποία βρέθηκαν σε θέσεις των δυτικών επαρχιών.

²⁴³ Grose 1991, σ. 15.

²⁴⁴ Grose 1991, σ. 15-18, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία των γνωστών παραδειγμάτων.

²⁴⁵ Harden 1936, σ. 50.

²⁴⁶ Grose 1991, σ. 12.

11 Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος στυλβωμένο με πυράκτωση, έξω νεύον, σώμα ημισφαιρικό, βάση δακτυλιόσχημη συμφυή. Δύο οριζόντιες, πτυχωτές λαβές, αντωπά τοποθετημένες, έχουν επικολληθεί στην περιφέρεια του χείλους. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 6 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονται με ελεύθερη εμφύσηση, η βάση σχηματίζεται με αναδίπλωση της μάζας του σώματος, ενώ οι λαβές διαμορφώνονται από ταινίες γυαλιού που πιέζονται εν θερμώ στην επιφάνεια κυλινδρισμού, διαμορφώνεται η πτυχωτή τους επιφάνεια και στη συνέχεια επικολλώνται στο χείλος του ήδη ολοκληρωμένου αγγείου.

Ο τύπος των αγγείων αυτών είναι γνωστός τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση²⁴⁷. Η περίοδος παραγωγής τους ανάγεται στον 1^ο αι., και θεωρούνται ιταλικά προϊόντα²⁴⁸, ενώ είναι γνωστά παραδείγματα που παρέμειναν σε χρήση κατά τον 2^ο ή και τον 3^ο αι. Ακόμη, παραδείγματα σώζονται από τις παρακάτω θέσεις και μουσεία: Ticino²⁴⁹, Tipasa Αλγερίας²⁵⁰, Σπήλαιο των Γραφών στο Ισραήλ²⁵¹, Κύπρο²⁵², Κνωσό Unexplored Mansion²⁵³, Τάρρα²⁵⁴, Κόρινθο²⁵⁵, Σάρδεις²⁵⁶, Χεβρώνα²⁵⁷ και Newark²⁵⁸.

Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται με ακρίβεια στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι., εποχή κατά την οποία καταστράφηκε το βαλανείο στου οποίου τα ερείπια αποκαλύφθηκε²⁵⁹.

12. Σκόφοι ημισφαιρικοί, Isings τύπος 96

i. Ακόσμητοι

(A/A καταλόγου 43-48)

BY 69, BY 214/2, BY 227/53, BY 325/1, BY 325/4, MΘ 21392

(Πίνακες 3-4)

ii. Διακοσμημένοι

a. Με εγχάρακτο διάκοσμο

1. Αβαθείς ζώνες

(A/A καταλόγου 49-61)

BY 56, BY 227/54, MΘ 510, MΘ 511, MΘ 21961, MΘ 21965, MΘ 21967, MΘ 21968, MΘ 21971, MΘ 21972, MΘ 21977, ΠΑΜ 90, ΠΑΜ 91

(Πίνακας 5)

2. Ορυζόσχημες γλυφές

(A/A καταλόγου 62-64)

BY 328/1, MΘ 5474, ΠΑΜ 21

(Πίνακες 5-6)

3. Εικονιστικές παραστάσεις

b. Με πλαστικά επίθετα στοιχεία

1. Κηλίδες

(A/A καταλόγου 65-66)

²⁴⁷ Isings 1957, τύπος 43, σ. 59, με ευρήματα που χρονολογούνται στον 1^ο αι.

²⁴⁸ Stern 1977, σ. 57-58, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία, ανασκαφικών και μη παραλλήλων του 1^{ου} αι.

²⁴⁹ Ευρήματα από περισσότερες θέσεις, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα μέσα του 1^{ου} αι. Isings 1957, σ. 59 και στο β' μισό του 1^{ου} αι., Biaggio-Simona 1991, τ. 2, αρ. 176.2.092.

²⁵⁰ Lancel 1967, σ. 9, 94, αρ. 195, εύρημα που συνδέεται με νόμισμα Μάρκου Αυρηλίου(161-180) ή Λουκίου Βέρου(161-169).

²⁵¹ Barag 1963, σ. 104-105, αρ. 7, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ του 132-135.

²⁵² Vessberg 1952, σ. 116, βαθύ σκυφίδιο ομάδας Β.1. β.3, χωρίς ιδιαίτερα ανασκαφικά στοιχεία.

²⁵³ Price 1992, σ. 431, 450, αρ.224-225, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στους χρόνους του Αδριανού (117-138).

²⁵⁴ Buechner 1960, σ. 112-113, αρ. 16, εικ. 36, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 2^ο ή 3^ο αι.

²⁵⁵ Davidson 1952, σ. 80, αρ. 612-613, πίν. 54, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο 2^ο αι.

²⁵⁶ Saldern 1980, σ. 21, αρ. 94-99, ευρήματα που δεν χρονολογούνται ανασκαφικά, αλλά με βάση ανάλογα ευρήματα, μεταξύ του 1^{ου} και 3^{ου} αι.

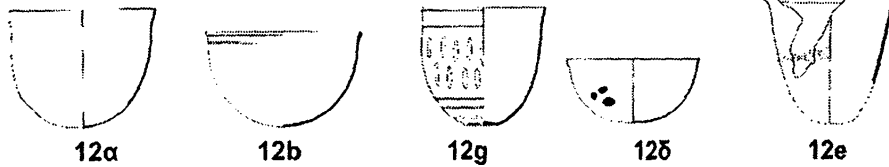
²⁵⁷ Hayes 1975, σ. 64, αρ. 179, εικ. 6.194, εύρημα που χρονολογείται στο 2^ο ή στον πρώιμο 3^ο αι., με βάση ανάλογα ευρήματα, που όμως έχουν χρονολογηθεί κυρίως στον 1^ο αι.

²⁵⁸ Auth 1976, σ. 95, αρ. 103, εύρημα που χρονολογείται στο 2^ο ή στον πρώιμο 3^ο αι., με βάση ανάλογα ευρήματα, που όμως έχουν χρονολογηθεί κυρίως στον 1^ο αι.

²⁵⁹ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

2. Ίνες
(Α/Α καταλόγου 67)
ΠΑΜ 22
(Πίνακας 6)

Τα αγγεία του τύπου αυτού²⁶⁰ έχουν χείλος άπεργο, ελαφρά έξω νεύον, σώμα ημισφαιρικό ή και βαθύτερο του ημισφαιρικού, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη, μερικές φορές ελαφρά ομφαλωτή. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 5-10 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και το χείλος τους διαμορφώνεται μετά την ανόπτησή τους με αποτέλεσμα να είναι ανισούψης και να διακόπτονται οι δέσμες εγχαράξεων με τις οποίες συχνά ορίζεται το επιθυμητό σημείο κοπής. Στην πλειονότητά τους είναι απλά ακόσμητα αγγεία, αν και είναι γνωστά και διακοσμημένα παραδείγματα.

Παρότι έγινε προσπάθεια να υποδιαιεθούν με κριτήριο την ύπαρξη διακριτού χείλους²⁶¹, το αποτέλεσμα δεν φαίνεται να αποτελεί πραγματική πρόθεση του υαλουργού, ενώ δεν διακρίνεται και καμία χρονολογική ή γεωγραφική διαφοροποίηση. Ωστόσο, η απουσία ή η παρουσία διακόσμου και οι επιμέρους τεχνικές διακόσμησής τους αποτελούν στοιχείο με βάση το οποίο μπορούν να διακριθούν στις παρακάτω υποομάδες:

1. Ακόσμητοι²⁶²

Τα ακόσμητα παραδείγματα αποτελούν την πολυπληθέστερη ομάδα μεταξύ των ημισφαιρικών σκύφων, γνωστή ήδη από τα τέλη του 3ου αι., που όμως γνωρίζει τη μεγαλύτερη διάδοσή της κατά τον 4ο αι., και επιβιώνει μέχρι τον 5ο αι. Χρονολογημένα παραδείγματα προέρχονται μεταξύ των άλλων από: Ην. Βασίλειο²⁶³, Γαλλία: Στρασβούργο²⁶⁴, Γερμανία: Trier(Treviri)²⁶⁵, Βόννη²⁶⁶, Κολωνία²⁶⁷, Ουγγαρία: Csákvár²⁶⁸, Σλοβενία²⁶⁹, Κροατία: Popon Dol²⁷⁰, Βοσνία: Samobor²⁷¹, Σερβία και Μαυροβούνιο: Βελιγράδι(Singidunum)²⁷², Gračanica (Ulpiana)²⁷³, Duklja(Doclea)²⁷⁴, Βουλγαρία: Kri vina(Iatrus)²⁷⁵, Βέροια²⁷⁶, Θάσο²⁷⁷, Έδεσσα²⁷⁸, και Λικνάδες Κοζάνης²⁷⁹.

²⁶⁰ Isings 1957, τύπος 96, σ. 113-114, 131-133.

²⁶¹ Ružić 1994, ομάδες IV/6a και IV/6b.

²⁶² Πρόκειται για την υποομάδα της ταξινόμησης της Isings 96a, βλ. Isings 1957, σ. 113-114.

²⁶³ Cool, Price 1995, σ. 88-90, πίν. 5.16, με πολλά παραδείγματα απ' ολόκληρη τη χώρα χρονολογημένα ανασκαφικά στον 4ο αι.

²⁶⁴ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 102-105, αρ. 185-200, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3ου ή στον 4ο αι.

²⁶⁵ Goether-Polaschek 1977, τύπος 49a, σ. 50-59, αρ. 156-220, πίν. 38-39, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4ο αι.

²⁶⁶ Follmann-Schulz 1988, σ. 103-105, αρ. 379-387, πίν. 44-45, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο τελευταίο τρίτο του 3ου αι. και κυρίως στον 4ο αι.

²⁶⁷ La Baume 1961, εικ. 2, αρ. 4-6, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο α' μισό του 4ου αι.

²⁶⁸ Barkóczy 1988, τύπος 37b, σ. 75-76, αρ. 76-80, πίν. VII, LXXII, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4ο-αρχές 5ου αι.

²⁶⁹ Petru 1974, πίν. IX/1, 5, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4ο αι. Šubic 1974, σ. 46 αρ. 56-57, πίν. VII/56-57, που χρονολογούνται στα τέλη του 4ου αι. με βάση ανάλογα ευρήματα. Damevski 1974, πίν. 15/1-3. Lazar 2003, τύπος 3.10.1, σ. 120, εικ. 35 που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3ου και στον 4ο αι.

²⁷⁰ Damevski 1974, σ. 66, πίν. XV/2, εύρημα χωρίς ανασκαφικά στοιχεία, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 3ο-4ο αι.

²⁷¹ Paškvalin 1974, σ. 119, πίν. IX/2, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4ο αι.

²⁷² Nikolić-Đorđević 1990, τύπος 4b, σ. 42, πίν. II/17 που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 3ου αι.

²⁷³ Ružić 1994, σ. 38, αρ. 552-554, πίν. XXV, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4ου αι.

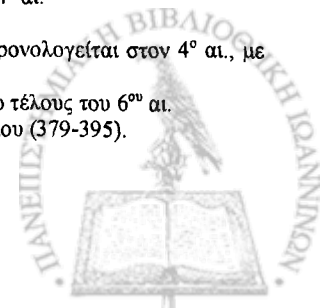
²⁷⁴ Cerpanović-Kuzmanović 1974, σ. 179, πίν. IV/8, τύπος αγγείων που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4ο αι.

²⁷⁵ Gomolka 1978, σ. 26, εικ. 1/8, σ. 28-29, που χρονολογείται στα μέσα του 4ου με αρχές του 5ου αι.

²⁷⁶ Β. Αλλαμανή-Σουρή, *ΑΔ* 46, 1991, Χρονικά Β2, σ. 302-303, πίν. 114^ε, παράδειγμα από τάφο που χρονολογείται στον 4ο αι., με βάση τα συνευρήματα.

²⁷⁷ Τσουρής 1996-98, σ. 61-62, εικ. 12, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του 5ου και του τέλους του 6ου αι.

²⁷⁸ Α. Χρυσοστόμου 2000, σ. 360, πίν. 400B, αγγείο από ταφή που χρονολογείται με νόμισμα Μ. Θεοδοσίου (379-395).

2. Διακοσμημένοι

Α. Εγχάρακτος διάκοσμος²⁸⁰

Οι διακοσμημένοι με εγχάραξη ημισφαιρικοί σκύφοι, με κριτήριο το θέμα και την πολυπλοκότητα του διακόσμου τους, μπορούν να διακριθούν σε τρεις βασικές ομάδες:

α. Τα απλούστερα διακοσμημένα παραδείγματα, που συνιστούν την πιο πολυάριθμη ομάδα, φέρουν κάποιον υποτυπώδη διάκοσμο, συνήθως αβαθών, ζωνών κάτω από το χείλος ή/και στο ανώτερο τμήμα της κοιλιάς. Τα αγγεία αυτά εντάσσονται στο ίδιο χρονολογικό πλαίσιο με τα ακόσμητα και τα κοσμημένα με επίθετες κηλίδες αγγεία και πιθανώς παράγονται στα ίδια κέντρα.

Χρονολογημένα παραδείγματα έχουν ανακαλυφθεί μεταξύ των άλλων: Ην. Βασίλειο²⁸¹, Γερμανία: Trier(Treviri)²⁸², Βόννη²⁸³, Στρασβούργο²⁸⁴, Ουγγαρία: Σάγκνάρ²⁸⁵, Σερβία και Μαυροβούνιο: Gradac²⁸⁶, Βεοσίν²⁸⁷ και Ελλάδα: Πάτρα²⁸⁸.

β. Τα αγγεία με διάκοσμο συνιστάμενο από ζώνες ωοειδών ή οριζόσημων γλυφών, αποτελούν διακριτή ομάδα, τόσο αισθητικά, όσο και χρονολογικά. Ο διάκοσμός τους αποτελεί απλουστευμένη παραλλαγή των αγγείων με πολυεδρικές εγχαράξεις του 1^{ου} αι. και χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι. Ο τύπος γνώρισε πολύ μεγάλη διάδοση και πιστεύεται ότι παραγόταν σε τέσσερα τουλάχιστον κέντρα²⁸⁹.

Χρονολογημένα παραδείγματα έχουν ανακαλυφθεί επίσης στη: Γαλλία: Rouen²⁹⁰, Στρασβούργο²⁹¹, Γερμανία: Κολωνία²⁹², Εύξεινο Πόντος²⁹³, Σλοβενία: Ρτυj(Poetonio)²⁹⁴, Κροατία: Sirmium²⁹⁵, Ζάγκρεμπ²⁹⁶, Σερβία και Μαυροβούνιο: Βελιγράδι(Singidunum)²⁹⁷, Ραβνα(Timacum Minus)²⁹⁸, Gračanica(Ulriana)²⁹⁹ Τουρκία: Υςτερε³⁰⁰, Σάρδεις³⁰¹, Αίγυπτο: Καρανίδα³⁰² και Ελλάδα: Κόρινθο³⁰³.

γ. Την τρίτη ομάδα συνιστούν τα αγγεία με σύνθετες γεωμετρικές και εικονιστικές παραστάσεις, καθώς και τα διάτρητα αγγεία, που επίσης χρονολογούνται στον 3^ο-4^ο αι.³⁰⁴ Ωστόσο, κανένα δείγμα των τύπων αυτών δεν έχει δημοσιευτεί από την περιοχή της Θεσσαλονίκης, παρότι οι ανασκαφές στις νεκροπόλεις της έχουν φέρει στο φως δείγματα με σχετικά πολύπλοκο γεωμετρικό διάκοσμο γνωστό και από αγγεία μουσείων της Δύσης³⁰⁵.

²⁷⁹ Φ. Πέτσας, ΑΔ 17, 1961/62, Χρονικά, σ. 215, πίν. 253δ, χωρίς χρονολογικά στοιχεία του ευρήματος.

²⁸⁰ Πρόκειται για την υποομάδα της ταξινόμησης της Isings 96b1, βλ. Isings 1957, σ. 114-116. Για απεικονισμένα ακέραια παραδείγματα από την Trier(Treviri), βλ. Goether-Polaschek 1977, τύπος 49, σ. 50-62, αρ. 174, 182, 185, πίν. 38-39, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

²⁸¹ Cool, Price 1995, σ. 88-90, πίν. 5.16, με πολλά παραδείγματα απ' ολόκληρη τη χώρα χρονολογημένα ανασκαφικά στον 4^ο αι.

²⁸² Goether-Polaschek 1977, τύποι 49b, σ. 59-61, αρ. 222-232, εικ. 20-21, πίν. 38-39, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

²⁸³ Follmann-Schulz 1988, σ. 103-105, αρ. 376-378, 385, πίν. 43-44, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο τελευταίο τρίτο του 3^{ου} αι. και κυρίως στον 4^ο αι.

²⁸⁴ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 105, αρ. 201-203, 204, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} ή στον 4^ο αι.

²⁸⁵ Barkóczi 1988, τύπος 37a, σ. 75, αρ. 75, πίν. VII, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο και στο β' μισό του 4^{ου} αι., αντίστοιχα.

²⁸⁶ Ružić 1994, σ. 38, αρ. 535, πίν. XXV, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο-4^ο αι.

²⁸⁷ Šaranović-Svetek 1986, σ. 58, αρ. 10, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

²⁸⁸ I. Δεκουλάκου, ΑΔ 30, 1975, Χρονικά, σ. 113-114, πίν. 63δ, από τάφο του οποίου δεν αναφέρονται ακριβέστερα χρονολογικά στοιχεία. Το νεκροταφείο στο σημείο εκείνο χρησιμοποιήθηκε από τους χρόνους του Νέρωνα(54-68) μέχρι και του Ιουστίνου Β'(565-578).

²⁸⁹ Βλ. σχετικά στο κεφάλαιο της παρούσας για τον εγχάρακτο διάκοσμο που απαντά σε αγγεία από τη Θεσσαλονίκη.

²⁹⁰ Sennéquier 1985, σ. 54-55, αρ. 26, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 2^ο-3^ο αι.

²⁹¹ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 106-107, αρ. 205-06, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} ή στον 4^ο αι.

²⁹² Fremersdorf 1967, σ. 68-70, 73, 90-93, πίν. 32-35, 40, 72, 74-78, 80, χωρίς σαφή χρονολογικά στοιχεία.

²⁹³ Sorokina 1967, σ. 72, εικ. 3 αρ. 24-26, εικ. 5, αρ. 12.

²⁹⁴ Šubic 1974, σ. 44 αρ. 47, 51, πίν. VI, που χρονολογούνται στον 1^ο και στα τέλη του 4^{ου} αι., αντίστοιχα, με βάση ανάλογα ευρήματα.

²⁹⁵ Šaranović-Svetek 1986, σ. 58 αρ. 9, 11-12, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 3^ο-4^ο αι.

²⁹⁶ Damevski 1974, σ. 66, πίν. XV/1, εύρημα χωρίς ανασκαφικά στοιχεία, που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι., με βάση ανάλογα ευρήματα.

²⁹⁷ Nikolić-Dorđević 1990, τύπος 4c, σ. 42, πίν. II/18-19, III/20, 24, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου}-αρχές 4^{ου} αι.

²⁹⁸ Ružić 1994, σ. 38, αρ. 539, πίν. XXV, που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι.

²⁹⁹ Ružić 1994, σ. 38, αρ. 540, πίν. XXV, που χρονολογείται ανασκαφικά στα μέσα του 4^{ου} αι.

³⁰⁰ Lightfoot 1991, σ. 90-95, πίν. 1, όπου και βιβλιογραφία για αντίστοιχα ευρήματα από τουρκικές θέσεις.

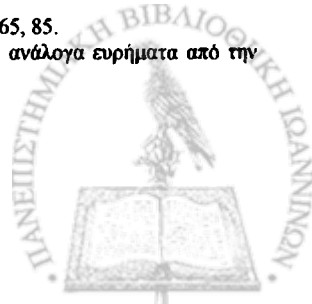
³⁰¹ Saldern 1980, σ. 15-18, αρ. 64 πίν. 3, χωρίς ιδιαίτερα χρονολογικά στοιχεία.

³⁰² Harden 1936, σ. 120, αρ. 317, πίν. 14, που χρονολογείται στον 2^ο-3^ο αι.

³⁰³ Davidson 1952, σ. 95, αρ. 595, πίν. 6, από τάφο που χρονολογείται ανασκαφικά στο 2^ο αι.

³⁰⁴ Fremersdorf 1951, εικ. 3, 4/4, 8/1-2, πίν. 1-5, 8-9, 11/2-3, Fremersdorf 1967, σ. 21-22, 26, πίν. 61-63, 65, 85.

³⁰⁵ Για απεικονισμένο παράδειγμα βλ. Whitehouse 2001, αρ. 452, σ. 264-265, όπου και αναφορές σε ανάλογα ευρήματα από την Ευρώπη.

Β. Πλαστικός διάκοσμος

α. Κηλίδες³⁰⁶

Ο διάκοσμος αυτό μιμείται τα *rotoria gemata*, τα ακριβά μέταλλα αγγεία που κοσμούνται με σμάλτο ή με ένθετους ημιπολύτιμους λίθους και έγχρωμους ναλόλιθους³⁰⁷.

Ο τρόπος δημιουργίας του διακόσμου είναι ο παρακάτω: Ενόσω το αγγείο βρίσκεται προσαρτημένο στην υαλουργική κάνη και είναι αρκετά θερμό, κυλινδρίζεται σε μαρμάρινη επιφάνεια στην οποία έχουν αποτεθεί τα κατάλληλα θραύσματα γυαλιού σε τέτοια διάταξη ώστε να δημιουργηθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα. Μόλις προσκολληθούν τα υαλοθραύσματα, το αγγείο θερμαίνεται εκ νέου προκειμένου να στίλβωθεί η επιφάνεια και να αποκτήσουν οι κηλίδες την τελική τους στιλπνότητα.

Για τη δημιουργία του διακόσμου συνήθως χρησιμοποιούνται κηλίδες χρώματος σκούρου μπλε, ή πολύχρωμες που διατάσσονται περιμετρικά στην κοιλιά του αγγείου σε μονή ή διπλή σειρά, είτε σε τριγωνικά διατεταγμένες ομάδες, που μερικές φορές εναλλάσσονται με μεγαλύτερης διαμέτρου μονές κηλίδες³⁰⁸.

Χρονολογημένα παραδείγματα έχουν ανακαλυφθεί στο: Ην. Βασίλειο³⁰⁹, Γερμανία: Trier(Treviri)³¹⁰, Κολωνία³¹¹, Γαλλία: Rouen³¹², Στρασβούργο³¹³, Ιταλία: Ακυληία³¹⁴, Ουγγαρία: Σάγκνάρ, Intercisa, Brigetio, Sopron, Regöly, Csákvár³¹⁵, Σλοβενία³¹⁶, Σερβία και Μαυροβούνιο: Βελιγράδι(Singidunum)³¹⁷, Κροατία: Sisak(Siscium)³¹⁸, Βουλγαρία: Krivina(Iatrus)³¹⁹, Εύξεινο Πόντο³²⁰, Αίγυπτο: Καρανίδα³²¹ και Διοκλητιανούπολη³²². Στην Ελλάδα παραδείγματα του τύπου δημοσιεύτηκαν από τις Θάσο³²³, Αθήνα³²⁴, Κόρινθο³²⁵ και Ολυμπία³²⁶. Στο σύνολό τους τα αγγεία χρονολογούνται μεταξύ του τέλους του 3^{ου} και των μέσων του 5^{ου} αι., με μεγαλύτερη ένταση όμως στον 4^ο και στο α' μισό του 5^{ου} αι.

β. Επίθετη ίνα

Σε ελάχιστες περιπτώσεις χρησιμοποιείται ίνα γυαλιού, συνήθως σκούρα μπλε, μονή ή σε συστρεφόμενα ζεύγη, που περιτρέχει το αγγείο κάτω από το χείλος ή στο σημείο της μεγαλύτερης διαμέτρου της κοιλιάς.

Ο διάκοσμος αυτός επικολλάται στο αγγείο, ενόσω αυτό βρίσκεται ακόμη προσαρτημένο στην υαλουργική κάνη και μπορεί να περιστραφεί εύκολα, με γρήγορες κινήσεις ώστε να μην ψυχθεί η ίνα και προκαλέσει τη θραύση του αγγείου. Η τεχνική αυτή λεπτομέρεια εξηγεί την προχειρότητα που συνήθως διακρίνεται στην υλοποίηση του διακόσμου αυτού.

³⁰⁶ Πρόκειται για την υποομάδα της ταξινόμησης της Isings 96b2, βλ. Isings 1957, σ. 133. Για απεικονισμένα ακέραια παραδείγματα από την Trier(Treviri), βλ. Goether-Polaschek 1977, τύπος 49, σ. 50-62, αρ. 188, 210, 233-234, πίν. 39, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

³⁰⁷ Fremersdorf 1962, σ. 11.

³⁰⁸ Βλ. σχετικά στο κεφάλαιο της παρούσας για τον εγχάρκτο διάκοσμο που απαντά σε αγγεία από τη Θεσσαλονίκη.

³⁰⁹ Cool, Price 1995, σ. 88-90, πίν. 5.16, με παραδείγματα απ' ολόκληρη τη χώρα χρονολογημένα ανασκαφικά στον 4^ο αι.

³¹⁰ Goether-Polaschek 1977, τύποι 49a-d, σ. 50-62, αρ. 188, 210, 233-234, 268, πίν. 38-39, 41, που χρονολογούνται ανασκαφικά σε ολόκληρο τον 4^ο αι.

³¹¹ Fremersdorf 1962, σποράδην και σ. 7, όπου διαπιστώνεται ότι ο διάκοσμος αυτός γνωρίζεται από τον 3^ο και στις αρχές του 4^{ου} αι.

³¹² Sennequier 1985, σ. 64-65 αρ. 41, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο αι.

³¹³ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 112-113, αρ. 209-210, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} ή στον 4^ο αι.

³¹⁴ Calvi 1968, πίν. 26.4-5, δύο αγγεία που χρονολογούνται στον 4^ο αι.

³¹⁵ Barkóczy 1988, τύπος 67a,b, σ. 96-100, αρ. 144-156, του β' μισού του 4^{ου} και του τέλους του 4^{ου}-αρχών του 5^{ου} αι., αντίστοιχα, σύμφωνα με ανασκαφικά στοιχεία.

³¹⁶ Petru 1974, πίν. VIII/6-7, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι. Lazar 2003, τύπος 3.10.2, σ. 120-121, εικ. 35 που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} και στον 4^ο αι.

³¹⁷ Nikolić-Dorđević 1990, τύπος 4c, σ. 42, 45, πίν. III/25-26, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου} και στον 4^ο αι.

³¹⁸ Damevski 1974, σ. 66, πίν. XV/3, εύρημα χωρίς ανασκαφικά στοιχεία, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 3^ο-4^ο αι.

³¹⁹ Gomolka 1978, σ. 26, εικ. 1/5, σ. 29, που χρονολογείται στα μέσα του 4^{ου}-αρχές του 5^{ου} αι.

³²⁰ Περισσότερα από 70 αγγεία από διάφορες ανασκαφές στο βορειοανατολικό Πόντο που στο σύνολό τους χρονολογούνται κυρίως στον 4^ο αι. και στο α' μισό του 5^{ου}. Μέρος των ευρημάτων θεωρείται τοπική παραγωγή. Βλ. Sorokina 1970, σ. 71-79. Sorokina 1971, σ. 85-101. Οι ανασκαφές του Ευξείνου Πόντου αναχρονολογήθηκαν αργότερα, βλ. Sazanov 1995, σ. 332-333 συμπαρασύροντας και τα γυάλινα ευρήματα κατά μισό αιώνα ή και λίγο περισσότερο χρονολογώντας τη διακοσμητική αυτή τεχνική στα τέλη του 4^{ου}, κυρίως στον 5^ο και μέχρι τις αρχές του 6^{ου} αι.

³²¹ Harden 1936, αρ. 331, που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ του 3^{ου} και 5^{ου} αι.

³²² Πέτκος 2000, σ. 586, εικ. 10, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο ή στο β' μισό του 4^{ου} αι.

³²³ Τσουρής 1996-98, σ. 61-62, εικ. 12, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του 5^{ου} και του τέλους του 6^{ου} αι.

³²⁴ Robinson 1959, σ. 147, M 248, πίν. 55, που χρονολογείται ανασκαφικά στον πρώιμο 4^ο αι.

³²⁵ Davidson 1952, σ. 97-98, αρ. 615-616, πίν. 7, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

³²⁶ Schauer 2001-2002, σ. 41, ευρήματα που εντάσσονται στην παραγωγή του 4^{ου}-5^{ου} αι.

Το θραύσμα από τη Θεσσαλονίκη, που θα μπορούσε ίσως να ανήκει και σε κωνικό αγγείο (τύπου 31), βρίσκει τα κοντινότερα ανάλογά του σε αγγεία που έχουν ανακαλυφθεί στον Εύξεινο Πόντο³²⁷, στη Συρία³²⁸ αλλά και στην Αίγυπτο³²⁹, και χρονολογούνται στα τέλη 4ου-αρχές 5ου αι. Παρόμοια αγγεία έχουν βρεθεί και στο Ην. Βασίλειο³³⁰, στο Στρασβούργο³³¹ και στην Ουγγαρία: Brigetio, Várdoomb, Intercisa³³².

Οι ημισφαιρικοί σκύφοι αποτελούν μαζί με τα ψηλότερα κωνικά ποτήρια τον επικρατέστερο τύπο αγγείων πόσης του 4^{ου} αι., τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή. Είναι πολύ πιθανόν να χρησιμοποιούνταν εξίσου και ως λυχνίες, μεταξύ των άλλων και λόγω του εντελώς άπεργου χείλους τους³³³.

Φαίνεται ότι παράγονταν σε διάφορα κέντρα, που προς το παρόν δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν με ασφάλεια. Ένα από τα κέντρα αυτά πιθανώς να αποτελούσε και η Θεσσαλονίκη και ειδικότερα το εργαστήριο που εντοπίστηκε στην ανατολική νεκρόπολη, στο χώρο της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ³³⁴. Σχετικά με την προέλευση των διακοσμημένων παραδειγμάτων θεωρείται ότι αυτά που φέρουν πολύχρωμες κηλίδες είναι γερμανικά προϊόντα ενώ ο μονόχρωμος, σκούρος μπλε, διάκοσμος χαρακτηρίζει τα ανατολικά, Συροπαλαιστινιακά και Αιγυπτιακά, προϊόντα³³⁵.

13. Ημισφαιρικοί σκύφοι με τρεις λαβές

(Α/Α καταλόγου 68)

BY 320/1

(Πίνακας 6)

13

Ο τύπος απαντά σε δύο βασικές παραλλαγές. Τα παραδείγματα της πρώτης έχουν κολουροκωνικό σώμα και εμπίπτουν στην κατηγορία της Uboldi I.1. και της Isings 134. Έχουν χείλος μεγαλύτερο ή ίσο του ύψους του αγγείου, λαβές κατακόρυφες στο ύψος των χειλέων, βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη, ελαφρώς ομφαλωτή. Υπάρχουν γνωστά παραδείγματα από τη Δύση και την Ανατολή, ενώ στην περιοχή της Θεσσαλονίκης δεν εντοπίστηκε κανένα.

Τα παραδείγματα της δεύτερης παραλλαγής διακρίνονται από το ημισφαιρικό ή ωοειδές τους σώμα και αποτελούν την κατηγορία I.2. της Uboldi. Τα αγγεία του τύπου έχουν χείλη άπεργα, σώμα ημισφαιρικό, τρεις μικρές λαβές ανάρτησης περιμετρικά, στο ύψος των χειλέων, βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι λαβές έχουν μεγάλη ταινιωτή απόληξη, επίπεδη ή πτυχωτή, που αγγίζει σχεδόν τη βάση του αγγείου³³⁶. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 8 εκ.

Παρόμοια αγγεία με το εύρημα από τη Ρεντίνα (BY 320/1) αναφέρονται στη Χίο³³⁷, το Κούριο³³⁸, Γέρασα³³⁹, Σάρδεις³⁴⁰, Ιταλία³⁴¹, στη Δαλματία στη Gata³⁴² στο Galovac³⁴³ και στο Plutaj, στην Taman και

³²⁷ Βλ. Sorokina 1967, σ. 72, εικ. 3 αρ. 27. Sorokina 1970, σ. 71-79, ιδίως πίν. 2 και σ. 74. Τύπος διακόσμου IF5 ή τύπος III3. Τα αγγεία στο σύνολό τους χρονολογούνται κυρίως στον 4^ο αι. ή στις αρχές του 5^{ου}. Βλ. Sorokina 1970, σ. 71-79. Αναχρονολογήθηκε από τον Sazanov 1995, σ. 332-333 στο β' μισό του 5^{ου} και στο α' μισό του 6^{ου} αι.

³²⁸ J. Philippe, *Initiation à l'histoire du verre*, Liège 1964, σ. 58, εικ. 69, σύμφωνα με τη Sorokina 1971, σ. 90 σημ. 28.

³²⁹ Edgar 1905, πίν. III 32.487, εύρημα από τη Hawara.

³³⁰ Cool, Price 1995, σ. 89, πίν. 5.16, αρ. 553-557, χρονολογημένα ανασκαφικά στον 4^ο αι. Στο ίδιο και ανάλογα από διάφορες θέσεις στο Ην. Βασίλειο.

³³¹ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 112-113, αρ. 210, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο ή στο α' μισό του 4^{ου} αι.

³³² Barkóczi 1988, τύπος 62, σ. 93, αρ. 134-136, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο τελευταίο τρίτο του 4^{ου} αι.-αρχές του 5^{ου} αι.

³³³ Βλ. σχολιασμό τύπου κωνικών ποτηριών τύπου 31

³³⁴ Βλ. κεφάλαιο παρούσας σχετικά με τα εργαστήρια που δραστηριοποιούνταν στην πόλη.

³³⁵ Fremersdorf 1962, σ. 9, η πολυχρωμία των κηλίδων θεωρείται αποτέλεσμα της αισθητικής των γερμανικών φύλων που αρχίζει και διαδίδεται γύρω στο 260. Για ανατολικά προϊόντα βλ. Israeli 2003, σ. 193.

³³⁶ Antonaras, υπό εκτύπωση 2. Ευρήματα από τη βασιλική του Μουσείου, που χρονολογούνται ανασκαφικά στην Ιουστινιάνεια περίοδο.

³³⁷ Ballance et al 1989, F 17a,b,e, σ. 125, 127, εικ. 50. Ευρήματα που πολύ πιθανώς ανήκουν στη φάση καταστροφής των μέσων του 7^{ου} αι. Εκτός από τις μικρού μεγέθους λαβές 17a-c απαντούν και μακρές λείες 17d και πτυχωτές, όπως του παραδείγματός μας 17e, f, μόνον που τα τοιχώματα των αγγείων στα οποία ανήκαν δεν καμπυλώνονται.

³³⁸ Young 1993, σ. 43, εικ. 5. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη του 7^{ου} αι.

³³⁹ Crowfoot, Harden 1931, πίν. XXX.41 τύπος C2.

³⁴⁰ Saldern 1980, σ. 46-49.

³⁴¹ Uboldi 1995, σ. 108, σημ. 68, 69.

³⁴² Fadié 1994, σ. 217-219, θεωρείται ότι η χρήση τους ξεκινά ίσως από τον 4^ο αι. αλλά ότι διαρκεί και στον 6^ο αι.

Tiritan της Αζοφικής³⁴⁴, και στη Čezava(Novae)³⁴⁵ στη Βουλγαρία ωστόσο τόσο το χείλος των παραδειγμάτων είναι δακτυλιόσχημο, διαμορφωμένο με αναδίπλωση, αλλά και το σχήμα του σώματος τους είναι λιγότερο βαθύ. Ανάλογο, ως προς το σχήμα τη σχετική επιμήκυνση των λαβών και, πιθανώς, ως προς τη διαμόρφωση του χείλους, παράδειγμα φυλάσσεται στο RGM στο Mainz a.R.³⁴⁶ Ωστόσο, πραγματικά ανάλογά του αναγνωρίζονται σε δύο λυχνίες που ανήκουν στο Corning Museum of Glass³⁴⁷ και στο Βρετανικό μουσείο³⁴⁸, οι οποίες χρονολογήθηκαν στον 4^ο-5^ο και 6^ο αι. αντίστοιχα, εποχή που εν πολλοίς ταυτίζεται με αυτήν των ανασκαφικών δεδομένων των ανωτέρω παραλλήλων και στην οποία πρέπει να ενταχθεί και το εύρημα από τη Ρεντίνα.

14. Σκύφοι ημισφαιρικοί κυψελωτοί, Isings τύπος 107a

(A/A καταλόγου 69-70)

BY 320/6, ΠΑΜ 57

(Πίνακας 6)

Τα αγγεία του τύπου αυτού³⁴⁹ έχουν χείλος άπεργο, έξω νεύον, σώμα ημισφαιρικό ή βαθύτερο του ημισφαιρικού, βάση καμπύλη ή συχνότερα επίπεδη. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 7-10 εκ.

Οι σκύφοι του τύπου είναι κατασκευασμένοι με αρχική εμφύσηση σε μικρή και ρηχή μήτρα και στη συνέχεια με περαιτέρω διόγκωση με ελεύθερη εμφύσηση³⁵⁰.

Ο ανάγλυφος διάκοσμος των αγγείων συνήθως συνίσταται σε κάθετες αυλακώσεις που ξεκινούν κάτω από το ελαφρά έξω νεύον χείλος και καλύπτουν όλη την περιφέρεια τους. Χαμηλότερα, το σώμα και η βάση καλύπτονται από δίκτυο ωσειδίων ή εξαγωνικών κελιών που αποδίδουν το σχήμα κυψέλης. Σε ορισμένες περιπτώσεις το πλέγμα συμπληρώνεται από ομόκεντρους κύκλους³⁵¹, με πλαστικές στιγμές³⁵² ή με ρόδακα στη βάση του³⁵³. Εξαιτίας της μεθόδου κατασκευής τους το μοτίβο των κυψελών είναι συνήθως διαταραγμένο και τα κοντινά προς τη βάση κελιά σαφώς μεγαλύτερα αυτών που βρίσκονται κοντά στο χείλος.

Τα παραδείγματα που σώζονται από την περιοχή της Θεσσαλονίκης είναι χρώματος βαθυκύανου, άχρωμου πρασινωπού και πλήρως αποχρωματισμένου.

Ανάλογα χρονολογημένα ευρήματα προέρχονται από τις παρακάτω θέσεις και μουσεία: Γαλλία: Μασσαλία³⁵⁴, Arles³⁵⁵, Saint-Blaise³⁵⁶, Port Vendres³⁵⁷, Γερμανία: Κολωνία³⁵⁸, Trier(Treviri)³⁵⁹, Αμβούργο³⁶⁰, Düsseldorf³⁶¹, Σερβία και Μαυροβούνιο: Rtkovo³⁶², Ουγγαρία: Sopron³⁶³, Csákvár³⁶⁴,

³⁴³ Fadić 1994, σ. 217, σημ. 58. Τα ευρήματα χρονολογούνται ανασκαφικά στον 5^ο-6^ο αι.

³⁴⁴ Ivachtchenko 1995, σ. 321, πίν. 10. Λυχνίες με μακριές λείες λαβές, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 5^ο και 6^ο αι.

³⁴⁵ Turno 1989, σ. 166-167, εκ. 2/4 στη σ. 167. Τύπος 4, που ανάγεται στο τέλος του 4^{ου} και στον 5^ο αι.

³⁴⁶ Fremersdorf 1975, σ. 95, πίν. 61. Το αγγείο περιήλθε στις συλλογές του μουσείου εξ αγοράς πιθανώς από το Παρίσι ή από την γερμανική αγορά αρχαιοτήτων, βλ. Uboldi 1995, σ. 109, σημ. 74.

³⁴⁷ Whitehouse 2001, αρ. 799, σ. 227-228. Η λυχνία έχει επίσης πτυχωτή διαμόρφωση στις πολύ μακριές απολήξεις των λαβών της, ενώ κοσμεύεται στην κοιλιά με τρία επίθετα θεατρικά προσώπεια. Χρονολογείται στον 4^ο-5^ο αι. με βάση τεχνολογικά χαρακτηριστικά, ενδεχομένως, όπως η παρουσία των επίθετων προσώπειων.

³⁴⁸ Buckton (επιμ.) 1984, σ. 106, αρ. 115. Το αντικείμενο αγοράστηκε στην Τύρο και θεωρείται συριακό προϊόν του 6^{ου} αι. Οι λαβές του διαθέτουν σχετικά μακριά, επίπεδη απόληξη.

³⁴⁹ Isings form 107a, σ. 133, με πολλά παράλληλα που ανάγονται στον 4^ο κυρίως, και 5^ο αι.

³⁵⁰ Haberey 1966, σ. 208-212. Θεωρεί ότι η μήτρα είναι ρηχή, σχεδόν επίπεδη, με τις ραβδώσεις στα κατακόρυφα τοιχώματα και το δικτυωτό μοτίβο στη βάση της.

³⁵¹ Ιστρία: Minčev 1988, τύπος XXIII πίν. VIII/39, σ. 48, 57, που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ του α' και γ' τετάρτου του 4^{ου} αι. Museum of Fine Arts, Boston: Saldern 1968, αρ. 41, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο αι.

³⁵² Hayes 1975, σ. 147, 154 αρ. 643, φωτ. 643 στη σ. 226, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στις αρχές με μέσα του 4^{ου} αι. Το μόνο ανάλογο εύρημα εντοπίστηκε σε αδημοσίευτη ανασκαφή της τάφρου του δυτικού τείχους της Θεσσαλονίκης από σημείο που δεν παρείχε δυνατότητα ακριβούς χρονολόγησης.

³⁵³ Doppelfeld 1966, σ. 46 και φωτ. 54-55.

³⁵⁴ Foy 1995, τύπος 13e, σ. 200, αρ. 87-88, πίν. 10, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 5^{ου} - αρχές 6^{ου} αι.

³⁵⁵ Foy 1995, τύπος 13e, σ. 200, αρ. 86, πίν. 10, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα μέσα ή στο β' μισό του 5^{ου} αι.

³⁵⁶ Foy 1995, τύπος 13e, σ. 200, αρ. 84-85, πίν. 10, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 5^ο αι.

³⁵⁷ Foy 1995, τύπος 13e, σ. 200, αρ. 89-91, πίν. 10, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 5^ο αι.

³⁵⁸ Fremersdorf 1961, σ. 57-58, πίν. 113. Βρέθηκε σε κλειστό τάφο με νομίσματα Κωνσταντίνου Β', κοπής γύρω στο 335. Doppelfeld 1966, σ. 46 και φωτ. 56.

³⁵⁹ Goether-Polaschek 1977, σ. 62, τύπος 50, αρ. kat. 237, πίν. 25/309^a, 40/237, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

³⁶⁰ Saldern et al. 1974, σ. 176, αρ. kat. 487. Το παράδειγμα είναι το μόνο δείγμα του τύπου χωρίς τις κάθετες αυλακώσεις στο περιγείωμα. Χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο αι.

Százhalombatta³⁶⁵, Budakalz³⁶⁶, Szob³⁶⁷, Pusztaszentpál³⁶⁸, Nógrádverőce³⁶⁹, Σλοβενία: Λιουμπλιάνα(Εμονα)³⁷⁰, Praetorium Latobischorum³⁷¹, Trebnje³⁷², Κροατία: Gata³⁷³, Βουλγαρία: Krivina(Iatrus)³⁷⁴, Βάρνα(Οδησό)³⁷⁵, Παντικάπαιο³⁷⁶, Καρανίς³⁷⁷, Ισραήλ: Horbat Rimmon³⁷⁸, Ha-Gosherim³⁷⁹, Akhziv³⁸⁰, Khirbet esh-Shubeika³⁸¹, Jalame³⁸², Mezd Tamar³⁸³, Newark³⁸⁴, Βοστώνη³⁸⁵, Λος Άντζελες³⁸⁶, Corning³⁸⁷, Wheaton³⁸⁸, όλα του 4^{ου} αι. Στην Ελλάδα είναι γνωστά παραδείγματα από τη Σαμοθράκη³⁸⁹, από τη βασιλική του Σωλήνος στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής³⁹⁰ και από την Ολυμπία³⁹¹.

Οι σκύφοι με την κυβελωτή διακόσμηση, παρότι η χρήση παρόμοιου διακόσμου σε γυάλινα αγγεία είναι γνωστή από τον 1^ο αι.³⁹² αποτελούν έκφραση διακοσμητικού ρεύματος του 4^{ου} αι. που δείχνει προτίμηση σε αγγεία με ανάγλυφο διάκοσμο και που οδηγεί στην αναβίωση της τεχνικής της εμφύσησης σε μήτρα. Η διάδοσή τους τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση καθιστά δύσκολο τον εντοπισμό του εργαστηρίου παραγωγής τους. Μέχρι στιγμής έχει προταθεί ως τόπος παραγωγής τους η Δύση³⁹³, ο Εύξεινος Πόντος³⁹⁴ και η Συρία ή η Αίγυπτος³⁹⁵, χωρίς να διαθέτει καμία από τις τρεις υποθέσεις στοιχεία που θα απέκλειαν τις άλλες δύο, ή έστω θα καθιστούσαν αισθητά πιθανότερη την υποψηφιότητά της ως τόπου παραγωγής των ιδιότυπων αυτών αγγείων.

15. Σκύφοι ανεστραμμένοι κωνικοί με εμπιέσεις, Isings τύπος 117

(Α/Α καταλόγου 71-73)
BY 36/1, BY 70, ΠΑΜ 96
(Πίνακες 6-7)

³⁶¹ Saldern 1974, αρ. 85 σ. 85. Χρονολογείται στον 4^ο-5^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

³⁶² Han 1986, σ. 92-93, σχεδ. 25.11-12. Θέση "Glamija", πρόκειται για το βυθισμένο στο Δούναβη σήμερα οχυρό, με δύο φάσεις, μία του 4^{ου} και μία του 6^{ου} αι.

³⁶³ Barkóczi 1971, σ. 72, εικ. 3, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στα τέλη 4^{ου}- αρχές 5^{ου} αι.

³⁶⁴ Barkóczi 1971, σ. 72, εικ. 4, από τάφο που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη 4^{ου}, αρχές 5^{ου} αι.

³⁶⁵ Barkóczi 1971, σ. 72, εικ. 5, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στα τέλη 4^{ου}- αρχές 5^{ου} αι.

³⁶⁶ Barkóczi 1971, σ. 72, εικ. 6, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στα τέλη 4^{ου}- αρχές 5^{ου} αι.

³⁶⁷ Barkóczi 1971, σ. 72, εικ. 7, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στα τέλη 4^{ου}- αρχές 5^{ου} αι.

³⁶⁸ Barkóczi 1971, σ. 72, εικ. 8, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στα τέλη 4^{ου}- αρχές 5^{ου} αι.

³⁶⁹ Barkóczi 1971, σ. 73, εικ. 10, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στα τέλη 4^{ου}- αρχές 5^{ου} αι.

³⁷⁰ Barkóczi 1971, σ. 71, εικ. 2, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στα τέλη 4^{ου}- αρχές 5^{ου} αι.

³⁷¹ Petru 1975, σ. 8, εικ. 1, σ. 10, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 4^{ου} αι.

³⁷² Lazar 2003, τύπος 3.10.3, σ. 121, εικ. 35 που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

³⁷³ Fadić 1994, σ. 220. Παρότι αναφέρονται τα παραδείγματα του 4^{ου} αι., πιθανολογείται ότι στην συγκεκριμένη ιουστινιάνεια βασιλική του Αγίου Κυπριανού το αγγείο, ακόμη και αν κατασκευάστηκε στον 4^ο αι. παρέμεινε σε χρήση μέχρι και τον 6^ο αι.

³⁷⁴ Gomolka 1978, σ. 26, εικ. 1/3, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ των αρχών του 4^{ου} και αρχών του 5^{ου} αι.

³⁷⁵ Minčev 1988, τύπος XXIII πίν. VIII/40, σ. 48, 57, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο-5^ο αι.

³⁷⁶ Sorokina 1962, σ. 231, εικ. 11.5, 13.5. Από ανασκαφικά στρώματα του 3^{ου}-4^{ου} αι.

³⁷⁷ Harden 1936, σ. 165 αρ. 472, πίν. XVI.

³⁷⁸ Gorin-Rosen 2004, σ. 113-114, εύρημα από νεκροταφείο του όψιμου 4^{ου}-πρώιμου 5^{ου} αι. Εκεί γίνεται και αναλυτική παρουσίαση των υπολοίπων δημοσιευμένων παραδειγμάτων από το Ισραήλ.

³⁷⁹ Gorin-Rosen 2004, σ. 113-114, εύρημα που ανάγεται γενικά στον όψιμο 4^ο-πρώιμο 5^ο αι.

³⁸⁰ Syon 1998, εικ. 15:6, εύρημα που ανάγεται γενικά στον όψιμο 4^ο-πρώιμο 5^ο αι.

³⁸¹ Gorin Rosen 2002, σ. 314, 316, εικ. 7:35, εύρημα που ανάγεται γενικά στον όψιμο 4^ο-πρώιμο 5^ο αι..

³⁸² Weinberg 1988, σ. 79-80, εικ. 4-38: 350, εύρημα που ανάγεται ανασκαφικά στον όψιμο 4^ο-πρώιμο 5^ο αι..

³⁸³ Erdmann 1977, σ. 110, 114, αρ. 921-922, πίν. 8:921, 922, εύρημα που ανάγεται γενικά στον όψιμο 4^ο-πρώιμο 5^ο αι..

³⁸⁴ Auth 1976, σ. 85, εύρημα που δεν χρονολογείται άμεσα, αναφέρεται όμως στο πλαίσιο άλλων ανάλογων αγγείων του 4^{ου} αι.

³⁸⁵ Saldern 1968, αρ. 42, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο αι.

³⁸⁶ Saldern 1980b, σ. 62, αρ. kat. 55, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο-5^ο αι.

³⁸⁷ Whitehouse 2001, σ. 110-113, αρ. 606, 610 αντικείμενα που χρονολογούνται στον 4^ο-5^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

³⁸⁸ Dusenbery 1971, σ. 15-16, αρ. kat. 15, εικ. 12, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο αι.

³⁸⁹ Lehmann, Lehmann(επιμ.) 1969, σ. 196, σημ. 20. Θραύσμα που βρέθηκε σε αρχαιότερο διαταραγμένο στρώμα και χρονολογείται στον 4^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

³⁹⁰ Πρόκειται για ναό που η περίοδος λειτουργίας του χρονολογείται μεταξύ του 4^{ου} και 6^{ου} αι., Αδημοσίευτο εύρημα. Θραύσμα μπλε χρώματος το οποίο φέρει πλατιά πλαστική ταινία διακοσμημένη με κάθετες παράλληλες μεταξύ τους εμπιέσεις. Ευχαριστώ τον ανασκαφέα της βασιλικής κ. Ι. Παπάγγελο για την άδεια να εξετάσω το υλικό της ανασκαφής. Για την ανασκαφή βλ. Παπάγγελος 2005.

³⁹¹ Schauer 2001-2002, σ. 41, εικ. 14, που εντάσσονται τεχνολογικά στην παραγωγή του 4^{ου}-5^{ου} αι.

³⁹² Isings 1957, τύπος 31, σ. 45-46.

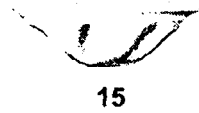
³⁹³ Hayes 1975, σ. 147, θεωρεί πιο πιθανή μια δυτική προέλευση για τα αγγεία αυτά, παρότι αναγνωρίζει ότι υπάρχουν αρκετά και από τις ανατολικές επαρχίες.

³⁹⁴ Barkóczi 1971, σ. 83.

³⁹⁵ Dusenbery 1971, σ. 16.

15

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος άπεργο, ίσως ελαφρά στίλβωμένο εν ψυχρώ, σώμα ανεστραμμένο κολουροκωνικό, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη. Τα τοιχώματα κοσμούνται περιμετρικά με κατακόρυφες εμπιέσεις. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 7-8 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, το χείλος πιθανώς παρέμενε με το πλεόνασμα κατά την ανόπτηση του αγγείου και αποκοπτόταν αργότερα. Οι εμπιέσεις δημιουργούνταν ενόσω το αγγείο ήταν θερμό και εξαρτημένο από την κάνη, με τη χρήση αιχμηρού εργαλείου.

Αγγεία του τύπου έχουν βρεθεί στις Δυτικές κυρίως επαρχίες³⁹⁶ και στα Βαλκάνια. Ειδικότερα, χρονολογημένα παραδείγματα προέρχονται από: Hn. Βασιλείο³⁹⁷, Νορμανδία³⁹⁸, Trier(Treviri)³⁹⁹, Krefeld-Geller⁴⁰⁰, Worms⁴⁰¹, Στρασβούργο⁴⁰², Martigny Ελβετίας⁴⁰³, Bordaux⁴⁰⁴, Μασσαλία και γύρω περιοχές⁴⁰⁵, Ρώμη και άλλες ιταλικές θέσεις⁴⁰⁶. Στα Βαλκάνια έχουν ανακαλυφθεί στις παρακάτω θέσεις: Banoštor (Bononia)⁴⁰⁷, Sremska Mitrovica (Sirmium)⁴⁰⁸, Kostol(Pontes)⁴⁰⁹, Mihajlovac, lok. "Mora Vagei"⁴¹⁰, Ravna(Timacum Minus)⁴¹¹, Gamzigrad(Romuliana Felix)⁴¹², Gračanica (Ulpiana)⁴¹³ και Rtkovo⁴¹⁴.

Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη δεν μπορούν να χρονολογηθούν με ακρίβεια, λόγω έλλειψης ανασκαφικών δεδομένων, ωστόσο, κατ' αναλογία με τα αντίστοιχα παραδείγματα από άλλες περιοχές και θέσεις, φαίνεται ότι εντάσσονται στην παραγωγή του β' μισού του 4^{ου} ή του 5^{ου} αι.

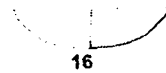
16. Φιάλες λείες, ελεύθερης εμφύσησης, ημισφαιρικές ή και πιο ρηχές Isings τύπος

116

(A/A καταλόγου 74-83)

BY 327/1, MΘ 21960, MΘ 21975, MΘ 21976, MΘ 21978, ΠΑΜ 36, ΠΑΜ 58, ΠΑΜ 72, ΠΑΜ 79, ΠΑΜ 81

(Πίνακες 7-8)

16

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν άπεργο χείλος, σώμα ημισφαιρικό ή πιο ρηχό και ο πυθμένας τους είναι σχετικά επίπεδος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 5-7 εκ.

Κατασκευάζονται με ελεύθερη εμφύσηση, αποθερμαίνονται διατηρώντας το πλεόνασμα και η κοπή του χείλους γίνεται αργότερα εν ψυχρώ. Το χείλος μάλιστα, συνήθως ορίζεται από αβαθείς εγχαράξεις που αμελώς διαταράσσονται κατά την κοπή του. Σχεδόν στο σύνολό τους είναι κατασκευασμένα από καθαρό γυαλί, αρκετά άχρωμο, χωρίς προσμίξεις και φυσαλίδες. Τα περισσότερα από τα σωζόμενα παραδείγματα διατηρούν τμήματα εγχάρακτου διακόσμου με σύνθετες παραστάσεις.

Ο τύπος είναι γνωστός κυρίως από τις δυτικές επαρχίες και χρονολογείται στον 4^ο και πρώιμο 5^ο αι.⁴¹⁵ Κρίνοντας από τον εγχάρακτο διάκοσμο, που συνήθως ολοκληρώνει τα αγγεία του τύπου αυτού, θα

³⁹⁶ Isings 1957, τύπος 117 σ. 147-149, όπου και μεγάλος αριθμός παραδειγμάτων από θέσεις στη Γερμανία και στις Κάτω Χώρες, που όλα χρονολογούνται στο β' μισό του 4^{ου} ή στον πρώιμο 5^ο αι.

³⁹⁷ Cool, Price 1995, σ. 104-105, πληθώρα παραδειγμάτων που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο και ιδίως στο β' μισό του 4^{ου} αι. Στο Colchester ένα θραύσμα ανακαλύφθηκε σε στρώμα του 150-300, σ. 105, αρ. 730.

³⁹⁸ Sennequier 1994, τύπος HN.3.20B, πίν. 2, σ. 60.

³⁹⁹ Goethert-Polaschek 1977, τύπος 28 σ. 39, αρ. 105-112, πίν. 33, που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

⁴⁰⁰ Pirling 1959, σ. 218-219, τάφος 1007^a, εικ. 3.2, σ. 221 τάφος 1248, εικ. 6.1, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον πρώιμο 5^ο αι.

⁴⁰¹ Bernhard 1979, σ. 20, εικ. 14, αγγείο από τάφου του β' μισού του 4^{ου} αι.

⁴⁰² Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 157, αρ. 346, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στα μέσα του 3^{ου}-μέσα 4^{ου} αι.

⁴⁰³ Martin 1995, σ. 100, εικ. 1/7, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

⁴⁰⁴ Foy, Hochuli-Gysel 1995, σ. 155-156, εικ. 13, αρ. 7-8, ευρήματα που χρονολογούνται στον 5^ο αι.

⁴⁰⁵ Foy 1995, σ. 201 τύπος 15, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο και στο α' μισό του 5^{ου} αι.

⁴⁰⁶ Sternini 1995a, σ. 258, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον όψιμο 4^ο και στον 5^ο αι.

⁴⁰⁷ Saranović-Svetek 1986, σ. 60 αρ. 35, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-α' μισό 5^{ου} αι.

⁴⁰⁸ Saranović-Svetek 1986, σ. 60 αρ. 36, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-α' μισό 5^{ου} αι.

⁴⁰⁹ Ružić 1994, σ. 49 αρ. 949-950, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-α' μισό 5^{ου} αι.

⁴¹⁰ Ružić 1994, σ. 49 αρ. 951, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-α' μισό 5^{ου} αι.

⁴¹¹ Ružić 1994, σ. 49 αρ. 952, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-α' μισό 5^{ου} αι.

⁴¹² Ružić 1994, σ. 49 αρ. 953-4, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-α' μισό 5^{ου} αι.

⁴¹³ Ružić 1994, σ. 49 αρ. 955-958, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-α' μισό 5^{ου} αι.

⁴¹⁴ Han 1986, σ. 92-93, σχέδ. 25.1-6. Προέρχεται από τη "Glamija". Πρόκειται για το βυθισμένο στο Δούναβη σήμερα οχυρό, με δύο περιόδους λειτουργίας, μία του 4^{ου} και μία του 6^{ου} αι. Η Χαν θεωρεί ότι πρέπει να είναι τοπικής, Μυσιακής, προέλευσης προϊόντα και παραπέμπει στην Gomolka 1977, σ. 28 και στον Barkóczy 1968, σ. 80-81.

⁴¹⁵ Isings 1957, τύπος 116, σ. 144-145.

πρέπει να κατασκευάζονταν σε διάφορα σημεία, τόσο της Ιταλίας, αλλά και της ανατολικής Μεσογείου. Η υπόθεση αυτή υποστηρίζεται, πέραν της γενικά αποδεκτής ιδέας ότι στην όψιμη αυτή περίοδο πολύ μεγάλος αριθμός τοπικών εργαστηρίων δραστηριοποιούνταν σε ολόκληρη την αυτοκρατορία, από τους ποικίλους τεχνικά τρόπους απόδοσης των θεμάτων, χαρακτηριστικών για την ύπαρξη διαφορετικών εργαστηρίων, αλλά και την χρήση τόσο της λατινικής όσο και της ελληνικής γλώσσας και αλφαβήτου⁴¹⁶. Χρονολογημένα παραδείγματα μεταξύ των άλλων έχουν αποκαλυφθεί: Ην. Βασίλειο⁴¹⁷, Γαλλία: Lombarde⁴¹⁸, Μασσαλία⁴¹⁹, Γερμανία: Trier(Treviri)⁴²⁰, Βόννη⁴²¹, Mainz⁴²², Ελβετία: Augst⁴²³, Ιταλία: Ventimiglia⁴²⁴, Luni⁴²⁵, Descenzano⁴²⁶, Portoguardo⁴²⁷, Ravenna-Classe⁴²⁸, Ravenna⁴²⁹, Torino⁴³⁰, Σλοβενία: Šmarata⁴³¹, Ουγγαρία: Plismarót⁴³², Gorsium⁴³³, Σερβία και Μαυροβούνιο: Gradac⁴³⁴, Karataš(Diana)⁴³⁵, Kostol(Pontes)⁴³⁶, Βελιγράδι(Singidunum)⁴³⁷, Gamzigrad(Romuliana Felix)⁴³⁸, Ravna(Timacum Minus)⁴³⁹, Čačak⁴⁴⁰ και Gračanica(Ulpiana)⁴⁴¹.

Ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία διαθέτουν μόνο τα ΠΑΜ 79-81, που ανάγονται στον 6^ο αι., και ΜΘ 21975, ΜΘ 21978 που χρονολογούνται στο β' μισό του 4^{ου} ή στον 5^ο αι.⁴⁴²

17. Σκύφοι καλυκωτοί

(Α/Α καταλόγου 84)

ΜΘ 21962

(Πίνακας 8)

17

Το αγγείο του τύπου αυτού έχει χείλος έξω νεύον, στίλβωμένο με πυράκτωση, σώμα καλυκωτό και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Η βάση του είναι επίθετη κωνική στην οποία διατηρούνται έντονα ίχνη της διαδικασίας διαμόρφωσής της. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 7 εκ.

Το αγγείο έχει κατασκευαστεί με ελεύθερη εμφύσηση. Αρχικά διαμορφώθηκε το σώμα, στη συνέχεια επικολλήθηκε δεύτερη, επίπεδη μάζα γυαλιού από την οποία, με τη βοήθεια λαβίδων, διαμορφώθηκε η κωνική βάση. Τέλος, το αγγείο επικολλήθηκε σε ράβδο στην κάτω επιφάνεια της βάσης του, αποκόπηκε το πλεόνασμα και στίλβώθηκε το χείλος με πυράκτωσή του.

⁴¹⁶ Βλ. κεφάλαιο παρούσης, σχετικό με εγχάρακτο διάκοσμο.

⁴¹⁷ Cool 1995, σ. 13, εικ. 3/9, τύπος αγγείων που απαντά σε διάφορες θέσεις και που σύμφωνα με ασφαλή ανασκαφικά δεδομένα εμφανίζεται στο β' τρίτο του 4^{ου} αι. και παραμένει σε χρήση και μετά το τέλος του αιώνα. Αναλυτική παρουσίαση ευρημάτων από ολόκληρο το Βασίλειο στο Price, Cottam 1998, σ. 124-125, όλα χρονολογούμενα ανασκαφικά στον 4^ο αι.

⁴¹⁸ Foy 1995, τύπος 15, σ. 201, αρ. 98, πίν. 11, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στις αρχές του 5^{ου} αι.

⁴¹⁹ Foy 1995, τύπος 15, σ. 201, αρ. 99, πίν. 11, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα μέσα του 5^{ου} αι.

⁴²⁰ Goethert-Polaschek 1977, τύπος 15^a, σ. 28-32, πίν. 30-32, ευρήματα που χρονολογούνται στον 4^ο αι., μετά το 324.

⁴²¹ Follmann-Schulz 1988, σ. 119-121 αρ. 457-464, πίν. 51, 52/460-464, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

⁴²² Harter 1999, τύπος A17, υποτύπος 3^ο, σ. 50-51, αρ. 213 σ.187, πίν. 9. Εύρημα που χρονολογείται στον 4^ο αι.

⁴²³ Rütli 1991, τύπος AR 59.1, σ. 65, πίν. 56/11270-1274, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' τέταρτο του 4^{ου} μέχρι τις αρχές του 5^{ου} αι.

⁴²⁴ Paolucci 1997, σ. 127, χρονολογούμενο για τεχνολογικούς λόγους στα τέλη του 3^{ου} αι.

⁴²⁵ Paolucci 1997, σ. 140-141, χρονολογούμενο για τεχνολογικούς λόγους στον 4^ο αι.

⁴²⁶ Paolucci 1997, σ. 150-151, χρονολογούμενο για τεχνολογικούς λόγους στο β' μισό του 4^{ου} αι.

⁴²⁷ Paolucci 1997, σ. 157-158, χρονολογούμενο για τεχνολογικούς λόγους στα τέλη 4^{ου} αι.

⁴²⁸ Paolucci 1997, σ. 161-162, χρονολογούμενο για τεχνολογικούς λόγους στις αρχές του 4^{ου} αι.

⁴²⁹ Paolucci 1997, σ. 168-169, χρονολογούμενο για τεχνολογικούς λόγους στα μέσα του 4^{ου} αι.

⁴³⁰ Paolucci 1997, σ. 178-179, χρονολογούμενο για τεχνολογικούς λόγους στον 4^ο αι.

⁴³¹ Lazar 2001, τύπος 2.6.4 σ. 85 εικ. 30, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-αρχές του 5^{ου} αι.

⁴³² Barkóczy 1988, τύπος 27, σ. 66-67 αρ. 46, πίν. V, εύρημα από τάφο που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

⁴³³ Barkóczy 1988, τύπος 27, σ. 66-67 αρ. 47-48, πίν. V, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

⁴³⁴ Ružić 1994, σ. 39 αρ. 563-565, ευρήματα από τη θέση Saldum, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-αρχές 5^{ου} αι.

⁴³⁵ Ružić 1994, σ. 39 αρ. 566-567, πίν. XXVII/1, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στις αρχές 6^{ου} αι.

⁴³⁶ Ružić 1994, σ. 39 αρ. 568-570, πίν. XXVII/2, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-αρχές 5^{ου} αι.

⁴³⁷ Nikolić-Dorđević 1990, πίν. II/8, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-αρχές 5^{ου} αι.

⁴³⁸ Ružić 1994, σ. 39 αρ. 572-575, πίν. XXVII/4, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

⁴³⁹ Ružić 1994, σ. 39 αρ. 576-581, πίν. XXVII/5, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

⁴⁴⁰ Ružić 1994, σ. 39 αρ. 582, πίν. XXVII/6, εύρημα από τη θέση Rimske Terme, που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-αρχές 5^{ου} αι.

⁴⁴¹ Ružić 1994, σ. 39 αρ. 583-584, πίν. XXVII/7,8, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}-αρχές 5^{ου} αι.

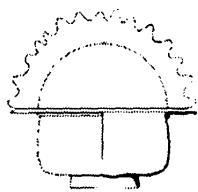
⁴⁴² Βλ. κεφάλαιο προελεύσεων, «Οδός Αγίου Δημητρίου και Αγίας Σοφίας γωνία, Βυζαντινό κτίσμα, 1969.» και «Οδός Σωκράτους, 1968. (νυν Μοιράρχου Κουφίτσα).»

Δεν κατέστη δυνατόν να εντοπισθούν ακριβή παράλληλα του αγγείου. Τα μόνα αρκετά συγγενικά αγγεία εντοπίστηκαν στο Comning Museum of Glass και χρονολογούνται στον 4^ο και 4^ο-6^ο αι.⁴⁴³. Το εύρημα δεν διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία, αλλά στη χρονολόγησή του βοηθά τόσο το χρώμα όσο και η υφή του γυαλιού από το οποίο είναι κατασκευασμένο. Το λαδί-βαθυπράσινο χρώμα του, απαντά κατά κύριο λόγο σε αγγεία που αποκαλύφθηκαν σε αιγυπτιακές θέσεις⁴⁴⁴, περιοχή στην οποία επιχωριάζουν και οι διαμορφωμένες με λαβίδες βάσεις που διατηρούν ίχνη της διαδικασίας μορφοποίησης τους. Ακόμη, το θαμπό, γεμάτο φυσαλίδες, γυαλί απαντά στα αγγεία των όψιμων αυτοκρατορικών χρόνων, εποχή στην οποία πρέπει να ανάγεται και το εύρημα από το Καλοχώρι.

18. Σκύφοι με πτυχωτό χείλος, Isings τύπος 42d

(A/A καταλόγου 85)
«ΜΘ Ακατάγραφο 3»
(Πίνακας 8)

18

Τα αγγεία του τύπου αυτού⁴⁴⁵ έχουν οριζόντιο χείλος με πτυχωτή παρυφή στιλβωμένη με πυράκτωση, κάθετα τοιχώματα, πυθμένα επίπεδο και χαμηλή, συμφυή, ελαφρά κωνική δακτυλιόσχημη βάση. Η παρυφή του χείλους και το σημείο γέννησής τους μερικές φορές τονίζονται από λεπτή ίνα ετερόχρωμου γυαλιού. Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι άχρωμο πρασινωπό και κοσμεύεται στο χείλος με αχνογάλαζη ίνα, ενώ θραύσμα δεύτερου είναι ακόσμητο⁴⁴⁶. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 6 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση. Ενόσω βρίσκεται επικολλημένο στην κάνη από το χείλος, διαμορφώνεται η βάση του. Το χείλος του διαμορφώνεται, αφού επικολληθεί η κάνη στον πυθμένα του, με αποκοπή του πλεονάσματος, κάμψη του χείλους προς τα έξω, επικόλληση των ινών ετερόχρωμου γυαλιού και με εν θερμώ εμπιέσή του προκειμένου να διαμορφωθεί το πτυχωτό του άκρο.

Τα περισσότερα γνωστά παραδείγματα προέρχονται από δημόσιες και ιδιωτικές συλλογές όπως στο Toledo⁴⁴⁷, στην Καλιφόρνια⁴⁴⁸, στο Comning⁴⁴⁹, στο Βερολίνο⁴⁵⁰ στη Βόννη⁴⁵¹, στην Κολωνία⁴⁵², στο Düsseldorf⁴⁵³, στην Ελβετία⁴⁵⁴ και στη Ρώμη⁴⁵⁵. Αντίθετα, από οργανωμένες ανασκαφές προέρχονται λιγότερα παραδείγματα: Albingaunum (Albenga) Ιταλίας⁴⁵⁶, Solin (Salona)⁴⁵⁷, Καρανίδα της Αιγύπτου⁴⁵⁸ και Esch της Ολλανδίας⁴⁵⁹. Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη φαίνεται ότι είναι το μόνο που έχει τη συγκεκριμένη διαμόρφωση βάσης, καθώς επίσης και διακόσμηση από ετερόχρωμο γυαλί.

Τα αγγεία του τύπου αυτού ανάγονται στον 4^ο, κυρίως, αιώνα. Το γεγονός όμως ότι αντίστοιχου σχήματος αγγεία απαντούν σε κεραμικά του 5^{ου}⁴⁶⁰ και 6^{ου}⁴⁶¹ αι. και αργυρά επίσης του 6^{ου} αι.⁴⁶², καθιστά

⁴⁴³ Whitehouse 1997, αρ. 104 σ. 79-80, εύρημα που χρονολογείται στον 4^ο αι. για τεχνολογικούς λόγους. Λιγότερο συγγενές αλλά επίσης συγκρίσιμο, Whitehouse 2001, αρ. 604 σ. 110-111, εύρημα που χρονολογείται στον 4^ο-6^ο αι. για τεχνολογικούς λόγους.

⁴⁴⁴ Πρόκειται για τον 4^ο τύπο γυαλιού που προσδιόρισε ο Harden μεταξύ των ευρημάτων από την Καρανίδα της Αιγύπτου το 1931. Επίσης, σύμφωνα με προσωπικές παρατηρήσεις στο ίδιο υλικό στο Kelsey Museum αλλά και στο Metropolitan Museum N.Y. Για έγχρωμη απεικόνιση σχετικού παραδείγματος βλ. Whitehouse 1997, αρ. 112.

⁴⁴⁵ Isings 1957, σ. 58, τύπος 42d.

⁴⁴⁶ Το εύρημα εντοπίστηκε σε αδημοσίευτη ανασκαφή της τάφρου του δυτικού τείχους της Θεσσαλονίκης από σημείο που δεν παρείχε δυνατότητα ακριβούς χρονολόγησης.

⁴⁴⁷ Τα δύο παραδείγματα, που φυλάσσονται στο Μουσείο του Toledo και προέρχονται από τη Συρία, έχουν προσγράψει στην αιγυπτιακή παραγωγή. Βλ. Harden 1936, σ. 111 υποσημείωση 2 και φωτ. 2g.

⁴⁴⁸ Saldern 1980b, σ. 108, αρ. 107.

⁴⁴⁹ Whitehouse 2001, σ. 141, αρ. 650.

⁴⁵⁰ Platz Horster 1976, σ. 88, αρ. 176.

⁴⁵¹ Σύμφωνα με την Platz Horster 1976, σ. 88, αρ. 176: Antiken aus Rheinischem Privatbesitz (Bonn 1973) σ. 206, αρ. 340, πίν. 151.

⁴⁵² La Baume 1976, σ. 57, αρ. 183, πίν. 25,4.

⁴⁵³ Saldern 1974, σ. 125, αρ. 164.

⁴⁵⁴ Dörig 1975, αρ. 351.

⁴⁵⁵ Fremersdorf 1975, σ. 63, αρ. 576, πίν. 25. Εύρημα από την κατακόμβη του Αγίου Σεβαστιανού.

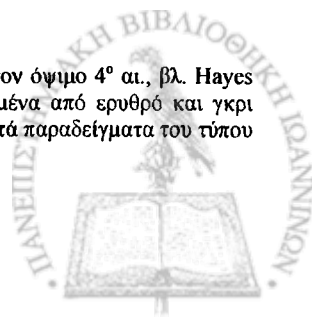
⁴⁵⁶ Pastorino 1998, σ. 111, αρ. 16. Χρονολογείται στον 5^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα από τη Ρώμη.

⁴⁵⁷ Auth 1975, σ. 160, αρ. 66, 67, πίν. 32.

⁴⁵⁸ Harden 1936, σ. 97 και 111, πίν. XIV.

⁴⁵⁹ Isings 1957, σ. 58.

⁴⁶⁰ Αντίστοιχος τύπος απαντά στη βορειοαφρικανική ερυθροβαφή κεραμική που ανάγεται στα μέσα ή στον όψιμο 4^ο αι., βλ. Hayes 1972, σ. 82-83, σχήμα 54. Στον 4^ο αι. επίσης ανάγονται παραδείγματα από τάφους στη Σίνδο, φτιαγμένα από ερυθρό και γκρι μακεδονικό πηλό, βλ. Κεραμάρης, Παπαγιάννη 2000, σ. 147-148, εικ. 12. Από τη Θεσσαλονίκη είναι γνωστά παραδείγματα του τύπου

βέβαιη την επιβίωση και των γυάλινων αγγείων τουλάχιστον στον 5^ο αιώνα, όπως υποδεικνύουν άλλωστε και γυάλινα ευρήματα του 5^{ου} αι. από τη Ρώμη⁴⁶³, την Καρχηδόνα⁴⁶⁴, τη Μασσαλία και το Saint-Blaise⁴⁶⁵. Παρότι το αγγείο κατατάσσεται στους σκύφους, η διαμόρφωση του χείλους του καθιστά εξαιρετικά πιθανό να ήταν αγγείο παράθεσης στερεάς τροφής και όχι πόσης.

Τα ανασκαφικά δεδομένα του ευρήματος από τη Θεσσαλονίκη δεν είναι γνωστά και η χρονολόγηση του στον 4^ο-5^ο αι. επιτυγχάνεται με τη σύγκρισή του με διεθνή ανάλογα.

19. Κύπελλα καλυκωτά, Harden τύπος G1ii

(A/A καταλόγου 86-88)
BAA 2, BAA 3, BY 237/1
(Πίνακας 8)

19

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος άπεργο, ελαφρά έξω νεύον, λαιμό φαρδύ κυλινδρικό, σώμα καλυκωτό, βάση επίπεδη. Ο τύπος αντιπροσωπεύεται στη Θεσσαλονίκη από ένα μόνο παράδειγμα, αποσπασματικά σωζόμενο. Τα θραύσματα είναι αχνογάλαζα με πρασινωπούς στροβιλισμούς. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 7 εκ.

Τα αγγεία της κατηγορίας αυτής είναι κατασκευασμένα με εμφύσηση σε τριμερή μήτρα. Το ανώτερο τμήμα του σώματος διαμόρφωναν δύο κατακόρυφα μέρη και το κατώτερο ένα τρίτο μέρος περίπου ημισφαιρικό.

Από τα τρία θραύσματα από τη Θεσσαλονίκη, συνολικά μπορεί να αποκατασταθεί πλήρης η τομή του τύπου εκτός από τον πυθμένα, που διατηρείται μόνο ο πρώτος από τους τρεις ομόκεντρους δακτυλίου που κοσμούσαν τη βάση του αγγείου. Αντίθετα, σώζεται τόσο το βολβοειδές σώμα, η ζώνη των κατακόρυφων, παράλληλων εφαπτόμενων πετάλων, η δισχιδής ταινία που ορίζει από κάτω το πεδίο της επιγραφής και η τρισχιδής ή δισχιδής ταινία που το ορίζει από πάνω. Ακόμη σώζεται το άπεργο, ελαφρώς έξω νεύον χείλος.

Στο ένα παράδειγμα το πεδίο της επιγραφής σώζεται σε ένα κενό σημείο. Στο δεύτερο διατηρείται το τμήμα «ΦΩΠΑ». Με βάση πλήρως σωζόμενα παραδείγματα η επιγραφή αποκαθίσταται ως ΕΥΦΡΑΙΝΟΥ ΕΦΩΠΑΡΕΙ. Η επιγραφή κατά καιρούς έχει ερμηνευτεί με διάφορους τρόπους, με πειστικότερο αυτόν που την θεωρεί συνεπτυγμένο τύπου του ΕΥΦΡΑΙΝΟΥ ΕΠΙ ΤΟΥΤΩΙ ΕΦΩΙ ΠΑΡΕΙ. Η ρήση, που απαντά και στην Καινή Διαθήκη⁴⁶⁶, ήταν συνήθης και σημαίνει: «ευφράνσου από αυτό στο οποίο παρίστασαι»⁴⁶⁷. Στο τρίτο παράδειγμα σώζεται το τμήμα «ΡΔΟΣ» που έχει αποκατασταθεί ως ΚΕΡΔΟΣ ΚΑΙ ΕΥΦΡΟΣΥΝΗ ΕΝ ΟΙΝΟΠΟΙΣΙΑ, και θεωρείται ότι αποτελεί παρότρυνση του καταναλωτικού ενδιαφέροντος των αγοραστών⁴⁶⁸.

Πρόκειται για τύπο που απαντά σ' ολόκληρο τον αρχαίο κόσμο. Αποτελέσει μέρος συστηματικής μελέτης του D.B Harden ήδη από το 1935 (τύπος G1i και ii) και ξανά 1943-4⁶⁹, ενώ η E.M. Stern το 1995⁴⁷⁰ συμπλήρωσε τα σχετικά κενά που είχαν δημιουργηθεί στο μεταξύ από τα νεώτερα ευρήματα. Αγγεία πανομοιότυπα με τα εξεταζόμενα, του υποτύπου Harden G1ii, έχουν βρεθεί στις παρακάτω περιοχές: Κύπρος⁴⁷¹, Λίβανος⁴⁷², Μπερεζάν Γεωργίας⁴⁷³, Ολβία Ρωσίας⁴⁷⁴, Ιταλία⁴⁷⁵, Τυνησία⁴⁷⁶,

---

σε μακεδονική γκρίζα κεραμική, που χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου}- αρχές 5^{ου} αι., βλ. Hayes 1972, σ. 405-06. Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), σ. 313 αρ. 340, [Π. Καμπάνης] που χρονολογείται στον 4^ο-5^ο αι. Μακροπούλου 2006, αγγείο BK 4501/8, που χρονολογείται στο β' μισό 4^{ου} αι.

⁴⁶¹ Robinson 1959, σ. 116, αρ. 349, πίν. 71, του όψιμου 6^{ου} αι. Hayes 1972, σ. 150-51, Hayes 1976, σ. 27, αρ. 128, πίν. 17. Αντίστοιχο εύρημα από την αρχαία αγορά της Θεσσαλονίκης βλ. Καραγιάννη 2001, σ. 151, εικ. 10.

⁴⁶² Boud 1992, σ. 29, S44.1, S44.2. Αργυρή λυχνία από εκκλησιαστικό θησαυρό των μέσων του 6^{ου} αι.

⁴⁶³ Sternini 1995a, σ. 248, πίν. 6/33-34 στη σ. 274, στο ναό της Magna Mater στη Ρώμη αποκαλύφθηκαν σε στρώμα που χρονολογείται μεταξύ του 390 και του 480. Sternini 2001, σ. 26, 42, αρ. 50-52, εικ. 8.

⁴⁶⁴ Tatton-Brown 1984, σ. 195, αρ. 10, εικ. 65.

⁴⁶⁵ Foy 1995, σ. 201, τύπος 16, αρ. 101-105, πίν. 11. Ορισμένα από αυτά τα ευρήματα χρονολογούνται ανασκαφικά στον 6^ο αι.

⁴⁶⁶ Ματθ. 22:50

⁴⁶⁷ Stern 1995, σ. 97.

⁴⁶⁸ Μαυρομιχάλη 2001, σ. 133.

⁴⁶⁹ Harden 1935, Harden 1944-45.

⁴⁷⁰ Stern 1995, σ. 97.

⁴⁷¹ Harden 1935, σ. 174.

⁴⁷² Harden 1944-45, σ. 92.

⁴⁷³ Sorokina 1962, σ. 230-231, εικ. 15 κάτω. Το αγγείο βρέθηκε σε στρώμα του 3^{ου} αι.

Vindonissa στην Ελβετία⁴⁷⁷. Ακόμη, αντίστοιχα αγγεία φυλάσσονται και στα παρακάτω μουσεία: Berlin Antikenmuseum⁴⁷⁸, Συλλογή Oppenländer⁴⁷⁹, και δύο ακόμη στο Corning Museum of Glass⁴⁸⁰. Στην Ελλάδα αγγείο του τύπου αποκαλύφθηκε στο Γαλαξίδι⁴⁸¹, ενώ στην Αγορά των Αθηνών⁴⁸² και στους Δελφούς⁴⁸³ βρέθηκαν θραύσματα που είναι εξίσου πιθανό να ανήκουν και στον υποτύπο G1i.

Παραδείγματα της ομάδας των αγγείων του Harden G1i, που είναι σχεδόν όμοια με τα προηγούμενα αγγεία, μόνο λίγο πιο κοντά και με το πεδίο της επιγραφής να ορίζεται εκατέρωθεν από διπλή ταινία, αντί της τρισχιδούς ανώτερης που διαφοροποιεί τον υποτύπο G1ii. Παραδείγματα έχουν ανακαλυφθεί στις παρακάτω περιοχές: Σμύρνη⁴⁸⁴, Παντικάπαιο⁴⁸⁵, Λοο κοντά στο Sochi Νότιας Ρωσίας⁴⁸⁶, Cosa Ιταλίας⁴⁸⁷, Ιταλία ή Β. Αφρική⁴⁸⁸, ενώ ένα βρισκόταν στη συλλογή Constable-Maxwell Collection⁴⁸⁹ και άλλο ένα στο Carnegie Museum of Natural History⁴⁹⁰.

Θεωρείται πιθανό ότι αποτελούν προϊόντα σιδωνιακού εργαστηρίου⁴⁹¹, καθώς η διασπορά τους στον χάρτη ταιριάζει με των άλλων σιδωνιακών, ή εργαστηρίων που αντέγραφαν τα σιδωνιακά, χωρίς ωστόσο να μπορεί να αποδειχθεί προς το παρόν η υπόθεση αυτή. Η μορφή του κατώτερου τμήματος της μήτρας επίσης προσιδιάζει στους σιδωνιακούς τρόπους και θεωρείται πιθανόν να εφευρέθηκε στο εργαστήριο του διάσημου σιδωνίου υαλοουργού Εννίωνα⁴⁹².

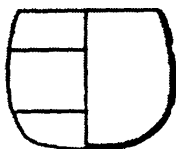
Χρονολογείται γύρω στα μέσα του 1^{ου} αι., καθώς η παραγωγή αυτή γενικά χρονολογείται, σύμφωνα και με σιφιακό εύρημα που εντάσσεται στην κατηγορία Harden G1v⁴⁹³ και χρονολογεί ολόκληρη την κατηγορία G1, πριν το τρίτο τέταρτο του 1^{ου} αι.⁴⁹⁴, αλλά και διότι προσομοιάζει ιδιαίτερα με κεραμικά αγγεία των μέσων του αιώνα⁴⁹⁵. Καθώς κάποια από τα αγγεία έχουν βρεθεί σε στρώματα του 2^{ου} και 3^{ου} αι.⁴⁹⁶ πιστεύεται⁴⁹⁷ ότι λόγω της σχετικά μεγάλης αξίας τους προστατεύτηκαν από τους ιδιοκτήτες τους και παρέμειναν σε χρήση επί μακρῶ.

Ο χρόνος καταστροφής των δύο ευρημάτων χρονολογείται με ακρίβεια στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.⁴⁹⁸ Το τρίτο παράδειγμα δε διαθέτει ιδιαίτερα ανασκαφικά στοιχεία, που θα το χρονολογούσαν ανεξάρτητα. Η χρονολόγησή του στα μέσα ή στο β' μισό του 1^{ου} αι. γίνεται με βάση τα ανάλογα ευρήματα.

20. Κόπελλα ημισφαιρικά, Isings τύπος 12

(A/A καταλόγου 89-90)

BAA 12, BAA 13

20

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος άπεργο, και ανάλογα με την κλίση του ανώτερου τμήματος του σώματός τους διακρίνονται σε κυλινδρικά, με τοιχώματα κατακόρυφα, και σε ημισφαιρικά, με έσω νεύοντα τοιχώματα στο ανώτερο τμήμα τους. Το κατώτερο τμήμα του σώματος μειώνεται προς την επίπεδη αδιαμόρφωτη

⁴⁷⁴ Harden 1935, σ. 174.

⁴⁷⁵ Harden 1935, σ. 174.

⁴⁷⁶ Harden 1944-45, σ. 292.

⁴⁷⁷ Berger 1960, σ. 49-50, αρ. 124, πιν. 8.

⁴⁷⁸ Harden 1935, σ. 174 και Platz-Horster 1976, αρ. 62.

⁴⁷⁹ Saldern et al 1974, σ. 159, αρ. 447.

⁴⁸⁰ JGS 15 (1979), σ. 187, αρ.5. Whitehouse 2001, σ. 24-25, αρ. 487-488.

⁴⁸¹ Θρεψιάδης 1972, πίν. 72^ο. Ζαφειροπούλου 1975, πίν. 4.

⁴⁸² McClellan 1983, σ. 74-75, εικ.5. Αδιάγνωστο, πιθανώς του τύπου Harden G1ii. Βρέθηκε στον πυθμένα ενός πηγαδιού του 2^{ου} αι.

⁴⁸³ McClellan 1983, σ. 77, από Αντίκυρα Φωκίδας, δεν αναφέρεται ακριβώς ο τύπος.

⁴⁸⁴ Harden 1935, σ. 174.

⁴⁸⁵ Sorokina 1962, σ. 230-231.

⁴⁸⁶ Ivanova, Goloubev 1961, σ. 284 κ.ε., εικ. 4.

⁴⁸⁷ Grose 1973-76, σ. 179.

⁴⁸⁸ Braat 1963, σ. 4-5, αρ. 10, πίν. 35/1.

⁴⁸⁹ Maxwell 1979, σ. 174-175, αρ. 312.

⁴⁹⁰ Oliver 1980, σ. 70, αρ. 64.

⁴⁹¹ Stern 1995, σ. 97.

⁴⁹² Stern 1995, σ. 97.

⁴⁹³ Harden 1944-45, σ. 92, πίν. IX 1-3. Mackworth-Young 1949, σ. 86, πίν. 28/3-5.

⁴⁹⁴ Harden 1944-45, σ. 88. Stern 1995, σ. 97.

⁴⁹⁵ Braat 1963, σ. 107. Με αναφορά σε τύπο από το Hofheim πίν. VI,16.

⁴⁹⁶ Sorokina 1962, σ. 231.

⁴⁹⁷ Stern 1995, σ. 97 σημ. 14. McClellan 1983, σ. 74-75.

⁴⁹⁸ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102.

βάση, που συχνά στο κέντρο της φέρει έντονα κωνικό εξόγκωμα. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 6-8 εκ.

Είναι συχνά κατασκευασμένα από παχύ, άχρωμο πρασινωπό γυαλί που κοσμεύεται με δύο συνήθως, βαθιές, εγχάρακτες, οριζόντιες αυλακώσεις, μία κάτω από το χείλος και μία στο μέσο του σώματος, που το διαιρούν σε δύο περίπου ίσα τμήματα.

Η τεχνική κατασκευής των αγγείων είναι η ελεύθερη εμφύσηση, αν και είναι γνωστά πρωιμότερα παραδείγματα κατασκευασμένα με εμπύση σε μορφοπή. Η διακόσμησή τους επιτυγχάνεται με κοπή στον τροχό.

Πρόκειται για γνωστό τύπο⁴⁹⁹ συχνά αποκαλούμενο Hofheim από το όνομα της θέσης όπου ανακαλύφθηκαν τα πρώτα δημοσιευμένα παραδείγματα. Θεωρείται ιταλικό προϊόν που μιμείται τύπο ιταλικών ωκελίων κεραμικών αγγείων των χρόνων του Αυγούστου⁵⁰⁰. Επίσης εμφανής είναι η σχέση του τύπου με κεραμικά ωκελύφα αγγεία που εμφανίζονται ήδη από το β' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ. στην αθηναϊκή αγορά⁵⁰¹.

Παραδείγματα προέρχονται σε μεγάλους αριθμούς από θέσεις στη Δύση ενώ απαντούν και στην Ανατολή, αλλά σε πολύ μικρότερους αριθμούς. Τα γυάλινα αγγεία εμφανίζονται ήδη στα χρόνια του Αυγούστου⁵⁰², η πλειονότητα όμως των σωζόμενων παραδειγμάτων χρονολογείται στο β' και γ' τέταρτο του 1^{ου} αι.⁵⁰³ Γνωστά χρονολογημένα παραδείγματα προέρχονται από τις παρακάτω θέσεις: Colchester⁵⁰⁴, Trier(Treviri)⁵⁰⁵, Κολωνία⁵⁰⁶, Βόννη⁵⁰⁷, Στρασβούργο⁵⁰⁸, Magdalensberg⁵⁰⁹, Augst⁵¹⁰, Ακυλνία⁵¹¹, Zadar(Iader)⁵¹², Solin(Salona)⁵¹³, Bodrum(Αλικαρνασσός)⁵¹⁴, Kalinharman Μανισάς⁵¹⁵, Κερκοί στη χερσόνησο Taman⁵¹⁶, Παντικάπαιο⁵¹⁷, Σαμοθράκη⁵¹⁸, Κόρινθο⁵¹⁹, Τάρρα⁵²⁰, Κνωσό⁵²¹, Άγιο Ερμογένη στο Κούριο⁵²², Ιδάλιο⁵²³ και Επισκοπή Κύπρου⁵²⁴.

Η χρονολόγηση των αγγείων από τη Θεσσαλονίκη γίνεται με βάση το χρόνο καταστροφής του βαλανείου, στα ερείπια του οποίου αποκαλύφθηκαν, στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.⁵²⁵

21. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμο τοιχώματα, ανάγλυφα, με ωσειδή εξογκώματα, «Lotus Beaker», Isings τύπος 31

⁴⁹⁹ Isings 1957, τύπος 12 σ. 27-29.

⁵⁰⁰ Stern 2001, σ. 45, όπου και βιβλιογραφία.

⁵⁰¹ Robinson 1959, σ. 11-13, αρ. F18-19, πίν. 1. Η ομάδα F χρονολογείται μεταξύ του 75 π.Χ. και του τέλους του 1^{ου} αι. π.Χ.

⁵⁰² Czurda-Ruth 1979, σ. 37, αρ. 324-418.

⁵⁰³ Cool, Price 1995, σ. 65. Stern 2001, σ. 73 αρ. 16, όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

⁵⁰⁴ Cool, Price 1995, σ. 64-68, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία για τις ΒΔ επαρχίες της αυτοκρατορίας καθώς και επιλεκτικά των ανατολικών.

⁵⁰⁵ Goethert-Polaschek 1977, σ. 41-42, τύπος 30, που χρονολογείται στους χρόνους του Κλαυδίου και του Νέρωνα.

⁵⁰⁶ Fremersdorf 1958, σ. 38-39, πίν. 75-76, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο α' μισό του 1^{ου} αι. Fremersdorf 1967, σ. 54, πίν. 6 κάτω, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο α' μισό του 1^{ου} αι.

⁵⁰⁷ Follmann-Schulz 1988, σ. 99 αρ. 358-375, πίν. 42, χωρίς ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία, εκτός από το αρ. 360 που χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} αι.

⁵⁰⁸ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 52 αρ. 68, που χρονολογείται, με βάση ανάλογα ευρήματα, στον 1^ο αι.

⁵⁰⁹ Czurda-Ruth 1979, σ. 37-43, αρ. 324-409, θραύσματα που χρονολογούνται ανασκαφικά από τους χρόνους του Αυγούστου μέχρι και του Κλαυδίου(27 π.Χ.-54).

⁵¹⁰ Rütli 1991, τ. 2, τύπος AR 34, σ. 51-53, που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ των όσιμων χρόνων του Αυγούστου και της βασιλείας του Τραϊανού (27 π.Χ.-117).

⁵¹¹ Calvi 1968, σ. 67, 72-73 αρ. 169-172, πίν. C.5, που χρονολογούνται στον 1^ο αι.

⁵¹² Ravagnan 1994, σ. 180, 185, 187-188, αρ. 351, 361, 367, 369, που χρονολογούνται στον 1^ο αι., με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁵¹³ Auth 1975, σ. 158, αρ. 45 πίν. 29/45, που χρονολογείται, με βάση ανάλογα ευρήματα, γύρω στα μέσα του 1^{ου} αι.

⁵¹⁴ Στο μουσείο της πόλης, σύμφωνα με την Czurda-Ruth 1979, σ. 39.

⁵¹⁵ Lightfoot 1989, σ. 26-27, αρ. 10: πίν. 9/3, αρ. 11: εικ. 1/2, πίν. 2/1, που χρονολογούνται στον 1^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁵¹⁶ Sorokina 1977a, σ. 136 εικ. 6/1,2 από τάφους που χρονολογούνται στα μέσα του 2^{ου} αι.

⁵¹⁷ Kunina 1997, σ. 313 αρ. 293, που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} αι.

⁵¹⁸ Dusenbery 1967, σ. 45, αρ. 36. Dusenbery 1998, σ. 1081-1082 αρ. S 200-5, από τάφο του όσιμου 1^{ου} αι. π.Χ. ή των αρχών του 1^{ου} αι.

⁵¹⁹ Davidson 1952, σ. 79, 93 αρ. 591, εικ. 6, σ. 81, 101, αρ. 638, εικ. 8, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο-2^ο και 1^ο αι., αντίστοιχα.

⁵²⁰ Buechner 1960, σ. 110, αρ. 6, εικ. 1, πίν. 36, θραύσμα που πιθανώς χρονολογείται στον 1^ο αι.

⁵²¹ Price 1992, σ. 426-427, αρ. 138-146, πίν. 343, θραύσματα από στρώματα που χρονολογούνται στους χρόνους του Κλαυδίου(41-54), των Φλαβίων (61-96) αλλά και αργότερα.

⁵²² McFadden 1946, σ. 486 αρ. 112, πίν. 45 από ταφή, που σύμφωνα με τα συνευρήματα χρονολογείται στον 1^ο αι.

⁵²³ Isings 1957, από τάφο του 1^{ου} αι.

⁵²⁴ Oliver 1983, σ. 252, 255 αρ. 51, εικ. 4/51, πίν. 41/10 από ταφή του α' μισού του 1^{ου} αι.

⁵²⁵ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομηχάλη 2001, σ. 141.

21

Τα αγγεία του τύπου αυτού είναι ανεστραμμένου κολουροκωνικού σχήματος. Το χείλος τους είναι άπεργο και η βάση τους επίπεδη αδιαμόρφωτη. Οι επιφάνειες των τοιχωμάτων τους κοσμούνται από επάλληλες σειρές ανάγλυφων, βαθμιδωτών, ωσειδών μοτίβων στραμμένων σχεδόν πάντα προς τη βάση, που εναλλάσσονται με μικρότερα ημισφαιρικά εξογκώματα, ενώ είναι γνωστά και παραδείγματα που ο διάκοσμός τους συμπληρώνεται με βλαστό αμπέλου ή θεατρικά προσωπεία⁵²⁶. Τα ευρήματα της Θεσσαλονίκης είναι κατασκευασμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με εμφύσηση σε μήτρα με δύο ή τρία κατακόρυφα μέρη και μερικές φορές με ένα τέταρτο, ιδιαίτερο, δισκοειδές τμήμα για τη διαμόρφωση του πυθμένα. Το χείλος τους είναι άπεργο, ελαφρά λειασμένο, που αποκόπηκε αμέσως μετά την εμφύσηση στη μήτρα, υπέστη ανόπτηση και λειάνθηκε εν ψυχρώ αργότερα. Η συντριπτική πλειονότητα των σωζόμενων αγγείων με τέτοιο διάκοσμο έχουν σχήμα ανεστραμμένου κολουροκωνικού ποτηριού, ωστόσο είναι γνωστά και ελάχιστα παραδείγματα που το ίδιο αυτό σχήμα σώματος ολοκληρώνεται ως ρυτό⁵²⁷ ή κλειστό, άωτο⁵²⁸ ή μόνωτο⁵²⁹, αγγείο.

Πρόκειται για αρκετά διαδεδομένο τύπο πολυτελούς αγγείου⁵³⁰. Αντίστοιχα παραδείγματα έχουν βρεθεί σε ανασκαφές από τη Μ. Βρετανία, την Ισπανία, την Ολλανδία, τη νότια κυρίως Ιταλία, τη βόρεια Ελβετία, μέχρι την Αίγυπτο, το Ισραήλ και την αραβική χερσόνησο⁵³¹. Στην Ελλάδα έχουν ανακαλυφθεί στη Σαμοθράκη⁵³². Ειδικά με ακριβώς όμοιο διάκοσμο με τα ευρήματα της Θεσσαλονίκης έχει βρεθεί στη Surduk (Burgenaе)⁵³³, Transdierna (Tekija)⁵³⁴, Pontes (Kostol)⁵³⁵, Mihajlovac⁵³⁶, Ravna (Timacum Minus)⁵³⁷, Keszthely⁵³⁸, Κωνσταντζα (Τόμις)⁵³⁹, Παντικάπαιο⁵⁴⁰, στους Γολγούς στην Κύπρο⁵⁴¹, ενώ αντίστοιχα φυλάσσονται στο Yale University Art Gallery⁵⁴² και στο Leiden Rijksmuseum van Oudheden⁵⁴³ και στο Toledo Museum of Art⁵⁴⁴.

Λόγω των ευρημάτων από την Πομπηία και το Herculaneum⁵⁴⁵ είναι σαφές ότι η παραγωγή τους άρχισε πριν το 79, δεν έχει όμως προσδιορισθεί ακριβώς ο χρόνος που έπαυε η παραγωγή τους.

Θεωρείται ότι τα αγγεία της κατηγορίας παράγονταν σε δύο, τουλάχιστον, κέντρα, ένα στη δυτική Ευρώπη και ένα στην ανατολική Μεσόγειο, για δύο κυρίως λόγους: Πρώτον, λόγω των τεχνικών διαφορών, όπως ο αριθμός από στοιχεία που αποτελούν τη μήτρα και το μέγεθος των αγγείων, και δεύτερον λόγω των διαφόρων παραλλαγών που εμφανίζει ο διάκοσμός τους. Στην ανατολική Μεσόγειο επιχωριάζουν τα απλούστερα αγγεία με τα διβαθμιδωτά ωσειδή εξογκώματα, μερικές φορές σε συνδυασμό με μικρότερα ημισφαιρικά, όπως τα παραδείγματα της Θεσσαλονίκης⁵⁴⁶.

Τα ευρήματα της Θεσσαλονίκης στο σύνολό τους προέρχονται από το χώρο της αρχαίας αγοράς. Τα περισσότερα χρονολογούνται, από το χρόνο καταστροφής του κτιρίου στο οποίο βρέθηκαν, στους χρόνους του Δομιτιανού⁵⁴⁷, ενώ και το θραύσμα που βρέθηκε επίσης στην αγορά αλλά πιθανώς στο χώρο

⁵²⁶ Fadić 1988, σ. 51 εικ. 4. Για πλήρη ανάλυση των διαφόρων παραλλαγών του τύπου βλ. Stern 1995, σ. 103-105.

⁵²⁷ Tatoon-Brown 1991, σ. 74-75, εικ. 94.

⁵²⁸ Hayes 1975, αρ. 86, σ. 48-49, πίν. 7.

⁵²⁹ Harden et al 1987, αρ. 84, σ. 162-163.

⁵³⁰ Isings 1957, τύπος 31, σ. 45-46.

⁵³¹ Πλήρη κατάλογο ευρημάτων παραθέτει η Stern 1995, σ. 105-107. Επίσης και ο Whitehouse 2001, σ. 13-14.

⁵³² Dusenbery 1998, σ. 1079. Εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} αι.

⁵³³ Damevski 1974, σ. 65, εύρημα που χρονολογείται στο 1^ο-2^ο αι.

⁵³⁴ Ružić 1994, σ. 41, αρ. 600, εύρημα που χρονολογείται στα τέλη του 1^{ου}-2^{ου} αι.

⁵³⁵ Ružić 1994, σ. 41, αρ. 601-602, ευρήματα που χρονολογούνται στα τέλη του 1^{ου}-2^{ου} αι.

⁵³⁶ Ružić 1994, σ. 41, αρ. 603, εύρημα που χρονολογείται στα τέλη του 1^{ου}-2^{ου} αι.

⁵³⁷ Ružić 1994, σ. 41, αρ. 606, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα μέσα του 2^{ου} αι.

⁵³⁸ Barkóczy 1988, σ. 94, αρ. 139, που χρονολογείται στον 1^ο αι.

⁵³⁹ Bucovala 1968, σ. 52 αρ. 57, εύρημα από το Neptun που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁵⁴⁰ Sorokina 1962, σ. 217, εικ. 4.

⁵⁴¹ Stern 1995, σ. 107 σημ. g.

⁵⁴² Matheson 1980, σ. 49, αρ. 126

⁵⁴³ Stern 1995, σ. 106 σημ. 8.c.

⁵⁴⁴ Stern 1995, αρ. 8, σ. 103-105.

⁵⁴⁵ Scatozza-Höricht 1986, σ. 19, πίν. 1 άνω σειρά στο κέντρο. Scatozza-Höricht 1991, εικ. 16^α, άνω αριστερά.

⁵⁴⁶ Stern 1995, σ. 104.

⁵⁴⁷ Αδάμ-Βελήνη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

του Ωδείου, ανάγεται, λόγω του περιορισμένου χρόνου διάδοσης του τύπου στην περίοδο μεταξύ του β' μισού του 1^{ου} αι. και των αρχών του 2^{ου}.

Έχουν γίνει διάφορες προτάσεις ερμηνείας του διακόσμου του αγγείου, όπως ότι αποδίδει μπουμπουκία λωτού⁵⁴⁸, αμύγδαλα⁵⁴⁹ ή ρόζους κορμού δέντρου⁵⁵⁰. Η πλέον ασφαλής ερμηνεία⁵⁵¹ είναι αυτή που τον συνδέει με το ρόπαλο του Ηρακλή και τους χαρακτηριστικούς ρόζους που το κάλυπταν, καθώς η χαρακτηριστική διβαθμιδωτή διαμόρφωση των ρόζων, αλλά και η γενική εικόνα τους, είναι χαρακτηριστική για παραστάσεις του ροπάλου τόσο σε γυαλί⁵⁵², όσο και σε άλλες ύλες όπως μέταλλο και μάρμαρο⁵⁵³.

22. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμο τοιχώματα, ανάγλυφα, με μυθολογικές σκηνές, «Mythological Beaker»

(A/A καταλόγου 95)

BAA 1

(Πίνακας 9)

22

Τα αγγεία του τύπου αυτού είναι ανεστραμμένα κολουροκωνικά. Το χείλος τους είναι άπεργο, ελαφρά έξω νεύον, τα τοιχώματά τους είναι ευθέα και η βάση τους επίπεδη. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με εμφύσηση σε μήτρα με τέσσερα κατακόρυφα μέρη και ένα πέμπτο, δισκοειδές για τη βάση. Σε μερικές περιπτώσεις αγγεία με το ίδιο σχήμα σώματος έχουν διαμορφωθεί ως χοανόστομα μπουκάλια⁵⁵⁴.

Ο διάκοσμός τους αναπτύσσεται σε φαρδιά ταινία που καλύπτει σχεδόν ολόκληρη την επιφάνειά τους και συνίσταται σε τέσσερις όρθιες μορφές, που η κάθε μία ορίζεται εκατέρωθεν από κίονες με βαθμιδωτή βάση και απροσδιόριστης τεχνοτροπίας κιονόκρανο. Η βάση κοσμεύεται με δύο ή τρεις ανάγλυφους ομόκεντρους κύκλους.

Έχουν διακριθεί τέσσερις κατηγορίες ανάλογα με το διάκοσμό τους⁵⁵⁵. Το εύρημα της Θεσσαλονίκης ανήκει στον τύπο III⁵⁵⁶. Στον τύπο αυτό, ψηλά πάνω από τις μορφές, γιρλάντα ενώνει τα κιονόκρανα, ενώ στο μέσον του κάθε διαχώρου και πάνω από τη γιρλάντα σχηματίζεται ρόδακας. Κάτω από τις μορφές το ποτήρι περιτρέχει ζώνη καλοσηματισμένων κλαδιών. Σύμφωνα με ακέραια ανάλογα παραδείγματα περιμετρικά απεικονίζονται μία γυναικεία και τρεις ανδρικές μορφές.

Στο σωζόμενο θραύσμα διατηρείται σχεδόν ακέραιη η μορφή Τύχης, όρθιας πάνω σε πόδιο, με το δεξί πόδι στάσιμο και το αριστερό άνετο. Σε αντίθεση με τα άλλα παραδείγματα, που απεικονίζεται ενδεδυμένη με χιτωνίσκο που αφήνει το πάνω μέρος του σώματος της γυμνό, εδώ η θεά φαίνεται να φορά χιτώνα και ιμάτιο. Αποδίδεται κατ' ενώπιον, ενώ το κεφάλι της, σύμφωνα με καλύτερα σωζόμενα παραδείγματα, ήταν στραμμένο δεξιά. Στο αριστερό της χέρι κρατά κέρας της Αμάλθειας και στο δεξί πηδάλιο.

Δεξιά της Τύχης διατηρείται αποσπασματικά γυμνή ανδρική μορφή αποδομένη επίσης κατ' ενώπιον. Στο δεξί χέρι της μορφής διακρίνεται αντικείμενο που έχει ταυτιστεί με αρύβαλλο κρεμασμένο με αλυσίδα⁵⁵⁷.

Οι ανδρικές μορφές έχουν ταυτιστεί με αθλητές και τα κλαδιά στο κάτω μέρος των αγγείων με στεφάνια νικητών⁵⁵⁸. Ωστόσο νεώτερη και πειστικότερη μελέτη ταυτίζει τους τρεις άνδρες με τον Απόλλωνα, το Διόνυσο και τον Ερμή, σύμφωνα με προσεκτική ανάλυση των αντικειμένων που κρατά ο

⁵⁴⁸ Eisen 1927, τ. 1, σ. 290.

⁵⁴⁹ Harden et al 1968, σ. 55.

⁵⁵⁰ Isings 1976, σ. 353.

⁵⁵¹ Isings 1976, σ. 353.

⁵⁵² Stern 1995, σ. 105, σημ. 38.

⁵⁵³ Stern 1995, σ. 104-105, όπου και απεικονίσεις αντίστοιχων έργων σε μάρμαρο και μέταλλο.

⁵⁵⁴ Whitehouse 2001, αρ. 528, σ. 57.

⁵⁵⁵ Davidson-Weinberg 1972, σ. 29-30.

⁵⁵⁶ Davidson-Weinberg 1972, σ. 44-46. Wright 1994, σ. 47-51.

⁵⁵⁷ Μαυρομιχάλη 2001, σ. 133.

⁵⁵⁸ Davidson-Weinberg 1972, σ. 46.

καθένας τους⁵⁵⁹. Κατά τα πορίσματα της μελέτης αυτής το αντικείμενο της μορφής του δευτέρου διάχωρου πρέπει να απεικονίζει σπονδική φιάλη⁵⁶⁰.

Ποτήρια του τύπου φυλάσσονται σε μουσεία και συλλογές της Ευρώπης και της Αμερικής⁵⁶¹ μεταξύ των άλλων και στο Εθνικό Μουσείο Αθηνών⁵⁶². Χρονολογημένα ανασκαφικά αγγεία του τύπου έχουν βρεθεί στην Κύζικο⁵⁶³, στη Σλοβενία⁵⁶⁴, στη Vindonissa⁵⁶⁵ και στη Masada⁵⁶⁶ και χρονολογούνται στο β' μισό του 1^{ου} ή στις αρχές του 2^{ου} αι..

Αγγεία όμοια με το εύρημα της Θεσσαλονίκης φυλάσσονται στη Sackler Gallery⁵⁶⁷, στη συλλογή Oppenländer⁵⁶⁸, σε ιδιωτική συλλογή το Λονδίνου⁵⁶⁹, στο Μουσείο Haeretz⁵⁷⁰, και στο μουσείο Rolin στην Autun⁵⁷¹. Κανένα από τα παραπάνω δεν διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία. Το εύρημα της Θεσσαλονίκης είναι το πρώτο του τύπου αυτού που διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία που τοποθετούν την καταστροφή του στη τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.⁵⁷²

23. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμα τοιχώματα, με πολυεδρικό εγχάρακτο διάκοσμο

(A/A καταλόγου 96)

BY 325/2

(Πίνακας 9)

23

Το θραύσμα ανήκει σε άνω άκρο σώματος κωνικού αγγείου. Σχεδόν στο σύνολό τους τα αγγεία με πολυεδρικό διάκοσμο ανήκουν σε δύο υποκατηγορίες, ραδινών και πεπιεσμένων κωνικών κυπέλλων. Λόγω της κλίσης του χείλους το θραύσμα δεν είναι εύκολο να προσγραφεί σε καμία από τις δύο ομάδες κωνικών κυπέλλων, τα οποία δεν διαθέτουν έξω νεύον χείλος.⁵⁷³ Θα μπορούσε εξίσου να ανήκει σε κάνθαρο, σαν αυτόν του Saint Louis Art Museum, και μάλιστα σε σημείο γέννησης της λαβής.⁵⁷⁴ Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση και στη συνέχεια λειαίνονταν τόσο στο εσωτερικό τους, όσο και στο εξωτερικό, οπότε διαμορφώνονταν η βάση. Στη συνέχεια, με διαφόρετικό τροχό, αποκόπτονταν τμήματα της επιφάνειας και δημιουργούνταν το χαρακτηριστικό διακοσμητικό μοτίβο των εφαπτόμενων ωσειδών εγχαραξέων.

Παραδείγματα αγγείων που έχουν διακοσμηθεί με την τεχνική αυτή έχουν βρεθεί σε ολόκληρη την αυτοκρατορία και πέραν των ορίων της, τόσο στο Βορρά, όσο και στην Ανατολή. Θεωρούνται ανατολικά, πιθανώς αιγυπτιακά, προϊόντα και χρονολογούνται με βάση ανασκαφικά δεδομένα στο β' μισό του 1^{ου} αι.⁵⁷⁵

Το πλήρως αποχρωματισμένο θραύσμα από τη Θεσσαλονίκη αποτελεί το μόνο μέχρι στιγμής εύρημα της κατηγορίας από την πόλη και την ευρύτερη περιοχή. Άλλα δημοσιευμένα θραύσματα από την Ελλάδα προέρχονται από τη Θήβα⁵⁷⁶ και την Κόρινθο⁵⁷⁷, καθώς και από το Μουσείο Μπενάκη⁵⁷⁸.

⁵⁵⁹ Wright 1994, σ. 47-48.

⁵⁶⁰ Wright 1994, σ. 47.

⁵⁶¹ Whitehouse 2001, αρ. 527, σ. 54-56.

⁵⁶² Weinberg, McClellan 1992, 130, αρ. 103. Αγνώστου προελεύσεως εύρημα.

⁵⁶³ Bailey 1992, σύμφωνα με τον Whitehouse 2001, αρ. 527, σ. 56. Ο τάφος χρονολογείται με βάση λύχνο και τα άλλα συνευρήματα στα τέλη του 1^{ου} αρχές 2^{ου} αι.

⁵⁶⁴ Ložar 1935, 97-105, από τάφο με γυάλινη zarte rippenschale φιάλη και νόμισμα Δομιτιανού (81-96).

⁵⁶⁵ Berger 1960, 51-52, αρ. 126, από στρώμα που χρονολογείται μεταξύ του 60-85.

⁵⁶⁶ Barag 1991, σ. 137, που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του 74-115.

⁵⁶⁷ Wight 1994, σ. 50.

⁵⁶⁸ Saldern et al. 1974, σ. 166 εικ. 457, σ. 167 αρ. 457.

⁵⁶⁹ Wight 1994, σ. 50.

⁵⁷⁰ Εύρημα αγνώστου προελεύσεως και ανασκαφικών δεδομένων. Wight 1994, σ. 50.

⁵⁷¹ Εύρημα αγνώστου προελεύσεως και ανασκαφικών δεδομένων. Wight 1994, σ. 50.

⁵⁷² Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 86.

⁵⁷³ Oliver 1984, σ. 35-58. Βασική δημοσίευση όπου απαριθμούνται άνω των 100 παραδειγμάτων, όλων των γνωστών σχημάτων και διακοσμητικών ποικιλιών.

⁵⁷⁴ Oliver 1984, απεικονισμένο στη σ. 45 εικ. 17.

⁵⁷⁵ Oliver 1984, σ. 38-39.

⁵⁷⁶ Haevernick 1981, σ. 120 πίν. 44.1, Θραύσματα τεσσάρων αγγείων που χρονολογούνται με βάση ανάλογο ευρήματα από άλλες θέσεις στον 1^ο αι.

⁵⁷⁷ Davidson 1952, σ. 101 αρ. 641, εικ. 8, πίν. 54. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 2^ο αι.

24. Κύπελλα κωνικά με κυρτά τοιχώματα, οξυπύθμενα

(A/A καταλόγου 97-98)

BAA 6^a, MΘ 20912

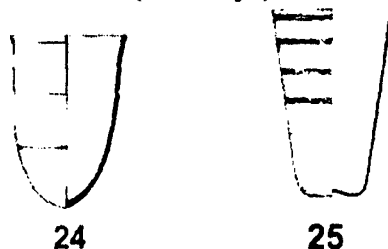
(Πίνακας 9)

25. Κύπελλα κωνικά με κυρτά τοιχώματα, επίπεδης έδρασης, Isings τύπος 29

(A/A καταλόγου 99-100)

BAA 14, BAA 16

(Πίνακας 9)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος λειασμένο με στίλβωση, σώμα κυλινδρικό ή ανεστραμμένο κολουροκωνικό, συνήθως με επίπεδη βάση ή πολύ σπανιότερα οξυπύθμενο. Είναι κατασκευασμένα από παχύ γυαλί που κοσμεύεται με τρεις βαθιές, εγχάρακτες, οριζόντιες αυλακώσεις, μία κάτω από το χείλος και άλλες δύο σε ίσες αποστάσεις, που διαιρούν το σώμα σε τρία ίσα τμήματα. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10-11 εκ.

Η τεχνική κατασκευής των αγγείων είναι η ελεύθερη εμφύσηση και διακόσμησής τους η κοπή με τροχό.

Πρόκειται για γνωστό τύπο⁵⁷⁹ που χρονολογείται στον 1^ο αι. Εμφανίζεται ήδη στα χρόνια του Αυγούστου, η πλειονότητα όμως των σωζόμενων παραδειγμάτων ανάγεται στους χρόνους του Τιβερίου ή του Κλαυδίου (14-54), ενώ συνεχίζουν να παράγονται και στο γ' τέταρτο του 1^{ου} αι.⁵⁸⁰ Ο τύπος φαίνεται ότι μιμείται κεραμικά ωκέλυφα αγγεία που εμφανίζονται ήδη από το β' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ.⁵⁸¹

Χρονολογημένα παραδείγματα προέρχονται από ανασκαφές στην Ιταλία⁵⁸², όπου και πιστεύεται ότι παράγονταν⁵⁸³, Ην. Βασίλειο⁵⁸⁴, Ελβετία⁵⁸⁵, Αυστρία⁵⁸⁶, Σλοβενία⁵⁸⁷, Σαμοθράκη⁵⁸⁸, Βιζύη⁵⁸⁹. Επίσης, έχουν βρεθεί και στην Κύπρο, στην Αμαθούντα⁵⁹⁰ και στη Λεμεσό⁵⁹¹, όπου φαίνεται ότι διατηρήθηκαν ως κειμήλια για αρκετό καιρό αφότου είχαν πάψει να παράγονται.

Τα παραδείγματα με επίπεδη βάση από τη Θεσσαλονίκη χρονολογούνται με βάση το χρόνο καταστροφής του βαλανείου, στα ερείπια του οποίου αποκαλύφθηκαν, στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.⁵⁹² Το πρασινωπό οξυπύθμενο παράδειγμα δε διαθέτει ανασκαφικά δεδομένα και χρονολογείται στον 1^ο αι. με βάση τα ανάλογα ευρήματα από άλλες θέσεις.

26. Κύπελλα κωνικά με κυρτά τοιχώματα, δακτυλιόσχημης βάσης, Isings τύπος 34

(A/A καταλόγου 101-104)

BAA 10, BAA 11, BAA 15, BAA 17

⁵⁷⁸ Clairmont 1977, σ. 9, αρ. 28, πίν. 1.

⁵⁷⁹ Isings 1957, τύπος 29 σ. 44.

⁵⁸⁰ Cool, Price 1995, σ. 68. Stern 2001, σ. 46, 79-80, όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

⁵⁸¹ Robinson 1959, σ. 11-13, αρ. F18, F19, πίν. 1. Η ομάδα F χρονολογείται μεταξύ του 75 π.Χ. και του τέλους του 1^{ου} αι. π.Χ.

⁵⁸² Isings 1957, σ. 44.

⁵⁸³ Stern 2001, σ. 46.

⁵⁸⁴ Colchester, Cool, Price 1995, σ. 68-69, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία για τις ΒΔ επαρχίες της αυτοκρατορίας καθώς και επιλεκτικά των ανατολικών.

⁵⁸⁵ Locarno, Biaggio-Simona 1991, τ. 1, σ. 100, πίν. 10, από τάφους που χρονολογούνται στο α' μισό του 2^{ου} αι.

⁵⁸⁶ Magdalensberg. Czurda-Ruth 1979, σ. 99, αρ. 753-761, θραύσματα που χρονολογούνται ανασκαφικά πριν το 45.

⁵⁸⁷ Λιουμπλιάννα(Εμονα), Petru 1972, σ. 163, πίν. 70, από τάφο που χρονολογείται από νομίσματα του Αυγούστου και του Νέρωνα (27π.Χ.-14, 54-68).

⁵⁸⁸ Dusenbery 1967, σ. 46, αρ. 39. Dusenbery 1998, σ. 1086, 1088-1089, αρ. S 219-19, από τάφο που ανάγεται περί το 25.

⁵⁸⁹ Mansel, *Belleiten* 1940, σ. 133, εικ. 49b, που χρονολογούνται ανασκαφικά, πιθανώς, στο α' μισό του 1^{ου} αι..

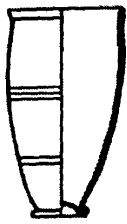
⁵⁹⁰ Vessberg 1952, σ. 120, εύρημα που χρονολογείται στην περίοδο των Αντωνίνων(138-192).

⁵⁹¹ Vessberg 1953, σ. 166, πίν. 58, εύρημα που χρονολογείται γύρω στο 220.

⁵⁹² Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

(Πίνακας 9)

26

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος λειασμένο με στίλβωση, σώμα κυλινδρικό με συμφυή, συχνά ογκώδη, δακτυλιόσχημη βάση. Είναι κατασκευασμένα από παχύ γυαλί που κοσμείται συνήθως με τρεις, εγχάρακτες, οριζόντιες αυλακώσεις, μία κάτω από το χείλος και άλλες δύο σε ίσες αποστάσεις στο σώμα, που το διαιρούν σε τρία ίσα τμήματα. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10-12 εκ.

Η τεχνική κατασκευής των αγγείων είναι η ελεύθερη εμφύσηση, και η βάση διαμορφώνεται με αναδίπλωση της μάζας του σώματος και εμπιέσής της. Η διακόσμηση τους εκτελείται με κοπή με τροχό. Ο τύπος είναι γνωστός και σε παραδείγματα από άργυρο, που ανάγονται στους χρόνους προ του 79⁵⁹³.

Πρόκειται για γνωστό τύπο⁵⁹⁴ που χρονολογείται στον 1^ο αι. Εμφανίζεται ήδη στο α' τέταρτο του αιώνα, συνεχίζει να παράγεται στο β' και γ' τέταρτο του 1^{ου} αι. και θεωρείται προϊόν βορειοϊταλικών υαλουργείων⁵⁹⁵. Χρονολογημένα παραδείγματα προέρχονται μεταξύ των άλλων από τις παρακάτω ανασκαφές: Colchester⁵⁹⁶, Asciburgium⁵⁹⁷, Vindonissa⁵⁹⁸, Locarno⁵⁹⁹, Magdalensberg⁶⁰⁰, Ακυληία⁶⁰¹, Moghegno⁶⁰², Solin(Salona)⁶⁰³, Παντικάπαιο⁶⁰⁴, Κόρινθο⁶⁰⁵, Σαμοθράκη⁶⁰⁶, Μυτιλήνη⁶⁰⁷ και Κνωσό⁶⁰⁸.

Η χρονολόγηση των αγγείων από τη Θεσσαλονίκη γίνεται με βάση το χρόνο καταστροφής του βαλανείου, στα ερείπια του οποίου αποκαλύφθηκαν, στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.⁶⁰⁹

27. Κόπελλα κωνικά με ευθύγραμμα τοιχώματα, με εμπιέσεις, αδιαμόρφωτης βάσης, Isings τύπος 32

(A/A καταλόγου 105)

MΘ 5951

(Πίνακας 9)

27

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος ελαφρά έξω νεύον, άπεργο, σώμα κωνικό, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη, πυθμένα ελαφρά κωνικό. Το αγγείο από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από διαφανές ελαφρά πρασινωπό γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10 εκ.

Ο τύπος των ποτηριών είναι κατασκευασμένος με ελεύθερη εμφύσηση και κυλινδισμό προκειμένου να αποκτηθεί το κωνικό σχήμα. Με μικρές ωθήσεις με αιχμηρό

⁵⁹³ Whitehouse 1997, σ. 227, σχόλια στο λήμμα αρ. 384, ευρήματα από την Πομπηία.

⁵⁹⁴ Isings 1957, τύπος 34 σ. 48-49.

⁵⁹⁵ Stern 2001, σ. 81.

⁵⁹⁶ Cool, Price 1995, σ. 68-69, αρ. 348-351, ευρήματα που χρονολογούνται στον 1^ο αι. Εκεί και αναλυτική βιβλιογραφία για τις ΒΔ επαρχίες της αυτοκρατορίας καθώς και επιλεκτικά των ανατολικών.

⁵⁹⁷ Van Lith 1987, σ. 48-50, αρ. 180-186, που χρονολογούνται στους χρόνους του Τιβερίου(14-37) και Νέρωνα(54-68).

⁵⁹⁸ Berger 1960, σ. 46, αρ. 105-106, που χρονολογούνται στους χρόνους λίγο πριν και κατά τη διάρκεια των Φλαβίων(69-96).

⁵⁹⁹ Biaggio-Simona 1991, τ. 1, σ. 115-116, που χρονολογούνται στα τέλη του 1^{ου} ή στις αρχές του 2^{ου} αι.

⁶⁰⁰ Czurda-Ruth 1979, σ. 102 αρ. 762-764, που χρονολογούνται στους χρόνους Τιβερίου(14-37) και Κλαυδίου(41-54).

⁶⁰¹ Calvi 1968, σ. 56 αρ. 135.

⁶⁰² Biaggio-Simona 2002, σ. 297-299, δεκατέσσερα παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά από τα τέλη του 1^{ου} μέχρι τις αρχές του 2^{ου} αι.

⁶⁰³ Auth 1975, σ. 161, αρ. 74 πίν. 30/74, που χρονολογείται, με βάση ανάλογα ευρήματα, γύρω στους χρόνους των Φλαβίων(69-96).

⁶⁰⁴ Kunina 1997, σ. 313 αρ. 295-6, 299 που χρονολογούνται ανασκαφικά στο γ' τέταρτο του 1^{ου} αι. και στα τέλη του 1^{ου}-αρχές 2^{ου} αι., αντίστοιχα.

⁶⁰⁵ Davidson 1952, σ. 101, αρ. 637, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 1^ο αι.

⁶⁰⁶ Dusenbery 1967, σ. 46 αρ. 41 αναχρονολογημένο από την ίδια στο Dusenbery 1998, σ. 1084-1085 αρ. S212-B, με νέα χρονολόγηση για τον τάφο, το α' τέταρτο του 1^{ου} αι.

⁶⁰⁷ Price 2002, εικ. 3 σ. 125, ευρήματα που απαντούν, σύμφωνα με την ερευνήτρια, και στην Βεγγάζη, και στην Κνωσό.

⁶⁰⁸ Price 1992, σ. 430, αρ. 203-204, πίν. 345, θραύσματα από στρώματα που χρονολογούνται στο α' μισό ή στα μέσα του 1^{ου} αι.

⁶⁰⁹ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομηγάλη 2001, σ. 141.

εργαλείο περιμετρικά διαμορφώνονται κατακόρυφες επιπέσεις που δημιουργούν την αίσθηση πτυχωτού. Το χείλος μετά την αποκοπή του *πλεονάσματος* παραμένει άπεργο ή λειαινεται ελαφρά εν ψυχρώ, οπότε και κοσμεείται και με εγχάραξη.

Αγγεία της κατηγορίας αυτής εμφανίζονται ήδη από το β' μισό του 1^{ου} αι. και παραμένουν σε χρήση μάλλον μέχρι τον 3^ο αι.⁶¹⁰, αν και φαίνεται ότι μετά τον 2^ο τα χείλη τους είναι συχνά στύβωμένα με πυράκτωση⁶¹¹.

Χρονολογημένα παράλληλα προέρχονται από: Κολωνία⁶¹², Trier(Treveri)⁶¹³, Düsseldorf⁶¹⁴, Vindonissa⁶¹⁵, Ticino Ελβετίας⁶¹⁶, Σλοβενία⁶¹⁷, Τόμιδα⁶¹⁸, Κύπρο⁶¹⁹, Αμαθούντα⁶²⁰, Τίρασα⁶²¹, Τριπολιτίδα⁶²², Καρανίδα⁶²³, Σαμοθράκη⁶²⁴, Παλατιανό(Ίωρο)⁶²⁵, Θήβα⁶²⁶, Αθήνα⁶²⁷, Ωρωπό⁶²⁸ και Κόρινθο⁶²⁹.

Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη δεν διατηρεί αυτόνομα χρονολογικά στοιχεία.

28. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμο τοιχώματα, με επιπέσεις, δακτυλιόσχημης βάσης, Isings τύπος 35

(A/A καταλόγου 106-109)
BAA 7, BAA 8, BAA 9, ΠΑΜ 65
(Πίνακας 9)

28

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος ελαφρά έξω νεύον, άπεργο, σώμα κωνικό, βάση συμφυή δακτυλιόσχημη, πυθμένα ελαφρά κωνικό. Το αγγείο από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από διαφανές ελαφρά πρασινωπό γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10-15 εκ.

Ο τύπος των ποτηριών είναι κατασκευασμένος με ελεύθερη εμφύσηση, κυλινδρισμό προκειμένου να αποκτηθεί το κωνικό σχήμα, και αναδίπλωση του ίδιου του σώματος για τη δημιουργία της δακτυλιόσχημης βάσης. Με μικρές ωθήσεις με αιχμηρό εργαλείο περιμετρικά διαμορφώνονται κατακόρυφες επιπέσεις που δημιουργούν την αίσθηση πτυχωτού, όπως συμβαίνει και με τον ελαφρά κωνικό πυθμένα. Το χείλος μετά την αποκοπή του *πλεονάσματος* παραμένει άπεργο ή λειαινεται ελαφρά εν ψυχρώ.

⁶¹⁰ Isings 1957, τύπος 32 σ. 46-47. Harden 1936, αρ. 376-82, 391-401.

⁶¹¹ Cool, Price 1995, σ. 88. Lazar 2003, σ. 101.

⁶¹² Fremersdorf, Polónyi- Fremersdorf 1984, αρ. 53, 57 σ. 21-22, ευρήματα που χρονολογούνται στο α' μισό του 3^{ου} αι.

⁶¹³ Goether-Polaschek 1977, τύπος 53c, αρ. 311-313 σ. 74, πίν 43, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} αι.

⁶¹⁴ Saldern 1974, σ. 106 αρ. 120, άγνωστης προέλευσης, που θεωρείται πιθανώς συριακό προϊόν του 2^{ου} αι.

⁶¹⁵ Berger 1960, σ. 46 αρ. 107-109, πίν. 7, του τελευταίου τρίτου του 1^{ου} αι. Δεν διατηρείται η βάση των αγγείων και επομένως παραμένει ασαφές το αν ήταν δακτυλιόσχημη ή απλή αδιαμόρφωτη.

⁶¹⁶ Biaggio-Simona 1991, v. 2, no 176.2.222, που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} αι.

⁶¹⁷ Lazar 2003, τύπος 3.5.1-6, σ. 98-102, εικ. 32, ευρήματα από διάφορες θέσεις στη Σλοβενία, ανασκαφικά χρονολογημένα στο β' μισό του 1^{ου} αι. και στον 2^ο αι.

⁶¹⁸ Bucovaľa 1968, αρ. 43 σ. 46, με συνευρήματα που το τοποθετούν στον 2^ο-3^ο αι.

⁶¹⁹ Vessberg 1956, πίν. 44, 25 παραδείγματα στο Μουσείο Λευκωσίας.

⁶²⁰ Vessberg 1953, σ. 164 εικ. 1.β, που χρονολογείται με νόμισμα Αντωνίου Πίου(138-161), στο β' μισό του 2^{ου} αι. Το αγγείο διαφέρει ελαφρά καθώς έχει κυλινδρικό και όχι κωνικό σχήμα.

⁶²¹ Lancel 1967, σ. 83-84 αρ. 163-164, σ. 18 τύπος 20, πίν. VIII.1.8, που χρονολογούνται με βάση πολυάριθμα ανάλογα, πιο κοντά, ευρήματα από τα ίδια νεκροταφεία στον 1^ο-3^ο αι.

⁶²² Price 1985, σ. 73, εικ. 6:2 αρ.14-6. Τα αγγεία δεν διαθέτουν ανασκαφικά δεδομένα. Αναφέρεται ότι παρόμοια παράγονταν στον όψιμο 1^ο και 2^ο αι. καθώς και αργότερα σε ανατολικές επαρχίες.

⁶²³ Harden 1936, τύπος A.II.1 αρ. 376-82 σ. 145-146, τύπος A.III.1 αρ. 391-401 σ. 147-148, πίν IV, XV, ευρήματα που, σύμφωνα με τις χρονολογήσεις της θέσης, η καταστροφή και απόρριψή τους, πρέπει να ανάγονται στους μετά τον 3^ο αι. χρόνους.

⁶²⁴ Dusenbery 1998, σ. 1089, αρ. S220-7, παρόμοιο εύρημα από τάφο που χρονολογείται γύρω στο 25.

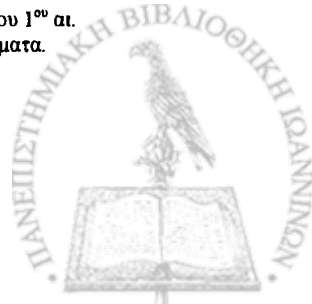
⁶²⁵ Αντωνάρας, Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2002, σ. 116, ευρήματα από το αρχαίο Ίωρο, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 1^ο-2^ο αι.

⁶²⁶ Haevnick 1981, σ. 123, 126-128, πίν. 40.8. Θραύσματα αγγείων, του 1^{ου}-3^{ου} αι., που δεν διαθέτουν ανασκαφικά χρονολογικά δεδομένα.

⁶²⁷ Whitehouse 1997, αρ. 169, σ. 111, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στα μέσα ή τέλη του 1^{ου} αι.

⁶²⁸ Πωλογιώργη 1998, σ. 44, αρ. 2, θραύσματα αγγείου από ταφή του 1^{ου} αι., με βάση τα γυάλινα κτερίσματα.

⁶²⁹ Davidson 1952, σ. 103, εικ. 9, αρ. 644, σ. 101-102, που προέρχεται από τάφο του 1^{ου} ή 2^{ου} αι.

Ο τύπος των ποτηριών εμφανίζεται στο β' μισό του 1^{ου} αι. και συνεχίζει να κυκλοφορεί και στον 2^ο αι.⁶³⁰ Παραδείγματα είναι γνωστά από το Colchester⁶³¹, Κολωνία⁶³², Trier(Treviri)⁶³³, Vindonissa⁶³⁴, σλοβενική Logatec(Longaticum)⁶³⁵, Τριπολίτιδα⁶³⁶, Κριμαϊκό Νυμφαίο⁶³⁷, Τόμιδα⁶³⁸, Herculanaeum⁶³⁹, Κύπρο⁶⁴⁰, Θήρα⁶⁴¹, Αντίκυρα⁶⁴², Θήβα⁶⁴³, Ωρωπό⁶⁴⁴ και Κόρινθο⁶⁴⁵.

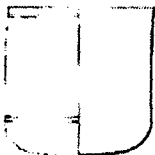
Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη δεν διατηρεί αυτόνομα χρονολογικά στοιχεία και εντάσσεται με βάση τα παράλληλα στο β' μισό του 1^{ου} ή στον 2^ο αι.

29. Κύπελλα κυλινδρικά

(A/A καταλόγου 110-111)

BY 227/52, MΘ 3763

(Πίνακας 10)

29

Το αγγείο του τύπου αυτού έχει χείλος άπεργο, κατακόρυφα τοιχώματα που δημιουργούν το κυλινδρικό σώμα, βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 8 εκ.

Είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, κυλινδρισμό, προκειμένου να αποκτήσει το κυλινδρικό του σχήμα, και εμπίεση με αμβλύ εργαλείο για να καταστεί επίπεδη η βάση του. Μετά την ανόπτηση του αγγείου και πιθανότατα σε άλλο εργαστήριο, προστίθεται ο διάκοσμος με τροχό.

Τα δύο παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από εντελώς διαφορετικό υλικό, που ενδεχομένως υποδηλώνει και διαφορετικά κέντρα παραγωγής. Το ένα είναι φτιαγμένο από πρασινωπό γυαλί, όχι ιδιαίτερα καλής ποιότητας, ενώ το δεύτερο από πλήρως αποχρωματισμένο και πολύ καλής ποιότητας γυαλί.

Τα ευρήματα δεν διαθέτουν ανασκαφικά δεδομένα που θα επέτρεπαν την ακριβή χρονολόγησή τους. Παρόμοιου σχήματος αγγεία είναι γνωστά από το Ην. Βασίλειο⁶⁴⁶, ενώ και ο διάκοσμος των αγγείων, με αβαθείς εγχάρακτες αυλακώσεις αμελώς χαραγμένες, γνωρίζει μεγάλη διάδοση σε κύπελλα από τις ίδιες περιοχές του 2^{ου}, κυρίως, αι.⁶⁴⁷. Στην ίδια χρονική περίοδο εντάσσονται και αρκετά συγγενικά ευρήματα

⁶³⁰ Isings τύπος 35 σ. 49-50. Όπου παρατηρείται ότι αποτελεί συχνότερο εύρημα στις μεσογειακές και σπανιότερο στις ΒΔ ρωμαϊκές επαρχίες.

⁶³¹ Cool, Price 1995, σ. 69-70, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} και στις αρχές του 2^{ου} αι. Παράτιθεται και πλούσια βιβλιογραφία χρονολογημένων ευρημάτων από το Ην. Βασίλειο και άλλες ΒΔ επαρχίες που εντάσσονται στο παραπάνω πλαίσιο.

⁶³² Fremersdorf, Polónyi-Fremersdorf 1984, αρ. 62, 63 σ. 24-25, ευρήματα που χρονολογούνται στο α' μισό του 3^{ου} αι.

⁶³³ Goether-Polaschek 1977, τύπος 58c, αρ. 359-361 σ. 81-82, εικ. 29, πίν. 45, που χρονολογούνται στον 4^ο αι.

⁶³⁴ Berger 1960, σ. 46 αρ. 107-109, πίν. 7, του τελευταίου τρίτου του 1^{ου} αι. Δεν διατηρείται η βάση των αγγείων και επομένως δεν γίνεται σαφές το αν ήταν δακτυλιόσχημη ή απλή αδιαμόρφωτη.

⁶³⁵ Lazar 2004, σ. 60-61, αρ. 12, 13, από χώρο με ευρήματα του β' μισού του 1^{ου} μέχρι και του 3^{ου} αι. Τα ίδια τα αγγεία χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα από τη Σλοβενία, που παρουσιάζονται αναλυτικά στο άρθρο, στον όψιμο 1^ο ή στο 2^ο αι.

⁶³⁶ Price 1985, σ. 73, εικ. 6:2 αρ.17, θεωρείται προϊόν του 1^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁶³⁷ Kupina 1997, αρ. 303, σ. 315, που θεωρείται κυπριακό προϊόν, και άλλο από ιδιωτική συλλογή της Ρωσίας Kupina 1997, αρ. 304, σ. 315, που θεωρείται κυπριακό προϊόν και χρονολογούνται με βάση ανάλογα στον 1^ο αι.

⁶³⁸ Bucovaľ 1968, αρ. 52 σ. 50, με συνευρήματα που το τοποθετούν στον 1^ο-2^ο αι. Άλλα δύο ευρήματα που χρονολογούνται με μεγαλύτερη ακρίβεια στο β' μισό του 1^{ου} αι. στο Bucovaľ 1984, σ. 62 εικ.7.

⁶³⁹ Scatozza-Höricht, σ. 40-41 αρ. 69, πίν. IX, XXVIII.1249, τύπος που εμφανίζεται επίσης και στην Πομπηία, στα ευρήματα του 79.

⁶⁴⁰ Vessberg 1952, σ. 123, πίν. IV.13-16, χωρίς ανεξάρτητα χρονολογικά στοιχεία.

⁶⁴¹ Dragendorff 1903, σ. 286-288 εικ. 481 t, u. Από τάφους που χρονολογούνται στον 2^ο αι.

⁶⁴² E. Μπαζιωτοπούλου-Βαλαβάνη, *ΑΔ* 35, 1980, Χρονικά Β1, σ. 262-263, πίν. 114, αγγείο από τάφο που χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} έως στο 2^ο αι. και δεύτερο από τάφο που χρονολογείται με νόμισμα Δομιτιανού (81-96).

⁶⁴³ Haevernick 1981, σ. 123, 126-128, πίν. 40.7 16. Θραύσματα αγγείων, του 1^ο-3^{ου} αι., που δεν διαθέτουν ανασκαφικά χρονολογικά δεδομένα.

⁶⁴⁴ Πωλογιώργη 1998, σ. 42, αρ. 7, θραύσματα αγγείου από ταφή του β' μισού του 1^{ου} αι., με βάση τα γυάλινα κτερίσματα.

⁶⁴⁵ Davidson 1952, σ. 103, εικ. 9, αρ. 645-648 σ. 101-103, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο και 2^ο αι. Warner-Slane 1986, σ. 302, αρ. 148, εύρημα από στρώμα του οποίου η πλειονότητα των ευρημάτων ανάγεται στο β' και γ' τέταρτο του 1^{ου} αι., αν και υπάρχουν όστρακα του πρώιμου 2^{ου} αι., βλ. σ. 308-309.

⁶⁴⁶ Price, Cottam 1998, σ. 94-95, εικ. 34. Ο τύπος είναι πολύ διαδεδομένος, κυρίως σε ανασκαφές κατοικιών, και χρονολογείται στο β' και γ' τέταρτο του 2^{ου} αι.

⁶⁴⁷ Cool, Price 1995, σ. 79-82. Η διακοσμητική αυτή τεχνική, παρότι είναι γνωστή σε κυλινδρικά κύπελλα ήδη από τα τέλη του 1^{ου} αι., γνωρίζει μεγάλη διάδοση κυρίως στο β' και γ' τέταρτο του 2^{ου} αι., ενώ κατά τον 3^ο αι. η χρήση της μειώνεται.

από την Νάζο⁶⁴⁸ και την Κύπρο, τα οποία όμως κοσμούνται με κατακόρυφες επιπέσεις και θεωρούνται τοπικά προϊόντα⁶⁴⁹. Τέλος, τα πιο κοντινά, ίσως, ευρήματα προέρχονται από την περιοχή του Ευξείνου Πόντου, Ταναΐδα⁶⁵⁰, Παντικάπαιο⁶⁵¹, Τόμιδα⁶⁵², και ανάγονται στο β' μισό του 2^{ου} και στον πρώιμο 3^ο αι. Επομένως, παρότι δεν είναι σαφές αν υπήρχαν δύο ή περισσότερα κέντρα παραγωγής, π.χ. στη Δύση και στον Ευξείνο Πόντο, που κατασκεύαζαν χαμηλά, κυλινδρικά κύπελλα τα οποία διακοσμούνταν με οριζόντιες αβαθείς εγχάρακτες αυλακώσεις, είναι αρκετά σαφές ότι χρονολογικά τα αγγεία αυτά εντάσσονται στα μέσα του 2^{ου} με αρχές του 3^{ου} αι.

30. Κύπελλα ωσειδή

(Α/Α καταλόγου 112)

ΜΘ 5952

(Πίνακας 10)

30

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος άπεργο, σώμα ωσειδές, βάση συμφυή δακτυλιόσχημη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 8 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονται με ελεύθερη εμφύσηση, και χειρισμούς με λαβίδα, προκειμένου να διαμορφωθεί η βάση τους. Το χείλος παρέμενε με το πλεόνασμα κατά την ανάπτηση και αφού χαρασσόταν ο εγχάρακτος διάκοσμος, κοβόταν στο επιθυμητό ύψος, με τρόπο αμελή που διατάρασσε τις εγχαραξεις του χείλους, κατά τρόπο αρκετά συνηθισμένο στην υστερορωμαϊκή περίοδο.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Ένα μόνον ακριβές παράλληλο του αγγείου εντοπίστηκε στη Σερβία, στο Κολοναί⁶⁵³. Επίσης, ο τύπος των αγγείων αυτών φαίνεται ότι σχετίζεται άμεσα, αν δεν ταυτίζεται, με αγγεία γνωστά και στην Τριερ (Treviri)⁶⁵⁴. Γενικότερα όμως, η πλέον συγγενική του ομάδα είναι τα κωνικά ή σωληνωτά ποτήρια⁶⁵⁵, που, όπως και τα παραπάνω παράλληλα, το εντάσσουν στην παραγωγή μεταξύ του τέλους του 3^{ου} και των αρχών του 5^{ου} αι. Στην ίδια περίοδο οδηγούν και τα γυάλινα συνευρήματά του⁶⁵⁶.

31. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμο τοιχώματα, λεία, αδιαμόρφωτης βάσης

(Α/Α καταλόγου 113-119)

BY 165, ΜΘ 513, ΜΘ 7167, ΜΘ 21393, ΜΘ 21958, ΠΑΜ 70, ΠΑΜ 93

(Πίνακες 10-11)

31

Τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη έχουν χείλος άπεργο, ανεστραμμένο κωνικό σώμα, τοιχώματα ευθέα, βάση στενή επίπεδη⁶⁵⁷. Η πλειονότητα έχουν επίπεδο πυθμένα⁶⁵⁸ ενώ ένα μόνο έχει ελαφρά κοίλη βάση⁶⁵⁹. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 14 εκ.

⁶⁴⁸ Ζαφειροπούλου 1999, πίν. 88^ε, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁶⁴⁹ Vessberg 1956, τύπος A IV a 2, σ. 142, εικ. 44/30-31. Βλ. επίσης, Hayes 1975, σ. 64, αρ. 188-190, αγγεία που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στο μισό 2^{ου}-πρώιμο 3^ο αι.

⁶⁵⁰ Sorokina 1965, σ. 296, πίν. 1/2-8, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό 2^{ου}-πρώιμο 3^ο αι. και ορισμένα ειδικότερα από στρώμα καταστροφής που χρονολογείται γύρω στο 240.

⁶⁵¹ Sorokina 1965, σ. 295 με αναλυτική βιβλιογραφία στην υποσημ. 9. Τα ευρήματα προέρχονται από τάφους χρονολογημένους με νομίσματα αλλά και γενικότερα από το περιεχόμενό τους στα τέλη του 2^{ου} με αρχές του 3^{ου} αι.

⁶⁵² Kupina 1997, σ. 319, αρ. 327, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά αλλά και με βάση ανάλογα ευρήματα στο β' μισό 2^{ου}-α' μισό 3^{ου} αι.

⁶⁵³ Bucovała 1968, σ. 47, αρ. 46, παρόμοιο αγγείο, με ελαφρά έξω νεύον χείλος, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο 2^ο-3^ο αι.

⁶⁵⁴ Ružić 1994, σ. 50, αρ. 967, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

⁶⁵⁵ Goether-Polaschek 1977, τύπος 58b, σ. 80-81, αρ. 352-357, πίν. 45, εικ. 28, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι. Ο τύπος 64, σ. 87-88, αρ. 384-386, εικ. 33, πίν. 46, φαίνεται ότι αποτελεί κοντύτερη και φαρδύτερη παραλλαγή του ίδιου τύπου, και επίσης ανάγεται στα μέσα του 4^{ου} αι.

⁶⁵⁶ Τύπος 32.

⁶⁵⁷ Δύο ιανόμορφα μυροδοχεία τύπου 146 του 3^{ου}-4^{ου} αι.

⁶⁵⁸ Isings 1957, σ. 129, τύπος 106a, b, c, d. Αναλόγως με τη διαμόρφωση της βάσης τους και σε συνάρτηση με το αν είναι διακοσμημένα ή όχι έχουν διακριθεί σε τέσσερις βασικές κατηγορίες.

Τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Τα αγγεία αυτά κατασκευάζονται με ελεύθερη εμφύσηση και κυλινδισμό προκειμένου να αποκτήσουν το κωνικό τους σχήμα ή με εμφύσηση σε κωνική μήτρα. Το γεγονός ότι δεν διακρίνεται ίχνος κάνης σε κανένα δείγμα σε συνδυασμό με το ότι το χείλος τους είναι άπεργο δείχνουν ότι η αποκοπή του πλεονάσματος γινόταν εκ των υστέρων, μετά την ανόπτηση του αγγείου. Η αποκοπή επιτελούταν με τη βοήθεια εγχάραξης με τροχό στο επιθυμητό ύψος και με ξαφνική άνοδο της θερμοκρασίας στο σημείο εκείνο⁶⁶⁰.

Συνήθως κοσμούνται με δέσμες οριζόντιων εγχαράξεων, ή σπανιότερα με παραστάσεις χαραγμένες με τροχό. Αρκετά συχνά κοσμούνται περιμετρικά με χρωματιστές κηλίδες, μίας ή περισσότερων αποχρώσεων, μεμονωμένες ή σε ομάδες.

Αγγεία του τύπου χρονολογούνται στον 4^ο και στις αρχές του 5^{ου} αι. Παραδείγματα του τύπου έχουν βρεθεί σε διάφορες θέσεις στη Βρετανία⁶⁶¹, στη Γαλλία⁶⁶² και στο Στρασβούργο⁶⁶³, Γερμανία: Trier(Treviri)⁶⁶⁴, Ελβετία: Augst⁶⁶⁵, Ουγγαρία⁶⁶⁶: Intercisa⁶⁶⁷, Brigetio⁶⁶⁸, Βουδαπέστη(Aquincum)⁶⁶⁹, Ságvár⁶⁷⁰, Ρουμανία: Apulum, Sintana de Mures, Bologa και Gornea⁶⁷¹, Σλοβενία: Ravno Brdo⁶⁷², Βοσνία και Ερζεγοβίνη: Stoca⁶⁷³, Κροατία: Sisak(Siscium), Virobica, Sen, Solin(Salona), Popon Dol, Radovanci⁶⁷⁴, Sirmium⁶⁷⁵, Sviloš, Σερβία και Μαυροβούνιο: Komnini(Municipium "S...")⁶⁷⁶, "Kruševlje"⁶⁷⁷, Gradac⁶⁷⁸, Čezava(Novae)⁶⁷⁹, Karataš(Diana)⁶⁸⁰, Ravna(Timacum Minus)⁶⁸¹, Βελγιάδι(Singidunum)⁶⁸², Bela Palanka(Remesiana)⁶⁸³, Kostolac⁶⁸⁴, ΠΓΔΜ: Marvinci⁶⁸⁵, Βουλγαρία: Krivina(Iatrus)⁶⁸⁶, Σαζόπολη(Απολλωνία)⁶⁸⁷. Μικρότερα θραύσματα του τύπου έχουν εντοπισθεί και σε

⁶⁵⁸ Τύπος 106 a της Isings 1957, σ. 126-129. Σε αυτά συγκαταλέγονται τα MΘ 513, MΘ 7167, MΘ 21393, MΘ 21958.

⁶⁵⁹ Τύπος 106 b της Isings 1957, σ. 126-129. Σε αυτά συγκαταλέγεται το BY 165.

⁶⁶⁰ Stern 2001, σ. 293 αρ.157. Για διαφορετική διαμόρφωση χευλών βλ. Stern 2991, σ. 294 αρ 158.

⁶⁶¹ Cool, Price 1995, σ. 88-92. Όλα χρονολογούνται στον 4^ο αι. κ.ε και μαζί με τα ημισφαιρικούς σκύφους αποτελούν τις πολυπληθέστερες ομάδες στα σύνολα των αγγείων πόσης του 4^{ου} αι. στις ΒΔ επαρχίες της αυτοκρατορίας.

⁶⁶² Morin-Jean 1922-23, κωνικό αγγείο με επίπεδη βάση, (τύπος 106) σ. 140-141 εικ. 262 και οξυπόθμενο κωνικό αγγείο, (τύπος 107), σ. 142, εικ. 189.

⁶⁶³ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 145-152, αρ. 321, 324, 327, 331, 333, 335, 338. Τα αγγεία χρονολογούνται στον 4^ο και στις αρχές του 5^{ου} αι. Στο έργο παρατίθεται πλούσια βιβλιογραφία για τα ευρήματα των βορειοδυτικών επαρχιών.

⁶⁶⁴ Goether-Polaschek 1977, πίν. 43/314.

⁶⁶⁵ Rützi 1991, τ. 2, πίν. 66-67, αρ. 1434-50 τύπος AR 68. σ. 75. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη του 4^{ου} αρχές 5^{ου} αι.

⁶⁶⁶ Barkóczy 1988, σ. 82-95 αρ. 98-110, πίν. IX-X, LXXIII. Τα ευρήματα προέρχονται από διάφορες θέσεις και χρονολογούνται στο β' μισό του 4^{ου} ή στις αρχές του 5^{ου} αι. τα περισσότερα με βάση ανασκαφικά δεδομένα. Ιδίως τα αρ. 105-108 που κοσμούνται με εγχάρακτες αυλακώσεις, πιθανολογείται ότι αποτελούν βορειοϊταλικά προϊόντα.

⁶⁶⁷ Radnóti 1957, σ. 153, πίν. XXXIII/12.

⁶⁶⁸ Barkóczy 1968, σ. 78 αρ. 47, πίν. 38/1. Από νεκροταφείο του 4^{ου}-αρχών 5^{ου} αι.

⁶⁶⁹ Kaba 1958, σ. 447, πίν. II/4. Benkő 1962, T. XXXIV/6.

⁶⁷⁰ Burger 1966, σ. 137, τύπος 7. Πολλά παραδείγματα από τάφους των μέσων του 4^{ου} αι. Παρατηρήθηκε η χρήση τους και ως αγγείων πόσης και ως λυχνιών. Επίσης στη σημ. 433, γίνεται αναφορά σε πολλά άλλα αντίστοιχα ευρήματα από θέσεις του ίδιου ανασκαφέα.

⁶⁷¹ Baluta 1978, σ. 105, εικ. 5/5. Η γενική χρονολόγηση στον 4^ο αι. μάλλον γίνεται με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία, διότι δεν γίνεται αναφορά σε ανασκαφικά δεδομένα.

⁶⁷² Petru 1974, σ. 17, πίν. VIII/6. Χρονολογείται στο β' μισό του 4^{ου} αι. με βάση τα συνευρήματα του από τον τάφο.

⁶⁷³ Paskvalin 1974, σ. 135, πίν. VIII/2. Χρονολογείται στον 4^ο αι. με βάση αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του τάφου στον οποίο βρέθηκε αλλά και σε συνδυασμό με τη διεθνή βιβλιογραφία.

⁶⁷⁴ Damevski 1974, σ. 66, πίν. XV/4. Δεν αναφέρεται άλλος τρόπος χρονολόγησης και πιθανώς βασίζεται στα διεθνή ανάλογα.

⁶⁷⁵ Ceramanović-Kuzmanović 1981, τύπος III/2^A, σ. 11-12, 18, πίν. III, φωτ. 10. Από στρώμα νεκροταφείου που ανάγεται στον 3^ο-4^ο αι. Άλλο παράδειγμα στη Saranović Svetek 1986, σ. 61 αρ. 48, πίν. IV,2, που βρέθηκε με νομίσματα του 4^{ου} αι.

⁶⁷⁶ Ceramanović-Kuzmanović 1974, σ. 180, πίν. V/3.

⁶⁷⁷ Saranović-Svetek 1986, σ. 61 αρ. 52. Πρόκειται για κλειστό τάφο με νόμισμα Κωνσταντίνου II (337-361). Το αγγείο φέρει εγχάρακτη επιγραφή γύρω από το χείλος «ACCIPE CALICE PIE ZES».

⁶⁷⁸ Ružić 1994, σ. 51, αρ. 975-976. Χρονολογούνται, μάλλον ανασκαφικά, στο β' μισό του 4^{ου} -αρχές 5^{ου} αι.

⁶⁷⁹ Ružić 1994, σ. 51 αρ. 977 πίν. XXXVIII/7. Χρονολογείται, μάλλον ανασκαφικά, στον 4^ο αι.

⁶⁸⁰ Ružić 1994, σ. 51 αρ. 978 πίν. XXXVIII/8. Χρονολογείται, μάλλον ανασκαφικά, στο β' μισό του 4^{ου} αι.

⁶⁸¹ Ružić 1994, σ. 51 αρ. 1002-1007, πίν. XXXVIII/11. Χρονολογούνται, μάλλον ανασκαφικά, στο β' μισό 4^{ου} -αρχές 5^{ου} αι.

⁶⁸² Nikolić-Dorđević 1990, σ. 48, πίν. III/31, IV/32-33. Από στρώμα του α' μισού του 4^{ου} αι.

⁶⁸³ Rejić 1982, εικ. 1.

⁶⁸⁴ Ružić 1994, σημ. 106 στη σ. 50. Χρονολογείται με νόμισμα Τραϊανού (98-117) και θεωρείται αρχέτυπο για την παραγωγή του 4^{ου} αι.

⁶⁸⁵ Κοσμημένο με μπλε κηλίδες παράδειγμα: Sokolovska 1986, σ. 127, πίν. 48/4, από τάφο που χρονολογείται με βάση νομίσματα στα χρόνια του Κωνσταντίνου(305-306). Ακόσμητο παράδειγμα: Sokolovska 1986, σ. 114, πίν. 45/15, από τάφο που χρονολογείται με βάση νομίσματα στα μέσα του 4^{ου} αι.

⁶⁸⁶ Gomolka 1979, σ. 149 και 157-158, αρ 80-81, 84, 91, πίν. 58, 60.

⁶⁸⁷ Minčev 1988, τύπος XXIV σ. 49, αρ. 41, πίν. VIII,41. Πρόκειται για εντελώς κωνικό αγγείο της υποκατηγορίας της Isings 106c. Χρονολογείται στον 4^ο αι. με βάση διεθνή ανάλογα ευρήματα.

ανασκαφές στην Βάρνα(Οδησσό), Balčik(Διονυσόπολις) και Nesebar(Μεσήμβρια)⁶⁸⁸. Ακόμη, πολλά αγγεία του τύπου, διακοσμημένα με μπλε κηλίδες, έχουν βρεθεί στην παρευξείνιο νότια Ρωσία⁶⁸⁹ χωρίς ωστόσο να είναι εξακριβωμένος ο τόπος παραγωγής τους. Στην Καρανίδα⁶⁹⁰ βρέθηκαν πολλά κωνικά αγγεία και από το ίδιο σημείο πρέπει να προέρχονται και άλλα που βρίσκονται σε δυτικές συλλογές με τόπο προέλευσης το Φαγιούμ. Το κοντινότερο γεωγραφικά παράλληλο αποτελεί, το μόνο δημοσιευμένο ελληνικό παράδειγμα, εύρημα από την Πιερία⁶⁹¹.

Ένας από τους τύπους παραγωγής κωνικών αγγείων είναι το Jalame στο Ισραήλ⁶⁹². Το εργαστήριο, σύμφωνα με τα νομισματικά ευρήματα δραστηριοποιείται μεταξύ του 351 και 383⁶⁹³. Σύμφωνα με την ερευνήτρια του τα δυτικά προϊόντα διαφέρουν ελάχιστα από τα ανατολικά. Τα συροπαλαιστινιακά είναι αχνοπράσινα, σχεδόν άχρωμα, και συνήθως με αρκετά παχιά τοιχώματα. Τα Αιγυπτιακά είναι λαδοπράσινα, έχουν πιο λεπτά τοιχώματα και συχνά διακοσμούνται με κηλίδες στο χρώμα του μπλε του κοβαλτίου, όπως άλλωστε και τα συροπαλαιστινιακά προϊόντα. Επειδή και στη Δ. Ευρώπη έχει βρεθεί μεγάλος αριθμός παραδειγμάτων, είναι πιθανό να κατασκευάζονταν σε διάφορα κέντρα και εκεί. Ορισμένα από τα δυτικά εκτός από μπλε έχουν και κηλίδες άλλων αποχρώσεων, φαινόμενο που δεν έχει παρατηρηθεί σε παραδείγματα ανατολικής προέλευσης, και θεωρείται ότι αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των δυτικών προϊόντων⁶⁹⁴. Τέλος, αγγεία της κατηγορίας, με παχιά πρασινωπά τοιχώματα, πιθανώς παράγονταν και στην Παννονία⁶⁹⁵.

Κατά καιρούς τα αγγεία του τύπου έχουν θεωρηθεί λυχνίες και κύπελλα. Κατά πάσα πιθανότητα χρησιμοποιούνταν και για τις δύο χρήσεις. Ελαιώδη κατάλοιπα έχουν διατηρηθεί στα τοιχώματα αγγείων από την Καρανίδα και σε ενός από τη βόρεια Γαλλία⁶⁹⁶. Κατά πάσα πιθανότητα τοποθετούνταν σε ξύλινους τριποδίσκους σαν αυτούς που ανακαλύφθηκαν στην Καρανίδα⁶⁹⁷, είτε χρησιμοποιούνταν ως λυχνίες είτε ως κύπελλα. Για τη χρήση τους ως λυχνίες⁶⁹⁸ διαφωτιστικό επίσης είναι ψηφιδωτό του 4^{ου} αι. από την συναγωγή στη Χαμμάτ της Τιβεριάδας, όπου απεικονίζονται γυάλινες κωνικές λυχνίες στους βραχίονες της επτάφωτης λυχνίας, μενόραχ.⁶⁹⁹ Τη χρήση τους ως κύπελλα αποδεικνύει η εγχάρακτη επιγραφή "ACCIPE CALICE PIE ZES" στα χείλη ενός δείγματος από τη Βοϊβοδίνη⁷⁰⁰ καθώς επίσης και οι παραστάσεις δύο τάφων του 4^{ου} αι. από τη Θεσσαλονίκη⁷⁰¹ και από το Οσένοβο Βάρνας⁷⁰². Τέλος, μία διαφορετική, και κατά πάσα πιθανότητα προσωρινή, χρήση των αγγείων αυτών, σε παίγνια, υποδηλώνεται από την εύρεση τεσσάρων ζαριών μέσα σε ένα κωνικό αγγείο από την Καρανίδα⁷⁰³.

Κανένα από τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη δεν διαθέτει ακριβή χρονολογικά στοιχεία και η χρονολόγησή τους μπορεί να γίνει μόνο με βάση τα παράλληλά τους στον 4^ο ή στις αρχές του 5^{ου} αι.

32. Κύπελλα κωνικά με ευθύγραμμα τοιχώματα, λεία, δακτυλιόσχημης βάσης, Isings τύπος 109c

α. Ραδινά:

(A/A καταλόγου 120-121)

MΘ 21007, MΘ 21957

(Πίνακας 11)

β. Ευρύστομα:

(A/A καταλόγου 122)

BY 317/8

⁶⁸⁸ Minčev 1992, τύπος II.4, σ. 75, σχ. 6.

⁶⁸⁹ Sorokina 1970, σ. 70-79. Sorokina 1971, πίν. 3/2, πίν. 4/3.

⁶⁹⁰ Harden 1936, σ. 155-166 αρ. 457-463, πίν. 5 και 16.

⁶⁹¹ Εύρημα από την Πηγή Αθηνάς στον Πλαταμώνα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στην όψιμη αυτοκρατορική περίοδο. *Αδάμ-Βελένη, Πουλάκη, Τζαναβάρη 2003*, σ. 212, αρ. 195.

⁶⁹² Weinberg 1988, σ. 87-94, εικ. 4-46, 4-47.

⁶⁹³ Merker 1988, σ. 103.

⁶⁹⁴ Fremersdorf 1962, σ. 9, όπου θεωρείται ότι η πολυχρωμία των κηλίδων εκφράζει την αισθητική των γερμανικών φύλων και εμφανίζεται γύρω στο 260. Israeli 2003, σ. 193.

⁶⁹⁵ Barkóczy 1988, σ. 84-85, αρ.109f, πίν. 10.

⁶⁹⁶ Weinberg 1988, σ. 89. Harden 1936, σ. 155 σημ. 2.

⁶⁹⁷ Dauterman-Maguire, Maguire, Duncan-Flowers 1989, σ. 62.

⁶⁹⁸ Crowfoot, Harden 1931, σ. 197-200.

⁶⁹⁹ Gorin-Rosen 1998, σ. 24.

⁷⁰⁰ Saranović-Svetek 1986, αρ. 52, σ. 61, πίν IV, I

⁷⁰¹ Έγχρωμη απεικόνισή του στο Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), σ. 532-533.

⁷⁰² Minčev, Georgiev 1981, σ. 11-12, πίν. VIII₁.

⁷⁰³ Harden 1936, σ. 155.

(Πίνακας 11)

32

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος άπεργο, ελαφρά έξω νεύον, σώμα κυλινδρικό ή κωνικό, βάση συμφυή δακτυλιόσχημη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 9-11 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονται με ελεύθερη εμφύσηση, κυλινδισμό και χειρισμούς με λαβίδα, προκειμένου να διαμορφωθεί η βάση.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Μπορούν να διακριθούν τα παραδείγματα του τύπου σε δύο ομάδες:

α. Στα ραδινότερα, που αποτελούν, τουλάχιστον ως προς το σχήμα τους, εξέλιξη των ποτηριών του 1^{ου}-2^{ου} αι.⁷⁰⁴. Χρονολογημένα ανάλογα ευρήματα προέρχονται από θέσεις στη Γερμανία⁷⁰⁵: Βόννη⁷⁰⁶, Zülrich-Enzen⁷⁰⁷, Mainz⁷⁰⁸, Trier(Treviri)⁷⁰⁹, Κολωνία⁷¹⁰, Ουγγαρία: Brigetio⁷¹¹, Κροατία: Sirmium⁷¹², Σερβία και Μαυροβούνιο: Βελιγράδι(Singidunum)⁷¹³, Novi Sad⁷¹⁴, Kolonrat⁷¹⁵, Κύπρο⁷¹⁶, που στο σύνολό τους χρονολογούνται μεταξύ του β' μισού του 3^{ου} και το β' μισό του 4^{ου} αι. Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη δεν διαθέτουν ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία και κατ' αναλογία εντάσσονται στην ίδια περίοδο.

β. Στα πιο ευρύστομα παραδείγματα. Χρονολογημένα ανάλογα ευρήματα προέρχονται από θέσεις στη Γερμανία: Mainz⁷¹⁷, Samson⁷¹⁸, Ουγγαρία: Kisàrpàs⁷¹⁹, Ságvár⁷²⁰, Savaria⁷²¹, Βουλγαρία: Čezana(Novae)⁷²², Σερβία και Μαυροβούνιο: Kolonrat⁷²³ και Κύπρο⁷²⁴, που στο σύνολό τους χρονολογούνται μεταξύ του 4^{ου} και τις αρχές του 5^{ου} αι. Το ίδιο το εύρημα χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι.⁷²⁵

33. Κυλινδρικά ποτήρια με μικρό έμβολο

(A/A κατάλογου 123-129)

BY 38, «MΘ ακατάγραφο 5», MΘ 21959, ΠΑΜ 68, ΠΑΜ 85, ΠΑΜ 86, ΠΑΜ 87

(Πίνακες 11-12)

⁷⁰⁴ Isings 1957, τύπος 34, τύπος 26

⁷⁰⁵ Harter 1999, σ. 77, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία του γερμανικού κόσμου.

⁷⁰⁶ Follmann-Schulz 1988 σ. 82-83, αρ 281-284, πίν. 35, ευρήματα που χρονολογούνται στο β' μισό του 3^{ου} αι.

⁷⁰⁷ Follmann-Schulz 1989a, σ. 49, 51 αρ. 4, εικ. 1/4, εύρημα από σαρκοφάγο με ταφή που χρονολογείται γύρω στο 360.

⁷⁰⁸ Harter 1999, σ. 77, τύπος B22b, που χρονολογούνται στο β' μισό του 3^{ου} μέχρι το β' τέταρτο του 4^{ου} αι.

⁷⁰⁹ Goether-Polaschek 1977, σ. 76-80, αρ. 323-358, πίν. 16/175a, 16/176b, 21/230d, 23/249a, 25/295a, 44-45, τύπος 58a, που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ των αρχών και του β' μισού του 4^{ου} αι.

⁷¹⁰ Fremersdorf 1959, σ. 74, πίν. 116-117, δύο παραδείγματα κοσμημένα με επίθετο πλέγμα γυαλιού, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} αι.

⁷¹¹ Barkóczy 1988, σ. 78, αρ. 84-85, τύπος 42, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου} - αρχές 4^{ου} αι.

⁷¹² Šaranović-Svetek 1986, σ. 60, αρ. 41, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι. Cermanović-Kuzmanović 1981, σ. 18, αρ. 53, 54, ευρήματα που χρονολογούνται γενικά στον 4^ο αι.

⁷¹³ Ružić 1994, σ. 50, αρ. 964, που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

⁷¹⁴ Šaranović-Svetek 1986, σ. 60, αρ. 44, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο αι.

⁷¹⁵ Ružić 1994, σ. 50, αρ. 965, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

⁷¹⁶ Vessberg 1952, τύπος B.II.β.2, σ. 123, πίν. IV/2-5, χωρίς ιδιαίτερα χρονολογικά στοιχεία.

⁷¹⁷ Harter 1999, σ. 78, τύπος B24, αγγείο με επίθετη ίνα που χρονολογείται στο β' μισό του 4^{ου} - αρχές 5^{ου} αι.

⁷¹⁸ Harter 1999, σ. 78 σημ 353, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία. Εύρημα που χρονολογείται στα τέλη 4^{ου} - αρχές 5^{ου} αι.

⁷¹⁹ Barkóczy 1988, σ. 80-82, αρ. 92, 96, πίν. VIII, IX τύπος 47a, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 4^{ου} - αρχές 5^{ου} αι.

⁷²⁰ Barkóczy 1988, σ. 80-82, αρ. 93-94, 97, πίν. LXXIII, IX, τύπος 47a, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

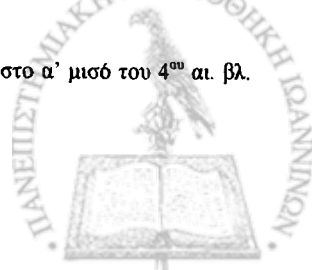
⁷²¹ Barkóczy 1988, σ. 80-82, αρ. 95, πίν. LXXIII τύπος 47a, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

⁷²² Billewicz 1971, σ. 136-137.

⁷²³ Ružić 1994, σ. 50, αρ. 965, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

⁷²⁴ Vessberg 1952, τύπος B.II.β.2, σ. 123, πίν. IV/7, 9, χωρίς χρονολογικά στοιχεία.

⁷²⁵ Η ταφή χρονολογείται με βάση κεραμικό αγγείο που περιείχε και το οποίο χρονολογείται με ακρίβεια στο α' μισό του 4^{ου} αι. βλ. Μακροπούλου 2006.

Σε έναν ακόμη τύπο, πιθανώς, ευρύστομων κυλινδρικών αγγείων που χρησιμοποιούνταν ως λυχνίες, ανήκουν τα θραύσματα ωσειδών βάσεων με λεπτό έμβολο στο μέσον τους. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10 εκ. Ο τύπος απαντά και διακοσμημένος α) με λεπτή ίνα γυαλιού που περιτρέχει το σώμα και β) με εφελκυσμούς.

33

Ο τύπος εμφανίζεται από τις αρχές του 5^{ου} αι και διατηρείται καθ' όλον τον 6^ο αι.⁷²⁶ Παραδείγματα έχουν ανακαλυφθεί στη Μασσαλία και στο Saint-Blaise⁷²⁷, Ρώμη⁷²⁸, Cornus Σαρδηνίας⁷²⁹, Fiesole⁷³⁰, Ραβέννα⁷³¹, Invillino⁷³², Βόρεια Λομβαρδία: Monte Barro⁷³³ και S. Giulia⁷³⁴, στη Δαλματία: στο Σπάλατο⁷³⁵ και στο Gata⁷³⁶, στη Σερβία και Μαυροβούνιο: Karataš(Diana)⁷³⁷, Kostol(Pontes)⁷³⁸, Mihajlovac⁷³⁹, Rtkono⁷⁴⁰, Cupria(Horeum Margi)⁷⁴¹, Gracanica(Ulriana)⁷⁴², Obrenovac⁷⁴³, επίσης στην Καρανίδα και Σιδώνα⁷⁴⁴, στις Σάρδεις⁷⁴⁵ και στη Θάσο⁷⁴⁶. Το μόνο ακέραιο παράδειγμα του τύπου ανακαλύφθηκε σε χριστιανική βασιλική στο Turbe-Varošluk στη Βοσνία⁷⁴⁷.

Το χείλος που δεν διατηρείται σε κανένα από τα παραδείγματά, σύμφωνα με το ακέραιο παράλληλο από τη Βοσνία, θα πρέπει να ήταν απλό στυλβωμένο με πυράκτωση. Το κυλινδρικό σώμα κοσμεείται σε κάποιες περιπτώσεις με ακανόνιστες σειρές από εφελκυσμούς που δημιουργούνται με αιχμηρές λαβίδες. Η διακόσμηση του τύπου αυτού απαντά σε αγγεία από τα τέλη του 2^{ου}⁷⁴⁸ και κυρίως του 3^{ου}-6^{ου} αι.⁷⁴⁹, ιδίως στη συροπαλαιστινιακή περιοχή⁷⁵⁰. Ο διάκοσμος επιβιώνει μέχρι τον 7^ο αι. στην Παλαιστίνη⁷⁵¹. Στην Ιορδανία εμφανίζεται από τον 4^ο και παραμένει σε χρήση μέχρι τον 8ο αι.⁷⁵². Η διακοσμητική τεχνική καθιστά πιθανή την συροπαλαιστινιακή προέλευση των αγγείων.

⁷²⁶ Πρόκειται για τον τύπο της Uboldi III.2, βλ. Uboldi 1995, σ. 119-120, εικ. 4.22-27, όπου και αναλυτική συζήτηση για τον τύπο.

⁷²⁷ Κοσμημένα με πλαστική ίνα. Foy 1995, τύπος 21c, σ. 205, πίν. 14. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 5^ο-6^ο αι. Ακόσμητα παραδείγματα Foy 1995, τύπος 22c, σ. 206, πίν. 14. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 6^ο-7^ο αι.

⁷²⁸ Sternini 1989, σ. 36, πίν. 6.41, από στρώμα που χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου}-μέσα 5^{ου} αι. Sternini 1993 εικ. 20-22f και 24. Sternini 2001, σ. 28, αρ. 120, εικ. 12.120.

⁷²⁹ Uboldi 1995, σ. 119 σημ. 126.

⁷³⁰ Uboldi 1995, σ. 119 σημ. 126.

⁷³¹ Curina 1983, αρ. 11, 14-15.

⁷³² Uboldi 1995, σ. 119, σημ. 126.

⁷³³ Uboldi 1998, σ. 208, εικ. 2.17, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 5^{ου}- α' μισό 6^{ου} αι.

⁷³⁴ Uboldi 1996, σ. 186 αρ. 6-8. Uboldi 1998, σ. 209, εικ. 3.16-18, που χρονολογούνται ανασκαφικά, αλλά και με βάση τα ανάλογα τους στον 6^ο-7^ο αι.

⁷³⁵ Από το ανάκτορο Διοκλητιανού, De Maine 1979, σ. 64, 116, πίν. 11, R 57, από στρώματα που χρονολογήθηκαν γενικά μεταξύ 3^{ου} και 6^{ου} αι.

⁷³⁶ Fadić 1994, σ. 220-221 φωτ. στη σ. 221. Τα ευρήματα ανάγονται στον 6^ο-7^ο αι., εποχή λειτουργίας της βασιλικής, χωρίς όμως να αναγνωρίζονται ως λυχνίες. Αντίθετα, θεωρούνται μυροδοχεία, των οποίων η διαμόρφωση του σώματος είναι απροσδιόριστη και επειδή η χρήση τους στο χώρο ενός ναού αξιολογείται ως περιέργη, πιθανολογείται το να χρησιμοποιούνταν για την αποθήκευση ή μεταφορά αγίου μύρου ή ελαίου.

⁷³⁷ Ružić 1994, σ. 55 αρ. 1149, πίν. XLIII/5, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο-6^ο αι.

⁷³⁸ Ružić 1994, σ. 55-56 αρ. 1150-1169, 1170-1171, πίν. XLIII/6, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 5^{ου}-αρχές 6^{ου} αι.

⁷³⁹ Ružić 1994, σ. 56 αρ. 1172-1179, πίν. XLIII/8-9, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 5^{ου}- 6^ο αι.

⁷⁴⁰ Ružić 1994, σ. 56 αρ. 1180, πίν. XLIII/7, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο-6^ο αι.

⁷⁴¹ Ružić 1994, σ. 56 αρ. 1181-1184, πίν. XLIII/8-9, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο-6^ο αι.

⁷⁴² Ružić 1994, σ. 56 αρ. 1185-1188, πίν. XLIII/10, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο-6^ο αι.

⁷⁴³ Ružić 1994, σ. 56 αρ. 1189, πίν. XLIII/11, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο-6^ο αι.

⁷⁴⁴ Harden 1936, σ. 158 αρ. 466-67, πίν. XVI.

⁷⁴⁵ Saldern 1980, τύπος 4, σ. 52-53, πίν. 23, αρ. 298. Εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ του 400-616.

⁷⁴⁶ Abadie-Reynal, Sodini 1992, σ. 91-92, εικ. 38 V6. Ο τύπος απαντά σε στρώματα που χρονολογούνται γύρω στο 600.

⁷⁴⁷ Paškvalin 1974, σ. 112, αρ. 38, σ. 118, πίν. VIII/4. Ο ερευνητής χρονολόγησε το εύρημα στο β' μισό του 4^{ου} αι. Ωστόσο ασφαλέστερη φαίνεται η ένταξή του στην παραγωγή του 5^{ου} αι. μετά την πρόσφατη αναχρονολόγηση της ανασκαφής, βλ. Marijanović 1990, σ. 126-126, εικ. 15 στη σ. 126.

⁷⁴⁸ Čremošnik 1965, σ. 197, ευρήματα χρονολογούμενα ανασκαφικά γενικά μεταξύ 2^{ου} και 4^{ου} αι. Rütli 1991, 13/2 σ. 72-73, τύπος 64.2 αρ. 1400-42, πίν. 65.

⁷⁴⁹ Vessberg 1952, σ. 146, πίν. IV.22 (αγγείο τύπου A.I.). Saldern et al. 1974, σ. 243-46, αρ. 714. Bulat 1974, σ. 89-90, πίν. II/1, VII/2, εύρημα από σαρκοφάγο με ταφή του 4^{ου} αι. Doppelfeld 1959, σ. 156-157, εικ. 3.6, εύρημα από την Κολωνία, που χρονολογείται ανασκαφικά στις αρχές του 4^{ου} αι. Saldern 1974, σ. 98-99, αρ. 107-108. Auth 1976, σ. 129, 138, αρ. 160, 175. Oliver 1980, σ. 112, αρ. 182. Barkóczy 1988, σ. 153, αρ. 341, πίν. XXXI, LXXXVII, εύρημα από το Brigetio που χρονολογείται ανασκαφικά στα μέσα του 3^{ου} αι.

⁷⁵⁰ Delougaz, Haines 1960, πίν. 50.9. Whitehouse 1997, σ. 199-200, αρ. 349. Whitehouse 2001, αρ. 628, 663 σ. 124, 148. Stern 2001, σ. 247-251, αρ. 133-37, με αναλυτική βιβλιογραφία.

⁷⁵¹ Stern 2001, σ. 354, αρ. 201.

⁷⁵² Baur 1938, σ. 536, αρ. 67(244), εικ. 18. Dussart 1998, σ. 128 BX. 111a, πίν. 32/1, σ. 158, BX 83, πίν. 46/21, σ. 161, BXII.1, πίν. 49/1.

Από τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη ανεξάρτητη χρονολόγηση διαθέτουν τα ΠΑΜ 85-87. Παρότι δεν υπάρχουν ιδιαίτερα στρωματογραφικά στοιχεία, το ίδιο το κτίσμα στο οποίο ανακαλύφθηκαν ήταν ναός που χρονολογήθηκε στους χρόνους του Ιουστινιανού (527-565) και καταστράφηκε στις αρχές του 7^{ου} αι.⁷⁵³, χρονικά όρια που θα πρέπει να αποτελέσουν και τα *termini ante* και *post quem*, αντίστοιχα, για τη χρονολόγηση των θραυσμάτων.

34. Κυλινδρικά ποτήρια με ισχυρό έμβολο

(Α/Α καταλόγου 130-132)

ΜΘ 21970, ΠΑΜ 64, 69

(Πίνακας 12)

Πιθανότατα σε λυχνίες ανήκουν οι περίπου κωνικές ή ημισφαιρικές απολήξεις αγγείων που απολήγουν σε πεπιεσμένο ογκώδες κομβίο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 18 εκ. Ο τύπος αντιστοιχεί στην κατηγορία III.1 της Uboldi⁷⁵⁴ που χρονολογείται μεταξύ του 5^{ου} και 7^{ου} αι.⁷⁵⁵

34 Παραδείγματα του τύπου έχουν ανακαλυφθεί στις παρακάτω περιοχές: Νότιο Γαλλία⁷⁵⁶, Βόρεια Λομβαρδία⁷⁵⁷, Ρώμη: Παλατινός λόφος⁷⁵⁸, *Crypta Balbi*⁷⁵⁹, Καρχηδόνα⁷⁶⁰, Σαλαμίνα Κύπρου⁷⁶¹, Γόρτυνα⁷⁶², Σάρδεις⁷⁶³. Ακέραιο παράδειγμα του τύπου, πιθανώς, αποτελεί λυχνία στο Corning Museum of Glass⁷⁶⁴.

Από τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη ανεξάρτητη χρονολόγηση διαθέτει το ΠΑΜ 69. Παρότι δεν υπάρχουν ιδιαίτερα στρωματογραφικά στοιχεία, το ίδιο το κτίσμα στο οποίο ανακαλύφθηκαν ήταν ναός ιουστινιάνειας περιόδου, που καταστράφηκε στις αρχές του 7^{ου} αι.⁷⁶⁵, χρονικά όρια που θα πρέπει να αποτελέσουν και τα *termini ante* και *post quem*, αντίστοιχα, για τη χρονολόγηση του θραύσματος.

35. Ποτήρια με πόδι, Isings τύπος 111. Με συμφυές πόδι

i. Σωληνοειδές στέλεχος

ii. Κομβιόσχημο στέλεχος

37. Ποτήρια με πόδι, Isings τύπος 111. Με επίθετο συμπαγές πόδι

(Α/Α καταλόγου 133-164)

(Πίνακες 12-14)

⁷⁵³ Μαρκή 1985, σ. 159-188, ειδικ. 171.

⁷⁵⁴ Uboldi 1995, σ. 116-119, 118, εικ. 4.16-21. Για τον τύπο επίσης βλ. Sternini 1995a, 259, 261, 264-65.

⁷⁵⁵ Τα πολύ οξυπύθμενα θραύσματα εξίσου πιθανώς ανήκαν σε αμφορείς του 6^{ου} αι., όπως αυτός του ΕΑΜ, βλ. Weinberg, McClellan 1992, αρ. 111, σ. 135.

⁷⁵⁶ Foy 1995, σ. 197, 226, πίν. 8.59-63. Ευρήματα από La Lombarde, Port-Vendres και Saint-Blaise, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 5^ο-6^ο αι.

⁷⁵⁷ Brescia, S. Giulia, Uboldi 1996, σ. 186 αρ. 4-5. Uboldi 1998, σ. 209, εικ. 3.14, 15, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά, αλλά και με βάση τα ανάλογα τους στον 6^ο-7^ο αι.

⁷⁵⁸ Sternini 2001, σ. 28, αρ. 115-119. Από στρώματα της Ύστερης Αρχαιότητας, που χρονολογούνται μεταξύ του 5^{ου} και 7^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁷⁵⁹ Saguì 206, εικ. 8.10, ευρήματα από στρώμα του β' μισού του 7^{ου} αι.

⁷⁶⁰ Sternini 1998, σ. 137, εικ. 8-9. Sternini 1999, σ. 94, εικ. 5.58-59.

⁷⁶¹ Chavane 1975, σ. 65, πίν. 63/172. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 7^ο αι.

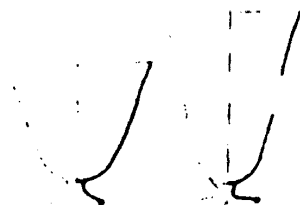
⁷⁶² Sternini 1997, πίν. XI.VII.1. και De Matteis, De Tommaso 2001, σ. 190-250, από στρώματα του όψιμου 7^{ου} αι.

⁷⁶³ Saldern 1980, σ.52-53, αρ. 287-297, πίν. 23. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του 5^{ου} και του πρώιμου 7^{ου} αι.

⁷⁶⁴ Whitehouse 1997, αρ. 428 σ. 250, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο-5^ο αι.

⁷⁶⁵ Μαρκή 1985, σ. 159-188, ειδικ. 171.

35

37

Συμφυές πόδι**Σωληνοειδές στέλεχος**

BY 48α, BY 49β, BY 50δ, BY 227/5, BY 227/6, BY 227/7, BY 227/8, BY 227/10, BY 227/48α, BY 320/9, ΜΘ 20939, ΜΘ 20940, ΜΘ 20947, ΜΘ 20948, ΜΘ 3685, ΠΑΜ 52, ΠΑΜ 53

Κομβιόσχημο στέλεχος

BY 48β, BY 49α, BY 50α, BY 50β, BY 50γ, BY 227/9, BY 227/48β, BY 302/2, ΜΘ 3061, ΜΘ 3202, ΜΘ 3686, ΜΘ 20942, ΜΘ 20943, ΜΘ 20944, ΜΘ 20945, ΜΘ 20946, ΜΘ 20949

Αδιάγνωστα

BY 245/7

Επίθετο Πόδι

BY 52

Τετρασχιδούς απόληξης σώματος

BY 325/8

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος συνήθως άπεργο ή σπανιότερα στυλβωμένο με πυράκτωση, σώμα ανεστραμμένο κολουροκωνικό, καλυκωτό ή σφαιρικό, που στηρίζεται σε σωληνοειδές ή κομβιόσχημο στέλεχος το οποίο εδράζεται σε βάση δισκοειδή, ελαφρά κωνική. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 9-11 εκ.

Ο τύπος των αγγείων αυτών προφανώς δημιουργήθηκε για επιτραπέζια χρήση, ωστόσο είναι σχεδόν βέβαιο, όπως υποδηλώνει το πολύ συχνά άπεργο χείλος τους και ο τεράστιος αριθμός παραδειγμάτων που ανακαλύπτεται σε ανασκαφές παλαιοχριστιανικών βασιλικών, ότι χρησιμοποιήθηκαν ευρύτατα και ως λυχνίες.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη στο σύνολό τους είναι κατασκευασμένα από λαδοπράσινο γυαλί και σώζεται ένα παράδειγμα κοσμημένο με έγχρωμες επίθετες πλαστικές στιγμές περιμετρικά της κοιλίας του⁷⁶⁶.

Ο τύπος είναι διαδεδομένος σε ολόκληρη τη Μεσόγειο. Βορείως των Άλπεων ελάχιστα μόνον παραδείγματα έχουν ανακαλυφθεί⁷⁶⁷. Θεωρείται ότι εμφανίζεται ήδη από τον 4^ο αι.⁷⁶⁸ αν και δεν φαίνεται να υπάρχει ασφαλώς χρονολογημένο εύρημα αρχαιότερο του 5^{ου}⁷⁶⁹, και συνεχίζει να παράγεται τουλάχιστον μέχρι και τον 7^ο αι. Δεν είναι δυνατό από τη μελέτη του γυαλιού και μόνο να διακριθεί η παραγωγή του 6^{ου} από του 7^{ου} αι. Τα παραδείγματα από την περιοχή της Θεσσαλονίκης χρονολογούνται με βάση γενικά ανασκαφικά στοιχεία και κυρίως τα παρακάτω παράλληλα στην περίοδο μεταξύ 5^{ου} και 7^{ου} αι. Διακρίνονται ανάλογα με την τεχνική διαμόρφωσης της βάσης τους σε:

1) Ποτήρια με **συμφυές**, κενό εσωτερικά, στέλεχος ποδιού.

Η συμφυής βάση δημιουργείται με την αναδίπλωση της μάζας γυαλιού από την οποία διαμορφώνεται και το σώμα του αγγείου. Άλλοτε είναι τελείως επίπεδη και άλλοτε υψώνεται ελαφρά προς το κέντρο της δημιουργώντας χαμηλό κώνο. Η χρονολογική διάκριση των ευρημάτων του τύπου είναι δυσχερής καθώς δεν διαφέρουν ουσιαστικά παρά μόνον, ίσως, ως προς το χρώμα και την υφή του γυαλιού από το οποίο κατασκευάζονται, το οποίο με την πάροδο του χρόνου καθίσταται παχύτερο και πιο σκούρο πράσινο σε σχέση με τα αρχαιότερα παραδείγματα.

Σχετικά με το σχήμα του στελέχους μπορούν να διακριθούν:

i. Σε αυτά που το στέλεχος τους είναι σωληνοειδές και τα οποία συνιστούν την πολυπληθέστερη ομάδα.

⁷⁶⁶ Παράδειγμα από τη Ρεντίνα (BY 320/9). Όμοιου σχήματος και διακόσμου αγγείο από το Ισραήλ, Israeli 2003, αρ. 236 σ. 197, που χρονολογείται με βάση ανάλογα αγγεία στον 4^ο-6^ο αι.

⁷⁶⁷ Harden 1975, σ. 22-23.

⁷⁶⁸ Slane 1994, σ. 165-166, αρ. 111. Από αποθήκη της εποχής της Τετταρχίας, που ωστόσο έχει παρεισφρήσεις του 6^{ου} αι. Η συγγραφέας στο λήμμα του αντικειμένου αναφέρει ότι τα ποτήρια με σφαιρικό στέλεχος αποτελούν κανόνα για τα ευρήματα του 6^{ου} αι. στην Κορινθία. Επίσης από την Κόρινθο προέρχονται ευρήματα του 4^{ου} αι. βλ. Davidson 1952, σ. 81, 103, αρ. 654-655.

⁷⁶⁹ Τα ευρήματα από την Καρανίδα που είχαν αρχικά χρονολογηθεί στον 4^ο αι., χάρη στην ακριβέστερη χρονολόγηση των κεραμικών συνευρημάτων, έχουν αναχρονολογηθεί στα τέλη του 5^{ου} αι. βλ. Hayes 1975, σ. 2-3, 84, πίν. 11, 25, 25.

Παραδείγματα του υποτύπου υπάρχουν από τη Ν. Γαλλία⁷⁷⁰, όπου υπήρχε και τοπική παραγωγή⁷⁷¹, το Torcello⁷⁷², όπου επίσης μαρτυρείται τοπική παραγωγή⁷⁷³, το Caricin Grad(Iustiniana Prima)⁷⁷⁴, τη Ras⁷⁷⁵, πολλές θέσεις στη Δαλματία⁷⁷⁶: μεταξύ των άλλων Putalj⁷⁷⁷, Majsan⁷⁷⁸, Srma στο Sibenik⁷⁷⁹, Galovac κοντά στο Zadar(Iader)⁷⁸⁰, Gata⁷⁸¹, Čezava(Novae) στη Βουλγαρία⁷⁸², το Άργος⁷⁸³, τη Θάσο⁷⁸⁴, τη Δημητριάδα⁷⁸⁵, την Αίγινα⁷⁸⁶, την Ολυμπία⁷⁸⁷, τη Χίο⁷⁸⁸, τη Σάμο⁷⁸⁹, τη Δήλο⁷⁹⁰, την Κω⁷⁹¹, τον Άγιο Φίλωνα⁷⁹² και τη Σαλαμίνα Κύπρου⁷⁹³, τη Σαγαλασσό⁷⁹⁴, την Ιασό Καρίας⁷⁹⁵, τη Latakia(Λαοδίκεια)⁷⁹⁶ και την Απάμεια⁷⁹⁷.

ii. Σε αυτά με κομβίοσημο στέλεχος, διαμορφωμένο πιθανώς με τη βοήθεια λαβίδων. Ο υποτύπος φαίνεται ότι ήταν ο λιγότερο διαδεδομένος από τους δύο. Παραδείγματα έχουν σωθεί: Port-Vendres⁷⁹⁸, Čezava(Novae) στη Βουλγαρία⁷⁹⁹, Κωνσταντινούπολη⁸⁰⁰, Ανεμούριον⁸⁰¹, Ιασό Καρίας⁸⁰², Σαλαμίνα Κύπρου⁸⁰³, Νέα Αγχάλιο⁸⁰⁴, Αθήνα⁸⁰⁵, Αίγινα⁸⁰⁶, Κόρινθο⁸⁰⁷, Άργος⁸⁰⁸, Χίο⁸⁰⁹, Σάμο⁸¹⁰, Δήλο⁸¹¹ και Κω⁸¹².

⁷⁷⁰ Foy 1995, τύπος 23a, σ. 208, πίν. 15. 176-177, 179-188. Ο τύπος εμφανίζεται στην Νότια Γαλλία στα τέλη του 5^{ου}, αρχές 6^{ου} αι. και κυριαρχεί στο β' μισό του αιώνα.

⁷⁷¹ Foy 1995, τύπος 23a, σ. 208-209. Εργαστήριο παραγωγής τους ανασκάφηκε στην Maguelonne και ανάγεται στα τέλη του 6^{ου} ή στον 7^ο αι.

⁷⁷² Sternini 1995, σ. 257, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

⁷⁷³ Το εργαστήριο δραστηριοποιούνταν στα μέσα του 7^{ου} αι. Sternini 1995, σ. 257, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

⁷⁷⁴ Bavant, Kondić, Spieser (επιμ.), 1990, σ. 208-209, 209-211, αρ. 90-105, πίν. XXXII, από στρώματα του τέλους του 6^{ου}-αρχών του 7^{ου} αι.

⁷⁷⁵ Nikolić-Dordević 1999, σ. 108-109 τύπος 5/1. Ευρήματα από χριστιανική βασιλική και ιδιωτικές κατοικίες, σε στρώματα του τέλους του 5^{ου} και του 6^{ου} αι.

⁷⁷⁶ Fadić 1994a, σ. 243-246.

⁷⁷⁷ Fadić 2001, σ. 133-134, εικ. 31b, c. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο-5^ο αι.

⁷⁷⁸ Fadić 1994, σ. 214, σημ. 18.

⁷⁷⁹ Fadić 1994, σ. 214, σημ. 19.

⁷⁸⁰ Fadić 1994, σ. 214 και Fadić 2001, σ. 134, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

⁷⁸¹ Fadić 1994, σ. 213-215. Δεκάδες ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 6^ο ή στις αρχές του 7^{ου} αι.

⁷⁸² Turno 1989, σ. 163-165, τύποι 1, 2, 3, 5. Ευρήματα που χρονολογούνται μεταξύ του 3^{ου} και 6^{ου} αι. με βάση τα ανάλογά τους.

⁷⁸³ Aupert 1980, σ. 449, αρ. 410-418, πίν. 50.410-418. Ευρήματα που χρονολογούνται στον 6^ο και ως επί το πλείστον στο β' μισό του αιώνα, βλ. σ. 403.

⁷⁸⁴ Abadie-Reynal, Sodini 1992, σ. 91-92, εικ. 38 V7, 8. Ο τύπος απαντά σε όλα τα στρώματα που χρονολογούνται μεταξύ των αρχών του 5^{ου} και του τέλους του 7^{ου} ή και τον 8^ο αι.

⁷⁸⁵ Eiwanger 1981, σ. 96, αρ. II.658-II.665, πίν. 86. Χωρίς ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία.

⁷⁸⁶ Felten 1975, σ. 73, πιν. 26 αρ. 135, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στους χρόνους μετά τον Ιουστινιανό(527-565).

⁷⁸⁷ Schauer 2001-2002, σ. 42, εικ. 13.

⁷⁸⁸ Ballance et al 1989, F 14c-d, σ. 125, 127, εικ. 50. Ευρήματα που πολύ πιθανώς ανήκουν στη φάση καταστροφής των μέσων του 7^{ου} αι.

⁷⁸⁹ Tölle-Kastenbein 1974, σ. 164, πίν. 277 b, εύρημα από το Κάστρο-Γηγάνι που χρονολογείται στους ρωμαϊκούς χρόνους.

⁷⁹⁰ Nenna 1989, σ. 121 αρ. D54, πίν. 37, εύρημα παλαιοχριστιανικών χρόνων, που χρονολογείται στους χρόνους μετά τον 4^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁷⁹¹ Μπρούσκαρη 2002, σ. 137, 139. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 5^ο και στο α' μισό του 6^{ου} αι.

⁷⁹² Du Plat Taylor, Megaw 1981, σ. 227, αρ. 26, 28, 30, εικ. 46 : 26, 28, 30. Ευρήματα που χρονολογούνται στους χρόνους πριν από το 666.

⁷⁹³ Chavane 1975, σ. 57-59, αρ. 165. Ευρήματα χρονολογούμενα ανασκαφικά στον 7^ο αι.

⁷⁹⁴ Lightfoot 1993, σ. 175-176 αρ. 17-30, εικ. 122, από στρώματα του 4^{ου}-5^{ου} αι.

⁷⁹⁵ Baldoni, Berti 1996, σ. 76, 78-79, εικ. 13, εύρημα χωρίς ιδιαίτερη αναφορά στη χρονολόγησή του.

⁷⁹⁶ Salibi 1979, σ. 139-142, εικ. 5.3, 8, από ανασκαφή οικισμού στο Ras Ibn Hanī, που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ 4^{ου} και 6^{ου} αι.

⁷⁹⁷ Pirling 1977, πίν. 2, 3, σ. 142-143, 147, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο-5^ο και, ίσως, 6^ο αι.

⁷⁹⁸ Foy 1995, αρ. 178, σ. 208, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 6^{ου} ή στον 7^ο αι. και θεωρείται επείσακτο προϊόν από την Ανατολή.

⁷⁹⁹ Turno 1989, σ. 163-165, τύπος 4. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 5^ο αι.

⁸⁰⁰ Saraçhane, Hayes 1993, αρ. 17-18, 20. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 6^ο ή στον 7^ο αι.

⁸⁰¹ Stern 1985, εικ. 3.

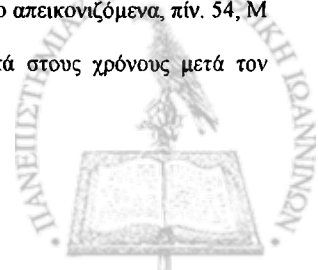
⁸⁰² Baldoni, Berti 1996, σ. 76, 78-79, εικ. 11-12, ευρήματα από δύο παλαιοχριστιανικές βασιλικές, χωρίς ιδιαίτερη αναφορά στη χρονολόγησή τους.

⁸⁰³ Chavane 1975, σ. 57-59, αρ. 165, 166. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 7^ο αι.

⁸⁰⁴ Σωτηρίου 1929, σ. 105-106, εικ. 137 στο κέντρο της επάνω σειράς, σ. 105-6. Ευρήματα που πιθανώς ανάγονται στην εποχή καταστροφής της βασιλικής.

⁸⁰⁵ Από την αγορά Αθηνών, Robinson 1959, σ. 116, αρ. M341-346, ευρήματα του πρώιμου 6^{ου} αι. Τα δύο απεικονιζόμενα, πίν. 54, M 341-342 ανήκουν στον υποτύπο ii.

⁸⁰⁶ Felten 1975, σ. 73, πιν. 26 αρ. 136 πάνω αριστερά, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στους χρόνους μετά τον Ιουστινιανό.

2) Ποτήρια με συμπαγές επίθετο στέλεχος ποδιού.

Στον υποτύπο αυτό το πόδι και η βάση είναι κατασκευασμένα από διαφορετικές μάζες γυαλιού, που σε κάποιες περιπτώσεις είναι διαφορετικής απόχρωσης από το σώμα⁸¹³. Είναι αισθητά λιγότερο διαδεδομένος από τον τύπο 1) και μάλλον οψιμότερός του, εμφανίζεται στα τέλη του 6^{ου} και απαντά σ' όλον τον 7^ο αι., αν και οι δύο τύποι συνυπάρχουν για λίγο.

Διακρίνονται σε:

i. Ποτήρια με κοντόχοντρο κυλινδρικό στέλεχος για τα οποία έχει θεωρηθεί ότι αποτελούν βορειοαφρικανικά προϊόντα⁸¹⁴, καθώς και ότι προηγούνται των ποτηριών της υποομάδας ii⁸¹⁵. Χρονολογημένα ευρήματα προέρχονται από τη Θάσο⁸¹⁶, Αίγινα⁸¹⁷, τον Άγιο Φίλωνα⁸¹⁸, Σαλαμίνα Κύπρου⁸¹⁹, Latakia(Λαοδίκεια)⁸²⁰, καθώς και από το Cagları⁸²¹.

ii. Ποτήρια με ψηλότερο κυλινδρικό στέλεχος, με μια σύσφιξη στο μέσον του για τα οποία θεωρείται ότι συνιστούν τον νεότερο από τις δύο υποτύπους, δεν εμφανίζεται πριν το τέλος του 6^{ου} αι. ή τον 7^ο αι. και συχνά απαντούν σε γαλαζωπή απόχρωση⁸²². Για τα στελέχη αυτά έχει πιθανολογηθεί⁸²³ ότι συνδέονται με καλυκωτά σώματα.

Στον τύπο των ποτηριών με ψηλή βάση, σε ένα υποτύπο ιδιαίτερος μεγάλο και βαρύ, ανήκει το κωνικό θραύσμα από το Πανόραμα (BY 52). Ανάλογά του αποκαλύφθηκαν στην Καρχηδόνα⁸²⁴, στη Ρώμη⁸²⁵ και στη Μασσαλία⁸²⁶.

iii. Ποτήρι με κωνικό σώμα τετρασχιδούς απόληξης, σε βάση με ψηλό στέλεχος.

BY 325/8

Σπάνια διακοσμητική παραλλαγή του τύπου σώζεται σε μικρό θραύσμα από τη Θεσσαλονίκη που περιγράφεται παρακάτω: Ποτήρι που αποτελείται από κολουροκωνικό σώμα με τέσσερις απολήξεις που συγκλίνουν κωνικά. Πιθανώς στηριζόταν σε πόδι με δισκοειδή βάση και παχύ συμπαγές στέλεχος. Το θραύσμα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από φυσικά χρωματισμένο γαλαζωπό γυαλί.

Σύμφωνα με ανάλογο εύρημα, το ποτήρι είναι κατασκευασμένο από δύο μάζες γυαλιού. Το κωνικό σώμα, με τα στιλβωμένα με πυράκτωση χείλη, προκύπτει με εμφύσηση σφαιράς που στη συνέχεια κυλινδρίζεται για να πάρει κωνικό σχήμα ενώ με τη βοήθεια τσιμπιδών διαμορφώνεται το άκρο της σε

⁸⁰⁷ Slane 1994, σ. 165-166, αρ. 111. Από αποθήκη της εποχής της Τετραρχίας, που ωστόσο έχει παρεμφρήσεις του 6^{ου} αι. Η συγγραφέας στο λήμμα του αντικειμένου αναφέρει ότι τα ποτήρια με σφαιρικό στέλεχος αποτελούν κανόνα για τα ευρήματα του 6^{ου} αι στην Κορινθία.

⁸⁰⁸ Aupert 1980, σ. 449, αρ. 412, πίν. 50.412. Εύρημα που χρονολογείται στον 6^ο ή στο β' μισό του 6^{ου} αι., βλ. σ. 403.

⁸⁰⁹ Ballance et al 1989, F 14a, b, e, σ. 125, 127, εικ. 50. Ευρήματα που πολύ πιθανώς ανήκουν στη φάση καταστροφής των μέσων του 7^{ου} αι.

⁸¹⁰ Isler 1969, σ. 228, εικ. 59-61, πίν. 98.8, ευρήματα από το Ηραίο Σάμου, που χρονολογείται περί τα μέσα του 6^{ου} αι. Tölle-Kastenbein 1974, σ. 164, πίν. 277 a, c ευρήματα από το Κάστρο-Τηγάνι που χρονολογούνται στους ρωμαϊκούς χρόνους.

⁸¹¹ Nenna 1989, σ. 121 αρ. D53, πίν. 37, εύρημα παλαιοχριστιανικών χρόνων, που χρονολογείται στους χρόνους μετά τον 4^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁸¹² Μπρούσκαρη 2002, σ. 137, 139. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 5^ο και στο α' μισό του 6^{ου} αι.

⁸¹³ Παραδείγματα αναφέρονται στη Foy 1995, αρ. 188-189, σ. 208. Επίσης και στον Hayes 1978, σ. 187.

⁸¹⁴ Foy 1995, αρ. 189, σ. 209. Χαρακτηριστικό τους αποτελεί το κοντό και σχετικά παχύ στέλεχος, που απαντά σε αφθονία στην Τυνησία κατά τον 6^ο αι. Επίσης στην Καρχηδόνα, Hayes 1978, σ. 187, 190, αρ. 25-33, εικ. 3-4, από στρώματα του 6^{ου} και 7^{ου} αι. Ακόμη στην Bir el Knissia στην Καρχηδόνα, Hayes 1990, σ. 289, 293, αρ. 33-37, από στρώματα που χρονολογούνται από τα τέλη του 5^{ου} μέχρι τον 7^ο αι.

⁸¹⁵ Hayes 1990, σ. 289.

⁸¹⁶ Abadie-Reynal, Sodini 1992, τα παραδείγματα είναι πολύ λιγότερα αυτών του τύπου Α), σ. 92-93, εικ. 38 V9, 10. Ο τύπος απαντά σε όλα τα στρώματα που χρονολογούνται μεταξύ των αρχών του 5^{ου} και του τέλους του 7^{ου} ή και τον 8^ο αι.

⁸¹⁷ Felten 1975, σ. 73, πίν. 26 αρ. 136 κάτω, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στους χρόνους μετά τον Ιουστινιανό.

⁸¹⁸ Du Plat Taylor, Megaw 1981, σ. 227, αρ. 25, 27, εικ. 46 : 25, 27. Ευρήματα που χρονολογούνται στους χρόνους πριν το 666.

⁸¹⁹ Chavane 1975, σ. 62, πίν. 18/167. Εύρημα χωρίς χρονολογικές ενδείξεις.

⁸²⁰ Salibi 1979, σ. 139-142, εικ. 5.6, από ανασκαφή οικισμού στο Ras Ibn Hani, που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ 4^{ου} και 6^{ου} αι.

⁸²¹ Stiaffini, Borghetti 1994, σ. 82, 143-144 αρ. 450-457, πίν. 115-118, ευρήματα που χρονολογούνται στον 4^ο-6^ο αι., με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁸²² Foy 1995, σ. 208-209.

⁸²³ Foy 1995, σ. 208, εύρημα που χρονολογήθηκε ανασκαφικά στο τέλος του 7^{ου} αι.

⁸²⁴ Sternini 1998, σ. 138-39, αρ. 10. Τα θραύσματα χρονολογούνται γενικά, με βάση τη μεταξύ τους σχέση και με τα ανάλογά τους, μεταξύ του 5^{ου} και 7^{ου} αι., σ. 137.

⁸²⁵ Sternini 1995a, σ. 277, εικ. 9.97. Ευρήματα από τον Παλατινό λόφο, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα μέσα του 5^{ου} αι.

⁸²⁶ Foy, Bonifay 1984, 295, εικ. 3.86. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 6^ο αι.

τέσσερις συγκλίνουσες τοξωτές απολήξεις. Η βάση του ποτηριού είναι κατασκευασμένη από δεύτερη μάζα γυαλιού. Η έδραση γίνεται σε επίπεδη, δισκοειδή βάση, ενώ το στέλεχος του ποδιού είναι λεπτό και κυλινδρικό.

Ο τύπος είναι σπάνιος και το μόνο παράλληλο που εντοπίστηκε προέρχεται από την Ακυλνιά⁸²⁷. Φαίνεται πιθανόν ο τύπος να αποτελεί εξέλιξη των αγγείων ίδιου σχήματος, που εμφανίζονται στον 4^ο-5^ο αι. και κοσμούνται χαμηλά στο σώμα τους με παρόμοιο επίθετο ή συμφυή διάκοσμο στην επιφάνειά τους⁸²⁸. Με υπερβολική έλξη του διακόσμου των πρώιμων εκείνων αγγείων προκύπτει η πλαστική τοξωτή διαμόρφωση της βάσης που χαρακτηρίζει το αγγείο μας.

Το εύρημα δεν μπορεί να χρονολογηθεί ανεξάρτητα καθώς στερείται ανασκαφικών στοιχείων και έτσι εντάσσεται στον 5^ο αι. καθώς θεωρείται εξέλιξη των αγγείων που ανάγονται στον 4^ο και 5^ο αι.

36. Ποτήρια με συμφυές πόδι και τρεις λαβές

(A/A καταλόγου 165-172)

BY 182, BY 245/3, ΔΕΘ 5, ΜΘ 21973, ΜΘ 21974, ΠΑΜ 39-ΠΑΜ 41

(Πίνακας 14)

36

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος συνήθως άπεργο ή σπανιότερα στυλβωμένο με πυράκτωση, σώμα ανεστραμμένο κολουροκωνικό, καλυκωτό ή ημισφαιρικό, που στηρίζεται σε συμφυές σωληνοειδές ή κομβιόσχημο στέλεχος το οποίο εδράζεται σε βάση δισκοειδή, ελαφρά κωνική. Το αγγείο συμπληρώνουν τρεις μικρές λαβές τοποθετημένες ψηλά στο σώμα ή γύρω από το χείλος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10 εκ.

Η συμφυής βάση δημιουργείται με την αναδίπλωση της μάζας γυαλιού από την οποία διαμορφώνεται και το σώμα του αγγείου. Άλλοτε είναι τελείως επίπεδη και άλλοτε υψώνεται ελαφρά προς το κέντρο της δημιουργώντας χαμηλό κώνο.

Το παράδειγμα από την Κολχίδα είναι κατασκευασμένο από λαδοπράσινο γυαλί, και χρονολογείται ανασκαφικά στον 5^ο αι.⁸²⁹

Ο τύπος είναι περισσότερο διαδεδομένος στην Ανατολική Μεσόγειο⁸³⁰. Πολύ σπάνια διατηρούνται αρκετά θραύσματα από το σώμα ώστε να είναι σαφές το σχήμα του. Τα παράλληλα σχεδόν πάντα αφορούν λαβές που βρέθηκαν αποσπασμένες. Λαβές του τύπου έχουν σωθεί στη Ν. Γαλλία⁸³¹, Βόρεια Λομβαρδία: Monte Barro⁸³², Brescia, S. Giulia⁸³³, Καρχηδόνα⁸³⁴, Caričin Grad (Justiniana Prima)⁸³⁵, Ras⁸³⁶, Κούριο Κύπρου⁸³⁷, Γέρασα⁸³⁸, Medinet Madi⁸³⁹, Bet She'an⁸⁴⁰, Nahariya⁸⁴¹, Φίλιπποι⁸⁴², Θάσο⁸⁴³,

⁸²⁷ Calvi 1968, πίν. 27, εύρημα που χρονολογείται στον 4^ο αι.

⁸²⁸ Platz-Horster 1976, αρ. 177 σ. 88, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα στον 4^ο-5^ο αι. Barkóczi 1988, σ. 93, αρ. 136, εύρημα από την Intercisa που χρονολογείται στο α' μισό του 5^{ου} αι. Whitehouse 1997, αρ. 158 σ. 105-106, χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα περίπου στον 4^ο-5^ο αι. Ο διάκοσμος αυτός συνεχίζει να χρησιμοποιείται, τουλάχιστον στη Δύση, και αργότερα. Είναι γνωστά λογγοβαρδικά ή φράγκικα αγγεία του 6^{ου}-7^{ου} αι. βλ. Stem 2001 σ. 348 αρ. 195, όπου και πληθώρα ανασκαφικά χρονολογημένων παραδειγμάτων.

⁸²⁹ Κίσας 1988, σ. 209, εικ. 4. Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), αρ. 299 σ. 285 [Α. Αντωνάρας], χρονολογημένο στον 5ο αι.

⁸³⁰ Uboldi 1995, τύπος V., σ. 124-125.

⁸³¹ Foy 1995, τύπος 22c, σ. 206-207. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 6^ο-7^ο αι.

⁸³² Uboldi 1998, σ. 208, εικ. 21,4, κωνικά αγγεία που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 5^{ου}- α' μισό 6^{ου} αι.

⁸³³ Uboldi 1998, σ. 209, εικ. 3, ημισφαιρικά και κωνικά αγγεία που χρονολογούνται ανασκαφικά, αλλά και με βάση τα ανάλογα τους, στον 6^ο-7^ο αι.

⁸³⁴ Hayes 1978, σ. 187, λαβές λυχνιών από στρώματα 5^{ου}-6^{ου} αι., ή και οψιμότερα.

⁸³⁵ Bavant, Kondić, Spiesser (επιμ.), 1990, σ. 208, 211, αρ. 108-109, εικ. 149, πίν. XXXII, από στρώματα του τέλους του 6^{ου} αρχών του 7^{ου} αι.

⁸³⁶ Nikolić-Dorđević 1999, σ. 108-109 τύπος 4/2, από βασιλική και ιδιωτικές κατοικίες, σε στρώματα του τέλους του 5^{ου} και του 6^{ου} αι.

⁸³⁷ Young 1993, σ. 43, από βασιλική που η λειτουργία της χρονολογείται μεταξύ του τέλους του 5^{ου} και των μέσων του 7^{ου} αι.

⁸³⁸ Crowfoot, Harden 1931, σ. 206, πίν. XXX, 50. Baur 1938, σ. 524-525, εικ. 20, 376, τύπος F.

⁸³⁹ Silvano 1999, σ. 19, 22-25, πίν. IV, ευρήματα από θέση εκκλησιαστικού οικοδομήματος, που χρονολογούνται γενικά μεταξύ του 4^{ου} και 7^{ου} αι., ενώ ειδικότερα για τις λυχνίες, με βάση ανάλογα ευρήματα, η χρονολόγησή τους εξειδικεύεται μεταξύ 5^{ου}-7^{ου} αι., βλ. σ. 34-35.

⁸⁴⁰ Hadad 1998, σ. 63, 64-65, 67, τύπος I, ευρήματα που απαντούν σε στρώματα του 5^{ου} μέχρι και του 14^{ου} αι.

⁸⁴¹ Dauphin, Edelstein 1984, σ. 105, 109, LXIVa, ευρήματα από βασιλική του α' μισού του 6^{ου} αι. που πιθανώς καταστράφηκε στις αρχές του 7^{ου} αι.

Άργος⁸⁴⁴, Ολυμπία⁸⁴⁵ και Κόρινθο⁸⁴⁶. Λαβές με μακριά απόληξη που κολλούσε στο σώμα και εκτεινόταν σχεδόν μέχρι τη βάση εντοπίστηκαν στο: Άργος⁸⁴⁷, Φιλίππους⁸⁴⁸, Χίο⁸⁴⁹, Σάμο⁸⁵⁰, Ιασό Καρίας⁸⁵¹ και Σαγαλασσό⁸⁵².

Φαίνεται ότι διαδίδεται από τα τέλη του 5^{ου} και συνεχίζει και στους μεσαιωνικούς χρόνους. Ο τύπος επιβιώνει τουλάχιστον μέχρι τον 9^ο αι. στο Κάιρο(Φουστάτ)⁸⁵³ ενώ είναι γνωστά παραδείγματα και από την αγορά της Κορίνθου⁸⁵⁴. Έχει μάλιστα θεωρηθεί ότι από αυτόν τον τύπο προέκυψε τον 11^ο αι. ο τύπος των, επίσης αναρτώμενων, μεγαλύτερου μεγέθους, λυχνιών για τζαμιά, γνωστών ως «mosque lamps»⁸⁵⁵

38α, β. Ποτήρια με ψηλή κυλινδρική βάση, «Ουριάχοι»

1. Με συμπαγή βάση
2. Με κενή βάση

(Α/Α καταλόγου 173-175)

ΠΑΜ 66, ΠΑΜ 88, ΠΑΜ 89, ΒΥ 25/1, ΒΥ 25/2, ΒΥ 25/3

(Πίνακες 14-15)

38α

38β

Ο τύπος περιλαμβάνει αγγεία με χείλη κατακόρυφα, στυλβωμένα με πυράκτωση, σώμα κολουροκωνικό ή ημισφαιρικό, βάση μακρά κωνική ή κυλινδρική με επίπεδη έδραση. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 9-12 εκ. Οι λυχνίες του τύπου αυτού είναι γνωστές στις πηγές ως «ουριάχοι»⁸⁵⁶. Ο τύπος απαντά και με εσωτερικό, στενό κύλινδρο που λειτουργεί ως υποστήριγμα για το φιτίλι⁸⁵⁷. Διακρίνονται δύο τύποι σε σχέση με το αν η βάση τους είναι κενή ή συμπαγής.

Α) Με στενή, κενή, ελαφρά κωνική, συνήθως πρακτικά κυλινδρική βάση, που δεν απολήγει σε κομβίο αλλά σε επίπεδη έδραση.

Πρόκειται για τον τύπο IV.2 της τυπολογίας της Uboldi⁸⁵⁸, που χρονολογείται στον 6ο-7ο αι. Παραδείγματα έχουν ανακαλυφθεί στη Νότια Γαλλία: Gardanne⁸⁵⁹, Μασσαλία⁸⁶⁰ και Saint-Blaise⁸⁶¹, στη Βόρεια Λομβαρδία: Monte Barro⁸⁶² και Brescia, S. Giulia⁸⁶³, στη Ραβέννα⁸⁶⁴, στο Torcello⁸⁶⁵, στη Ρώμη:

⁸⁴² Antonaras, υπό εκτύπωση 2. Ευρήματα από τη βασιλική του Μουσείου, που χρονολογούνται ανασκαφικά στην Ιουστινιάνεια περίοδο.

⁸⁴³ Abadie-Reynal, Sodini 1992, δεκάδες παραδείγματα μικρού μεγέθους λαβών, σ. 92-93, εικ. 38 πίν. XV.c., XVI.a, b.

⁸⁴⁴ Aupert 1980, σ. 447, αρ. 408, πίν. 50.408. Ευρήματα που χρονολογείται στον 6^ο ή στο 7^ο μισό του αιώνα, βλ. σ. 403.

⁸⁴⁵ Schauer 2001-2002, σ. 41-42. Λαβές που προσγράφονται στο κολουροκωνικό τύπο της ταξινόμησης της Isings αρ. 134.

⁸⁴⁶ Wiseman 1969, σ. 105-106, πίν. 32/j, μαζί με κατάλοιπα υαλοουργικής δραστηριότητας που εντοπίστηκαν σε στρώματα του όψιμου 5^{ου}-6^{ου} αι. τα οποία προέρχονται από την περιοχή του αρχαίου Γυμνασίου της Κορίνθου.

⁸⁴⁷ Abadie-Reynal, Sodini 1992, σ. 93, εικ. 38 VI6. Λαβή καμπύλου σώματος με μακριά, επίπεδη απόληξη.

⁸⁴⁸ Antonaras, υπό εκτύπωση 2. Ευρήματα από τη βασιλική του Μουσείου, που χρονολογούνται ανασκαφικά στην Ιουστινιάνεια περίοδο.

⁸⁴⁹ Ballance et al 1989, F 17a, b, e, σ. 125, 127, εικ. 50. Ευρήματα που πολύ πιθανώς ανήκουν στη φάση καταστροφής των μέσων του 7^{ου} αι. Λαβές μικρές 17a-c, άλλες με μακριά απόληξη λεία 17d και πτυχωτή 17e, f.

⁸⁵⁰ Tölle-Kastenbein 1974, σ. 164, πίν. 278e-k ευρήματα από το Κάστρο-Τηγάνι που χρονολογούνται στους ρωμαϊκούς χρόνους. Μικρές λαβές αλλά και μία με μακριά λεία απόληξη.

⁸⁵¹ Baldoni, Bertì 1996, σ. 76, 78, εικ. 7-10, μικρές λαβές με επίπεδη μακριά απόληξη. Ευρήματα από δύο παλαιοχριστιανικές βασιλικές, χωρίς ιδιαίτερη αναφορά στη χρονολόγησή τους.

⁸⁵² Lightfoot 1993, σ. 176-177 αρ. 31-32, εικ. 122, μικρές λαβές, που προέρχονται από στρώματα που χρονολογούνται στον 5^ο και στον 5^ο-6^ο αι., αντίστοιχα.

⁸⁵³ Scanlon, Pinder-Wilson 2001, σ. 55, εικ. 26, σχέδ. 26.

⁸⁵⁴ Davidson 1952, σ. 111-112, σ. 726-729, πίν. 57, από στρώματα 11^{ου}-12^{ου} αι.

⁸⁵⁵ Scanlon, Pinder-Wilson 2001, σ. 53.

⁸⁵⁶ Trowbridge 1930, σ. 174, 190, 191, όπου και αναφορές σε παλαιοχριστιανικά κείμενα στα οποία απαντά ο όρος.

⁸⁵⁷ Ευρήματα από τη Γόρτυνα, βλ. Sternini 1988, εικ. 24-29, από ανασκαφή βασιλικών 6^{ου} και 7^{ου} αι.

⁸⁵⁸ Uboldi 1995, σ. 121-124.

⁸⁵⁹ Foy 1995, τύπος 22b, σ. 206. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στις αρχές του 6^{ου} αι.

⁸⁶⁰ Foy 1995, τύπος 22b, σ. 206. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 7^ο αι.

⁸⁶¹ Foy 1995, τύπος 22b, σ. 206. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 6^ο αι.

⁸⁶² Uboldi 1998, σ. 208, εικ. 2.15, 16, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 5^{ου}- α' μισό 6^{ου} αι.

⁸⁶³ Uboldi 1998, σ. 209, εικ. 3.11-13, που χρονολογούνται ανασκαφικά, αλλά και με βάση τα ανάλογα τους, στον 6^ο-7^ο αι.

⁸⁶⁴ Curina 1983, αρ. 11.16.

εκτός των άλλων ανασκαφών⁸⁶⁶, *Crypta Balbi*⁸⁶⁷ και Παλατινό λόφο, κοντά στο ναό της *Magna Mater*⁸⁶⁸, στην Όστια⁸⁶⁹, στην Καρχηδόνα⁸⁷⁰, σε διάφορες δαλματικές θέσεις⁸⁷¹: στο *Putalj*⁸⁷², στο *Gata*⁸⁷³, στο *Galovac*⁸⁷⁴ και στο Σπάλατο⁸⁷⁵, στο *Caricin Grad*(*Iustiniana Prima*)⁸⁷⁶, στη *Ras*⁸⁷⁷, στο *Galato*⁸⁷⁸ και στις *Čezava*(*Novae*)⁸⁷⁹ Βουλγαρίας, στην Κωνσταντινούπολη⁸⁸⁰, στις Σάρδεις⁸⁸¹, στην Κύπρο: στο Κούριο⁸⁸², στον Άγιο Φίλωνα⁸⁸³, και στη Σαλαμίνα⁸⁸⁴, στην Ιασό Καρίας⁸⁸⁵, στα Γέρασα⁸⁸⁶, Απάμεια⁸⁸⁷, στη *Nahariya*⁸⁸⁸, στην *Ashqelon*⁸⁸⁹, στη Σαμάρια⁸⁹⁰, στο Κάιρο(Φουστάτ)⁸⁹¹, στην περιοχή του Φαγιούμ *Medinet Madi*⁸⁹², *Bet She'an*⁸⁹³, στη Γόρτυνα⁸⁹⁴, στο Άργος⁸⁹⁵, στη Λάρισα⁸⁹⁶, στην Αγχίαλο⁸⁹⁷, στη

⁸⁶⁵ Gasparetto 1979, εικ. 16.

⁸⁶⁶ Για ευρήματα παλαιότερων ανασκαφών βλ. Uboldi 1995, σ. 121, σημ. 145.

⁸⁶⁷ Sagui 1998, σ. 206, εικ. 8.9, σε στρώμα του β' μισού του 7^{ου} αι.

⁸⁶⁸ Sternini 1995, σ. 260-262, 265. Sternini 2001, αρ. 121, σ. 28, Ευρήματα χρονολογούμενα στον 6^ο-7^ο αι.

⁸⁶⁹ Sternini 2001, σ. 28, σημ. 49, Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 6^ο-7^ο αι.

⁸⁷⁰ Sternini 1998, σ. 137, εικ. 7, σ. 139, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα μεταξύ 5^{ου} και 7^{ου} αι. Tatoon-Brown 1984, σ. 199 εικ. 65.59, σ. 203 εικ. 67.91, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 6^ο αι.

⁸⁷¹ Fadić 1994a, σ. 247-248.

⁸⁷² Fadić 2001, σ. 136-137, εικ. 31d. Εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 5^{ου} ή στον 6^ο αι.

⁸⁷³ Fadić 1994, σ. 215-217. Αναφέρονται και παραδείγματα που διαθέτουν τρεις μικρές λαβές γύρω από το χείλος τους, τύπος μάλλον ιδιαίτερα σπάνιος. Αναφέρεται επίσης και μεταξύ των ευρημάτων από τις *Čezava*(*Novae*) Βουλγαρίας(Turpo 1989, σ. 166). Αξίζει επίσης να παρατηρηθεί ότι ο τύπος αυτός καντήλας είναι κατασκευασμένος με χροανόσχημη ή κυλινδρική βάση ακριβώς προκειμένου να μπορεί να τοποθετείται σε πολυκάνδηλα και όχι για ανεξάρτητη ανάρτηση με τη βοήθεια μετάλλινων πολλαγκίστρων. Τα ευρήματα δεν χρονολογούνται ανασκαφικά, αλλά ούτε και με βάση τα διεθνή ανάλογα.

⁸⁷⁴ Fadić 2001, σ. 136, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

⁸⁷⁵ Από το ανάκτορο Διοκλητιανού, *De Maine* 1979, σ. 64, 116, πίν. 11, R 58, 62, από στρώματα που χρονολογήθηκαν γενικά μεταξύ 3^{ου} και 6^{ου} αι.

⁸⁷⁶ Bavant, Kondić, Spieser (επιμ.) 1990, σ. 208-209, 211, αρ. 110-112, πίν. XXXII, από στρώματα του τέλους του 6^{ου} αρχών του 7^{ου} αι.

⁸⁷⁷ Nikolić-Dorđević 1999, σ. 108-109 τύπος 4/1 από βασιλική και ιδιωτικές κατοικίες, σε στρώματα του τέλους του 5^{ου} και του 6^{ου} αι.

⁸⁷⁸ Mirchev 1953, σ. 8, εικ. 10. Εύρημα από βασιλική του 5^{ου} αι., που καταστράφηκε τον 6^ο αι.

⁸⁷⁹ Turpo 1989, σ. 166, σ. 167 εικ. 2/1, 2, 3. Αναφέρονται τρεις υποτύποι αναλόγως με τον αν η βάση είναι κυλινδρική ή κωνική και αν διαθέτει λαβές ανάρτησης. Και οι τρεις τύποι ανάγονται στον 5^ο-6^ο αι.

⁸⁸⁰ Hayes 1993, αρ. 14 από στρώμα του β' μισού του 6^{ου} αι. και σ. 403 αρ. 31, 37, 38 μαζί με αρκετά παρόμοια θραύσματα ακαταλόγογραφα, από στρώματα του 7^{ου} αι., εικ. 150-151.

⁸⁸¹ Saldern 1980, σ. 49-52, πίν. 11, αρ. 274-75, σ. 23, αρ. 274-80. Ευρήματα που χρονολογούνται μεταξύ του 5^{ου} και 7^{ου} αι.

⁸⁸² Young 1993, σ. 43, από βασιλική που η λειτουργία της χρονολογείται μεταξύ του τέλους του 5^{ου} και των μέσων του 7^{ου} αι.

⁸⁸³ Du Plat Taylor, Megaw 1981, σ. 227, αρ. 35-46, εικ. 46 :35-46. Ευρήματα που χρονολογούνται στους χρόνους πριν το 666.

⁸⁸⁴ Chavane 1975, σ. 62-64, 66-68 πίν. 63/174-180. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 7^{ου} αι.

⁸⁸⁵ Baldoni, Berti 1996, σ. 76, 78, εικ. 8-9, ευρήματα από δύο παλαιохριστιανικές βασιλικές, χωρίς ιδιαίτερη αναφορά στη χρονολόγησή τους.

⁸⁸⁶ Crowfoot, Harden 1931, σ. 198, τύπος 2B2, πίν. XXIX/24-26, χρονολογούνται ανασκαφικά στον 7^ο-8^ο αι. Uboldi 1995, σ. 121, σημ. 142.

⁸⁸⁷ Pirling 1977, πίν. 5, σ. 145-147, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο-5^ο και, ίσως, 6^ο αι.

⁸⁸⁸ Dauphin, Edelsstein 1984, σ. 105, 109, LXI Va, ευρήματα από βασιλική του α' μισού του 6^{ου} αι. που πιθανώς καταστράφηκε στις αρχές του 7^{ου} αι.

⁸⁸⁹ Katsnelson, Jackson-Tal 2004, σ. 106, εικ. 3:3,4, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 6^ο-7^ο αι.

⁸⁹⁰ Crowfoot 1957, σ. 405, εικ. 96.5, 995. Ανασκαφικά η χρονολόγησή τους ορίζεται μεταξύ του 6^{ου} και 15^{ου} αι.

⁸⁹¹ Pinder-Wilson, Scanlon 1973, σ. 22, εικ. 18-19.

⁸⁹² Silvano 1999, σ. 17-20, πίν. V, ευρήματα από θέση εκκλησιαστικού οικοδομήματος, που χρονολογούνται γενικά μεταξύ του 4^{ου} και 7^{ου} αι., ενώ ειδικότερα για τις λυχνίες, με βάση ανάλογα ευρήματα, η χρονολόγησή τους εξειδικεύεται μεταξύ 5^{ου}-7^{ου} αι., βλ. σ. 34-35.

⁸⁹³ Hadad 1998, σ. 63, 69-72, τύπος 4, ευρήματα που απαντούν σε στρώματα του 5^{ου} μέχρι και των μέσων του 8^{ου} αι.

⁸⁹⁴ Sternini 1988, αρ. 27-30, από ανασκαφή βασιλικών 6^{ου} και β' μισού 7^{ου} αι.

⁸⁹⁵ Bommelaer, Grandjean 1972, σ. 221, 223 εικ. 118, ευρήματα από κτίριο που καταστράφηκε στα τέλη του 6^{ου} αι.

⁸⁹⁶ Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), σ. 285, αρ. 298 [A. Ντίνα] χρονολογημένα στον 5^ο-6^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁸⁹⁷ Σωτηρίου 1929, σ. 106, εικ. 137 στο κέντρο της επάνω σειράς, σ. 105-6. Εύρημα που πιθανώς ανάγεται στην εποχή καταστροφής της βασιλικής.

Θάσο⁸⁹⁸, στους Φιλίππους⁸⁹⁹, στη Σάμο⁹⁰⁰, στη Χίο⁹⁰¹, στη Δήλο⁹⁰² και στην Κω⁹⁰³. Ακόμη παραδείγματα απαντούν και σε ιδιωτικές συλλογές⁹⁰⁴.

Ο τύπος παρέμεινε σε χρήση τόσο στην Ανατολή, όσο και στη Δύση, τουλάχιστον μέχρι τον 9^ο αι.⁹⁰⁵. Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη προέρχονται από δύο ναούς, που η περίοδος καταστροφής τους ορίζεται γύρω στον 7^ο αι.⁹⁰⁶.

Β) Αγγεία με ανεστραμμένο κολουροκωνικό σώμα, επίθετη, στενή, συμπαγή, κυλινδρική βάση που συνήθως απολήγει σε κομβίο.

Πρόκειται για τον τύπο IV.1 της τυπολογίας της Uboldi⁹⁰⁷. Ελάχιστα παραδείγματα προέρχονται από τη Δύση ενώ τα περισσότερα έχουν ανακαλυφθεί στην Ανατολή, όπου χρονολογούνται από τον 5^ο αι. κ.ε.. Παράλληλα εντοπίστηκαν από Ρώμη⁹⁰⁸, Karadirek Τουρκίας⁹⁰⁹, Γέρασα⁹¹⁰, Σαμάρια⁹¹¹, Μάδαβα⁹¹², Shavei Zion⁹¹³, Bet She'an⁹¹⁴, Khan El-Ahmar⁹¹⁵, Άγιο Φίλωνα Κύπρου⁹¹⁶, Σαλαμίνα Κύπρου⁹¹⁷ και Γόρτυνα⁹¹⁸.

Ο τύπος επιβιώνει και πολύ αργότερα, τουλάχιστον στον 11^ο αι. όπως αποδεικνύουν παραδείγματα από το Torcello⁹¹⁹, το Κάιρο(Φουστάτ)⁹²⁰ και την Κόρινθο⁹²¹, ενώ και τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη⁹²² πολύ πιθανόν να εμπίπτουν στην όψιμη αυτή περίοδο.

39. Αρύταινες

(Α/Α καταλόγου 176-177)

BAA 56, BAA 87

(Πίνακας 15)

39

Τα αγγεία του τύπου αυτού χαρακτηρίζονται από την επιμήκη, ταινιωτή κατακόρυφη λαβή τους. Το σώμα τους είναι ευρύ κυλινδρικό ή κολουροκωνικό με επίπεδη βάση και το χείλος τους άλλοτε είναι απλό λειασμένο με πυράκτωση και άλλοτε δακτυλιόσχημο⁹²³. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10-12 εκ.

⁸⁹⁸ Abadie-Reynal, Sodini 1992, σ. 91-92, εικ. 38 VI-4. Δεκάδες παραδείγματα του τύπου απαντούν σε στρώματα που χρονολογούνται μεταξύ των χρόνων γύρω στο 600 και του 8^{ου} αι.

⁸⁹⁹ Antonaras, υπό εκτύπωση 2. Ευρήματα από τη βασιλική του Μουσείου, που χρονολογούνται ανασκαφικά στην Ιουστινιάνεια περίοδο.

⁹⁰⁰ Isler 1969, σ. 22, εικ. 57, πίν. 98.7, εύρημα από το Ηραίο Σάμου, που χρονολογείται περί τα μέσα του 6^{ου} αι. Tölle-Kastenbein 1974, σ. 164, πίν. 277e, εύρημα από το Κάστρο-Τηγάνι που χρονολογείται στους ρωμαϊκούς χρόνους.

⁹⁰¹ Ballance et al 1989, F 16a, b, σ. 125, 127, εικ. 50. Ευρήματα που πολύ πιθανώς ανήκουν στη φάση καταστροφής των μέσων του 7^{ου} αι.

⁹⁰² Nenna 1989, σ. 122 αρ. D59, πίν. 37, εύρημα παλαιοχριστιανικών χρόνων, που χρονολογείται στους χρόνους μετά τον 5^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁹⁰³ Μπρούσκαρη 2002, σ. 137, 139. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 5^ο και στο α' μισό του 6^{ου} αι.

⁹⁰⁴ Saldern et al. 1974, σ. 251, αρ. 731.

⁹⁰⁵ Στις «Σαράντα Κολώνες» της Πάφου αποκαλύφθηκαν θραύσματα τριάντα έξι παραδειγμάτων σε στρώμα του 9^{ου} αι., βλ. Megaw 1971, σ. 131, 145-146, εικ. 5.18. Για παραδείγματα χρήσης τους στη Δύση κατά τον 9^ο και ίσως μέχρι τις αρχές του 14^{ου} αι., βλ. Uboldi 1995, σ. 124, σημ. 159.

⁹⁰⁶ Βλ. κεφάλαιο προελεύσεων, «Αγίου Δημητρίου και Αγίας Σοφίας γωνία, βυζαντινό κτίσμα, 1969» και «Πρίγκιπος Νικολάου Ι, 1961»

⁹⁰⁷ Uboldi 1995, σ. 120-121. Ο τύπος χρονολογείται στον 6^ο-7^ο αι.

⁹⁰⁸ Fremersdorf 1975, πίν. 60, σ. 96, αρ. 876, εύρημα χωρίς ανασκαφική χρονολόγηση.

⁹⁰⁹ Lightfoot 1989, σ. 52, αρ. 80, φωτογραφία στον πίν. 8.4, χρονολογημένο στον 6^ο-7^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁹¹⁰ Crowfoot, Harden 1931, σ. 198, τύπος 2B1, πίν. XXIX/21-23, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 7^ο-8^ο αι. Uboldi 1995, σ. 121, σημ. 142. Meyer 1987, σ. 205, εικ. 11m, σ. 212-213, εικ. 13a-d.

⁹¹¹ Crowfoot 1957, σ. 405, εικ. 99.4. Ανασκαφικά η χρονολόγησή τους ορίζεται μεταξύ του 6^{ου} και 15^{ου} αι.

⁹¹² Uboldi 1995, σ. 121 σημ. 142.

⁹¹³ Barag 1967, σ. 68, εικ. 16, 24.

⁹¹⁴ Hadad 1998, σ. 63, 68-69, τύπος 2, ευρήματα που απαντούν σε στρώματα του 5^{ου} μέχρι και του 14^{ου} αι.

⁹¹⁵ Meimaris 1990, σ. 424, εικ. 164. Δεκάδες βάσεις του τύπου βρέθηκαν σε αποθέτη που χρονολογείται από τα συνευρήματα στον 8^ο αι.

⁹¹⁶ Du Plat Taylor, Megaw 1981, σ. 227, αρ. 34, εικ. 46 :34. Εύρημα που χρονολογείται στους χρόνους πριν το 666.

⁹¹⁷ Chavane 1975, σ. 62-66, πίν. 63/168-170. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 7^ο αι.

⁹¹⁸ Sternini 1988, σ. 19, αρ. 24-25, από ανασκαφή βασιλικών 6^{ου} και β' μισού 7^{ου} αι.

⁹¹⁹ Uboldi 1995, σ. 121 σημ. 139-140.

⁹²⁰ Scanlon, Pinder-Wilson 2001, σ. 53-54, τύπος 25a, 25b, σχεδ. 25a,b. Παραδείγματα του 9^{ου}-10^{ου} αι.

⁹²¹ Davidson 1952, σ. 121, αρ. 801, πίν. 60. Από στρώμα 11^{ου}-12^{ου} αι.

⁹²² Αδημοσίευτη ανασκαφή στο χώρο βορείως του Αγίου Δημητρίου.

⁹²³ Lazar 2003, σ. 123 τύπος 4.2.1 και 4.2.2.

Το σώμα τους είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, ενώ η λαβή με επιπεδοποίηση και εξέλαση μάζας γυαλιού.

Αντίστοιχα ευρήματα προέρχονται από Herculaneum⁹²⁴, Albingaunum(Albenga)⁹²⁵, Λιουμπλιάννα(Emona)⁹²⁶ και Tirasia⁹²⁷.

Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογούνται με ακρίβεια στο β' μισό του 1^{ου} αι., καθώς ο χρόνος καταστροφής του βαλανείου στο οποίο αποκαλύφθηκαν εντοπίζεται στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.⁹²⁸

Ο τύπος, μίμηση μετάλλινων προτύπων⁹²⁹, εμφανίζεται στον πρώιμο 1^ο αι. και επιβιώνει μέχρι το α' μισό του 2^{ου} αι. Παρότι ο μεγάλος αριθμός σωζόμενων δειγμάτων από την Λιουμπλιάννα(Emona) οδήγησε στη σκέψη ότι αποτελούν τοπικό προϊόν⁹³⁰, φαίνεται μάλλον πιθανότερο να αποτελούν βορειοϊταλικό προϊόν που εισήχθη σε μεγάλους αριθμούς στην περιοχή από τους νεοφερμένους εκεί ιταλιώτες εποίκους⁹³¹.

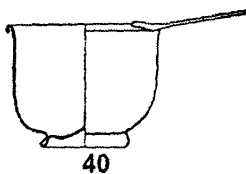
Η χρήση τους στην Λιουμπλιάννα(Emona) αρχικά θεωρήθηκε ότι περιοριζόταν σε σπονδική και μόνο⁹³², άποψη που αναιρέθηκε αργότερα υπέρ μιας επιτραπέζιας χρήσης, σχετικής με τα ταφικά έθιμα⁹³³. Υπέρ μιας συμποσιακής χρήσης συνηγορούν επίσης τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη, καθώς προέρχονται από ανασκαφή βαλανείου.

40. Τρυηλίδες

(A/A καταλόγου 178-184)

BAA 57-BAA 63

(Πίνακας 15)

Τα αγγεία του τύπου αυτού χαρακτηρίζονται από την επιμήκη, ταινιωτή οριζόντια λαβή τους. Είναι γνωστές δύο παραλλαγές: Με ρηχό και με βαθύ σώμα. Η βάση τους άλλοτε είναι δακτυλιοσχημη συμφυής και άλλοτε το αγγείο εδράζεται κατευθείαν στον επίπεδο πυθμένα του⁹³⁴. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 6 εκ.

Το σώμα τους είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, ενώ η λαβή με επιπεδοποίηση και εξέλαση μάζας γυαλιού.

Παραδείγματα του τύπου εμφανίζονται στον 1^ο αι. και απαντούν και στις αρχές του 2^{ου} αι. Ωστόσο ο τύπος επιβιώνει μέχρι τον 3^ο αι. διαφοροποιημένος όμως κατασκευαστικά και διακοσμητικά⁹³⁵. Ανάλογα ευρήματα προέρχονται από την Πομπηία⁹³⁶, Padova⁹³⁷, Ticino⁹³⁸, Σλοβενία⁹³⁹, Αλγερία⁹⁴⁰, Κύπρο⁹⁴¹.

⁹²⁴ De Franciscis 1963, σ. 138 εικ.1. Πέντε αργυρέες με ταινιωτή λαβή, που βρέθηκαν σε κατάσταση στο Herculaneum συσκευασμένες έτοιμες προς πώληση και μαρτυρούν ότι ο χρόνος κατασκευής τους ήταν πολύ κοντινός στο 79, χρόνο έκρηξης του Βεζούβιου και καταστροφής τους.

⁹²⁵ Massabò 2001, σ. 130-131 αρ. 76, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 1^{ου}- αρχές του 2^{ου} αι.

⁹²⁶ Petru 1972, Plesničar-Gec 1972, σκοράδην. De Maine 1985, σ. 135-160 και De Maine 1988, σ. 129-144, όπου αναλύονται οι δεκάδες αργυρέες που αποκαλύφθηκαν στις ανασκαφές της βόρειας νεκρόπολης της Λιουμπλιάννα(Emona). Lazar 2003, σ. 123 τύπος 4.2.1 και 4.2.2, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} και στο α' μισό του 2^{ου} αι.

⁹²⁷ Tirasia, Lancel 1967, σ. 10, 21, ευρήματα από τάφους που χρονολογούνται στον 1^ο και 1^ο-2^ο αι.

⁹²⁸ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141-142.

⁹²⁹ Künzl 1997, σ. 21 εικ. 10, αργυρό παράδειγμα από θησαυρό από την Xanten. Massabò 2001, σ. 131 αριστερά, χάλκινο παράδειγμα από την Πομπηία.

⁹³⁰ Plesničar-Gec 1974, σ. 35-37.

⁹³¹ Lazar 2003, σ. 126.

⁹³² Plesničar-Gec 1974, σ. 37.

⁹³³ De Maine 1988, σ. 143.

⁹³⁴ Isings 1957, τύπος 75a, b σ. 92. Lazar 2003, σ. 123 τύπος 4.1.1 και 4.1.2.

⁹³⁵ Fremersdorf 1958, πίν. 133, Fremersdorf 1959, πίν 50-53. Βλ. επίσης, Whitehouse 1997, σχόλια στο αρ. 346 στη σ. 198.

⁹³⁶ Scatozza-Höricht 1986, τύποι 15-16, σ. 37-38, πίν. XXVII.

⁹³⁷ Zampieri 1998, σ. 154-155, χωρίς ανασκαφικά στοιχεία.

⁹³⁸ Biaggio-Simona 1991, πίν. 8, αρ. 139.2.036. Carazzetti, Biaggio-Simona 1988, εικ. 127, σ. 107, εύρημα από τάφο που χρονολογείται μεταξύ του 80-130.

⁹³⁹ Šubic 1974, πίν. 6:52. Lazar 2003, σ. 123 τύπος 4.1.1 και 4.1.2, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} και στο α' μισό του 2^{ου} αι.

⁹⁴⁰ Lancel 1967, σ. 94 αρ. 196, εύρημα από την Tirasia, χωρίς ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία.

⁹⁴¹ De Ridder 1909, αρ. 493, πίν XXIV, εύρημα χωρίς ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία από το Ιδάλιο.

Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογούνται με ακρίβεια στο β' μισό του 1^{ου} αι., καθώς ο χρόνος καταστροφής του βλατειού στο οποίο αποκαλύφθηκαν εντοπίζεται στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.⁹⁴²

Τα αγγεία του τύπου αυτού μιμούνται μέταλλα⁹⁴³ πρότυπα, ενώ είναι γνωστά και κεραμικά⁹⁴⁴ παραδείγματα. Η χρήση τους είναι συμποσιακή, σπονδική και λουτρική⁹⁴⁵.

41. Κάλυκες με τρεις λαβές

(Α/Α καταλόγου 185)

ΜΘ 3759

(Πίνακας 15)

Το αγγείο του τύπου αυτού έχει χείλος αδιαμόρφωτο στίλβωμένο με πυράκτωση. Ευρύ χονάνοσχημο στόμιο, σώμα καλυκωτό και επίπεδο πυθμένα. Βάση χαμηλή κωνική δακτυλιόσχημη, μάλλον συμφυή. Περιμετρικά, στο ύψος του χείλους, υπάρχουν τρεις κατακόρυφες, κυκλικής διατομής, λαβές. Ο λαιμός, κάτω από τις λαβές, περιτρέχεται 3 φορές από λεπτή ίνα γυαλιού. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 14 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, η βάση του διαμορφώθηκε με εμπίεση του κάτω τμήματός του με λαβίδες. Στη συνέχεια, επικολλήθηκε ράβδος στη βάση του αγγείου, αποκόπηκε το πλεόνασμα, στίλβώθηκε το χείλος και επικολλήθηκαν οι λαβές. Στο τέλος, και ενόσω το οριζοντιωμένο αγγείο περιστρεφόταν αργά, λεπτή ίνα γυαλιού επικολλήθηκε γύρω από την βάση του στομίου του.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο από καθαρό, άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστούν χρονολογημένα ανάλογα αγγεία⁹⁴⁶. Στη χρονολόγησή του ωστόσο βοηθούν τα ανασκαφικά του δεδομένα, καθώς προέρχεται από σαρκοφάγο και μαζί του ανακαλύφθηκε γυάλινο βραχιόλι⁹⁴⁷ καθώς και ένα σφαιρικό αγγείο τύπου 51a (Isings τύπος 101), που το τοποθετούν το χρόνο ταφής τους γύρω στον όψιμο 3^ο ή στον 4^ο αι.

Ίσως ο τύπος να έλκει την καταγωγή του από τα κωδωνόσχημα αγγεία που συνήθως έχουν πόδι με κομβιόσχημο στέλεχος και σπανιότερα δακτυλιόσχημη ή επίπεδη βάση. Εμφανίζονται ήδη στο β' μισό του 1^{ου} αι. ή στις αρχές του 2^{ου} αι.⁹⁴⁸ Οι πλέον συγγενικοί είναι οι υποτύποι Isings 36b, c, που χρονολογούνται στο 2^ο και 3^ο-4^ο αι. και σε ορισμένες περιπτώσεις τα παραδείγματα κοσμούνται επίσης με επίθετη πλαστική ίνα γύρω από το λαιμό.⁹⁴⁹ Ο τύπος αυτών των αγγείων φαίνεται ότι εξελίχθηκε αργότερα σε ένα διαφορετικό είδος λυχνίας, παρόμοιου σώματος, με τις λαβές γύρω από το χείλος, αλλά διαφορετικής βάσης⁹⁵⁰ και τελικά πέρασε στην αραβική υαλοργία και επιβίωσε μέχρι τον 10^ο αι.⁹⁵¹

Σε διαφορετική εξελικτική γραμμή, σύγχρονη όμως, φαίνεται ότι ανήκει το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη, το οποίο πιθανώς σχετίζεται με αργυρές καντήλες⁹⁵² και που, κατά πάσα πιθανότητα, εξελίχθηκε αργότερα στις ισλαμικές γυάλινες καντήλες, με τις λαβές στους ώμους και όχι πλέον στο

⁹⁴² Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141-142.

⁹⁴³ Künzl 1997, σ. 18-19, 24, εικ. 7, δεκατρία αργυρά παραδείγματα από το θησαυρό του Boscovale και του Manching. Οψιμότερα παραδείγματα του 4^{ου} και 6^{ου} αι. είναι επίσης γνωστά, βλ. Wealth of the Roman World 1977, αρ. 106 σ. 54-55, αρ. 158 σ. 95. Παπανικόλα-Μπακιριτζή 2002 (επιμ.), σ. 221-222 αρ. 256 [Ε. Μεραμβελιωτάκη], εύρημα του 6^{ου} αι., πιθανώς λουτρικής χρήσης.

⁹⁴⁴ Künzl 1997a, σ. 475, πίν. 8-9, 13d, 14-15, 21a, όπου και πλούσια βιβλιογραφία με ανάλογα ευρήματα από κεραμικό και μέταλλο που χρονολογούνται στα τέλη του 1^{ου}- αρχές του 2^{ου} αι.

⁹⁴⁵ Whitehouse 1997, σ. 198, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

⁹⁴⁶ Το μόνο ανάλογο εύρημα εντοπίστηκε σε αδημοσίευτη ανασκαφή της τάφρου του δυτικού τείχους της Θεσσαλονίκης από σημείο που δεν παρείχε δυνατότητα ακριβούς χρονολόγησης.

⁹⁴⁷ Τα γυάλινα βραχιόλια στην περιοχή της Μεσογείου διαδίδονται γύρω στον 3^ο αι. κ.ε., βλ. Spear 1988, σ. 51. Antonaras 2003 και Αντωνάρας 2006.

⁹⁴⁸ Isings 1957, τύπος 36 σ. 50-52.

⁹⁴⁹ Whitehouse 2001, αρ. 674, 782 του 3^{ου}-4^{ου} αι.. Harden et al 1987, σ. 123 αρ. 55, αγγεία που χρονολογούνται στον 3^ο αι., με βάση ανασκαφικά αλλά και τεχνοτροπικά στοιχεία.

⁹⁵⁰ Steckner 1988, σ. 257-270, πρόκειται για παραδείγματα που ανακαλύφθηκαν στη Σάμο και χρονολογούνται στον πρώιμο 7^ο αι.

⁹⁵¹ Carboni, Whitehouse 2001, αρ. 6, σ. 76, αντικείμενο που χρονολογείται γύρω στον 9^ο-10^ο αι.

⁹⁵² Αντίστοιχα σχήματα με όμοια χαμηλή βάση αλλά μεγαλύτερο χείλος, εμφανίζονται σε αργυρές καντήλες του 6^{ου} αι. που εντοπίστηκαν σε διάφορους θησαυρούς από την ανατολική Μεσόγειο. Newman, Lie 1992, σ. 82-83 εικ. 37.1, 37.2. Mundell-Mango 1992, εικ. 18 σ. 137, καντήλα του αργυροπράτη Σεργίου. Snow 1992, σ. 202 εικ. 2, καντήλα από το θησαυρό της Hama.

χειλος, οι οποίες εμφανίζονται στα τέλη της 1^{ης} χιλιετίας⁹⁵³ και γνωρίζουν μεγάλη διάδοση κατά τον 13-14^ο αι.⁹⁵⁴

42. Κάνθαροι ελεύθερης εμφύσησης, Isings τύπος 38a

(A/A καταλόγου 186-187)
BAA 69, BAA 70
(Πίνακας 15)

42

Τα αγγεία του τύπου έχουν χειλος στιλβωμένο με πυράκτωση, ελαφρά έξω νεύον, σώμα βαθύ καλυκωτό, πόδι με σφαιρικό στέλεχος, και βάση κωνική. Δύο μακριές, κατακόρυφες λαβές ξεκινούν από το μέσο της κοιλιάς και παρακολουθώντας την καμπύλη του σώματος, ανεβαίνουν πάνω από το χειλος, κάμπτονται και επικολλούνται σε αυτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 8-10 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, ενώ το στέλεχος του ποδιού και η βάση αποτελούν ανεξάρτητα στοιχεία τα οποία επικολλούνται εν θερμώ στο σώμα του αγγείου με τη βοήθεια κάνης. Τελευταίες προστίθενται οι λαβές που επίσης διαμορφώνονται εν θερμώ τη στιγμή της επικόλλησης τους.

Πρόκειται για επιβίωση του αρχαίου σχήματος, που παραγόταν την εποχή εκείνη επίσης, ίσως συχνότερα, από μέταλλο, κυρίως άργυρο⁹⁵⁵. Γυάλινοι κάνθαροι είναι γνωστοί κατά τον 1^ο αι. σε τουλάχιστον τρεις παραλλαγές, ανάλογα με το μέγεθος των λαβών και το είδος της βάσης τους. Λόγω της αποσπασματικής διατήρησης του παραδείγματος, δεν είναι απολύτως σίγουρο το σε ποια παραλλαγή ανήκαν, ωστόσο πιθανότερο φαίνεται ότι πρόκειται για τον τύπο που περιγράφηκε παραπάνω⁹⁵⁶. Γνωστά παραδείγματα προέρχονται από τις δυτικές επαρχίες, Vindonissa⁹⁵⁷, Valkenburg⁹⁵⁸, Nijmegen, Xanten, Vehten, Avignon, Hofheim, Βόννη, Vervoz, και Πομπηία, και ανάγονται στο β' μισό του 1^{ου} αι.⁹⁵⁹. Θεωρούνται βορειοϊταλικά προϊόντα που κυρίως προωθούνταν στις βορειοδυτικές επαρχίες⁹⁶⁰.

Οι λαβές από τη Θεσσαλονίκη είναι μονόχρωμες, άχρωμες πρασινωπές και το σώμα ήταν ομοιόχρωμο, κρίνοντας από το σωζόμενο τμήμα του.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται με βάση το χρόνο καταστροφής του βαλανείου, στα ερείπια του οποίου αποκαλύφθηκαν, στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.⁹⁶¹

43. Κάνθαροι εμφύσησης σε μήτρα

(A/A καταλόγου 188-189)
BY 320/7, 320/8,
(Πίνακας 15)

43

Τα αγγεία της ομάδας αυτής⁹⁶² έχουν χειλος άπεργο, έξω νεύον, σώμα ημισφαιρικό ή βαθύτερο του ημισφαιρικού, πυθμένα ελαφρά καμπύλο ή συχνότερα επίπεδο. Στηρίζονται σε επίθετη κωνική βάση που συνδέεται με το σώμα με κομβιόσχημο στέλεχος. Δύο ταινιωτές λαβές, τετραγωνικού σχήματος, με μακριά πτυχωτή απόληξη που καταλήγει στη βάση του αγγείου είναι τοποθετημένες αντιδιαμετρικά κάτω από το χειλος του αγγείου. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10-12 εκ.

⁹⁵³ Kröger 1995, σ. 182 αρ. 235, εύρημα από τη Nishapur, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 10^ο-11^ο αι.

⁹⁵⁴ Carboni, Whitehouse 2001, αρ. 113-118, σ. 227-238, αντικείμενα που χρονολογούνται στον 13^ο-14^ο αι.

⁹⁵⁵ Παραδείγματα είναι γνωστά από το Boscoreale, La Baume 1964, σ. 117 εικ. 100 και από το θησαυρό του Hildesheim, Gehrig 1967, σ. 24, εικ. 19-20.

⁹⁵⁶ Isings 1957, τύπος 38^a, σ. 53-54. Van Lith 1978/79, σ. 66, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

⁹⁵⁷ Berger 1960, σ. 38-39.

⁹⁵⁸ Van Lith 1978/79, σ. 64-66.

⁹⁵⁹ Isings 1957, σ. 53-54.

⁹⁶⁰ Harden et al 1987, σ. 109.

⁹⁶¹ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

⁹⁶² Τα αγγεία αποτελούν μετεξέλιξη του τύπου 14 (Isings 107a), του 4^{ου} κυρίως, και 5^{ου} αι.

Το σώμα των κανθάρων του τύπου αυτού είναι κατασκευασμένο με αρχική εμφύσηση σε μικρή και ρηχή μήτρα και στη συνέχεια με περαιτέρω διόγκωση με ελεύθερη εμφύσηση. Ενώ ακόμη το αγγείο ήταν εξαρτημένο από την κάνη, προσκολλούνταν η προδιαμορφωμένη βάση του, ενώ στο τέλος προσθέτονταν και οι, πιθανώς επίσης εν μέρει προδιαμορφωμένες, λαβές.

Ο ανάγλυφος διάκοσμος των αγγείων συνήθως συνίσταται σε κάθετες αυλακώσεις που ξεκινούν κάτω από το ελαφρά έξω νεύον χείλος και καλύπτουν όλη την περιφέρεια τους. Χαμηλότερα, το σώμα και η βάση καλύπτονται από δίκτυο ωσειδών ή εξαγωνικών κελιών που αποδίδουν το σχήμα κυψέλης⁹⁶³. Ο τύπος αυτός αποτελεί εξέλιξη των άωτων σκύφων με όμοια διακοσμημένο σώμα που εμφανίζεται στον 4^ο αι. (τύπος 14, Isings τύπος 107a)

Τα παραδείγματα που σώζονται από την περιοχή της Θεσσαλονίκης είναι χρώματος βαθυκύανου, και άχρωμου πρασινωπού.

Όμοια παραδείγματα έχουν εντοπιστεί στο Ισραήλ⁹⁶⁴, στην Αίγυπτο⁹⁶⁵ και στη Συρία⁹⁶⁶ και σε μία από αυτές τις περιοχές, θα πρέπει να αναζητηθεί ο τόπος παραγωγής του τύπου αυτού. Φαίνεται πολύ πιθανόν να αποτελούν έργο μεγάλου εργαστηρίου της περιοχής, εξαιτίας της μεγάλης γεωγραφικά διάδοσης του τύπου αλλά και της σχετικά πολύπλοκης κατασκευής τους. Πιθανό παράδειγμα του τύπου εντοπίζεται στο αδημοσίευτο υλικό της βασιλικής του Σωλήνος Κασσάνδρας⁹⁶⁷.

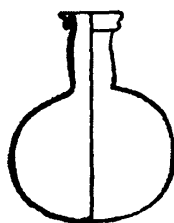
Ακριβή χρονολογικά στοιχεία δεν διαθέτουν τα ευρήματα από τη Ρεντίνα, εκτός από το ότι προέρχονται από θέση παλαιοχριστιανικής βασιλικής και νεκροταφείου και επομένως μπορούν να αναχθούν στην περίοδο μεταξύ 4^{ου} και 6^{ου} αι.

44. Μπουκάλια με ταινιωτό χείλος, Isings τύπος 70

(A/A καταλόγου 190-192)

BAA 41-BAA 43

(Πίνακας 15)

44

Στα αγγεία του τύπου αυτού το χείλος είναι στραμμένο έξω, κάτω, πάνω και έξω, κατά τέτοιον τρόπο ώστε να δημιουργεί ένα ταινιωτό κολάρο, από το οποίο προβάλλει μικρή μόνο προεξοχή στο στόμιο. Ο λαιμός είναι κυλινδρικός με σύσφιξη στη βάση του, το σώμα σφαιρικό και η βάση απλή αδιαμόρφωτη, ενώ ο πυθμένας είναι ελαφρά ομφαλωτός. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 13-19 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, συχνά κοσμημένα με απλό εγχάρακτο διάκοσμο⁹⁶⁸.

Τα σωζόμενα παραδείγματα του τύπου αυτού είναι γνωστά κυρίως από το χώρο της ανατολικής Μεσογείου⁹⁶⁹. Φαίνεται ότι άρχισαν να κατασκευάζονται, πιθανώς στη Μικρά Ασία⁹⁷⁰, ήδη στα μέσα του 1^{ου} αι., συνέχισαν στο β' μισό του και στις αρχές του 2^{ου} αιώνα.

⁹⁶³ Βλ. σχετικά τον τύπο 14 (Isings 107a).

⁹⁶⁴ Δύο παραδείγματα έχουν δημοσιευτεί: Το ένα μπλε χρώματος από εκκλησία στο Horbat Kenes στο Karmiel του 4^{ου}-7^{ου} αι. και το δεύτερο από βαπτιστήριο στο Nir Galim, στις νότιες ακτές του Ισραήλ, επίσης του 4^{ου}-7^{ου} αι. Βλ. Gorin-Rosen 2000a, σ. 237, Επίσης, Gorin-Rosen 2002a, σ. 122.

⁹⁶⁵ Παράδειγμα από χριστιανικό χώρο λατρείας στο νότιο Σινά στο 'Ein Najila 4^{ου}-7^{ου} αι. βλ. Gorin-Rosen 2000a, σ. 237. Ακόμη είναι γνωστό και ακέραιο παράδειγμα από την Καρανίδα, που φυλάσσεται στο Kelsey Museum, (No 5361) και χρονολογείται στην ύστερη ρωμαϊκή περίοδο. Το παράδειγμα εκείνο αποτελείται από άχρωμο πρασινωπό σκύφο, στον οποίο έχει επικολληθεί βάση με χαμηλό κομβιόσχημο στέλεχος και κωνική επιφάνεια έδρασης. Δύο μπλε, ταινιωτές λαβές, τετραγωνικού σχήματος, με μακριά πτυχωτή απόληξη που καταλήγει στη βάση του αγγείου είναι τοποθετημένες αντιδιαμετρικά κάτω από το χείλος του αγγείου, σε ύψος ανάλογο με αυτό στο οποίο εντοπίζεται το ίχνος λαβής και στα παραδείγματα από τη Ρεντίνα. Άξιο παρατήρησης είναι ακόμη το ότι μεταξύ των ακατάγραφων θραυσμάτων από την ανασκαφή της Ρεντίνας εντοπίζονται θραύσματα με ίχνη μακριάς πτυχωτής λαβής, όμοιοι μπλε χρώματος.

⁹⁶⁶ Παράδειγμα μπλε χρώματος από τη Raqqa που χρονολογήθηκε στον 7^ο-8^ο αι. από τον Lamn 1929-30, σ. 54, πίν. 12:3.

⁹⁶⁷ Πρόκειται για θραύσματα σώματος και λαβής μπλε χρώματος. Χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ του 4^{ου} και 6^{ου} αι., εποχή λειτουργίας της βασιλικής. Ευχαριστώ τον ανασκαφέα Ι. Παπάγγελο που μου επέτρεψε να προσεγγίσω το υλικό της υπό δημοσίευση ανασκαφής του.

⁹⁶⁸ Όταν οι εγχαράξεις είναι βαθύτερες, αποτελούν στοιχείο πρωιμότητας, προ του 79, ενώ στα οψιμότερα παραδείγματα είναι αβαθείς, σχεδόν αδιάφορες, βλ. Stern 2001, σ. 102.

⁹⁶⁹ Isings 1957, τύπος 70 σ. 90, που χρονολογείται στον 1^ο αι. Επίσης, Barag 1970, τ. 2, πίν. 41, τύπος 15.3.

⁹⁷⁰ Η ιδιαίτερη διαμόρφωση του χείλους θεωρείται ότι χαρακτηρίζει την παραγωγή Μικρασιατικού εργαστηρίου, πιθανώς της Περγάμου, καθώς και τα κεραμικά και μετάλλια αγγεία της Περγάμου χαρακτηρίζονται επίσης από παρόμοιο χείλος. Ο χρόνος δραστηριοποίησης του εργαστηρίου αυτού προσδιορίζεται στον 1^ο αι., βλ. Sorokina 1988, σ. 55-60.

Παραδείγματα έχουν βρεθεί στις παρακάτω θέσεις: Herculaneum⁹⁷¹, Παντικάπαιο⁹⁷², Κωνσταντζα(Τόμις)⁹⁷³, Απικαγιά⁹⁷⁴, Κύπρος⁹⁷⁵, Akko⁹⁷⁶ (Πτολεμαίς), Ισραήλ⁹⁷⁷, Θήρα⁹⁷⁸, Νάξο⁹⁷⁹, και Σίφνο⁹⁸⁰.

Επίσης, παραδείγματα φυλάσσονται και σε μουσεία της Δύσης, όπως του Toronto⁹⁸¹, Toledo Ohio⁹⁸² και Wolf collection⁹⁸³.

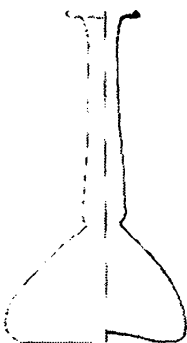
Τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη χρονολογούνται, με βάση το χρόνο καταστροφής του βαλανείου στα ερείπια του οποίου αποκαλύφθηκαν, στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.⁹⁸⁴

45. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με κυρτά τοιχώματα, πεπιεσμένα, με σύσφιγξη, Isings τύπος 82A2

(A/A καταλόγου 193-196)

BY 321/4, MΘ 541, MΘ 5495, MΘ 7168

(Πίνακες 15-16)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος έξω νεύον, δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο. Λαιμό κυλινδρικό, διπλάσιου περίπου ύψους από το σώμα, που στη βάση του ορίζεται από σύσφιγξη. Το σώμα είναι πεπιεσμένο ημισφαιρικό, με βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη και πυθμένα έντονα ομφαλωτό, σχεδόν ημισφαιρικό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 17 εκ.

Τα αγγεία του τύπου είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και η διαμόρφωση του χείλους τους συντελούνταν ενόσω ήσαν ακινητοποιημένα με τη βοήθεια ράβδου κολλημένης στον πυθμένα τους.

Τα αγγεία εντάσσονται σε παραλλαγή γνωστού τύπου, που εμφανίζεται στα τέλη του 1^{ου} και επιβιώνει μέχρι τις αρχές του 3^{ου} αι.⁹⁸⁵

Ακριβή παράλληλα του MΘ 7168 είναι γνωστά στη Ραβέννα⁹⁸⁶ και στην Kassel⁹⁸⁷ που χρονολογούνται στον 3^ο αι., ενώ όμοιο με το BY 321/4 είναι αγγείο στο Εθνικό Μουσείο Βουδαπέστης⁹⁸⁸. Άλλα παράλληλα εντοπίστηκαν στο Sirmium⁹⁸⁹, Viminacium⁹⁹⁰ και πιθανώς και στο Βερολίνο⁹⁹¹. Στην Ελλάδα δημοσιευμένα παράλληλα, όμοια με το MΘ 7168 εντοπίστηκαν από τις παρακάτω θέσεις: Αντιμάχεια Κω⁹⁹², Θήρα⁹⁹³ και Ωρωπό⁹⁹⁴.

⁹⁷¹ Scatozza-Höricht 1986, σ. 56, αρ. 125, 126, πίν. 8, 18, 35, ευρήματα που χρονολογούνται πριν την έκρηξη του Βεζούβιου του 79.

⁹⁷² Kunina 1997, σ. 297 αρ. 214-216, ευρήματα που χρονολογούνται στο β' μισό του 1^{ου} αι. με βάση τα συνευρήματά τους αλλά και ανάλογα ευρήματα.

⁹⁷³ Buconală 1968, σ. 86-87, αρ. 144, εύρημα από τάφο που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 1^{ου} αι.

⁹⁷⁴ Lightfoot 1989, σ. 28, αρ. 15 σχεδ. 1:4, εικ. 1:6, έγχρωμη απεικόνιση 9:4, που χρονολογείται στο 2^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁹⁷⁵ Ένα παράδειγμα χωρίς ακριβή στοιχεία εύρεσης, Vessberg 1952 πίν. 7:10, 16:2, και δεύτερο από την Όαση Λεμεσού, Vessberg 1952 πίν. 23:20, 24:110, που έχει χρονολογηθεί γύρω στο 220.

⁹⁷⁶ Εύρημα των χρόνων των Φλαβίων, περί το 69-79, σύμφωνα με την Stern 2001, στα σχόλια στο υπ' αριθμ. 37 στη σ. 102.

⁹⁷⁷ Gorin-Rosen 1998, σ. 7, 8, ευρήματα από τη θέση Castra κοντά στη Haifa, με μόνη χρονολογική ένδειξη στην έκδοση τον υπότιτλο των απεικονίσεων που τα ανάγουν στους πρώιμους ρωμαϊκούς χρόνους.

⁹⁷⁸ Dragendorff 1903, σ. 286-288, εικ. 481 l, ο. Από τάφους που χρονολογούνται από τον 1^ο μέχρι τον 4^ο αι. Τα γυάλινα ευρήματα των τάφων, τουλάχιστον αυτά που έχουν απεικονιστεί, στο σύνολό τους εντάσσονται στην παραγωγή του 1^{ου} και 2^{ου} αι.

⁹⁷⁹ Ζαφειροπούλου 1999, πίν. 86β, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁹⁸⁰ Mackworth-Young 1949, σ. 88, πίν. 32.4 14(13), εύρημα από τον τάφο 14, που χρονολογείται από νόμισμα το Βεσπασιανού του 75.

⁹⁸¹ ROM, Hayes 1975, σ. 37-38, 58-59, αρ. 144-146, εικ. 4, πίν. 11, ευρήματα που χρονολογούνται στο β' μισό του 1^{ου} ή στις αρχές του 2^{ου} αι., με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁹⁸² Stern 2001, σ. 102, αναφορά στο σχολιασμό του αρ. 37.

⁹⁸³ Stern 2001, αρ. 37, 38, ευρήματα που χρονολογούνται στο β' μισό του 1^{ου} ή στις αρχές του 2^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

⁹⁸⁴ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομυχάλη 2001, σ. 141.

⁹⁸⁵ Isings 1957, τύπος 82A2, σ. 97-98, με πολλά παραδείγματα από ανατολικές θέσεις. Εξαντλητική βιβλιογραφία στην Dussart 1997, σ. 165 όπου στη συζήτηση του τύπου BXIII 1211a, πίν. 50, καταλήγει στο ίδιο χρονολογικό πλαίσιο.

⁹⁸⁶ De Tommaso 1990, τύπος 37, σ. 62.

⁹⁸⁷ Boosen 1984, αρ. 110 σ. 60, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 1^ο-2^ο αι. και θεωρείται ανατολικό προϊόν.

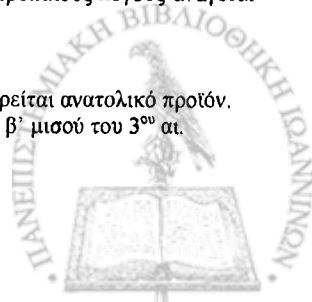
⁹⁸⁸ Barkóczy 1988, αρ. 241, σ. 125, πίν. XIX, LXXXI, αγνώστου προέλευσης αντικείμενο που για τεχνολογικούς λόγους ανάγεται στις αρχές του 2^{ου} αι.

⁹⁸⁹ Ružić 1994, σ. 31, πίν. XX/1, εύρημα που χρονολογείται μεταξύ του 2^{ου} και 4^{ου} αι.

⁹⁹⁰ Ružić 1994, σ. 31, πίν. XX/5, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 2^{ου} αι.

⁹⁹¹ Platz-Horster 1976, αρ. 128 σ. 67, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 2^ο-3^ο αι. και θεωρείται ανατολικό προϊόν.

⁹⁹² Η. Ζερβουδάκη, ΑΔ 26, 1971, Χρονικά Β2, σ. 545-549, πίν. 556, 557, αγγεία από τάφους του 2^{ου}-3^{ου} και β' μισού του 3^{ου} αι.

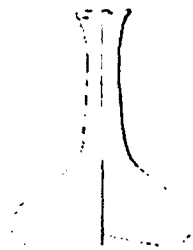
Ακριβή παράλληλα του ΜΘ 5945, εντοπίστηκαν από τις παρακάτω θέσεις: Σαμοθράκη⁹⁹⁵ και Τρυπητή Μήλου⁹⁹⁶.

46. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με κυρτά τοιχώματα, πεπιεσμένα, χωρίς σύσφιγξη, Isings τύπος 82B2

(Α/Α καταλόγου 197-198)

ΜΘ 5478, ΒΥ 227/20

(Πίνακας 16)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος έξω νεύον οριζόντιο, δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο. Λαιμό κυλινδρικό, τριπλάσιου σχεδόν ύψους από το σώμα. Το σώμα είναι πεπιεσμένο, καμπύλο κωνικό, με βάση αδιαμόρφωτη και πυθμένα επίπεδο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 11-20 εκ.

Τα αγγεία του τύπου είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και συνήθως η διαμόρφωση του χείλους τους συντελούνταν ενόσω ήσαν ακινητοποιημένα με τη βοήθεια λαβίδων, πιθανώς από τη βάση του λαιμού, καθώς δεν διατηρούν κανένα αποτύπωμα στον πυθμένα.

46 Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο γαλαζωπό γυαλί.

Ο τύπος, συνήθως με μικρότερο σώμα από τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη, απαντά κυρίως στη Δύση⁹⁹⁷, στο Ην. Βασίλειο⁹⁹⁸, στη Γερμανία⁹⁹⁹, στη Γαλλία¹⁰⁰⁰, στην Ελβετία¹⁰⁰¹, στην Ιταλία¹⁰⁰² και Δαλματία¹⁰⁰³. Επίσης στην Ουγγαρία¹⁰⁰⁴, ΠΓΔΜ: Scupi¹⁰⁰⁵ και Βουλγαρία: Chatalka¹⁰⁰⁶, ενώ είναι γνωστά και ανατολικά παραδείγματα από την Τίρσα¹⁰⁰⁷, τη Δούρα-Ευρωπό¹⁰⁰⁸, τη Λεμεσό¹⁰⁰⁹ και την Αμαθούντα¹⁰¹⁰. Ειδικότερα στην Ελλάδα εντοπίστηκαν στις παρακάτω ανασκαφές: Νέα Αγχιάλο¹⁰¹¹, Δελφούς¹⁰¹², Ελευσίνα¹⁰¹³, Αθήνα¹⁰¹⁴, Πάτρα¹⁰¹⁵, Ελληνικό Κυνοουρίας¹⁰¹⁶, Αντιμάχεια¹⁰¹⁷ και Μαρμαρωτό

⁹⁹⁵ Dragendorff 1903, σ. 286-288, εικ. 481 h. Από τάφους που χρονολογούνται από τον 1^ο μέχρι τον 4^ο αι. Τα γυάλινα ευρήματα των τάφων, τουλάχιστον αυτά που έχουν απεικονιστεί, στο σύνολό τους εντάσσονται στην παραγωγή του 1^{ου} και 2^{ου} αι.

⁹⁹⁶ Παωλιώργη 1998, σ. 41, αρ. 2 ΜΩ 265, 268 πίν 12β, ευρήματα από τάφο που χρονολογείται με βάση τα γυάλινα αγγεία στο β' μισό του 1^{ου} αι.

⁹⁹⁷ Dusenbery 1998, αρ. W12-12,13, XS-527, παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' τρίτο και στα μέσα του 2^{ου} αι.

⁹⁹⁸ Φ. Ζαφειροπούλου, ΑΔ 27, 1972, Χρονικά Β2, σ. 605, πίν 558, αρ. 534-535, από κατεστραμμένο ρωμαϊκό τάφο που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στο 1^ο-2^ο αι.

⁹⁹⁹ Isings 1957, τύπος 82B2, σ. 99, με πολλά παραδείγματα από Γαλλία, Ολλανδία και κυρίως Γερμανία.

¹⁰⁰⁰ Price, Cottam 1998, σ. 175-177, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία χρονολογημένων παραδειγμάτων από το Ην. Βασίλειο, αρκετά με ενσφράγιση βάση, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' και γ' τέταρτο του 2^{ου} αι.

¹⁰⁰¹ Από την Trier (Treniri) παράδειγμα στην Goether-Polaschek 1977, αρ. 613. Από την Κολωνία, Fremersdorf 1958, σ. 42 πίν. 88-89, επτά παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στις αρχές του 2^{ου} και στον 2^ο αι. Fremersdorf 1961, σ. 49-50, πίν. 97, παράδειγμα που χρονολογείται γύρω στο 100.

¹⁰⁰² Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 90-91, εύρημα από το Στρασβούργο με ενσφράγιση βάση που χρονολογείται στα τέλη 1^{ου}-2^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁰⁰³ Biaggio Simona 1991, τ. 1, σ. 156-156, παράδειγμα του 3^{ου} αι. από το Locarno.

¹⁰⁰⁴ De Tommaso 1990, σ. 61-62, τύπος 35, με πληθώρα ευρημάτων από την Ιταλία που χρονολογούνται ανασκαφικά στο 2^ο αι. Στη Δύση αρκετά συχνά ο πυθμένας των μυροδοχείων αυτών κοσμεύεται με ενσφράγιστο μέταλλο.

¹⁰⁰⁵ trasparenze imperiali 1997, σ. 138, αρ. 89-90, ευρήματα από τη Zara, Nona ή Asseria που χρονολογούνται, με βάση ανάλογα ευρήματα, στον 2^ο-3^ο αι.

¹⁰⁰⁶ Barkóczy 1988, σ. 117-118 αρ. 211 και 213 πίν. XVII, XVIII, LXXX, ευρήματα από τη Savaria και άγνωστης προέλευσης στο Εθνικό Μουσείο Βουδαπέστης, που χρονολογούνται στις αρχές του 2^{ου} αι και τα οποία θεωρήθηκαν από τον μελετητή ιταλικά προϊόντα.

¹⁰⁰⁷ Mikulčić 1974, πίν. V, αρ. 375, παρόμοιο εύρημα από τάφο που χρονολογείται μεταξύ της εποχής του Δομιτιανού (81-96) και Αδριανού (117-138).

¹⁰⁰⁸ Bujukliev 1986, σ. 76, πίν. 13, από καύση που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁰⁰⁹ Lancel 1967, αρ. 136 τέλη 1^{ου}-αρχές 2^{ου} και αρ. 137 τέλη 1^{ου}-3^{ου} αι., χρονολογημένα με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁰¹⁰ Isings 1957, σ. 99, παράδειγμα με διαφορετικό, χρονοειδές στόμιο.

¹⁰¹¹ Vessberg 1953, σ. 167, που χρονολογείται ανασκαφικά γύρω στο 220.

¹⁰¹² Vessberg 1953, σ. 163, που χρονολογείται ανασκαφικά στην εποχή των Αντωνίνων (138-192).

¹⁰¹³ Σωτηρίου 1939, σ. 64 εικ. 16, 17, 25, παραδείγματα από τάφους χωρίς ακριβή χρονολογικά στοιχεία.

¹⁰¹⁴ Perdrizet 1908, σ. 216, εικ. 948, ευρήματα από τάφο στην ανατολική νεκρόπολη.

¹⁰¹⁵ Ν. Κυπαρίσσης, ΑΔ 10, 1926, σ. 71, εικ. 16, από τάφο, που πιθανώς ανάγεται στους μετά το 267 χρόνους. Γ. Μυλωνάς, ΑΔ 14, 1931, σ. 44-45, εικ. 5, ευρήματα από τάφο με νόμισμα που χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} αι. π.Χ. Μυλωνάς 1975, σ. 12, τάφος Α9 αγγείο 7, που χρονολογείται με βάση το αγγείο στο β' μισό του 2^{ου} αι. Π. Παπαγγελή, ΑΔ 42, 1987, Χρονικά Β1, σ. 32, πίν. 29, εύρημα από σαρκοφάγο που χρονολογείται ανασκαφικά στο 2^ο αι.

Κω¹⁰¹⁸. Ορισμένα από τα παραδείγματα του τύπου αυτού χρονολογούνται στα τέλη του 1^{ου} αι., ενώ τα περισσότερα στον 2^ο αι. και μερικά στις αρχές του 3^{ου}.

Από τα ευρήματα της Θεσσαλονίκης ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία διαθέτει το ΒΥ 227/20, που χρονολογείται με βάση ανασκαφικά στοιχεία στο α' μισό του 2^{ου} αι.¹⁰¹⁹

47. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με ευθύγραμμα τοιχώματα, με επίπεδο ώμο, De Tommaso τύπος 53

(Α/Α καταλόγου 199)

ΠΑΜ 10

(Πίνακας 16)

Στον τύπο αυτό εμπίπτει το άχρωμο πρασινωπό μυροδοχείο με χείλος δακτυλιόσημο έξω νεύον, λαιμό μακρύ κυλινδρικό, σχεδόν ισομήκη με το σώμα, σώμα κολουροκωνικό, επίπεδο ώμο, επίπεδη έδραση. Το άχρωμο διαφανές αυτό κωδωνόσημο αγγείο αποτελεί το μοναδικό σωζόμενο παράδειγμα ενός γνωστού τύπου¹⁰²⁰ μυροδοχείου από τη Θεσσαλονίκη (ΠΑΜ 10). Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 16 εκ.

47 Στην Ελλάδα παράλληλα παραδείγματα αποκαλύφθηκαν ένα στην Αθήνα¹⁰²¹, δύο στη Σαμοθράκη¹⁰²², τρία στην Άκανθο¹⁰²³, τέσσερα στην Νέα Αγχίαλο Θεσσαλίας¹⁰²⁴, δύο στην Περίσσα Θήρας¹⁰²⁵, ένα στην Τρυπητή Μήλου¹⁰²⁶, Νάξο¹⁰²⁷, Πάρο¹⁰²⁸, τρία στην Αντιμάχεια Κω¹⁰²⁹, ένα στο Μαρμαρωτό Κω¹⁰³⁰ και ένα στην Αλεξανδρούπολη¹⁰³¹.

Αγγείο του τύπου προέρχεται από την Κύπρο (Αμαθούς)¹⁰³² και τοποθετείται στον 4ο αι. κατ' αναλογία προς άλλο παρόμοιο αγγείο από τη Βηρυτό που χρονολογείται με νόμισμα στον πρώιμο 4ο αι.¹⁰³³ Στην Κροατική Αδριατική έχουν αποκαλυφθεί τα 72 από τα 106 γνωστά αγγεία του τύπου, μάλιστα τα 54 απ' αυτά στο Zadar(Iader)¹⁰³⁴. Παράλληλα παραδείγματα αποκαλύφθηκαν στη βόρεια Ιταλία, στο

¹⁰¹⁴ Ι. Θρεψιάδης, Ν. Πλάτωνος, *ΑΔ* 18, 1963, Χρονικά Β1, σ. 35, πίν. 35β, δύο αγγεία από τάφο. Φ. Σταυρόπουλος, *ΑΔ* 19, 1964, Χρονικά Β1, σ. 60, πίν. 57^α, β, δύο αγγεία από αρχαίο τάφο με δεύτερη χρήση στη ρωμαϊκή περίοδο. Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 22, 1967, Χρονικά Β1, σ. 98, πίν. 90στ, δύο αγγεία από τάφο ρωμαϊκών χρόνων. Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 24, 1969, Χρονικά Β1, σ. 70, πίν. 59β, αγγείο από τάφο ρωμαϊκών χρόνων.

¹⁰¹⁵ Π. Αγαλλοπούλου, *ΑΔ* 29, 1973-1974, Χρονικά Β2, σ. 369, πίν. 235, από τάφο που χρονολογείται με βάση τα γυάλινα ευρήματα στο α' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁰¹⁶ Abadie, Spyropoulos 1985, σ. 416, εικ. 72, αγγείο από τάφο που χρονολογείται στο 2^ο αι. με βάση την ύπαρξη του αγγείου σε αυτόν και σ. 437-438, εικ. 125-128, από τάφο που χρονολογείται στον 2^ο ή στις αρχές του 3^{ου} αι. επίσης με βάση τα γυάλινα αγγεία.

¹⁰¹⁷ Η. Ζερβουδάκη, *ΑΔ* 26, 1971, Χρονικά Β2, σ. 545-549, πίν. 556, 557, αγγεία από τάφους του 2^{ου}-3^{ου} και β' μισού του 3^{ου} αι.

¹⁰¹⁸ Touchais, Huber, Philippa-Touchais 2001, σ. 1002, εικ. 249, από τάφο με γυάλινα συνευρήματα του 1^{ου} ή του πρώιμου 2^{ου} αι.

¹⁰¹⁹ Ο τάφος χρονολογείται τόσο από τα γυάλινα συνευρήματα τύπου 129 (αγγεία ΒΥ 227/13-15) και από πήλινο λύχνο του α' μισού του 2^{ου} αι., βλ. Perlzweig 1961, σ. 94, αρ. 259, πίν. 8.

¹⁰²⁰ Kisa 1908, formentafel A 23 και σ. 390, που ανάγει τον τύπο στον όψιμο 3^ο αι.

¹⁰²¹ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 25, 1970, χρονικά Β1, σ. 43, πίν. 48β, συμβολή οδών Αχιλλέως και Σαλαμίνας, τάφος V.

¹⁰²² Dusenbery 1967, αρ. 30, σ. 43-44, 2^{ος} αι. Dusenbery 1998, σ. 1120-21, το αγγείο που παρουσιάστηκε και το 1967 και άλλο ένα και τα δύο χρονολογημένα στα τέλη 1^{ου} αρχές 2^{ου} αι.

¹⁰²³ Τρακοςοπούλου 2002, σ. 86 εικ. 17, 18. Οι τάφοι χρονολογούνται από νομίσματα Σεπτίμιου Σεβήρου (193-211) και Καρακάλλα (198-211). Οι διαστάσεις και η αναλογία φαίνεται ότι είναι παρόμοιες με την παραγωγή του Zadar(Iader).

¹⁰²⁴ Σωτηρίου 1939, σ. 53-72, ειδ. σ. 64, εικ. 16, σ. 61 «νεκροταφείον εσχάτων ρωμαϊκών χρόνων... είχαν εγκαταλειφθεί ολοσχερώς κατά την εποχήν της ακμής της χριστιανικής πόλεως». Weinberg 1962, σ. 131, πίν. 27, εικ. 10, σ. 130 «Τα αγγεία των τάφων της Νέας Αγχιάλου ο καθηγητής Σωτηρίου χρονολογούσε, γενικά και με βάση τα συνευρήματά τους, τους τάφους στον όψιμο 2^ο και στον 3^ο μεταχριστιανικό αιώνα».

¹⁰²⁵ Gerousi 2002, σ. 138-139, εικ. 13. Από ανακομιδή κλειστού τάφου του 5^{ου} αι. Η ανασκαφείας θεωρεί τον 2^ο αι. πολύ πρώιμο για τον τάφο και αναφέρεται στα παράλληλα του 4^{ου} αι.

¹⁰²⁶ Φ. Ζαφειροπούλου, *ΑΔ* 27, 1972, Χρονικά Β2, σ. 605, πίν. 558, αρ. 536, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στο 2^ο αι.

¹⁰²⁷ Ζαφειροπούλου 1999, πίν. 89β, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁰²⁸ Ζαφειροπούλου 1999, πίν. 84β, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁰²⁹ Η. Ζερβουδάκη, *ΑΔ* 26, 1971, Χρονικά Β2, σ. 545-549, πίν. 556, 557, αγγεία από τάφους του 2^{ου}-3^{ου} και β' μισού του 3^{ου} αι.

¹⁰³⁰ Touchais, Huber, Philippa-Touchais 2001, σ. 1002, εικ. 249, από τάφο με γυάλινα συνευρήματα του 1^{ου} ή του πρώιμου 2^{ου} αι.

¹⁰³¹ Ε. Σκαρλατίδου, *ΑΔ* 36, 1981, Χρονικά Β2, σ. 351-353, πίν. 242γ, αγγείο από τάφο που χρονολογείται μεταξύ του 2^{ου} και 4^{ου} αι., με βάση το γυάλινο αγγείο.

¹⁰³² Vesberg 1952, σ. 139, πίν. VIII.24.

¹⁰³³ Syria 16 (1935), σ. 62 κ.ε. (non vidi).

¹⁰³⁴ Fadić 1989, σ. 11, 21. Glušević 1998, σ. 182-190.

Μιλάνο¹⁰³⁵, στη Γένοβα¹⁰³⁶ και στην Albingaunum (Albenga)¹⁰³⁷. Στη Γαλλία δύο αγγεία φυλάσσονται στην Picardie¹⁰³⁸. Άλλα γνωστά παραδείγματα του τύπου προέρχονται από τη Ρουμανία: Κωνσταντζα(Τόμις)¹⁰³⁹, τη Σερβία και Μαυροβούνιο: Niš(Naissus)¹⁰⁴⁰ και Κολονρατ κοντά στο Prijepolje¹⁰⁴¹, Komnini(Municipium "S...")¹⁰⁴² και την Αλβανία: (Απολλωνία)¹⁰⁴³. Από την Ουγγαρία προέρχονται τρία ακόμη παραδείγματα: ένα άγνωστης προέλευσης¹⁰⁴⁴, ένα από το Brigetio¹⁰⁴⁵ και ένα από το Aquincum¹⁰⁴⁶. Πιθανώς και αγγεία από τη βουλγαρική Φιλιπούπολη¹⁰⁴⁷, χρονολογούμενα στο 2^ο-3^ο αι., να ανήκουν στον τύπο αυτό αλλά η γενικόλογη και με απλουστευμένα σχέδια δημοσίευσή τους δεν επιτρέπει την συναγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

Το θέμα της διάδοσης και του τόπου παραγωγής των αγγείων του τύπου αυτού εκτενώς διέλαβε σε μελέτη του ο Glušđević¹⁰⁴⁸. Συμφωνώντας με τον De Tommaso¹⁰⁴⁹ και προχωρώντας περαιτέρω την έρευνα, βασιζόμενος στο πρωτογενές υλικό των ανασκαφών του, διαχώρισε τα αγγεία του τύπου αυτού (με ύψος περί τα 16-17 εκ. και με αναλογία σώματος/λαιμού 1/1) από το γενικότερο τύπο Isings 82A1. Λόγω του μεγάλου αριθμού ευρημάτων στην περιοχή και της ομοιομορφίας που τα διακρίνει, ως προς το μέγεθος και το υλικό, η παραγωγή τους προσγράφηκε σε εργαστήριο της Zadar(Iader). Η εμφάνισή τους ανάγεται στο β' μισό του 2^{ου} αι. ενώ η περίοδος παραγωγής τους καλύπτει ολόκληρο τον 3^ο αι.

48. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με κυρτά τοιχώματα, ραδινά, με δακτυλιόσχημο χείλος, Isings τύπος 82A2 var.

(A/A καταλόγου 200-204)

BY 255/4, MΘ 540, MΘ 5946, MΘ 11167, MΘ 11168

(Πίνακες 16-17)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος έξω νεύον, άλλοτε δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο και άλλοτε απλό στυλβωμένο με πυράκτωση. Λαιμό κυλινδρικό σχετικά φαρδύ, διπλάσιου ύψους από το σώμα, που στη βάση του ορίζεται από σύσφιξη. Το σώμα είναι ψηλό κωνικό, με βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη και πυθμένα έντονα ομφαλωτό, σχεδόν ημισφαιρικό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 16-24 εκ.

Τα αγγεία του τύπου είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και η διαμόρφωση του χείλους τους συντελούνταν ενόσω ήσαν ακινητοποιημένα με τη βοήθεια ράβδου κολλημένης στον πυθμένα τους.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Τα αγγεία εντάσσονται σε παραλλαγή γνωστού τύπου, που εμφανίζεται στα τέλη του 1^{ου} και επιβιώνει μέχρι τις αρχές του 3^{ου} αι.¹⁰⁵⁰. Όμοια αγγεία προέρχονται από νεκρόπολη στο Brescello¹⁰⁵¹, στο

¹⁰³⁵ Glušđević 1998, σ. 186.

¹⁰³⁶ Pastorino 1989, αρ. 156, σ. 40, φωτ. στη σ. 63, σχέδιο στον πίν. VI. Πρόκειται για αντικείμενο, του οποίου οι διαστάσεις ταιριάζουν με των προϊόντων του Zadar(Iader), άγνωστης προέλευσης, που προέρχεται από τη συλλογή του πρίγκηπα Oddone.

¹⁰³⁷ De Tommaso 2001, σ. 160-161. Οι διαστάσεις του αγγείου ταιριάζουν με τα προϊόντα του Ζάνταρ. Χρονολογείται στα τέλη του 2^{ου} αρχές του 3^{ου} αι.

¹⁰³⁸ Dilly, Mahéo 1997, αρ. 181-182, σ. 97-98, ευρήματα άγνωστης ακριβούς προέλευσεως, που χρονολογούνται στο 2^ο-3^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁰³⁹ Bucovală 1968, σ. 110-113, αρ. 222-233. Η Ružić 1996, σ. 192 και αργότερα ο Glušđević 1998, σ. 185, 188, παρατηρούν ότι τα αγγεία της Κωνσταντζα(Τόμις) παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους (αναλογία σώματος/λαιμού) και ότι πιθανώς αποτελούν προϊόντα ενός άλλου, τοπικού ίσως, εργαστηρίου, που φαίνεται να δραστηριοποιείται στο 2^ο-3^ο αι., ταυτόχρονα με το εργαστήριο του Zadar(Iader).

¹⁰⁴⁰ Drča 2000, σ. 216-17, 221, αρ. 47, πίν. VI/47, αγγεία του 3^{ου}-4^{ου} αι.

¹⁰⁴¹ Ceramanović-Kuzmanović 1992, σ. 389, πίν. II/15. Ružić 1996, σ. 192, φωτ. 2.

¹⁰⁴² Ceramanović-Kuzmanović 1971, σ. 294, 300-301, πίν. 4.17. Χρονολογείται στον 3^ο αι.

¹⁰⁴³ Mano 1975, σ. 208, πίν. III.1.3. Δύο παραδείγματα του 2^{ου}-3^{ου} αι.

¹⁰⁴⁴ Barkóczy 1988, σ. 124-125, αρ. 241, πίν. XIX.241. Χρονολογείται στις αρχές του 2^{ου} αι.

¹⁰⁴⁵ Barkóczy 1988, σ. 124-125, αρ. 242, πίν. XIX.242. Χρονολογείται στις αρχές του 2^{ου} αι.

¹⁰⁴⁶ Kaba 1958, σ. 430, εικ. 11.23.

¹⁰⁴⁷ Černeva-Tilkian 1997, τύποι IVB και VB, σ. 49-50, αρ. 24-27, σχέδιο στη σ. 54-55.

¹⁰⁴⁸ Glušđević 1998, σ. 188.

¹⁰⁴⁹ De Tommaso 1990, σ. 73, τύπος 53.

¹⁰⁵⁰ Isings 1957, τύπος 82A2, σ. 97-98, με πολλά παραδείγματα από ανατολικές θέσεις. Εξαντλητική βιβλιογραφία στην Dussart 1997, σ. 165 που στη συζήτηση του τύπου BXIII 1211a, πίν. 50, καταλήγει στο ίδιο χρονολογικό πλαίσιο.

¹⁰⁵¹ De Tommaso 1990, τύπος 75 σ. 86, εύρημα από τάφο της εποχής των Αντωνίνων(138-192).

Scupi¹⁰⁵², στην Chatalka¹⁰⁵³, ενώ αντίστοιχα ευρήματα από τη Μ. Ασία, εκτός του μουσείου του Afion¹⁰⁵⁴ και του Bodrum (Αλικαρνασός)¹⁰⁵⁵ φυλάσσονται και στη Γενεύη¹⁰⁵⁶. Στην Ελλάδα δημοσιευμένα παράλληλα προέρχονται από τις παρακάτω ανασκαφές: Δίκαια¹⁰⁵⁷, Βέροια¹⁰⁵⁸, Πυθαγόρειο Σάμου¹⁰⁵⁹, Αντιμάχεια Κω¹⁰⁶⁰ και Θήρα¹⁰⁶¹.

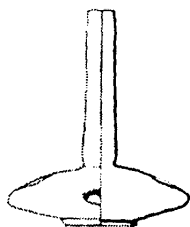
Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη δεν διαθέτουν ιδιαίτερα χρονολογικά ανασκαφικά στοιχεία, εκτός από το ΒΥ 255/4 που προέρχεται από τάφο του 3^{ου}, πιθανώς, αι.¹⁰⁶²

49. Μπουκάλια με άπεργο χείλος, αμφικωνικά με εμπιέσεις

(Α/Α καταλόγου 205)

MΘ 3757

(Πίνακας 17)

Τα μπουκάλια του τύπου έχουν κυλινδρικό λαιμό, χωρίς ιδιαίτερα χείλη, με άπεργη απόληξη, ενώ στο σημείο μετάβασης στο σώμα υπάρχει σύσφιγξη. Το σώμα είναι αμφικωνικό και φέρει τέσσερις εμπιέσεις περιμετρικά, στο άνω τμήμα του. Η βάση είναι δακτυλιόσχημη συμφυής. Το αγγείο από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από φυσικά χρωματισμένο πρασινωπό γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με εμφύσηση. Το σώμα αρχικά ήταν σφαιρικό που πιεζόμενο εν θερμώ απέκτησε το αμφικωνικό του σχήμα, ενώ στη συνέχεια με αναδίπλωση δακτυλίου από τη μάζα του διαμορφώθηκε η βάση. Απαλές, στιγμιαίες πιέσεις διαμόρφωσαν τις εμπιέσεις που ποικίλουν το άνω τμήμα του σώματος. Το χείλος έχει αφεθεί άπεργο.

Ανάλογα του αγγείου ευρήματα προέρχονται από τη Βέροια¹⁰⁶³, την Μενήδα¹⁰⁶⁴, την Κιλικία¹⁰⁶⁵ ενώ παραδείγματα σώζονται και σε μουσεία της Δύσης άγνωστης προέλευσης, όπως στο Corning Museum of Glass¹⁰⁶⁶, και το Römisch-Germanischen Museum Köln¹⁰⁶⁷. Παρόμοια αγγεία, με ψηλότερο, λιγότερο πεπιεσμένο σώμα, έχουν σωθεί, άλλα προερχόμενα από τις ίδιες ανασκαφές¹⁰⁶⁸ και άλλου¹⁰⁶⁹, και άλλα αγνώστου προελεύσεως σε συλλογές Μουσείων¹⁰⁷⁰, και υποδεικνύουν την ένταξη του τύπου αυτού αγγείων σε μία γενικότερη τάση της υαλοργίας κατά τον 2^ο-3^ο αι., να κοσμεί αγγεία με απλές εμπιέσεις, που ενδεχομένως αποδίδουν σφυρήλατο διάκοσμο μεταλλικών προτύπων.

Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη δεν διαθέτει ανεξάρτητα χρονολογικά στοιχεία και θα πρέπει να ενταχθεί στο γενικότερο πλαίσιο του όψιμου 2^{ου} ή στον 3^ο αι. Ωστόσο, εάν η σαρκοφάγος στην οποία

¹⁰⁵² Mikulčić 1974, σ. 195, πιν. VII, αρ. 132. Χρονολογείται στους χρόνους του Αδριανού(117-138) με βάση νόμισμα και κεραμικά συνευρήματα.

¹⁰⁵³ Bujukliev 1986, σ. 95, αρ. 437, 438, πιν. 31, ευρήματα από ταφή που χρονολογείται με νομίσματα στα χρόνια του Αλέξανδρου Σεβήρου (222-235).

¹⁰⁵⁴ Lightfoot 1989, σ. 27 αρ. 13, πιν. 3/2, εύρημα που χρονολογείται στα μέσα του 1^{ου} ή στο 2^ο αι. για τεχνοτροπικούς λόγους.

¹⁰⁵⁵ Özet 2000, σ. 134-135, αρ. 89, 90, ευρήματα που χρονολογούνται στον 2^ο-3^ο αι. με τεχνοτροπικά κριτήρια.

¹⁰⁵⁶ De Tommaso 1990, τύπος 75 σ. 86.

¹⁰⁵⁷ Δ. Τριαντάφυλλος, Χρ. Καραδήμα, *ΑΔ* 46, 1991, Χρονικά Β2, σ. 336, πιν. 131β, από τύμβο με καύση που χρονολογείται με βάση νομίσματα στον 2^ο αι.

¹⁰⁵⁸ Εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας (αρ. εκθ. 937).

¹⁰⁵⁹ Κ. Τσάκος, *ΑΔ* 35, 1980, Χρονικά Β2, σ. 43, πιν. 272, αγγείο από κατεστραμμένους ρωμαϊκούς τάφους.

¹⁰⁶⁰ Η. Ζερβουδάκη, *ΑΔ* 26, 1971, Χρονικά Β2, σ. 545-549, πιν. 556, αγγείο από τάφο του 2^{ου}-3^{ου} αι.

¹⁰⁶¹ Dragendorff 1903, σ. 286-288, εικ. 481 f, g. Από τάφους που χρονολογούνται από τον 1^ο μέχρι τον 4^ο αι. Τα γυάλινα ευρήματα των τάφων, τουλάχιστον αυτά που έχουν απεικονιστεί, στο σύνολό τους εντάσσονται στην παραγωγή του 1^{ου} και 2^{ου} αι.

¹⁰⁶² Μακροπούλου 2006. Από ταφή του 3ου αι., μαζί με αγγείο τύπου 132.

¹⁰⁶³ Φ. Πέτσας, *ΑΔ* 1964, Χρονικά Β2, σ. 353, πιν. 414δ, εύρημα από τάφο που χρονολογείται σε «προχωρημένη ρωμαϊκή εποχή».

¹⁰⁶⁴ Χρυσοστόμου 2000, σ. 455-467, εικ. 19, προερχόμενο από τάφο που χρονολογείται από νόμισμα Γαλλιανού, στους χρόνους μετά το 261. για το ίδιο επίσης, Χρυσοστόμου 1999-2001, σ. 195-200, εικ. 16.

¹⁰⁶⁵ Stern 1984, σ. 136, εικ. 4 στο μέσον, από τη θέση Yumurtalik, που χρονολογούνται στον 2^ο-3^ο αι.

¹⁰⁶⁶ Whitehouse 2001, αρ. 319 σ. 181, αγνώστου προελεύσεως αντικείμενο, που χρονολογείται στο 2^ο-3^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁰⁶⁷ La Baume, Salomonson 1976, αρ. 130 σ. 48, πιν. 16.4, αγνώστου προελεύσεως αντικείμενο που χρονολογείται λόγω του διακόσμου του στον 2^ο-3^ο αι.

¹⁰⁶⁸ Stern 1984, σ. 136, εικ. 4 στα δεξιά, από το Yumurtalik. Mikulčić 1974, VI. 334, εύρημα από το Scupi από τάφο που χρονολογείται από νόμισμα και πήλινο λύχνο στον όψιμο 2^ο αι.

¹⁰⁶⁹ Εύρημα από τη Νάξο, Ζαφειροπούλου 1999, πιν. 87γ, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁰⁷⁰ Λευκοσία, Vessberg 1952, σ. 136 τύπος Alal, πιν. VIII.7. Κολωνία, La Baume 1973, αρ. 129 σ. 48, συλλογή Oppenländer, βλ. Saldern et al 1974, αρ. 627 σ. 216, που χρονολογούνται στον 3^ο αι.

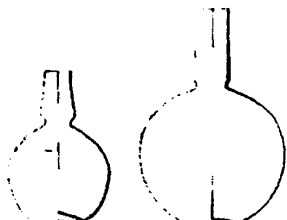
βρέθηκε περιείχε μία μόνο ταφή, τότε το αγγείο πρέπει να χρονολογηθεί στα τέλη του 3^{ου} αιώνα καθώς στην ίδια ανευρέθηκε και ατρακτόσχημο μυροδοχείο του τύπου 147α, που εμφανίζεται από τα τέλη του 3^{ου} αι. κ.ε.

50. Μπουκάλια με άπεργο χείλος, σφαιρικά, Isings τύπος 103

(Α/Α καταλόγου 206-214)

BY 244/7, BY 255/6, BY 301/3, MΘ 521, MΘ 3683, MΘ 3684, MΘ 9906, MΘ 20997, MΘ 21966

(Πίνακες 17-18)

50

Τα αγγεία της κατηγορίας αυτής δεν έχουν ιδιαίτερο χείλος, ο λαιμός τους είναι σχετικά κοντός κυλινδρικός, που φαρδαίνει προς τη βάση του, με έντονη σύσφιξη στη βάση του, σώμα σφαιρικό, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15-17 εκ.

Συχνά κοσμείται με εγχάρακτο διάκοσμο, συνήθως απλό, που συνίσταται σε παράλληλες οριζόντιες αβαθείς αυλακώσεις. Σπανιότερα, εμφανίζονται πιο σύνθετα γεωμετρικά θέματα, όπως ομόκεντροι αλληλοτεμνόμενοι κύκλοι¹⁰⁷¹, ενώ πολύ σπάνια κοσμούνται με εικονιστικό εγχάρακτο ή και γραπτό¹⁰⁷² διάκοσμο.

Κατασκευάζονται με ελεύθερη εμφύσηση, η σύσφιξη στο λαιμό διαμορφώνεται με λαβίδες που χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία του κυλινδρικού λαιμού. Το χείλος τους παραμένει άπεργο ή ελάχιστα λειασμένο εν ψυχρώ.

Πρόκειται για ευρέως διαδεδομένο τύπο¹⁰⁷³ που απαντά κυρίως στη Δύση αλλά και στην Ανατολή, όπου επιχωριάζει τύπος με χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση¹⁰⁷⁴. Εμφανίζεται γύρω στα τέλη του 3^{ου} αι. και παραμένει σε χρήση και τον 4^ο αι. Ο τύπος απαντά στις ίδιες θέσεις ταυτόχρονα και σε μικρότερο μέγεθος, ύψους κάτω των 15 εκ., που παρουσιάζεται στο κεφάλαιο των μυροδοχείων.

Μεταξύ των πάρα πολλών γνωστών ευρημάτων, αναφέρονται και οι παρακάτω θέσεις: Colchester¹⁰⁷⁵, Στρασβούργο¹⁰⁷⁶, Trier(Treviri)¹⁰⁷⁷, Mainz a.R.¹⁰⁷⁸, Βόννη¹⁰⁷⁹, Κολωνία¹⁰⁸⁰, Augst¹⁰⁸¹, Ptuj(Poetovio)¹⁰⁸², Celje¹⁰⁸³, Brigetio¹⁰⁸⁴, Intercisa¹⁰⁸⁵, Ακυληία¹⁰⁸⁶, Kostol(Pontes)¹⁰⁸⁷,

¹⁰⁷¹ Αγγείο από τη Χερσώνα: Kunina 1997, σ. 166, 299, αρ. 226, από τάφο που χρονολογείται στο β' μισό του 4^{ου} αι.

Εύρημα από την Intercisa: Barkóczy 1988, σ. 146 αρ. 314, πίν. XXVIII. Εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 3^{ου}- αρχές 4^{ου} αι.

Αγγείο από τη Βόννη, Follman-Schulz 1988, πίν. 7.88, σ. 38. Εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο τελευταίο τρίτο του 3^{ου} αι. Τρία παραδείγματα από τη Duklja(Doclea) στο Μαυροβούνιο, βλ. Cermanović et al. 1975, σ. 154-155.

¹⁰⁷² Whitehouse 2001, αρ. 865, σ. 271-272.

¹⁰⁷³ Isings 1957, σ. 122-123 τύπος 103. Ο τύπος απαντά όμοιος και σε πήλινα παραδείγματα, βλ. La Baume, Salomonson 1976, αρ. 589.

¹⁰⁷⁴ Σχετικά με το θέμα βλ. Dussart 1998, σ. 151, όπου παρατίθενται και ανάλογα ευρήματα από την συροπαλαιστινιακή περιοχή.

¹⁰⁷⁵ Cool, Price 1995, σ. 153-154. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} και στο α' μισό του 4^{ου} αι.

¹⁰⁷⁶ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, αρ. 276-278, σ. 127-128, το αγγείο, που χρονολογείται ανασκαφικά, εντάσσεται στο β' μισό του 3^{ου} ή στις αρχές του 4^{ου} αι.

¹⁰⁷⁷ Goethert-Polaschek 1977, αρ. 902-914, τύπος 93 πίν. 58-59. Τα ευρήματα, που χρονολογούνται ανασκαφικά, εντάσσονται στο β' μισό του 3^{ου} και στο α' μισό του 4^{ου} αι.

¹⁰⁷⁸ Harter 1999, σ. 140-141 τύπος G21. Μεταξύ των υπολοίπων παραδειγμάτων του μουσείου, επτά διαθέτουν ιδιαίτερα χρονολογικά στοιχεία, που τα τοποθετούν μεταξύ των μέσων του 3^{ου} και των μέσων του 4^{ου} αι.

¹⁰⁷⁹ Follman-Schulz 1988, πίν. 7.85-87, σ. 37-38. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} αι.

¹⁰⁸⁰ Fremersdorf 1958a, σ. 43-44, πίν. 74-77. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη του 3^{ου} αι. Επίσης, Fremersdorf 1967, σ. 56, 110-112, πίν. 11, 112-113, 116-117.

¹⁰⁸¹ Rütli 1991, I 54 AR 154.1, αρ. 2599-2602, σ. 130-131, πίν. 110. Ευρήματα κοσμημένα με εγχαράξεις, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα μέσα 3^{ου}-μέσα 4^{ου} αι.

¹⁰⁸² Lazar 2003, τύποι 6.2.7 σ. 145-146, ευρήματα από τάφο του α' μισού και του τέλους του 3^{ου} αι.

¹⁰⁸³ Lazar 2003, τύποι 6.2.6, σ. 145-146, ευρήματα από τάφο του 4^{ου} αι.

¹⁰⁸⁴ Barkóczy 1968, σ. 63, 67, αρ. 12^a. Δύο ακόσμητα παραδείγματα από το Brigetio που χρονολογούνται ανασκαφικά γύρω στα μέσα του 3^{ου} αι. Ακόμη ένα παράδειγμα στον Barkóczy 1988, σ. 145, αρ. 315, πίν. XXVII, LXXXVIII, από τάφο που χρονολογείται στο τελευταίο τρίτο του 3^{ου} αι. ή στις αρχές του 4^{ου} αι. Τέταρτο παράδειγμα Barkóczy 1988, σ. 145 αρ. 317, πίν. LXXXVIII, από τάφο με νόμισμα Αυρηλιανού, που χρονολογείται στο τελευταίο τρίτο του 3^{ου} αι.

¹⁰⁸⁵ Radnóti 1957, σ. 146, αρ. 132, από τάφο του τέλους 3^{ου}-αρχών 4^{ου} αι. που περιείχε νόμισμα Διοκλητιανού. Επίσης, κοσμημένο με εγχαράξεις αγγείο Barkóczy 1988, σ. 146 αρ. 314, πίν. XXVIII, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 3^{ου}- αρχές 4^{ου} αι.

¹⁰⁸⁶ Calvi 1968, πίν. 22.6, αγγείο του 3^{ου} αι.

¹⁰⁸⁷ Ružić 1994, σ. 15 αρ. 68, παράδειγμα που χρονολογείται μάλλον ανασκαφικά στα μέσα το 4^{ου} αι.

Gračanica(Ulpiana)¹⁰⁸⁸, Sirmium¹⁰⁸⁹, Morović¹⁰⁹⁰, Niš(Naissus)¹⁰⁹¹, Duklja(Doclea)¹⁰⁹², Komnini(Municipium "S...")¹⁰⁹³, Στρόβολος¹⁰⁹⁴, Ωρωπός¹⁰⁹⁵, Αργος¹⁰⁹⁶, Δούρα-Ευρωπός¹⁰⁹⁷, Ashdod¹⁰⁹⁸ και Bosra(Βόσρα)¹⁰⁹⁹.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη εμπίπτουν στο χρονολογικό πλαίσιο του 3^{ου}-4^{ου} αι., που θέτουν τα ανάλογα ευρήματα από άλλες θέσεις. Ειδικότερα χρονολογικά στοιχεία προσφέρουν τα παρακάτω αγγεία: ΒΥ 244/7¹¹⁰⁰, ΒΥ 255/6¹¹⁰¹, ΜΘ 3683-ΜΘ 3684¹¹⁰², ΜΘ 21966¹¹⁰³, τα οποία εντάσσονται στο ίδιο χρονολογικό πλαίσιο που προσφέρουν και τα παράλληλά τους.

51. Μπουκάλια με δακτυλιόσχημο χείλος, σφαιρικά

a. Λεία

b. Με νευρώσεις

Λεία

(Α/Α καταλόγου 215-253)

ΒΥ 1, ΒΥ 35/1, ΒΥ 36/2, ΒΥ 207/1, ΒΥ 207/5, ΒΥ 214/3, ΒΥ 224, ΒΥ 227/19, ΒΥ 227/43, ΒΥ 227/46 α,β, ΒΥ 244/10, ΒΥ 244/13, ΒΥ 253/1, ΒΥ 253/2, ΒΥ 253/4, ΒΥ 257/3, ΒΥ 317/1, ΒΥ 317/10, ΒΥ 319/1, ΒΥ 321/3, ΔΕΘ 44, Θ 1/01-Y3, ΜΘ 526, ΜΘ 534, ΜΘ 3234, ΜΘ 3754, ΜΘ 5467, ΜΘ 5489, ΜΘ 5932, ΜΘ 5933, ΜΘ 5934, ΜΘ 5935, ΜΘ 5936, ΜΘ 10921, ΜΘ 10923, ΜΘ 20917, ΜΘ 20995, ΜΘ 20996, ΜΘ 21000, ΜΘ 21390.

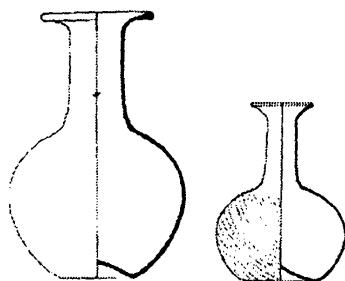
(Πίνακες 18-22)

Με νευρώσεις

(Α/Α καταλόγου 254-273)

ΒΥ 114, ΒΥ 210/1, ΒΥ 227/29, ΒΥ 238/3, ΒΥ 317/5, ΒΥ 321/2, ΔΕΘ 57, ΔΕΘ 92, ΜΘ 3225, ΜΘ 3755, ΜΘ 5937, ΜΘ 10802, ΜΘ 10922, ΜΘ 20915, ΜΘ 20920, ΜΘ 20921, ΠΑΜ 9, ΠΑΜ 48, ΠΑΜ 55, ΠΑΜ 78.

(Πίνακες 22-24)

51α

51β

α μπουκάλια του τύπου αυτού έχουν έξω νεύον δακτυλιόσχημο χείλος, κυλινδρικό λαιμό, σφαιρικό σώμα, βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτά και δεν διαθέτουν λαβή. Στο σύνολό τους είναι κατασκευασμένα από γυαλί φυσικά χρωματισμένο αχνοπράσινο ή αχνογάλαζο, συχνά με φυσαλίδες. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15-22 εκ.

Τα λεία από τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, ενώ αυτά που φέρουν νευρώσεις έχουν κατασκευαστεί με αρχική εμφύσηση σε μικρή ραβδωτή μήτρα και στη συνέχεια με περαιτέρω ελεύθερη εμφύσηση και περιστροφή. Το χείλος και των δύο ομάδων διαμορφώνεται με τη

¹⁰⁸⁸ Ružić 1994, σ. 15 αρ. 69, παράδειγμα που χρονολογείται μάλλον ανασκαφικά στα μέσα το 4^{ου} αι.

¹⁰⁸⁹ Cermanović-Kuzmanović 1981, σ. 8, αρ. 12-13, πίν. II, σ. 17, φωτ. 3. Δύο παραδείγματα χωρίς ιδιαίτερα χρονολογικά στοιχεία, από φάση νεκροταφείου που ανάγεται στον 3^ο-4^ο αι. Με βάση τα ανάλογά τους χρονολογήθηκαν αργότερα, βλ. Šaranović-Svetek 1986, 64, 99 στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹⁰⁹⁰ Milošević 1979, σ. 115-116. Εύρημα από τάφο των μέσων του 4^{ου} αι., σύμφωνα με τα συνευρήματα.

¹⁰⁹¹ Džca, 2000, σ. 212, αρ. 11, πίν. II. Εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 3^{ου} και στον 4^ο αι.

¹⁰⁹² Cermanović et al. 1975, σ. 154-155 τύπος I/2c, φωτ. 12, 13 15. Παρότι κανένα από τα παραδείγματα δεν χρονολογείται αυτόνομα, η εισαγωγή του τύπου στη Δαλματία ανάγεται στο α' μισό του 3^{ου} αι., λόγω ανεύρεσης ορισμένων παραδειγμάτων σε καύσεις. Srejanović 1975, σ. 182, πίν IV/4. Εύρημα από ταφή του τελευταίου τέταρτου του 3^{ου} αι.

¹⁰⁹⁴ Μάλαμα, Χριστοπούλου, Νταράκης 2000, σ. 78, εικ. 15, εύρημα από τάφο που χρονολογείται στον 3^ο αι.

¹⁰⁹⁵ Παυλιώργη 1998, σ. 47, πίν. 14γ, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 3^ο-4^ο αι.

¹⁰⁹⁶ E. Μώρου, *ΑΔ* 36, 1981, Χρονικά Β1, σ. 109, πίν. 50^ο, αγγείο από ρωμαϊκό τάφο χωρίς άλλα χρονολογικά στοιχεία.

¹⁰⁹⁷ Clairmont 1963, αρ. 543-562. Χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 2^{ου} - α' μισό του 3^{ου} αι. αποτελώντας τα αρχαιότερα παραδείγματα του τύπου.

¹⁰⁹⁸ Barag 1967a, σ. 37, αρ. 13.

¹⁰⁹⁹ Dussart 1998, σ. 151, τύπος ΒΧ. 511. Αγγείο με χείλος λειασμένο με πυράκτωση. Coscarella 1994, σ. 393, άλλο παράδειγμα που χρονολογείται με βάση ανάλογο εύρημα από τη Σαμάρια στον 3^ο αι.

¹¹⁰⁰ Από τάφο του τέλους του 3^{ου} αι., βλ. Ναλπάντης 2003, σ. 80, 129-130, σχεδ. πίν. 43.

¹¹⁰¹ Από τάφο του οποίου η χρήση εντάσσεται στα τέλη του 3ου αι. με βάση νόμισμα Πρόβου, τύπου του 276-282. βλ. Μακροπούλου 2006.

¹¹⁰² Από σαρκοφάγο με γυάλινα συνευρήματα του 3^{ου}-4^{ου} αι. των τύπων 50, 35 και 147α

¹¹⁰³ Από ανασκαφή οικίας με δάπεδα του β' μισού του 4^{ου} και του 5^{ου} αι. βλ. κεφάλαιο προελεύσεων «Οδός Σωκράτους 47-49, 58-62 (νυν Μοιράρχου Κουφίτσα), 1968.»

βοήθεια λαβίδων και συνεχή περιστροφή, ενόσω το αγγείο βρίσκεται προσκολλημένο από τη βάση του στην υαλουργική κάνη, όπου δημιουργείται και σχετικό ίχνος.

Πρόκειται για διαδεδομένο τύπο¹¹⁰⁴ που απαντά κυρίως στη Δύση αλλά και στην Ανατολή. Εμφανίζεται γύρω στα τέλη του 3^{ου} αι. και παραμένει σε χρήση τον 4^ο και στις αρχές του 5^{ου} αι. Ο τύπος απαντά στις ίδιες θέσεις και στα ίδια στρώματα και σε μικρότερο μέγεθος, ύψους κάτω των 15 εκ., που παρουσιάζεται στο κεφάλαιο των μυροδοχείων.

Διακρίνονται οι παρακάτω κατηγορίες:

1. Σφαιρικά λεία
2. Σφαιρικά με πλάγιες νευρώσεις

Μεταξύ των πάρα πολλών σωζόμενων παραδειγμάτων αναφέρονται τα παρακάτω που διαθέτουν ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία:

1. Λεία: Mainz a.R.¹¹⁰⁵, Στρασβούργο¹¹⁰⁶, Trier(Treviri)¹¹⁰⁷, Κολωνία¹¹⁰⁸, Brigetio¹¹⁰⁹, Ságvár¹¹¹⁰, Intercisa¹¹¹¹, Ptuj(Poetovio)¹¹¹², Duklja(Doclea)¹¹¹³, Sirmium¹¹¹⁴, Pontes¹¹¹⁵, Ravna(Timacum Minus)¹¹¹⁶, Hrtkonci lok «Gomolava»¹¹¹⁷, «Kruševlje» στο Sviloš¹¹¹⁸, Viminacium¹¹¹⁹, Niš(Naissus)¹¹²⁰ Ρουμανία: Micia¹¹²¹. Το μόνο δημοσιευμένο παράλληλο από την Ελλάδα προέρχεται από ανασκαφή στη Νέα Αγχίαλο¹¹²².

2. Με νευρώσεις: Mainz a.R.¹¹²³, Krefeld-Gellep¹¹²⁴, Ουγγαρία: Csákvár¹¹²⁵, Pécs,¹¹²⁶ Κροατία: Bakar, Zadar(Iader), Solin(Salona), Makarska, Štrbinci¹¹²⁷, Sirmium¹¹²⁸, Beška lok «Brest»¹¹²⁹, Σερβία και Μαυροβούνιο: Niš(Naissus)¹¹³⁰, Σλοβενία: Ptuj(Poetovio)¹¹³¹, Ρουμανία: Apulum¹¹³². Το μόνο δημοσιευμένο παράλληλο από την Ελλάδα προέρχεται από ανασκαφή στην Πάτρα¹¹³³.

¹¹⁰⁴ Isings 1957, σ. 119-120, τύπος 101. Ομάδα των ψηλών παραδειγμάτων, ψηλότερων από 15 εκ.

¹¹⁰⁵ Harter 1999, τύπος G27a, σ. 146-148, 286-288. αρ. 1037-1049, πίν. 50, 104, 90, 102, ορισμένα από τα οποία χρονολογούνται ανασκαφικά στον στα τέλη του 3^{ου} μέχρι τα μέσα του 4^{ου} αι.

¹¹⁰⁶ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 119-126, αρ. 218-272, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 3^ο και στο α' μισό του 4^{ου} αι. Στον τύπο συγκαταλέγονται και μικρού μεγέθους ευρήματα που πιθανώς ήσαν μυροδοχεία.

¹¹⁰⁷ Goethert-Polaschek 1977, τύπος 79a, εικ. 15/6, 23/1, ευρήματα που χρονολογούνται στον 4^ο αι. Goethert-Polaschek 1977, οριακά, ως προς το ύψος τους, εμπίπτουν στην κατηγορία τα αγγεία του τύπου 98 σ. 154-155, εικ. 59, που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹¹⁰⁸ Fremersdorf 1958, πίν. 86.

¹¹⁰⁹ Barkóczy 1988, σ. 137 αρ. 288-289 α' μισό 4^{ου} αι., σ. 139, αρ. 294, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη 4^{ου} αι.

¹¹¹⁰ Barkóczy 1988, σ. 138 αρ. 290, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹¹¹¹ Barkóczy 1988, σ. 138 αρ. 291, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό ή στα τέλη του 4^{ου} αι.

¹¹¹² Šubic 1974, σ. 58, πίν. IV/36, 37 ευρήματα που χρονολογούνται από ανάλογα ευρήματα στον 1^ο-2^ο και 4^ο αι.

¹¹¹³ Ceramanović et al. 1975, τύπος I/2a σ. 153-154. Παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} και στο α' μισό του 4^{ου} αι.

¹¹¹⁴ Ceramanović-Kuzmanović 1981, σ. 17, 11. Šaranović-Svetek 1986, σ. 63, αρ. 90, 91, 94, Παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4ο αι. και στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹¹¹⁵ Ružić 1994, σ. 14, αρ. 55, που χρονολογείται, πιθανώς ανασκαφικά, στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹¹¹⁶ Ružić 1994, σ. 14, αρ. 56, που χρονολογείται, πιθανώς ανασκαφικά, στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹¹¹⁷ Šaranović-Svetek 1986, σ. 63, αρ. 87. Ružić 1994, σ. 14, αρ. 57, που χρονολογείται, πιθανώς ανασκαφικά, στα τέλη 3^{ου}-μέσα 4^{ου} αι.

¹¹¹⁸ Šaranović-Svetek 1986, σ. 63, αρ. 86, 88, 89, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στα τέλη 3^{ου}-μέσα 4^{ου} αι.

¹¹¹⁹ Ružić 1994, σ. 15, αρ. 62, πίν V/7, που χρονολογείται στα τέλη 2^{ου} αι. με βάση νόμισμα Αντωνίου Πίου (138-161).

¹¹²⁰ Drča 2000, σ. 212, 218, αρ. 10, πίν. II/10, που χρονολογείται ανασκαφικά γύρω στον 4^ο αι.

¹¹²¹ Baluta 1978, σ. 103, εύρημα που χρονολογείται, μάλλον ανασκαφικά, στον 3^ο αι.

¹¹²² Σωτηρίου 1939, σ. 64 εικ. 18, παραδείγματα από τάφους χωρίς ακριβή χρονολογικά στοιχεία.

¹¹²³ Harter 1999, τύπος G27b, σ. 147-148, 286-288. αρ. 1050-1051, πίν. 51, 104.82.4, 104.83.2, που χρονολογούνται στα τέλη του 4^{ου} ή στις αρχές του 5^{ου} αι., όπως και άλλα παράλληλά τους από το γερμανικό χώρο.

¹¹²⁴ Pirling 1959, σ. 225-226, τάφος 530, εικ. 11.17, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον όψιμο 4^ο αι.

¹¹²⁵ Barkóczy 1988, σ. 139 αρ. 297, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 4^{ου} -αρχές 5^{ου} αι.

¹¹²⁶ Fuller 1969, πίν. 48/29, αγγείο με στρεπτές νευρώσεις στο άνω τμήμα του σώματος, που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου}- αρχές 5^{ου} αι. και αποτελεί ακριβές ανάλογο με το αγγείο ΔΕΘ 57.

¹¹²⁷ Damevski 1974, σ. 66, 85, πίν. XIII/4, ο τύπος χρονολογείται στην Κροατία με βάση ευρήματα από διάφορες θέσεις στον 3^ο και 4^ο αι.

¹¹²⁸ Ceramanović-Kuzmanović 1981, σ. 17, 10. Šaranović-Svetek 1986, σ. 63, αρ. 93, προερχόμενο από νεκροταφείο με περίοδο χρήσης τον 3^ο-4ο αι.

¹¹²⁹ Šaranović-Svetek 1986, σ. 63, 92, που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου}-μέσα 4^{ου} αι.

¹¹³⁰ Drča, 2000, σ. 212, 218, αρ. 9, 12, 13, πίν. II/9, 12, 13, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου} αρχές 4^{ου} αι.

¹¹³¹ Lazar 2003, τύπος 6.2.3. σ. 141-13, τα παραδείγματα που παρέχουν ανασκαφικές χρονολογήσεις εντάσσονται στον 4^ο και στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹¹³² Baluta 1978, σ. 103, εύρημα που χρονολογείται, μάλλον ανασκαφικά, στον 3^ο αι.

¹¹³³ Ψ. Δεκουλάκου, ΑΔ 31, 1976, Χρονικά Β1, σ. 103-104, πίν 81β, γ, αγγείο με κατακόρυφες νευρώσεις, προερχόμενο από νεκροταφείο χριστιανικών χρόνων.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη εμπίπτουν στο χρονολογικό πλαίσιο του 3^{ου}-4^{ου} αι., που θέτουν τα ανάλογα ευρήματα από άλλες θέσεις.

Ειδικότερα χρονολογικά στοιχεία παρέχουν τα παρακάτω παραδείγματα:

Λεία: ΒΥ 36/2¹¹³⁴, ΒΥ 207/1¹¹³⁵, ΒΥ 207/5¹¹³⁶, ΒΥ 214/3¹¹³⁷, ΒΥ 224¹¹³⁸, ΒΥ 244/10¹¹³⁹, ΒΥ 244/13,¹¹⁴⁰ ΒΥ 253/1¹¹⁴¹, ΒΥ 253/2¹¹⁴², ΒΥ 253/4¹¹⁴³, ΒΥ 317/1¹¹⁴⁴, ΒΥ 319/1¹¹⁴⁵, Θ 1/01-Y3, ΜΘ 3754, ΜΘ 21390¹¹⁴⁶.

Με νευρώσεις: ΒΥ 210/1¹¹⁴⁷, ΒΥ 317/5¹¹⁴⁸, ΠΑΜ 9¹¹⁴⁹.

Πρόκειται για πολύ συνηθισμένο τύπο αγγείων που πολύ πιθανόν κατασκευάζονταν τοπικά, καθώς αρκετά από αυτά είναι κακοκατασκευασμένα, με ασταθή ισορροπία ή με μικρές παραμορφώσεις στη διαμόρφωση του λαιμού, του χείλους ή ακόμη και του σώματος. Έτσι φαίνεται πιθανό να κατασκευάζονταν είτε εξ αρχής για ταφική χρήση, καθώς τα σωζόμενα παραδείγματα προέρχονται από τις νεκροταφεία της πόλης, είτε να αποτελούσαν τα πιο κακότεχνα έργα των τοπικών εργαστηρίων που πωλούνταν σε χαμηλότερες τιμές και χρησιμοποιούνταν κυρίως στις ταφές. Επίσης, παρότι θα πρέπει να αποτελούσαν συνηθισμένο τύπο οικιακού αγγείου, κανένα από τα παραδείγματα δεν φέρει ίχνη χρήσης στη βάση, γεγονός που συνηγορεί υπέρ της πιθανότητας να κατασκευάζονταν ειδικά για αυτόν τον σκοπό και αποκλείει την πιθανότητα να ήσαν, τα συγκεκριμένα, αντικείμενα φερμένα από τα σπίτια των νεκρών¹¹⁵⁰.

52. Μπουκάλια με δακτυλιόσχημο χείλος, απιόσχημα

a. Λεία

b. Με νευρώσεις

Λεία

(Α/Α καταλόγου 274-296)

ΒΥ 207/2, ΒΥ 207/7, ΒΥ 227/30, ΒΥ 227/50, ΒΥ 244/6, ΒΥ 244/8, ΒΥ 244/9, ΒΥ 247/1, ΒΥ 310/1, ΜΘ 530, ΜΘ 533, ΜΘ 535, ΜΘ 537, ΜΘ 5469, ΜΘ 5473, ΜΘ 21001, ΜΘ 21002, ΜΘ 21003, ΜΘ 21004, ΜΘ 21005, ΜΘ 21391, ΠΑΜ 4, ΠΑΜ 5

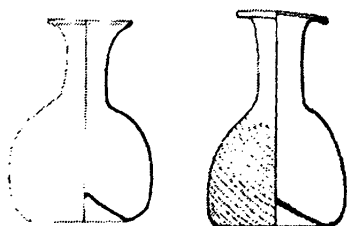
(Πίνακες 24-27)

Νευρώσεις

(Α/Α καταλόγου 297-300)

ΒΥ 244/2, ΒΥ 244/5, ΜΘ 532, ΜΘ 20999

(Πίνακας 27)

52α

52β

Τα μπουκάλια του τύπου αυτού έχουν έξω νεύον δακτυλιόσχημο χείλος, κυλινδρικό λαιμό, απιόσχημο σώμα, βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό και δεν διαθέτουν λαβή. Στο σύνολό τους τα αγγεία του τύπου αυτού είναι κατασκευασμένα από γυαλί φυσικά χρωματισμένο αχνοπράσινο ή αχνογάλαζο, συχνά με φυσαλίδες. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15-25 εκ.

Τα λεία από τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, ενώ αυτά που φέρουν νευρώσεις έχουν κατασκευαστεί με

¹¹³⁴ Από τάφο μαζί με σκύφο με εμπιέσεις τύπου 15 του 4^{ου} αι.

¹¹³⁵ Από τάφο που χρονολογείται στον 4^ο αι. με βάση την κεραμική που περιείχε. Μακροπούλου 2006.

¹¹³⁶ Από τάφο που χρονολογείται στο α' μισό του 4^{ου} αι. με βάση την κεραμική που περιείχε. Μακροπούλου 2006.

¹¹³⁷ Από τάφο με νόμισμα του 2^{ου}-3^{ου} αι.

¹¹³⁸ Μακροπούλου 2006, λόγω της τυπολογίας του τάφου, η ταφή χρονολογείται στις αρχές του 4ου αι.

¹¹³⁹ Ναλπάντης 2003, σ. 130, πίν. 43, από τάφο με νομίσματα του 334-348

¹¹⁴⁰ Ναλπάντης 2003, σ. 34, 130, σχ. 8, από τάφο με νομίσματα του 317-348

¹¹⁴¹ Ν. Καρύδας, Α.Δ. 49(1994), Χρονικά Β2, σ. 501. Από τάφους που χρονολογούνται για κατασκευαστικούς λόγους στον 4^ο αι.

¹¹⁴² Ν. Καρύδας, Α.Δ. 49(1994), Χρονικά Β2, σ. 501. Από τάφους που χρονολογούνται για κατασκευαστικούς λόγους στον 4^ο αι.

¹¹⁴³ Ν. Καρύδας, Α.Δ. 49(1994), Χρονικά Β2, σ. 501. Από τάφους που χρονολογούνται για κατασκευαστικούς λόγους στον 4^ο αι.

¹¹⁴⁴ Μακροπούλου 2006, από τάφο του 3ου-4ου αι.

¹¹⁴⁵ Μακροπούλου 2006, από τάφο του 4ου αι., με βάση τυπολογικά στοιχεία.

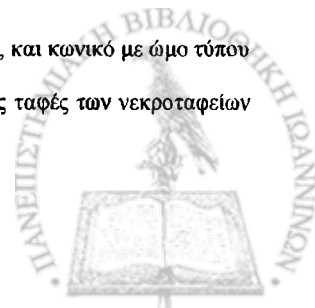
¹¹⁴⁶ Από τάφο με νόμισμα Κωνσταντίνου Α'.

¹¹⁴⁷ Από τάφο που χρονολογείται στα τέλη 3^{ου}-αρχές 4^{ου} αι. Μακροπούλου 2006.

¹¹⁴⁸ Μακροπούλου 2006, από τάφο του α' μισού του 4ου αι., σύμφωνα με την κεραμική.

¹¹⁴⁹ Μυροδοχεία σφαιρικά με άπεργο χείλος τύπου 145 και ατρακτόσχημα τύπου 147α του όψιμου 3^{ου}-4^{ου} αι., και κωνικό με ώμο τύπου 47, του 3^{ου} αι.

¹¹⁵⁰ Οι παραπάνω παρατηρήσεις εν πολλοίς ισχύουν και για τα κεραμικά αγγεία που αποκαλύπτονται στις ταφές των νεκροταφείων της Θεσσαλονίκης.

αρχική εμφύσηση σε μικρή ραβδωτή μήτρα και στη συνέχεια με περαιτέρω ελεύθερη εμφύσηση και περιστροφή. Το χείλος και των δύο ομάδων διαμορφώνεται με τη βοήθεια λαβίδων και συνεχή περιστροφή, ενόσω το αγγείο βρίσκεται προσκολλημένο από τη βάση του στην υαλουργική κάνη, όπου δημιουργείται και σχετικό ίχνος.

Πρόκειται για διαδεδομένο τύπο¹¹⁵¹ που απαντά κυρίως στη Δύση αλλά και στην Ανατολή. Εμφανίζεται γύρω στα τέλη του 3^{ου} αι. και παραμένει σε χρήση τον 4^ο και τις αρχές του 5^{ου} αι. Ο τύπος απαντά στις ίδιες θέσεις και στα ίδια στρώματα και σε μικρότερο μέγεθος, ύψους κάτω των 15 εκ., που παρουσιάζεται στο κεφάλαιο των μυροδοχείων.

Διακρίνονται οι παρακάτω κατηγορίες:

1. Απίοσχημα λεία.
2. Απίοσχημα με πλάγιες νευρώσεις.

Μεταξύ των σωζόμενων παραδειγμάτων αναφέρονται τα παρακάτω, που διαθέτουν ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία:

1. Λεία: Βόννη¹¹⁵², Colchester¹¹⁵³, Duklja(Doclea)¹¹⁵⁴, Transdierna(Tekija)¹¹⁵⁵, Κωνσταντζα(Τόμις)¹¹⁵⁶. Το μόνο δημοσιευμένο παράλληλο από την Ελλάδα προέρχεται από ανασκαφή στην Έδεσσα¹¹⁵⁷.

2. Με νευρώσεις: Ulpiana¹¹⁵⁸, Sirmium¹¹⁵⁹ και Brigetio¹¹⁶⁰.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη εμπίπτουν στο χρονολογικό πλαίσιο του 3^{ου}-4^{ου} αι., που θέτουν τα ανάλογα ευρήματα από άλλες θέσεις.

Ειδικότερα χρονολογικά στοιχεία παρέχουν τα παρακάτω παραδείγματα:

Λεία: BY 207/2¹¹⁶¹, BY 207/7¹¹⁶², BY 227/50¹¹⁶³, BY 244/6¹¹⁶⁴, BY 244/8¹¹⁶⁵, BY 244/9¹¹⁶⁶, BY 247/1¹¹⁶⁷, MΘ 21391¹¹⁶⁸.

Νευρώσεις: BY 244/2¹¹⁶⁹, BY 244/5¹¹⁷⁰.

Ο τύπος των αγγείων αυτών είναι πολύ συνηθισμένος στην ευρύτερη περιοχή και είναι πολύ πιθανόν να κατασκευάζονταν τοπικά, καθώς αρκετά από αυτά μοιάζουν κακοκατασκευασμένα, με ασταθή ισορροπία ή με μικρές παραμορφώσεις στη διαμόρφωση του λαιμού, του χείλους ή και του σώματος ακόμη. Έτσι φαίνεται πιθανό να κατασκευάζονταν είτε εξ αρχής για ταφική χρήση, καθώς τα σωζόμενα παραδείγματα προέρχονται από τις νεκροταφεία της πόλης, είτε να αποτελούσαν τα πιο κακότεχνα έργα των τοπικών εργαστηρίων που πωλούνταν σε χαμηλότερες τιμές και χρησιμοποιούνταν κυρίως στις ταφές. Επίσης, παρότι θα πρέπει να αποτελούσαν συνηθισμένο τύπο οικιακού αγγείου, κανένα από τα παραδείγματα δεν φέρει ίχνη χρήσης στη βάση, γεγονός που συνηγορεί υπέρ της πιθανότητας να κατασκευάζονταν ειδικά για αυτόν τον σκοπό και αποκλείει την πιθανότητα να ήσαν, τα συγκεκριμένα, αντικείμενα φερμένα από τα σπίτια των νεκρών¹¹⁷¹.

¹¹⁵¹ Isings 1957, σ. 119-120, τύπος 101. Ομάδα των ψηλών παραδειγμάτων, ψηλότερων από 15 εκ.

¹¹⁵² Follmann-Schulz 1988, σ. 28-29, αρ. 46-49, πίν. 4, ευρήματα που χρονολογούνται από το α' μισό του 3^{ου} μέχρι τον 4^ο αι.

¹¹⁵³ Cool, Price 1995, σ. 150-151, εύρημα από τάφο του 3^{ου}-4^{ου} αι.

¹¹⁵⁴ Ceramanović et al. 1975, τύπος I/4 σ. 155-156. Παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι.

¹¹⁵⁵ Ružić 1994, σ. 13, αρ. 32, που χρονολογείται, πιθανώς ανασκαφικά, στον 3^ο-4^ο αι.

¹¹⁵⁶ Buconală 1968, σ. 71-76, αρ. 105-120, ευρήματα που χρονολογούνται στον 2-3^ο αι., ορισμένα με βάση τα συνευρήματά τους.

¹¹⁵⁷ A. Χρυσοστόμου 2000, σ. 373, πίν. 418B, αγγείο από ταφή που χρονολογείται με βάση τα συνευρήματα στα μέσα του 4^{ου} αι.

¹¹⁵⁸ Ružić 1994, σ. 13, αρ. 34, πίν. III/2, που χρονολογείται, πιθανώς ανασκαφικά, στον 3^ο-α' μισό 4^{ου} αι.

¹¹⁵⁹ Ceramanović-Kuzmanović 1981, σ. 14, 17, Ružić 1994, σ. 13, αρ. 33, πίν. III/1, αγγείο που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι.

¹¹⁶⁰ Barkóczy 1968, σ. 71, εικ. 37/1, σ. 76, εύρημα, που έχει σχεδόν κυλινδρικό σώμα και χρονολογείται στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹¹⁶¹ Μακροπούλου 1991, σ. 257-270, φωτ. 19. Ο τάφος με βάση τα ανασκαφικά δεδομένα ανάγεται στα τέλη 3ου- αρχές 4ου αι.

¹¹⁶² Ο τάφος, που χρησιμοποιήθηκε ως οστεοφυλάκιο, χρονολογείται στο α' μισό του 4ου αι. με βάση τα κεραμικά συνευρήματα. Μακροπούλου 2006.

¹¹⁶³ Από τάφο με νομίσματα Κωνσταντίνου Α'.

¹¹⁶⁴ Ναλπάντης 2003, σ. 67, 128, σχ. 36, πίν. 43, από τάφο με νομίσματα Διοκλητιανού κοπής 293-295 και Λικινίου κοπής 312-317, με πιθανή χρονολόγηση τη δεύτερη δεκαετία του 4ου αι. ή και αργότερα.

¹¹⁶⁵ Ναλπάντης 2003, σ. 128, με πιθανή χρονολόγηση τον 3ο-4ο αι. που βασίζεται και σε ανάλογο εύρημα από την ανασκαφή στη συμβολή των οδών Κολωνιάρη-Γαλανάκη-Παπαθανασίου που συνόδευε νόμισμα κοπής του 335-337, βλ. Ναλπάντης 2003, σ. 129 σημ. 267.

¹¹⁶⁶ Ναλπάντης 2003, σ. 56, 128, σχ. 24, πίν. 43, με πιθανή χρονολόγηση τον 3^ο-4^ο αι.

¹¹⁶⁷ Μακροπούλου 2006, ο τάφος και η ταφή χρονολογούνται στο α' μισό του 4^{ου} αι., λόγω κεραμικών συνευρημάτων.

¹¹⁶⁸ Από τάφο με νόμισμα Κωνσταντίνου Α'.

¹¹⁶⁹ Ναλπάντης 2003, σ. 48, 128, σχ. 17, πίν. 43, από τάφο με νομίσματα του 330-340, με πιθανή χρονολόγηση το β' τέταρτο του 4^{ου} αι.

¹¹⁷⁰ Ναλπάντης 2003, σ. 48, 128, σχ. 18, πίν. 43, από τάφο με νομίσματα του 330-340, με πιθανή χρονολόγηση το β' τέταρτο του 4^{ου} αι.

¹¹⁷¹ Οι παραπάνω παρατηρήσεις εν πολλοίς ισχύουν και για τα κεραμικά αγγεία που αποκαλύπτονται στις ταφές των νεκροταφείων της Θεσσαλονίκης.

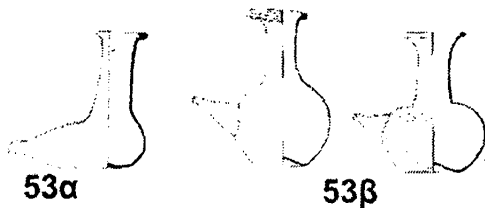

53^α, β. Λαδωτήρια-«Θήλαστρα»

α. Με συμφυή προχοή
(Α/Α καταλόγου 301-303)
MΘ 520, MΘ 12320, MΘ 19266
(Πίνακες 27-28)

β. Με επίθετη προχοή
(Α/Α καταλόγου 304-312)
BY 217/1, Θ1/01-Y1, Θ 18/1 Y1, MΘ 517, MΘ 518, MΘ 519, MΘ 5481, MΘ 29871, ΠΑΜ 49
(Πίνακες 28-29)

Τα «θήλαστρα» είναι σχετικά μικρά αγγεία με βασικό χαρακτηριστικό τους τη μικρή προχοή στο ύψος της μέγιστης διαμέτρου της κοιλιάς τους που άλλοτε είναι συμφυής και άλλοτε επίθετη. Τα αγγεία με επίθετη προχοή έχουν χροάνοσχημο στόμιο που απολήγει σε δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο ή στιλβωμένο με πυράκτωση χείλος, λαιμό μακρύ κυλινδρικό, ίσο ή και ψηλότερο του σώματος, σώμα σφαιρικό, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη και πυθμένα ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 8-13 εκ.

Στη Θεσσαλονίκη απαντούν μόνον άωτα παραδείγματα, ενώ είναι γνωστά από άλλες περιοχές και πολλά παραδείγματα με μία κάθετη ταινιωτή λαβή που ξεκινά από το ύψος των ώμων και απολήγει κάτω από το χείλος.

Τα γνωστά ως σήμερα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη έχουν φυσικό χρώμα του γυαλιού (σε πρασινωπές και γαλαζωπές αποχρώσεις), ενώ σε δύο περιπτώσεις (MΘ 517, MΘ 20871) έχει χρησιμοποιηθεί μπλε γυαλί για τη διαμόρφωση ειδικά της προχοής.

Τα αγγεία κατασκευάζονται σχεδόν πάντα με ελεύθερη εμφύσηση, αν και υπάρχει παράδειγμα (MΘ 517) κατασκευασμένο με εμφύσηση σε μήτρα, του οποίου το σώμα κοσμεύεται με πλάγιες νευρώσεις. Το χείλος τους διαμορφώνεται αφού αποκολληθεί το αγγείο από την κάνη και ενόσω το αγγείο βρίσκεται κολλημένο από τον πυθμένα του σε δεύτερη ράβδο. Η μικρή και λεπτή προχοή που σχηματίζεται στο σώμα τους αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό τους που άλλωστε χάρισε το όνομα στον τύπο. Κατασκευαστικά μπορούν να διακριθούν σε δύο κατηγορίες αναλόγως προς τον τρόπο κατασκευής της προχοής τους η οποία μπορεί να είναι συμφυής ή επίθετη. Στην πρώτη περίπτωση (MΘ 520) η προχοή δημιουργείται με την τοπική θέρμανση τμήματος του σώματος, τη διάτρησή του με μεταλλική ράβδο και την περαιτέρω έλξη του τρηθέντος τμήματος. Η επίθετη προχοή (MΘ 517, 518, 519, 5481) διαμορφώνεται με την επικόλληση μιας δεύτερης, θερμής σταγόνας γυαλιού στο αγγείο η οποία βρίσκεται στο άκρο μιας μυτερής ράβδου. Μόλις θερμανθεί αρκετά το τοίχωμα του αγγείου, στο σημείο επαφής τους, διατρύπεται με μια απότομη κίνηση της ράβδου και με την εξίσου απότομη αφαίρεσή της διαμορφώνεται η σταγόνα σε κωνική προχοή¹¹⁷².

Οι πιθανές χρήσεις των αγγείων αυτών είναι ασαφείς. Παραδίδεται η μαρτυρία ότι αποτελούσαν πραγματικά θήλαστρα¹¹⁷³, ενώ έχει προταθεί ότι αποτελούσαν αγγεία που χρησιμοποιούνταν για την πλήρωση λυχνιών με λάδι¹¹⁷⁴. Παρότι η αρχαία μαρτυρία θα έπρεπε να αποτελεί ικανή πηγή, ωστόσο είναι απορίας άξιον το τι θα μπορούσαν να τοποθετούν στα αγγεία αυτά, καθώς ακόμη και αν χρησιμοποιούσαν κάποιου είδους τεχνικό θηλασμό, το μητρικό ή όποιου άλλου είδους γάλα χρησιμοποιούνταν δεν είχε λόγο να τοποθετηθεί σε τόσο μεγάλο αγγείο, δεδομένης της μικροποσότητας που θα μπορούσε να καταναλώνει ανά γεύμα το βρέφος. Το επιχείρημα αυτό ισχύει και στην περίπτωση που το περιεχόμενο δεν ήταν γάλα

¹¹⁷² Stern 2001, σ. 198.

¹¹⁷³ Hilgers 1969, λ. *tifina* ή *Ubuppa*, σ. 80. Kisa 1908, t. II, σ. 332.

¹¹⁷⁴ Isings 1957, σ. 118. Calvi 1968, σ. 77.

και ήταν κάποιο άλλο υγρό, αφέψημα ή απλό νερό. Επίσης, η έτσι κι αλλιώς επικίνδυνα εύθραυστη προχοή καθίσταται τελείως ακατάλληλη για χρήση αφού αρχίσει η οδοντοφυΐα¹¹⁷⁵. Μια ακόμη υπόθεση θέλει τα αγγεία του τύπου να έχουν ιατρική χρήση και να χρησιμοποιούνταν για την στάλαξη φαρμακευτικών ουσιών¹¹⁷⁶, ενώ τελευταία χαρακτηρίστηκαν από ορισμένους ερευνητές ως αγγεία που προορίζονταν για την άντληση γάλακτος¹¹⁷⁷. Μια ακόμη υπόθεση θεωρεί ότι τα «θηλάστρα» χρησιμοποιούνταν για την πλήρωση λύχνων με λάδι, ιδίως πηλινων, που οι στενές σπές πλήρωσής τους καθιστούσαν τη χρήση κάποιου χωνιού απαραίτητη. Ωστόσο, η τεράστια διαφορά μεταξύ του αριθμού των λυχνιών και των γυάλινων «θηλάστρων» που ανευρίσκονται σε ανασκαφές δεν επιτέπει την χωρίς αντίλογο αποδοχή της πιθανότητας αυτής.

Παραδείγματα «θηλάστρων» έχουν σωθεί από θέσεις τόσο στις δυτικές όσο και σε ανατολικές επαρχίες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, όπως η Ακυληία¹¹⁷⁸, Trier(Treviri)¹¹⁷⁹, Nida-Hedderheim¹¹⁸⁰, Κολωνία¹¹⁸¹, Βόννη¹¹⁸², Στρασβούργο¹¹⁸³, Rouen¹¹⁸⁴, Ουγγαρία¹¹⁸⁵, Λευκωσία¹¹⁸⁶, Άγιο Ερμογένη στο Κούριο¹¹⁸⁷, Τύρο¹¹⁸⁸, Jalame¹¹⁸⁹ και άλλες παλαιστινιακές θέσεις¹¹⁹⁰. Επίσης και σε ιδιωτικές και δημόσιες συλλογές της Ευρώπης¹¹⁹¹ και της Αμερικής¹¹⁹². Στην Ελλάδα εντοπίστηκαν παραδείγματα από τις παρακάτω θέσεις: Σαμοθράκη¹¹⁹³, Νέα Αγχίαλο¹¹⁹⁴, Νικόπολη¹¹⁹⁵ και Ρόδο¹¹⁹⁶.

Ο τύπος χρονολογείται γενικά από τον 2^ο ως και τα τέλη του 4^{ου} αι.¹¹⁹⁷, ενώ είναι γνωστό και ένα παράδειγμα με χαρακτηριστικό διάκοσμο του 5^{ου}-6^{ου} αι.¹¹⁹⁸. Παρότι δεν υπάρχουν ανασκαφικά στοιχεία που να το αποδεικνύουν, φαίνεται ότι η παραλλαγή με τη συμφυή προχοή προηγείται χρονικά, ενώ αυτή με την επίθετη προχοή εμφανίζεται αργότερα και παραμένει σε ευρεία χρήση και στον 4^ο αι.

54. Χοανόστομα-μπουκάλια, σφαιρικά, με ψηλό κυρτό λαιμό και αποφύσεις στο σώμα

(Α/Α καταλόγου 313)

¹¹⁷⁵ Γενικά για την προβληματική των πιθανών χρήσεων βλ. Arveiller 1985, σ. 116-117.

¹¹⁷⁶ Welker 1974, σ. 95-98.

¹¹⁷⁷ Rouquet 2003, σ. 164-170.

¹¹⁷⁸ Calvi 1968, πίν. 12:1-4. Τα δύο άνω ασκόμορφα με συμφυή προχοή χρονολογούνται 2^ο-3^ο ενώ τα άλλα δύο παραδείγματα με επίθετη προχοή, ένα άνω και ένα μόνωτο χρονολογούνται στον 1^ο-2^ο αι.

¹¹⁷⁹ Τύπος 116b σ. 197-98 πίν. 66 του 2^{ου} αι. Τύπος 123b σ. 208-09 πίν. 69 του α' μισού του 4^{ου} αι. Τα παραδείγματα στο σύνολό τους είναι μόνωτα αγγεία και διαχωρίζονται με κριτήριο την ύπαρξη ξεχωριστής βάσης ή όχι.

¹¹⁸⁰ Welker 1974, τύπος 15g σ. 95-98. Μόνωτο αγγείο του τέλους του 2^{ου} αι. Στην ανάλυση του τύπου γίνεται αναφορά και σε ανάλογα αγγεία που βρέθηκαν στην Έσση, στην Κολωνία, και στη Worms.

¹¹⁸¹ Doppelfeld 1966, σ. 48, φωτ. 80 κάτω. Μόνωτο αγγείο με λαβή «πλεκτή». Άγνωστη ακριβούς προέλευσης, που χρονολογείται με τεχνοτροπικά στοιχεία στο 2^ο-3^ο αι. Fremersdorf, Polónyi-Fremersdorf 1984, σ. 86, αρ. 194, αγγείο που χρονολογείται ανασκαφικά στις αρχές του 3^{ου} αι.

¹¹⁸² Follmann-Schulz 1988, σ. 61-62, αρ. 189-191, πίν. 22. Το αρ. 191 του α' μισού του 2^{ου} αι.

¹¹⁸³ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 116-118. Ένα αγγείο του 2ου αι. και δύο άλλα τελών του 3^{ου} ή του α' μισού 4^{ου} αι., σύμφωνα με τα ανασκαφικά τους στοιχεία.

¹¹⁸⁴ Sennequer 1985, σ. 193-95, αρ. 298-300, πίν. στη σ. 192. Χρονολογημένα από τα συνευρήματά τους μεταξύ του ύστερου 2^{ου} και του 4^{ου} αι.

¹¹⁸⁵ Barkóczy 1988, σ. 127, αρ. 248, πίν. XX, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 2^ο αι.

¹¹⁸⁶ Vessberg 1952, σ. 148-149, πίν. X:1-2, XX:4-5. Πρόκειται για αγγεία του πρώιμου(;) πτηνόμορφου τύπου με συμφυή την προχοή. Χρονολογούνται με βάση την κεραμική που βρέθηκε μαζί τους στο β' μισό του 2^{ου} αι. Αναφέρονται δεκαεννέα κυπριακά παραδείγματα. Απαντούν δείγματα με απλό και δακτυλιόσχημο χείλος.

¹¹⁸⁷ McFadden 1946, σ. 475 αρ. 32, πίν. 39 από ταφή, που σύμφωνα με τα συνευρήματα χρονολογείται στον 1^ο αι.

¹¹⁸⁸ Dussart 1998, τύπος BXIV.11 σ. 177, δύο παραδείγματα από τάφους με νομίσματα που υποδηλώνουν τη χρήση τους κατά τον 3^ο και 4^ο αι.

¹¹⁸⁹ Weinberg 1988, σ. 79 αρ. κατ. 341-42, εικ. 4-37. Προχόες δύο παραδειγμάτων που, πιθανώς, συνδέονται με τάφους του πρώιμου 2^{ου} αι.

¹¹⁹⁰ Barag 1970, τύπος 23.1. Γενικά χρονολογούνται στον 2^ο αι.

¹¹⁹¹ Stern 2001, σ. 22, 146 και 198, αρ. 89, χρονολογημένο με βάση ανάλογα ερήματα μεταξύ 2^{ου} και 4^{ου} αι.

¹¹⁹² Hayes 1975, σ. 81 αρ. 299, εικ. 299 στη σελ. 207. Το χρονολογεί στα τέλη του 3^{ου} αι. καθώς το εντάσσει στα ύστερα Συροπαλαιστινιακά έργα και συγκεκριμένα στην τάξη XII, main Syro-Palestinian series, την ανάπτυξη της οποίας χρονολογεί μετά το 256 καθώς αυτή απουσιάζει πλήρως από το ρεπερτόριο της Δούρας-Ευρωπού. Auth 1976, αρ. 199 σ. 152.

¹¹⁹³ Dusenbery 1998, αρ. K3-1, παράδειγμα που πιθανολογείται ότι ανάγεται στα τέλη του 1^{ου} αι. π. X.

¹¹⁹⁴ Σωτηρίου 1939, σ. 64 εικ. 26, παράδειγμα με συμφυή προχοή, ξαναπαρουσιασμένο από τη Weinberg 1962, σ. 132, πίν. 28.

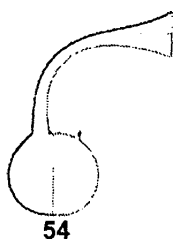
¹¹⁹⁵ Ι. Βοκοτοπούλου, *ΑΔ* 26, 1971, χρονικά Β2, σ. 335, πίν. 314, παράδειγμα με συμφυή προχοή από τάφο με νομίσματα του 2^{ου} αι.

¹¹⁹⁶ Γρ. Κωνσταντινόπουλος, *ΑΔ* 24, 1969, Χρονικά Β2, σ. 472, πίν. 472δ παράδειγμα με συμφυή προχοή, που χρονολογήθηκε στο β' μισό του 1^{ου} αι., βλ. ASA 50, 1946, πίν. XXXIV.32.

¹¹⁹⁷ Isings 1957, τύπος 99.

¹¹⁹⁸ Auth 1976, αρ. 199 σ. 152. Όπου και σχετική βιβλιογραφία.

Τα αγγεία της ομάδας αυτής έχουν άπεργο χείλος, χοανοειδές στόμιο, λαιμό στενό, μακρύ κυλινδρικό, σώμα σφαιρικό, βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Ο λαιμός είναι κεκλιμένος, με αποτέλεσμα το στόμιο να βρίσκεται σε κλίση 30° από την κατακόρυφο. Στο ανώτερο τμήμα του σώματος, στην πλευρά που βρίσκεται κάτω από το κεκλιμένο χείλος, αναπτύσσονται συνήθως δύο μικρές επιθεταις αποφύσεις, αν και είναι γνωστά παραδείγματα που έχουν μόνο μία. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15-19 εκ.

Τα αγγεία αυτού του τύπου κατασκευάζονται με ελεύθερη εμφύσηση. Οι αποφύσεις σχηματίζονται με την επικόλληση μιας δεύτερης, θερμής, ημίρρευστης σταγόνας γυαλιού στο, ακόμη σχετικά θερμό, αγγείο η οποία βρισκόταν κολλημένη στο άκρο μιας μυτερής ράβδου. Μόλις θερμαινόταν αρκετά το τοίχωμα του αγγείου στο σημείο επαφής τους, διατρυπόταν με μια απότομη κίνηση της ράβδου και με την εξίσου απότομη αφαίρεσή της διαμορφωνόταν η σταγόνα σε κωνική απόφυση. Οι διάτρυτες αποφύσεις, πιθανώς χρησίμευαν στον έλεγχο της ροής του περιεχομένου του αγγείου, που λόγω της κλίσης του λαιμού δεν μπορούσε να ρεύσει αν δεν εισερχόταν αέρας στην κοιλιά από κάποιο άλλο σημείο. Έτσι, σφραγίζοντας ή αντίστοιχα απελευθερώνοντάς την οπή της απόφυσης με το δάχτυλό του ο χρήστης μπορούσε να σταματά ή να επιτρέπει τη ροή του υγρού περιεχομένου. Το ιδιότυπο αυτό σύστημα ελεγχόμενης ροής ενδεχομένως καθιστούσε τα αγγεία αυτά ιδιαίτερος προσφιλή στα συμπόσια και πιθανώς ιδιαίτερος χρήσιμα για την προσφορά χοών.

Ανάλογα ευρήματα προέρχονται από τις παρακάτω θέσεις: Δαμασκό¹¹⁹⁹, Ιερουσαλήμ¹²⁰⁰, Κολωνία¹²⁰¹, Arles¹²⁰², Albingaunum(Albenga)¹²⁰³, Κρήτη¹²⁰⁴, Αμφίπολη¹²⁰⁵, και χρονολογούνται στα τέλη 1^{ου}-αρχές 2^{ου} αι., χρονολόγηση που φαίνεται ότι επιβεβαιώνεται και από όσα από αυτά διαθέτουν ανασκαφικά δεδομένα.

Το εύρημα από τη Λητή έχει χρονολογηθεί¹²⁰⁶ στο 2^ο-3^ο αι., σύμφωνα με τον χρόνο καταστροφής της αγροικίας στα ερείπια της οποίας αποκαλύφθηκε. Ωστόσο, τόσο τα παράλληλα του ευρήματος όσο και τα υπόλοιπα γυάλινα ευρήματα του ίδιου χώρου ανήκουν σε τύπους γνωστούς εν μέρει από τον 1^ο αι. π.Χ. και κυρίως από τον 1^ο-2^ο αι. μ.Χ.¹²⁰⁷ Η παρατήρηση αυτή, σε συνδυασμό με τον αγροτικό χαρακτήρα της θέσης, επιτρέπει να υποθεθεί ότι τα γυάλινα αγγεία αποτελούσαν οικογενειακά κειμήλια, που διατηρήθηκαν σε χρήση από την ίδια οικογένεια επί μακρὰ και τουλάχιστον από τα μέσα του 2^{ου} αι., εποχή ίδρυσης της αγροικίας, μέχρι τα μέσα του 3^{ου} αι., εποχή καταστροφής του οικήματος.

55. Χοανόστομα-μπουκάλια, απιόσχημα, ραδινά με αδιαμόρφωτη βάση, πλατύ στόμιο και άπεργο χείλος

(A/A καταλόγου 314-315)
BY 4, MΘ 509
(Πίνακας 29)

¹¹⁹⁹ Al 'Ush 1964, σ. 55, αρ. 1, εικ. 44, αγνώστου ακριβούς προελεύσεως αγγείο που, πιθανώς λανθασμένα, θεωρήθηκε ισλαμικό προϊόν του 10^{ου} αι.

¹²⁰⁰ Brosh 2003, σ. 347 αρ. 458, εύρημα αγνώστου προελεύσεως που, πιθανώς λανθασμένα, αναφέρεται ως ισλαμικό προϊόν.

¹²⁰¹ La Baume 1976, σ. 44, αρ. 104, πίν. 13/2, αγνώστου προελεύσεως εύρημα, που χρονολογείται με τεχνοτροπικά κριτήρια στον 1^ο-2^ο αι.

¹²⁰² Morin-Jean 1922-23, σ. 181-182, εικ. 239. Foy (επιμ.) 2003, σ. 132, 135, χρονολογείται στον 1^ο αι., με βάση τεχνοτροπικά στοιχεία.

¹²⁰³ Massabò 2001, σ. 122-123, αρ. 71, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη 1^{ου}-αρχές 2^{ου} αι.

¹²⁰⁴ Αγγείο με αριθμό ΕΑΜ 11694, με μία μόνο απόφυση, που παρουσιάστηκε στην έκθεση «Εύθραυστη Πολυτέλεια» και χρονολογήθηκε στα τέλη 1^{ου}- αρχές 2^{ου} αι.

¹²⁰⁵ Δύο αδημοσίευτα ευρήματα με μία μόνο απόφυση. Τα αγγεία εκτίθεται στο μουσείο Αμφιπόλεως.

¹²⁰⁶ Τζαναβάρη, Φύλης 2000, σ. 160-162. Κ. Τζαναβάρη στο *Αδάμ-Βελήνη, Πουλάκη, Τζαναβάρη 2003*, σ. 212 αρ. 193. Το εύρημα προέρχεται από αγροικία που κτίστηκε στα μέσα του 2^{ου} αι και εγκαταλείφθηκε, προσωρινά, στα μέσα του 3^{ου} αι., εξαιτίας των γοθθικών επιδρομών, σ. 81-82.

¹²⁰⁷ Χαρακτηριστικά αναφέρονται τα απεικονισμένα: Ριτιδωτή φιάλη, βλ. Isings 1957, σ. 19-20 τύπος 3b, του 1^{ου} αι. π.Χ.-1^{ου} αι. μ.Χ.. Τετράγωνο μόνωτο μπουκάλι, τύπος Isings 50, με χαρακτηριστική διαμόρφωση χείλους του 1^{ου}-2^{ου} αι., βλ. σχετικά Charlesworth 1966, σ. 26-27, τύπος 1c.

55

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χροανοειδές στόμιο που απολήγει σε άπεργο χείλος, σώμα απιόσχημο, βάση αδιαμόρφωτη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15-17 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση. Το χείλος ολοκληρωνόταν με κοπή, πιθανότατα μετά την ανόπτηση του αγγείου.

Τα παραδείγματα είναι κατασκευασμένα από καθαρό, άχρωμο ελαφρά πρασινωπό γυαλί.

Το μόνο ανάλογο αγγείο που εντοπίστηκε, ανακαλύφθηκε στη Duklja(Doclea)¹²⁰⁸ και είναι επίσης διακοσμημένο με αβαθείς εγχάρακτες ζώνες. Η χρονολόγηση του στο 2^ο αι. καθώς βασίζεται σε νόμισμα δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, ωστόσο κρίνοντας το αγγείο μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της εξέλιξης των γυάλινων αγγείων, φαίνεται πιο πιθανή μια οψιμότερη χρονολόγηση του τύπου, τουλάχιστον στον 3^ο αι.

Το ένα παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη (ΜΘ 509) δε διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία. Το δεύτερο επίσης δεν χρονολογείται άμεσα, προέρχεται όμως από σημείο της νεκρόπολης που φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε κυρίως στους όψιμους αυτοκρατορικούς χρόνους¹²⁰⁹.

56. Χροανόστομα-μπουκάλια, απιόσχημα, ραδινά με αδιαμόρφωτη βάση, πλατύ στόμιο και στιλβωμένο χείλος

(Α/Α καταλόγου 316-317)

BY 207/10, ΜΘ 5482

(Πίνακας 29)

56

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χροανοειδές στόμιο στιλβωμένο με πυράκτωση, λαιμό κοντό, σώμα απιόσχημο, έδραση επίπεδη και πυθμένα κοίλο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 9-16 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση και, καθώς δεν διακρίνεται ίχνος υαλουργικής κάνης στον πυθμένα τους, φαίνεται ότι, προκειμένου να στιλβωθεί το χείλος, το αγγείο κρατούνταν με λαβίδες, πιθανώς, από το λαιμό.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι φτιαγμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Παράλληλα του τύπου εντοπίστηκαν στην Κύπρο¹²¹⁰ και σε συλλογές της Αμερικής, στο Corning¹²¹¹ και το Toronto¹²¹². Η χρονολόγησή τους βασίζεται στο γεγονός ότι χροανόστομα αγγεία γνωρίζουν μεγάλη διάδοση μετά τον 3^ο αι. ιδίως κατά τον 4^ο και 5^ο αι.¹²¹³ Είναι πολύ πιθανόν τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη να έχουν κατασκευαστεί στη συροπαλαιστινική περιοχή, όπου φαίνεται ότι γενικά παράγονταν χροανόστομα αγγεία.

57. Χροανόστομα-μπουκάλια, απιόσχημα, ραδινά με αδιαμόρφωτη βάση και στενό στόμιο

(Α/Α καταλόγου 318)

ΜΘ 20918

(Πίνακας 29)

¹²⁰⁸ Cermanovic et al. 1975, τύπος I/1^A, σ. 153, αγγείο από τάφο που χρονολογείται στο 2^ο αι. από νόμισμα Φαουστίνας νεωτέρας.

¹²⁰⁹ Βλ. κεφάλαιο προελεύσεων «ΓΠανεπιστημιούπολη, Νομική σχολή 1965(;) , 1966».

¹²¹⁰ Vessberg 1952, τύπος III.β.1, σ. 134, πίν. VII/32-33.

¹²¹¹ Whitehouse 1997, σ. 161 αρ. 278, αγγείο που χρονολογείται για τεχνοτροπικούς λόγους πιθανώς στον 4^ο αι.

¹²¹² Hayes 1975, σ. 93 αρ. 316-317, πίν. 21, αγγεία που χρονολογούνται στο α' μισό του 4^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα από τη Συροπαλαιστινική περιοχή.

¹²¹³ Stern 2001, σ. 149, 269, 217 αρ. 106, αγγείο του ίδιου τύπου με κατακόρυφες νευρώσεις, που χρονολογείται στο α' μισό του 4^{ου} αι. Εκεί και μεγάλος αριθμός παραλλήλων του όψιμου 3^{ου} και του 4^{ου} αι.

57

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν στενό, ελαφρά κωνικό, λαιμό που απολήγει σε χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση, σώμα απιόσχημο, έδραση επίπεδη και πυθμένα κοίλο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 14 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση και, καθώς δεν διακρίνεται ίχνος υαλουργικής κάνης στον πυθμένα τους, φαίνεται ότι προκειμένου να στιλβωθεί το χείλος το αγγείο κρατούνταν με λαβίδες, πιθανώς, από τη βάση του λαιμού. Μετά την ανόπτηση, παραδείγματα όπως αυτό από τη Θεσσαλονίκη, διακοσμούνταν με εγχάραξη αβαθών οριζόντιων ζωνών.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι φτιαγμένο από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Ανάλογα παραδείγματα εντοπίστηκαν στα Γέρασα¹²¹⁴ στην Ιερουσαλήμ¹²¹⁵, στη Hadith¹²¹⁶ και στην Kefar' Ara¹²¹⁷ και χρονολογούνται στα τέλη 3^{ου} και στον 4^ο κυρίως αι.

Το γεγονός ότι ανάλογα παραδείγματα εντοπίστηκαν μόνο στο συροπαλαιστινιακό χώρο, καθώς και το χρώμα και η υφή του γυαλιού του παραδείγματος, αλλά και τεχνικά χαρακτηριστικά του, όπως το στιλβωμένο με πυράκτωση χείλος με συγκράτηση του αγγείου από το λαιμό με τη βοήθεια λαβίδων χωρίς τη χρήση κάνης, καθιστούν πολύ πιθανή την συροπαλαιστινιακή προέλευση του τύπου.

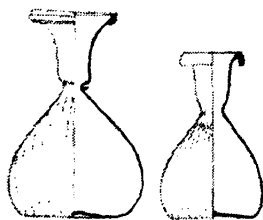
Το παράδειγμα στερείται ανασκαφικών δεδομένων και η χρονολόγησή του στον 4^ο αι. γίνεται με βάση τα ανάλογα ευρήματα αγγείων του τύπου καθώς και το διάκοσμο με αβαθείς εγχάρακτες ζώνες.

58. Χοανόστομα-μπουκάλια απιόσχημα, με ραβδώσεις, Isings τύπος 133 min

(A/A καταλόγου 319-320)

© 18/01 Y2, M© 3074

(Πίνακες 29-30)

58

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χοανόσχημο στόμιο με δακτυλιόσχημο χείλος, άλλοτε ταινιωτό και άλλοτε τονισμένο με επίθετη πλαστική ίνα, που καταλήγει σε έντονη σύσφιγξη στο σημείο μετάβασης στο απιόσχημο σώμα. Η επιφάνεια έδρασης είναι επίπεδη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Η κοιλιά κοσμεύεται περιμετρικά από κατακόρυφες νευρώσεις. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12-13 εκ.

Το αγγείο κατασκευαζόταν με αρχική εμφύσηση σε μήτρα, όπου αποτυπώνονταν οι νευρώσεις στην κοιλιά. Η μήτρα ήταν διμερής, ανοικτή στον πυθμένα, όπως αποκαλύπτουν οι ανωμαλίες που αποτυπώνονταν στην επιφάνεια έδρασης του αγγείου. Στη συνέχεια, με ελεύθερη εμφύσηση αποκτούσε το τελικό του σχήμα και ενόσω ήταν ακινητοποιημένο με λαβίδες, πιθανώς από το σημείο σύσφιγξης στη βάση του λαιμού, ολοκληρωνόταν η διαμόρφωση του χείλους. Στο τέλος, επικολλούνταν η διακοσμητική ίνα γύρω από το χείλος.

Τα αγγεία του τύπου αυτού φαίνεται ότι παράγονταν στην Αίγυπτο, όπως υποδεικνύει, εκτός από τα δύο παράλληλα από το Φαγιούμ, το χρώμα και η υφή του γυαλιού από το οποίο είναι κατασκευασμένα.

Το ένα από τα αγγεία προέρχεται από νεκροταφείο του 4^{ου}-5^{ου} αι.¹²¹⁸ Τα παράλληλα από την Αίγυπτο, ένα πανομοιότυπο¹²¹⁹ και ένα παρόμοιο¹²²⁰, δεν διαθέτουν ακριβή χρονολογικά στοιχεία, ενώ ένα αντίστοιχο από την Τόμιδα¹²²¹ χρονολογείται κάπως πρώιμα. Παρόμοια αγγεία από τη Δύση, μεγαλύτερου μεγέθους, χρονολογούνται στον 4^ο αι.¹²²², ενώ και αιγυπτιακά παράλληλα επιτραπέζιας χρήσης ανάγονται

¹²¹⁴ Dussart 1998, σ. 128, πίν. 32/7, αρ. BX 1112, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 6^{ου} αι.

¹²¹⁵ Ευρήματα από τρεις νεκροπόλεις που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου} και στον 4^ο αι., σύμφωνα με τη Dussart 1998 σ. 132 που παραπέμπει στον Barag 1976, σ. 203 αρ. 35, εικ. 98:3, σ. 205.

¹²¹⁶ Dussart 1998, σ. 132, πίν. 34/1, αρ. BX 1122, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα στα τέλη 3^{ου} αρχές 4^{ου} αι.

¹²¹⁷ Σύμφωνα με τη Dussart 1998, σ. 132, που παραπέμπει στον Sussman 1976, σ. 99 εικ. 4/4, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ 4^{ου}-6^{ου} αι.

¹²¹⁸ Βλέπε κεφάλαιο προελεύσεων «Οδός Ν. Καπάτου 4, 2001.»

¹²¹⁹ Edgar 1905, αρ. 32588 σ. 42, πίν. VI, προερχόμενο από το Φαγιούμ.

¹²²⁰ Edgar 1905, αρ. 32590 σ. 42, πίν. VI, προερχόμενο από το Φαγιούμ.

¹²²¹ Bucovaľa-Paşca 1992, σ. 264, πίν. 5 στη σ. 253 και πίν. 9 στη σ. 259, από τάφο που χρονολογείται στα τέλη 2^{ου} - αρχές 3^{ου} αι.

¹²²² Isings 1957, τύπος 133, σ. 161. Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, αρ. 226, το αγγείο σύμφωνα με την ερευνητρια προσγράφεται στον τύπο 101 της ταξινόμησης της Isings ανεξάρτητα από την κάπως διαφορετική του όψη.

στον 4^ο¹²²³ ή σύμφωνα με την αναχρονολόγηση των αντίστοιχων στρωμάτων στον 5^ο-6^ο αι.¹²²⁴ Τέλος, η χρήση της παχιάς ίνας γυαλιού γύρω από το χείλος, καθώς και η γενικότερη εντύπωση του σχήματος του αγγείου και η κατασκευαστική τεχνική της αρχικής εμφύσησης σε μήτρα και της ολοκλήρωσης με ελεύθερους χειρισμούς, καθιστούν πιθανότερη τη χρονολόγησή του στον 4^ο αι.

59. Χοανόστομα-μπουκάλια αμφικωνικού σώματος, ραδινά με οριζόντιο χείλος

(Α/Α καταλόγου 321-322)
BY 217/5, MΘ 5479
(Πίνακας 30)

59

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν φαρδύ, οριζόντιο, δακτυλιόσχημο χείλος, λαιμό κοντό κυλινδρικό που έχει πολύ έντονη σύσφιγξη στη μετάβαση στο αμφικωνικό σώμα. Η επιφάνεια έδρασης είναι επίπεδη αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12-15 εκ.

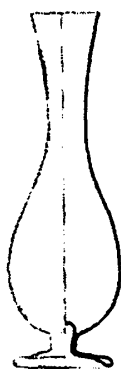
Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση και το χείλος πιθανώς διαμορφωνόταν ενόσω το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο, με τη βοήθεια λαβίδων, από τη βάση του λαιμού, στο σημείο της σύσφιγξης.

Ανάλογο εύρημα δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστεί, ωστόσο το ένα αγγείο (BY 217/5) χρονολογείται με βάση τα ανασκαφικά του στοιχεία στα τέλη του 4ου αι.¹²²⁵ Φαίνεται ότι ο τύπος προέρχεται από ωσειδή αγγεία με αρκετά ψηλό, ελαφρά κωνικό λαιμό, που εμφανίζονται γύρω στο 200¹²²⁶, τα οποία ήδη στο α' μισό του 3ου αι. εξελίσσονται σε ραδινά απιόσχημα με αντίστοιχο κοντό λαιμό με σύσφιγξη στη βάση του, χωρίς όμως το χαρακτηριστικό οριζόντιο χείλος του παραδείγματος από τη Θεσσαλονίκη, το οποίο συνιστά περαιτέρω εξελικτικό στοιχείο¹²²⁷. Δεν είναι δυνατόν να εντοπιστεί ο τόπος παραγωγής των αγγείων, αν και η διαμόρφωση του λαιμού και του χείλους θυμίζουν έντονα αιγυπτιακά προϊόντα¹²²⁸. Ωστόσο, επειδή το γυαλί δεν έχει το χαρακτηριστικό λαδοπράσινο χρώμα των αιγυπτιακών αγγείων θα πρέπει να αποκλειστεί η περίπτωση της εισαγωγής τους από την Αίγυπτο.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

60. Χοανόστομα μπουκάλια, απιόσχημα, ραδινά με συμφυή κωνική βάση

(Α/Α καταλόγου 323)
ΔΕΘ 115
(Πίνακας 30)

60

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χοανοειδές στόμιο που απολήγει σε στιλβωμένο εν ψυχρά ή άλλοτε στιλβωμένο με πυράκτωση χείλος, σώμα απιόσχημο που απολήγει σε συμφυή κωνική βάση. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 16 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, η βάση είναι διαμορφωμένη με σύσφιγξη του κάτω μέρους του σώματος, αναδίπλωση και εμπίεσή του. Στο παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη δεν είναι σαφές αν για την ολοκλήρωση του χείλους χρησιμοποιήθηκε κνή προσκολλημένη στη βάση ή λαβίδες που το συγκράτησαν από τη βάση του λαιμού.

¹²²³ Harden 1931, σ. 186, από οικίες που χρονολογούνταν μετά το 300.

¹²²⁴ Hayes 1975, σ. 2-3. Whitehouse 1997, σ. 81-82.

¹²²⁵ Ευχαριστώ τη συνάδελφο νομισματολόγο Μ. Πολυχρονάκη για την ταύτιση των νομισμάτων του τάφου. Πρόκειται για χάλκινο νόμισμα του β' μισού του 4^{ου} αι. (BN 2021/1), το οποίο χρονολογεί και την ταφή που κτέριζε το γυάλινο μυροδοχείο και μικρή χάλκινη υποδιαίρεση (minimus) του 5^{ου}-6^{ου} αι. (BN 2021/2), από επανάχρηση του τάφου. Το αγγείο συνοδεύεται και από γυάλινο μυροδοχείο τύπου 139.

¹²²⁶ Fremersdorf, Polonyi-Fremersdorf 1984, αρ. 113-114.

¹²²⁷ Fremersdorf, Polonyi-Fremersdorf 1984, αρ. 115-116.

¹²²⁸ Βλ. τύπο 58 (αγγεία MΘ 3074, Θ 18_01-Y2).

Το παράδειγμα είναι κατασκευασμένο από πρασινωπό γυαλί.

Πρόκειται για αρκετά διαδεδομένο τύπο που παράγεται στις συροπαλαιστινιακές περιοχές, θεωρείται ότι εμφανίζεται γύρω στα μέσα του 5^{ου} αι. και ότι αποτελεί την εξέλιξη των χοανόστομων αγγείων με αδιαμόρφωτη βάση που παράγονται στην περιοχή κατά τον 4^ο αι.¹²²⁹. Δημοσιευμένο ακόσμητο παράλληλο προέρχεται από την Ιορδανική Beit Ras¹²³⁰, την Ιερουσαλήμ¹²³¹ και την Έδεσσα¹²³², ενώ είναι γνωστή επίσης και ομάδα αγγείων του τύπου με κοινό μεταξύ τους χαρακτηριστικό φυτικό εγχάρακτο διάκοσμο¹²³³.

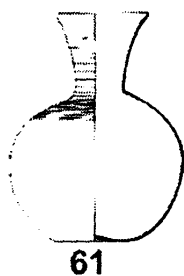
Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται με βάση τα παραπάνω παράλληλα στον 5^ο αι.

61. Χοανόστομα μπουκάλια, σφαιρικά, με κοντό λαιμό, Isings τύπος 104b var.

(A/A καταλόγου 324-336)

Avezou 1, BY 213/2, BY 244/3, BY 255/7, MΘ 5470, MΘ 5475, MΘ 5477, MΘ 5485, MΘ 5486, MΘ 5487, MΘ 5488, MΘ 11141, ΠΑΜ 45

(Πίνακες 30-32)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χωνοειδές στόμιο με άπεργα, ή ελαφρά λειασμένα εν ψυχρώ, χείλη, λαιμό κοντό σχεδόν ανύπαρκτο, σώμα σφαιρικό, έδραση επίπεδη και πυθμένα ελαφρά κοίλο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12-15 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση και, τουλάχιστον τα διακοσμημένα παραδείγματα, ολοκληρώνονταν με επικόλληση στον πυθμένα τους υαλουργικής κάνης και περιέλιξη ίνας σπειροειδώς γύρω από το λαιμό.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι φτιαγμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Πρόκειται για τύπο που εμφανίζεται στα τέλη του 3^{ου} αι., διαδίδεται κυρίως κατά τον 4^ο και επιβιώνει και στις αρχές του 5^{ου} αι.¹²³⁴ Παραδείγματα του τύπου έχουν αποκαλυφθεί κυρίως στις ΒΔ επαρχίες της αυτοκρατορίας. Ωστόσο, άξιο παρατήρησης είναι το γεγονός ότι τα παραδείγματα από τη δύση και τα Βαλκάνια κοσμούνται με αβαθείς εγχάρακτες ζώνες και ποτέ με επίθετη ίνα γύρω από το λαιμό, όπως συμβαίνει στα περισσότερα από τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη. Αντίθετα, ο διάκοσμος αυτός είναι πιο συνηθισμένος στα ανατολικής προέλευσης χοανόστομα αγγεία¹²³⁵, και ίσως αποτελούν ένδειξη για την προέλευση των αγγείων του τύπου αυτού ή, τουλάχιστον, της αρχικής έμπνευσης του διακόσμου τους.

Ανάλογα ευρήματα εντοπίστηκαν στις παρακάτω θέσεις: Γερμανία: Trier(Treviri)¹²³⁶, Βόννη¹²³⁷, Κολωνία¹²³⁸, Mainz¹²³⁹, Κροατία: Dalj κοντά στο Osijek(Mursa)¹²⁴⁰, Sirmium¹²⁴¹, Σερβία και Μαυροβούνιο: Βελιγράδι(Singidunum)¹²⁴², Gamzigrad(Romuliana Felix)¹²⁴³, Gračanica (Ulpiana)¹²⁴⁴,

¹²²⁹ Stern 2001, σ. 262, 268-269, 297, όπου και σχετική βιβλιογραφία. Η χρονολόγηση της φαίνεται αρκετά ασφαλής καθώς προκρίνει το β' μισό του 5^{ου} αι. στηριζόμενη σε τεχνολογικές λεπτομέρειες, όπως ο τρόπος διαμόρφωσης της βάσης, που εμφανίζεται, σε ανεξάρτητα χρονολογημένα ευρήματα, μόνο κατά τον 5^ο αι. κ.ε.

¹²³⁰ Harden 1966, σ. 51-52, εικ. 10, άνω σειρά 2^ο από δεξιά, ακόσμητο εύρημα που χρονολογείται στον 4^ο-5^ο αι.

¹²³¹ Israeli 2003, αρ. 183, σ. 169, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα στον 4^ο-5^ο αι.

¹²³² A. Χρυσοστόμου 2000, σ. 384, 387, πίν. 437, αγγείο από ταφή χωρίς άλλα χρονολογικά στοιχεία, από νεκροταφείο του 4^{ου}-5^{ου} αι.

¹²³³ Auth 1996, σ. 103-105, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία. Ο τύπος χρονολογείται στον 4^ο αι. από την ερευνήτρια, σε αντίθεση με παλαιότερους ερευνητές που είχαν προτείνει τον 4^ο-5^ο αι. βλ. Harden 1959, σ. 3-20. Weinberg 1963, 25-28.

¹²³⁴ Isings 1957, τύπος 104b, σ. 123-125.

¹²³⁵ βλ. Weinberg 1988, σ. 70-71.

¹²³⁶ Goether-Polaschek 1977, ορισμένα από τα αγγεία του τύπου 101b, σ. 163-179, ιδίως τα αρ. 988, 998, 1057, πίν. 61-62, μπορούν να διαχωριστούν από τα υπόλοιπα αγγεία, λόγω του διαφορετικού σχήματος αλλά και μεγέθους του στομίου τους, και να υπαχθούν στον υπό συζήτηση τύπο. Τα ευρήματα χρονολογούνται ανασκαφικά από τις αρχές μέχρι και στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹²³⁷ Follmann-Schulz 1988, σ. 74-75, αρ. 243-244, πίν. 29, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} αι.

¹²³⁸ Doppelfeld 1959, σ. 156-157, εικ. 3.5, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στις αρχές του 4^{ου} αι.

¹²³⁹ Harter 1999, τύπος G23a, σ. 142-143, που χρονολογείται στα τέλη του 3^{ου} και σ' ολόκληρο τον 4^ο αι. ιδίως το με αρ. 976, σ. 331, πίν. 47, 94/62, που χρονολογείται ανασκαφικά γύρω στον 4^ο αι. και το αρ. 998, σ. 331, πίν. 95/65 που χρονολογείται ανασκαφικά στα μέσα του 4^{ου} αι.

¹²⁴⁰ Bulat 1974, σ. 90 αρ. 15, πίν. II/4, V/2, δωρεά στο μουσείο, χωρίς ιδιαίτερα ανασκαφικά δεδομένα.

¹²⁴¹ Cermanović-Kuzmanović 1981, σ. 16 αρ. 4, 8, παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

¹²⁴² Nikolić-Dorđević 1990, πίν. V/40 παράδειγμα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου}-4^{ου} αι.

¹²⁴³ Ružić 1994, σ. 13 αρ. 42, παράδειγμα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

¹²⁴⁴ Ružić 1994, σ. 13 αρ. 43, παράδειγμα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου}- α' μισό 4^{ου} αι.

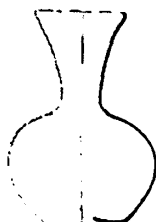
Kostolac (Viminacium)¹²⁴⁵. Στην Ελλάδα παρόμοιο αγγείο αποκαλύφθηκε στον Αγ. Ιωάννη Θεολόγο¹²⁴⁶ και στην Ηλιδα¹²⁴⁷.

62. Χοανόστομα μπουκάλια, σφαιρικά, με ψηλό λαιμό και άπεργο χείλος, πεπιεσμένα, Isings τύπος 104b

(Α/Α καταλόγου 337)

ΜΘ 5483

(Πίνακας 32)

62

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χωνοειδές στόμιο, με άπεργα, ή ελαφρά λειασμένα εν ψυχρώ, χείλη. Το στόμιο, χωρίς να διακόπτεται, συνεχίζει μειούμενο προς το σώμα δημιουργώντας στο κατώτερο τμήμα του περίπου κυλινδρικό λαιμό. Το σώμα των αγγείων είναι σφαιρικό, η έδραση επίπεδη και ο πυθμένας ελαφρά κοίλος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 13 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση και συχνά κοσμούνται με αβαθείς ζώνες εγχαράξεων. Η κοπή και η ολοκλήρωση του χείλους γινόταν εν ψυχρώ μετά την ανόπτηση και την χάραξη των διακοσμητικών ταινιών.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι φτιαγμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Πρόκειται για τύπο που εμφανίζεται στα τέλη του 3^{ου} αι., διαδίδεται κυρίως κατά τον 4^ο και επιβιώνει και στις αρχές του 5^{ου} αι.¹²⁴⁸ Μεγάλοι αριθμοί αγγείων του τύπου έχουν αποκαλυφθεί κυρίως στις ΒΔ επαρχίες της αυτοκρατορίας, και σπανιότερα στις ανατολικές. Είναι πολύ πιθανό να παράγονταν σε περισσότερα υαλουργικά κέντρα. Χρονολογημένα παράλληλα μεταξύ των άλλων έχουν εντοπιστεί στις παρακάτω θέσεις: Γερμανία: Στρασβούργο¹²⁴⁹, Βόννη¹²⁵⁰, Trier(Treviri)¹²⁵¹, Κολωνία¹²⁵², Mainz¹²⁵³, Ιταλία: Ακυληία¹²⁵⁴, Ουγγαρία: Intercisa¹²⁵⁵, Aquincum¹²⁵⁶, Brigetio¹²⁵⁷, Αυστρία: Lauriacum¹²⁵⁸, Κροατία: Osijek(Mursa)¹²⁵⁹, Sirmium¹²⁶⁰, Σερβία και Μαυροβούνιο: Duklja(Doclea)¹²⁶¹, Brza Palanka(Egeta)¹²⁶², Βελιγράδι(Singidunum)¹²⁶³, Βουλγαρία¹²⁶⁴, Ελλάδα: Κόρινθο¹²⁶⁵, Κύπρο¹²⁶⁶, Ιορδανία: Beit Ras¹²⁶⁷, Ajlun¹²⁶⁸, Ισραήλ: Σαμάρια-Σεβαστή¹²⁶⁹.

¹²⁴⁵ Ruzić 1994, σ. 14 αρ. 49, παράδειγμα γενικά χρονολογημένο μεταξύ 1^{ου} και 2^{ου} αι.

¹²⁴⁶ Φ. Δακορόνια, *ΑΔ* 42, 1987, Χρονικά Β1, σ. 228-231, πίν. 134, προερχόμενο από εγχετρισμό χωρίς άλλα χρονολογικά στοιχεία.

¹²⁴⁷ Θ. Γ. Καράγιωργα, *ΑΔ* 26, 1971, Χρονικά Β1, σ. 142, πίν. 121^ε, από ανασκαφή με πιθανό χρονολογικό πλαίσιο των 2^{ου} αι.

¹²⁴⁸ Isings 1957, τύπος 104b, σ. 123-125.

¹²⁴⁹ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, τύπος 60, αρ. 284-297, σ. 131-133, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά από τα τέλη του 3^{ου} και κυρίως στον 4^ο αι.

¹²⁵⁰ Follmann-Schulz 1988, σ. 74, αρ. 247, πίν. 29, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

¹²⁵¹ Goether-Polaschek 1977, τύπος 101b, σ. 163-179, αρ. 978-1101, πίν. 61-63, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά από τις αρχές μέχρι και στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹²⁵² Fremersdorf 1959, σ. 78-79, πίν. 128-129 ευρήματα του β' μισού του 4^{ου} αι. Doppelfeld 1959, σ. 157, εικ. 3.2, τάφος 5, που χρονολογείται ανασκαφικά στον πρώιμο 4^ο αι. Fremersdorf 1961, σ. 62-63, πίν. 122, εύρημα του 4^{ου} αι.

¹²⁵³ Harter 1999, τύπος G23a, σ. 142-143, που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 3^{ου} και σ' ολόκληρο τον 4^ο αι.

¹²⁵⁴ Calvi 1968, σ. 148, αρ. 296-300, ευρήματα του 4^{ου} αι.

¹²⁵⁵ Radnóti 1957, σ. 146, αρ. 45, πίν. XXIX/7. Στη σ. 146 σημ. 45 αναφορά και σε άλλο παράδειγμα από τάφο του τέλους του 3^{ου} αι., πιθανώς, κατά τον μελετητή, δυτικής προέλευσης.

¹²⁵⁶ Τρία παραδείγματα από ανασκαφές που χρονολογούνται στα τέλη 3^{ου} και αρχές 4^{ου} αι., βλ. Barkóczy 1988, σ. 143, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

¹²⁵⁷ Barkóczy 1988, αρ. 308 a,b, πίν. XXVI, LXXXVIII, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη του 3^{ου} ή στις αρχές του 4^{ου} αι.

¹²⁵⁸ Thomas 1962, σ. 91, 103, πίν. 4.

¹²⁵⁹ Bulat 1974, σ. 89 αρ. 2, πίν. I.1, V/1, χωρίς ανασκαφικά δεδομένα.

¹²⁶⁰ Cermanoníć-Kuzmanoníć 1981, σ. 16 αρ. 1-3, 5-6, παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό 3^{ου}-α' μισό 4^{ου} αι.

¹²⁶¹ Cermanoníć-Kuzmanoníć 1974, σ. 179, χρονολογούμενο στα τέλη 3^{ου}-αρχές 4^{ου} αι., πίν. IV. 14.

¹²⁶² Ruzić 1994, σ. 13 αρ. 39, παράδειγμα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου}-αρχές 4^{ου} αι.

¹²⁶³ Ruzić 1994, σ. 13 αρ. 39, 50, παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου}-4^{ου} αι.

¹²⁶⁴ Djingov 1964, σ. 106-108, εικ. 33 το πρώτο αγγείο από αριστερά στην άνω σειρά.

¹²⁶⁵ Wiseman 1969, σ. 105-106, πίν. 32j, μαζί με κατάλοιπα υαλουργικής δραστηριότητας που εντοπίστηκαν σε στρώμα του όψιμου 5^{ου}-6^{ου} αι. τα οποία προέρχονται από την περιοχή του αρχαίου Γυμνασίου της Κορίνθου.

¹²⁶⁶ Vessberg 1952, σ. 133, flask A.I.γ.1, πίν. VII:14.

¹²⁶⁷ Harden 1966, εικ. 10, πρώτο από δεξιά στην άνω σειρά, από τάφο του 4^{ου}-5^{ου} αι.

¹²⁶⁸ Harden 1966, σ. 52-53 εικ. 12, πρώτο από αριστερά στην άνω σειρά, που χρονολογείται στον 4^ο αι.

¹²⁶⁹ Crowfoot 1957, εικ. 95, αρ. 10.

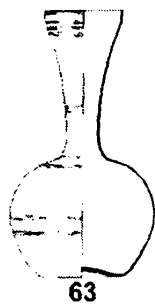

63. Χοανόστομα μπουκάλια, σφαιρικά, με ψηλό λαιμό και άπεργο χείλος, ραδινά, Isings τύπος 104b local

(A/A καταλόγου 338-344)

BY 91a, BY 174, MΘ 5942, MΘ 10924, MΘ 11267, MΘ 20872, MΘ 20916

(Πίνακες 32-34)

Ο τύπος αυτός αποτελεί παραλλαγή του τύπου 62 (Is 104b) διαφέρει κατά το ότι οι αναλογίες τους είναι ραδινότερες, το σώμα αποτελεί μικρότερο τμήμα του συνολικού αγγείου, ενώ χαρακτηριστικός είναι και ο ζωνοειδής, εγχάρακτος διάκοσμός τους, που συνίσταται σε δέσμες αβαθών εγχάραξεων. Καθώς δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν σε άλλες περιοχές ανάλογα ευρήματα και λόγω του αρκετά μεγάλου αριθμού παραδειγμάτων από τη Θεσσαλονίκη θεωρείται ότι πρόκειται για τοπικό προϊόν. Την υπόθεση αυτή υποστηρίζει και το γεγονός ότι μεταξύ των τοπικών παραδειγμάτων σώζεται ημιτελές αγγείο (BY 91), που για απροσδιόριστους λόγους αφέθηκε έτσι και τελικά τοποθετήθηκε στον τάφο χωρίς να ολοκληρωθεί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα

16-22 εκ.

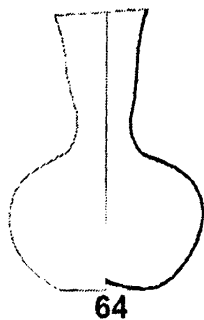
Τα μόνα αγγεία με τα οποία έχουν πραγματική συγγένεια είναι κάποια από την Trier (Treviri)¹²⁷⁰ και τη Βόννη¹²⁷¹, με τα οποία έχουν όλα τα επιμέρους χαρακτηριστικά τους κοινά, εκτός από τη δακτυλιόσχημη βάση που ξεχωρίζει τα γερμανικά προϊόντα. Η χρονολόγησή τους στον 4^ο αι. βασίζεται στη χρονολόγηση του γενικού τύπου 62 (Isings τύπος 104b), στον οποίο εμπίπτουν.

64. Χοανόστομα μπουκάλια, σφαιρικά, με ψηλό λαιμό και χείλος στιλβωμένο, πεπιεσμένα με πυράκτωση και κοντό κυλινδρικό λαιμό

(A/A καταλόγου 345-348)

MΘ 3753, MΘ 5941, ΠΙΑΜ 42, BY 319/5

(Πίνακας 33)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν μακρύ χωνοειδές στόμιο με χείλη στιλβωμένα με πυράκτωση, λαιμό κοντό κυλινδρικό, σώμα σφαιρικό, έδραση επίπεδη και πυθμένα ελαφρά κοίλο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15-17 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση. Στη συνέχεια, και αφού το αγγείο συλλαμβανόταν με κάποιο είδος λαβίδας, πιθανότατα από το λαιμό, διαμορφωνόταν το χοανοειδές στόμιο, πυρακτωνόταν και στιλβωνόταν το χείλος και πιεζόταν ο πυθμένας προκειμένου το αγγείο να καταστεί ανθεκτικότερο στις τάσεις.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι φτιαγμένα από λαδοπράσινο γυαλί.

Πρόκειται για τύπο που εμφανίζεται στα τέλη του 3^{ου} αι., διαδίδεται κυρίως κατά τον 4^ο και επιβιώνει και στις αρχές του 5^{ου} αι.¹²⁷² Αγγεία ομοίου σχήματος, που μερικές φορές κοσμούνται με κατακόρυφες νευρώσεις, είναι διαδεδομένα στην Ιορδανία¹²⁷³, και ιδίως στην Παλαιστίνη¹²⁷⁴, όπου θεωρείται ότι και παράγονταν. Οψιμότερα παραδείγματα έχουν ανακαλυφθεί στις Σάρδεις¹²⁷⁵.

¹²⁷⁰ Goether-Polaschek 1977, ορισμένα από τα αγγεία του τύπου 101a, σ. 156-163, ιδίως τα αρ. 941, 955, 956, πίν. 60. Τα ευρήματα χρονολογούνται ανασκαφικά από το α' μισό μέχρι τον όψιμο 4^ο αι.

¹²⁷¹ Follmann-Schulz 1988, σ. 74-75, αρ. 250, πίν. 30, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα από την ίδια πόλη στον 4^ο αι.

¹²⁷² Barag 1970, πίν. 43, τύπος 24, 28.

¹²⁷³ Harden 1966, εικ. 10, από το Beit Ras, το πρώτο από δεξιά στην άνω σειρά, από τάφο του 4^{ου}-5^{ου} αι.

¹²⁷⁴ Stern 2001, σ. 215, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία ανάλογων ευρημάτων. Τα αγγεία αναγνωρίζονται ως προϊόντα παλαιστινιακού εργαστηρίου του α' μισού του 4^{ου} αι. Επίσης, βλ. Israeli 2003, σ. 168 αρ. 179, όπου και παραπομπές σε ανάλογα ευρήματα από τη περιοχή που εντάσσονται στην παραγωγή του 4^{ου} αι.

¹²⁷⁵ Saldern 1980, σ. 70-71, αρ. 477-488, πίν. 14, 26 από πρωτοβυζαντινά στρώματα.

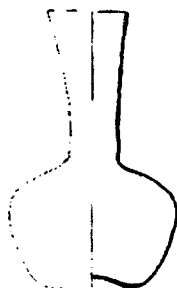
Από τα παραδείγματα της Θεσσαλονίκης μόνον το ένα διατηρεί ανεξάρτητα χρονολογικά στοιχεία που το ανάγουν στους χρόνους μετά τον 4^ο και μάλλον στον 6^ο αι.¹²⁷⁶

65. Χοανόστομα μπουκάλια, σφαιρικά, με ψηλό λαιμό και χείλος στιλβωμένο, ραδινά

(A/A καταλόγου 349)

© 18-01-Y4

(Πίνακας 33)

65

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν μακρύ, σχετικά στενό χωνοειδή λαιμό με χείλη στιλβωμένα με πυράκτωση, σώμα σφαιρικό, έδραση επίπεδη και πυθμένα ελαφρά κοίλο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 16 εκ.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση. Στη συνέχεια, και αφού το αγγείο συλλαμβανόταν με κάποιο είδος λαβίδας, πιθανότατα από τη βάση του λαιμού, διαμορφωνόταν το χωνοειδές του σχήμα, πυρακτωνόταν και στιλβωνόταν το χείλος, και πιεζόταν ο πυθμένας προκειμένου το αγγείο να καταστεί ανθεκτικότερο στις

τάσεις.

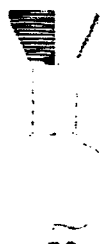
Πρόκειται για τύπο που απαντά στα τέλη 3^{ου} και κυρίως κατά τον 4^ο και 5^ο αι. Λόγω της υψής του γυαλιού του, αλλά και λόγω του τρόπου κατασκευής του χείλους και διαμόρφωσης του πυθμένα του προσγράφεται στη συροπαλαιστινιακή παραγωγή¹²⁷⁷. Ανάλογα ευρήματα προέρχονται από ανασκαφές στην Ουγγαρία¹²⁷⁸ ενώ αλλά φυλάσσονται σε μουσείο στο Toronto¹²⁷⁹.

66. Χοανόστομα μπουκάλια, σφαιρικά, με χοανόσχημο στόμιο περιτυλιγμένο με πλαστική ίνα

(A/A καταλόγου 350)

BY 319/4

(Πίνακας 33)

66

Το αγγείο έχει χοανόσχημο στόμιο, που απολήγει σε στιλβωμένο με πυράκτωση χείλος. Ο λαιμός πιθανώς ήταν μακρύς κυλινδρικός. Το σώμα είναι σφαιρικό, η βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Το στόμιο περιτρέχει 13 φορές μπλε πλαστική ίνα. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15-20 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση. Στη συνέχεια, και αφού το αγγείο συλλαμβανόταν με κάποιο είδος λαβίδας, πιθανότατα από τη βάση του λαιμού, διαμορφωνόταν το χωνοειδές του σχήμα, πυρακτωνόταν και στιλβωνόταν το χείλος, και πιεζόταν ο πυθμένας προκειμένου το αγγείο να καταστεί ανθεκτικότερο στις τάσεις. Στη συνέχεια περιτυλιγόταν η ίνα γυαλιού γύρω από το στόμιο.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο από άχρωμο πρασινωπό γυαλί και κοσμείται με ίνα μπλε χρώματος.

¹²⁷⁶ Η συστάδα των τάφων χρονολογείται μετά τις αρχές του 4^{ου}, επειδή έχει πλίνθους με έκτυπα χριστογράμματα και σταυρούς, και ίσως ανάγεται στον 6^ο αι., καθώς το μόνο νόμισμα που βρέθηκε είναι Ιβνούμιο του Ιουστινιανού. Για κατασκευαστικούς και τεχνολογικούς λόγους ο τοιχογραφημένος καμαροσκεπής τάφος του συγκροτήματος χρονολογείται στον 6^ο αι. βλ. Μαρκή 2000, σ. 247. Ακόμη, οι τάφοι χρονολογούνται μετά τα μέσα ή β' μισό του 5^{ου} αι., χρόνο κατασκευής των ψηφιδωτών του κτιρίου, (πιθανό μαρτύριο) που στο μεγαλύτερό του τμήμα καταστράφηκε από την διάνοϊξή τους, βλ. Ασημακοπούλου-Ατζακά 1998, σ. 151, 264-65, πίν. 190-91.

¹²⁷⁷ Hayes 1975, σ. 80-81. Πρόκειται για αγγείο που εμπήττει στον τύπο XV 12 του Barag 1970.

¹²⁷⁸ Barkóczy 1988, σ. 142, αρ. 310 σ. 143, πίν. XXVI, LXXXVI, εύρημα άγνωστης προέλευσης που χρονολογείται με βάση ανάλογα παραδείγματα στον 3^ο-4^ο αι. και θεωρείται ανατολικής προέλευσης.

¹²⁷⁹ Hayes 1975, σ. 93 αρ. 312, πίν. 22, που χρονολογείται λόγω του σχήματος αλλά και του διακόσμου του, με μπλε επίθετες κηλίδες, στον πρώιμο ή στα μέσα του 4^{ου} αι. και θεωρείται συροπαλαιστινιακό προϊόν, βλ. σ. 80-81.

Η ίνα που περιτρέχει το στόμιο κατατάσσει το αγγείο στα συροπαλαιστινιακά προϊόντα¹²⁸⁰. Η διακόσμηση αυτή απαντά ως επί το πλείστον σε αγγεία με ψηλό κυλινδρικό λαιμό που απολήγει σε χοανόσχημο στόμιο, τα οποία αποτελούν τα πλέον συγγενή στο εύρημα παράλληλα. Η κλίση του στομίου του αγγείου από τη Θεσσαλονίκη είναι αρκετά μεγαλύτερη από αυτήν που συνηθίζεται σ' εκείνα τα αγγεία, ενώ από τον υποτιθέμενο κυλινδρικό λαιμό δεν έχει διατηρηθεί το παραμικρό ίχνος. Ο πλέον συγγενικός τύπος εντοπίζεται στη Khirbet esh-Shubeika¹²⁸¹, Bet She'an, Γέρασα, Bet Yerah και αλλού, και χρονολογείται στον όψιμο 4^ο και στον 5^ο αι.¹²⁸²

Το αγγείο προέρχεται από τάφο που χρονολογείται στον 4^ο αι.¹²⁸³.

Παραλλαγή με ακόσμητο στόμιο

(A/A καταλόγου 351)

ΠΑΜ 43

(Πίνακας 33)

Τα αγγεία του τύπου έχουν χείλος δακτυλιόσχημο, στόμιο χοανόσχημο. Σώμα πιθανώς σφαιρικό, βάση επίπεδη και πυθμένα ομφαλωτό. Πιθανώς πρόκειται για κακή ανασύνθεση θραυσμάτων διάφορων αγγείων. Το σώμα πρέπει να είναι σφαιρικό.

Είναι πιθανόν να εμπίπτει στη συροπαλαιστινιακή παραγωγή του 3^{ου}-4^{ου} αι.¹²⁸⁴

67. Χοανόστομα μπουκάλια, σφαιρικά, με εμπιέσεις

(A/A καταλόγου 352)

MΘ 539

(Πίνακας 33)

67

Τα αγγεία της ομάδας αυτής έχουν λαιμό χοανόσχημο, χωρίς ιδιαίτερο χείλος, με το άνω άκρο στιλβωμένο με πυράκτωση. Ο λαιμός ορίζεται στη βάση του από σύσφιξη. Το σώμα τους είναι σφαιρικό, που κοσμεύεται περιμετρικά με έξι εμπιέσεις στο σημείο της μεγαλύτερης διαμέτρου του, η βάση επίπεδη, αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση. Στη συνέχεια, και αφού το αγγείο συλλαμβανόταν με κάποιο είδος λαβίδας, που δημιουργούσε και τη σύσφιξη στη βάση του λαιμού, διαμορφωνόταν ο λαιμός, πυρακτωνόταν και στιλβωνόταν το χείλος, πιεζόταν ο πυθμένας προκειμένου το αγγείο να καταστεί ανθεκτικότερο, ενώ, τέλος, με μικρές ωθήσεις με αμβλύ εργαλείο δημιουργούνταν οι βαθύνσεις στη κοιλιά.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από πρασινωπό γυαλί με μικρές φυσαλίδες και προσμίξεις και δεν διαθέτει χρονολογικά στοιχεία, καθώς δεν σώζονται επακριβώς τα ανασκαφικά του δεδομένα.

Ανάλογα αγγεία έχουν εντοπιστεί στη Συρία: Umm Qeis¹²⁸⁵, Γέρασα¹²⁸⁶, και στο Ισραήλ¹²⁸⁷: Bet She'an¹²⁸⁸. Αγγεία ομοίου σχήματος λίγο μεγαλύτερων διαστάσεων, που στη θέση των εμπιέσεων

¹²⁸⁰ Weinberg 1988, σ. 70-72, με ευρήματα του 4^{ου} αι. και πληθώρα παραπομπών σε ανάλογα ευρήματα του 4^{ου} αι. κ.ε. από τη συροπαλαιστινιακή περιοχή. Stern 2001, σ. 263, 269, όπου και αναλυτική συζήτηση για τα χαρακτηριστικά της όψιμης συροπαλαιστινιακής παραγωγής, παραδείγματα του 6^{ου}-7^{ου} αι. αρ. 162-165. Israeli 2003, σ. 164, όπου και σχετική συζήτηση, που κατατάσσει τα αντίστοιχα ευρήματα στον 6^ο-7^ο αι.

¹²⁸¹ Gorin-Rosen 2002, σ. 186, εικ. 8 στη σ. 317, από ταφικό σπήλαιο που χρονολογείται με βάση τα νομισματικά ευρήματα στον 4^ο αι.

¹²⁸² Barag 1970, τύπος 15.29-1, πίν. 29, πρώτο και δεύτερο από δεξιά.

¹²⁸³ Μακροπούλου 2006, λόγω φθαρμένου νομίσματος του 4^{ου} αι. που βρέθηκε εντός του αλλά και για τυπολογικούς λόγους της ταφικής αρχιτεκτονικής.

¹²⁸⁴ Βλ. Hayes 1975, αρ. 154, 211, σ. 60, 68, πίν. 12, 13, ευρήματα που χρονολογούνται στον 3^ο αι. Διαφέρουν ως προς το χείλος και τη βάση, ωστόσο η γενική εικόνα είναι παρόμοια.

¹²⁸⁵ Dussart 1998, τύπος BVII.2412, σ. 91, πίν. 18/6, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 3^{ου} αι.

¹²⁸⁶ Dussart 1998, τύπος BVII.2412, σ. 91, πίν. 18/6, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

¹²⁸⁷ Πρόκειται για τον τύπο XV 12-2 της ταξινόμησης του Barag, βλ. Barag 1970, πίν. 40.

¹²⁸⁸ Fitzgerald 1931, πίν. V, εικ. 10, δεύτερη σειρά, τελευταίο αντικείμενο στα δεξιά. Εύρημα από τάφο του 4^{ου} αι.

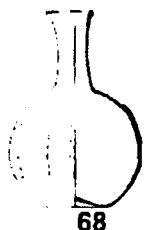
κοσμούνται με νευρώσεις, είναι πολύ διαδεδομένα στην Παλαιστίνη¹²⁸⁹. Φαίνεται ότι και ο τύπος των αγγείων με εμπίεστο διάκοσμο, όπως το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη, αποτελεί ένα ακόμη δείγμα των συροπαλαιστινιακών εργαστηρίων του 4^{ου} αι.

68. Χοανόστομα μπουκάλια, σφαιρικά, με κατακόρυφες νευρώσεις

(Α/Α καταλόγου 353)

BY 317/2

(Πίνακας 34)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χοανόσχημο στόμιο που απολήγει σε δακτυλιόσχημο χείλος, λαιμό κοντό κυλινδρικό, σώμα σφαιρικό, επιφάνεια έδρασης επίπεδη και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 13 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση και οι κατακόρυφες νευρώσεις που κοσμούν το σώμα, διαμορφώνονταν με τη βοήθεια λαβίδων, ενόσω το αγγείο ήταν θερμό και εύπλαστο. Η διαμόρφωση του στομίου και του χείλους συντελούνταν, αφού η υαλουργική κάνη είχε απομακρυνθεί από το χείλος και άλλη μεταλλική ράβδος είχε κολληθεί στη βάση του αγγείου, που επέτρεπε την απρόσκοπτη περιστροφή του.

Μυροδοχεία με κατακόρυφες ραβδώσεις εμφανίζονται ήδη από τον 1^ο αι., πιθανώς στο β' μισό του¹²⁹⁰. Ωστόσο, το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη, λόγω του ίδιου του υλικού του και του πάχους του, του τρόπου διαμόρφωσης του χείλους του, αλλά και λόγω του αισθητά μεγαλύτερου μεγέθους του από τα μυροδοχεία του 1^{ου} αι. φαίνεται πιθανότερο να εντάσσεται στην υστερορωμαϊκή παραγωγή του 4^{ου}-5^{ου} αι., προϊόντα της οποίας εντοπίστηκαν στη συροπαλαιστινιακή περιοχή¹²⁹¹, στην Αίγυπτο¹²⁹² αλλά και σε ιδιωτική συλλογή¹²⁹³.

69. Χοανόστομα μπουκάλια, βολβοειδή

(Α/Α καταλόγου 354)

BY 227/1

(Πίνακας 34)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος στίλβωμένο με πυράκτωση, στόμιο χοανοειδές, λαιμό κωνικό, που δημιουργεί απαλή μετάβαση προς το βολβοειδές σώμα, βάση δακτυλιόσχημη συμφυή, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Γύρω από το λαιμό και τους ώμους έχει περιελιχθεί αμελώς ένα γυαλιού 4 φορές. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση. Ενόσω το αγγείο βρισκόταν εξαρτημένο στην κάνη από το χείλος του, διαμορφώθηκε η βάση. Στη συνέχεια επικολλήθηκε η κάνη στην επιφάνεια έδρασης και ολοκληρώθηκε η διαμόρφωση και η στίλβωση του χείλους.

Κατά τον όψιμο 2^ο και κυρίως κατά τον 3^ο αι. εμφανίζονται αγγεία του τύπου αυτού που ποικίλουν αρκετά ως προς το πόσο πεπεισμένο είναι το σώμα, ενώ κατά τα λοιπά χαρακτηριστικά τους

¹²⁸⁹ Stern 2001, σ. 215, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία ανάλογων ευρημάτων. Τα αγγεία αναγνωρίζονται ως προϊόντα παλαιστινιακού εργαστηρίου του α' μισού του 4^{ου} αι. Επίσης, βλ. Israeli 2003, σ. 168 αρ. 179, όπου και παραπομπές σε ανάλογα ευρήματα από τη περιοχή που εντάσσονται στην παραγωγή του 4^{ου} αι.

¹²⁹⁰ Isings 1957, τύπος 26b σ. 40-41, ευρήματα του 1^{ου} αι.

Trier (Treviri) Goether-Polaschek 1977, τύπος 70c, αρ. 618-620 σ. 114-115. Μυροδοχεία με κατακόρυφες νευρώσεις που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο αι., στην περίοδο του Τιβερίου-Φλαβίων (14-96).

Εύξεινος Πόντος, Kunina 1997, αρ. 199, σ. 293, του 1^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

Σίφνος, Mackworth-Young 1949, πίν. 32, σ. 39, από τάφο του 1^{ου} αι.

Κύπρος, Vessberg 1952, πίν. VII.16.

¹²⁹¹ Barag 1970, πίν. 13:19.

¹²⁹² Harden 1936, απίδσημα παραδείγματα, σ. 200, αρ. 542 και 544, πίν. XVII. Ευρήματα που χρονολογούνται στις μετά το 300 φάσεις του οικισμού, σ. 186, που αναχρονολογήθηκαν αργότερα στον 5^ο-6^ο αι., βλ. Hayes 1976, σ. 2-3.

¹²⁹³ Saldern 1974, αρ. 116, που χρονολογείται στον 4^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

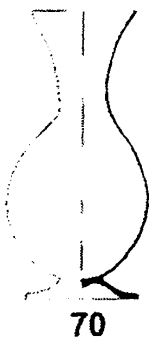
είναι όμοια. Παραδείγματα εντοπίστηκαν στις παρακάτω θέσεις και συλλογές: Κολωνία¹²⁹⁴, Kassel¹²⁹⁵, Trier(Treviri)¹²⁹⁶, Σλοβενία¹²⁹⁷, Ουγγαρία¹²⁹⁸, Κωνσταντζα(Τόμις)¹²⁹⁹, Tipasa¹³⁰⁰, Κύπρο¹³⁰¹, συλλογές Wolf¹³⁰², Oppenländer¹³⁰³, Hentrich¹³⁰⁴ και στο Newark Museum¹³⁰⁵. Στην Ελλάδα ανάλογα ευρήματα με πιο στενό στόμιο, αλλά κατά τα λοιπά όμοιο, εντοπίστηκε στο Άργος¹³⁰⁶, στην Αθήνα¹³⁰⁷, στην Άκανθο¹³⁰⁸, και στην Νέα Αγχιάλο¹³⁰⁹, ενώ το πλέον συγγενικό παράδειγμα έχει ανακαλυφθεί στο Στρόβολο¹³¹⁰.

70. Χοανόστομα μπουκάλια, ωοειδή, με επίθετη βάση

(A/A καταλόγου 355-365)

BY 27, BY 229/1, BY 247/2, BY 273/1, BY 309/1, ΔΕΘ 97, ΜΘ 512, ΜΘ 3760, ΜΘ 7169, ΠΑΜ 3, ΠΑΜ 23

(Πίνακες 34-35)

Τα αγγεία της ομάδας έχουν χοανοειδές στόμιο που απολήγει σε στυλβωμένο με πυράκτωση ή δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο χείλος, σώμα ωοειδές που απολήγει σε ψηλή, επίθετη, κωνική βάση. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 18-22 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, η βάση είναι διαμορφωμένη με επικόλληση δεύτερης μάζας γυαλιού και διαμόρφωσής της με λαβίδες σε κωνοειδές δισκάριο. Τα ίχνη της επεξεργασίας είναι ορατά σχεδόν σε όλα τα σωζόμενα παραδείγματα του τύπου. Το χείλος ολοκληρωνόταν ενώ το αγγείο συγκρατούνταν με λαβίδες, πιθανώς, από τη βάση.

Τα παραδείγματα είναι κατασκευασμένα από παχύ σκούρο πρασινωπό ή γαλαζωπό γυαλί.

Ο τύπος, αν και το βαθυπράσινο χρώμα των παραδειγμάτων και τα εμφανή ίχνη εργαλείων στη βάση συνδέονται με την παραγωγή αιγυπτιακών εργαστηρίων, λόγω του μεγάλου αριθμού παραδειγμάτων που εντοπίστηκαν στη Θεσσαλονίκη και της ταυτόχρονης αδυναμίας εντοπισμού παράλληλων ευρημάτων από άλλες περιοχές, μπορεί να θεωρηθεί ντόπια παραλλαγή των απιόσχημων χοανόστομων με συμφυή βάση ιδιαίτερα συγγενής με ωοειδές αγγείο που αποκαλύφθηκε στη Μ. Βρετανία¹³¹¹, και να χρονολογηθεί αντίστοιχα στον 4^ο ή 5^ο αι. Τα παραδείγματα του τύπου από τη Θεσσαλονίκη, που διαθέτουν χρονολογικά στοιχεία, υποστηρίζουν επίσης τη χρονολόγησή τους γύρω στον 4^ο αι.

71. Χοανόστομα μπουκάλια, ωοειδή, αδιαμόρφωτης βάσης

¹²⁹⁴ Loeschcke, Willers 1911, πίν. XXXI, αρ. 528 και ιδίως το 529. Fremersdorf, Polónyi-Fremersdorf 1984, αρ. 111 σ. 44, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα μέσα του 3^{ου} αι.

¹²⁹⁵ Boosen 1984, αρ. 158, 159, από την Ολβία που χρονολογούνται στον 2^ο-3^ο αι.

¹²⁹⁶ Goether-Polaschek 1977, πεπεισμένη μορφή του τύπου αποτελεί ο τύπος 91, σ. 149, πίν. 14, 157d.59, που χρονολογείται στο β' μισό του 2^{ου} αι.

¹²⁹⁷ Šubic 1974, σ. 42 αρ. 24, πίν. 1/4, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 3^ο αι. Lazar 2003, σ. 143, τύπος 6.2.4. ευρήματα από διάφορες θέσεις, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 2^{ου} και στον 3^ο αι.

¹²⁹⁸ Barkóczy 1988, τύπος 120 σ. 141 αρ. 303-305, πίν. 25, ευρήματα από διάφορες θέσεις που χρονολογούνται ανασκαφικά άλλα στο 2^ο και άλλα στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹²⁹⁹ Bucovală 1968, σ. 64-65, ευρήματα του 3^{ου} αι.

¹³⁰⁰ Linsel 1967, τύπος 10-11, σ. 52-53, αρ. 65, 67, πρόκειται για ραδιότερο τύπο, σε σχέση με το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη, που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ του τέλους του 1^{ου} και τον 3^ο αι., και σ. 53 αρ. 68-69, πρόκειται για πιο πεπεισμένο τύπο, σε σχέση με το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη, που χρονολογείται ανασκαφικά γύρω στα μέσα του 2^{ου} αι.

¹³⁰¹ Vessberg 1952, τύπος VIII.B.1. σ. 135, πίν. 8.2.

¹³⁰² Stern 2001, σ. 212 αρ. 102, πεπεισμένο αγγείο το οποίο τοποθετείται στο 2^ο ή πιθανότερα στον 3^ο αι. και πιθανολογείται ότι κατασκευάστηκε στη Μικρά Ασία.

¹³⁰³ Saldern et al. 1974, αρ. 592, αγγείο που χρονολογείται στον 3^ο αι. και μάλιστα θεωρείται προϊόν της ανατολικής Μεσογείου.

¹³⁰⁴ Saldern 1974, αρ. 221 σ. 150, χρονολογείται πιθανώς στον 2^ο αιώνα και θεωρείται ανατολικό προϊόν.

¹³⁰⁵ Auth 1976, αρ. 154, σ. 124, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 3^ο αι.

¹³⁰⁶ Ο. Αλεξάνδρη, *ΑΔ* 18, 1963, Χρονικά Β1, σ. 61-62, πίν 78α, β, αγγείο από ρωμαϊκό τάφο χωρίς άλλα χρονολογικά στοιχεία.

¹³⁰⁷ Weinberg, McClellan 1992, σ. 133-134, αρ. 109, αγνώστου προελεύσεως αγγείο, που χρονολογείται στον 3^ο αι., με βάση ανάλογα ευρήματα. Η Weinberg υποθέτει ότι είναι προϊόντα εργαστηρίου της Τόμιδος.

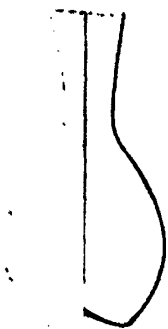
¹³⁰⁸ Trakosorouli 2002, σ. 86, εικ. 18, ένα παράδειγμα που χρονολογείται από νόμισμα του Καρακάλλα (198-211).

¹³⁰⁹ Σωτηρίου 1939, εικ. 16 άνω σειρά δεύτερο από δεξιά, παράδειγμα από τάφο χωρίς ακριβή χρονολογικά στοιχεία.

¹³¹⁰ Μάλαμα, Χριστοπούλου, Νταράκης 2000, σ. 78, εύρημα από τάφο που χρονολογείται στον 3^ο αι.

¹³¹¹ Harden 1959, σ. 3-20.

71

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν κωνικό λαιμό που απολήγει σε άπεργο χείλος, σώμα ωοειδές, βάση αδιαμόρφωτη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 14-18 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση. Το χείλος ολοκληρωνόταν, πιθανότατα, με κοπή μετά την ανόπτηση και τη διακόσμηση του αγγείου με εγχάρακτες ζώνες.

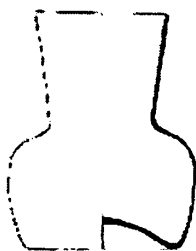
Τα παραδείγματα είναι κατασκευασμένα από καθαρό, άχρωμο ελαφρά πρασινωπό γυαλί.

Ανάλογα ευρήματα εντοπίστηκαν στην Έδεσσα¹³¹² και στο Marvinci¹³¹³. Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν πολλά κοινά τεχνικά και τεχνολογικά χαρακτηριστικά με τον τύπο 63, των, επίσης, χρονόστομων αγγείων, για τα οποία θεωρήθηκε ότι αποτελούν τοπικό προϊόν. Πρόκειται για την υφή και το πάχος του γυαλιού που χρησιμοποιείται για την κατασκευή των αγγείων, για τον τρόπο κοπής του χείλους και την επιλογή του να αφήνεται αυτό άπεργο, σε συνδυασμό με τον ζωνοειδή αβαθή εγχάρακτο διάκοσμο που τα ολοκληρώνει. Είναι δυνατόν επομένως, εξαιτίας των παραπάνω ομοιοτήτων, να θεωρηθεί και αυτός ο τύπος τοπικό προϊόν.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη ως προς τα ανασκαφικά τους στοιχεία χρονολογούνται άμεσα ή έμμεσα γύρω στον 4^ο αι.¹³¹⁴

72. Χρονόστομα μπουκάλια, κυλινδρικά, με κοντό σώμα

(Α/Α καταλόγου 373)
BY 213/1
(Πίνακας 36)

72

Τα αγγεία του τύπου αυτού δεν έχουν ιδιαίτερο χείλος. Τα άκρα του χρονοειδή λαιμού έχουν λειανθεί με πυράκτωση. Το σώμα, που έχει περίπου το ίδιο ύψος με το λαιμό, είναι περίπου κυλινδρικό ή ανεστραμμένο κολουροκωνικό, η βάση είναι επίπεδη αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ομφαλωτός-θολωτός. Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από φυσικά χρωματισμένο κιτρινωπό γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, ενώ το σώμα έχει αποκτήσει το τελικό του σχήμα, πιθανότατα, με κυλινδισμό. Το χείλος έχει λειανθεί με πυράκτωση, ενώ το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο, πιθανώς με λαβίδες από το λαιμό. Ο πυθμένας έχει σχήμα χαμηλού θόλου, χαρακτηριστικό σπάνιο μεταξύ των αγγείων της Θεσσαλονίκης, ευρέως γνωστό όμως στην συροπαλαιστινιακή παραγωγή.

Αγγεία της κατηγορίας, απαντούν ανάμεσα στα συροπαλαιστινιακά προϊόντα που εμφανίζονται στα τέλη 3^{ου}- αρχές 4^{ου} αι. και παραμένουν διαδεδομένα μέχρι και τον 6^ο αι. Ο τύπος κληροδοτείται σχεδόν απaráλλακτος και στην ισλαμική υαλουργία και επιβιώνει μέχρι τουλάχιστον τον 8^ο-9^ο αι.¹³¹⁵

¹³¹² Α. Χρυσοστόμου 2000, σ. 201, πίν. 205, αγγείο όμοιου σχήματος, κοσμημένο με αποφύσεις, από ταφή που χρονολογείται στον 3^ο αι. με βάση νόμισμα.

¹³¹³ Sokolovska 1986, σ. 127, πίν. 45/1, από τάφο που χρονολογείται με βάση κεραμικά συνευρήματα στον όψιμο 3^ο αι.

¹³¹⁴ Δύο παραδείγματα προέρχονται από ανασκαφή όπου οι τάφοι, ως επί το πλείστον, ανάγονται στους χρόνους της Τετραρχίας. Βλ. κεφάλαιο προελεύσεων «Πανεπιστημιούπολη ΑΠΘ στο χώρο της Θεολογικής σχολής, 1965».

Ένα παράδειγμα προέρχεται από την περιοχή της Ραμόνα με συνεύρημα μόνωτο 8πλευρο αγγείο, τύπου 97, που χρονολογείται επίσης στον 4^ο αι.

Άλλο ένα παράδειγμα από τη δυτική νεκρόπολη (BY 321/1) χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι. βλ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), αρ. 643, σ. 470 [Ε. Μαρκή].

Ελαφρά παραλλαγμένα παραδείγματα (ΠΑΜ 82, ΠΑΜ 83) προέρχονται από Ιουστινιάνειο κτίσμα. Βλ. κεφάλαιο προελεύσεων «Αγίου Δημητρίου και Αγίας Σοφίας γωνία, Βυζαντινό κτίσμα, 1969», όπου αποκαλύφθηκαν και άλλα γυάλινα αγγεία του 4^{ου} αι.

¹³¹⁵ Israeli 2003, αρ. 470 σ. 353, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

Παραδείγματα γνωστά από διάφορες θέσεις στο Ισραήλ¹³¹⁶, επίσης από τη Horbat Rimmon¹³¹⁷, τη Bet She'arim¹³¹⁸, την Ιερουσαλήμ¹³¹⁹, το Kefar Sava¹³²⁰, ενώ στις ίδιες περιοχές προσγράφονται και αγνώστου προελεύσεως αγγεία που φυλάσσονται σε ιδιωτικές συλλογές και μουσεία¹³²¹.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη δεν διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία.

73. Χοανόστομα μπουκάλια, κυλινδρικά, με ψηλό σώμα, Isings τύπος 132

(A/A καταλόγου 374)

BY 217/8

(Πίνακας 36)

73

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν άπεργο χείλος, χοανοειδές στόμιο, λαιμό στενό κυλινδρικό, σώμα κυλινδρικό που στενεύει ελαφρά στους ώμους, βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 17 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, κυλινδρισμό, προκειμένου να αποκτήσει το επιθυμητό σχήμα το σώμα, επικόλληση της ράβδου ή της κάνης στον πυθμένα, αναθέρμανση και διάνοιξη του στομίου στην επιθυμητή διάμετρο. Το χείλος αποκόπτεται και παραμένει άπεργο ή στιλβώνεται ελαφρά εν ψυχρώ μετά την ανόπτηση του αγγείου.

Το αγγείο εμπίπτει σε μια υποκατηγορία των χοανόστομων αγγείων στην οποία το σώμα, εκτός από τελείως κυλινδρικό, μπορεί να είναι τετράπλευρο ή ελαφρά κωνικό, περίπτωση κατά την οποία θεωρείται ότι είναι κατασκευασμένο σε μήτρα¹³²².

Είναι γνωστά παραδείγματα από θέσεις στη Γερμανία: Mayen¹³²³, Rodenkirchen¹³²⁴, Κολωνία¹³²⁵, Trier(Treviri)¹³²⁶, τη Γαλλία: Riceys¹³²⁷, την Ιταλία: Ραβέννα¹³²⁸ και Ρώμη¹³²⁹ και τη Συρία: Γέρασα¹³³⁰.

Σύμφωνα με τη χρονολόγηση των παραδειγμάτων, ο τύπος εμφανίζεται στο τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} αι. και παραμένει σε χρήση και κατά τον 5^ο αι.

Συνήθως τα αγγεία παραμένουν ακόσμητα ή φέρουν λεπτές, αβαθείς εγχάρακτες, οριζόντιες αυλακώσεις, όπως συμβαίνει και με το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη. Σπανιότερα φέρουν επιέσεις στο σώμα, ενώ είναι γνωστά και παραδείγματα φυσητών σε μήτρα παραδειγμάτων, κοσμούμενων με πλάγιες νευρώσεις στο σώμα ή ενός, διαμορφωμένου σε σχήμα σταφυλιού.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από λαδοπράσινο γυαλί, όπως και τα περισσότερα γνωστά παραδείγματα του τύπου. Παρότι δεν σώζεται αρκετά μεγάλος αριθμός δειγμάτων, το γεγονός ότι η πλειονότητα προέρχεται από τις δυτικές επαρχίες καθιστά πιθανότερο το να τοποθετείται ο

¹³¹⁶ Barag 1970, πίν. 5:15, 7.4e, 6, σ. 43 τύπος XV:25, 27-1.

¹³¹⁷ Gorin-Rosen 2004, αρ. 7, 8, σ. 115-116, εικ. 2, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον όψιμο 4^ο πρώιμο 5^ο αι.

¹³¹⁸ Roffia 1993, σ. 160, 162-163 αρ. 373-374, χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 3^ο-α' μισό 4^{ου} αι. Israeli 2003, αρ. 188 και αρ. 187, διακοσμημένο με λεπτή ίνα γύρω από το λαιμό, σ. 171, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 6^ο αι.

¹³¹⁹ Bagatí, Milik 1958, σ. 144, αρ. 2-4, εικ. 34:2-4.

¹³²⁰ Ayalon 1994, πίν. 4.2, 5.5.4.5 στις σ. 32-33, από τάφο που χρησιμοποιήθηκε από τον 3^ο-4^ο μέχρι τον 5^ο-6^ο αι.

¹³²¹ Hayes 1975, σ. 91, αρ. 300, ακόσμητο παράδειγμα και αρ. 301, διακοσμημένο με λεπτή ίνα γύρω από το λαιμό. Τα αγγεία χρονολογούνται στο α' μισό του 4^{ου} και στον 4^ο αι., αντίστοιχα, με βάση ανάλογα ανασκαφικά ευρήματα. Ακόμη, παρατίθενται αδημοσίευτα παραδείγματα από το μουσείο Κωνσταντινουπόλεως και Fitzwilliam, που προέρχονται από την Τύρο και τη Βηθλεέμ, αντίστοιχα.

¹³²² Isings 1957, τύπος 132 σ. 160-161.

¹³²³ Έχουν αποκαλυφθεί τουλάχιστον 5 παραδείγματα, τα 3 με πλάγιες νευρώσεις, ένα με εγχάρακτες αυλακώσεις και ένα φυσητό σε μήτρα, σε σχήμα σταφυλιού. Τα αγγεία χρονολογούνται μετά το 370 και έως τον πρώιμο 5^ο αι. Isings 1957, τύπος 132 σ. 160-161, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

¹³²⁴ Αγγείο με πλάγιες νευρώσεις, πιθανώς φυσητό σε μήτρα, που χρονολογείται ανασκαφικά στο τελευταίο τέταρτο του 4^{ου} αι. Isings 1957, τύπος 132 σ. 160-161, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

¹³²⁵ Αγγείο που κοσμείται με επιέσεις στο σώμα και χρονολογείται μάλλον ανασκαφικά στον 3^ο-4^ο αι. Isings 1957, τύπος 132 σ. 160-161, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

¹³²⁶ Goether-Polaschek 1977, αρ. 245, τύπος 111, σ. 317, πίν. 22, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹³²⁷ Αγγείο του τύπου, μικρών διαστάσεων, από στρώμα του 4^{ου} αι. Isings 1957, τύπος 132 σ. 160-161, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

¹³²⁸ Έχουν αποκαλυφθεί τουλάχιστον 4 παραδείγματα, που χρονολογούνται στον 4^ο-5^ο αι. Isings 1957, τύπος 132 σ. 160-161, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

¹³²⁹ Τετράπλευρο αγγείο με ίδιο λαιμό και χείλος, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι. Isings 1957, τύπος 132 σ. 160-161, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

¹³³⁰ Baur 1938, σ. 531, αρ. 385, θραύσμα που χρονολογείται στον 4^ο-5^ο αι.

τόπος παραγωγής τους σε αυτό το τμήμα της αυτοκρατορίας. Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται ανασκαφικά πιθανότατα στον 4^ο, ή στον 5^ο αι.¹³³¹

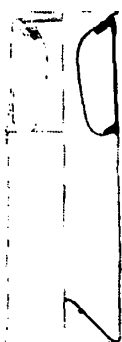
74. Αμφορείς

1. Αμφορείς επίπεδης βάσης

(A/A καταλόγου 375-381)

BY 255/3, BY 297/1, MΘ 507, MΘ 810, MΘ 5465, MΘ 5466, MΘ 9973

(Πίνακες 36-37)

74α

Τα αγγεία της κατηγορίας αυτής έχουν χείλος λειασμένο με πυράκτωση, έξω νεύον, σχεδόν οριζόντιο, που διαμορφώνει χροάνοσχημο στόμιο, λαιμό κοντό κυλινδρικό, ώμους σχεδόν οριζόντιους, σώμα κυλινδρικό, βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη. Δύο κατακόρυφες, αντωπές, ταινιωτές λαβές ξεκινούν από τους ώμους, κάμπτονται στο ύψος του χείλους και αναδιπλούμενες κολλούν στην κάτω επιφάνειά του. Παχιά ίνα γυαλιού περιτρέχει το χείλος στην κάτω επιφάνειά του. Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από πρασινωπό γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 16-25 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με εμφύσηση σε μήτρα, εκτός από το λαιμό και το χείλος που διαμορφώνονται με ελεύθερους χειρισμούς. Φαίνεται ότι το μέγεθός τους ήταν συγκεκριμένο, πιθανώς εξ' αυτού του λόγου να κατασκευάζονταν με εμφύσηση σε μήτρα, και αντιστοιχούσε σε ορισμένες μονάδες μέτρησης, όπως ένα, δύο και τέσσερα sextarii.¹³³²

Ο τύπος εμφανίζεται γύρω στα μέσα του 3^{ου} αι., συνεχίζει να χρησιμοποιείται κυρίως κατά τον 4^ο αι. ενώ φαίνεται ότι επιβιώνει και στις αρχές του 5^{ου} αι. Αγγεία του τύπου έχουν βρεθεί τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή¹³³³. Στο Ην. Βασίλειο: Colchester¹³³⁴. Στη Γερμανία: Βόννη¹³³⁵, Trier(Treviri)¹³³⁶, Mainz a.R.¹³³⁷, Κολωνία¹³³⁸. Στη Σερβία και Μαυροβούνιο: Βελιγράδι(Singidunum)¹³³⁹, Čezava(Novae)¹³⁴⁰, Karataš(Diana)¹³⁴¹, Vlastonice¹³⁴², Čačak¹³⁴³. Στην Ουγγαρία: Mucsfa¹³⁴⁴, Aquincum¹³⁴⁵, Intercisa¹³⁴⁶. Στον Εύξεινο Πόντο: Παντικάπαιο¹³⁴⁷. Στην Αίγυπτο: Behnasa¹³⁴⁸, Καρανίς¹³⁴⁹. Στην Ελλάδα στη Βέροια¹³⁵⁰, στην Αθηναϊκή Αγορά¹³⁵¹ και στο Φραγγονήσι Ηλίας¹³⁵².

¹³³¹ Για τη χρονολόγηση των τάφων βλ. κεφάλαιο προελεύσεων «Κολωνιάρη-Γαλανάκη-Παπαθανασίου, 1987».

¹³³² 1 sextarium ισούται με 0,543 λίτρα. Σχετικά με το θέμα Whitehouse 1997, σ. 266-267 στο σχολιασμό του αγγείου αρ. 455, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

¹³³³ Isings 1957, τύπος 127, σ. 157-158, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά από τα τέλη του 3^{ου} αι. μέχρι τα τέλη του 4^{ου}.

¹³³⁴ Cool, Price 1995, σ. 201, 218, εμφανίζονται στο Colchester γύρω στο 230 και παραμένουν σε χρήση σε όλον τον 4^ο αι.

¹³³⁵ Follmann-Schulz 1988, σ. 52-53, αρ. 150, 151, πίν 18, 19, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη του 3^{ου} και στον 4^ο αι.

¹³³⁶ Goether-Polaschek 1977, τύπος 141, σ. 233-234, αρ. 1395-1398, ευρήματα που χρονολογούνται στον 4^ο αι.

¹³³⁷ Harter 1999, τύπος F5 σ. 258-259, αρ. 826-829, σ. 343, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα μέσα ή στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹³³⁸ Fremersdorf 1967, σ. 131-135, πίν. 156-162, ευρήματα που, ορισμένα χρονολογούνται γενικά στον 4^ο, και άλλα ανασκαφικά στα τέλη του 4^{ου} αι., βλ. Isings 1957, σ. 158 για τη σχετική βιβλιογραφία.

¹³³⁹ Ružić 1994, αρ. 148 σ. 22, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο-4^ο αι.

¹³⁴⁰ Ružić 1994, αρ. 77 σ. 16, εύρημα που χρονολογείται γενικά στα τέλη 3^{ου}-4^{ου} αι.

¹³⁴¹ Ružić 1994, αρ. 78-79 σ. 16, ευρήματα που χρονολογούνται γενικά στα τέλη 3^{ου}-4^{ου} αι.

¹³⁴² Ružić 1994, αρ. 80 σ. 16, εύρημα που χρονολογείται γενικά στα τέλη 3^{ου}-4^{ου} αι.

¹³⁴³ Ružić 1994, αρ. 81 σ. 16, εύρημα που χρονολογείται, μάλλον ανασκαφικά, στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹³⁴⁴ Barkóczy 1988, αρ. 504 σ. 202, πίν. LVIII, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο τελευταίο τέταρτο του 4^{ου}-αρχές 5^{ου} αι.

¹³⁴⁵ Barkóczy 1988, αρ. 505 σ. 203, πίν. LIX, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου}-αρχές 4^{ου} αι.

¹³⁴⁶ Radnóti 1956, σ. 151 αρ. 9, 84, 129, 134, πίν. XXXII. Barkóczy 1988, αρ. 506-510 σ. 203-204, πίν. LIX, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο και στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹³⁴⁷ Kunina 1997, αρ. 400 σ. 332-333, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα, αλλά και τα συνευρήματά στον 4^ο αι. και προσγράφεται στην παραγωγή εργαστηρίου της περιοχής του Ρήνου.

¹³⁴⁸ Petrie 1925, σ. 16, πίν. xiv.9, του 3^{ου}-4^{ου} αι.

¹³⁴⁹ Karanis class XI.B.3β

¹³⁵⁰ Β. Αλλαμανή-Σουρή, *ΑΔ* 46, 1991, Χρονικά Β2, σ. 301-302, πίν. 114δ. Αλλαμανή-Σουρή 1991, σ. 39, εικ. 1, παράδειγμα από τάφο του 4^{ου} αι., σύμφωνα με τα συνευρήματα. Β. Αλλαμανή-Σουρή, *ΑΔ* 46, 1991, Χρονικά Β2, σ. 302-303, πίν. 114ε, παράδειγμα από τάφο που χρονολογείται στον 4^ο αι., με βάση τα συνευρήματα.

¹³⁵¹ Thompson 1949, σ. 217, πίν. 41.2, εύρημα που χρονολογείται πριν το 267.

Παρότι το σχήμα τους είναι το πλέον χαρακτηριστικό αποθηκευτικό-μεταφορικό αγγείο, το γεγονός ότι είναι συχνά διακοσμημένα καθιστά πολύ πιθανόν το να ήσαν κυρίως επιτραπέζια αγγεία, γεγονός που εν πολλοίς θα πρέπει να ισχύει και για τους οξυπύθμενους αμφορείς.

Τα ευρήματα της Θεσσαλονίκης, εκτός από ένα ΒΥ 255/3¹³⁵³, δε χρονολογούνται αυτοτελώς και έτσι εντάσσονται στο γενικότερο πλαίσιο που ορίζουν τα παράλληλά τους, δηλαδή από τα τέλη του 3^{ου} έως τις αρχές του 5^{ου} αι.

2. Αμφορείς οξυπύθμενοι

(Α/Α καταλόγου 382-384)
ΒΥ 309/5, ΜΘ 21985, ΠΑΜ 6
(Πίνακας 37)

74β

Τα αγγεία της κατηγορίας αυτής έχουν χείλος λειασμένο με πυράκτωση, έξω νεύον, σχεδόν οριζόντιο, που διαμορφώνει χροάνοσχημο στόμιο, λαιμό κοντό κυλινδρικό, ώμους σχεδόν οριζόντιους, σώμα κυλινδρικό, βάση οξυπύθμενη που απολήγει σε μικρό κομβίο. Δύο ανταπές, κατακόρυφες, ταινιωτές λαβές ξεκινούν από τους ώμους κάμπτονται στο ύψος του χείλους και αναδιπλούμενες κολλούν στην κάτω επιφάνειά του. Παχιά ίνα γυαλιού περιτρέχει το χείλος στην κάτω επιφάνειά του. Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από πρασινωπό γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 18-30 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με εμφύσηση σε μήτρα, εκτός από το λαιμό και το χείλος που διαμορφώνονται με ελεύθερους χειρισμούς. Πολύ συχνά κοσμούνται με εγχάρακτο γεωμετρικό διάκοσμο.

Ο τύπος ενδεχομένως εμφανίζεται ήδη από τον 3^ο αι. σε κάθε περίπτωση όμως, όπως φανερώνουν και το είδος του γεωμετρικού διακόσμου με τον οποίο συχνά κοσμείται, αλλά και η υφή του γυαλιού του, συνεχίζει να χρησιμοποιείται κυρίως κατά τον 4^ο αι., ενώ φαίνεται ότι επιβιώνει και στις αρχές του 5^{ου} αι. Παραδείγματα φυλάσσονται σε μουσεία της ανατολής και της Δύσης: Toronto¹³⁵⁴, Newark¹³⁵⁵, New Haven¹³⁵⁶, Corning¹³⁵⁷. Αμφορείς του τύπου έχουν αποκαλυφθεί σε ανασκαφές των παρακάτω θέσεων: Classe Ραβέννας¹³⁵⁸, Ουγγαρία: Nagybarátfalu¹³⁵⁹, Intercisa¹³⁶⁰, Ságvár¹³⁶¹, Σερβία και Μαυροβούνιο: Sirmium¹³⁶², Bela Palanka(Remesiana)¹³⁶³, Jagodin Mala¹³⁶⁴, Glavnik(Vindenis)¹³⁶⁵, Kuršumlja¹³⁶⁶, ΠΓΔΜ: Zajas¹³⁶⁷, Dračevo¹³⁶⁸, Αχρίδα¹³⁶⁹, Živojno¹³⁷⁰, Marvinci¹³⁷¹, στην Αίγυπτο στην Καρανίδα¹³⁷², Homs στη Συρία¹³⁷³. Επίσης, και στο Μουσείο Βόλου φυλάσσεται αντισταίχο εύρημα από τη Μαγνησία¹³⁷⁴, ενώ παραλλαγή με γωνιάδες σώμα έχει αποκαλυφθεί στην Πάτρα¹³⁷⁵.

¹³⁵² Ν. Γιαλούρης, *ΑΔ* 22, 1966, Χρονικά Β1, σ. 171, πίν. 182ς', χωρίς ιδιαίτερη αναφορά στη χρονολόγηση του τάφου.

¹³⁵³ Εύρημα από τάφο του 3^{ου}-4^{ου} αι., βλ. Μακροπούλου 2006.

¹³⁵⁴ Hayes 1975, σ. 102 αρ. 365-66, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹³⁵⁵ Auth 1976, σ. 130, αρ. 162, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹³⁵⁶ Matheson 1980, σ. 86 αρ. 235, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹³⁵⁷ Whitehouse 1997, σ. 260-261 αρ. 445, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο-5^ο αι.

¹³⁵⁸ Isings 1957, σ. 78, από νεκροταφείο του 4^{ου}-5^{ου} αι.

¹³⁵⁹ Benkő 1962, αρ. 6b, σ. 5 πίν. XXII,1,9. Το ίδιο επίσης και στον Barkóczy 1988, αρ. 535, πίν. LXII, CXIII/533, εύρημα που χρονολογείται στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹³⁶⁰ Radnóti 1957, σ. 151, 158 αρ. 58, πίν. XXXI/3. Το ίδιο επίσης και στον Barkóczy 1988, αρ. 533, πίν. LXI/533, εύρημα που χρονολογείται στο α' μισό του 4^{ου} αι.

¹³⁶¹ Burger 1966, σ. 138, εικ. 125, πίν. XCVIII/1, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ του 355-363.

¹³⁶² Šaranović-Svetek 1986, σ. 62 αρ. 73, πίν. VII,1. Εύρημα που χρονολογείται γενικά στον 4^ο αι. Άλλο παράδειγμα, που επίσης χρονολογείται γενικά στον 4^ο αι. Cermanović-Kuzmanović 1981, σ. 19, αρ. 98.

¹³⁶³ Ružić 1994, αρ. 141-142 σ. 22. Ευρήματα που χρονολογούνται στο β' μισό του 4^{ου} αι. Drča 2000, σ. 219 αρ. 18-19, σ. 226, εικ. 18-19.

¹³⁶⁴ Ružić 1994, αρ. 144 σ. 22. Εύρημα που χρονολογείται στον 4^ο αι. Drča 2000, σ. 219 αρ. 20, σ. 226, εικ. 20.

¹³⁶⁵ Ružić 1994, αρ. 80 σ. 16. Εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

¹³⁶⁶ Kondić 1992, εικ. 4, που χρονολογείται στον 4ο αι.

¹³⁶⁷ Bitrakova 1966, σ. 96 φωτ. 2. Δύο παραδείγματα, ελαφρώς διαφορετικά, από τάφο που χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου} αι.

¹³⁶⁸ Josifofska 1956, σ. 287, εύρημα από τάφο που χρονολογείται στον όψιμο 4^ο-πρώιμο 5^ο αι.

¹³⁶⁹ Bitrakova 1966, σ. 96, χωρίς αναφορά στη χρονολόγηση του ευρήματος.

¹³⁷⁰ Mikulić 1974, σ. 196, πίν. VIII, A-B. Χρονολογούνται στη σ. 192 στο α' μισό του 4^{ου} αι. σύμφωνα με τα συνευρήματά τους.

¹³⁷¹ Sokolovska 1986, σ. 127, πίν. 46/5, από τάφο που χρονολογείται με βάση νομίσματα του Κωνσταντίνου στα μέσα του 4^{ου} αι.

¹³⁷² Harden 1936, σ. 258, 264, πίν. XX/793, που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη 2^{ου}- αρχές 3^{ου} αι.

Παρότι το σχήμα τους είναι του πλέον χαρακτηριστικού αποθηκευτικού-μεταφορικού αγγείου, το γεγονός ότι είναι συχνά διακοσμημένα καθιστά πολύ πιθανόν το να ήσαν, κυρίως, επιτραπέζια αγγεία, γεγονός που εν πολλοίς θα πρέπει να ισχύει και για τους αμφορείς με επίπεδη βάση.

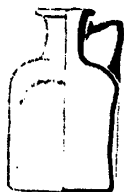
Από τα ευρήματα της Θεσσαλονίκης το μόνο που διαθέτει ανεξάρτητα χρονολογικά στοιχεία είναι το ΒΥ 309/5¹³⁷⁶ ενώ για τα υπόλοιπα η χρονολόγησή τους μπορεί να αναχθεί γενικά μέσα όρια των παραλλήλων τους, δηλαδή 4^{ος}-5^{ος} αι.

75. Τετράπλευρα μόνωτα αγγεία, Isings τύπος 50

(Α/Α καταλόγου 385-396)

BAA 38-BAA 40, BAA 48-BAA 53, MΘ 5490, ΠΑΜ 97, Σιντριβάνι Τ9Α2α

(Πίνακες 37-38)

75

Τα αγγεία της ομάδας αυτής έχουν οριζόντιο χείλος, έσω αναδιπλωμένο, κοντό κυλινδρικό λαιμό, τετράπλευρο σώμα, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη. Πλατιά ταινιωτή, συνήθως χτενιστή, κατακόρυφη λαβή, ξεκινά από τον ώμο και καταλήγει στο χείλος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12-35 εκ.

Είναι κατασκευασμένα ως επί το πλείστον με εμφύσηση σε μήτρα, εκτός από το λαιμό και το χείλος που διαμορφώνονταν με ελεύθερους χειρισμούς. Τα αγγεία που έχουν κατασκευαστεί σε μήτρα πολύ συχνά στον πυθμένα τους φέρουν ανάγλυφο διάκοσμο που αποτυπώνεται κατά την εμφύσησή τους.¹³⁷⁷ Στη Θεσσαλονίκη έχει αποκαλυφθεί λίθινη, σχεδόν τετράγωνη (8X8,5X2 εκ.) μήτρα, στην οποία, μέσα σε υπερυψωμένο περιχέλιωμα, παριστάνεται ανάγλυφη κεφαλή ζώου και για την οποία, παρόλο που το θέμα δεν έχει σωθεί σε γυάλινο πυθμένα, θεωρείται πιθανόν να χρησιμοποιούνταν για την παραγωγή αγγείων της ομάδας αυτής.¹³⁷⁸

Μόνο αποσπασματικά θέματα έχουν σωθεί σε πυθμένες από το βαλανείο της αρχαία αγοράς. Ωστόσο, διακρίνονται τα παρακάτω:

Α) Ισοκελής σταυρός που χωρίζει τον πυθμένα σε ίσα τεταρτημόρια, τα οποία γεμίζονται από μία στιγμή στο κέντρο τους και 6 ή 7 ομόκεντρα ημικύκλια που ξεκινούν από τις γωνίες.

Β) Δυσδιάκριτο σύμβολο που έχει περιγραφεί ως ελληνικό Π αλλά θα μπορούσε ίσως να αποτελεί τμήμα ελλειψοειδούς μοτίβου, πολύ αποσπασματικά σωζόμενου.

Γ) Πυθμένας που ορίζεται περιμετρικά από κομβία, που πιθανώς εξυπηρετούσαν και την αρτιότερη στήριξη του αγγείου, και στο κέντρο διακρίνεται πέλιτη και λατινικό γράμμα L.

Δ) Ακόμη, τετράγωνος πυθμένας αγγείου με ανάγλυφο διάκοσμο που φαίνεται ότι ήταν οργανωμένος σε ομόκεντρες ζώνες, εκ των οποίων διατηρείται τμήμα της εξωτερικής, που ήταν κοσμημένη με βλαστόσπειρα και πέλιτες. Στις γωνίες διακρίνονται αδιάγνωστα αποσπασματικά σωζόμενα γεωμετρικά μοτίβα.

Παρότι έχουν γίνει σχετικές προσπάθειες δημιουργίας συνταγμάτων με τα σφραγίσματα γυάλινων αγγείων η έρευνα δεν έχει προχωρήσει αρκετά ώστε να μπορούν να συναχθούν συμπεράσματα για την προέλευση ή το περιεχόμενο των αγγείων με βάση αυτά και πάντως δεν εντοπίστηκαν ακριβή παράλληλά τους.¹³⁷⁹

Σπανιότερα, παραδείγματα αγγείων του τύπου κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση και οι πλευρές τους επιπεδοποιούνταν με τη βοήθεια επίπεδου εργαλείου, ενόσω ήσαν ακόμη θερμά και

¹³⁷³ Abdul Hak 1965, σ. 32-33, εικ. 19, τέσσερα παραδείγματα από ταφικό συγκρότημα που χρονολογείται από τα μέσα του 2^{ου} μέχρι τα μέσα του 3^{ου} αι. ή μέχρι τα μέσα του 4^{ου} αι., σύμφωνα με την Stern 1977, σ. 83-84.

¹³⁷⁴ Hourmouziadis, Asimakopoulou-Atzaka, Makris 1982, σ. 62-63, εικ. 33, χωρίς αναφορά σε ειδικότερα ανασκαφικά ή χρονολογικά στοιχεία.

¹³⁷⁵ Ιφ. Δεκουλάκου, ΑΔ 31, 1976, Χρονικά Β1, σ. 103-104, πίν 81β, γ, αγγείο προερχόμενο από νεκροταφείο χριστιανικών χρόνων.

¹³⁷⁶ Από τάφο που χρονολογείται στο α' μισό του 4^{ου} αι., λόγω κεραμικού συνευρημάτος, βλ. Μακροπούλου 2006.

¹³⁷⁷ Antonaras 2006, σ. 413-420

¹³⁷⁸ Αιγυπτιακή παραμένει η πραγματική χρήση της μήτρας, καθώς οι μήτρες που προορίζονταν για εμφύσηση γυάλινων αγγείων είναι, τουλάχιστον οι λίθινες, πρόστυπες. Βλ. σχετικά Αντωνάρας 2006^α και Amrein, Nenna 2006, σ. 494. Για αντίστοιχα παραδείγματα πήλινων και λίθινων μητρών βλ. Sternini 1995, σ. 90-91, εικ. 129-130, 134. Για παραδείγματα απλούστερα γεωμετρικά αλλά και πιο σύνθετα με παραστάσεις ανθρώπινων μορφών, ζώα και επιγραφές βλ. Foy, Nenna 2001, σ. 118-120, όπου και σχετική αναλυτική βιβλιογραφία.

¹³⁷⁹ Foy, Nenna 2006 και Foy, Nenna 2006^α.

εύπλαστα. Η τεχνική αυτή φαίνεται ότι απαντά περισσότερο μεταξύ των ευρημάτων από τις ανατολικές επαρχίες, ενώ σχεδόν απουσιάζει εντελώς μεταξύ των δυτικών ευρημάτων¹³⁸⁰.

Τα αγγεία του τύπου στο σύνολό τους είναι φτιαγμένα από παχύ πρασινωπό ή γαλαζωπό γυαλί.

Με κριτήριο το αν το ύψος τους ξεπερνά το πλάτος της πλευράς έχουν διακριθεί σε δύο υποτύπους, οι οποίοι είναι σχεδόν σύγχρονοι, καθώς τα πιο κοντά αγγεία φαίνεται ότι εμφανίζονται ήδη στο α' μισό του 1^{ου} αιώνα, ενώ τα ψηλότερα στα χρόνια των Φλαβίων¹³⁸¹. Πρόκειται για τύπο γνωστό και στην Ανατολή κυρίως όμως στη Δύση¹³⁸². Τα πρωιμότερα παραδείγματα ανάγονται στο α' μισό του 1^{ου} αι.¹³⁸³ Φαίνεται ότι γνωρίζουν μεγαλύτερη διάδοση στο β' μισό του 1^{ου} αι. και παλαιότερα θεωρούνταν ότι η περίοδος ευρύτερης διάδοσής τους εντάσσεται στην περίοδο από το 70 μέχρι το 120-130¹³⁸⁴. Ωστόσο, έχει αποδειχθεί ότι, τουλάχιστον στις ΒΔ επαρχίες, συνέχισαν να εμφανίζονται σ' όλο τον 2^ο και ίσως και στις αρχές του 3^{ου} αι.¹³⁸⁵, γεγονός που, όπως προκύπτει από τα παρατιθέμενα βαλκανικά ευρήματα, φαίνεται να ισχύει και στη Βαλκανική.

Αναλυτική παρουσίαση των γνωστών αγγείων έχει γίνει από τις Isings¹³⁸⁶, Charlesworth¹³⁸⁷, Cool και Price¹³⁸⁸. Από το βαλκανικό χώρο δημοσιευμένα παραδείγματα που δεν υπάρχουν στις παραπάνω δημοσιεύσεις προέρχονται από Starigrad(Argyrumtum)¹³⁸⁹, Zaton¹³⁹⁰, Istra¹³⁹¹, Zadar(Iader)¹³⁹², Bakar, Sisak(Siscium)¹³⁹³, Budva (Buthoe)¹³⁹⁴, Kostol (Pontes)¹³⁹⁵, Čezava(Novae)¹³⁹⁶, T ransdierna(Tekija)¹³⁹⁷, Karataš(Diana)¹³⁹⁸, Brza Palanka(Egeta)¹³⁹⁹, Βελιγράδι(Singidunum)¹⁴⁰⁰, Ravna(Timacum Minus)¹⁴⁰¹, Gračanica(Ulpiana)¹⁴⁰², Sirmium¹⁴⁰³, Szombathely¹⁴⁰⁴, Győr¹⁴⁰⁵, Intercisa, Aquincum, Ivánc, Brigetio¹⁴⁰⁶, Κωνσταντζα(Τόμις)¹⁴⁰⁷, C hatalka¹⁴⁰⁸, A senovgrad(Στενήμαχο)¹⁴⁰⁹, Radi uvene¹⁴¹⁰, Βάρνα(Οδησσό)¹⁴¹¹, Διονυσόπολη¹⁴¹², Καλάτις(Mangalia)¹⁴¹³. Στην Ελλάδα δημοσιευμένα παραδείγματα προέρχονται από:

¹³⁸⁰ Charlesworth 1966, σ. 33.

¹³⁸¹ Isings 1957, σ. 64, 66.

¹³⁸² Isings 1957, τύπος 50^a και β, σ. 63-66, όπου και πληθώρα παραδειγμάτων.

¹³⁸³ Czurda-Ruth 1979, σ. 135-136, αρ. 1020-1022, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα όψιμα χρόνια του Αυγούστου μέχρι και του Τιβέριου (10-37).

¹³⁸⁴ Charlesworth 1966, σ. 26-40.

¹³⁸⁵ Cool, Price 1995, σ. 179-199 και ιδίως 184, όπου αναλύονται μεγάλες ποσότητες αγγείων του τύπου από διάφορες θέσεις, που χρονολογούνται με τη βοήθεια νομισματικών δεδομένων ή από την κεραμική που τα συνοδεύει.

¹³⁸⁶ Isings 1957, τύπος 50^a και β, σ. 63-66.

¹³⁸⁷ Charlesworth 1966, σ. 26-40.

¹³⁸⁸ Cool, Price 1995, σ. 179-199.

¹³⁸⁹ Fadić 1989, σ. 11, αρ. 53-52, αγγεία που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο ή στις αρχές του 2^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹³⁹⁰ G luščević 1991, δώδεκα βάσεις αγγείων χωρίς ιδιαίτερα χρονολογικά δεδομένα, γίνονται αναφορές και σε διάφορα άλλα ευρήματα από τη Δαλματία, δημοσιευμένα και αδημοσίευτα που ανάγονται κυρίως στον 1^ο-2^ο αι.

¹³⁹¹ Fadić 1986, τύπος 2, σ. 103-109, ευρήματα που χρονολογούνται για τεχνολογικούς λόγους στον 1^ο-2^ο αι. και πιθανολογείται ότι αποτελούν τμήμα ντόπιας δαλματικής παραγωγής.

¹³⁹² Fadić 1999-2000, σ. 185-189, όπου παρουσιάζοντας παραδείγματα βάσεων κοσμημένων με χριστόγραμμα, του 3^{ου}-4^{ου} αι, παρουσιάζεται και παλαιότερη βιβλιογραφία για το δαλματικό χώρο γενικά και για την πόλη του Zadar(Iader) ειδικότερα.

¹³⁹³ Damevski 1974, σ. 80, πίν. VIII/1, αγγεία που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του 1^{ου} και 2^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹³⁹⁴ Cermanović-Kuzmanović 1974, σ. 176, πίν. II/4, αγγεία που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του 1^{ου} και των αρχών του 3^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹³⁹⁵ Ružić 1994, σ. 11, 12 αρ. 1, 11-12, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 3^ο και 3^ο-4^ο αι., αντίστοιχα.

¹³⁹⁶ Ružić 1994, σ. 11 αρ. 3-6, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 3^ο-4^ο αι.

¹³⁹⁷ Ružić 1994, σ. 11 αρ. 7-8, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο- αρχές 2^{ου} αι.

¹³⁹⁸ Ružić 1994, σ. 11-12 αρ. 9-10, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 3^ο-4^ο αι.

¹³⁹⁹ Ružić 1994, σ. 12 αρ. 13, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο αι.

¹⁴⁰⁰ Nikolić-Đorđević 1990, σ. 50, αρ. 35, 36, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά το ένα στα τέλη 1^{ου}-αρχές 2^{ου} αι. και το δεύτερο μεταξύ 1^{ου} και 3^{ου} αι.

¹⁴⁰¹ Ružić 1994, σ. 12 αρ. 18-24, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά άλλα στα τέλη 1^{ου}-αρχές 2^{ου} αι. και άλλα στον 3^ο-4^ο αι.

¹⁴⁰² Ružić 1994, σ. 12 αρ. 25-30, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 1^{ου}-αρχές 2^{ου} αι.

¹⁴⁰³ Ružić 1994, σ. 12 αρ. 31, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο-4^ο αι.

¹⁴⁰⁴ Barkóczy 1988, σ. 173, αρ. 407, 416 πίν. XXXVII, XCV, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη του 1^{ου} και στον 2^ο αι.

¹⁴⁰⁵ Barkóczy 1988, σ. 177, αρ. 419, ευρήματα που χρονολογούνται στις αρχές του 2^{ου} αι.

¹⁴⁰⁶ Barkóczy 1988, σ. 172-178, αρ. 403-427, ευρήματα που χρονολογούνται στα τέλη του 1^{ου} και στον 2^ο αι.

¹⁴⁰⁷ Bucovală 1968, τύπος V, αρ. 17-18 σ. 31-32, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 2^ο αι.

¹⁴⁰⁸ Bujukliev 1986, σ. 76, πίν. 13, ευρήματα από καύση που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁴⁰⁹ Milčev, Petkov 1965, σ. 51 σημ. 6.

¹⁴¹⁰ K. Miatev, B'Igarski mogilni pogrebenia ot XIV v., IAI, V, 1928, σ. 313, εικ. 202, εύρημα που χρονολογείται από νόμισμα του Αντωνίου Ευσεβούς (138-161) (non vidi). Σύμφωνα με τους Milčev, Petkov 1965, σ. 51 σημ. 11.

¹⁴¹¹ Milčev, Petkov 1965, σ. 51, εικ. 7, που χρονολογείται στον 2^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα. Επίσης συνοδεύεται από γυάλινο κυλινδρικό ποτήρι τύπου Isings 34, που εμφανίζεται στο β' μισό του 1^{ου} αι. και επιβιώνει μέχρι τον 4^ο αι. Minčev 1990, σ. 59-60, 71-73, που χρονολογείται ανασκαφικά στα μέσα 2^{ου} με αρχές 3^{ου} αι.

¹⁴¹² Minčev 1990, σ. 59-60, 71-73, που χρονολογούνται στα τέλη 1^{ου}-2^ο αι.

¹⁴¹³ Minčev 1990, σ. 59-60, 71-73, που χρονολογούνται στα τέλη 1^{ου}-2^ο αι.

Σαμοθράκη¹⁴¹⁴, Παλατιανό(Ιωρο)¹⁴¹⁵, Λητή¹⁴¹⁶, Αμφίπολη¹⁴¹⁷, Νάξο¹⁴¹⁸, Περίσσα Θήρας¹⁴¹⁹, Κόρινθο¹⁴²⁰, Κάλλιο¹⁴²¹, Αθήνα¹⁴²², Ωρωπό¹⁴²³, Κνωσό¹⁴²⁴ και Ολυμπία¹⁴²⁵.

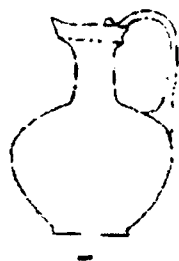
Η χρονολόγηση των αγγείων από τη Θεσσαλονίκη γίνεται με βάση το χρόνο καταστροφής του βαλανείου, στα ερείπια του οποίου αποκαλύφθηκαν, στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.¹⁴²⁶

76. Οινοχόες σφαιρικές, ραμφόστομες

(Α/Α καταλόγου 397)

ΒΑΑ 71

(Πίνακας 38)

76

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος αναδιπλωμένο ραμφόσχημο, λαιμό κυλινδρικό, σώμα σφαιρικό, βάση δισκοειδή συμφυή. Κατακόρυφη λαβή κυκλικής διατομής ξεκινά από τον ώμο και απολήγει στο χείλος σχηματίζοντας καμπύλη που ξεπερνά το ύψος του αγγείου. Στο σωζόμενο τμήμα του αγγείου διακρίνεται εγχάρακτη οριζόντια αυλάκωση στο χαμηλότερο τμήμα του σώματος, που, κρίνοντας από τα πλήρη παραδείγματα της Μαύρης Θάλασσας, θα συμπληρωνόταν από μία όμοια στο ανώτερο τμήμα του σώματος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15 εκ.

Το αγγείο έχει κατασκευαστεί με ελεύθερη εμφύσηση, η βάση έχει διαμορφωθεί με λαβίδες από την ίδια μάζα γυαλιού με το σώμα, το χείλος έχει αναδιπλωθεί, έξω, κάτω και άνω. Στη συνέχεια έχει τραβηχτεί με λαβίδα προκειμένου να αποκτήσει το επιθυμητό σχήμα. Η λαβή έχει κατασκευαστεί ακουμπώντας, με τη βοήθεια ράβδου, μικρή μάζα γυαλιού στον ώμο του αγγείου και τραβώντας την προς τα πάνω προκειμένου να καμφθεί κατάλληλα ώστε να καταλήξει στο χείλος.

Ο τύπος των αγγείων χρονολογείται στον 1^ο αι., εποχή στην οποία emπίπτει και ο χρόνος καταστροφής του βαλανείου στο οποίο ανακαλύφθηκε το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη. Όμοιες οινοχόες έχουν ανακαλυφθεί στην Πομπηία¹⁴²⁷, στην Ολβία Σαρδηνίας¹⁴²⁸, στην Τόμιδα¹⁴²⁹, στο Παντικάπαιο¹⁴³⁰, στην Ολβία¹⁴³¹ καθώς και στο Ηράκλειο Κρήτης¹⁴³². Ακόμη, παρόμοιο αγγείο προέρχεται από την Avenches¹⁴³³.

¹⁴¹⁴ Dusenbery 1998, σ. 1125-1126 αρ., S199-5, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 1^{ου} αι. π.Χ. ή στον πρώιμο 1^ο αι. μ.Χ. S208-3, S219-21 και XS-528, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο α' τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁴¹⁵ Αντωνάρας, Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2002, σ. 115, εικ. 5, που χρονολογούνται μεταξύ 1^{ου} και 3^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁴¹⁶ Κ. Τζαναβάρη στο *Αδάμ-Βελένη. Πουλάκη. Τζαναβάρη 2003*, σ. 211 αρ. 191. Το εύρημα χρονολογείται στο 2^ο-3^ο αι. σύμφωνα με το χρόνο καταστροφής της αγροικίας στα ερείπια της οποίας αποκαλύφθηκε, αλλά όπως και τα γυάλινα τουλάχιστον συνευρήματά του ανάγονται περίπου στον 1^ο αι.

¹⁴¹⁷ Μάλαμα 2000, σ. 65, εικ. 21. Χωρίς αναφορά σε χρονολόγηση, κρίνοντας όμως από το απεικονισμένο περιεχόμενο του τάφου, η ταφή ανάγεται στον 1^ο αι.

¹⁴¹⁸ Ζαφειροπούλου 1999, πίν. 86δ, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁴¹⁹ Gerousi 2002, σ. 135, εικ. 3, εύρημα από τάφο που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁴²⁰ Davidson 1952, σ. 103, αρ. 656-662, εικ. 9, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο και 2^ο αι.

¹⁴²¹ Ζαφειροπούλου 1982, σ. 6, πίν. ΔΘ αριστερά, στη σ. 8, εντάσσεται στην περίοδο μεταξύ 1^{ου} και 4^{ου} αι., με βάση τα γνωστά βιβλιογραφικά ανάλογα. Σύμφωνα με τα απεικονιζόμενα συνευρήματα όμως μάλλον ανάγεται στον 1^ο αι.

¹⁴²² Weinberg, McClellan 1992, αρ. 89, σ. 119-120, εύρημα που χρονολογείται στον 1^ο-2^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁴²³ Παλογιώργη 1998, σ. 45-46, πίν. 13 ΜΩ 256. Εύρημα που με βάση τα συνευρήματά του, αλλά και ανάλογα δημοσιευμένα παράλληλα τοποθετείται στον 1^ο-2^ο αι.

¹⁴²⁴ Price 1992, σ. 424, αρ. 111-120, πίν. 341, ευρήματα που εκτός από ένα της εποχής των Φλαβίων, χρονολογούνται στον 2^ο αι. και εξής.

¹⁴²⁵ Schauer 2001/2002, σ. 40 εικ. 9, ευρήματα που χρονολογούνται μεταξύ του 1^{ου} και τις αρχές του 3^{ου} αι., πιθανώς, με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁴²⁶ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

¹⁴²⁷ Isings 1957, τύπος 56b σ. 75-76.

¹⁴²⁸ Stiaffini, Borghetti 1994, σ. 68, 128-129, αρ. 336, πίν. 54-55, εύρημα που χρονολογείται στον 1^ο αι., με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁴²⁹ Bucconalà 1984, σ. 60, εικ. 2. Ευρήματα από καύση που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} αι. Ακόμη, οι οινοχόες αυτές θεωρούνται ιταλικά προϊόντα, λόγω ομοιότητας με απεικονιζόμενα σε τοιχογραφία του τάφου του Vestorius Priscus από την Πομπηία. Ωστόσο, προσεκτικότερη παρατήρηση περιορίζει τις ομοιότητες των αγγείων στην υψηλή λαβή, ενώ το σώμα και η βάση είναι τελείως διαφορετικές.

¹⁴³⁰ Kunina 1997, σ. 303, αρ. 246 εικ. 135. Παράδειγμα από τάφο του 1^{ου} αι.

¹⁴³¹ Kunina 1997, σ. 303, αρ. 247. Παράδειγμα από τάφο του 1^{ου} αι., που ανακαλύφθηκε μαζί με τρυηλίδα με οριζόντια λαβή, βλ. Kunina 1999, σ. 197, αρ. 202.

Παρότι έχουν θεωρηθεί προϊόντα ιταλικών¹⁴³⁴ και ανατολικομεσογειακών¹⁴³⁵ εργαστηρίων, προς το παρόν δεν υπάρχει κάποιο ιδιαίτερο στοιχείο που θα προσέγραφε με ασφάλεια τα αγγεία στην παραγωγή είτε της μίας είτε της άλλης περιοχής.

77. Οινοχόες κωνικές με πτυχωτή λαβή

(Α/Α καταλόγου 398-402)

BAA 64-BAA 68

(Πίνακας 38)

77

Τα αγγεία της κατηγορίας αυτής δεν διατηρούνται αρκετά ώστε να μπορεί να διακριθεί επακριβώς το σχήμα του σώματος τους, που είναι πολύ πιθανό να ήταν κωνικό. Η βάση τους άλλοτε αφήνεται αδιαμόρφωτη και άλλοτε είναι δακτυλιόσχημη. Διατηρούνται εν μέρει μόνο οι λαβές που χαρακτηρίζονται από την μακριά πτυχωτή τους απόληξη. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 9-13 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση.

Είναι πολύ πιθανόν να ανήκουν σε σχετικά γνωστή κατηγορία αγγείων με κωνικό σώμα που εμφανίζεται στα μέσα του 1^{ου}, γνωρίζει μεγάλη διάδοση στο γ' τέταρτο του αιώνα και συνεχίζει να χρησιμοποιείται και στις αρχές του 2^{ου} αι.¹⁴³⁶

Παρότι θεωρήθηκαν προϊόν δυτικού εργαστηρίου, βορειοϊταλικού η της περιοχής του Ρήνου¹⁴³⁷, ή άλλου μικρασιατικού¹⁴³⁸, εξίσου πειστική φαίνεται η υπαγωγή στους στην ανατολική Μεσόγειο και μάλιστα στην Κύπρο¹⁴³⁹.

Η χρονολόγηση των αγγείων από τη Θεσσαλονίκη γίνεται με βάση το χρόνο καταστροφής του βαλανείου, στα ερείπια του οποίου αποκαλύφθηκαν, στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.¹⁴⁴⁰

Ανάλογα ευρήματα προέρχονται από την Κολωνία¹⁴⁴¹, Εύξεινο Πόντο¹⁴⁴², Παντικάπαι¹⁴⁴³, Λιουμπλιάνα(Emona)¹⁴⁴⁴, Πομπηία¹⁴⁴⁵, Zadar(Iader)¹⁴⁴⁶, Budva(Buthoe)¹⁴⁴⁷, Κύπρο¹⁴⁴⁸, Ιδάλιο Κύπρου¹⁴⁴⁹, Σαμοθράκη¹⁴⁵⁰ και Γαλαξίδι¹⁴⁵¹.

78. Οινοχόες σφαιρικές, χωρίς χείλος, «διλήκυθοι»

(Α/Α καταλόγου 403)

ΠΑΜ 71

(Πίνακας 38)

¹⁴³² Στ. Αλεξίου, *ΑΔ* 21, 1966, Χρονικά Β2, σ. 408, πίν. 437δ', στ'. Εύρημα από τάφο με περισσότερες ταφές που χρονολογείται στον 1^ο και στις αρχές του 2^{ου} αι.

¹⁴³³ Bonnet-Borel 1997, τύπος AV V 148, σ. 54, που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ του 40-80.

¹⁴³⁴ Bucovala 1984, σ. 60-61, εικ. 3. Θεωρούνται ιταλικά προϊόντα, λόγω ομοιότητας με απεικονιζόμενα αγγεία στην τοιχογραφία του τάφου του Vestorius Priscus στην Πομπηία. Ωστόσο, προσεκτικότερη παρατήρηση περιορίζει τις ομοιότητες των αγγείων στην υψηλή λαβή, ενώ το σώμα και η βάση είναι τελείως διαφορετικές.

¹⁴³⁵ Kunina 1997, σ. 303, αρ. 246-247.

¹⁴³⁶ Σχετίζεται με τον κατά πολύ υψηλότερο τύπο Isings 50 βλ. Isings 1957, σ. 73-74.

¹⁴³⁷ Ravagnan 1994, σ. 172, αρ. 334.

¹⁴³⁸ Sorokina 1988, σ. 57, εικ. 2:24.

¹⁴³⁹ Stern 2001, σ. 50, 95 αρ. 32. Όπου και πλήρης καταγραφή των ανάλογων ευρημάτων διεθνώς.

¹⁴⁴⁰ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

¹⁴⁴¹ Fremersdorf 1958, πίν. 47.

¹⁴⁴² Sorokina 1988, σ. 57, εικ. 2:24. Τα ευρήματα χρονολογούνται γενικά στον 1^ο-2^ο αι.

¹⁴⁴³ Kunina 1997, σ. 302-303 αρ. 242-244. Θεωρούνται Κυπριακά προϊόντα και χρονολογούνται στο β' μισό του 1^{ου} αι., με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁴⁴⁴ Petru 1974, σ. 28, πίν. 5:4, το εύρημα προέρχεται από καύση του β' μισού του 1^{ου} αι. Petru 1974, σ. 28, πίν. 5:4.

¹⁴⁴⁵ Scatozza-Höricht 1988, σ. 45, εικ. 1: 12489.

¹⁴⁴⁶ Ravagnan 1994, σ. 172, αρ. 334, αγγείο που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στο β' μισό του 1^{ου} αρχές 2^{ου} αι. *Transparenze imperiali* 1997, σ. 166 αρ. 140 από τάφο που χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁴⁴⁷ Velicković 1974, σ. 168 πίν. II:1, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 1^ο-2^ο αι., πιθανολογείται ότι προέρχεται από τη Συρία και ότι έφτασε στη Budva(Buthoe) μέσω Ακυληίας.

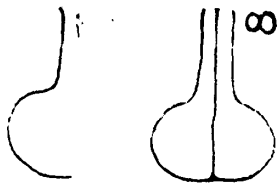
¹⁴⁴⁸ Vessberg 1952, πίν. 5:15, 18.

¹⁴⁴⁹ Cesnola 1903, πίν. 95:5/1, 95:1-4,6.

¹⁴⁵⁰ Dusenbery 1998, σ. 1128, αρ. XS-529, χωρίς ακριβή χρονολόγηση, πιθανώς του α' μισού του 1^{ου} αι.

¹⁴⁵¹ Θρεψιάδης 1972, σ. 197, πίν. 76α. Αναδημοσιευμένο από τη Ζαφειροπούλου 1975, σ. 54, πίν. 4:5, όπου το αγγείο χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στα τέλη 1^{ου}-2^{ου} αι.

78

Ο τύπος περιλαμβάνει κλειστά, μόνωτα επιτραπέζια αγγεία τα οποία, σε κάποιες τουλάχιστον περιπτώσεις, κατασκευάζονταν ως ένα ενιαίο αγγείο που διαμορφωνόταν εσωτερικά σε διμερές ή και τριμερές με τους κατάλληλους χειρισμούς του υαλουργού¹⁴⁵². Το χείλος τους είναι ευθύ ή αμυδρά έξω νεύον, ελαφρά έξω αναδιπλωμένο. Υπάρχουν γνωστά παραδείγματα με σφαιρική και άλλα με τετράπλευρη, διαμορφωμένη με εμφύσηση σε μήτρα¹⁴⁵³, κοιλιά. Η βάση τους είναι αδιαμόρφωτη, επίπεδη ή ελαφρά καμπύλη και η λαβή τους πλατιά ταινιωτή χτενιστή. Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από άχρωμο γαλαζωπό γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15-20 εκ.

Ο ίδιος αυτός τύπος αγγείων είναι σχετικά σπάνιος και μάλλον δεν είναι χρονολογημένος με ιδιαίτερη ακρίβεια. Αγγεία με διμερές και τριμερές σώμα, κατασκευάζονταν ήδη από το α' μισό του 1^{ου} αι.¹⁴⁵⁴ και συνέχισαν να χρησιμοποιούνται και τον 2^ο μέχρι τον 4^ο αι. Τα περισσότερα γνωστά παραδείγματα προέρχονται από τις δυτικές επαρχίες της αυτοκρατορίας, όπου πιθανώς κατασκευάζονταν: Μ. Βρετανία¹⁴⁵⁵, Ισπανία¹⁴⁵⁶, Ελβετία¹⁴⁵⁷, Γαλλία¹⁴⁵⁸, Γερμανία¹⁴⁵⁹ και Ιταλία¹⁴⁶⁰. Ωστόσο δεν είναι άγνωστα και ανατολικά παραδείγματα όπως αυτά από το Παντικάπαι¹⁴⁶¹, Αθήνα¹⁴⁶², Ηράκλειο¹⁴⁶³, Παλατιανό(Ιωρο)¹⁴⁶⁴ και Δούρα-Ευρωπό¹⁴⁶⁵.

Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη στερείται ανασκαφικών δεδομένων και η χρονολόγησή του μέσω της σύγκρισης του με τα διεθνή ανάλογα, το εντάσσει στο ευρύ χρονολογικό πλαίσιο μεταξύ του 1^{ου} και 4^{ου} αι.

79. Οινοχόες σφαιρικές, χωρίς χείλος, αρυβαλλοειδείς

(Α/Α καταλόγου 404)

ΠΑΜ 30

(Πίνακας 38)

79

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος ευθύ στιλβωμένο με πυράκτωση, λαιμό κυλινδρικό, σώμα σφαιρικό, βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη. Κατακόρυφη ταινιωτή λαβή ξεκινά από τον ώμο, σχηματίζει οξεία γωνία, εφάπτεται με το λαιμό και συνεχίζει καταλήγοντας πάνω από το χείλος όπου δημιουργεί σημείο αντιστήριξης αντίχειρα. Γύρω από τον λαιμό περιελίσσεται δύο φορές ίνα υαλιού. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 13 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, στη συνέχεια μεταφορά του αγγείου σε μεταλλική ράβδο που την επικολούσαν στη βάση, διαμόρφωση του χείλους, περιέλιξη της ίνας και επικόλληση της λαβής.

¹⁴⁵² Cool, Price 1995, σ. 203. Όπου και η συζήτηση σχετικά με την κατασκευή τους εξαρχής ως ενιαίο αγγείο.

¹⁴⁵³ Αντωνάρας, Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2002, σ. 117, εικ. 13.

¹⁴⁵⁴ Isings 1957, τύπος 14, σ. 31-32.

¹⁴⁵⁵ Cool, Price 1995, σ. 203-204, με παραδείγματα από διάφορα σημεία του Ηνωμένου Βασιλείου, χρονολογημένα ανασκαφικά στα μέσα και στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁴⁵⁶ Cool, Price 1995, σ. 203, εύρημα χρονολογημένο ανασκαφικά στο β' τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁴⁵⁷ Avenches, Bonnet-Borel 1997, τύπος AV V 146, σ. 54, πίν. 27. Χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του 1^{ου} και 3^{ου} αι. με μεγαλύτερη πιθανότητα να εμπίπτουν στο β' μισό του 2^{ου} αι.

Augst, Rütli 1991, τύπος 168, αρ. 4067-4072, πίν. 152. Χρονολογημένα ανασκαφικά από το α' μισό 1^{ου} μέχρι τον 4^ο αι.

¹⁴⁵⁸ Στρασβούργο, Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 54, αρ. 70. Προερχόμενο από νεκροταφείο με έναρξη χρήσης μετά το 150.

Seine-Maritime, Sennequier 1985, αρ. 290, σ. 189, πίν. 4. Χρονολογημένο ανασκαφικά στο β' μισό του 2^{ου} αι.

¹⁴⁵⁹ Goethert-Polaschek 1977, τύπος 131, που ανάγεται, χωρίς ανασκαφικά δεδομένα, στον 4^ο αι.

¹⁴⁶⁰ Meconcelli-Notarianni 1979, αρ. 56, σ. 64. Χρονολογημένο γενικά μεταξύ 1^{ου} και 3^{ου} αι.

¹⁴⁶¹ Kunina 1997, αρ. 169, σ. 287, έγχρ. πίν. στη σελ. 132. Τετράπλευρο, εμφύσησης σε μήτρα, χρονολογημένο, πιθανώς, από ανασκαφικά δεδομένα στον 1^ο-2^ο αι. με πιθανό τόπο παραγωγής τη Γαλλία ή Γερμανία.

¹⁴⁶² Δίχωση πρόχους Α.Ε. 28243 χρονολογημένη στους 1^ο-2^ο αι. Παρουσιάστηκε στην έκθεση *Εύθραυση πολυτέλεια Γυάλινα αγγεία του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου*, 16 Απριλίου - 30 Ιουλίου 2002.

¹⁴⁶³ Harden et al 1968, σ. 62, αρ. 78.

¹⁴⁶⁴ Αντωνάρας, Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2002, σ. 117, εικ. 13. Γενικά χρονολογημένο με βάση τα διεθνή ανάλογα στον 1^ο-2^ο αι.

¹⁴⁶⁵ Clairmont 1963, σ. 128-9, αρ. 647, πιν. XXXV. Χρονολογούμενο στους χρόνους προ του 256.

Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από αποχρωματισμένο γυαλί.

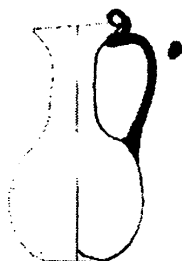
Ανάλογο εύρημα δεν έχει εντοπιστεί, ωστόσο το ίδιο αγγείο, καθώς βρέθηκε σε τάφο που χρησιμοποιήθηκε από τον 2^ο μέχρι και το α' μισό του 4^{ου} αι., χρονολογείται με τη βοήθεια των συνευρημάτων στο παραπάνω πλαίσιο. Για τεχνοτροπικούς λόγους μάλλον δεν emπίπτει στην παραγωγή του όψιμου 3^{ου} ή του 4^{ου} αι. αντίθετα μοιάζει με προϊόν του 2^{ου} ή του πρώιμου 3^{ου} αι.

80. Οινοχόες σφαιρικές, χοανόστομες, αδιαμόρφωτης βάσης

(Α/Α καταλόγου 405)

MΘ 3761

(Πίνακας 38)

80

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν έξω νεύον δακτυλιόσχημο χείλος, έσω αναδιπλωμένο, λαιμό κυλινδρικό, σώμα σφαιρικό που κοσμεείται με κατακόρυφες νευρώσεις εντονότερα ορατές στο κάτω ήμισυ του, βάση αδιαμόρφωτη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Λαβή κυλινδρικής διατομής ξεκινά από το ανώτερο τμήμα του σώματος, ανεβαίνει αποκλίνοντας από αυτό, σχηματίζει καμπύλη, αναδιπλώνεται και προσκολλάται κάτω και πάνω από το χείλος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 18 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με αρχική εμφύσηση σε μικρή ραβδωτή μήτρα και στη συνέχεια αποκτούσαν τις πλήρεις διαστάσεις τους με ελεύθερη εμφύσηση. Η διαμόρφωση του χείλους και της βάσης και η επικόλληση της λαβής γινόταν ενόσω περιστρέφονταν με τη βοήθεια μεταλλικής ράβδου προσωρινά προσκολλημένης στη βάση τους.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

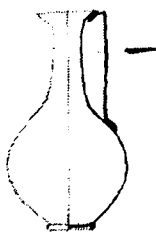
Παρόμοιου σχήματος αγγείο, χωρίς νευρώσεις, εντοπίστηκε στην Ουγγαρία¹⁴⁶⁶ και χρονολογείται στον 3^ο αι. Ωστόσο, η τεχνικά πλημμελής κατασκευή του καθώς και το χρώμα και η υφή του γυαλιού από το οποίο είναι κατασκευασμένο, σε συνδυασμό με την τεχνική κατασκευής του οδηγούν στη χρονολόγησή του γύρω στον 4^ο αι. Στην ίδια χρονολόγηση συντείνει και το γυάλινο συνεύρημά του¹⁴⁶⁷ αλλά και τα στοιχεία χρονολόγησης του τμήματος του νεκροταφείου στο οποίο ανακαλύφθηκαν¹⁴⁶⁸.

81. Οινοχόες σφαιρικές, χοανόστομες, με δακτυλιόσχημη βάση

(Α/Α καταλόγου 406)

MΘ 514

(Πίνακας 38)

81

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν έξω νεύον σχεδόν οριζόντιο χείλος, στυλβωμένο με πυράκτωση, λαιμό κυλινδρικό που στενεύει προς το χείλος, σώμα σφαιρικό που κοσμεείται με κατακόρυφες νευρώσεις εντονότερα ορατές στο κάτω ήμισυ του, βάση δακτυλιόσχημη συμφυή και πυθμένα επίπεδο. Λεία ταινιωτή λαβή ξεκινά από το ανώτερο τμήμα της κοιλιάς του αγγείου, συνεχίζει κατακόρυφα και, σχηματίζοντας οξεία γωνία, προσκολλάται κάτω από το χείλος του. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με αρχική εμφύσηση σε μικρή ραβδωτή μήτρα και στη συνέχεια αποκτούσαν τις πλήρεις διαστάσεις τους με ελεύθερη εμφύσηση. Η διαμόρφωση του χείλους και της βάσης και η επικόλληση της λαβής γινόταν ενόσω περιστρέφονταν με τη βοήθεια μεταλλικής ράβδου προσωρινά προσκολλημένης στη βάση τους.

Το αγγείο από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από γαλαζοπράσινο γυαλί.

¹⁴⁶⁶ Barkóczy 1988, σ. 168 αρ. 395, πίν. XXXVI, XCIV, άγνωστης προέλευσης αγγείο που χρονολογείται με βάση ανάλογα.

¹⁴⁶⁷ Τύπος 70, αγγείο MΘ 3760.

¹⁴⁶⁸ Βλ. Κεφάλαιο προελεύσεων «Προέκταση οδού Αγίου Δημητρίου, 1960».

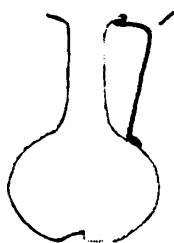
Το χρώμα και η υφή του γυαλιού από το οποίο είναι κατασκευασμένο, σε συνδυασμό με την τεχνική κατασκευής του εντάσσουν το αγγείο στην παραγωγή του 4^{ου} αι. Παρόμοια αγγεία εντοπίστηκαν στη Βουδαπέστη¹⁴⁶⁹, στην Kisàgràs¹⁴⁷⁰ και στην Aquincum¹⁴⁷¹ και χρονολογούνται στον 4^ο αι.

82. Οινοχόες σφαιρικές, χωρίς χείλος, με δακτυλιόσχημο χείλος

(Α/Α καταλόγου 407)

BY 310/2

(Πίνακας 38)

82

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον σχεδόν οριζόντιο, έσω αναδιπλωμένο, λαιμό μακρύ κυλινδρικό, σώμα σφαιρικό, βάση αδιαμόρφωτη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Κατακόρυφη ταινιωτή λαβή ξεκινά από τον ώμο και απολήγει στο χείλος σχηματίζοντας οξεία γωνία. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15 εκ.

Το αγγείο έχει κατασκευαστεί με ελεύθερη εμφύσηση, το χείλος έχει διαμορφωθεί αφού το αγγείο είχε αποκολληθεί από την υαλουργική κάνη και ενόσω ήταν εξαρτημένο από μεταλλική ράβδο προσωρινά κολλημένη στο κέντρο της βάσης του. Τέλος, προστέθηκε η λαβή, η οποία έχει κατασκευαστεί ακουμπώντας, με τη βοήθεια ράβδου, ταινιωτό έλασμα γυαλιού στον ώμο του αγγείου και τραβώντας το προς τα πάνω προκειμένου να καμφθεί κατάλληλα ώστε να καταλήξει στο χείλος.

Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

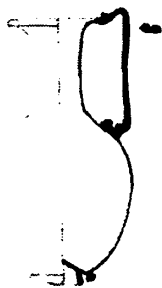
Ανάλογο εύρημα δεν έχει εντοπιστεί, ωστόσο το ίδιο αγγείο, καθώς βρέθηκε σε τάφο που χρησιμοποιήθηκε από τα τέλη του 3^{ου} μέχρι τα τέλη του 4^{ου} αι., χρονολογείται με τη βοήθεια των συνευρημάτων στο παραπάνω πλαίσιο¹⁴⁷².

83. Οινοχόες ωσειδείς, λείες, Isings τύπος 120a

(Α/Α καταλόγου 408-409)

BY 317/3, BY 317/9

(Πίνακες 38-39)

83

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν έξω νεύον χείλος δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο, λαιμό κυλινδρικό, σώμα ωσειδές, βάση δακτυλιόσχημη συμφυή. Από τον ώμο ξεκινά λεία ταινιωτή λαβή που συνεχίζει κατακόρυφη, σχηματίζει οξεία γωνία και προσκολλάται στο χείλος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 14 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, στη συνέχεια μεταφορά του αγγείου σε ράβδο που την επικολλούσαν στον πυθμένα, διαμόρφωση του χείλους και της βάσης, και επικόλληση της λαβής.

Τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο πρασινωπό και πλήρως αποχρωματισμένο γυαλί.

Τα αγγεία αποτελούν παραλλαγή τύπου γνωστού στη Δύση ήδη από τον όψιμο 2^ο και 3^ο αι.¹⁴⁷³ Κατά τον 4^ο αι. όμοια αγγεία ήσαν σε χρήση τόσο στη Δύση¹⁴⁷⁴, όσο και στα Βαλκάνια¹⁴⁷⁵.

¹⁴⁶⁹ Barkóczy 1996, αρ. 307, σ. 97, πίν. XXIX, LXVII, άγνωστης προέλευσης αγγείο που φυλάσσεται στο Μουσείο Πλαστικών Τεχνών στη Βουδαπέστη και χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο αι.

¹⁴⁷⁰ Barkóczy 1988, σ. 189 αρ. 462, πίν. XLVI, CI, αγγείο που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη 4^{ου} -αρχές 5^{ου} αι.

¹⁴⁷¹ Barkóczy 1988, σ. 189 αρ. 464, πίν. XLVI, αγγείο που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹⁴⁷² Μακροπούλου 2006, από καλυβίτη τάφο που χρονολογείται με τη βοήθεια των κεραμικών ευρημάτων μεταξύ του τέλους του 3^{ου} και του τέλους του 4^{ου} αι.

¹⁴⁷³ Price, Cottam 1998, σ. 161-162, εικ. 71^a, τύπος που χρονολογείται στον όψιμο 2^ο-3^ο αι.

¹⁴⁷⁴ Isings 1957, τύπος 120a, σ. 149-150, όπου και ανάλογα ευρήματα.

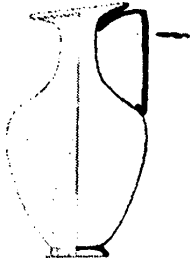
Σύμφωνα με τα ανασκαφικά τους δεδομένα τα αγγεία χρονολογούνται το ΒΥ 317/3 στον 4^ο αι.¹⁴⁷⁶ και το ΒΥ 317/9 στο α' μισό του 4^{ου} αι.¹⁴⁷⁷, αντίστοιχα.

84. Οινοχόες ωοειδείς, με πλάγιες νευρώσεις, Isings τύπος 120b

(Α/Α καταλόγου 410-411)

MΘ 542, MΘ 20923

(Πίνακας 39)

84

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν έξω νεύον, σχεδόν οριζόντιο, δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο χείλος, λαιμό κυλινδρικό, σώμα ωοειδές, βάση δακτυλιόσχημη υψηλή, που διατηρεί ίχνη πλάγιων επιπέσεων και πυθμένα επίπεδο. Τριταινιωτή λαβή ξεκινά από το ύψος των ώμων, ανεβαίνει κατακόρυφα και σχηματίζοντας οξεία γωνία, προσκολλάται κάτω από το χείλος. Παχιά ίνα γυαλιού περιτρέχει το κάτω μέρος του χείλους. Το σώμα, στο τμήμα κάτω από τους ώμους, διατηρεί πλάγιες αβαθείς νευρώσεις. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 19 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με αρχική εμφύσηση σε μικρή ραβδωτή μήτρα, και στη συνέχεια με ελεύθερη εμφύσηση, προκειμένου να αποκτήσουν τις πλήρεις διαστάσεις τους. Η διαμόρφωση του χείλους και της βάσης, και η επικόλληση της διακοσμητικής ίνας και της λαβής γινόταν ενόσω περιστρέφονταν με τη βοήθεια μεταλλικής ράβδου προσωρινά προσκολλημένης στο κέντρο της βάσης τους.

Το αγγείο από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από γαλαζοπράσινο γυαλί.

Το χρώμα και η υφή του γυαλιού από το οποίο είναι κατασκευασμένο, σε συνδυασμό με την παχιά ίνα κάτω από το χείλος¹⁴⁷⁸ και τον τρόπο διαμόρφωσης της βάσης¹⁴⁷⁹ εντάσσουν το αγγείο στην παραγωγή του 4^{ου} αι. Ο τύπος εμπίπτει σε γνωστό τύπο από τη Δύση, που χρονολογείται στον 4^ο αι.¹⁴⁸⁰ Ακριβή ανάλογα δεν εντοπίστηκαν εκτός από κάποια πολύ συγγενικά αγγεία από τον Μακρύγυαλο¹⁴⁸¹, την Beška¹⁴⁸², τη Βόννη¹⁴⁸³ και το Mainz¹⁴⁸⁴, και ιδίως από την Trier(Treviri)¹⁴⁸⁵, που χρονολογούνται ανασκαφικά ανάμεσα στα τέλη του 3ου και στον 4ο αι. και κυρίως στο α' μισό του 4ου αι. Το ίδιο το αγγείο δεν μπορεί να χρονολογηθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια καθώς δεν είναι γνωστά τα συνευρήματά του και επομένως, σύμφωνα με τα παραπάνω παράλληλα, χρονολογείται στον 4^ο αι.

Τριφυλλόστομη παραλλαγή

MΘ 542

Το παράδειγμα έχει τριφυλλόσχημο χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση, κοντό λαιμό, σώμα ωοειδές, βάση δακτυλιόσχημη συμφυή και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Λαβή κυκλικής διατομής ξεκινά από το ανώτερο σημείο της κοιλίας και καταλήγει στο χείλος. Το σώμα του αγγείου καλύπτεται από πλάγιες αβαθείς ραβδώσεις.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με αρχική εμφύσηση σε μικρή ραβδωτή μήτρα και στη συνέχεια με ελεύθερη εμφύσηση προκειμένου να αποκτήσει τις τελικές του διαστάσεις. Η βάση του διαμορφώθηκε με αναδίπλωση του κάτω τμήματος του σώματος με τη βοήθεια λαβίδων, ενόσω το αγγείο περιστρεφόταν.

¹⁴⁷⁵ Ružić 1994, σ. 18 αρ. 101, πίν. X/4, εύρημα από το Βελιγράδι(Singidunum) που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} αι.- μέσα του 4^{ου} αι.

¹⁴⁷⁶ Μακροπούλου 2006, λόγω της τυπολογίας του τάφου.

¹⁴⁷⁷ Μακροπούλου 2006, λόγω του κεραμικού συνευρήματος.

¹⁴⁷⁸ Goether-Polaschek 1977, τύπος 124b, σ. 214 αρ. 1303-1304, πίν. 70, τύπος που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

Harden et al 1987, σ. 142-144 αρ. 70-72, οινοχόες που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου} και 4^ο αι.

¹⁴⁷⁹ Goether-Polaschek 1977, τύπος 124b, σ. 214 αρ. 1303, πίν. 70, τύπος που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

¹⁴⁸⁰ Isings 1957, τύπος 120b, σ. 150-151, όπου και ανάλογα ευρήματα του 4^{ου} αι. Μεταξύ των παραδειγμάτων εμφανίζονται και αρκετά κοσμούμενα με πλάγιες νευρώσεις και ορισμένα με την ίδια τεχνική κατασκευής και διακόσμησης της βάσης.

¹⁴⁸¹ Αικ. Δεσποίνη, *ΑΔ* 31, 1976, Χρονικά Β2, σ. 249-250, πίν. 198, από τάφο που χρονολογείται με νομίσματα του Κωνσταντίνου β' (355-361).

¹⁴⁸² Ružić 1994, σ. 18 αρ. 100, πίν. X/3, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι.

¹⁴⁸³ Follmann-Schulz 1988, σ. 63-64 αρ. 199, πίν. 23, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι.

¹⁴⁸⁴ Harter 1999, τύπος G20b, ιδίως το αρ. 924, σ. 139, 273, που χρονολογείται στα τέλη του 3^{ου} και στον 4^ο αι.

¹⁴⁸⁵ Goether-Polaschek 1977, τύπος 124b, σ. 214 αρ. 1303-1304, πίν. 70, τύπος που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

Harden et al 1987, σ. 142-144 αρ. 70-72, οινοχόες που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου} και 4^ο αι.

Αφού προσκολλήθηκε μεταλλική ράβδος στο κέντρο της βάσης του, απελευθερώθηκε το χείλος του από την κάνη, πυρακτώθηκε και στυλώθηκε, και τέλος επικολλήθηκε η λαβή του.

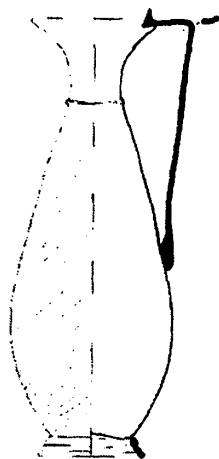
Ακριβή ανάλογα δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν. Ωστόσο, το αγγείο ανήκει σε παραλλαγή τύπου τριφυλλόστομων οينوχών γνωστού από τη Δύση, με πολύ κοντό, σχεδόν αδιόρατο λαιμό, όπως του παραδείγματός μας, που σε κάποιες περιπτώσεις κοσμείται με πλάγιες νευρώσεις στο σώμα¹⁴⁸⁶ και ανάγεται στον όψιμο 4^ο αι.¹⁴⁸⁷ Επίσης, το σχετικά σκουρόχρωμο γυαλί με το οποίο είναι κατασκευασμένο το αγγείο και η τεχνική της κατασκευής του, δηλαδή της αρχικής εμφύσησης σε μήτρα και εν συνεχεία η ολοκλήρωσή του με ελεύθερη εμφύσηση, συνηγορούν υπέρ μιας χρονολόγησης στους όψιμους ρωμαϊκούς χρόνους, γύρω στον 4^ο αι. Το αγγείο δεν διαθέτει ακριβέστερα χρονολογικά στοιχεία, καθώς δεν σώζονται ανασκαφικά στοιχεία των συνθηκών εύρεσής του.

85. Οينوχές ατρακτόσχημες

(Α/Α καταλόγου 412)

ΠΑΜ 47

(Πίνακας 39)

85

Το αγγείο του τύπου έχει χείλος στυλωμένο με πυράκτωση, χοανόσχημο στόμιο, κοντό λαιμό που ορίζεται από επίθετη ίνα, ατρακτόσχημο σώμα, με πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Η βάση είναι επίθετη κωνική. Τριταινιωτή λαβή ξεκινά από το μέσο της κοιλίας και, σχηματίζοντας ορθή γωνία, επικολλάται στο χείλος του αγγείου δημιουργώντας τριγωνική επίστεψη, ενώ ταυτόχρονα απλώνεται και αγκαλιάζει το 1/3 της περιμέτρου του χείλους. Στη βάση της λαβής υπάρχει επικολλημένο μέταλλο με ανάγλυφη λεοντοκεφαλή. Στο σώμα του αγγείου διακρίνονται αβαθείς πλάγιες νευρώσεις. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 28 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο από λαδοπράσινο γυαλί, με αρχική εμφύσηση σε μικρή ραβδωτή μήτρα, προκειμένου να αποτυπωθούν απαλές νευρώσεις στην επιφάνειά του, και στη συνέχεια, με περαιτέρω ελεύθερη εμφύσηση, προκειμένου να αποκτήσει τις τελικές του διαστάσεις. Στη συνέχεια, επικολλήθηκε η υαλουργική κάνη στη βάση του, διαμορφώθηκε το χείλος, επικολλήθηκε η λαβή και το μέταλλο με τη λεοντοκεφαλή, καθώς και η ίνα που κοσμεί το λαιμό. Τέλος,

επικολλήθηκε και διαμορφώθηκε η ίδια η βάση, που αποτελείται από παχύ κορδόνι γυαλιού που περιτυλίχθηκε τρεις φορές και απέκτησε το τελικό κωνικό της σχήμα.

Αγγεία που μοιράζονται όλα τα χαρακτηριστικά του τύπου εντοπίστηκαν στις παρακάτω θέσεις: Παντικάπαιο¹⁴⁸⁸, Κολονράτ¹⁴⁸⁹ και Ισραήλ¹⁴⁹⁰.

Τα επιμέρους στοιχεία του αγγείου όμως είναι αρκετά διαδεδομένα κατά τον 4^ο-5^ο αι. Ειδικότερα: Η αρχική εμφύσηση σε ραβδωτή μήτρα και η ίνα γύρω από το λαιμό καθώς και η τριγωνική επίστεψη της λαβής είναι γνωστά στοιχεία στην παραγωγή του 4^{ου} αι., ιδίως του συροπαλαιστινιακού χώρου¹⁴⁹¹.

Η χαρακτηριστική βάση είναι γνωστή μεταξύ των ευρημάτων του 4^{ου}-5^{ου} αι. τόσο από τη Ρώμη, όσο και από τις Σάρδεις, Ισραήλ και Αίγυπτο¹⁴⁹².

Τα μέταλλα με σχηματοποιημένα θεατρικά προσωπεία ή λεοντοκεφαλές¹⁴⁹³, που επικολλώνται στη βάση της λαβής ή στην κοιλιά αγγείων, επανεμφανίζονται κατά τον 4^ο αι., και αποτελούν άλλο ένα

¹⁴⁸⁶ Goether-Polaschek 1977, αρ. 1345 σ. 224, πίν. 72, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα στο τελευταίο τρίτο του 4^{ου} αι.

¹⁴⁸⁷ Isings 1957, τύπος 124c, σ. 154-155, όπου παρατίθενται παραδείγματα του β' μισού του 4^{ου} και του 5^{ου} αι. Goether-Polaschek 1977, τύπος 132, που χρονολογείται στο τελευταίο τρίτο του 4^{ου} αι. Harter 1999, τύπος G30a, σ. 149, εύρημα του β' μισού του 4^{ου} αι.

¹⁴⁸⁸ Kunina 1997, σ. 208, εικ. 103, 175a,β. Πανομοιότυπο του αγγείου που χρονολογείται στον 4^ο αι. τόσο λόγω του ίδιου του σχήματος και του διακόσμου του, αλλά και λόγω των συνευρημάτων του, που θεωρούνται σίγουρα χρονολογούμενα στον 4^ο αι.

¹⁴⁸⁹ Ružić 1994, σ. 17-18, αρ. 96. Αγγείο όμοιου σχήματος, κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, με εγχάρακτο γεωμετρικό διάκοσμο, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

¹⁴⁹⁰ Israeli 2003, σ. 190 αρ. 224, αγγείο κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, χρονολογούμενο στον 4^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα. Λόγω του χρώματος και του κωμικού προσωπείου που είναι επικολλημένο στη βάση της λαβής, προσγράφεται στην παραγωγή της Αιγύπτου.

¹⁴⁹¹ Harden et al 1987, σ. 147-148 αρ. 75, 76. Israeli 2003, σ. 185, αρ. 220-223 σ. 186-189, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

¹⁴⁹² Harden 1936, σ. 217, αρ. 658, πίν. XIX, επιγραφόμενο ως "solid coil base". Davidson 1952, σ. 99, αρ. 633 πίν. 8, χρονολογήθηκε γενικά στην ρωμαϊκή περίοδο. Sternini 2001, σ. 31, 68-70, αρ. 204-219, όπου παρουσιάζοντας το υλικό που βρέθηκε κάτω από το ναό της Magna Mater αναφέρεται σε πληθώρα αναλόγων ευρημάτων καθώς και παραλλήλων τους τόσο από τη Δύση όσο και από την Ανατολή.

στοιχείο χρονολόγησης. Μετάλλια διαμορφωμένα ως λεοντοκεφαλές εμφανίζονται σε γενέσεις λαβών του 4^{ου} αι. από τις παρακάτω περιοχές και θέσεις: Γερμανία¹⁴⁹⁴, Παντικάπαιο¹⁴⁹⁵, Ptuj(Poetovio) Σλοβενία¹⁴⁹⁶, Βουδαπέστη¹⁴⁹⁷, Παλαιστίνη¹⁴⁹⁸, Φαγιούμ¹⁴⁹⁹, Κάιρο¹⁵⁰⁰ και Κόρινθο¹⁵⁰¹. Από την ίδια περίοδο είναι γνωστό επίσης και παράδειγμα ωσειδούς κυπέλλου από τη Reims¹⁵⁰², τώρα στο Βρετανικό Μουσείο, και ημισφαιρικού σκύφου από το Højvang¹⁵⁰³ της Δανίας που κοσμούνται περιμετρικά με λεοντοκεφαλές¹⁵⁰⁴.

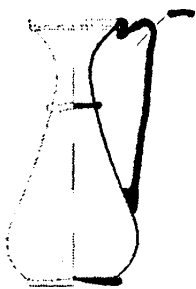
Το αγγείο παρότι δεν διατηρεί επακριβώς τα ανασκαφικά του στοιχεία, προέρχεται από νεκροταφείο που τα ευρήματά του στο σύνολό τους ανάγονται στους όψιμους παλαιοχριστιανικούς χρόνους(4^{ος}-5^{ος} αι.).

86. Οινοχόες απιόσχημες, με πλάγιες νευρώσεις

(Α/Α καταλόγου 413)

BY 253/3

(Πίνακας39)

86

Το αγγείο του τύπου αυτού έχει δακτυλιόσχημο χείλος, έσω αναδιπλωμένο, χρονόσχημο στόμιο, απιόσχημο σώμα και επίθετη δισκοειδή βάση. Κοσμείται γύρω από το χείλος και στο σημείο γέννησης του λαιμού με δύο παχιές ίνες γυαλιού. Η λαβή του είναι ταινιωτή, ξεκινά από το μέσο της κοιλίας και συνεχίζει σχεδόν κατακόρυφα μέχρι το στόμιο όπου αναδιπλώνεται και προσκολλάται στο χείλος. Το σώμα κοσμείται με πλάγιες αβαθείς νευρώσεις, αποτέλεσμα της τεχνικής με την οποία μορφοποιήθηκε. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 20 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με αρχική εμφύσηση σε μικρή ραβδωτή μήτρα, εν συνεχεία με ελεύθερη εμφύσηση προκειμένου να μορφοποιηθεί το σώμα, επικόλληση της βάσης, μεταφορά του αγγείου σε ράβδο επικολλημένη στο κέντρο της βάσης, διαμόρφωση του χείλους και επικόλληση των διακοσμητικών ινών και της λαβής.

Το αγγείο και η βάση είναι κατασκευασμένα από κιτρινωπό γυαλί ενώ η λαβή και οι δύο διακοσμητικές ίνες από λαδοπράσινο γυαλί.

¹⁴⁹³ Ανάλογο εύρημα εντοπίστηκε σε αδημοσίευτη ανασκαφή της τάφρου του δυτικού τείχους της Θεσσαλονίκης από σημείο που δεν παρείχε δυνατότητα ακριβούς χρονολόγησης.

¹⁴⁹⁴ Kisa 1908, τ. I, εικ. 93 στη σ. 187. Άλλοτε ανήκε στην συλλογή vom Rath. Το αγγείο είναι όμοιο στο σχήμα και στο διάκοσμο με το εξεταζόμενο και σύμφωνα με τον Hayes είναι πιθανώς ανατολικής προέλευσης.

¹⁴⁹⁵ Kunina 1997, σ. 208, εικ. 103, 175a,β. Το αγγείο χρονολογείται στον 4^ο αι., τόσο λόγω των πλάγιων νευρώσεων που το κοσμούν αλλά και λόγω του γυάλινου συνευρήματός του.

¹⁴⁹⁶ Šubic 1974, αρ. 69 σ. 48, πίν. I,7. Το αγγείο χρονολογείται από τη συγγραφέα λανθασμένα στον 1^ο αι. επειδή συγκρίνεται με μετάλλια που απεικονίζουν γυναικεία πρόσωπα.

¹⁴⁹⁷ Barkóczy 1996, σ. 104-105 αρ. κατ. 335, πίν. XXXIII, LXX. Άχρωμο πρασινωπό, άγνωστης προέλευσης, προερχόμενο από κληροδότημα. Παραπέμποντας λανθασμένα στο προσώπειο από το Stein ο ερευνητής χρονολογεί το εύρημα στον 1^ο-2^ο αι.

¹⁴⁹⁸ Hayes 1975, αρ. 606 σ. 144, πίν. 37. Μετάλλιο με λεοντοκεφαλή πιθανώς από την Παλαιστίνη.

¹⁴⁹⁹ Hayes 1975, αρ. 605 σ. 144, πίν. 37. Μετάλλιο με λεοντοκεφαλή από αγγείο με απαλές πλάγιες νευρώσεις του σώματος, το οποίο συγκρίθηκε από τον Hayes με το εύρημά μας.

¹⁵⁰⁰ Edgar 1905, αρ. 32762-70 σ. 77-78, πίν. X. Στο μουσείο του Κάιρου φυλάσσονται τρία μετάλλια με κωμικά προσώπεια (32762-32765), ένα με λεοντοκεφαλή (32768) και ένα με γυναικείο πρόσωπο(32766), όλα φτιαγμένα από πράσινο διαφανές γυαλί.

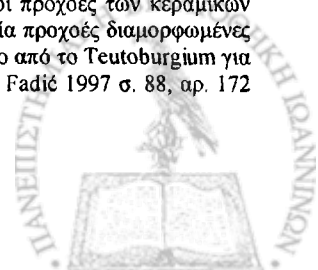
Τέλος, στο ίδιο μουσείο φυλάσσεται και ένα λευκό αδιαφανές μετάλλιο (32767) με παράσταση κεφαλής που είναι επικολλημένο σε μελανό υπόστρωμα. Το αντικείμενο δεν είναι σαφές αν ήταν προσκολλημένο σε αγγείο ή εξαρχής κατασκευάστηκε για αυτόνομη χρήση ως περιάπτο. Μοιάζει πιθανότερο τα αντικείμενα να μη συνανήκουν χρονολογικά και να αντιπροσωπεύουν την παραγωγή και του 1^{ου} και του 4^{ου} αι.

¹⁵⁰¹ Davidson 1952, αρ. 618 σ. 98, πίν. 54. Μετάλλιο με λεοντοκεφαλή. Βρέθηκε σε στρώμα που χρονολογείται γενικά στη ρωμαϊκή περίοδο.

¹⁵⁰² Isings 1964, σ. 60, φωτ. 2.

¹⁵⁰³ Isings 1964, σ. 61, φωτ. 3-4. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα τα λιοντάρια έχουν σχεδόν εντελώς κλειστό το στόμα, όπως αυτό της Βουδαπέστης, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα γνωστά παραδείγματα που παριστάνονται με ανοικτό το στόμα.

¹⁵⁰⁴ Isings 1957, τύπος 131 σ. 160. Isings 1964, σ. 59-63. Ο περιμετρικός διάκοσμος με λεοντοκεφαλές, κατά πάσα πιθανότητα, προέρχεται από τον διάκοσμο κεραμικών αγγείων terra sigillata και terra nigra του 2^{ου}-3^{ου} αι. Επίσης, οι προχόες των κεραμικών ιγδίων τύπου Dragendorff 45, συχνά είναι διαμορφωμένες ως λεοντοκεφαλές. Άλλωστε, στη μεταλλοτεχνία προχόες διαμορφωμένες ως λεοντοκεφαλές είναι γνωστές ήδη από τα Ελληνιστικά χρόνια. Στην κατηγορία αυτή ανήκει και κύπελλο από το Teutoburgium για το οποίο έχει πιθανολογηθεί ότι ανήκει στον 3^ο αι., βλ. Saranović Svetek 1986, σ. 60 αρ. 32, πίν. II,2 και Fadić 1997 σ. 88, αρ. 172 στη σ. 182.

Ακριβές ανάλογό του δεν εντοπίστηκε. Είναι πολύ συγγενές προς τον τύπο 121b της Isings, του όψιμου 3^{ου}-όψιμου 4^{ου} αι.¹⁵⁰⁵ Επίσης, το ίδιο απιόσχημο σώμα, με διαφορετική βάση όμως, εμφανίζεται και σε αγγείο από το Παντικάπαιο¹⁵⁰⁶, καθώς επίσης και στα παραδείγματα του τύπου 87, που χρονολογούνται στον 4ο-5ο αι. Επίσης, η τεχνική κατασκευής του με αρχική εμφύσηση σε μήτρα για απόκτηση πλαστικών ραβδώσεων στην επιφάνειά του, οι ίνες που κοσμούν τον λαιμό και το χείλος του¹⁵⁰⁷, το χρώμα και η υφή του γυαλιού¹⁵⁰⁸ από το οποίο είναι κατασκευασμένο συνάδουν με μια χρονολόγηση στον 4ο-5ο αι.

Το ίδιο το αγγείο προέρχεται από νεκροταφείο του 4^{ου} αι. Ο συγκεκριμένος τάφος ανήκε στη νεώτερη φάση τάφων και συνοδευόταν από κεραμικό μόνωτο ατρακτόσχημο αγγείο που είναι γνωστό και από άλλες ταφές του δυτικού νεκροταφείου, που επίσης χρονολογούνται στον 4^ο αι.¹⁵⁰⁹ Τα παραπάνω στοιχεία δικαιολογούν τη χρονολόγηση του αγγείου στον, πιθανώς προχωρημένο, 4^ο αι.

87. Οινοχόες απιόσχημες, λείες

(A/A καταλόγου 414)

BY 319/3

(Πίνακας 39)

87

Το αγγείο του τύπου αυτού είναι το μόνο σωζόμενο από ανασκαφές της πόλης. Το έξω νεύον χείλος είναι λειασμένο με τριβή, ο λαιμός κοντός χοανοσχημος και το σώμα απιόσχημο. Κυλινδρικής διατομής λαβή ξεκινά από το λαιμό σχηματίζοντας ορθή γωνία σε σχέση με αυτόν, αναδιπλώνεται σχηματίζοντας έντονο σημείο συγκράτησης του αντίχειρα, καμπυλώνει και κολλά ψηλά στο σώμα, στο οποίο και εκτείνεται σχεδόν μέχρι τη βάση του αγγείου, κοσμημένη με παράλληλες μεταξύ τους, οριζόντιες εμπιέσεις που της προσδίδουν χαρακτηριστική πτυχωτή όψη. Η κωνική, δακτυλιόσχημη, επιθετη βάση διαμορφώνεται από παχιά ίνα γυαλιού που έχει περιστραφεί τέσσερις φορές. Το σώμα του αγγείου είναι φτιαγμένο από σκούρο μπλε γυαλί ενώ η βάση και η λαβή από σκουροπράσινο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 21 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, η βάση και η λαβή έχουν προστεθεί ενόσω το θερμό σώμα του αγγείου βρισκόταν στην υαλοφυρτική κάνη. Το χείλος έχει αποκοπεί και έχει υποστεί ελαφρά στίλβωση εν ψυχρώ, μετά την ανόπτησή του.

Το αγγείο είναι πανομοιότυπο στη μορφή και στις διαστάσεις με ένα από το Corning Museum of Glass¹⁵¹⁰, ένα από το Israel Museum στην Ιερουσαλήμ¹⁵¹¹ και ένα από το μουσείο Miho Ιαπωνίας¹⁵¹² που μαζί με μερικά ακόμη αγγεία αποτελούν μια ομάδα, που κατά πάσα πιθανότητα κατασκευάστηκαν στο ίδιο εργαστήριο. Εκτός από το αγγείο στο Corning, όμοια παραδείγματα φυλάσσονται στο Newark¹⁵¹³, στο Toledo¹⁵¹⁴, και στην Kassel¹⁵¹⁵. Ένα όμοιο κανάτι με επίθετο κωμικό προσωπείο στην κοιλιά φυλάσσεται στη Βοστώνη¹⁵¹⁶. Ακόμη, όμοια αγγεία με κάθετες νευρώσεις στο σώμα φυλάσσονται στο Βερολίνο¹⁵¹⁷, στην Κολωνία¹⁵¹⁸ και στο Corning¹⁵¹⁹. Με πλάγιες νευρώσεις κοσμεύεται σφαιρικό αγγείο της ομάδας στην

¹⁵⁰⁵ Isings 1957, τύπος 121b, σ. 152, με αρκετά παραδείγματα από δυτικές νεκροπόλεις που χρονολογούνται ανάμεσα στα τέλη του 3^{ου} και στα τέλη του 4^{ου} αι.

¹⁵⁰⁶ Kunina 1997, αρ. 399, σ. 321-322, που χρονολογείται ανασκαφικά στις αρχές του 5^{ου} αι. και προγράφεται σε συριακό εργαστήριο.

¹⁵⁰⁷ Harden et al 1987, σ. 142-144 αρ. 70-72, οινοχόες που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου} και 4^ο αι.

¹⁵⁰⁸ Harden et al 1987, σ. 146, αρ. 74. Οινοχόη του 4^{ου} αι., διαφορετικού σχήματος, στην οποία εμφανίζεται ο ίδιος συνδυασμός χρωμάτων.

¹⁵⁰⁹ Αδημοσίευτο υλικό στην αίθουσα την μόνιμης έκθεσης του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού Από τα Ηλύσια Πεδία στο Χριστιανικό Παράδεισο. Δύο παραδείγματα στον κιβωτιόσχημο τάφο του 4^{ου} αι., που εκτίθεται ως υπόδειγμα του τύπου, και άλλα παραδείγματα στις προθήκες με την τυπολογία κεραμικών ταφικών αγγείων.

¹⁵¹⁰ Whitehouse 2001, σ. 182, αρ. 724.

¹⁵¹¹ Israeli 2003, σ. 191, αρ. 225, έγχρωμος πίν. στη σ. 153.

¹⁵¹² Goldstein 2001, σ. 114, 207, αρ. kat. 165.

¹⁵¹³ Auth 1976, σ. 109, αρ. 127.

¹⁵¹⁴ TMA, Art in Glass 1969, πίν. στη σ. 31.

¹⁵¹⁵ Boosen 1984, αρ. 40, έγχρωμος πίν. III.

¹⁵¹⁶ Saldern 1968, σ. 93, πίν. 55.

¹⁵¹⁷ Platz Horster 1976, αρ. 79, σ. 48.

¹⁵¹⁸ La Baume 1973, πίν. 39, D95.

¹⁵¹⁹ Whitehouse 2001, σ. 121, αρ. 623.

Ιερουσαλήμ¹⁵²⁰. Ακόμη, αγγεία διαμορφωμένα σε μορφή κεφαλιού φυλάσσονται στο Βερολίνο¹⁵²¹ και στο Corning¹⁵²².

Η χρήση γυαλιού διαφορετικού χρώματος για τη δημιουργία του σώματος και διαφορετικού για τη βάση και τη λαβή απαντά εκτός από το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης, στα ευρήματα από την Καρανίδα¹⁵²³ και από την Kassel¹⁵²⁴.

Τα αγγεία της ομάδας αυτής, παρότι έχουν βρεθεί σε πολύ απομακρυσμένες μεταξύ τους περιοχές, μοιράζονται ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά: Τα περισσότερα είναι φτιαγμένα από κυανό γυαλί αν και είναι γνωστά και παραδείγματα ιώδους χρώματος¹⁵²⁵. Η βάση δημιουργείται από ράβδο γυαλιού που περιστρέφεται γύρω από τη βάση του αγγείου, ενώ αυτό βρίσκεται ακόμη στην κώνη, τρεις ή τέσσερις φορές, διαμορφώνοντάς την σχετικά ψηλή και ανάγλυφη. Ακόμη, το χείλος των αγγείων είναι άπεργο ή λειασμένο με τριβή και ο λαιμός κωνικός. Η λαβή των αγγείων, δημιουργεί οξεία γωνία με τονισμένο το σημείο αναδίπλωσης, κοσμείται με χαρακτηριστικές επιπλοκές στο κάτω τμήμα της και φτάνει μέχρι χαμηλά στο σώμα, ακουμπώντας σχεδόν στη βάση. Τα περισσότερα δείγματα της ομάδας είναι κατασκευασμένα με εμφύσηση σε μήτρα.

Η ομάδα αυτή αγγείων έχει προσγραφεί στην παραγωγή κάποιου ανατολικού εργαστηρίου του 4^{ου} αι. από παλιά, χωρίς να υπάρχουν συγκεκριμένα ανασκαφικά στοιχεία¹⁵²⁶. Ανασκαφικά ευρήματα παρόμοιων βάσεων, που θεωρούνται ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου εργαστηρίου, ήταν γνωστά από την Κόρινθο¹⁵²⁷, την Αίγυπτο¹⁵²⁸, χωρίς όμως ακριβή χρονολογικά στοιχεία. Η ύστερη αυτή χρονολόγηση επιβεβαιώθηκε τελικά από ευρήματα του 4^{ου}-5^{ου} αι. από την Καρχηδόνα¹⁵²⁹, τη Ρώμη και αλλού¹⁵³⁰. Ακόμη περισσότερο διασφαλίζεται η όψιμη αυτή χρονολόγηση με την ανεύρεση θραυσμάτων αγγείου του τύπου στη βασιλική του Σωλήνος στην Κασσάνδρα Χαλκιδικής¹⁵³¹.

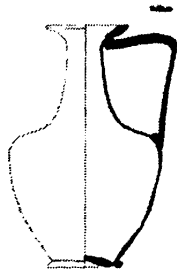
Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται στον 4^ο αι., λόγω του κεραμικού συνευρήματός του, αλλά και του τύπου του τάφου στον οποίον ανακαλύφθηκε.¹⁵³²

88. Οινοχόες ανεστραμμένες κολουροκωνικές, ραδινές, συνεχούς περιγράμματος

(A/A καταλόγου 415)

BY 244/1

(Πίνακες 39-40)

88

Το παράδειγμα του τύπου αυτού έχει χείλος έξω νεύον, δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο, λαιμό κυλινδρικό με μείωση προς το χείλος. Σώμα ανεστραμμένο κολουροκωνικό με οριζόντιο ώμο. Βάση επίθετη, δακτυλιόσχημη. Κάθετη, ελαφρά αποκλίνουσα από το σώμα, τριταινωτή λαβή ξεκινά από τον ώμο σχηματίζει ορθή γωνία και προσκολλάται κάτω από το χείλος του αγγείου. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 16 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, άχρωμο πρασινωπό γυαλιού. Ενόςω ακόμη η वालουρική κώνη βρισκόταν στα χείλη του αγγείου επικολλήθηκε και διαμορφώθηκε η βάση. Στη συνέχεια ακολούθησε

¹⁵²⁰ Israeli 2003, σ. 192, αρ. 225, έγχρωμος πίν. στη σ. 153.

¹⁵²¹ Greifenhagen 1962, σ. 64, αρ. 9 και Platz Horster 1976, αρ. 70, σ. 45.

¹⁵²² Whitehouse 2001, σ. 74-75, αρ. 548.

¹⁵²³ Harden 1936, αρ. 658. Κίτρινο σώμα με αχνοπράσινη βάση.

¹⁵²⁴ Boosen 1984, αρ. 40. Σώμα κυανό, λαβή και βάση αχνογάλαζες.

¹⁵²⁵ Stern 1995, σ. 162, σ. 241-242. Whitehouse 2001, σ. 127-129, αρ. 633.

¹⁵²⁶ Glass from the Ancient World 1957, σ. 141. Whitehouse 1997b, σ. 367-375.

¹⁵²⁷ Davidson 1952, σ. 99, αρ. 633 πίν. 8, χρονολογήθηκε γενικά στην ρωμαϊκή περίοδο.

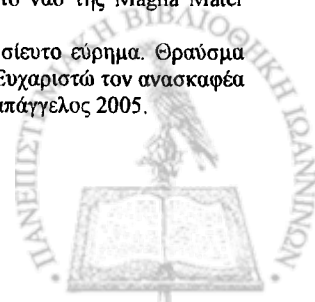
¹⁵²⁸ Harden 1936, σ. 217, αρ. 658, πίν. XIX, επιγραφόμενο ως "solid coil base".

¹⁵²⁹ Sternini 1998, σ. 140-141, αρ. 58-62. Τα θραύσματα χρονολογούνται γενικά, με βάση τη μεταξύ τους σχέση και με τα ανάλογά τους, μεταξύ των μέσων του 4^{ου} και τον 5^ο αι.

¹⁵³⁰ Sternini 2001, σ. 31, 68-70, αρ. 204-219. Όπου παρουσιάζοντας το υλικό που βρέθηκε κάτω από το ναό της Magna Mater αναφέρεται σε πληθώρα αναλόγων ευρημάτων τόσο από τη Δύση όσο και από την Ανατολή.

¹⁵³¹ Πρόκειται για ναό που η περίοδος λειτουργίας του χρονολογείται μεταξύ του 4^{ου} και 6^{ου} αι., Αδημοσίευτο εύρημα. Θραύσμα άπεργου χείλους, σώματος με κατακάρυφες ραβδώσεις και θραύσμα πτυχωτής λαβής, όλα μπλε χρώματος. Ευχαριστώ τον ανασκαφέα της βασιλικής κ. Ι. Παπάγγελο για την άδεια να εξετάσω το υλικό της ανασκαφής. Για την ανασκαφή βλ. Παπάγγελος 2005.

¹⁵³² Μακροπούλου 2006.

μεταφορά του αγγείου σε ράβδο επικολλημένη στη βάση, διαμόρφωση του χείλους και επικόλληση της λαβής.

Το αγγείο μπορεί ίσως να θεωρηθεί ότι αποτελεί μεγάλο μεγέθους παραλλαγή τύπου, γνωστού κυρίως από δυτικά παραδείγματα, του 4^{ου} αι.¹⁵³³ Το μόνο πραγματικά ανάλογο του τύπου προέρχεται από την Παννονία¹⁵³⁴ και χρονολογείται στο α' μισό του 4^{ου} αι. ενώ το ίδιο το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται ανασκαφικά γενικώς στον 3^ο-4^ο αι.¹⁵³⁵

89. Οινοχόες ανεστραμμένες κολουροκωνικές, ραδινές, με ώμο

(A/A καταλόγου 416-417)

MΘ 7229, MΘ 11531

(Πίνακες 39-40)

89

Τα αγγεία του τύπου έχουν έξω νεύον χείλος στυλβωμένο με πυράκτωση, λαιμό κυλινδρικό που μειώνεται προς τα πάνω, σώμα ανεστραμμένο κολουροκωνικό, βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη, πυθμένα ομφαλωτό. Ταινιωτή λαβή ξεκινά από το ύψος των ώμων συνεχίζει κατακόρυφα δημιουργεί αμβλεία γωνία και προσκολλάται κάτω από το χείλος, δημιουργώντας αναδίπλωση που σε μία περίπτωση διαμορφώνει σημείο συγκράτησης του αντίχειρα. Τα αγγεία κοσμούνται με πλαστική ίνα που περιτρέχει το σώμα τους στους ώμους ή και χαμηλότερα προς τη βάση του, καθώς και κάτω από το χείλος τους. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 18 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση και κυλινδισμό της φούσκας υπό κλίση. Αφού προσκολλούσαν το αγγείο σε μεταλλική ράβδο στη βάση του, γινόταν η διαμόρφωση του χείλους, η περιέλιξη των διακοσμητικών ινών και τέλος, η επικόλληση της λαβής.

Τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

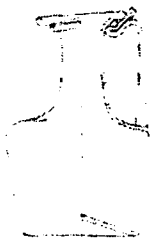
Ακριβή ανάλογα των οινοχοών δεν εντοπίστηκαν. Ωστόσο, η διακόσμηση με πλαστική ίνα και ιδίως κάτω από το χείλος συνηθίζεται κατά τον 3^ο και ιδίως κατά τον 4^ο αι., εποχή κατά την οποία οι γυάλινες οινοχόες αποτελούν σύνθητες ταφικό εύρημα στη Θεσσαλονίκη. Για το ένα τουλάχιστον παράδειγμα υπάρχει σοβαρή πιθανότητα να συνοδευόταν από ατρακτόσχημο μυροδοχείο (τύπου 147α), που επίσης χρονολογείται γύρω στον 4^ο αι.

90. Οινοχόες ανεστραμμένες κολουροκωνικές, πεπιεσμένες, με αδιαμόρφωτη βάση

(A/A καταλόγου 418)

MΘ 5471

(Πίνακας 40)

90

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν οριζόντιο χείλος δακτυλιόσχημο, έσω αναδίπλωμένο, λαιμό κοντό κυλινδρικό, σώμα κοντό, ανεστραμμένο κολουροκωνικό, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 18 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν πιθανώς με εμφύσηση σε μήτρα αλλά σχεδόν εξίσου πιθανό είναι το να διαμορφωνόταν το σώμα με κυλινδισμό της φούσκας υπό κλίση. Αφού προσκολλούσαν το αγγείο σε ράβδο στο κέντρο της βάσης του γινόταν η διαμόρφωση του χείλους και η επικόλληση της λαβής.

Το αγγείο από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Αγγεία μόνωτα με κωνικό σώμα, που αποτελούν ανάλογα του τύπου, είναι γνωστά από το Kisárpás¹⁵³⁶ και τη Duklja(Doclea)¹⁵³⁷, και ανάγονται στον 4^ο-5^ο αι. Πρόκειται για κοντή παραλλαγή του

¹⁵³³ Isings 1957, τύπος 121a σ. 152.

¹⁵³⁴ Šaranović-Svetek 1986, αρ. 55, σ. 21, 61 πίν. VI/1, XVIII/5, εύρημα από τη θέση Brest κοντά στη Beška, που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι.

¹⁵³⁵ Ναλπάντης 2003, σ. 61-62, 127-128, σχ. 30, πίν. 43, με πιθανή χρονολόγηση τον 4ο αι

¹⁵³⁶ Barkóczy 1988, σ. 153 αρ. 458, πίν. XLV, CI, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 4^{ου} αρχές 5^{ου} αι.

¹⁵³⁷ Cermanović et al. 1975, σ. 157-158, τύπος II/2^A, με τέσσερα παραδείγματα από τάφους του β' τέταρτου του 4^{ου} αι.

τύπου 126 της ταξινόμησης της Isings¹⁵³⁸. Επίσης, το σχήμα τους είναι συγγενικό με τα κυλινδρικά φουσητά σε μήτρα μόνωτα αγγεία που είναι του συρμού την περίοδο αυτή τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή¹⁵³⁹.

Το αγγείο από τη Θεσσαλονίκη, σύμφωνα με τα γυάλινα συνευρήματά του, πρέπει να ανήκει σε ταφή του 4^{ου} αι.¹⁵⁴⁰

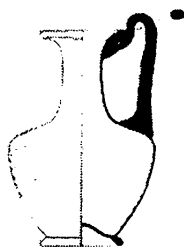
91. Οινοχόες ανεστραμμένες κολουροκωνικές, πεπιεσμένες, με δακτυλιόσχημη βάση.

Αρχικής εμφύσησης σε μήτρα

(A/A καταλόγου 419)

BY 309/7

(Πίνακας 40)

91

Το χείλος του αγγείου είναι έξω νεύον δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο, ο λαιμός κυλινδρικός που στενεύει προς το χείλος, το σώμα ανεστραμμένο κολουροκωνικό με οριζόντιους ώμους, η βάση χαμηλή δακτυλιόσχημη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Λαβή κυλινδρικής διατομής ξεκινά από το ύψος των ώμων, συνεχίζει κατακόρυφα ξεπερνώντας το ύψος των χειλέων, δημιουργεί οξεία γωνία και προσκολλάται κάτω από το χείλος. Το σώμα κοσμεύεται με πλάγιες αβαθείς νευρώσεις. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 16 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με αρχική εμφύσηση σε μικρή ραβδωτή μήτρα, και στη συνέχεια με ελεύθερη εμφύσηση προκειμένου να αποκτήσουν τις πλήρεις διαστάσεις τους. Η διαμόρφωση του χείλους και της βάσης, και η επικόλληση της λαβής γινόταν ενόσω ήσαν προσκολλημένη μετάλλινη ράβδος στον πυθμένα τους, που επέτρεπε την απρόσκοπτη περιστροφή τους.

Ακριβή ανάλογα του τύπου δεν εντοπίστηκαν. Ωστόσο, η κατασκευαστική τεχνική, με αρχική εμφύσηση σε ραβδωτή μήτρα και εν συνεχεία ελεύθερη εμφύσηση και διαμόρφωση συνηθίζεται κατά τον 4^ο αι., εποχή κατά την οποία οι γυάλινες οινοχόες αποτελούν σύνθητες ταφικό εύρημα στη Θεσσαλονίκη. Ακόμη, η υφή και το λαδοπράσινο χρώμα του γυαλιού από το οποίο είναι κατασκευασμένο δεν απαντά κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, ενώ αντίθετα είναι συνήθης κατά τον 4^ο αι. Τέλος, και η ανασκαφική μαρτυρία χρονολογεί το μόνο εύρημα του τύπου γύρω στον 4^ο αι. συνάδοντας και με τα τεχνολογικά και κατασκευαστικά στοιχεία του αγγείου¹⁵⁴¹.

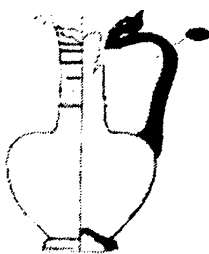
92. Οινοχόες ανεστραμμένες κολουροκωνικές, πεπιεσμένες, με δακτυλιόσχημη βάση.

Ελεύθερης εμφύσησης

(A/A καταλόγου 420)

BY 309/4

(Πίνακας 40)

92

Το χείλος του αγγείου είναι έξω νεύον δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο, ο λαιμός κυλινδρικός, το σώμα ανεστραμμένο κολουροκωνικό με οριζόντιους ώμους, η βάση αρκετά ψηλή, δακτυλιόσχημη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Λαβή κυλινδρικής διατομής, ελαφρά πεπλατυσμένη, ξεκινά από το ύψος των ώμων, αποκλίνει ελαφρά από το σώμα και προσκολλάται αναδιπλούμενη κάτω από το χείλος. Γύρω από το λαιμό περιτυλίγεται λεπτή ίνα γυαλιού. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 13 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση. Ενόσω ακόμη η υαλοργική κίνη ρισκόταν στα χείλη του αγγείου επικολλήθηκε και διαμορφώθηκε η βάση. Στη συνέχεια ακολούθησε μεταφορά του αγγείου σε ράβδο επικολλημένη στη βάση, διαμόρφωση του χείλους, περιέλιξη της ίνας γύρω από το λαιμό και τέλος, επικόλληση της λαβής.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο από πρασινωπό γυαλί.

¹⁵³⁸ Isings 1957, τύπος 126 σ. 156-157, με ανάλογα ευρήματα που χρονολογούνται στον 4^ο αι.

¹⁵³⁹ Τύπος 95.

¹⁵⁴⁰ Αποκαλύφθηκε σε σαρκοφάγο μαζί με αγγεία τύπων 12γ, 52α, 61, 90 και 103.

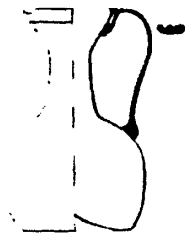
¹⁵⁴¹ Μακροπούλου 2006. Πρόκειται για χώρο του νεκροταφείου που η χρήση του ανάγεται γύρω στον 4^ο αι.

Το αγγείο ανήκει σε σχετικά γνωστό, κυρίως από τη Δύση, τύπο οينوχών που χρονολογείται στον 4^ο αι.¹⁵⁴² Το ίδιο το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται ανασκαφικά στο α' ήμισυ 4^{ου} αι.¹⁵⁴³

93. Οينوχές ημισφαιρικές

(A/A καταλόγου 421-423)
BY 109, MΘ 1492, MΘ 20910
(Πίνακες 40-41)

93

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν έξω νεύον χείλος, δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο, λαιμό κυλινδρικό που στενεύει προς το χείλος, σώμα ημισφαιρικό, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη και πυθμένα κωνικό. Τριταινιωτή λαβή ξεκινά από το ανώτερο τμήμα της κοιλιάς του αγγείου, συνεχίζει αποκλίνοντας από το σώμα και, δημιουργώντας μεγάλη καμπύλη, προσκολλάται κάτω από το χείλος του αγγείου. Την κάτω επιφάνεια του χείλους περιτρέχει πλαστική ίνα γυαλιού. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 14-16 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση. Η διαμόρφωση του χείλους και της βάσης, η επικόλληση της λαβής και της ίνας γύρω από το λαιμό γίνονταν ενόσω ήσαν προσκολλημένη μετάλλινη ράβδος στον πυθμένα τους, που επέτρεπε την απρόσκοπτη περιστροφή τους.

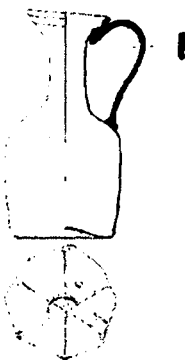
Τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από λαδοπράσινο γυαλί.

Το χρώμα και η υφή του γυαλιού από το οποίο είναι κατασκευασμένα εντάσσουν τα αγγεία στην παραγωγή του 4^{ου} αι., περίπου. Ακριβή δημοσιευμένα¹⁵⁴⁴ παράλληλα δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν, ενώ ένα παρόμοιο από την Έδεσσα επίσης δεν διαθέτει χρονολογικά στοιχεία¹⁵⁴⁵. Τα αγγεία, κρίνοντας από τεχνοτροπικά στοιχεία, όπως η διαμόρφωση του χείλους, της λαβής και των γενικότερων αναλογιών τους, αλλά και από το γυαλί με το οποίο είναι κατασκευασμένα, πρέπει να αποτελούν έργα του ίδιου εργαστηρίου με τις οκτάπλευρες οينوχές. Επίσης, πολύ συγγενικά είναι αγγεία που ανακαλύφθηκαν σε ανασκαφές της Συρίας, που χρονολογούνται μεταξύ του 4^{ου} και 6^{ου} αι.¹⁵⁴⁶, και στο Ισραήλ¹⁵⁴⁷.

Ανασκαφικά στοιχεία διατηρεί μόνο το ένα από τα παραδείγματα, το MΘ 20910, το οποίο προέρχεται από σημείο του νεκροταφείου με όψιμους ρωμαϊκούς ή παλαιοχριστιανικούς τάφους¹⁵⁴⁸.

94. Οينوχές οκτάπλευρες

(A/A καταλόγου 424-425)
MΘ 1491, MΘ 5494
(Πίνακας 41)

94

Τα αγγεία του τύπου αυτού χαρακτηρίζονται από το οκτάπλευρό τους σώμα. Το χείλος τους είναι δακτυλιόσχημο, έξω αναδιπλωμένο, έχουν στόμιο χοανοειδές, λαιμό κυλινδρικό, σώμα οκτάπλευρο, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη. Τριταινιωτή λαβή ξεκινά από τον ώμο και καταλήγει στο στόμιο. Το στόμιο περιτρέχει παχιά ίνα γυαλιού. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 16 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονται με εμφύσηση σε μήτρα. Ο λαιμός, το χείλος και η λαβή διαμορφώνονται με ελεύθερους χειρισμούς. Στον πυθμένα υπάρχει ανάγλυφο διακοσμητικό θέμα που έχει αποτυπωθεί κατά την εμφύσηση στη μήτρα. Πρόκειται για τρεις αλληλοτεταγμένες στο μέσον τους ευθείες, που χωρίζουν τον πυθμένα σε έξι, περίπου ίσα, πεδία.

¹⁵⁴² Isings 1957, τύπος 121a σ. 152, με ανάλογα ευρήματα του 4^{ου} αι.

¹⁵⁴³ Στον τάφο ανακαλύφθηκαν νομίσματα του Κωνσταντίνου Α' και Κωνσταντίνου Β', (329-333) και κεραμικό αγγείο του α' μισού του 4^{ου} αι., βλ. Μακροπούλου 2006.

¹⁵⁴⁴ Αγγείο του τύπου αυτού ανακαλύφθηκε σε καλυβίτη τάφο στη δυτική νεκρόπολη, μαζί με κεραμικά του 4^{ου} αι. Στο συγκεκριμένο σημείο (συμβολή οδών Κολωνιάρη-Γαλανάκη-Παπαθανασίου) δεν εντοπίστηκαν παρά μόνον τάφοι του 4^{ου} αι., ενώ ορισμένοι από τους κτιστούς ξαναχρησιμοποιήθηκαν και στον 5^ο αι. Τελούν υπό δημοσίευση από τον ανασκαφέα Δ. Ναλπάνη τον οποίο και ευχαριστώ για τις σχετικές πληροφορίες.

¹⁵⁴⁵ Α. Χρυσόστομου 2000, σ. 321, πίν. 362, από ταφή με μόνο εύρημα το αγγείο, που χρονολογείται με βάση τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη στον 4^ο-6^ο αι.

¹⁵⁴⁶ Dussart 1998, σ. 178 τύπος BXIV.221, πίν. 74, φωτ. 60.9, ευρήματα από το Μουσείο του Αμμάν, το Kefar' Ara και την Τύρο.

¹⁵⁴⁷ Barag 1970, πίν. 19 πρώτη σειρά, πρώτο από αριστερά αγγείο «2337».

¹⁵⁴⁸ Βλ. κεφάλαιο προελεύσεων ανασκαφή «Ελευθερίας 13, Αμπελόκηποι, 1977». Μάλιστα στον ίδιο τάφο αποκαλύφθηκε και αγγείο τύπου 139.

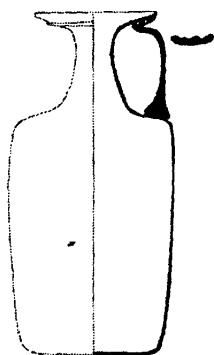

Σε δύο συνεχόμενα πεδία διακρίνονται τα γράμματα Ο και S, που πιθανώς αποτελούν την κατάληξη ανδρικού ονόματος¹⁵⁴⁹.

Είναι κατασκευασμένα από πρασινωπό γυαλί, χωρίς προσμίξεις και φυσαλίδες. Αγγεία όμοια με το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη δεν εντοπίστηκαν. Τα αγγεία, κρίνοντας από τεχνοτροπικά στοιχεία, όπως η διαμόρφωση του χείλους, της λαβής και των γενικότερων αναλογιών τους, αλλά και από το γυαλί με το οποίο είναι κατασκευασμένα, πρέπει να αποτελούν έργα του ίδιου εργαστηρίου με τις ημισφαιρικές οινόχδες του τύπου 93 Παρόμοια ωστόσο αγγεία φυλάσσονται στην Ιερουσαλήμ¹⁵⁵⁰ και σε συλλογή στη Γερμανία¹⁵⁵¹. Στην ίδια όψιμη περίοδο ανάγονται και παρόμοια εξαγωνικά αγγεία από την Παννονία, Beška¹⁵⁵², Čalma κοντά στο Sirmium¹⁵⁵³ και άγνωστης προέλευσης παράδειγμα στο Μουσείο του Novi Sad¹⁵⁵⁴, και την Κολωνία¹⁵⁵⁵. Ακόμη, δεκάπλευρο αγγείο από την Intercisa μοιράζεται όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά του παραδειγματός μας, εκτός από τον αριθμό των εδρών, και ανάγεται επίσης στον 4^ο αιώνα¹⁵⁵⁶. Το ίδιο το αγγείο, παρότι δεν διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία, χάρη σε τεχνικά και τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά, όπως η παχιά ίνα κάτω από το χείλος, αλλά και το ίδιο το γυαλί με το οποίο είναι κατασκευασμένο, χρονολογείται στον 4^ο αι. και παρόλη τη διασπορά των ανάλογων ευρημάτων κυρίως στη Γερμανία και στη Βαλκανική, αποτελεί, πιθανώς, προϊόν της ανατολικής Μεσογείου¹⁵⁵⁷.

95. Οινόχδες κυλινδρικές, Isings τύπος 126

(A/A καταλόγου 426-429)
BY 276/1, BY 317/7, MΘ 5493, ΠΑΜ 80
(Πίνακας 41)

95

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος, σχεδόν οριζόντιο, στυλβωμένο με πυράκτωση, λαιμό κοντό κυλινδρικό, σώμα κυλινδρικό, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη. Πλατιά ταινιωτή, χτενιστή κατακόρυφη λαβή, ενώνει τον ώμο με το χείλος. Πλαστικός δακτύλιος περιτρέχει την κάτω όψη του χείλους. Πολύ συχνά το σώμα κοσμεύεται με ζώνες εγχάρακτου γεωμετρικού διακόσμου, που συνδυάζει στοιχεία αβαθούς εγχάραξης και βαθύτερης κοπής. Την κοιλιά του ενός αγγείου (BY 317/7) κοσμούν δύο ανισομεγέθεις ζώνες, η κατώτερη διπλάσια της ανώτερης, που ορίζονται από διπλή γραμμή. Η ανώτερη γεμίζεται από κατακόρυφες ελλειψοειδείς γλυφές. Η κατώτερη γεμίζεται από διπλή σειρά ρόμβων τους οποίους σχηματίζει διπλή γραμμή. Στο κέντρο κάθε ρόμβου υπάρχει κατακόρυφη ελλειψοειδής γλυφή, ενώ στα τριγωνικά διάχωρα, που σχηματίζονται μεταξύ των άκρων των ρόμβων στις παρυφές της ταινίας, διακρίνεται λεπτή οριζόντια εγχάρακτη γραμμή. Πάνω και κάτω από τις ζώνες αυτές και μέχρι τα πέρατά του, το κυλινδρικό σώμα καλύπτεται από σειρά παράλληλων μεταξύ τους διαγώνιων εγχάραξεων, που σχηματίζουν πλάγια διαγράμμιση. Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη, όπως και η πλειονότητα των σωζόμενων αγγείων, είναι φτιαγμένα από παχύ πρασινωπό γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 19-24 εκ.

¹⁵⁴⁹ Auth 1976, σ. 111 αρ. 129, οκτάπλευρο αγγείο, κάπως πιο λεπτών γραμμών, με το όνομα ΠΡΙΣΚΟΣ περιμετρικά στη βάση του, που χρονολογήθηκε για τεχνοτροπικούς λόγους στον 1^ο-2^ο αι. Όμοιο υπάρχει και σε μουσείο της Ιερουσαλήμ, Lehrer-Jacobson 1986, σ. 62, σύμφωνα με την Israeli 2003, σ. 256.

¹⁵⁵⁰ Israeli 2003, σ. 256 αρ. 330. Οκτάπλευρο ιώδες αγγείο με εξαπέταλο ρόδακα εγγεγραμμένο σε κύκλο και εξάγωνο. Χρονολογείται στον 2^ο-3^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα και θεωρείται προϊόν της ανατολικής Μεσογείου.

¹⁵⁵¹ Stern 2001, σ. 142, 144, 184-185 αρ. 77, οκτάπλευρο αγγείο ιώδες με πράσινη λαβή που για τεχνοτροπικούς λόγους προσγράφεται στο β' μισό του 4^{ου} αι. και πιθανολογείται η παραγωγή του στη ΒΔ αυτοκρατορία, ίσως στην Κολωνία.

¹⁵⁵² Šarapanović-Svetek 1986, σ. 62, αρ. 66, πίν. VII, 3. Χρονολογείται με νόμισμα Κωνσταντίνου β' (337-361).

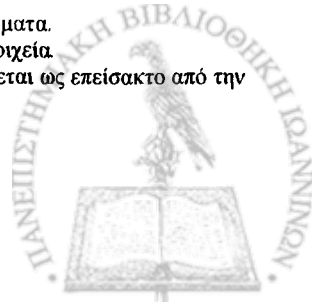
¹⁵⁵³ Milošević 1973, σ. 87, 92, σχέδ. 4/2 πιν. IV/1. Šarapanović-Svetek 1986, σ. 62, αρ. 68, πίν. XVIII/1. Χρονολογείται με νομίσματα Λικινίου, Κωνσταντίνου και Κωνσταντίνου β' (337-341).

¹⁵⁵⁴ Šarapanović-Svetek 1986, σ. 62, αρ. 67, πίν. VIII, 3, που χρονολογείται στον 4^ο αι., με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁵⁵⁵ Loeschke, Willers 1911, τ. 1 σ. 40 αρ. 393-396, τ. 2 πίν. XXXI/393, 396, αγγεία χωρίς χρονολογικά στοιχεία.

¹⁵⁵⁶ Barkóczy 1988, αρ. 437 σ. 181, πίν. XC VII, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι. και κρίνεται ως επεισόδιο από την Ανατολή.

¹⁵⁵⁷ Το αγγείο δημοσιεύτηκε στο Antonaras 2006, σ. 414, 416.

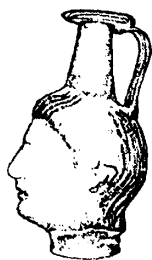

Είναι κατασκευασμένα με εμφύσηση σε μήτρα, ενδεχομένως, προκειμένου να έχουν συγκεκριμένη χωρητικότητα¹⁵⁵⁸, εκτός από το λαιμό και το χείλος που διαμορφώθηκαν με ελεύθερους χειρισμούς.

Πρόκειται για τύπο γνωστό τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση¹⁵⁵⁹. Τα ανασκαφικά χρονολογημένα παραδείγματα εντάσσονται στην περίοδο από το τέλος του 3ου μέχρι τις αρχές του 5ου αι. Παραδείγματα σώζονται από τις παρακάτω θέσεις: Ην. Βασίλειο¹⁵⁶⁰, Γερμανία: Trier (Treviri)¹⁵⁶¹, Βόννη¹⁵⁶², Κολωνία¹⁵⁶³, Ουγγαρία: Intercisa¹⁵⁶⁴, Pécs¹⁵⁶⁵, Brigetio¹⁵⁶⁶, Jánosházarusza¹⁵⁶⁷, Κροατία: Osijek (Mursa)¹⁵⁶⁸, ΠΓΔΜ: Dračeno¹⁵⁶⁹, Συροπαλαιστινιακή περιοχή¹⁵⁷⁰, Αίγυπτος: Καρανίς¹⁵⁷¹, Οξύρρυγχος¹⁵⁷², Σαχάρα¹⁵⁷³. Στην Ελλάδα δημοσιευμένο παράλληλο εντοπίστηκε στην Έδεσσα¹⁵⁷⁴ και στην Κόρινθο¹⁵⁷⁵.

Τα μόνωτα κυλινδρικά αγγεία, ενώ χρησιμοποιήθηκαν κατά τον 1^ο αι. ως μεταφορικά, ήδη από πολύ νωρίς διακοσμήθηκαν με εγχάραξη και είναι εξίσου πιθανόν να χρησιμοποιούνταν και ως συμποσιακά¹⁵⁷⁶. Τα παραδείγματα του 4^{ου} αι. στο σύνολό τους πρέπει να εμπίπτουν στην κατηγορία των επιτραπέζιων¹⁵⁷⁷. Υπέρ αυτού συνηγορεί η περιστασιακή χρήση ακριβού αποχρωματισμένου γυαλιού για την κατασκευή τους. Επίσης και το ότι πολύ συχνά διακοσμούνται με ζώνες σύνθετου εγχάρακτου διακόσμου, που αποδίδει περίτεχνες επενδύσεις των αγγείων, αρχικά ψάθινες, που, ενδεχομένως, αντικαταστάθηκαν αργότερα από μετάλλινες διάλιθες τις οποίες μιμείται ο χαρακτήρας πάνω στην επιφάνεια του γυαλιού. Τέλος, υπέρ της συμποσιακής χρήσης συνηγορεί και το γεγονός ότι αγγεία του τύπου έχουν απεικονιστεί και σε ψηφιδωτές παραστάσεις σε συνδυασμό με αγγεία πόσης¹⁵⁷⁸.

Ακριβέστερα χρονολογικά στοιχεία διαθέτει μόνο το ΒΥ 317/7, που προέρχεται από τάφο του 3^{ου}-4^{ου} αι.¹⁵⁷⁹

96

96. Οινοχόες πλαστικές

(Α/Α καταλόγου 430)

ΒΥ 51

(Πίνακας 41)

Το αγγείο κατά πάσα πιθανότητα απέδιδε αγένεια ανδρική μορφή¹⁵⁸⁰. Στο σωζόμενο θραύσμα διακρίνεται το τμήμα της απόληξης της κόμης η οποία έχει

¹⁵⁵⁸ Τα αντίστοιχα αγγεία που ολοκληρώνονταν ως αμφορείς θεωρείται ότι, τουλάχιστον σε ορισμένες περιπτώσεις, κατασκευάζονταν σε πολλαπλάσια του sextarium (που ισούται με 0,543 λίτρα). Σχετικά με το θέμα βλ. Whitehouse 1997, σ. 266-267 στο σχολιασμό του αγγείου αρ. 455, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

¹⁵⁵⁹ Isings 1957, σ. 156-7, τύπος 126.

¹⁵⁶⁰ Cool, Price 1995, σ. 201-203, ευρήματα από διάφορες θέσεις που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του 3^{ου} και 5^{ου} αι.

¹⁵⁶¹ Goether-Polaschek 1977, τύπος 125, σ. 216-217, αρ. 1308-1315, ευρήματα που χρονολογούνται στον 4^ο αι.

¹⁵⁶² Follmann-Schulz 1988, αρ. 140, 141, 147-149, σ. 49-51, πίν. 16, 17, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου}-4^{ου} αι.

¹⁵⁶³ Loeschcke, Willers 1911, πίν. XXIV/319, XXVI/318. Doppelfeld 1966, σ. 65, φωτ. 150. Εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι. Επίσης, Fremersdorf 1967, σ. 127-129, πίν. 148-155. Επίσης, La Baume 1976, σ. 72, πίν. 38/260, εύρημα από την περιοχή του Ρήνου, που χρονολογείται στον 4^ο αι., με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁵⁶⁴ Radnóti 1957, σ. 150, πίν. XXXI/1, που εντάσσεται στην παραγωγή του 4^{ου} αι.

¹⁵⁶⁵ Barkóczy 1988, αρ. 501, σ. 201, πίν. LVII, CVIII, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι.

¹⁵⁶⁶ Barkóczy 1988, αρ. 502, σ. 201, πίν. LVIII, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι.

¹⁵⁶⁷ Barkóczy 1988, αρ. 503, σ. 201, πίν. LVII, CVIII, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο τελευταίο τρίτο του 4^{ου} ή στις αρχές του 5^{ου} αι.

¹⁵⁶⁸ Damevski 1974, σ. 85 πίν. XIII.3. Bulat 1974, σ. 89, αρ. 3, πίν. VII.6. Šaranović-Svetek 1986, σ. 20, πίν. IX/1, XXI/2. αγγείο που χρονολογείται, με βάση ανάλογα ευρήματα, στον 4^ο αι., ενώ ακριβέστερα χρονολογήθηκε στο Transparenze Imperiali σ. 168, στο α' μισό ή γύρω στα μέσα του 4^{ου} αι.

¹⁵⁶⁹ Josifovska 1956, σ. 287, εικ. 5, σώζεται μόνο το άνω τμήμα του αγγείου. Ο τάφος χρονολογείται από τα συνευρήματα στον 4^ο αι.

¹⁵⁷⁰ Hayes 1975, σ. 82, πίν. 24/363, αρ. 364-365, α' μισό ή μέσα του 4^{ου} αι. Israeli 2003, αρ. 332, σ. 257, αγγείο που χρονολογείται, με βάση ανάλογα ευρήματα, στον 3^ο-4^ο αι.

¹⁵⁷¹ Harden 1936, σ. 234 κ.ε, πίν. XIX 4739-4740, που χρονολογούνται στην τελευταία περίοδο της θέσης, που αρχικά οριζόταν στον 4^ο και τώρα γύρω στον 5^ο αι. Σχετικά με την αναχρονολόγηση βλ. Hayes 1975, σ. 2-3 και Whitehouse 1997, σ. 81-82.

¹⁵⁷² Isings 1957, σ. 157, όπου και η αρχική βιβλιογραφία. Πρόκειται για εύρημα από τάφο του 4^{ου} αι.

¹⁵⁷³ Isings 1957, σ. 157, όπου και η αρχική βιβλιογραφία. Πρόκειται για εύρημα από ταφικό παρεκκλήσιο του 6^{ου} αι.

¹⁵⁷⁴ Α. Χρυσοστόμου 2000, σ. 329, πίν. 370B, αγγείο από ταφή που χρονολογείται στους παλαιοχριστιανικούς χρόνους.

¹⁵⁷⁵ Davidson 1952, σ. 104 αρ. 665, εικ. 9. Εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο αι.

¹⁵⁷⁶ Stern 2001, σ. 50-51, 138.

¹⁵⁷⁷ Stern 2001, σ. 138, 162-164.

¹⁵⁷⁸ Baratte 1989, σ. 145, εικ. 4. Ψηφιδωτό που χρονολογείται στα τέλη του 2^{ου} αι. από την El Jem, στο Μουσείο Bardo της Τυνησίας.

¹⁵⁷⁹ Μακροπούλου 2006.

διαμορφωθεί από κατακόρυφες, παράλληλες μεταξύ τους, πλατιές νευρώσεις. Διατηρείται τμήμα του λείου λαιμού του ανδρός καθώς και το σημείο ένωσης των δύο τμημάτων της μήτρας, τα οποία δεν συνάρμοζαν ακριβώς με αποτέλεσμα να υπάρχει διαφορά στο επίπεδο του λαιμού μεταξύ των δύο ημίσεων¹⁵⁸¹. Το αγγείο ήταν κατασκευασμένο από αδοπράσινο γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15 εκ.

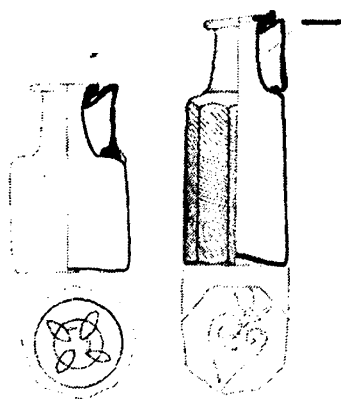
Το αγγείο ήταν κατασκευασμένο με εμφύσηση σε διμερή μήτρα. Σύμφωνα με τα παράλληλα που εντοπίστηκαν, ο σχετικά μακρύς, κυλινδρικός λαιμός του κατέληγε σε οριζόντιο, δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο χείλος. Επίσης εικάζεται, κατ' αναλογία με τα σωζόμενα παράλληλα, ότι το αγγείο διέθετε ταινιωτή λαβή που ξεκινούσε σχεδόν από το σημείο γέννησης του λαιμού και κατέληγε κάτω από το χείλος.

Αγγεία αντίστοιχα με το θραύσμα από το Χορτιάτη έχουν ανακαλυφθεί στη Γερμανία¹⁵⁸², στο Βέλγιο¹⁵⁸³ και στο Λουξεμβούργο¹⁵⁸⁴, χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο-5^ο αι. και θεωρούνται δυτικά προϊόντα, πιθανώς από τη Γαλατία ή την Κολωνία¹⁵⁸⁵. Η βάση του αγγείου από το Χορτιάτη είναι τόσο ανώμαλη που το αγγείο σχεδόν σίγουρα δεν μπορούσε να ισορροπήσει. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται και σε κεραμικά αγγεία ταφικής χρήσης και φαίνεται ότι για την τοποθέτηση σε τάφους συχνά αξιοποιούνταν αντικείμενα δεύτερης διαλογής, πωλούμενα σε χαμηλότερη τιμή. Ωστόσο, ενδιαφέρον παρουσιάζει το πόσο μακριά από το σημείο παραγωγής του μπορούσε να καταλήξει ένα τέτοιας ποιότητας αγγείο και μάλιστα γυάλινο.

Το ίδιο το αγγείο χρονολογείται στον 4^ο ή 5^ο αι., κατά πάσα πιθανότητα πριν τα μέσα του 5^{ου} αι., εποχή που θεμελιώθηκε στο σημείο βασιλική η οποία κατέστρεψε παλαιότερο ταφικό κτίσμα¹⁵⁸⁶ με το οποίο πιθανώς συνδέεται το εύρημα.

97. Οκτάπλευρα μόνωτα αγγεία

(A/A καταλόγου 431-434)
BY 173, BY 323/1, MΘ 9925, ΠΑΜ 2
(Πίνακας 42)

97

Τα αγγεία της ομάδας αυτής χαρακτηρίζονται από το οκτάπλευρο τους σώμα. Το χείλος τους είναι έξω νεύον οριζόντιο, έσω αναδιπλωμένο και επιτεδοποιημένο και ο λαιμός τους κυλινδρικός που μειώνεται προς το χείλος. Πλατιά ταινιωτή λαβή ξεκινά από τον ώμο των αγγείων και καταλήγει στο άνω άκρο του λαιμού. Ο τύπος απαντά σε δύο παραλλαγές, μια ψηλότερη (ύψους 17 και 18 εκ.) και μία πιο χαμηλή (ύψους 12 και 13 εκ.) που είναι κατασκευασμένες από το ίδιο παχύ γαλαζοπράσινο γυαλί.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με εμφύσηση σε λεία οκτάπλευρη μήτρα, ενώ σε μία περίπτωση είχε προηγηθεί εμφύσηση σε μικρή ραβδωτή μήτρα με την οποία αποτυπώθηκαν νευρώσεις στην επιφάνεια του αγγείου. Ο πυθμένας της μήτρας των αγγείων της ψηλότερης παραλλαγής κοσμεύεται με ένα κισσόφυλλο, ενώ της χαμηλότερης με τέσσερα, σταυροειδώς διατεταγμένα, ελλειψοειδή στοιχεία, που πιθανώς αποδίδουν τετράφυλλο ρόδακα, εγγεγραμμένα σε κύκλο, διάκοσμος που σε μια περίπτωση συμπληρώνεται από δεύτερο ομόκεντρο κεντρικό δακτύλιο που περνά από το μέσο των ελλειψοειδών στοιχείων. Ο λαιμός, το χείλος και η λαβή διαμορφώνονταν με ελεύθερους χειρισμούς του τεχνίτη, ενόσω το αγγείο περιστρεφόταν με τη βοήθεια μεταλλικής ράβδου προσωρινά προσκολλημένης στο κέντρο της βάσης του.

¹⁵⁸⁰ Ευχαριστώ τη συνάδελφο και φίλη δρ. E.M. Stern για τις υποδείξεις της σχετικά με την ταύτιση του θραύσματος.

¹⁵⁸¹ Αντίστοιχη ασυμμετρία είναι ορατή στο αγγείο του Corning Museum of Glass, βλ. Whitehouse 2001, σ. 72-74, αρ. 545-546 καθώς και σ' αυτό από την Κολωνία, βλ. Fremersdorf 1961, πίν. 167.

¹⁵⁸² Fremersdorf 1961, πίν. 166, 167, όπου και παραπομπές σε παράλληλα από γερμανικές δημόσιες και ιδιωτικές συλλογές. Kreuznach am Rhine, Stern 1995, σ. 214, σημ. 76.

¹⁵⁸³ Grand Hole Chassemy (Aisnes), Stern 1995, σ. 214, σημ. 75.

¹⁵⁸⁴ Steinfeld, Stern 1995, σ. 214, εικ. 99, σημ. 75. Το συγκεκριμένο παράδειγμα ταυτίζεται και ως προς τις διαστάσεις του και ως προς το χρώμα με το εύρημα μας.

¹⁵⁸⁵ Stern 1995, σ. 213-214.

¹⁵⁸⁶ E. Τσιγαρίδας, *ΑΔ* 28 (1973), Χρονικά Β2, σ. 498-501, σχ. 12, πίν. 462α, ειδ. σ. 499.

Λόγω των όμοιων σχεδίων που κοσμούν τους πυθμένες τους, αλλά και λόγω των κοινών κατασκευαστικών τους στοιχείων, όπως η λαβή και το χείλος, φαίνεται σχεδόν βέβαιο το ότι και τα τέσσερα παραδείγματα αποτελούν προϊόντα του ίδιου εργαστηρίου, που πιθανώς έδρευε στη Θεσσαλονίκη¹⁵⁸⁷. Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί ότι η κατασκευαστική τεχνική της χρήσης διπλής μήτρας θεωρείται χαρακτηριστικό των εργαστηρίων των ΒΔ επαρχιών, ίσως της Κολωνίας, και μάλιστα του β' μισού του 4^{ου} αι.¹⁵⁸⁸

Ακριβή παράλληλα δεν εντοπίζονται, εκτός από ένα στο Dραβενό¹⁵⁸⁹. Ωστόσο, με απόκλιση ως προς τη διαμόρφωση του χείλους και το σχήμα της λαβής, παρόμοια αγγεία φυλάσσονται σε ιδιωτική συλλογή της Γερμανίας¹⁵⁹⁰ και σε μουσεία στην Ιερουσαλήμ¹⁵⁹¹ και στο Newark¹⁵⁹², στην Αφροδισιάδα¹⁵⁹³ και στην Έφεσο¹⁵⁹⁴. Παρεμφερή τεχνικά επίσης είναι και τα εξάπλευρα ραβδωτά αγγεία από την Παννονία, Beška¹⁵⁹⁵, Čalma¹⁵⁹⁶ και Novi Sad¹⁵⁹⁷, τα οποία όμως, όπως και τα υπόλοιπα παράλληλα, έχουν χρονοσήμο στόμιο. Από την Κολωνία προέρχονται λεία εξάπλευρα παραδείγματα με όμοιο χείλος με αυτά του τύπου, χωρίς όμως χρονολογικά στοιχεία¹⁵⁹⁸. Τέλος, από το Mainz προέρχεται λείο οκτάπλευρο αγγείο το οποίο όμως πιθανώς ήταν άωτο¹⁵⁹⁹.

Τα αγγεία χρονολογούνται ανασκαφικά γενικά στους όψιμους ρωμαϊκούς χρόνους και ορισμένα ειδικότερα στον 4^ο-5^ο αι.¹⁶⁰⁰. Η χρονολόγησή τους επιβεβαιώνεται και από τα ανάλογα ευρήματα από θέσεις της Βαλκανικής και της Γερμανίας που προαναφέρθηκαν.

98. Χυτροειδή σφαιρικά, λεία με δακτυλιόσχημο χείλος, Isings τύπος 68

(Α/Α καταλόγου 435)

BY 227/17

(Πίνακας 42)

98

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος έξω νεύον, οριζόντιο, του οποίου το έσω αναδιπλωμένο άκρο είναι χαμηλότερο της οριζοντίου, λαιμό κοντό, σώμα σφαιρικό, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 7-8 εκ.

Τα αγγεία του τύπου αυτού είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση ενώ η διαμόρφωση του χείλους συντελούνταν ενόσω το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο με τη βοήθεια λαβίδων, πιθανότατα από το λαιμό.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από άχρωμο γαλαζωπό γυαλί.

¹⁵⁸⁷ Βλ. κεφάλαιο τεχνολογίας της παρούσας σχετικά με το εργαστήριο αυτό. Επίσης, βλ. Antonaras 2006 σ. 413-420.

¹⁵⁸⁸ Stern 2001, σ. 142, 144, 184. Η χρήση δύο μητρών, μίας μικρής με πλάγιες ραβδώσεις και μίας δεύτερης πλήρους μεγέθους λείας πρισματικής, αποτελεί χαρακτηριστικό της παραγωγής της περιοχής του Ρήνου και ειδικότερα της Κολωνίας, πρωτοεμφανίζεται σε εξάπλευρα αγγεία με μικρές δελφινοσχημες λαβές των οποίων τα αρχαιότερα γνωστά παραδείγματα ανάγονται στο α' μισό του 4^{ου} αι. Pirling 1966, σ. 79, πίν. 40/9α-β, 100/5. Τύπος 100 της ταξινόμησης της Isings 1957. Για περισσότερα παραδείγματα βλ. Stern 2001, σμμ. 166.

¹⁵⁸⁹ Josifofska 1956, σ. 287, σώζεται μόνο ο πυθμένας του αγγείου, στον οποίο διακρίνεται, σύμφωνα με την ερευνητρια, μόνο το δακτυλιόσχημο ίχνος της κάνης. Το αγγείο έχει την ίδια γαλαζοπράσινη απόχρωση με τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη και η κάθε πλευρά του μήκος 4 εκ. Ο τάφος χρονολογείται από το περιεχόμενό του στον 4^ο αι.

¹⁵⁹⁰ Stern 2001, σ. 184-185 αρ. 77, που για τεχνολογικούς λόγους χρονολογείται στο β' μισό του 4^{ου} αι.

¹⁵⁹¹ Israeli 2003, αρ. 330, σ. 256, αγγείο που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 2^ο-3^ο αι. και προσγράφεται σε εργαστήρια της ανατολικής Μεσογείου.

¹⁵⁹² Auth 1976, σ. 111 αρ. 129, οκτάπλευρο αγγείο με αποτυπωμένο το όνομα ΠΡΙΣΚΟΣ περιμετρικά στη βάση του, που χρονολογήθηκε για τεχνολογικούς λόγους στον 1^ο-2^ο αι. Όμοιο υπάρχει και σε μουσείο της Ιερουσαλήμ Lehner-Jacobson 1986, σ. 62, σύμφωνα με την Israeli 2003, σ. 256.

¹⁵⁹³ Tek 2001, σ. 86, appendix αρ. 16, αγγείο που χρονολογείται στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους και το οποίο φέρει στη βάση του ανάγλυφη την επιγραφή «ΣΕΥΤΟΣ».

¹⁵⁹⁴ Tek 2001, σ. 86, αγγείο που χρονολογείται στους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους και το οποίο φέρει στη βάση του ανάγλυφη την επιγραφή «ΤΙΒΕΡΙΝΟΥ».

¹⁵⁹⁵ Šaranović-Svetek 1986, σ. 62, αρ. 66, πίν. VII, 3. Χρονολογείται με νόμισμα Κωνσταντίου β' (337-361).

¹⁵⁹⁶ Θέση κοντά στο Sirmium, βλ. Milošević 1973, σ. 87, 92, σχέδ. 4/2 πίν. IV/1. Šaranović-Svetek 1986, σ. 62, αρ. 68, πίν. XVIII/1. Χρονολογείται με νομίσματα Λικινίου, Κωνσταντίνου και Κωνσταντίου β' (337-341)

¹⁵⁹⁷ Šaranović-Svetek 1986, σ. 62, αρ. 67, πίν. VIII, 3. Άγνωστης προέλευσης παράδειγμα που χρονολογείται στον 4^ο αι.

¹⁵⁹⁸ Loeschcke, Willers 1911, τ. 1 σ. 40 αρ. 393-396, τ. 2 πίν. XXXI/393, 396.

¹⁵⁹⁹ Harter 1999, τύπος E2, αρ. 0118 στη σ. 254, πίν. 58. Αγγείο που έχει όμοια διαμόρφωση χείλους με τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη και χρονολογείται στα τέλη 3^{ου} με αρχές 4^{ου} αι., με βάση τα συνευρήματά του.

¹⁶⁰⁰ Παπανικόλα-Μπακτριτζή 2002 (επιμ.), σ. 317-318, αρ. 348[A. Αντωνάρας], 350[E. Μαρκή]. Μαρκή 2006, σ. 218, ΜΘ 9925 από τάφο του α' μισού 4ου αι.

Πρόκειται για μικρογραφικό¹⁶⁰¹ τύπο των μεγάλων¹⁶⁰² τεφροδόχων δοχείων που γνωρίζουν μεγάλη διάδοση στις επαρχίες της Δύσης κατά τον 1^ο και 2^ο αι. Τα μικρογραφικά αυτά αγγεία απαντούν κυρίως στις δυτικές επαρχίες, Γαλλία: Barentin¹⁶⁰³, Ιταλία: Albingaunum(Albenga)¹⁶⁰⁴, Ελβετία: Augst¹⁶⁰⁵, Γερμανία: Trier(Treviri)¹⁶⁰⁶, Nida-Hedderheim¹⁶⁰⁷, Ουγγαρία: Βουδαπέστη¹⁶⁰⁸, Brigetio¹⁶⁰⁹, Szombathely¹⁶¹⁰ αν και είναι γνωστά παραδείγματα και από τις ανατολικές, Νάξο¹⁶¹¹, Κύπρο¹⁶¹², Δούρα-Ευρωπό¹⁶¹³. Γνωρίζουν τη μεγαλύτερη διάδοσή τους στα τέλη του 1^{ου} και κατά τον 2^ο αι.¹⁶¹⁴ παρόλο που είναι γνωστά και παραδείγματα του 3^{ου} και 4^{ου} αι.¹⁶¹⁵

Θεωρούνται κατά βάση βορειοϊταλικά προϊόντα¹⁶¹⁶ αλλά υπάρχει και η άποψη ότι παράγονταν, ορισμένα τουλάχιστον, και στην Παννονία¹⁶¹⁷. Στο α' μισό του 2^{ου} αι. πιθανολογείται ότι παράγονται και στις περιοχές του Ρήνου¹⁶¹⁸.

Το εύρημα δεν διαθέτει ανασκαφικά στοιχεία χρονολόγησης, ωστόσο φαίνεται πιθανότερο να ανήκει στην κύρια φάση διάδοσης του τύπου και να χρονολογείται στα τέλη 1^{ου} ή στον 2^ο αι.

99. Χυτροειδή σφαιρικά, λεία με στιλβωμένο χείλος, Isings τύπος 94

(A/A καταλόγου 436)

MΘ 3155

(Πίνακας 42)

Το αγγείο του τύπου αυτού έχει χροανόσχημο στόμιο που απολήγει σε χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση. Το σώμα είναι σφαιρικό, η βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 5 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, ενώ, κατά τη διαμόρφωση του στομίου, με τη βοήθεια λαβίδας δημιουργήθηκε αναδίπλωση που σχηματίζει διακοσμητικό πλαστικό δακτύλιο.

99

Το αγγείο από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από γαλαζωπό γυαλί.

Παρότι το ίδιο το αγγείο δεν διαθέτει χρονολογικά στοιχεία, ίσως μπορεί να ενταχθεί στην μικρογραφική παραλλαγή τύπου που είναι γνωστός από τον 2^ο μέχρι τον 4^ο αι.¹⁶¹⁹ Υπέρ της χρονολόγησης του στον 3^ο και ίσως στον 4^ο αι. συνηγορεί τόσο η σχετικά χαμηλή ποιότητα του γυαλιού, με αρκετές φυσαλίδες εγκλωβισμένες στο πάχος του, το υπερβολικό για το μέγεθός του πάχος, αλλά και το σχετικά έντονο χρώμα του, ένδειξη του ότι δεν έγινε κάποια προσθήκη στο μίγμα κατά την παραγωγή του γυαλιού,

¹⁶⁰¹ Isings 1957, τύπος 68, σ. 88-89.

¹⁶⁰² Isings 1957, τύπος 67^a σ. 86-87.

¹⁶⁰³ Sennequier 1985, σ. 73, αρ. 62, σχέδιο στη σ. 74.

¹⁶⁰⁴ Massabò 2001, σ. 116, αρ. 64-68.

¹⁶⁰⁵ Rütli 1991, 13/2, τύπος AR 114, 115, σ. 108-109, αρ. 2138-2170, πίν. 93-94.

¹⁶⁰⁶ Goether-Polaschek 1977, σ. 242-43, τύπος 147d, αρ. 1440-1447, πίν. 76.

¹⁶⁰⁷ Welker 1974, σ. 43-44, τύπος 7, αρ. 106-108, πίν. 7, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του β' μισού του 1^{ου} και του α' μισού του 2^{ου} αι.

¹⁶⁰⁸ Barkóczy 1988, σ. 205-206 τύπος 181, αρ. kat. 513, 515, 517, 520. πίν. LX, CXI.

¹⁶⁰⁹ Barkóczy 1988, σ. 205-206 τύπος 181, αρ. kat. 516, 518-519. πίν. LX, CXI.

¹⁶¹⁰ Barkóczy 1988, σ. 205 τύπος 181, αρ. kat. 514, πίν. LX, CXI.

¹⁶¹¹ Ζαφειροπούλου 1999, πίν. 88α, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁶¹² Vessberg 1952, σ. 145-146, πίν. V/20, 21.

¹⁶¹³ Clairmont 1963, σ. 141, αρ. 749, πίν. XVI, XXXVI, του 2^{ου}-3^{ου} αι.

¹⁶¹⁴ Welker 1974, σ. 43-44, τύπος 7, αρ. 106-108, πίν. 7, 1^ο-α' μισό 2^{ου} αι. μ.Χ. Goether-Polaschek 1977, σ. 242-43, αρ. 1440-1447, του β' μισού του 1^ο αι. Massabò 2001, σ. 116, αρ. 64-68, των μέσων και του τέλους του 1^{ου} αι.

¹⁶¹⁵ Goether-Polaschek 1977, σ. 241-42, αρ. 1436-1439, του 4^{ου} αι. Barkóczy 1988, σ. 206 τύπος 181, αρ. kat. 519-520, πίν. LX, CXI, παραδείγματα του 1^{ου} ως και 4^{ου} αι. Rütli 1991, 13/2, τύπος AR 114, 115, σ. 108-109, αρ. 2138-2170, πίν. 93-94, ευρήματα του 1^{ου} ως και του 4^{ου} αι.

¹⁶¹⁶ Ενδεχομένως από την περιοχή της Ακυλίας, σύμφωνα με την Czurda-Ruth 1979, σ. 157, αρ. 1163, ή της Καμπανίας, σύμφωνα με τη Scatozza-Höricht 1986, 70. Τη σχετική συζήτηση παραθέτει αναλυτικά ο Massabò 2001, σ. 116.

¹⁶¹⁷ Barkóczy 1988, σ. 205.

¹⁶¹⁸ Barkóczy 1988, σ. 205.

¹⁶¹⁹ Isings 1957, σ. 111 τύπος 94, μικρογραφική παραλλαγή, του 2^{ου}-3^{ου} αι., που απαντά χωρίς τη δακτυλιοσχημη βάση που χαρακτηρίζει τα μεγάλα, αποθηκευτικής χρήσης, παραδείγματα.

προκειμένου να αποχρωματιστεί. Τα μόνα παράλληλά του που κατέστη δυνατό να εντοπιστούν προέρχονται από τη συροπαλαιστινιακή περιοχή και χρονολογούνται στα τέλη του 3^{ου} ή στον 4^ο αι.¹⁶²⁰.

100. Χυτροειδή κυλινδρικά, με κοντό λαιμό, πλατιά, Isings τύπος 130b

(A/A καταλόγου 437-438)

MΘ 544-MΘ 5484

(Πίνακες 42-43)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χοανόσχημο στόμιο που απολήγει σε χείλος δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο. Λαιμό πολύ κοντό κυλινδρικό και σώμα επίσης κυλινδρικό που μειώνεται ελαφρά προς τη βάση του. Η βάση τους είναι επίπεδη αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12 εκ.

100 Τα αγγεία της ομάδας αυτής είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, κυλινδισμό, ενώ το στόμιο και το χείλος τους διαμορφώθηκαν ενόσω το αγγείο ήταν εξαρτημένο από τη βάση του με τη βοήθεια μεταλλικής ράβδου.

Πιθανώς αποτελεί ανατολική παραλλαγή του τύπου 130b της ταξινόμησης της Isings¹⁶²¹. Παρόμοιας λογικής, αλλά όχι εντελώς κυλινδρικό, είναι αγγείο από το Ιορδανικό Umm Qeis¹⁶²². Παρόμοια αγγεία εντοπίστηκαν στο Άργος¹⁶²³, στο Κάλλιο¹⁶²⁴ και στον Ωρωπό¹⁶²⁵.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από άχρωμο πρασινωπό γυαλί, με απόχρωση και υφή χαρακτηριστική για τους όψιμους αυτοκρατορικούς χρόνους, δεν διαθέτει όμως ανεξάρτητα χρονολογικά στοιχεία. Μπορεί να χρονολογηθεί στον 3^ο-4^ο αι. με βάση τα ανάλογα ευρήματα που προαναφέρθηκαν.

101. Χυτροειδή τετράπλευρα, εμφύσησης σε μήτρα

(A/A καταλόγου 439-441)

BY 207/3, BY 309/3, ΠΑΜ 84

(Πίνακας 43)

101

Τα αγγεία της ομάδας αυτής χαρακτηρίζονται από το τετράγωνο, περίπου κυβικό σώμα τους. Το έξω νεύον χείλος τους συνήθως είναι στιλβωμένο με πυράκτωση στο άκρο του, ενώ απαντά και ένα παράδειγμα με δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο άκρο. Ο λαιμός τους είναι κοντός χοανοειδής. Η βάση είναι επίπεδη αδιαμόρφωτη και σε μία περίπτωση φέρει διάκοσμο αποτυπωμένο κατά την εμφύσηση στη μήτρα. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 9 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με εμφύσηση σε μήτρα, όπως υποδεικνύουν οι οξείες γωνίες των ακμών τους. Τουλάχιστον σε μία περίπτωση η μήτρα διέθετε και πυθμένα, διακοσμημένο με απλό γεωμετρικό θέμα, τριών αλληλοτεμνόμενων στο κέντρο ευθειών.

Αγγεία με κυβικό σώμα είναι γνωστά και αρκετά διαδεδομένα ήδη από τον 1^ο-2^ο αι.¹⁶²⁶. Τα πρώτα εκείνα αγγεία διαφέρουν από τα παραδείγματα της ομάδας ως προς το κάθετό τους χείλος, που είναι κατασκευασμένο με αναδίπλωση και διαμορφώνει είδος κολάρου. Ο τύπος ωστόσο των αγγείων με

¹⁶²⁰ Barag 1970, πίν. 6/232, σ. 30 και πίν. 34 τύπος jars 16, σ. 154, τα αγγεία προέρχονται από μία ταφή στο Όρος των Ελαιών που χρονολογείται με τη βοήθεια κεραμικών συνευρημάτων στα τέλη του 3^{ου} ή στο α' μισό του 4^{ου} αι. Ευχαριστώ τη φίλη και συνάδελφο Υ. Gorin-Rosen της ισραηλινής αρχαιολογικής υπηρεσίας για τη μετάφραση των σχετικών χωρίων και τις σχετικές επεξηγήσεις.

¹⁶²¹ Isings 1957, σ. 159-160, με παραδείγματα που χρονολογούνται στον 4^ο αι.

¹⁶²² Dussart 1998, τύπος BVII. 2424, σ. 92, εικ. 18/14 εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

¹⁶²³ E. Μάρου, *ΑΔ* 36, 1981, Χρονικά Β1, σ. 109, πίν. 50β, 4 αγγεία από ρωμαϊκό τάφο χωρίς άλλα χρονολογικά στοιχεία.

¹⁶²⁴ Ζαφειροπούλου 1982, σ. 6, πίν. Ε.α., από τον τάφο 13 αγγεία 1, 2, που χρονολογούνται με νόμισμα των χρόνων του Αδριανού (117-138).

¹⁶²⁵ Πολυγοιώραρη 1998, σ. 37-38, αρ. 4 ΜΩ 274, πίν 9β, εύρημα από τάφο που χρονολογείται με βάση τα γυάλινα αγγεία στο α' μισό του 2^{ου} αι.

¹⁶²⁶ Isings 1957, τύπος 62, σ. 81. Επίσης Goethert-Polaschek 1977, τύπος 103, σ. 182, πίν. 63.

τον απλούστερο, χωρίς αναδίπλωση, λαιμό είναι γνωστός ήδη από τον 2^ο αι. στην Κολωνία¹⁶²⁷ όπου έχουν ανακαλυφθεί τουλάχιστον τρία παραδείγματα που το στόμιό τους είναι όμοιο με των αγγείων από τη Θεσσαλονίκη. Στον 3^ο αι. ανάγεται αγγείο που φυλάσσεται στη Βαρσοβία¹⁶²⁸. Αγγεία του τύπου συνεχίζουν να παράγονται και κατά τον 4^ο και 5^ο αι., σύμφωνα με ευρήματα από τη Ραβέννα¹⁶²⁹, την Ουγγαρία¹⁶³⁰, το Ισραήλ¹⁶³¹, τη Συρία¹⁶³² και την Τουρκία¹⁶³³.

Τα δύο παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από πρασινωπό γυαλί με αρκετές φυσαλίδες και προσμίξεις και προέρχονται από τάφους του πρώιμου (BY 207/3)¹⁶³⁴ και των μέσων (BY 309/3)¹⁶³⁵ του 4^{ου} αι., όπως άλλωστε υποδεικνύει και η ποιότητα του υλικού τους. Το τρίτο παράδειγμα, με τον ενσφράγιστο πυθμένα, παρότι ανασκάφηκε σε ναό¹⁶³⁶ του 6^{ου} αι., που καταστράφηκε στον 7^ο, δεν μπορεί να χρονολογηθεί μετά τον 4^ο, ή πρώιμο 5^ο αι.

102. Χυτροειδή τετράπλευρα, εμπιέστα, με κοντό λαιμό

(A/A καταλόγου 442)

MΘ 10800

(Πίνακας 43)

102

Τα μυροδοχεία του τύπου αυτού έχουν χείλος δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο, και υποτυπώδη κυλινδρικό λαιμό. Χαρακτηρίζονται από τις, σχεδόν πάντα τέσσερις, εμπιέσεις που φέρουν στην κοιλία οι οποίες τους προσδίδουν σχεδόν κυβικό χαρακτήρα. Η βάση τους είναι αδιαμόρφωτη επίπεδη και ο πυθμένας τους ομφαλωτός. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 8 εκ.

Πρόκειται για γνωστό τύπο που προσγράφεται στην παραγωγή ανατολικών εργαστηρίων του 4^{ου} αι.¹⁶³⁷. Ανάλογα ευρήματα εντοπίστηκαν στις παρακάτω θέσεις και μουσεία: Τορόντο¹⁶³⁸, Mainz¹⁶³⁹, Sirmium¹⁶⁴⁰, Sopron¹⁶⁴¹, Συρία: Bosra(Βόσρα)¹⁶⁴², Σαμάρια¹⁶⁴³, Mahayy¹⁶⁴⁴,

¹⁶²⁷ Fremersdorf 1958, σ. 54, πίν. 123-124, κοσμούνται στον πυθμένα με ομόκεντρους κύκλους που συμπληρώνονται στο ένα με τα γράμματα CCQC και που χρονολογούνται ανασκαφικά στις αρχές του 2^{ου}, και στο 2^ο αι. αντίστοιχα.

¹⁶²⁸ Filarska 1952, αρ. 191, σ. 180-181, πίν. XLI/2, άγνωστη προέλευσης αγγείο που για τεχνολογικούς λόγους εντάσσεται στην αιγυπτιακή παραγωγή του 3^{ου} αι.

¹⁶²⁹ Isings 1957, σ. 81, παραδείγματα αρχικά δημοσιευμένα στο Notizie degli Scavi di Antichità 1904, σ. 185 κ.ε., χρονολογημένα ανασκαφικά στον 4^ο-5^ο αι.

¹⁶³⁰ Barkóczy 1988, σ. 155-156 αρ. 349, 350, πίν. XXXII, XCI, εύρημα από την Intercisa που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο αι. και προσγράφεται σε μια παραγωγή που καλύπτει και τον 4^ο αι. και αρ. 350, άγνωστη προέλευσης που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι., με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁶³¹ Παράλληλο του ΠΑΜ 84: Τετράπλευρο αγγείο, με χείλος *συριακού* τύπου, με αναδίπλωση για δημιουργία ψευδούς κορδονισού κάτω από το χείλος, με όμοιο σήμα στον πυθμένα με το ΠΑΜ 84, που περιγράφεται ως «οκτάκτινο αστέρι», και χρονολογείται στον 4^ο-5^ο αι., Israeli 2003, αρ. 312, σ. 240. Η συγγραφέας παραπέμπει και σε άλλο παρόμοιο αδημοσίευτο αγγείο από τάφο του 4^{ου} αι. στο Khirbet Lid.

Παράλληλο του BY 207/3: Israeli 2003, αρ. 311, σ. 240, χρονολογείται στον 3^ο-4^ο με βάση ανάλογα και θεωρείται προϊόν της ανατολικής Μεσογείου.

¹⁶³² Hayes 1976, αρ. 156, σ. 39, 60, πίν. 12, αρ. 445, σ. 115-116, πίν. 19, προέρχεται από τη Συρία και χρονολογείται με βάση ανάλογα στο 3^ο ή πρώιμο 4^ο αι.

Dussart 1998, τύπος BVII.2425 σ. 92, πίν. 18, εύρημα από τη Bosra(Βόσρα), που χρονολογείται στα τέλη 3^{ου}-αρχές 4^{ου} αι. με βάση ανάλογα *συριακά* παραδείγματα.

Coscarella 1994, πίν. IIIe, σ. 398, ανάγεται με βάση ανάλογα ευρήματα στα τέλη 3^{ου}-αρχές 4^{ου} αι., περίοδο κατά την οποία ο τύπος αυτός είναι του συρμού στη Συρία.

Chéhab 1986, σ. 232-234, πίν. XLII. Εύρημα από την Τύρο που χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου}-αρχές 4^{ου} αι.

¹⁶³³ Lightfoot, Arslan 1992, σ. 198-199, αρ. 133-134, που χρονολογούνται με τεχνολογικά στοιχεία στον 4^ο-5^ο αι. Αγγεία με παραλληλεπίπεδο σώμα, με ύψος διπλάσιο του μεγέθους της πλευράς τους, χείλος στιλβωμένο με πινάκωση, κατασκευασμένα από γυαλί παρόμοιο με αυτών της Θεσσαλονίκης.

¹⁶³⁴ Μακροπούλου 1991, σ. 257-270, φωτ. 22. Παπανικόλα-Μπακιριτζή 2002 (επιμ.), αρ. 810 σ. 574[Δ. Μακροπούλου], χρονολογημένο στα τέλη του 3^{ου}-αρχές 4^{ου} αι., με πιθανότερη χρονολόγηση τις αρχές του 4^{ου} αι. λόγω της χάλκινης πόρπης ζώνης που ανακαλύφθηκε μαζί του.

¹⁶³⁵ Μακροπούλου 2006, από τάφο τοιχογραφημένο με Χριστόγραμμα και νόμισμα των μέσων του 4^{ου} αι.

¹⁶³⁶ Βλ. κεφάλαιο προελεύσεων «Αγίου Δημητρίου και Αγίας Σοφίας γωνία, βυζαντινό κτίσμα».

¹⁶³⁷ Burger 1966, σ. 137. Stern 1977, αρ. 28, σ. 100-101. Šaranović-Svetek 1986, σ. 29, 65, πίν. XIII/1,2 και XVIII/3. Barkóczy 1988, σ. 151, τύπος 131. Roffia 1993, σ. 108. Ο μόνος ερευνητής που κατέληξε σε διαφορετικά συμπεράσματα είναι ο Gluščević 1998, σ. 184-185, ο οποίος με βάση ανασκαφικά δεδομένα κατέληξε ότι, ως επί το πλείστον, τα ευρήματα από το Zadar(Iader) χρονολογούνται ασφαλώς με νομίσματα και κεραμική στο 2^ο αι., ορισμένα μέχρι τον 3^ο αι., και λόγω του μεγάλου αριθμού τους μάλιστα πιθανολόγησε ότι αποτελούν τοπική παραγωγή.

¹⁶³⁸ Hayes 1975, σ. 39, 66, πίν. 12, αρ. 153. Παρόμοιο αγγείο, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 3^ο αι.

χρονολογούνται στην ίδια περίοδο με τα παραδείγματα με ψηλό λαιμό και είναι πιθανόν να αποτελεί προϊόν των ανατολικών εργαστηρίων επίσης.

Τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη σχεδόν στο σύνολό τους είναι φτιαγμένα από λαδοπράσινο γυαλί με φυσαλίδες και εγκλείσματα, ενώ λίγα είναι κατασκευασμένα από επιτυχέστερα αποχρωματισμένο γυαλί, το οποίο όμως δεν είναι απαλλαγμένο από φυσαλίδες.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη δε διαθέτουν ακριβέστερα χρονολογικά στοιχεία και εντάσσονται με βάση τα παραπάνω ανάλογα στον όψιμο 3^ο και κυρίως στον 4^ο αι.

103. Χυτροειδή σφαιρικά, με φαρδύ χοανόστομο λαιμό και στυλβωμένο χείλος

(A/A καταλόγου 443)

MΘ 5472

(Πίνακας 43)

Το αγγείο του τύπου αυτού έχει χοανόσχημο στόμιο που απολήγει σε χείλος δακτυλιόσχημο. Κοντό και πολύ φαρδύ λαιμό, σώμα σχεδόν κυλινδρικό, βάση αδιαμόρφωτη και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12-15 εκ.

103

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, ενώ το στόμιο και το χείλος ολοκληρώθηκαν ενόσω το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο με τη βοήθεια μεταλλικής ράβδου κολλημένης στον πυθμένα του.

Το αγγείο ανακαλύφθηκε σε σαρκοφάγο με συνευρήματα που χρονολογούνται στον όψιμο 3^ο και πιθανότερα στον 4^ο αι.¹⁶⁴⁵

104. Χυτροειδή πεπιεσμένα σφαιρικά, με οριζόντιο χείλος

(A/A καταλόγου 444-445)

MΘ 516, MΘ 3777

(Πίνακας 43)

104

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν ανοικτό στόμιο που απολήγει σε οριζόντιο δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο χείλος. Ο λαιμός τους είναι κοντός, ευρύς κυλινδρικός μειούμενος προς τα κάτω, το σώμα σχεδόν σφαιρικό, η έδραση επίπεδη και ο πυθμένας κοίλος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 5 εκ.

Τα αγγεία του τύπου αυτού είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση ενώ η διαμόρφωση του χείλους συντελούνταν ενόσω το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο με τη βοήθεια λαβίδων, πιθανότατα από το λαιμό. Για την κατασκευή των παραδειγμάτων από τη Θεσσαλονίκη χρησιμοποιήθηκε άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Δεν φαίνεται να αποτελεί ιδιαίτερα διαδεδομένο τύπο καθώς κατέστη δυνατό να εντοπιστούν μόνο δύο παράλληλά του στην Ουγγαρία¹⁶⁴⁶, ενώ αντίστοιχα φυλάσσονται και στο Royal Toronto Museum¹⁶⁴⁷. Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη που διατηρεί ανασκαφικά στοιχεία, προέρχεται από συστάδα τοιχογραφημένων τάφων του 4^{ου} αι.¹⁶⁴⁸

¹⁶³⁹ Harter 1999, τύπος D21b, σ. 104, αρ. 726, σ. 246, πίν. 30, εύρημα από παλαιότερη ανασκαφή, που χρονολογείται μεταξύ 3^{ου}-4^{ου} και αρχών του 5^{ου} αι. με βάση ανάλογα παραδείγματα και προσγράφεται στη συροπαλαιστινιακή παραγωγή.

¹⁶⁴⁰ Ružić 1994, σ. 33 αρ. 458, αγγείο που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁶⁴¹ Barkóczy 1988, αρ. 339, πίν. 31, 90, που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁶⁴² Dussart 1998, τύπος BVII.2423, σ. 92, πίν. 18, εύρημα από τάφο του 3^{ου}-4^{ου} αι.

¹⁶⁴³ Crowfoot 1957, σ. 409, αρ. 5, εικ. 94/5 εύρημα από τάφο του 3^{ου} αι.

¹⁶⁴⁴ Dussart 1998, σ. 92, σημ. 7, εύρημα από τάφο που χρονολογείται στα τέλη του 3^{ου}- αρχές του 4^{ου} αι.

¹⁶⁴⁵ Τύποι 12γ, 52α, 61, 90, 103, αγγεία MΘ 5469 - MΘ 5475.

¹⁶⁴⁶ Barkóczy 1988, σ. 206 τύπος 181. αρ. kat. 520. πίν. LX, CXI άγνωστης ακριβούς προέλευσης, που χρονολογείται στον 4^ο αι., με βάση ανάλογο εύρημα από την Pécs. Fülöp 1969, σ. 12 πίν. 48.8, εύρημα από τάφο στην Pécs, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

¹⁶⁴⁷ Hayes 1975, σ. 79, αρ. 292, όμοιο αγγείο με εμπιέσεις στην κοιλιά, που αναγνωρίζεται ως συροπαλαιστινιακό προϊόν και χρονολογείται πιθανώς στον 3^ο αι.

¹⁶⁴⁸ Μαρική 2000, σ. 269.

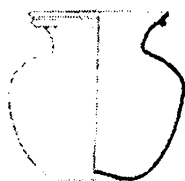

105. Χυτροειδή σφαιρικά, λεία με στιλβωμένο χείλος και συμφυή πλαστικό δακτύλιο

(Α/Α καταλόγου 446)

BY 255/2

(Πίνακες 43-44)

105

Το αγγείο του τύπου αυτού έχει χοανόσχημο στόμιο που απολήγει σε χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση. Το σώμα είναι σφαιρικό, η βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Την κάτω επιφάνεια του στομίου περιτρέχει συμφυής πλαστικός δακτύλιος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 9 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, ενώ, κατά τη διαμόρφωση του στομίου, δημιουργήθηκε αναδίπλωση με τη βοήθεια λαβίδας που σχηματίζει διακοσμητικό πλαστικό δακτύλιο.

Πρόκειται για αγγείο που έχει άμεση σχέση με τα συροπαλαιστινιακά προϊόντα του 4^{ου} αι.¹⁶⁴⁹, χωρίς ωστόσο το γυαλί του να ταυτίζεται με αυτών. Μεταξύ των άλλων, χρονολογημένα παραδείγματα έχουν αποκαλυφθεί στη Homs¹⁶⁵⁰, Kérak¹⁶⁵¹, Bosra(Βόσρα)¹⁶⁵², Σαμάρια και Γέρασα¹⁶⁵³. Παράλληλά του στον ευρωπαϊκό χώρο είναι γνωστά από την Ουγγαρία¹⁶⁵⁴ καθώς και από ιδιωτικές συλλογές στη Βουδαπέστη¹⁶⁵⁵ και την Κολωνία¹⁶⁵⁶.

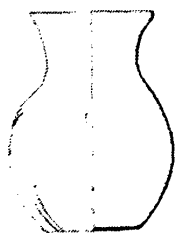
Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη δε διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία, εντάσσεται γενικά στον 3^ο-4^ο αι. με βάση τα υπόλοιπα ευρήματα της ανασκαφής, χρονολόγηση που συμφωνεί με το πλαίσιο που προσφέρουν και τα διεθνή ανάλογα.

106. Χυτροειδή σφαιρικά, με νευρώσεις και στιλβωμένο χείλος

(Α/Α καταλόγου 447)

MΘ 508

(Πίνακας 44)

106

Το αγγείο έχει χοανόσχημο στόμιο που απολήγει σε χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση, σώμα σφαιρικό, που κοσμεύεται περιμετρικά με κατακόρυφες νευρώσεις, έδραση επίπεδη και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση. Οι νευρώσεις διαμορφώθηκαν με τη χρήση λαβίδων, πιθανώς πριν να αποκτήσει το αγγείο τις τελικές του διαστάσεις, ενώ το χείλος ολοκληρώθηκε ενόσω το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο με τη βοήθεια μεταλλικής ράβδου κολλημένης στον πυθμένα του.

¹⁶⁴⁹ Dussart 1998, σ. 92, τύπος BVII.2431, πίν. 19, με παραδείγματα από διάφορες πόλεις που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο-5^ο αι. Hayes 1975, σ. 94-95 αρ. 325, 326, πίν. 22, όμοια ακόσμητα αγγεία, που με βάση ανάλογα, χρονολογούνται στις αρχές ή τα μέσα του 4^{ου} αι. Παραδείγματα διακοσμημένα με χρωματιστή ίνα γύρω από το σώμα ή και με λαβές βλ. Hayes 1975, σ. 96-97, αρ. 330, 332, 385, πίν. 22-23, που με βάση ανάλογα χρονολογούνται στο β' μισό του 4^{ου} ή στο α' μισό του 5^{ου} αι. Επίσης, Matheson 1980, σ. 116, αρ. 307-308.

¹⁶⁵⁰ Abdul Hak 1965, σ. 30 εικ. 9, 11, ευρήματα από νεκρόπολη που χρονολογείται στο 2^ο-3^ο αι., αν και φαίνεται, κρίνοντας από τα απεικονιζόμενα ευρήματα, ότι συνέχισε να χρησιμοποιείται τουλάχιστον και κατά τον 4^ο αι.

¹⁶⁵¹ Dussart 1998, σ. 92, τύπος BVII.2431, πίν. 19/1, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα στον 4^ο-5^ο αι.

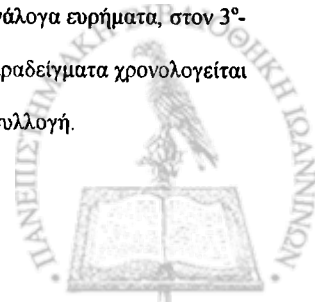
¹⁶⁵² Coscarella, 1994, σ. 400, πίν. III d, ευρήματα που χρονολογούνται στον 4^ο αι.

¹⁶⁵³ Coscarella, 1994, σ. 396, 398, ευρήματα που χρονολογούνται στον 5^ο αι.

¹⁶⁵⁴ Barkoczi 1988, σ. 152, αρ. 337, πίν. XXXI, XC, εύρημα από το Sopron που χρονολογείται, με βάση ανάλογα ευρήματα, στον 3^ο-4^ο αι. και αναγνωρίζεται από τον μελετητή ως ανατολικομεσογειακό προϊόν.

¹⁶⁵⁵ Barkóczi 1996, σ. 35, αρ. 54, πίν. E, VI, XLI. Άγνωστης προέλευσης εύρημα, που με βάση ανάλογα παραδείγματα χρονολογείται στον 4^ο αι.

¹⁶⁵⁶ Loeschcke, Willers 1911, σ. 64, αρ. 1079a,b, πίν. LII, άγνωστης προέλευσης αντικείμενα από ιδιωτική συλλογή.

Το αγγείο από τη Θεσσαλονίκη είναι φτιαγμένο από γαλαζοπράσινο γυαλί.

Εκτός από την υφή, το αρκετά έκκεντρο του σώματος, αλλά και την ποιότητα του ίδιου του γυαλιού, που συνηγορούν υπέρ της χρονολόγησης του αγγείου γύρω στον 4^ο αι., οι νευρώσεις που κοσμούν περιμετρικά το σώμα του αγγείου, οι οποίες διαμορφώθηκαν με τη χρήση λαβίδων, βοηθούν στη χρονολόγηση του αγγείου και στον προσδιορισμό του τόπου παραγωγής του. Σύμφωνα με τη διασπορά των ευρημάτων, πρόκειται για συροπαλαιστινιακά αγγεία που χρονολογούνται στο β' μισό του 3^{ου} αι.¹⁶⁵⁷ ή, το πιθανότερο, στον 4^ο-5^ο αι.¹⁶⁵⁸ Χρονολογημένα παραδείγματα έχουν αποκαλυφθεί στη Homs¹⁶⁵⁹, Kérak¹⁶⁶⁰, Bosra(Βόσρα)¹⁶⁶¹, Pella¹⁶⁶² και Σαμάρια¹⁶⁶³.

107. Χυτροειδή βοβλοειδή, λεία, Isings τύπος 94?

(A/A καταλόγου 448-449)

BY 214/1, BY 321/5

(Πίνακας 44)

107

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χροάνοσχημο στόμιο που απολήγει σε χείλος δακτυλιόσχημο. Το σώμα είναι βοβλοειδές, η βάση αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 9-10 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση. Το στόμιο και το χείλος ολοκληρώθηκαν ενόσω το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο με τη βοήθεια μεταλλικής ράβδου κολλημένης στον πυθμένα του.

Το ένα παράδειγμα (BY 214/1) προέρχεται από τάφο με νόμισμα 2^{ου}-3^{ου} αι. και γυάλινα αγγεία του τέλους του 3^{ου} και πιθανότερο του 4^{ου} αι.¹⁶⁶⁴ Υπέρ αυτής της όψιμης χρονολόγησής του συνηγορεί το υπερβολικό για το μέγεθός του πάχος, η χαμηλή ποιότητα του γυαλιού, όπως διακρίνεται από το φυσικό του χρωματισμό και τον αρκετά μεγάλο αριθμό φυσαλίδων και εγκλεισμάτων στο πάχος του.

Υπέρ της χρονολόγησής του δεύτερου παραδείγματος (BY 321/5) μετά τον 2^ο και ίσως στον 4^ο αι. συνηγορεί τόσο η σχετικά χαμηλή ποιότητα του γυαλιού, με αρκετές φυσαλίδες εγκλωβισμένες στο πάχος του, το υπερβολικό για το μέγεθός του πάχος, αλλά και το σχετικά έντονο χρώμα του, ένδειξη ότι δεν έγινε κάποια προσθήκη στο μίγμα κατά την παραγωγή του γυαλιού, προκειμένου να αποχρωματιστεί.

108. Χυτροειδή, απιόσχημα, χαμηλά

(A/A καταλόγου 450-451)

BY 93, MΘ 3078

(Πίνακας 44)

108

Τα αγγεία του τύπου αυτού δεν έχουν ιδιαίτερο χείλος. Τα άκρα του χυτροειδή τους λαιμού έχουν λειανθεί με πυράκτωση. Το σώμα τους είναι ημισφαιρικό, η βάση είναι επίπεδη αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Το ύψος των αγγείων του τύπου πολογίζεται γύρω στα 11 εκ.

¹⁶⁵⁷ Hayes 1975, σ. 160 αρ. 658, πίν. 42, αγγείο που χρονολογείται για τεχνοτροπικούς λόγους στο β' μισό του 3^{ου} αι. και θεωρείται συροπαλαιστινιακό προϊόν.

¹⁶⁵⁸ Dussart 1998, σ. 92, τύπος BVII.2432a1, όπου και η σχετική συζήτηση.

¹⁶⁵⁹ Abdul Hak 1965, σ. 30 εικ. 10, εύρημα από νεκρόπολη που χρονολογείται στο 2^ο-3^ο αι., αν και φαίνεται, κρίνοντας από τα απεικονιζόμενα ευρήματα, ότι συνέχισε να χρησιμοποιείται τουλάχιστον και κατά τον 4^ο αι.

¹⁶⁶⁰ Dussart 1998, σ. 92, τύπος BVII.2432a1, πίν. 19/4.

¹⁶⁶¹ Coscarella, 1994, σ. 400, πίν. IVa-b που χρονολογούνται στον 4^ο-5^ο αι.

¹⁶⁶² McNicol et al. 1982, πίν. 136,1, εύρημα από τάφο του τέλους των ρωμαϊκών χρόνων.

¹⁶⁶³ Crowfoot 1957, σ. 413, αρ. 17, εικ. 95/17, που χρονολογείται στον 4^ο-5^ο αι.

¹⁶⁶⁴ Αγγεία τύπων 12α. και 51.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση. Το χείλος έχει λειανθεί με πυράκτωση, ενώ το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο, πιθανώς, με λαβίδες από το λαιμό.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από γυαλί φυσικής πρασινωπής απόχρωσης.

Ανάλογα των αγγείων του τύπου, όπως συμβαίνει με το σύνολο, ίσως, των χοανόστομων αγγείων, προέρχονται από τη Συροπαλαιστινιακή περιοχή. Μεταξύ των άλλων, χρονολογημένα παραδείγματα ανακαλύφθηκαν στα Γέρασα¹⁶⁶⁵ και στην Ιεριχώ¹⁶⁶⁶. Παράλληλα ωστόσο εντοπίζονται και στο Παντικάπαιο¹⁶⁶⁷.

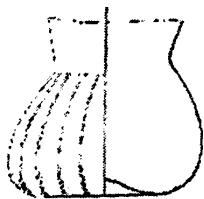
Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογούνται το μεν ένα, λόγω του διακόσμου του, στον 3^ο-4^ο αι. με μεγαλύτερη πιθανότητα να ανήκει στον 4^ο,¹⁶⁶⁸ ενώ το άλλο προέρχεται από τάφο που χρονολογείται στο β' μισό ή στα τέλη του 3^{ου} αι.¹⁶⁶⁹

109. Χυτροειδή απιόσχημα

(A/A καταλόγου 452)

MΘ 20924

(Πίνακας 44)

109

Το αγγείο έχει στόμιο χοανόσχημο που απολήγει, τουλάχιστον σήμερα, σε άπεργο χείλος, ανισοϋνές, δαντελωτά σπασμένο, σώμα απιόσχημο κοσμούμενο με δώδεκα κατακόρυφες νευρώσεις που συνεχίζουν και στην περίμετρο του πυθμένα του αγγείου, ο οποίος στο κέντρο του είναι ελαφρά ομφαλωτός. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 6 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με αρχική εμφύσηση σε μικρή ραβδωτή μήτρα και στη συνέχεια με ελεύθερη εμφύσηση προκειμένου να αποκτήσει τις τελικές του διαστάσεις. Δεν είναι σαφές αν το χείλος δεν ολοκληρώθηκε ποτέ ή αν έχει σπάσει εκ των υστέρων με το ασυνήθιστο αυτό τρόπο.

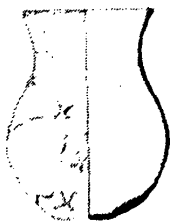
Το αγγείο δεν διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία. Ωστόσο, είναι κατασκευασμένο από λαδοπράσινο γυαλί, χαρακτηριστικό για την παραγωγή της ανατολικής Μεσογείου των όψιμων αυτοκρατορικών χρόνων, ίσως του 4^{ου}-5^{ου} αι. Επίσης, η τεχνική κατασκευής του, με εμφύσηση αρχικά σε μικρή μήτρα και εν συνεχεία ελεύθερα, εμφανίζεται και γνωρίζει σημαντική διάδοση στην ίδια περίοδο, προσφέροντας έτσι ένα ακόμη στοιχείο υπέρ της χρονολόγησης του τύπου αυτού γύρω στον 4^ο ή 5^ο αι.

110. Χυτροειδή βοβλοειδή, με πλαστικές αναδιπλώσεις

(A/A καταλόγου 453)

BY 227/35

(Πίνακας 44)

110

Το αγγείο έχει κοντό χοανόσχημο στόμιο, που απολήγει σε στιλβωμένο με πυράκτωση χείλος, σώμα βοβλοειδές, επίπεδη βάση αδιαμόρφωτη και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το σώμα κοσμεύεται περιμετρικά από ακανόνιστες σειρές μικρών πλαστικών αναδιπλώσεων. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 8-9 εκ.

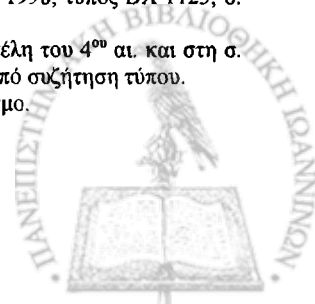
¹⁶⁶⁵ Dussart 1998, τύπος BX 1123, σ. 132, πίν. 34/2, εύρημα από το Ιερό του Διός που χρονολογείται από τα συνευρήματά του στη παλαιοχριστιανική περίοδο, μετά τον 3^ο, μεταξύ 4^{ου} και 6^{ου} αι.

¹⁶⁶⁶ Baramki 1937, πίν. XXI,1, από ανασκαφή συναγωγής των αρχών του 8^{ου} αι., σύμφωνα με την Dussart 1998, τύπος BX 1123, σ. 132 σημ. 1.

¹⁶⁶⁷ Sorokina 1971, σ. 94, σχέδιο στον πίν. 5/1. Sorokina 1962, φωτ. 7.4 όπου στη λεζάντα ανάγεται στα τέλη του 4^{ου} αι. και στη σ. 234 δίνει ως αρχική δημοσίευσή του το IAK 25 (1907), σ. 54. Πρόκειται για δύο όμοια αγγεία με αυτά του υπό συζήτηση τύπου.

¹⁶⁶⁸ Weinberg 1988, σ. 80, σημ. 161, Stern 2001, σ. 341, αρ. 189. Βλ. κεφάλαιο παρούσης σχετικό με διάκοσμο.

¹⁶⁶⁹ Παζαράς 1981, σ. 372-387.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, το χείλος έχει σχηματιστεί και στυλβωθεί ενδσω το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο με λαβίδες, πιθανότατα, από το λαιμό. Κατά τη φάση αυτή με τη βοήθεια αιχμηρών λαβίδων, τσιμπήθηκε η επιφάνεια του αγγείου αποκτώντας τον πλαστικό της διάκοσμο.

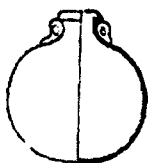
Το αγγείο είναι κατασκευασμένο από καθαρό αχνοπράσινο γυαλί.

Η διακόσμηση αγγείων με αντίστοιχες μικρές πλαστικές αναδιπλώσεις, σε ακανόνιστες σειρές απαντά σε αγγεία από τα τέλη του 2^{ου}¹⁶⁷⁰ και κυρίως του 3^{ου}-6^{ου} αι.¹⁶⁷¹, ιδίως στη συροπαλαιστινιακή περιοχή¹⁶⁷². Ο διάκοσμος επιβιώνει μέχρι τον 7^ο αι. στην Παλαιστίνη¹⁶⁷³. Στην Ιορδανία εμφανίζεται από τον 4^ο και παραμένει σε χρήση έως τον 8ο αι.¹⁶⁷⁴. Στη Δύση ο διάκοσμος δεν γνωρίζει διάδοση και το μόνο παράδειγμα που εντοπίστηκε είναι στο Caglari¹⁶⁷⁵. Επομένως, η διακοσμητική τεχνική καθιστά πιθανή την συροπαλαιστινιακή προέλευση του αγγείου.

Στη Θεσσαλονίκη ο διάκοσμος εμφανίζεται σε λυχνίες του 6^{ου}-7^{ου} αι.¹⁶⁷⁶ Ωστόσο, ασφαλέστερη δείχνει η χρονολόγηση του αγγείου στον 4^ο-5^ο αι., εποχή με την οποία συνάδουν και τα συνευρήματα του τάφου¹⁶⁷⁷.

111. Αρύβαλλοι

(Α/Α καταλόγου 454-458)
BAA 75-BAA 79
(Πίνακας 44)

111

Τα αγγεία του τύπου αυτού¹⁶⁷⁸ έχουν δακτυλιόσχημο, έξω νεύον, διπλωμένο έξω, κάτω, πάνω και έσω χείλος, κοντό κυλινδρικό λαιμό, σώμα σφαιρικό και βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη. Δύο μικρές λαβές αναπτύσσονται κάτω από το χείλος εκατέρωθεν του λαιμού. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 11 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση.

Οι αρύβαλλοι είναι γνωστοί ήδη από την κλασική αρχαιότητα. Κατασκευάζονταν από διάφορα υλικά, όπως πηλός και μέταλλο ενώ ήδη από τον 6^ο αι. φτιάχνονταν και από γυαλί με την τεχνική του πυρήνα¹⁶⁷⁹. Τα αγγεία περιείχαν αρωματικά έλαια που χρησιμοποιούνταν για επαλείψεις του σώματος μετά το λουτρό. Συνήθως αναρτώνταν από τον καρπό μέσω κρίκου με σύστημα τριών αλυσίδων, που ανά μία κατέληγε σε κρίκο προσαρτημένο στην κάθε λαβή ενώ η τρίτη συγκρατούσε το πόμα του αγγείου¹⁶⁸⁰.

Μετά την εφεύρεση της ελεύθερης εμφύσησης αρύβαλλοι κατασκευάζονται αρχικά με λεπτά τοιχώματα, του συρμού ήδη στο α' μισό του 1^{ου} αι., και λίγο αργότερα με παχιά¹⁶⁸¹, τύπος που επιβιώνει περισσότερο, μέχρι τις αρχές του 3^{ου} αι.¹⁶⁸²

Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη, λόγω της χαρακτηριστικής διαμόρφωσης του χείλους τους, εμπίπτουν σε ομάδα αρυβάλλων από θέσεις του Ευξείνου Πόντου, για τους οποίους έχει θεωρηθεί ότι

¹⁶⁷⁰ Čremošnik 1965, σ. 197. Rütli 1991, 13/2 σ. 70, τύπος AR 60.3 αρ. 1355-68, πίν. 62, που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ των μέσων του 2^{ου} και των μέσων του 3^{ου} αι.

¹⁶⁷¹ Vessberg 1952, σ. 146, πίν. IV.22 (αγγείο τύπου A.I.). Saldern et al. 1974, σ. 243-46, αρ. 714. Bulat 1974, σ. 89-90, πίν. II/1, VII/2. Auth 1976, σ. 129, 138, αρ. 160, 175. Oliver 1980, σ. 112, αρ. 182. Rütli 1991, 13/2 σ. 72-73, τύπος 64.2 αρ. 1400-42, πίν. 65, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 3^{ου} με 4^ο αι.

¹⁶⁷² Delougaz, Haines 1960, πίν. 50.9. Whitehouse 1997, σ. 199-200, αρ. 349. Whitehouse 2001, αρ. 628, 663 σ. 124, 148. Stern 2001, σ. 247-251, αρ. 133-37, με αναλυτική βιβλιογραφία.

¹⁶⁷³ Stern 2001, σ. 354, αρ. 201.

¹⁶⁷⁴ Baur 1938, σ. 536, αρ. 67(244), εκ. 18. Dussart 1998, σ. 128 BX. 111a, πίν. 32/1, σ. 158, BX 83, πίν. 46/21, σ. 161, BXII.1, πίν. 49/1.

¹⁶⁷⁵ Παρόμοιο αγγείο, επίσης χυτροειδές, του οποίου ο διάκοσμος συμπληρώνεται από τέσσερις μεγάλες κατακόρυφες εμπιέσεις. Βλ. Stiaffini, Borghetti 1994, σ. 82-83, 144, αρ. 458, πίν. 119, εύρημα που χρονολογείται με επιφύλαξη στον 3^ο αι. με βάση σχετικά παρεμφερή ευρήματα.

¹⁶⁷⁶ Τύπος 33, αγγεία ΠΑΜ 86, ΠΑΜ 87.

¹⁶⁷⁷ Τύπος 12β, αγγεία ΒΥ 227/53, ΒΥ 227/54.

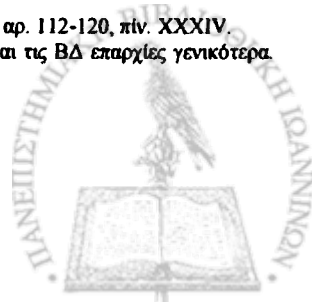
¹⁶⁷⁸ Isings 1957, τύπος 61, σ. 78-80.

¹⁶⁷⁹ Stern, Schlick-Noite 1994, σ. 214-215, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

¹⁶⁸⁰ Davidson 1952, σ. 105, σχέδιο του αρ. 676.

¹⁶⁸¹ Ο τύπος εντοπίζεται στην Πομπηία ήδη πριν το 79. Βλ. Scatozza-Höricht 1986, τύπος 40, σ. 55-56, αρ. 112-120, πίν. XXXIV.

¹⁶⁸² Cool, Price 1995, σ. 156-159, με αναλυτική παρουσίαση των ευρημάτων από το Ην. Βασίλειο και τις ΒΔ επαρχίες γενικότερα. Stern 2001, σ. 50.

αποτελούν Μικρασιατικά προϊόντα, πιθανώς από την Πέργαμο, που χρονολογούνται στον β' μισό του 1^{ου} μέχρι το 1^ο τέταρτο του 2^{ου} αι.¹⁶⁸³ Λιγότερο πιθανή δείχνει η υπόθεση ότι οι αρύβαλλοι κατασκευάζονταν στη συροπαλαιστινιακή περιοχή, όπου όμως ελάχιστα παραδείγματα αποκαλύφθηκαν, με κύριο σκοπό την εξαγωγή τους σε περιοχές όπου τα δημόσια λουτρά έπαιζαν σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ζωή¹⁶⁸⁴.

Αρύβαλλοι, ως επί το πλείστον με παχιά τοιχώματα, έχουν ανακαλυφθεί στις παρακάτω περιοχές: Δυτική Ευρώπη¹⁶⁸⁵, Σλοβενία¹⁶⁸⁶, Κροατία¹⁶⁸⁷, Βουλγαρία¹⁶⁸⁸, Ρουμανία¹⁶⁸⁹, Κύπρο¹⁶⁹⁰ και Συρία¹⁶⁹¹. Στην Ελλάδα εντοπίστηκαν στις παρακάτω θέσεις: Κόρινθος¹⁶⁹², Γαλαξίδι¹⁶⁹³, Σαμοθράκη¹⁶⁹⁴, Σίφνος¹⁶⁹⁵, Μοναστηριακή Κεφάλα Κνωσού¹⁶⁹⁶, Καστέλλι Κίσσημου¹⁶⁹⁷ και Ηράκλειο¹⁶⁹⁸.

Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογούνται με ακρίβεια στο β' μισό του 1^{ου} αι., καθώς ο χρόνος καταστροφής του βαλαλείου στο οποίο αποκαλύφθηκαν εντοπίζεται στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.¹⁶⁹⁹

112. Αμορφίσκοι σφαιρικοί, αδιαμόρφωτης βάσης

(A/A καταλόγου 459-460)

BY 192, ΜΜΣΤ 160/5

(Πίνακας 45)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος έξω νεύον, δακτυλιόσχημο, λαιμό μακρύ κυλινδρικό, ίσου μεγέθους με το σώμα, σώμα σχεδόν σφαιρικό, βάση αδιαμόρφωτη, καμπύλη. Από τους ώμους ξεκινούν δύο, περίπου κατακόρυφες, κυλινδρικής διατομής, λαβές που καμπυλώνονται και κολλούν στο αγγείο στο μέσον του λαιμού. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 5-6 εκ.

Το ένα αγγείο είναι κατασκευασμένο από μπλε σκούρο γυαλί, ενώ οι λαβές του από λευκό αδιαφανές. Το δεύτερο παράδειγμα είναι κατασκευασμένο από ιώδες γυαλί και οι λαβές του από άχρωμο πρασινωπό.

112

Η χρήση γυαλιού δεύτερου χρώματος είναι σχετικά συνήθης σε αγγεία του σχήματος αυτού.

Η παραγωγή τους ξεκινά λίγο μετά τα μέσα του 1^{ου} αι. και θεωρείται πιθανόν να κατασκευάζονταν σε περισσότερα από ένα κέντρα. Πιστεύεται επίσης ότι αν και είναι πιθανόν να

¹⁶⁸³ Sorokina 1987, σ. 42-43, κατηγορία Β.

¹⁶⁸⁴ Stern 2001, σ. 44-45. Τα πολυάριθμα ευρήματα από τον Εύξεινο Πόντο και τη Δαλματία επεξηγήθηκαν, σύμφωνα με την υπόθεση αυτή, ως επείσακτα συροπαλαιστινιακά προϊόντα.

¹⁶⁸⁵ Isings 1957, τύπος 61, σ. 78-80. Cool, Price 1995, σ. 156-159. Bonnet-Borel 1997, τύποι AV V 125-129, σ. 47-49, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο-2^ο αι.

¹⁶⁸⁶ Šubic 1974, σ. 41 αρ. 13, πίν. 3.21, εύρημα με παχιά τοιχώματα, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 1^ο αι. Lazar 2003, σ. 171-172 τύπος 8.3.2, ευρήματα με λεπτά τοιχώματα που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του 1^{ου} και του 3^{ου} αι.

¹⁶⁸⁷ Damevski 1974, σ. 65, πίν. 7.1, ευρήματα με παχιά τοιχώματα που χρονολογούνται με βάση ανάλογα μεταξύ 1^{ου} και 3^{ου} αι.

¹⁶⁸⁸ Νικόλοφ, Bujukliev 1967, σ. 23, 15, εικ. 12b, εύρημα με παχιά τοιχώματα, που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} αι.

Bujukliev 1984, σ. 14, φωτ. 15, εύρημα με παχιά τοιχώματα, που χρονολογείται ανασκαφικά στα μέσα του 2^{ου} αι.

Beivanova 1999, σ. 43-44, όπου αναφέρονται διάφορα ευρήματα από τη Βουλγαρία, που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη 1^{ου} αρχές 2^{ου} αι.

¹⁶⁸⁹ Τόμις, Bucovana 1968, σ. 81-83, αρ. 129-130, 132-134, παραδείγματα με παχιά τοιχώματα, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του 1^{ου} και 3^{ου} αι. αρ. 131 και 135, παραδείγματα με λεπτά τοιχώματα, το αρ. 135 χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο αι.

¹⁶⁹⁰ Vessberg 1952, πίν. 9.33-36, ευρήματα χωρίς ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία.

¹⁶⁹¹ Δούρα-Ευροπός, Clairmont 1963, σ. 115 αρ. 565, πίν. XXXIV. Εύρημα με λεπτά τοιχώματα, που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ του τέλους του 1^{ου} αι. και του 256.

¹⁶⁹² Davidson 1952, σ. 105 αρ. 676, εικ. 11, εύρημα με παχιά τοιχώματα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 1^ο-2^ο αι.

¹⁶⁹³ Θρεψιάδης 1972, σ. 197, πίν. 76β-γ. Αναδημοσιευμένο από τη Ζαφειροπούλου 1975, σ. 55, πίν. 4:6, όπου το αγγείο χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στο 2^ο αι.

¹⁶⁹⁴ Dusenbery 1998 αρ. S240-1 σ. 1130, φωτογραφία και σχέδιο στη σ. 1131. Εύρημα με παχιά τοιχώματα που χρονολογείται ανασκαφικά στα μέσα ή στο γ' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ.

¹⁶⁹⁵ Mackworth-Young 1949, σ. 87, τάφος 6 αρ. 4 πίν. 29:1.6(4), εύρημα με λεπτά τοιχώματα από τάφο με ευρήματα του 1^{ου} αι.

¹⁶⁹⁶ Carington-Smith 1982, σ. 278, πίν. 40^ο, εύρημα με παχιά τοιχώματα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 1^ο αι.

¹⁶⁹⁷ Γ. Τζεδάκις, *ΑΔ* 33, 1978, Χρονικά Β1, σ. 370-372, πίν. 192^ο, από ταφή του 2^{ου} αι.

¹⁶⁹⁸ Στ. Αλεξίου, *ΑΔ* 30, 1975, Χρονικά Β2, σ. 340-341, πίν. 246^ο, β, από ταφή του β' μισού του 2^{ου} αι., με βάση νόμισμα που αποκαλύφθηκε σε αυτόν.

¹⁶⁹⁹ Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141-142.

παράγονταν στο συροπαλαιστινιακό χώρο, σχεδόν αποκλειστικά εξαγόταν σε δυτικότερες επαρχίες, όπου τα λουτρά έπαιζαν σημαντικό κοινωνικό ρόλο, σε αντίθεση με ο,τι συνέβαινε στην περιοχή παραγωγής τους¹⁷⁰⁰. Ανάλογα ευρήματα έχουν εντοπιστεί στις παρακάτω θέσεις: Λιουμπλιάνα(Emona)¹⁷⁰¹, Zara¹⁷⁰², Παντικάπαιο¹⁷⁰³, Σίφνο¹⁷⁰⁴ και Ιερουσαλήμ¹⁷⁰⁵.

Το ένα μόνο από τα δύο ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία που το εντάσσουν στον 1^ο αι.¹⁷⁰⁶

113. Αμφορίσκοι ωοειδείς, με δακτυλιόσχημη βάση

(Α/Α καταλόγου 461-462)
ΜΜΣΤ 160/1, ΜΜΣΤ 160/10
(Πίνακας 45)

Τα αγγεία του τύπου έχουν χείλος έξω νεύον, στιλβωμένο με πυράκτωση, κοντό λαιμό, σώμα ωοειδές, βάση δακτυλιόσχημη συμφυή και επίπεδο πυθμένα. Δύο πολύ λεπτές λαβές, κυλινδρικής διατομής, ξεκινούν από τους ώμους συνεχίζουν κατακόρυφα και κολλούν στο αγγείο στο μέσο του λαιμού ή κάτω από το χείλος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 6-7 εκ.

Τα αγγεία του τύπου είναι κατασκευασμένα από λεπτό, διαφανές, άχρωμο, ελαφρά πρασινωπό, γυαλί.

113

Είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, χωρίς τη χρήση κάνης. Η διαμόρφωση του χείλους και η επικόλληση των λαβών πιθανώς γινόταν ενόσω το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο με λαβίδες από τη βάση του.

Ο τύπος αποτελεί μικρογραφικό παράλληλο, σύγχρονό του, επιτραπέζιου αγγείου¹⁷⁰⁷. Ακριβή παράλληλα των ευρημάτων από τη Θεσσαλονίκη εντοπίστηκαν στις παρακάτω θέσεις: Nida-Heddernheim¹⁷⁰⁸, Este¹⁷⁰⁹, Locarno-Muralto¹⁷¹⁰, Ακυλρία¹⁷¹¹, Zara/Nona/Asseria¹⁷¹², Starigrad(Argyrintum)¹⁷¹³, Παντικάπαιο¹⁷¹⁴, Δούρα-Ευρωπώ¹⁷¹⁵, Αθήνα¹⁷¹⁶. Λόγω της διασποράς των ευρημάτων έχει υποθεθεί ότι αποτελούν προϊόντα της βορείου Ιταλίας ή του Ticino¹⁷¹⁷.

Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται ανασκαφικά στον 1^ο αι.¹⁷¹⁸

114. Αμφορίσκοι ωοειδείς, με αδιαμόρφωτη βάση

(Α/Α καταλόγου 463)
ΜΘ 11258β
(Πίνακας 45)

¹⁷⁰⁰ Stern 2001, σ. 44-45.

¹⁷⁰¹ Plesničar-Gec 1972, τόμος 90, πίν. 22.

¹⁷⁰² Ravagnan 1994, σ. 43-44, αρ. 47, 50, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στο β' μισό του 1^{ου} ή στις αρχές του 2^{ου} αι. Το αγγείο με αριθμό 50 της Ravagnan απεικονίζεται έγχρωμο στο *Transparenze imperiali* 1997, αρ. 79 σ. 132, όπου φαίνεται ότι το αγγείο έχει αντιστραμμένα τα χρώματα του παραδείγματος από το ΜΜΣΤ, δηλαδή λευκό αδιαφανές σώμα και μπλε λαβές.

¹⁷⁰³ Kunina 1997, σ. 321 αρ. 340, 342, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα μέσα ή στο γ' τέταρτο του 1^{ου} αι. και στον 1^ο αι., αντίστοιχα.

¹⁷⁰⁴ Mackworth-Young 1949, σ. 87, 6^{ος} τόμος 4^ο αγγείο, πίν. 29:1.6(4), που χρονολογείται στον 1^ο αι.

¹⁷⁰⁵ Israeli 2003, σ. 259-260, αρ. 333-335, 337, ευρήματα που ανάγονται στον 1^ο αι. με βάση ανάλογα παραδείγματα.

¹⁷⁰⁶ Λόγω των γυάλινων συνευρημάτων του, (αγγεία ΜΜΣΤ 160/1-11), των τύπων 112, 113, 126α, 126β, 129 και 130.

¹⁷⁰⁷ Isings 1957, τύπος 15 σ. 32-34, που χρονολογείται από τα μέσα περίπου του 1^{ου} αι. μέχρι και τα τέλη του αιώνα.

¹⁷⁰⁸ Welker 1974, τύπος 12 σ. 63-65, ευρήματα από τάφο του 1^{ου} αι.

¹⁷⁰⁹ Σύμφωνα με τη Welker 1974, σ. 65, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο και στο τελευταίο τρίτο του 1^{ου} αι., αντίστοιχα.

¹⁷¹⁰ Carazzetti, Biaggio-Simona 1988, αρ. 19 σ. 45, πίν. II. Τόμος του β' τέταρτου του 1^{ου} αι.

¹⁷¹¹ Calvi 1968, σ. 24, πίν. 1.2-1.4, ευρήματα που χρονολογούνται στον 1^ο αι.

¹⁷¹² Ravagnan 1994, σ. 36-37, αρ. 29, 31, 33, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στο β' μισό του 1^{ου} ή στις αρχές του 2^{ου} αι. Άλλο παράδειγμα στο *Transparenze imperiali* 1997 αρ. 77, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στις αρχές του 1^{ου} αι. Το παράδειγμα είναι κατασκευασμένο από αδιαφανές πρασινωπό γυαλί.

¹⁷¹³ Fadić 1989, σ. 39 αρ. 136, πίν. X,2, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 1^ο αι.

¹⁷¹⁴ Kunina 1997, σ. 321 αρ. 339, αρκετά ψηλότερο, 15 εκ., εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} αι.

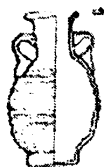
¹⁷¹⁵ Clairmont 1963 αρ 123 σ. 30, πίν. 20. Τόμος με δύο φάσεις χρήσης, του 1^{ου} και των αρχών του 2^{ου} αι.

¹⁷¹⁶ Ο Αλεξάνδρη, *ΑΔ* 27, 1972, Χρονικά Β1, σ. 115-118, πίν. 76δ, αγγείο από μαρμαράδες κวานόλευκο γυαλί από συστάδα τάφων ρωμαϊκών χρόνων, που, κρίνοντας από τα υπόλοιπα γυάλινα συνευρήματα, ανάγονται στον 1^ο αι.

¹⁷¹⁷ Ravagnan 1994, σ. 36-37.

¹⁷¹⁸ Λόγω των γυάλινων συνευρημάτων του, (αγγεία ΜΜΣΤ 160/1-11), των τύπων 112, 113, 126α, 126β, 129 και 130.

114

Το χείλος των αγγείων του τύπου αυτού είναι έξω νεύον, δακτυλιόσχημο, ο λαιμός κοντός κυλινδρικός, το σώμα ωσειδές, που συρρικνώνεται χαμηλά και σχηματίζει δακτύλιο, διαμορφώνοντας χαμηλή επίπεδη βάση. Το σώμα του αγγείου φέρει ανάγλυφο διάκοσμο. Η κοιλιά στο σημείο της μεγαλύτερης διαμέτρου της περιτρέχεται από ταινία που κοσμεείται με βλαστόσπειρα. Την κεντρική ταινία ορίζουν ζώνες κατακόρυφων, παράλληλων εφαπτόμενων πετάλων, που είναι στραμμένες προς αυτήν και καλύπτουν το ανώτερο και χαμηλότερο τμήμα του σώματος. Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης είναι κατασκευασμένο από ιώδες γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 7 εκ.

Τα αγγεία της κατηγορίας είναι κατασκευασμένα σε μήτρα που αποτελείται από δύο κατακόρυφα μέρη, εκτός από το λαιμό και το χείλος που είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση.

Τα αγγεία με αυτό το σώμα διαμορφώνονται είτε ως οινοχοϊσκες είτε, συχνότερα, ως αμφορίσκοι¹⁷¹⁹. Θεωρείται¹⁷²⁰ ότι αποτελούν μικρογραφικές αποδόσεις των φυστητών σε μήτρα αμφορέων, όπως αυτοί του εργαστηρίου του Εννίωνα¹⁷²¹.

Αντίστοιχα αγγεία διαμορφωμένα σε αμφορίσκους φυλάσσονται μεταξύ των άλλων¹⁷²² και στις παρακάτω συλλογές: Βοστώνη¹⁷²³, Newark¹⁷²⁴, Leiden¹⁷²⁵, Βερολίνο¹⁷²⁶, συλλογή Oppenländer¹⁷²⁷. Παραδείγματα αγγείων διαμορφωμένων ως οινοχοϊσκες, που διαθέτουν ανασκαφικά δεδομένα προέρχονται από τη Σαμοθράκη¹⁷²⁸ και την Κριμαία¹⁷²⁹, ενώ αγγεία διαμορφωμένα ως αμφορίσκοι προέρχονται από ταφές στο Παντικάπαιο¹⁷³⁰.

Παρότι ανασκαφικά δεν μπορεί να χρονολογηθεί με ακρίβεια η ταφή από την οποία προέρχεται το αγγείο, ωστόσο ενδείξεις προσφέρει τόσο το γεγονός ότι πρόκειται για καύση, όσο και ότι και το δεύτερο, παραμορφωμένο, γυάλινο μυροδοχείο του τάφου επίσης ανάγεται στον 1^ο αι., με βάση τα ανάλογά του¹⁷³¹, εποχή που συμπίπτει με την περίοδο διάδοσης του τύπου.

115. Οινοχοϊσκες εξάπλευρες

(A/A καταλόγου 464)

BAA 74

(Πίνακας 45)

115

Το χείλος των αγγείων του τύπου αυτού είναι δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο και ο λαιμός μακρής κυλινδρικός. Οι ώμοι είναι καμπύλοι, το σώμα εξαγωνικό που καμπυλώνεται προς τη βάση και εδράζεται σε επίπεδο πυθμένα. Τριταινιωτή λαβή ξεκινά από τον ώμο και καταλήγει κάτω από το χείλος του αγγείου, κάνοντας μια μικρή αναδίπλωση, που δημιουργεί σημείο συγκράτησης του αντίχειρα¹⁷³². Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 9 εκ.

Οι ώμοι και το κατώτερο, καμπύλο τμήμα του σώματος κοσμοούνται με ζώνη κατακόρυφων, παράλληλων εφαπτόμενων πετάλων, ενώ το μεγαλύτερο τμήμα του σώματος

¹⁷¹⁹ Stern 1995, σ. 152 αρ. 55, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία όλων των γνωστών παραδειγμάτων.

¹⁷²⁰ Stern 1995, σ. 152 αρ. 55.

¹⁷²¹ Kunina 1973, σ. 101-106, εικ. 1-6. Kunina 1997, σ. 273 αρ. 109.

¹⁷²² Πλήρης κατάλογος των αγγείων του τύπου, καθώς και υπαγωγή τους στην εξελικτική πορεία των φυστητών σε μήτρα αγγείων, που δικαιολογούν τη χρονολόγησή τους στον 1^ο αι. βρίσκεται στη Stern 1995, σ. 152-153.

¹⁷²³ Saldern 1968, αρ. 33.

¹⁷²⁴ Auth 1976, σ. 71, αρ. 66, σ. 199 αρ. 329-330.

¹⁷²⁵ Stern 1995, σ. 152 σημ. 3d,e.

¹⁷²⁶ Platz-Horster 1976, σ. 39, αρ. 56-57.

¹⁷²⁷ Saldern et al 1974, σ. 145-146, αρ. 413-415.

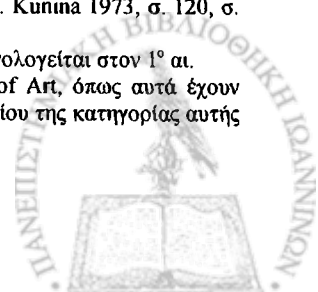
¹⁷²⁸ Dusenbery 1998, σ. 1079-1080, εύρημα που χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁷²⁹ Kunina, Sorokina 1972, σ. 162, εικ. 7 αρ. 34, σ. 161, τύπος μυροδοχείου I.2.b που χρονολογείται στον 1^ο και ιδίως στα τέλη του 1^{ου} αι. Εύρημα από τον τάφο 32. Kunina 1973, σ. 118, σ. 119 εικ. 16.1, 5.

¹⁷³⁰ Kunina 1997, σ. 280, αρ. 140. Kunina 1973, σ. 119 εικ. 16.1, 3. Επίσης, Kunina 1997, σ. 280, αρ. 138. Kunina 1973, σ. 120, σ. 119 εικ. 16.1, 4. Από τάφο που χρονολογείται με νόμισμα στα μέσα του 1^{ου} αι.

¹⁷³¹ Ακατάγραφο μυροδοχείο, για παράλληλα βλ. Goether-Polaschek 1977, τύπος Trier 66b, σ. 350, που χρονολογείται στον 1^ο αι.

¹⁷³² Η περιγραφή του αγγείου γίνεται με βάση ανάλογα ευρήματα του μουσείου του Toledo Museum of Art, όπως αυτά έχουν παρουσιαστεί εξαντλητικά από τη Stern 1995, σ. 161-166. Είναι γνωστό, ωστόσο, και ένα παράδειγμα αγγείου της κατηγορίας αυτής που έχει ολοκληρωθεί με δύο λαβές.

καταλαμβάνουν έξι εφαιπτόμενα παραλληλόγραμμα διάχωρα, που κοσμούνται με διονυσιακά θέματα: Δίωτο αγγείο, σύριγγα, κυκλικό αντικείμενο, πιθανώς φιάλη, κρατήρας, χιαστί τοποθετημένοι θύρσοι, οινοχόη. Τέλος, ο πυθμένας κοσμείται με τρεις ανάγλυφους, ομόκεντρους δακτυλίους. Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από μπλε διαφανές γυαλί, όπως και η πλειονότητα των σωζόμενων παραδειγμάτων¹⁷³³.

Τα αγγεία της κατηγορίας αυτής είναι κατασκευασμένα με εμφύσηση σε τριμερή ή τετραμερή μήτρα, που αποτελούνταν από δύο ή τρία κατακόρυφα ημικυλινδρικά τμήματα, για την κατασκευή των τοιχωμάτων, και ένα ημισφαιρικό, για την κατασκευή της βάσης του αγγείου. Η διαμόρφωση του χείλους και η επικόλληση της λαβής γινόταν με ελεύθερους χειρισμούς.

Παρότι επί μακρῶ θεωρούνταν έργα ιουδαϊκά και ο διάκοσμός τους επεξηγούνταν ως τέτοιος, είναι πλέον φανερό ότι εκφράζουν με το σχήμα και το διάκοσμό τους, σχεδόν τυπικά τον θρησκευτικό συγκρητισμό και την κυριαρχία της ελληνικής θρησκείας στις ανατολικές ακτές της Μεσογείου¹⁷³⁴. Υπάρχουν 5 διαφορετικές ομάδες, αναλόγως με τα θέματα των έξι διαχώρων που κοσμούν την κοιλιά τους. Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη εμπίπτει στην ομάδα εκείνη αγγείων που αποδίδουν με το σχήμα και το διάκοσμό τους αδιάγνωστο αρχιτεκτόνημα, πιθανώς βωμό, που συνδέεται με τη λατρεία του Διονύσου¹⁷³⁵. Ξεκίνησαν από ανατολικό εργαστήριο, κατά πάσα πιθανότητα από την περιοχή της Σιδώνας¹⁷³⁶, όπως υποδεικνύει ο τρόπος διασποράς των ευρημάτων, και αργότερα αντιγράφηκαν από υαλοουργούς της Δύσης¹⁷³⁷.

Παράλληλα ευρήματα προέρχονται από τη Συρία¹⁷³⁸, Αρμενία¹⁷³⁹, Εύξεινο Πόντο¹⁷⁴⁰ και Ελλάδα¹⁷⁴¹.

Παρότι τα περισσότερα ευρήματα στερούνται ακριβέστερης ανασκαφικής χρονολόγησης, πιστεύεται, για κατασκευαστικούς αλλά και τεχνολογικούς λόγους, ότι τα αγγεία αυτά παράγονταν στο α' μισό του 1^{ου} αι. και πιθανώς στο β' τέταρτό του. Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται στην ίδια περίοδο, καθώς ο χρόνος καταστροφής του βαλανείου, στα ερείπια του οποίου αποκαλύφθηκε, υπολογίζεται στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.¹⁷⁴²

116. Μυροδοχεία σφαιρικά, με άπεργο χείλος, «Σφαίρες», Isings τύπος 10

(Α/Α καταλόγου 465-493)

ΔΕΘ 28/1, ΔΕΘ 28/2, ΔΕΘ 28/3, ΔΕΘ 158/1, ΔΕΘ 158/2, ΔΕΘ 158/3, ΔΕΘ 187/2, ΔΕΘ 216/3, ΔΕΘ 216/4^α, ΔΕΘ 216/4^β, ΔΕΘ 216/6, ΜΘ 10295, ΜΘ 10296, ΜΘ 10575, ΜΘ 10576, ΜΜΣΤ 2/4, ΜΜΣΤ 2/17, ΜΜΣΤ 2/21, ΜΜΣΤ 2/22^α, ΜΜΣΤ 2/22^β, ΜΜΣΤ 53/3, ΜΜΣΤ 53/4, ΠΑΜ 12, ΠΑΜ 13, ΠΑΜ 14, ΠΑΜ 15, ΠΑΜ 16, ΠΑΜ 29, ΠΑΜ 75

(Πίνακες 45-47)

¹⁷³³ Από μπλε, επίσης, γυαλί είναι κατασκευασμένο ανάλογο εύρημα που εντοπίστηκε σε αδημοσίευτη ανασκαφή της τάφρου του δυτικού τείχους της Θεσσαλονίκης από σημείο που δεν παρείχε δυνατότητα ακριβούς χρονολόγησης.

¹⁷³⁴ Stern 1995, σ. 84-86.

¹⁷³⁵ Stern 1995, σ. 85, 163.

¹⁷³⁶ Stern 1995, σ. 85.

¹⁷³⁷ Stern 1995, σ. 82-83.

¹⁷³⁸ Σήμερα στα παρακάτω μουσεία: Metropolitan Museum of Art, British Museum, Carnegie Museum, Corning Museum of Glass, σύμφωνα με τη Stern 1995, σ. 163 σημ. 10, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

¹⁷³⁹ Stern 1995, σ. 163 σημ. 11, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

¹⁷⁴⁰ Sorokina 1967, σ. 70, εικ. 2, αρ. 20, 23.

¹⁷⁴¹ Χαλκίδα, Άγιος Στέφανος, Αγγ. Χαρέμης, *ΑΔ* 28, 1973, Χρονικά Β1, σ. 300-301, πιν. 259γ. Επίσης, *ΑΑΑ* 7/1, 1974, σ. 28, 31, εικ. 7.

Κνωσός, Price 1988b, σ. 34, εικ. 3 αρ. 28, το εύρημα προέρχεται από στρώμα της εποχής του Νέρωνα (54-68) ή των Φλαβίων (69-96).

Περιοχή Αιγαίου, σήμερα στο British Museum, βλ. Stern 1995, σ. 164 σημ. 13, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

Αθήνα, σήμερα στο Metropolitan Museum of Art βλ. Stern 1995, σ. 164 σημ. 13, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

¹⁷⁴² Αδάμ-Βελήνη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

116

Ιδιαίτερο τύπο αποτελούν τα εντελώς σφαιρικά αγγεία με εξαιρετικά κοντό λαιμό, και άπεργο χείλος. Το σφαιρικό τους σχήμα δεν παραμορφώνεται ούτε κατ' ελάχιστον στο σημείο της βάσης, σε αντίθεση με άλλους τύπους γυάλινων αγγείων. Στη Θεσσαλονίκη ο τύπος απαντά σε άχρωμο πρασινωπό, κιτρινωπό και ιώδες γυαλί, ενώ ο σχετικά συνήθης διάκοσμος του τύπου με περιέλιξη λεπτής ίνας διαφορετικού χρώματος γύρω από το σώμα δεν έχει εντοπισθεί. Επίσης, στη Θεσσαλονίκη είναι γνωστά μόνον ωκελύφα παραδείγματα και κανένα από παχύ στρώμα γυαλιού, όπως είναι γνωστά αλλού¹⁷⁴³. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 7-9 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση. Λόγω του τόσο κοντού λαιμού τους πιστεύεται ότι σφραγίζονταν μετά την πλήρωσή τους με αναθέρμανση του άκρου του λαιμού, το οποίο στην συνέχεια έπρεπε να σπάσει προκειμένου να ανοιχθεί το αγγείο.

Πολλά δείγματα έχουν βρεθεί στην Ιταλία¹⁷⁴⁴, Ελβετία¹⁷⁴⁵, Γερμανία¹⁷⁴⁶ Ολλανδία¹⁷⁴⁷ και Γαλλία¹⁷⁴⁸. Θεωρούνται προϊόντα βορειοϊταλικών εργαστηρίων και χρονολογούνται στο 1^ο αι¹⁷⁴⁹.

Στην Ελλάδα, εκτός από τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη, ανάλογα έχουν βρεθεί στην Πάτρα¹⁷⁵⁰, στη Θήβα¹⁷⁵¹ και στη Μοναστηριακή Κεφάλα στην Κνωσό¹⁷⁵².

Αρκετά από τα παραδείγματα της Θεσσαλονίκης χρονολογούνται στον 1^ο αι. λόγω των συνευρημάτων τους¹⁷⁵³.

Σχετικά συχνά βρίσκονται υπολείμματα του περιεχομένου τους που έχει μορφή άσπρης, ροζ και κόκκινης σκόνης. Αναλύσεις υπολειμμάτων περιεχομένου τους αποκάλυψαν σε μία περίπτωση μίγμα κρασιού και ρητινών και σε μία άλλη miscela di grasso e cipria¹⁷⁵⁴, επίσης MnCo₃ and MnSo₃¹⁷⁵⁵. Σχετικές χημικές αναλύσεις έδειξαν αντίστοιχο περιεχόμενο για αγγεία από τη Θεσσαλονίκη¹⁷⁵⁶. Αναλυτικότερα, η μπλε σκόνη είναι αιγυπτιακό μπλε, η κόκκινη είναι ώχρα και η ροζ ριζάρι.

117. Πλαστικά μυροδοχεία σχήματος χουρμά, Isings τύπος 78d

(A/A καταλόγου 494-495)
ΜΘ 20938, ΠΑΜ 20
(Πίνακας 47)

117

Τα αγγεία του τύπου αυτού αποτελούν φυσιοκρατική¹⁷⁵⁷ απόδοση του καρπού της χουρμαδιάς. Ολόκληρη η επιφάνεια του καλύπτεται με ρυτιδώσεις όμοιες με αυτές που καλύπτουν την επιφάνεια του ώριμου χουρμά. Και ως προς το μέγεθος τους τα αγγεία

¹⁷⁴³ Παραδείγματα σφαιρών από παχύ γυαλί εκτίθενται στο αρχαιολογικό μουσείο Πατρών και στο RGM Köln.

¹⁷⁴⁴ Isings 1957, σ. 26, ευρήματα από την Πομπηία, χρονολογούμενα πριν το 79.

De Tommaso 1990, σ. 40-42, όπου και αναλυτική αποδελτίωση της ιταλικής χερσονήσου, με παραδείγματα του 1^{ου} κυρίως αι.

Maccabruni 1991, σ. 112, παραδείγματα του 1^{ου} αι. από ανασκαφές στην περιοχή της Παβίας.

¹⁷⁴⁵ Biaggio-Simona 1991, τόμ. I, σ. 120-23, πίν. 12, 13 και 51 με πληθώρα ευρημάτων από την περιοχή του Ticino που χρονολογούνται στον 1^ο αι. Carazzetti, Biaggio-Simona 1988, αρ. 15, σ. 44, από τάφο του α' μισού του 1^{ου} αι.

Rütti 1991, τύπος AR 123, αρ. 2247-48, πίν. 100, ευρήματα από την Augst, χρονολογούμενα ανασκαφικά μεταξύ Τιβερίου(14-37) και Τραϊανού(98-117).

¹⁷⁴⁶ Isings 1957, σ. 25-26, τύπος 10, με ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο αι.

Goether-Polaschek 1977, τύπος 155, σ. 157, 254, αρ. 1497, 1504, εικ. 79, με ευρήματα από την Trier(Treveni) των μέσων του 1^{ου} αι..

Harter 1999, τύπος D2, σ. 87, ευρήματα από το Mainz, χρονολογούμενα από την εποχή του Κλαυδίου(41-54).

¹⁷⁴⁷ Isings 1957, σ. 26, ευρήματα από την Nijmegen, χρονολογούμενα ανασκαφικά στον 1^ο αι.

¹⁷⁴⁸ Sennequier 1985, αρ. 310-311, σ. 200-201, χρονολογούμενα, χωρίς ανασκαφικά δεδομένα, στον 1^ο αι. με βάση ανάλογα.

¹⁷⁴⁹ Isings 1957, σ. 27. De Tommaso 1990, σ. 41.

¹⁷⁵⁰ Αγαλλοπούλου, ΑΔ 29 (1973/4), Χρονικά Β2, σ. 369, πίν. 235β. Ιφ. Δεκουλάκου, ΑΔ 30 (1975), Χρονικά Β1, σ. 115-7, πίν. 65δ. Κολώνας 2002, αρ. 9, σ. 113.

¹⁷⁵¹ Haevernick 1981, σ. 119, Θραύσματα τριών αγγείων που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα από άλλες θέσεις στον 1^ο αι.

¹⁷⁵² Carington-Smith 1982, σ. 270-72, πίν. 4/2, 36b, θραύσματα τουλάχιστον δέκα σφαιρών ανακαλύφθηκαν σε τάφο που χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁷⁵³ Τα αγγεία ΠΑΜ 12, ΠΑΜ 13, ΠΑΜ14, ΠΑΜ15, ΠΑΜ 16, ΠΑΜ 29, ΠΑΜ 76, ΔΕΘ 158/1, ΔΕΘ 158/2, ΔΕΘ 158/3, ΔΕΘ 187/2, ΔΕΘ 216/3, ΔΕΘ 216/4^α, ΔΕΘ 216/4β, ΔΕΘ 216/6, ΜΘ 10295, ΜΘ 10296, ΜΘ 10575, ΜΘ 10576, ΜΜΣΤ 2/4, ΜΜΣΤ 2/17, ΜΜΣΤ 2/21, ΜΜΣΤ 2/22^α, ΜΜΣΤ 2/22β, ΜΜΣΤ 53/3, ΜΜΣΤ 53/4 ανακαλύφθηκαν σε τάφους μαζί με πτηνόμορφα μυροδοχεία του 1^{ου} επίσης αι.

¹⁷⁵⁴ De Tommaso 1990, σ. 41.

¹⁷⁵⁵ Isings 1957, σ. 26.

¹⁷⁵⁶ Οι αναλύσεις έγιναν από τη δρ. Χημικό του ΑΜΘ, Ερ. Μήρτσου με τη μέθοδο της περίθλασης ακτίνων -X (XRD).

¹⁷⁵⁷ Σύμφωνα με την κατάταξη που έχει προτείνει η Stern 1995, σ. 92, το αγγείο αναπαριστά την επιμήκη ποικιλία χουρμά Medjool.

αποτελούν πιστή μίμηση του πρωτοτύπου τους. Το ύψος τους υπολογίζεται γύρω στα 7 εκ., μέγεθος πολύ κοντινό σ' αυτό ενός χουρμά της ανατολής. Τα παραδείγματα της Θεσσαλονίκης, όπως και τα περισσότερα γνωστά διεθνώς παραδείγματα, είναι κεχριμπαρόχρωμα αποδίδοντας το χρώμα του χουρμά. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 7-9 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με την τεχνική της εμφύσησης σε μήτρα, εκτός από τον κοντό λαιμό και το χείλος του που φτιάχτηκαν με χειρισμούς του τεχνίτη ενώ το αγγείο ήταν πια ελεύθερο στο χώρο. Συνήθως κατασκευαζόταν σε διμερή, αν και σώζονται δείγματα αγγείων σχηματισμένων σε τριμερή, μήτρα¹⁷⁵⁸. Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη δεν σώζουν τα σημεία των «ραφών» και έτσι παραμένει ασαφής αυτή η κατασκευαστική τους λεπτομέρεια.

Γενικά πρόκειται για ευρέως γνωστό¹⁷⁵⁹ τύπο μυροδοχείου που έχει βρεθεί σε διάφορες περιοχές της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας¹⁷⁶⁰. Ανασκαφικά χρονολογημένα παραδείγματα έχουν βρεθεί στην Ισπανία¹⁷⁶¹, στη Γερμανία¹⁷⁶², στην Ελβετία, στην Ιταλία¹⁷⁶³, στην Κροατία¹⁷⁶⁴, στην ΠΓΔΜ¹⁷⁶⁵, στην Κριμαία¹⁷⁶⁶, στην Αμφίπολη¹⁷⁶⁷, στην Κρήτη¹⁷⁶⁸, στο Ισραήλ¹⁷⁶⁹ και στη Συρία¹⁷⁷⁰. Ο τύπος ξεκινά να παράγεται στα μέσα του 1^{ου} και σταματά στις αρχές του 2^{ου} αι.¹⁷⁷¹. Επειδή όμως πρόκειται για ανθεκτικό, λόγω σχήματος, αγγείο απαντά, πολύ σπάνια, ως κτέρισμα και σε τάφους μεταγενέστερων χρόνων, όπως του 2^{ου} ως και του 4^{ου} αι.¹⁷⁷²

Τα 2/3 των διεθνώς γνωστών ευρημάτων προέρχονται από τον χώρο της Μέσης Ανατολής που κατά πάσα πιθανότητα αποτελούσε και τον τόπο παραγωγής τους¹⁷⁷³. Η περιοχή της Φοινίκης, γνωστό κέντρο υαλουργίας με μακραίωνη ήδη παράδοση κατά τον 1^ο αιώνα, αποτελούσε τον πιο ταιριαστό τόπο για την παραγωγή ενός αγγείου στο σχήμα του καρπού του φοινικόδενδρου.

Σχετικά με τη χρήση των μυροδοχείων, πέραν της γενικής παρατήρησης ότι το περιεχόμενό τους, λόγω του στενού λαιμού τους, θα πρέπει να ήταν κάποιο έλαιο υγρής μορφής, έχει υποτεθεί ότι περιείχαν φοινικέλαιο, το οποίο αξιοποιούνταν στη μαγειρική, αλλά και στην ιατρική¹⁷⁷⁴.

118. Πλαστικά μυροδοχεία σχήματος τσαμπιού σταφυλιού, Isings τύπος 78e

(A/A καταλόγου 496)
«ΜΘ Ακατάγραφο 1»
(Πίνακας 47)

Τα φιαλίδια των οποίων το σώμα είναι διαμορφωμένο σε σχήμα τσαμπιού σταφυλιού συνιστούν ιδιαίτερο τύπο μυροδοχείων. Το χείλος τους είναι έξω νεύον, έσω αναδιπλωμένο,

118

¹⁷⁵⁸ Stern 1995, σ. 92.

¹⁷⁵⁹ Isings 1957, σ. 94, τύπος 78d.

¹⁷⁶⁰ Μεγάλος αριθμός παραδειγμάτων που δεν μπορούν να χρονολογηθούν άμεσα από τα ανασκαφικά δεδομένα παρατίθενται στη Stern 1995, σ. 93, σημ. 186.

¹⁷⁶¹ Stern 1995, σ. 92, σημ. 182. Από τάφους καλά χρονολογημένους στα μέσα του 2^{ου} αι.

¹⁷⁶² Goethert-Polaschek 1977, σ. 96, αρ. 453, πίν. 5, 55e, εύρημα από την Trier (Treviri), από τάφο χρονολογούμενο μεταξύ του 41-54.

¹⁷⁶³ Scatozza Hörich 1986, αρ. 105. Stern 1995, σ. 93, σημ. 175, 176. Παραδείγματα από την Πομπηία και το Herculaneum, που χρονολογούνται προ του 79. Παράδειγμα του 2^{ου} μισού του 2^{ου} αι. προέρχεται από την Ακυλίου, βλ. Calvi 1968, σ. 106, αρ. 251-253, πίν. 17/3.

¹⁷⁶⁴ Raknić 1968, 214, πίν. 2, από τάφους του τέλους του 1^{ου} ή των αρχών του 2^{ου} αι. Damevski 1974, σ. 65, 72, πίν. IX/5 από το Nin, όπου δεν αναφέρονται χρονολογικά δεδομένα.

¹⁷⁶⁵ Mikulčić 1974, σ. 194, 201, αρ. 376-377, πίν. 12, ευρήματα από το Scupi, χρονολογούμενα ανασκαφικά μεταξύ των χρόνων του Δομιτιανού και του Αδριανού (81-138).

¹⁷⁶⁶ Kunina 1997, σ. 280-281, αρ. 146-148, όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία. Μόνο το αρ. 146 χρονολογείται ανασκαφικά και προέρχεται από τάφο του 1^{ου} αι.

¹⁷⁶⁷ Romiorouli 2002, σ. 76, αρ. 23 φωτ. στη σ. 73, ευρήματα από τάφο με ταφές που ξεκινούν στον 1^ο αι. π.Χ και διαρκούν μέχρι και τον 1^ο αι.

¹⁷⁶⁸ Κνωσός: Carington-Smith 1982, σ. 280, αρ. 65-67, εικ. 6, πίν. 39f, g, h. Από τάφο του β' μισού του 1^{ου} αι. Μάταλα: Κανάκη 2002, σ. 104, εικ. 1, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 1^ο αι.

¹⁷⁶⁹ Stern 1995, σ. 93, σημ. 177, παραδείγματα από τάφους του β' μισού του 1^{ου} αι. Επίσης, Israeli 2003, σ. 140, αρ. 150-151.

¹⁷⁷⁰ Clairmont 1963, σ. 40, αρ. 150, πίν. 21, παράδειγμα από τη Δούρα-Ευρωπό που χρονολογείται γύρω στο 100.

¹⁷⁷¹ Τα χρονολογικά όρια διάδοσης του τύπου εν πολλοίς συμπίπτουν με τα γενικά τεκταινόμενα στην ιστορία της υαλουργίας, που τα κατασκευασμένα από έντονα χρωματισμένο γυαλί πλαστικά αγγεία γνωρίζουν τη μεγαλύτερή τους διάδοση στο β' μισό του 1^{ου} αι. ενώ στις αρχές του 2^{ου} αι. σχεδόν εξαφανίζονται καθώς γίνονται του συρμού τα σκεύη από διαφανές γυαλί, στα οποία καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο να υπάρξει ευδιάκριτος ανάγλυφος διάκοσμος. Βλ. Tatoon-Brown 1991, σ. 76.

¹⁷⁷² Ευρήματα από τη Γερμανία και το Ισραήλ. Stern 1995, σ. 93, σημ. 184, 185.

¹⁷⁷³ Stern 1995, σ. 92-93.

¹⁷⁷⁴ Stern 1995, σ. 94, σημ. 182, 183, όπου και εκτενείς αναφορές στις πηγές της εποχής.

δακτυλιόσχημο. Ο κυλινδρικός λαιμός τους είναι ψηλός, περίπου ισοϋψής με το σώμα, το οποίο αποδίδει τριμερές τσαμπί σταφυλιού. Η βάση είναι επίπεδη αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης είναι φτιαγμένο από αδιαφανές γαλάζιο γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 16-17 εκ.

Το σώμα τους κατασκευάζεται με εμφύσηση σε διμερή μήτρα, συνιστάμενη από δύο κατακόρυφα τμήματα. Ίχνος της ένωσης των δύο μερών της μήτρας είναι συνήθως ορατό κατά μήκος των πλευρών του αγγείου. Ο λαιμός και το χείλος διαμορφώνονται με ελεύθερη εμφύσηση και περαιτέρω χειρισμούς.

Αγγεία που μιμούνται τσαμπιά σταφυλιών απαντούν σε τρεις στιγμές της ρωμαϊκής περιόδου. Τα παλαιότερα παραδείγματα¹⁷⁷⁵ αποδίδουν με μεγαλύτερο φυσιοκρατισμό το τσαμπί σε σχέση με τα οψιμότερα που είναι πιο αφαιρετικά αποδομένα. Τα πρώτα είναι γνωστά ήδη από το γ' τέταρτο του 1^{ου} αι. στην Ελλάδα¹⁷⁷⁶ και στην Ιταλία¹⁷⁷⁷ και στις αρχές του 2^{ου} αι στη γαλλική Esnes¹⁷⁷⁸. Δείγματα του τύπου φυλάσσονται και σε μουσεία της Δύσης των οποίων τα ανασκαφικά δεδομένα δεν είναι γνωστά¹⁷⁷⁹ και η χρονολόγησή τους προκύπτει με τη σύγκρισή τους με τα παραπάνω. Ο τόπος παραγωγής των αγγείων της παλαιότερης παραγωγής δεν είναι γνωστός, πιθανολογείται όμως ότι ίσως να είναι η συροπαλαιστινιακή ακτή¹⁷⁸⁰.

Τη δεύτερη υποκατηγορία συνιστούν δίωτα και άωτα πλαστικά αγγεία που μιμούνται τρίλοβο τσαμπί σταφυλιού και είναι κάπως μεγαλύτερα από αυτά του 1^{ου} αι. Τα δίωτα αγγεία απαντούν στις βορειοδυτικές επαρχίες της αυτοκρατορίας και θεωρούνται τοπικής παραγωγής, ενώ τα άωτα επιχωριάζουν στην Ανατολή. Και οι δύο τύποι χρονολογούνται στα τέλη του 2^{ου} αι.¹⁷⁸¹

Τέλος, η τρίτη υποκατηγορία περιλαμβάνει αγγεία που το σώμα τους κατασκευάζεται με εμφύσηση σε τριμερή μήτρα, συνιστάμενη από δύο κατακόρυφα τμήματα και μία δισκοειδή βάση. Ο λαιμός και το χείλος του αγγείου διαμορφώνονται με ελεύθερη εμφύσηση και περαιτέρω χειρισμούς. Το σώμα αποδίδει σχηματοποιημένο τσαμπί σταφυλιού. Καλύπτεται από σειρές συνεχών ημισφαιρικών εξαρμάτων που συναρθρώνονται μεταξύ τους, εναλλάξ. Στη μετάβαση από το σώμα στο λαιμό δημιουργείται σκοτία. Η υποκατηγορία αυτή φαίνεται ότι επιχωριάζει και πιθανότατα κατασκευάζονταν στη Συροπαλαιστινιακή περιοχή. Κανένα από τα σωζόμενα παραδείγματα του τύπου δεν είναι χρονολογημένο ανασκαφικά¹⁷⁸² και η ένταξη του τύπου στον 3^ο αι. γίνεται με βάση τεχνολογικά στοιχεία¹⁷⁸³ που αφορούν στην εξέλιξη της εμφύσησης σε μήτρα και την ένταξη του στην εξελικτική αυτή πορεία¹⁷⁸⁴. Σπανίως ο τύπος απαντά και σε μόνωτη παραλλαγή που πιθανώς ανάγεται στον 4^ο αι.¹⁷⁸⁵

Το παράδειγμά μας, παρότι προέρχεται από κατάσχεση¹⁷⁸⁶ και επομένως στερείται ανασκαφικών δεδομένων, θεωρείται πιθανότερο το να ανήκει στην αρχαιότερη υποκατηγορία¹⁷⁸⁷. Υπέρ αυτού συνηγορεί το γεγονός ότι, απ' ό,τι φαίνεται, στο αγγείο το τσαμπί πρέπει να αποδιδόταν με φυσιοκρατικό τρόπο. Ακόμη, υπέρ της υπαγωγής του παραδείγματος στην αρχαιότερη αυτή κατηγορία συνηγορεί και το ότι είναι κατασκευασμένο από αδιαφανές γυαλί, το οποίο μετά τις αρχές του 2^{ου} αι. μ.Χ. σταδιακά παύει να χρησιμοποιείται¹⁷⁸⁸.

Παρότι το σταφύλι αποτελεί καρπό με μεγάλη συμβολική σημασία τόσο στην αρχαιοελληνική, όσο και στη εβραϊκή και χριστιανική θρησκεία¹⁷⁸⁹, η επιλογή του για την κατασκευή μυροδοχείων θα πρέπει να υπαχθεί στη γενικότερη τάση που εμφανίζεται στην υαλοργία, ιδίως στον 1^ο αι., εποχή μεγάλων

¹⁷⁷⁵ Isings 1957, τύπος 78e, σ. 94.

¹⁷⁷⁶ Carington-Smith 1982, σ. 280-281, αρ. 69, εικ. 6, πίν. 39j. Πρόκειται για τάφο που χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁷⁷⁷ Calvi 1968, σ. 103, αρ. 195, που προέρχεται από την Πομπηία και χρονολογείται στους προ του 79 χρόνους, και στη σ. 106 αρ. 254, πίν. 2., που προέρχεται από την Ακυληία.

¹⁷⁷⁸ Stern 1995, σ. 208, σημ. 42.

¹⁷⁷⁹ Saldern et al. 1974, σ. 174, αρ. 475. Hayes 1975, σ. 49, αρ. 90. Stern 1995, αρ. 109-110, σ. 180.

¹⁷⁸⁰ Stern 1995, σ. 180.

¹⁷⁸¹ Isings 1957, τύπος 91^a, σ. 108-109. Stern 1995, σ. 190-191, αρ. 119, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

¹⁷⁸² Stern 1995, σ. 191. Θα πρέπει να παρατηρηθεί ότι το εν λόγω εύρημα δεν έχει σταθερή χρονολόγηση, βλ. Bucovař 1968, σ. 116, και βρέθηκε σε γενικότερο περιεχόμενο του 2^{ου} αι.

¹⁷⁸³ Stern 1995, σ. 191-195, αρ. 120-128.

¹⁷⁸⁴ Stern 1995, σ. 191.

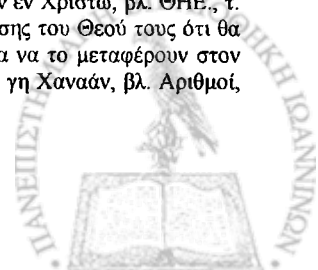
¹⁷⁸⁵ Stern 1995, σ. 191.

¹⁷⁸⁶ Ευτυχίου Αρβανίτη, Γ. Μπάκα, Δ. Ράμμου, Κατερίνη 1973. Οι δύο ήσαν κάτοικοι χωριού Λόφος Πιερίας.

¹⁷⁸⁷ Isings 1957, τύπος 78e, σ. 94.

¹⁷⁸⁸ Tatoon-Brown 1991, σ. 76.

¹⁷⁸⁹ Σχετικά με το συμβολισμό της αμπέλου, είναι γνωστό ότι εμφανίζεται συχνά στην Παλαιά και στην Καινή Διαθήκη όπου δηλώνει μεταφορικά το λαό του Ισραήλ, και κατ' επέκταση στη χριστιανική τέχνη συμβολίζει τους πιστούς που ζουν εν Χριστώ, βλ. ΘΗΕ., τ. 2, λ. «Αμπελος» στ. 391-392. Για τους Εβραίους συμβολίζει επίσης την απόδειξη της τήρησης της υπόσχεσης του Θεού τους ότι θα τους φέρει στη γη Χαναάν. Αναφέρεται στο τεράστιο τσαμπί σταφυλιού, που χρειάστηκαν δύο άνδρες για να το μεταφέρουν στον Μωυσή από το φαράγγι Εσχώλ, που μαζί με άλλους καρπούς αποτέλεσε την απόδειξη της άφιξής τους στη γη Χαναάν, βλ. Αριθμοί, ΙΓ 1-27.5.

πειραματισμών για την τέχνη αυτή, να αποδίδονται μορφές του φυσικού περιβάλλοντος με κατά το δυνατόν φυσιοκρατικότερο τρόπο.

119. Πλαστικά μυροδοχεία ιχθυόσχημα

(Α/Α καταλόγου 497)

ΜΘ 21963

(Πίνακας 47)

119

Στον τύπο αυτό εμπίπτουν αγγεία, μήκους περίπου 25-30 εκ., που αποδίδουν με φυσιοκρατικό τρόπο το σώμα ενός ψαριού. Το κεφάλι του ψαριού αποτελεί τον πυθμένα του αγγείου, το σώμα του ψαριού συμπίπτει με το σώμα του αγγείου, ενώ στο σημείο της ουράς διαμορφώνεται σχετικά μακρύς κυλινδρικός λαιμός, που καταλήγει σε στενό, έξω νεύον δακτυλιόσχημο ή ταινιωτό χείλος. Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι φτιαγμένο από λαδοπράσινο γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 25 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με εμφύσηση σε διμερή μήτρα. Το ίχνος του σημείου ένωσης των δύο τμημάτων της μήτρας είναι συνήθως ορατό κατά μήκος της κοιλιάς και της ράχης του ψαριού. Ο μακρύς κυλινδρικός λαιμός είναι κατασκευασμένος με ελεύθερη εμφύσηση, Αφού το αγγείο απελευθερωνόταν από τη μήτρα διαμορφωνόταν το χείλος, πιθανότατα, ενώ ήταν ακινητοποιημένο με λαβίδες στο σημείο γέννησης του λαιμού, όπως υποδεικνύει η σχετική σκοτία.

Ο τύπος των πλαστικών αγγείων που αποδίδουν με φυσιοκρατικό τρόπο ψάρια αποτελεί αρκετά σπάνιο εύρημα. Εκτός από το θραύσμα από τη Θεσσαλονίκη είναι γνωστά ακόμη μερικά παραδείγματα, σχεδόν όλα λαδοπράσινου χρώματος και σχεδόν πανομοιότυπα μεταξύ τους. Τα δύο παραδείγματα προέρχονται από ανασκαφές στην ανατολική Βαλκανική, το ένα από το Διδυμότειχο¹⁷⁹⁰ και το άλλο από τη ρουμανική Ίστρια¹⁷⁹¹ και χρονολογούνται ασφαλώς, με βάση τα συνευρήματα των τάφων στους οποίους είχαν αποθεθεί, στον 1^ο αι. μ.Χ. Το τρίτο γνωστό παράδειγμα προέρχεται από τη Ζαγα της Κροατίας και χρονολογήθηκε γενικά μεταξύ 1^{ου} και 3^{ου} αι.¹⁷⁹²

Άλλο ένα παράδειγμα ανήκει στο Ερμιτάζ, είναι άγνωστης προέλευσης, και χρονολογείται, για τεχνοτροπικούς λόγους, στο 2^ο-3^ο αι.¹⁷⁹³ Ένα ιχθυόσχημο αγγείο διαθέτει το Μουσείο Metropolitan της Νέας Υόρκης¹⁷⁹⁴. Ακόμη, ένα όμοιο αγοράστηκε από την Schimmel collection το 1960¹⁷⁹⁵ και άλλο ένα από το Μουσείο γυαλιού του Pilkington στο Lancaster, για το οποίο λέγεται ότι προέρχεται από το Balikesir της Τουρκίας και χρονολογήθηκε στον 1^ο αι.¹⁷⁹⁶ Επίσης, ένα όμοιο αγγείο αγοράστηκε από το μουσείο Φυσικής Ιστορίας Carnegie και χρονολογήθηκε στον 1^ο αι.¹⁷⁹⁷ Ένα ακόμη υπάρχει στη συλλογή Amatler στη Βαρκελώνη¹⁷⁹⁸. Τέλος, στο Βρετανικό Μουσείο φυλάσσεται ακόμη ένα ιχθυόμορφο μυροδοχείο που βρέθηκε στην Agles της Γαλλίας. Πιθανολογήθηκε ότι αποτελεί προϊόν τοπικών εργαστηρίων και χρονολογήθηκε στον 3^ο αι.¹⁷⁹⁹ Η χρονολόγησή και η απόδοσή του σε τοπικό εργαστήριο βασίστηκε, μάλλον, στην υποτιθέμενη ομοιότητα του αγγείου με τα ιχθυόσχημα αγγεία του τύπου 95α της κατηγοριοποίησης της Isings¹⁸⁰⁰. Ωστόσο, η προσεκτικότερη παρατήρηση δείχνει ότι, παρότι και τα δύο απεικονίζουν ψάρια, είναι εντελώς διαφορετικά τόσο στη σύλληψη όσο και στην εκτέλεση. Τα αγγεία του 3^{ου} αι. στερούνται κάθε αληθοφάνειας, φτάνοντας στα όρια της καρικατούρας, σε αντίθεση με τα φυσιοκρατικά χαρακτηριστικά αυτών του 1^{ου} αι. Επίσης, τα όψιμα παραδείγματα είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και περαιτέρω ποίκιλη με ίνες γυαλιού ενώ τα πρώιμα με εμφύσηση σε διμερή μήτρα.

¹⁷⁹⁰ Τερζοπούλου 1998, σ. 21, εικ. 11.

¹⁷⁹¹ Bucovana 1979, σ. 95. Alexandrescu 1966, σ. 219, XXV, 6 και σ. 513, πίν. 81.

¹⁷⁹² Fadić 1997, σ. 90, όπου προσγράφεται σε συριακό εργαστήριο, σ. 211, αρ. 223.

¹⁷⁹³ Kunina 1997, έγχρωμη φωτογραφία στη σ. 37, σ. 281, αρ. 152 και φωτ. 152.

¹⁷⁹⁴ Eisen 1927, πίν. 78 μέση και αριστερά.

¹⁷⁹⁵ Recent Important Acquisitions, J.G.S. II, 1960, σ. 139, αρ. 7.

¹⁷⁹⁶ Recent Important Acquisitions, J.G.S. XVI, 1974, σ. 125, αρ. 4.

¹⁷⁹⁷ Oliver 1980, σ. 71, αρ. 66.

¹⁷⁹⁸ Oliver 1980, σ. 71.

¹⁷⁹⁹ Tatoon-Brown 1991, σ. 83, φωτ. 103. K. Painter, Roman Glass, στο *Harden et al* 1968, σ. 61, αρ. 77.

¹⁸⁰⁰ Isings 1957, σ. 112. Χρονολογούνται στον 3^ο αι. μ.Χ. και προσγράφονται στην παραγωγή των ΒΔ επαρχιών.

Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη στερείται ανασκαφικών δεδομένων που θα διευκόλυναν τη χρονολόγησή του. Σύμφωνα με τα ανάλογα ευρήματα, που διαθέτουν ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία, θα πρέπει να ενταχθεί στην παραγωγή του 1^{ου} αι.

Σχετικά με τον πιθανό συμβολισμό που ενδεχομένως κρύβουν τα αγγεία αυτά, θα πρέπει να αποκλειστεί κάθε σχέση με τα, μεταγενέστερα έτσι και αλλιώς, πήλινα και χάλκινα ιχθυόσχημα αγγεία της παλαιοχριστιανικής περιόδου όπου το ψάρι αποτελεί χριστιανικό σύμβολο¹⁸⁰¹. Θα πρέπει μάλλον να ενταχθούν στην γενικότερη τάση της εποχής για πλαστικά αγγεία που μιμούνται ανθρώπους, θεότητες, ζώα και καρπούς με φυσιοκρατικό τρόπο.

120^α, β, γ. Μυροδοχεία πτηνόμορφα, Isings τύπος 11

i. Φυσιοκρατικά

(A/A καταλόγου 498-507)

MΘ 11195, MΘ 11196, MΘ 11197, MΘ 11199, MΘ 11200, MΘ 11551, MΘ 11552, MΘ 20929, ΠΑΜ 28

(Πίνακες 47-48)

ii. Με σφαιρική κεφαλή και κοντό ράμφος

(A/A καταλόγου 508-515)

BY 227/40b, ΔΕΘ 158/4, ΔΕΘ 187/1, MΘ 10297, MΘ 10298, MΘ 11574, ΠΑΜ 76

(Πίνακες 48-49)

iii. Με αδιαμόρφωτη κεφαλή

(A/A καταλόγου 516-537)

Av-Pi 3, BY 316/1, ΔΕΘ 158/5, ΔΕΘ 216/1, ΔΕΘ 216/2, ΔΕΘ 216/5, ΔΕΘ 216/7, ΔΕΘ 216/8, MΘ 11105 β, MΘ 11198, MΘ 11573, MΘ 20928 MΘ 20930, ΜΜΣΤ 2/16, ΜΜΣΤ 2/28, ΜΜΣΤ 53/1, ΜΜΣΤ 53/2, ΜΜΣΤ 123/1, ΜΜΣΤ 123/2, ΜΜΣΤ 123/3, ΜΜΣΤ 123/4, ΜΜΣΤ 123/5, ΠΑΜ 17, ΠΑΜ 18

(Πίνακες 49-51)

120α

120β

120γ

Τα αγγεία του τύπου αυτού αποδίδουν τη μορφή πτηνού, πιθανώς περιστεριού, με επιμήκη ουρά. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15-20 εκ. Διακρίνονται τρεις υποκατηγορίες ανάλογα με τη διαμόρφωση το ράμφους:

A) Αυτά που έχουν σφαιρικό κεφάλι με πολύ μικρό ράμφος.

B) Αυτά που έχουν ωοειδές κεφάλι και μακρύ ράμφος.

Γ) Αυτά των οποίων το κεφάλι και το ράμφος είναι αδιαμόρφωτα και αποδίδονται με μία κάμψη το σωληνοειδούς λαιμού.

Πρόκειται για γνωστό τύπο αγγείου, που απαντά κυρίως στη δυτική Ευρώπη¹⁸⁰². Πολύ μεγάλος αριθμός ευρημάτων προέρχεται από τις νεκροπόλεις του Ελβετικού καντονιού Ticino¹⁸⁰³ και της Avenches κοντά στη Λοζάννη¹⁸⁰⁴. Επίσης ευρήματα υπάρχουν από τη Γερμανία¹⁸⁰⁵, την Ολλανδία¹⁸⁰⁶, την βόρειο Ιταλία¹⁸⁰⁷, την Πομπηία και το Herculaneum¹⁸⁰⁸, την Πάτρα¹⁸⁰⁹, το Ηράκλειο Κρήτης¹⁸¹⁰ και την Μοναστηριακή Κεφαλή Κνωσού¹⁸¹¹.

¹⁸⁰¹ Galavaris 1970, σ. 57-58. Dauterman-Maguire, Maguire, Duncan-Flowers (επιμ.) 1989, σ. 22-23.

¹⁸⁰² Isings 1957, τύπος 11, σ. 27. Αναλυτικά για τα ευρήματα του τύπου αυτού στη Θεσσαλονίκη βλ. Αντωνάρας 2005.

¹⁸⁰³ Biaggio-Simona 1991, τ. 1, σ. 125-129, όπου συγκεντρώνονται όλα τα ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία τα οποία τοποθετούν τα πτηνόμορφα μυροδοχεία μεταξύ του 10-30 και του 125.

¹⁸⁰⁴ Biaggio-Simona 1991, τ. 1, σ. 125-129.

¹⁸⁰⁵ Fremersdorf 1961, σ. 19 πίν. 1, 2. Τέσσερα αγγεία από την Κολωνία. Αναφέρεται επίσης στη σ. 19 και σε ένα αγγείο από το Krefeld-Geller. Χρονολογούνται στον 1^ο αι. με βάση τα γνωστά παράλληλά τους.

Goether-Polaschek 1977, τύπος 157, σ. 257, αρ. 1527-1529, εικ. 79-80. Ευρήματα από την Trier(Treviri) χρονολογούμενα ανασκαφικά περί τα μέσα του 1^{ου} αι.

¹⁸⁰⁶ Isings 1957, σ. 27, από το νεκρόπολη του Nijmegen που χρονολογείται περί το 30-70.

¹⁸⁰⁷ Calvi 1968, πίν. 18/2, εύρημα από την Ακυληία χρονολογημένο στον 1^ο αι. λόγω των διεθνών παραλλήλων του. Maccabruni 1991, σ. 112, παραδείγματα του 1^{ου} αι. από ανασκαφές στην περιοχή της Παβίας.

¹⁸⁰⁸ Scatozza-Höricht 1986, σ. 53-54, αρ. 106.

¹⁸⁰⁹ Κολώνας 2002, αρ. 8, σ. 112-113, χρονολογούμενο, πιθανώς, με βάση τα παράλληλά του.

Τα πτηνόμορφα αγγεία κατασκευάζονταν στην περιοχή του ελβετικού Ticino¹⁸¹² καθώς και σε εργαστήριο στην Avenches κοντά στη Λοζάννη¹⁸¹³ και η περίοδος χρήσης τους ορίζεται μεταξύ του 10-30 και του 125¹⁸¹⁴.

Ο τρόπος κατασκευής των αγγείων παραμένει ασαφής. Ωστόσο, είναι πολύ πιθανόν να κατασκευάζονταν με τη θέρμανση και μορφοποίηση γυάλινου σωλήνα με τη βοήθεια φλόγιστρου. Ακόμη, τα αγγεία αυτά έχουν την ιδιαιτερότητα να αποτελούν μία από τις πρώτες, γνωστές, μορφές συσκευασίας που εξ αρχής ήταν κατασκευασμένες για μία χρήση. Δηλαδή, η απόληξη της ουράς παρέμενε ανοικτή κατά την ολοκλήρωση της κατασκευής του αγγείου. Μόνο αφού γέμιζε το αγγείο με το περιεχόμενό του, σφραγιζόταν η ουρά με τοπική αναθέρμανση, την οποία έπρεπε να την σπάσει ο καταναλωτής προκειμένου να το χρησιμοποιήσει.

Ως προς το περιεχόμενο των αγγείων αυτών, λόγω του κλειστού σχήματός τους, έχουν σωθεί κάποια στοιχεία. Το περιεχόμενό τους φαίνεται ότι ταυτίζεται με αυτό των απλών σφαιρικών μυροδοχείων. Χημικές έρευνες που έγιναν έδειξαν¹⁸¹⁵ ότι πρόκειται για μίγμα $MnCO_3$ $MnSO_3$. Μείγμα κόκκινης ώχρας, γύψου και χαλαζία. Θεωρείται ότι πρόκειται για καλλυντικό. Σε ένα μόνο ακέραιο αγγείο σώζεται υγρό που έχει αναγνωρισθεί ως άρωμα, μάλλον ροδόνηρο¹⁸¹⁶ και το οποίο κατά πάσα βεβαιότητα έχει επανασφραγιστεί κατά τον προηγούμενο αιώνα¹⁸¹⁷. Χημικές αναλύσεις που έγιναν σε σκόνες-περιεχόμενο πτηνόμορφων αγγείων από τη Θεσσαλονίκη έδειξαν ότι η μπλε σκόνη είναι αιγυπτιακό μπλε, η κόκκινη είναι ώχρα και η ροζ ριζάρι.¹⁸¹⁸

Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη, που διατηρούν ανασκαφικά δεδομένα, χρονολογούνται από τα ανασκαφικά τους συνευρήματα στον 1^ο αι.¹⁸¹⁹ Μεταξύ των τριών υποκατηγοριών δεν φαίνεται να υπάρχει χρονολογική διαφορά¹⁸²⁰, καθώς παραδείγματά τους έχουν αποκαλυφθεί μαζί στους ίδιους ή σε παρακείμενους σύγχρονους τάφους.

121. Μυροδοχεία σφαιρικά, με άπεργο χείλος, γαλακτώδη

(A/A καταλόγου 538)

MΘ 4906

(Πίνακας 51)

Ο τύπος περιλαμβάνει αγγεία με στενό κυλινδρικό λαιμό, σώμα σφαιρικό, βάση επίπεδη ελαφρά ομφαλωτή, κατασκευασμένα από λευκό αδιαφανές γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 6 εκ.

Πρόκειται για σπάνια αγγεία που παραδείγματά τους έχουν αποκαλυφθεί στο Ισραήλ¹⁸²¹ και στην περιοχή του Ticino¹⁸²².

121 Κατασκευαστικά, τα αγγεία της ομάδας αυτής θεωρούνται προϊόντα της πρώιμης τεχνικής της εμφύσησης αγγείων, χωρίς τη μεσολάβηση κάνης, απευθείας από γυάλινο σωλήνα, ο οποίος με τοπική θέρμανση στο ένα άκρο του διαμορφωνόταν σε σφαιρικό ή ωσειδές, μικρών διαστάσεων, αγγείο¹⁸²³. Το αγγείο από τη Θεσσαλονίκη είναι το μόνο από την ομάδα αυτή στο οποίο

¹⁸¹⁰ Στ. Αλεξίου, *ΑΔ* 21, 1966, Χρονικά Β2, σ. 408, πίν. 437δ, χρονολογημένα ανασκαφικά στον όγκο 1^ο- αρχές 2^{ου} αι.

¹⁸¹¹ Carington-Smith 1982, σ. 272, εικ. 4/12, 13, 14, 16, πίν. 36c,d,e. Ευρήματα χρονολογημένα ανασκαφικά από το α' τέταρτο του 1^{ου} αι. μέχρι περίπου το 70.

¹⁸¹² Biaggio-Simona 1991, τ. 1, σ. 125-129.

¹⁸¹³ Morel et al 1992, σ. 9-10. Το εργαστήριο δραστηριοποιούνταν σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα μεταξύ του 40-70.

¹⁸¹⁴ Biaggio-Simona 1991, τ. 1, σ. 125-129, όπου συγκεντρώνονται όλα τα ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία.

¹⁸¹⁵ Isings, 1957, σ. 26. Carington-Smith 1982, σ. 293. Και σύμφωνα με τον Whitehouse 1988, σ. 121, Pérez-Arantegui, Paz-Peralta και Ortiz-Palomar 1996.

¹⁸¹⁶ Πρόκειται για αγγείο που βρέθηκε στο Rovasenza της Ιταλίας που φυλάσσεται στο Museo di Antichità στο Τορίνο. C. Carducci, *Arte romana in Piemonte*, Turin 1968, σ. 76, σύμφωνα με τον Whitehouse 1997, σ. 121.

¹⁸¹⁷ Προσωπική παρατήρηση μετά από επιτόπιο έλεγχο του αγγείου.

¹⁸¹⁸ Οι αναλύσεις έγιναν από τη δρ. Χημικό του ΑΜΘ, Ερ. Μήτσοου με τη μέθοδο της περιθλασης ακτίνων-X (XRD).

¹⁸¹⁹ Τα αγγεία ΔΕΘ 158/4, ΔΕΘ 158/5, ΔΕΘ 187/1, ΔΕΘ 216/1, ΔΕΘ 216/2, ΔΕΘ 216/5, ΔΕΘ 216/7, ΔΕΘ 216/8, ΜΘ 11195, ΜΘ 11196, ΜΘ 11197, ΜΘ 11198, ΜΘ 11199, ΜΘ 11200, ΜΘ 11574, ΜΜΣΤ 2/16, ΜΜΣΤ 2/28, ΜΜΣΤ 53/1, ΜΜΣΤ 53/2, ΠΑΜ 17, ΠΑΜ 18, ΒΥ 227/40 b, ανακαλύφθηκαν μαζί με σφαίρες τύπου 116, ή άλλα μυροδοχεία του 1^{ου} επίσης αι.

¹⁸²⁰ Πτηνόσχημα αγγεία και μάλιστα πολύ κοντινά σε αυτά της τρίτης υποκατηγορίας (αδιαμόρφωτης κεφαλής) κατασκευάζονταν στις δυτικές επαρχίες της αυτοκρατορίας και πολύ αργότερα και χρονολογούνται, ανασκαφικά, στα τέλη του 3^{ου} αι. και στο α' μισό του 4^{ου} αι. βλ. Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 141-142, αρ. 306-308, φωτ. 306-308, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

¹⁸²¹ Δύο ωσειδή αγγεία από λευκό αδιαφανές γυαλί φυλάσσονται στο Israel Museum στην Ιερουσαλήμ, Israeli 2003, σ. 113, αρ. 94-95, χρονολογημένα λόγω της τεχνικής με την οποία έχουν κατασκευαστεί στον 1^ο αι. π.Χ.-1^ο αι. μ.Χ.

¹⁸²² Biaggio-Simona 1991, σ. 129-30, πίν. 15, εικ. 56. Δύο όμοια αγγεία από λευκό γυαλί, χρονολογημένα ανασκαφικά στον 1^ο-2^ο αι.

διατηρείται ο λαιμός, κυλινδρικός με άπεργη απόληξη, χωρίς καθόλου ίχνη κάποιου χείλους. Εφόσον η υπόθεση για την τεχνική κατασκευής του ευσταθεί, τότε ο λαιμός αποτελεί τμήμα του σωληνίσκου από τον οποίο διαμορφώθηκε το αγγείο και πιθανώς να δείχνει την αρχική του διάμετρο.

Θεωρούνται¹⁸²⁴ ως το ανατολικό αντίστοιχο των σφαιρών (τύπος 116) της δυτικής παραγωγής και ότι κατασκευάζονταν για κάποια ιδιαίτερη χρήση ή περιεχόμενο. Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί ότι παραδείγματα του τύπου έχουν βρεθεί και στο Ticino, περιοχή παραγωγής και πολύ ευρείας χρήσης των σφαιρών.

Το εύρημα της Θεσσαλονίκης, λόγω ελλειπών ανασκαφικών δεδομένων δεν μπορεί να χρονολογηθεί αυτόνομα, παρά μόνον στο πλαίσιο των διεθνών αναλόγων να αναχθεί στην περίοδο 1^{ου} αι. π.Χ.-1^{ου} αι. μ.Χ.

122. Μυροδοχεία σφαιρικά, με στιλβωμένο, έξω νεύον χείλος, Isings τύπος 6

122a 122b

(A/A καταλόγου 539-541)
122^a Κοσμημένα με ίνα
MΘ 808, MΘ 809, MΘ 11172
(Πίνακες 51-52)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν μικρό, έξω νεύον χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση και λαιμό κυλινδρικό που φαρδαίνει προς τη γέννησή του. Το σφαιρικό σώμα εδράζεται σε επίπεδη, ελαφρά κοίλη βάση. Το σώμα κοσμεύεται συχνά από λεπτή ετερόχρωμη ίνα γυαλιού. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10-12 εκ.

Τα παραδείγματα της Θεσσαλονίκης είναι κατασκευασμένα από μπλε και κεχριμπαρόχρωμο γυαλί και κοσμούνται με λευκή αδιαφανή ίνα.

Είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση. Ενώσω ακόμη βρισκόταν στην κάνη, περιελισσόταν γύρω από το λαιμό και το σώμα μέχρι το κέντρο του πυθμένα του ίνα γυαλιού, συνήθως λευκού. Το χείλος διαμορφωνόταν, μετά την αποκόλληση από την κάνη με αναθέρμανση και περιστροφή χωρίς τη χρήση κάνης ή ράβδου.

Μυροδοχεία του τύπου κατασκευάζονταν τόσο στη Δύση, όσο και στην Ανατολή με μικρές διαφοροποιήσεις στο διάκοσμο και στο σχήμα¹⁸²⁵. Τα αγγεία της Θεσσαλονίκης είναι πιθανώς δυτικά προϊόντα, λόγω του τρόπου διαμόρφωσης του χείλους τους¹⁸²⁶.

Παραδείγματα έχουν αποκαλυφθεί σε ανασκαφές τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή, π.χ. Ρώμη¹⁸²⁷, Ιταλία¹⁸²⁸, Kassel¹⁸²⁹, και Ισραήλ¹⁸³⁰. Στην Ελλάδα ειδικότερα εντοπίστηκαν στις παρακάτω ανασκαφές: Σαμοθράκη¹⁸³¹, Μακεδονία¹⁸³², Αθήνα¹⁸³³, Ωρωπό¹⁸³⁴, Μυτιλήνη¹⁸³⁵, Μαμουσιά

¹⁸²³ Grose 1984, σ. 33-34, εικ.13.

¹⁸²⁴ Israeli 2003, σ. 113, αρ. 94.

¹⁸²⁵ Stern 2001, σ. 43, όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

¹⁸²⁶ Πρβλ. Stern 2001, σ. 58 με πολλά παράλληλα.

¹⁸²⁷ Grose 1977, σ. 20-23, αρ. 9, εικ. 6. Από στρώμα του όψιμου 1^{ου} αι. π.Χ.

¹⁸²⁸ De Tomasso 1990, τύπος 5, σ. 39-40. Ο τύπος ανάγεται στους χρόνους περίπου του Κλαυδίου(41-54) και αναφέρονται διάφορα παραδείγματα από την Ιταλία και αλλού.

¹⁸²⁹ Spartz 1967, αρ. 8.

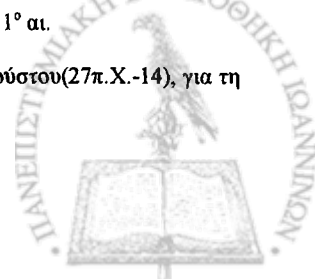
¹⁸³⁰ Από τάφο στο En-Gedi που χρονολογείται ανασκαφικά γύρω στο 40 π.Χ., βλ. Stern 2001, σ. 43, 64, όπου και η βασική βιβλιογραφία.

¹⁸³¹ Dussenbery 1998, σ. 1094-96, οκτώ παραδείγματα από τρεις διαφορετικούς τάφους που χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ.

¹⁸³² Weinberg, McClellan 1992, 112-113, αρ. 78, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον όψιμο 1^ο αι.

¹⁸³³ Weinberg, McClellan 1992, σ. 117, αρ. 83.

¹⁸³⁴ Παωλογιώργη 1998, σ. 94, αρ. 10, 11, ψευδομωσαϊκά αγγεία του τύπου από ταφή των χρόνων του Αυγούστου(27π.Χ.-14), για τη χρονολόγηση βλ. σ. 102.

Αιγιαλείας¹⁸³⁶, Πύλο¹⁸³⁷, Πάτρα¹⁸³⁸, Σφακάκι Παγκαλοχωρίου¹⁸³⁹. Ακόμη, παραδείγματα του τύπου φυλάσσονται σε μουσεία και ιδιωτικές συλλογές, όπως του Corning Museum of Glass¹⁸⁴⁰, Yale University Art Gallery¹⁸⁴¹, Newark Museum¹⁸⁴², Römisch-Germanischen Museums Κολωνίας¹⁸⁴³, συλλογές Oppenländer¹⁸⁴⁴, Wolf¹⁸⁴⁵ και Fondation Custodia¹⁸⁴⁶.

Τα αγγεία χρονολογούνται μεταξύ του 1^{ου} αι. π.Χ. και του 1^{ου} αι. μ.Χ., κυρίως στο β' μισό του 1^{ου} αι. π.Χ και στο α' μισό του 1^{ου} αι. μ.Χ., εποχή στην οποία θα πρέπει να ενταχθούν και τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη.

122β Ακόσμητα

(Α/Α καταλόγου 542-550)

BY 227/33, BY 227/41, ΜΘ Σιντριβάνι Τ9Β5, ΜΜΣΤ 2/5, ΜΜΣΤ 2/20, ΠΑΜ 73, ΠΑΜ 74, ΠΑΜ 77
(Πίνακες 51-52)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος έξω νεύον, απλό στυλβωμένο με πυράκτωση. Λαιμό κυλινδρικό, ίσου ύψους με το σώμα ή και βραχύτερο. Το σώμα είναι σφαιρικό, με βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη και πυθμένα επίπεδο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 8 εκ.

Τα αγγεία του τύπου είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και συνήθως η διαμόρφωση του χείλους τους συντελούνταν ενόσω ήσαν ακινητοποιημένα με τη βοήθεια λαβίδων, πιθανώς από τη βάση του λαιμού.

Μεταξύ των ευρημάτων από τη Θεσσαλονίκη απαντούν μόνο αγγεία με απλό, στυλβωμένο με πυράκτωση χείλος, που θεωρείται ότι αποτελεί ένδειξη δυτικής προέλευσης¹⁸⁴⁷.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο γαλαζωπό, κυανό και ερυθρό γυαλί.

Πρόκειται για τύπο αγγείων ευρέως διαδεδομένο κατά τον 1^ο αι. κυρίως στην Ιταλία, όπου πιθανότατα παράγονταν και γενικότερα στις δυτικές επαρχίες¹⁸⁴⁸. Στην Ελλάδα παραδείγματα έχουν δημοσιευτεί από τις παρακάτω ανασκαφές: Σαμοθράκη¹⁸⁴⁹, Αμφίπολη¹⁸⁵⁰, Άκανθο¹⁸⁵¹, Γομάτι

¹⁸³⁵ Δ. Χατζή, *ΑΔ* 27, 1972, Χρονικά Β2, σ. 593, πίν. 542ς, ψευδομωσαϊκά αγγεία από τάφους ρωμαϊκών χρόνων. Δ. Χατζή, *ΑΔ* 28, 1973, Χρονικά Β2, σ. 509, πίν. 476, δύο αγγεία από τάφους ρωμαϊκών χρόνων.

¹⁸³⁶ Ιφ. Δεκουλάκου, *ΑΔ* 30, 1975, Χρονικά Β1, σ. 120, πίν 69γ, εύρημα χωρίς ιδιαίτερα χρονολογικά στοιχεία.

¹⁸³⁷ Διακοσμημένο παράδειγμα από τάφο των αρχών του 1^{ου} αι. Καλτσάς 1983, σ. 24-25, πίν. 32δ.

¹⁸³⁸ Ιφ. Δεκουλάκου, *ΑΔ* 30, 1975, Χρονικά Β1, σ. 115-117, πίν 66γ, ευρήματα χωρίς ιδιαίτερα χρονολογικά στοιχεία. Κολώνας 2002, σ. 122 αρ. 35, σ. 124 αρ. 43, που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 1^ο-2^ο αι.

¹⁸³⁹ Ειρ. Γαβριηλάκη, *ΑΔ* 44, 1989, Χρονικά Β2, σ. 457-460, πίν. 253β,γ, 254^α-δ, εύρημα από ρωμαϊκό νεκροταφείο που χρονολογείται προ του 2^{ου}-4^{ου} αι..

¹⁸⁴⁰ Whitehouse 2001, σ. 169-170, αρ. 700-701.

¹⁸⁴¹ Matheson 1980, σ. 27-28, αρ. 74, ιδίως 25-26 αρ. 66.

¹⁸⁴² Auth 1976, σ. 90, αρ. 95.

¹⁸⁴³ La Baume 1973, αρ. D18.

¹⁸⁴⁴ Saldern et al. 1974, σ. 221-222, αρ. 645, 646, 648.

¹⁸⁴⁵ Stern 2001, σ. 43-45, 57, 64-66, αρ. 1, 8-9.

¹⁸⁴⁶ Stern 1977, σ. 30-31, αρ. 5.

¹⁸⁴⁷ Stern 2001, σ. 44.

¹⁸⁴⁸ Isings 1957, τύπος 6, σ. 22-23. Stern 1977, σ. 47 κ.ε. αρ. 11 πίν. 2, όπου και εξαντλητική παρουσίαση της μέχρι τότε γνωστής βιβλιογραφίας. De Tommaso 1990, τύποι 4, 5, 7 σ. 39-40, 42-43, όπου παρουσιάζονται ευρήματα από διάφορες θέσεις στην Ιταλία, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο αι.

¹⁸⁴⁹ Dusenbery 1998, αρ. S153-A, S157-4-10, παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο δ' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ. S161-3,4, S167-11, S168-1, S171-2, S201-10,11 παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα τέλη του 1^{ου} αι. π.Χ. ή στον πρώιμο 1^ο αι., και S206-4, S207-11,12, S 210-1, S220-4, S223-1, παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στα α' τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁸⁵⁰ Ροτιοπούλου 2002, σ. 76, φωτ. στη σ. 73, ευρήματα από τάφο με ταφές που ξεκινούν στον 1^ο αι. π.Χ και διαρκούν μέχρι και τον 1^ο αι.

¹⁸⁵¹ Τρακοσοπούλου 2002, σ. 84-85, εικ. 12-15, παραδείγματα από τάφους χρονολογημένους με νομίσματα στο β' μισό του 1^{ου} αι. π.Χ. και στον 1^ο αι.

Χαλκιδικής¹⁸⁵², Έδεσσα¹⁸⁵³, Κάτω Βάθεια Ευβοίας¹⁸⁵⁴, Αθήνα¹⁸⁵⁵, Ελευσίνα¹⁸⁵⁶, Μέγαρα¹⁸⁵⁷, Άργος¹⁸⁵⁸, Πάτρα¹⁸⁵⁹, Σάμο¹⁸⁶⁰, Μυτιλήνη¹⁸⁶¹, Θήρα¹⁸⁶² και Μαρμαρωτό Κω¹⁸⁶³.

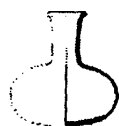
Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη, με βάση τα γυάλινα συνευρήματά τους και σύμφωνα με τα παράλληλά τους, χρονολογούνται στον 1^ο αι.

123. Μυροδοχεία πεπιεσμένα σφαιρικά, με έξω νεύον χείλος

(Α/Α καταλόγου 551-552)

BY 227/42, ΜΜΣΤ 2/8

(Πίνακας 52)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος ελαφρά έξω νεύον, απλό στυλβωμένο με πυράκτωση. Λαιμό κυλινδρικό, ίσου ύψους με το σώμα ή και ψηλότερο. Το σώμα είναι πεπιεσμένο σφαιρικό, με βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη και πυθμένα επίπεδο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 5-7 εκ.

123

Τα αγγεία του τύπου είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και η διαμόρφωση του χείλους τους συντελούνταν ενόσω ήσαν ακινητοποιημένα με τη βοήθεια λαβίδων, πιθανώς από τη βάση του λαιμού.

Μεταξύ των ευρημάτων από τη Θεσσαλονίκη απαντούν μόνο αγγεία με απλό, στυλβωμένο με πυράκτωση χείλος, που θεωρείται ότι αποτελεί ένδειξη δυτικής προέλευσης¹⁸⁶⁴.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από αδιαφανές γαλάζιο και ιώδες γυαλί.

Ο τύπος δεν φαίνεται να γνώρισε μεγάλη διάδοση και ανάλογα ευρήματα εντοπίστηκαν στο Herculanum¹⁸⁶⁵, στην Ακυλία¹⁸⁶⁶, στη Μαγνησία¹⁸⁶⁷ στην Αθήνα¹⁸⁶⁸ και στον Άγιο Νικόλαο¹⁸⁶⁹.

Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη με βάση τα ανάλογα που παρατίθενται αλλά και με βάση τα γυάλινα συνευρήματά τους¹⁸⁷⁰, χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο αι.

124. Μυροδοχεία βολβοειδή, Isings τύπος 16

(Α/Α καταλόγου 553)

BY 206

¹⁸⁵² Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου 2000, σ. 344, φωτ. 9, εύρημα από ταφή που χρονολογείται με νόμισμα στον 1^ο αι.

¹⁸⁵³ Α. Χρυσοστόμου 2000, σ. 228, πίν. 234, αγγείο από ταφή που χρονολογείται με βάση τα συνευρήματα στον 1^ο αι.

¹⁸⁵⁴ Π. Θέμελης, *ΑΔ* 24, 1969, Χρονικά Β1, σ. 204, πίν. 213, αγγεία από τάφο που παραδόθηκαν από ιδιώτη.

¹⁸⁵⁵ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 29, 1973-74, Χρονικά Β1, σ. 128-131, πίν. 102, από νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων. Ζαχαριάδου 2003, σ. 16.

¹⁸⁵⁶ Μυλωνάς 1975, πίν. 195, σ. 130-131 Γ29-209, 210 από ταφή του β' μισού του 1^{ου} αι.

¹⁸⁵⁷ Π. Ζοριόης, *ΑΔ* 36, 1981, σ. 39, πίν. 20, ευρήματα από κιβωτιόσχημο τάφο που περιείχε και δακρυδόχημα γυάλινα μυροδοχεία.

¹⁸⁵⁸ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 18, 1963, Χρονικά Β1, σ. 61-62, πίν 78^{α,β}, αγγεία από ρωμαϊκούς τάφους. Ι. Παπαχριστοδούλου, *ΑΔ* 23, 1968, Χρονικά Β1, σ. 130, πίν. 73δ, πέντε αγγεία από ρωμαϊκό τάφο, που σύμφωνα με τα απεικονιζόμενα κεραμικά του συνευρήματα ανάγεται στον 1^ο αι.

¹⁸⁵⁹ Π. Αγαλλοπούλου, *ΑΔ* 29, 1973-1974, Χρονικά Β2, σ. 369, πίν. 235-236, τέσσερα αγγεία από τάφο που χρονολογείται με βάση τα γυάλινα ευρήματα στο α' μισό του 1^{ου} αι. και από τάφο που χρονολογείται επίσης με βάση τα γυάλινα ευρήματά του στον 1^ο αι. Παπαπαστόλου 1983, σ. 27 αρ. 23, εικ. 10, πίν. 21^α, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁸⁶⁰ Τσάκος 1977, τάφος Βακεντή V, σ. 377, πίν. 138ε, στη σ. 415 χρονολογείται στον 1^ο αι.

¹⁸⁶¹ Δ. Χατζή, *ΑΔ* 28, 1973, Χρονικά Β2, σ. 509, πίν. 476, αγγεία από τάφους ρωμαϊκών χρόνων.

¹⁸⁶² Dragendorff 1903, σ. 286-288, εικ. 481i. Από τάφους που χρονολογούνται από τον 1^ο μέχρι τον 4^ο αι. Τα γυάλινα ευρήματα των τάφων, τουλάχιστον αυτά που έχουν απεικονιστεί, στο σύνολό τους εντάσσονται στην παραγωγή του 1^{ου} και 2^{ου} αι.

¹⁸⁶³ Touchais, Huber, Philippa-Touchais 2001, σ. 1002, εικ. 249, από τάφο με γυάλινα συνευρήματα του 1^{ου} ή του πρώιμου 2^{ου} αι.

¹⁸⁶⁴ Stern 2001, σ. 44.

¹⁸⁶⁵ Scatozza-Höricht 1986, πίν. XX.127, XXXV, σ. 63. De Tommaso 1990, τύπος 2, σ. 38, εύρημα από γαλάζιο αδιαφανές επίσης γυαλί, που χρονολογείται προ του 79.

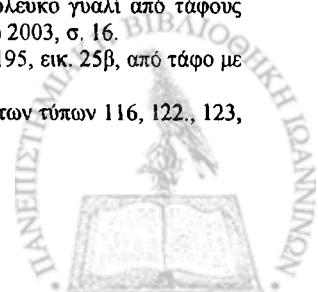
¹⁸⁶⁶ Calvi 1968, πίν. Α, 14F, σ. 33, 44, παρόμοια αγγεία του 1^{ου} αι.

¹⁸⁶⁷ Hourmouziadis, Asimakopoulou-Atzaka, Makris 1982, σ. 62-63, εικ. 33, χωρίς αναφορά σε ειδικότερα ανασκαφικά ή χρονολογικά στοιχεία.

¹⁸⁶⁸ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 27, 1972, Χρονικά Β1, σ. 115-118, πίν. 76, τρία αγγεία από μαρμαράδες κυανόλευκο γυαλί από τάφους ρωμαϊκών χρόνων, που κρίνοντας από τα υπόλοιπα γυάλινα συνευρήματα ανάγονται στον 1^ο αι. Ζαχαριάδου 2003, σ. 16.

¹⁸⁶⁹ Δαβάρης 1985, σ. 1923 εικ. 23α από τάφο που χρονολογείται από νόμισμα του 1^{ου} αι. και άλλο, σ. 194-195, εικ. 25β, από τάφο με νομίσματα τη εποχής του Καλιγούλα(37-41), που χρονολογήθηκε όμως στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁸⁷⁰ BY 277/42 βρέθηκε μαζί με αγγεία τύπου 122 και 130. Το ΜΜΣΤ 2/8 βρέθηκε σε τάφο μαζί με αγγεία των τύπων 116, 122, 123, 46 και 120γ.

(Πίνακας 52)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χαρακτηριστικό δακτυλιόσχημο χείλος, έσω αναδιπλωμένο και πεπιοσμένο στην πάνω του επιφάνεια. Φαρδύ κυλινδρικό λαιμό, σώμα βολβοειδές, βάση επίπεδη και πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 9 εκ.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από παχύ γαλαζωπό γυαλί, όπως και τα περισσότερα γνωστά παράλληλά του.

124

Είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση και η διαμόρφωση του χείλους γινόταν ενόσω το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο με τη βοήθεια λαβίδων από τη βάση του λαιμού, όπου και δημιουργείται σχετική σκοτία από την πίεση που υφίστατο η περιοχή.

Ο τύπος είναι αρκετά γνωστός, τόσο στη Δύση, όσο και στην Ανατολή. Χρονολογείται μεταξύ του β' τέταρτου και του τέλους του 1^{ου} αι.¹⁸⁷¹, ή στο γ' τέταρτο του 1^{ου} αιώνα¹⁸⁷². Είναι πιθανόν τα παραδείγματα από την Ανατολή να χαρακτηρίζονται από την σύσφιξη στη βάση του λαιμού τους, ενώ στα δυτικά παραδείγματα, όπως και στο παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη, η βάση του λαιμού να είναι λεία¹⁸⁷³. Στην Ελλάδα αντίστοιχα αγγεία εντοπίστηκαν στη Σαμοθράκη¹⁸⁷⁴, Σίφνο¹⁸⁷⁵, Κνωσό¹⁸⁷⁶, Πάτρα¹⁸⁷⁷, Αθήνα¹⁸⁷⁸ και Ωρωπό¹⁸⁷⁹. Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη στερείται ανασκαφικών δεδομένων που θα επέτρεπαν ακριβέστερη χρονολόγησή του.

125. Μυροδοχεία ωσειδή, De Tommaso τύπος 21

(A/A καταλόγου 554-558)

BY 227/39b, BY 321/7, BY 321/8, MΘ 11539β, MΘ 20927

(Πίνακες 52-53)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν έξω νεύον χείλος, στυλβωμένο με πυράκτωση, κοντό λαιμό, ωσειδές σώμα και βάση επίπεδη. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 5-7 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και το χείλος είναι διαμορφωμένο και στυλβωμένο ενόσω ήταν ακινητοποιημένα με τη βοήθεια λαβίδων, πιθανώς από το λαιμό.

125

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από κεχριμπαρόχρωμο και σκούρο μπλε γυαλί.

Πρόκειται για γνωστό τύπο μυροδοχείου που απαντά από τις αρχές του 1^{ου} αι. και μέχρι το τέλος του αιώνα.¹⁸⁸⁰

Μεταξύ των ευρημάτων από τη Θεσσαλονίκη απαντούν μόνο αγγεία με απλό, στυλβωμένο με πυράκτωση, χείλος που αποτελεί ένδειξη δυτικής προέλευσης¹⁸⁸¹. Λεπτομερώς τον τύπο επεξεργάστηκε ο

¹⁸⁷¹ Isings 1957, τύπος 16 σ. 34-35, όπου και χρονολογημένα παραδείγματα από Ην. Βασίλειο, Γερμανία, Ολλανδία, Ελβετία, Ιταλία και Δούρα-Ευρωπό.

¹⁸⁷² Price, Cottam 1998, σ. 171-172, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία Βρετανικών παραδειγμάτων που υποστηρίζουν το τόσο στενό χρονολογικό πλαίσιο.

¹⁸⁷³ Stern 1977, αρ. 8, σ. 40-41, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία απ' ολόκληρη την αυτοκρατορία, με παραδείγματα που χρονολογούνται μεταξύ του β' τέταρτου και του τέλους του 1^{ου} αι. Αναλυτική παρουσίαση των ιταλικών παραδειγμάτων στον De Tommaso 1990, τύπος 18 σ. 49-50.

¹⁸⁷⁴ Dusenbery 1998, αρ. S 207-13 σ. 1110-1111, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο α' τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁸⁷⁵ Mackworth-Young 1949, σ. 88, πίν. 32,3,14(2), που χρονολογείται ανασκαφικά στο δ' τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁸⁷⁶ Carington-Smith 1982, σ. 274, αρ. 23-24, εικ. 4, πίν. 37ε-ε, από τάφο που χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁸⁷⁷ Παπαποστόλου 1983, σ. 25 αρ. 21^α-στ, πίν. 18^α-δ, 19^α-β, εικ. 8 και ίσως και τα 22^α-στ, από μαυσωλείο του α' τετάρτου του 1^{ου} αι.

Π. Αγαλλοπούλου, *ΑΔ* 29, 1973-74, Χρονικά Β2, σ. 369, πίν. 236γ, από σαρκοφάγο του 1^{ου} αι.

¹⁸⁷⁸ Ο. Αλεξανδρή *ΑΔ* 27, 1972, Χρονικά Β1, σ. 115, πίν. 76β, από τάφο του 1^{ου} αι. σύμφωνα με τα απεικονιζόμενα γυάλινα συνευρήματα του.

¹⁸⁷⁹ Πωλογιώργη 1998, σ. 116, αρ. 7(ΜΩ 321-323), πίν. 54γ αριστερά, (ΜΩ 321-323), ευρήματα από ταφή του β' μισού του 1^{ου} αι.

¹⁸⁸⁰ Isings 1957, τύπος 6 σ. 22-23, με πολυάριθμα χρονολογημένα παραδείγματα του 1^{ου} αι. κυρίως από τις δυτικές επαρχίες.

¹⁸⁸¹ Stern 2001, σ. 44.

De Tommaso¹⁸⁸², ο οποίος με βάση τη διασπορά των ευρημάτων πιθανολογεί ως τόπο παραγωγής τους τη βορειοανατολική Ιταλία. Ακόμη αντίστοιχα ευρήματα προέρχονται από τις παρακάτω θέσεις και μουσεία: Buccari (Volcera)¹⁸⁸³, Zemaljski Muzej του Σαράγιεβο¹⁸⁸⁴. Στην Ελλάδα ανάλογα ευρήματα εντοπίστηκαν σε ανασκαφές στις παρακάτω θέσεις: Έδεσσα¹⁸⁸⁵, Γαλαξίδι¹⁸⁸⁶, Αθήνα¹⁸⁸⁷, Κόρινθος¹⁸⁸⁸, Πάτρα¹⁸⁸⁹ και Σάμο¹⁸⁹⁰. Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη δεν διαθέτουν ανεξάρτητα ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία.

126^α. Μυροδοχεία δακρυόσχημα-σταγονόσχημα, Isings τύπος 8, στιλβωμένου χείλους

(Α/Α καταλόγου 559-571)

Στιλβωμένο, κυρτής έδρασης: ΜΘ 19348, ΜΘ 20933, ΜΘ 20934, ΜΘ 20936, ΠΑΜ 62, ΜΜΣΤ 160/8, ΜΜΣΤ 161.

Στιλβωμένο, επίπεδης έδρασης: ΜΘ 7225, ΜΘ 10792, ΒΥ 259/2 ΜΜΣΤ 160/11, ΜΜΣΤ 61/7 ΒΥ 251/3α-β

(Πίνακες 53-54)

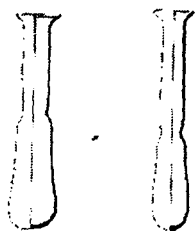
126^β. Μυροδοχεία δακρυόσχημα-σταγονόσχημα, Isings τύπος 8, δακτυλιόσχημου χείλους

(Α/Α καταλόγου 572-578)

Δακτυλιόσχημο χείλος, κυρτής έδρασης: ΜΘ 83, ΒΥ 227/2, ΒΥ 227/32, ΒΥ 227/49, ΜΘ 16944

Δακτυλιόσχημο χείλος, επίπεδης έδρασης: ΜΜΣΤ 160/4, ΜΜΣΤ 160/9.

(Πίνακες 54-55)

126α 126β

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος έξω νεύον, άλλοτε δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο και άλλοτε απλό στιλβωμένο με πυράκτωση. Λαιμό μακρύ κυλινδρικό που συχνά στη βάση του ορίζεται από σύσφιγξη. Το σώμα δεν είναι πολύ ευρύτερο του λαιμού και άλλοτε ο πυθμένας του έχει αφεθεί καμπύλος, προσδίδοντας στο σώμα δακρυόσχημο/σταγονόσχημο σχήμα, και άλλοτε έχει γίνει επίπεδος, καθιστώντας το σώμα σχεδόν κωνικό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 6-12 εκ.

Τα αγγεία του τύπου είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και συνήθως η διαμόρφωση του χείλους τους συντελούνταν ενόσω ήσαν ακινητοποιημένα με τη βοήθεια λαβίδων, πιθανώς από τη βάση του λαιμού. Σε ένα παράδειγμα έχει πιεστεί το χείλος εν θερμώ, δημιουργώντας περίπου τριφυλλόσχημο χείλος.

Τα μυροδοχεία του τύπου αυτού αποτελούν μία από τις πιο διαδεδομένες και πολυάριθμες ομάδες του 1^{ου} αι. Εμφανίζονται από τις αρχές του αιώνα, γύρω στα μέσα του γνωρίζουν την μεγαλύτερη διάδοση τους, ενώ παύουν να κυκλοφορούν στις αρχές του 2^{ου} αι.¹⁸⁹¹. Μεταξύ των άλλων, χρονολογημένα παραδείγματα έχουν εντοπισθεί στο Ην. Βασίλειο¹⁸⁹², στη Γαλλία¹⁸⁹³, στη Γερμανία¹⁸⁹⁴, στην Ελβετία¹⁸⁹⁵,

¹⁸⁸² De Tommaso 1990, τύπος 21 σ. 52, όπου παρουσιάζονται ευρήματα από διάφορες θέσεις στην Ιταλία, που χρονολογούνται ανασκαφικά στην πρώτη τριακονταετία του 1^{ου} αι.

¹⁸⁸³ trasparenze imperiali 1997, σ. 102 αρ. 27, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 1^ο αι.

¹⁸⁸⁴ Raškvalin 1974 αρ. 22 σ. 111, πίν. IV,2, άγνωστης προέλευσης αγγείο.

¹⁸⁸⁵ Α. Χρυσοστόμου 2000, σ. 217, πίν. 219, αγγείο από ταφή που χρονολογείται με βάση τα γυάλινα ευρήματα στον 1^ο αι.

¹⁸⁸⁶ Ζαφειροπούλου 1975, πίν. 5 αρ. 8, ανασκαφικό εύρημα χωρίς ανεξάρτητα χρονολογικά στοιχεία.

¹⁸⁸⁷ Ο. Αλεξάνδρη, ΑΔ 27, 1972, Χρονικά Β1, σ. 115-118, πίν. 76δ, αγγείο από συστάδα τάφων ρωμαϊκών χρόνων, που κρίνοντας από τα υπόλοιπα γυάλινα συνευρήματα ανάγονται στον 1^ο αι.

¹⁸⁸⁸ Davidson 1952, σ. 104 αρ. 666,εικ. 9, πίν. 55, που χρονολογείται στο 2^ο αι.

¹⁸⁸⁹ Π. Αγαλλοπούλου, ΑΔ 29, 1973-1974, Χρονικά Β2, σ. 369, πίν. 235, αγγείο από τάφο που χρονολογείται με βάση τα γυάλινα ευρήματα στον 1^ο αι.

¹⁸⁹⁰ Τσάκος 1977, εικ. V, αρ. 16, πίν. 138.

¹⁸⁹¹ Isings 1957, τύπος 8, σ. 24.

¹⁸⁹² Price, Cottam 1998, σ. 169-170, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία χρονολογημένων παραδειγμάτων από το Ην. Βασίλειο. Η χρήση των παραδειγμάτων με στιλβωμένο χείλος τοποθετείται μεταξύ του 43-75/80. Αντίθετα τα παραδείγματα με δακτυλιόσχημο χείλος εμφανίζονται στο γ' τέταρτο του 1^{ου} αι. και πιθανώς παραμένουν σε χρήση κατά τον όψιμο 2^ο- αρχές 3^{ου} αι.

¹⁸⁹³ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, αρ. 54-67, σ. 50-52, ευρήματα από το Στρασβούργο που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο αι. Εκεί αναλυτική βιβλιογραφία ανάλογων ευρημάτων από τη Δύση και την Ανατολή.

στην Ιταλία¹⁸⁹⁶, στη Σλοβενία¹⁸⁹⁷, στην Ουγγαρία¹⁸⁹⁸, Κροατία¹⁸⁹⁹, Σερβία και Μαυροβούνιο¹⁹⁰⁰, Βουλγαρία¹⁹⁰¹, καθώς και στο συροπαλαιστινιακό χώρο¹⁹⁰². Στην Ελλάδα παραδείγματα εντοπίστηκαν σε ανασκαφές στις παρακάτω θέσεις: Σίφνο¹⁹⁰³, Κνωσό, Σαμοθράκη¹⁹⁰⁴, Κοζάνη¹⁹⁰⁵, Γομάτι Χαλκιδικής¹⁹⁰⁶, Άκανθο¹⁹⁰⁷, Βέροια¹⁹⁰⁸, Σηλιά Εορδαίας¹⁹⁰⁹, Λάρισα¹⁹¹⁰, Μαγνησία¹⁹¹¹, Νέα Αγχιάλο¹⁹¹², Νικόπολη¹⁹¹³, Γαλαξίδι¹⁹¹⁴, Αθήνα¹⁹¹⁵, Ελευσίνα¹⁹¹⁶, Μέγαρα¹⁹¹⁷, Άργος¹⁹¹⁸, Νάξο¹⁹¹⁹, Ηράκλειο¹⁹²⁰, Άγιο Νικόλαο¹⁹²¹, Μαρμαρωτό Κω¹⁹²², Άγιο¹⁹²³, Πάτρα¹⁹²⁴, Κόρινθο¹⁹²⁵, Θήρα¹⁹²⁶, Ωρωπό¹⁹²⁷, και Έδεσσα¹⁹²⁸.

¹⁸⁹⁴ Απαντούν σε πολλές θέσεις μεταξύ του α' τρίτου του 1^{ου} αι. και των αρχών του 2^{ου} αι. Βλ. Goether-Polaschek 1977, τύποι 66b, 69a σ. 91-95, 97-104. Hafter 1999, σ. 92-94 τύποι D8-10, όπου και παράλληλα από άλλες γερμανικές θέσεις.

¹⁸⁹⁵ Εμφανίζονται ήδη από την εποχή του Αυγούστου και διαδίδονται ευρέως στην περίοδο μεταξύ της εποχής του Τιβερίου (14-37) και του Αδριανού (117-138). Βλ. Rütli 1991, τύποι AR 128.1, 129, 130 σ. 114-116. Biaggio-Simona 1991, σ. 142 πίν. 6.

¹⁸⁹⁶ Απαντούν σε πολύ μεγάλους αριθμούς σε πάρα πολλές θέσεις και η χρήση τους ορίζεται μεταξύ της εποχής του Τιβερίου (14-37) και του Αδριανού (117-138). Βλ. De Tommaso 1990, τύποι 7-72, σ. 82-83, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία χρονολογημένων παραδειγμάτων από την Ιταλία.

¹⁸⁹⁷ Petru 1972, πίν. VII. XII-XIV, Petru 1974, πίν. 2/9 Plesničar-Gec 1972, πίν. CXXXV/18, ευρήματα που χρονολογούνται στον 1^ο-αρχές 2^{ου} αι. Lazar 2003, τύποι 8.6.1, και 8.6.2, σ. 175-179, που χρονολογούνται στον 1^ο-αρχές 2^{ου} αι. και 2^ο-3^ο αι., αντίστοιχα, με παραδείγματα από διάφορες θέσεις απ' ολόκληρη τη Σλοβενία.

¹⁸⁹⁸ Εμφανίζονται παραδείγματα σε διάφορες θέσεις, τουλάχιστον στο δυτικό τμήμα της αρχαίας Παννονίας, και χρονολογούνται στον 1^ο με αρχές 2^{ου} αι. Βλ. Barkóczy 1988, τύποι 83, 84, σ. 111-112.

¹⁸⁹⁹ *Transparenze imperiali* 1997, σ. 99-101, ευρήματα από διάφορες θέσεις που χρονολογούνται στον 1^ο αρχές 2^{ου} αι.

¹⁹⁰⁰ Ružić 1994, τύπος III/4a, σ. 23-25, ο τύπος χρονολογείται στον 1^ο-2^ο αι. αν και αναφέρονται και παραδείγματα από θέσεις που χρονολογούνται στον 3^ο αι.

¹⁹⁰¹ Bujucliev 1986, σ. 95, πίν. 27, ευρήματα από ταφή που χρονολογείται με νομίσματα στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁹⁰² Stern 1977, αρ. 7, σ. 35-38, όπου υπάρχει εξαντλητική βιβλιογραφία όλου του χώρου της ανατολικής Μεσογείου, με την οποία η παραγωγή του τύπου εντοπίζεται μεταξύ του 1^{ου} και 3^{ου} τέταρτου του 1^{ου} αι. Dussart 1997, σ. 168, τύπος BXIII.1321, πίν. 54/10-13, με παραδείγματα από διάφορες θέσεις που χρονολογούνται από τον 1^ο π.Χ. μέχρι τον 3^ο αι., με μεγαλύτερη ένταση στον 1^ο αι. Israeli 2003, σ. 208-209, με ανάλογα παραδείγματα του 1^{ου}, κυρίως, αι.

¹⁹⁰³ Mackworth-Young 1949, σ. 80-81, τάφος 6 πίν. 29.6.6 του 1^{ου} αι., τάφος 14 πίν. 32, 6.14(3) με νομίσματα Βεσπασσιανού(69-79).

¹⁹⁰⁴ Dusenbery 1998, σ. 1108, αρ. S205-10, 14, παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο α' τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁹⁰⁵ Καραμήτρου-Μεντεσιδου 1993, σ. 20, εικ. 2, όπου απεικονίζονται στο μέσον της εικόνας, ευρήματα από το ύψωμα Αγίου Αθανασίου, που δεν διατηρούν τα ανασκαφικά τους δεδομένα.

¹⁹⁰⁶ Τρακοσοπούλου-Σαλακίδου 2000, σ. 344, φωτ. 9, εύρημα από ταφή που χρονολογείται με νόμισμα στον 1^ο αι.

¹⁹⁰⁷ Τρακοσοπούλου 2002, σ. 84, εικ. 11, 12, σ. 85 εικ. 15 παραδείγματα από τάφους που χρονολογούνται με ακρίβεια στο β' μισό του 1^{ου} αι. π.Χ. και μέχρι το β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁹⁰⁸ Φ. Πέτσας, *ΑΔ* 1964, Χρονικά Β2, σ. 353, πίν. 414δ, εύρημα από επιχώσεις ρωμαϊκού νεκροταφείου.

¹⁹⁰⁹ Καραμήτρου-Μεντεσιδου 1985, σ. 274, πίν. 131^ε, εύρημα που, σύμφωνα τουλάχιστον με το γυάλινο συνεύρημα του, ανάγεται στον 1^ο-2^ο αι.

¹⁹¹⁰ Α. Τζιφαλιάς, *ΑΔ* 43, 1988, Χρονικά Β1, σ. 260-2263, πίν. 138β, αγγείο από διαλυμένο τάφο ρωμαϊκών χρόνων.

¹⁹¹¹ Hourmouziadis, Asimakopoulou-Atzaka, Makris 1982, σ. 62-63, εικ. 33, χωρίς αναφορά σε ειδικότερα ανασκαφικά ή χρονολογικά στοιχεία..

¹⁹¹² Σωτηρίου 1939, σ. 64 εικ. 26, παραδείγματα από τάφους χωρίς ακριβή χρονολογικά στοιχεία.

¹⁹¹³ Χρυσοστόμου 1984, σ. 35-36, τέσσερα αγγεία από τάφους που ο ένας χρονολογείται από νόμισμα του Αυγούστου(27π.Χ-14) και ο δεύτερος ανάγεται στο τελευταίο τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁹¹⁴ Θρεψιάδης 1972, σ. 199, πίν. 76β(β, δ, ε), ευρήματα από τάφους ρωμαϊκών χρόνων. Ζαφειροπούλου 1975, πίν. 5 αρ. 10-13, ανασκαφικά ευρήματα χωρίς ανεξάρτητα χρονολογικά στοιχεία.

¹⁹¹⁵ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 22, 1967, Χρονικά Β1, σ. 97, πίν. 90^ς, δύο αγγεία από τάφο ρωμαϊκών χρόνων. Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 29, 1973-74, Χρονικά Β1, σ. 128-131, πίν. 102, από νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων.

¹⁹¹⁶ Μυλωνάς 1975, πίν. 195, σ. 131 I30-822 από τάφο του 1^{ου} αι., σ. 13 A12-9 από τάφο του τέλους του 1^{ου} αι. σ. 130-131 Γ29-207 από ταφή του β' μισού του 1^{ου} αι., σ. 91 Θ-749^α εύρημα που χρονολογείται στον 1^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

¹⁹¹⁷ Π. Ζοριδής, *ΑΔ* 36, 1981, σ. 39, πίν. 20, ευρήματα από κιβωτιόσχημο τάφο που περιείχε και σφαιρικά γυάλινα μυροδοχεία τύπου 122.

¹⁹¹⁸ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 18, 1963, Χρονικά Β1, σ. 61-62, πίν 78^α, β, αγγεία από ρωμαϊκούς τάφους. Bruneau 1970, σ. 490-493, εικ. 147. Ε. Μώρου, *ΑΔ* 36, 1981, Χρονικά Β1, σ. 109, πίν. 49γ, 50 αγγεία από ρωμαϊκό τάφο χωρίς άλλα χρονολογικά στοιχεία.

¹⁹¹⁹ Φ. Ζαφειροπούλου, *ΑΔ* 32, 1977, Χρονικά Β2, σ. 308-311, πίν 180γ, εύρημα από ρωμαϊκούς τάφους.

¹⁹²⁰ Γ. Σακελλάρακης, *ΑΔ* 20, 1965, Χρονικά Β3, σ. 562, πίν. 709, ευρήματα από τάφο του οποίου η χρήση χρονολογείται με βάση τα νομισματικά ευρήματα, μεταξύ των μέσων του 1^{ου} αι. και των αρχών του 2^{ου}.

¹⁹²¹ Δαβάρας 1985, σ. 166, πίν. 48^η, από τάφο που χρονολογείται από τα συνευρήματα στο β' μισό του 1^{ου} αι., σ. 168, εικ. 18, από τάφο του 1^{ου} αι., σύμφωνα με τα συνευρήματα των γυάλινων αγγείων, σ. 171, εικ. 19, από τάφο με νόμισμα του 37/38.

¹⁹²² Touchais, Huber, Philippa-Touchais 2001, σ. 1002, εικ. 249, από τάφο με γυάλινα συνευρήματα του 1^{ου} ή του πρώιμου 2^{ου} αι.

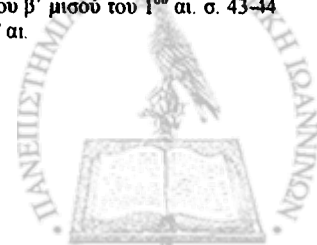
¹⁹²³ Φ. Πέτσας, *ΑΔ* 1971, Χρονικά Β1, σ. 177, πίν. 164, δεκαέξι αγγεία από τέσσερις ταφές, χωρίς άλλα χρονολογικά στοιχεία.

¹⁹²⁴ Π. Αγαλλοπούλου, *ΑΔ* 29, 1973-1974, Χρονικά Β2, σ. 369, πίν. 236, τρία αγγεία από τάφο που χρονολογείται με βάση τα γυάλινα ευρήματα στο α' μισό του 1^{ου} αι. Παπαπαστόλου 1983, σ. 27 αρ. 24, εικ. 11, πίν. 21γ, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' τέταρτο του 1^{ου} αι.

¹⁹²⁵ Davidson 1952, σ. 105 αρ. 666, 671, εικ. 11. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 2^ο και 3^ο αι.

¹⁹²⁶ Dragendorff 1903, σ. 286-288, εικ. 481 a, b. Από τάφους που χρονολογούνται από τον 1^ο μέχρι τον 4^ο αι. Τα γυάλινα ευρήματα των τάφων, τουλάχιστον αυτά που έχουν απεικονιστεί, στο σύνολό τους εντάσσονται στην παραγωγή του 1^{ου} και 2^{ου} αι.

¹⁹²⁷ Πωλογιώργη 1998, σ. 115, αρ. 3-4(ΜΩ 324-325), πίν. 54α,β ΜΩ 324-325, ευρήματα από ταφή του β' μισού του 1^{ου} αι. σ. 43-44 ΜΩ 257 πίν. 13^ο, ΜΩ 207 πίν. 16γ από ταφή που χρονολογείται με βάση τα γυάλινα ευρήματα στον 1^ο αι.

Μεταξύ των ευρημάτων από τη Θεσσαλονίκη απαντούν και οι δύο τύποι χειλέων αλλά και βάσεων. Παρότι ανευρίσκονται στα ίδια σύνολα, γενικά θεωρείται ότι το δακτυλιόσχημο χείλος αποτελεί ένδειξη ανατολικής προέλευσης, ενώ το απλό, στιλβωμένο με πυράκτωση, ένδειξη δυτικής¹⁹²⁹.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο γαλαζωπό γυαλί, εκτός από ένα κεχριμπαρόχρωμο αγγείο, και, εντάσσονται στο πλαίσιο του 1^{ου} αι.

127. Μυροδοχεία σωληνοειδή, Isings τύπος 27

(A/A καταλόγου 579-580)

BY 319/2, BY 320/4

(Πίνακας 55)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος δακτυλιόσχημο, έξω νεύον, σώμα κυλινδρικό που καταλήγει σε κυρτή επιφάνεια έδρασης. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 6 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και το χείλος διαμορφωνόταν ενόσω το αγγείο ανακρατούνταν με τη βοήθεια λαβίδων, πιθανώς από το λαιμό.

Τα παραδείγματα από την περιοχή της Θεσσαλονίκης είναι κατασκευασμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Ο τύπος είναι γνωστός τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή¹⁹³⁰. Παραδείγματα είναι γνωστά από τον 1^ο μέχρι και τον όψιμο 4^ο αι. Μεταξύ των άλλων χρονολογημένα παραδείγματα εντοπίστηκαν στις παρακάτω θέσεις: Στρασβούργο¹⁹³¹, Κολωνία¹⁹³², Nida-Hedderheim¹⁹³³, Zülrich-Enzen¹⁹³⁴, Mainz¹⁹³⁵, Augst¹⁹³⁶, Valkenburg¹⁹³⁷, Ticino¹⁹³⁸, διάφορες θέσεις στην Ιταλία, (Angera, Παβία, Ακυληία, Ραβέννα, Bologna)¹⁹³⁹, Κωνσταντζα(Τόμις)¹⁹⁴⁰, Σάρδεις¹⁹⁴¹, Δούρα-Ευρωπό¹⁹⁴², El-Jish¹⁹⁴³, Καρανίς¹⁹⁴⁴. Στην Ελλάδα δημοσιευμένα παράλληλα εντοπίστηκαν στις παρακάτω θέσεις: Κοζάνη¹⁹⁴⁵, Δελφούς¹⁹⁴⁶ και Κνωσό¹⁹⁴⁷.

Από τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη το BY 320/4 προέρχεται από ταφή σε παλαιοχριστιανική βασιλική στις υπώρειες του κάστρου της Ρεντίνας, καθιστώντας πολύ πιθανή τη χρονολόγησή του γύρω στον 4ο αι., ενώ το δεύτερο παράδειγμα δε διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία.

¹⁹²⁸ A. Χρυσοστόμου 2000, σ. 216-217, πίν. 219, αγγεία από ταφή που χρονολογείται με βάση τα γυάλινα ευρήματα στον 1^ο αι. Παρόμοιο και στον πίν. 255, χωρίς ανεξάρτητα χρονολογικά στοιχεία. A. Χρυσοστόμου 2000, σ. 283, πίν. 321, αγγεία από ταφή που χρονολογείται στη σ. 279 με βάση τα συνευρήματα στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁹²⁹ Barag 1970 I, σ. 198, σύμφωνα με τη Stern 1977, σ. 37-38 σημ. 3.

¹⁹³⁰ Isings 1957, τύπος 27 σ. 41, που εμφανίζεται την εποχή του Νέρωνα(54-68) και απαντά μέχρι τον 5^ο αι. Η μελετήτρια το θεωρεί εξέλιξη του τύπου της ταξινόμησής της με αρ. 8.

¹⁹³¹ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, αρ. 91, σ. 63-64, εύρημα από το Στρασβούργο που χρονολογείται ανασκαφικά στον πρώιμο 3^ο ή στον 4^ο αι.

¹⁹³² Fremersdorf 1958, σ. 44 πίν. 91 δεξιά, εύρημα του 2^{ου} αι. σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα.

¹⁹³³ Welker 1974, αρ. 115-117, πίν. 7, ευρήματα των χρόνων των Φλαβίων μέχρι τον 2^ο αι.

¹⁹³⁴ Follmann-Schulz 1989α, σ. 55 αρ. 15 πίν. 2, εύρημα του τρίτου τέταρτου του 4^{ου} αι.

¹⁹³⁵ Harter 1999, σ. 93, τύπος D10α με έξω νεύον στιλβωμένο χείλος από ταφές του 1^{ου} αι., τύπος D10β με δακτυλιόσχημο χείλος ευρήματα από σαρκοφάγους που χρονολογούνται στο α' μισό του 4^{ου} αι. και στον όψιμο 3^ο ή στις αρχές του 4^{ου} αι.

¹⁹³⁶ Rätti 1991, τ. I σ. 53, τ. II AR 138, σ. 120-121, πίν. 102, αρ. 2381-2399, πληθώρα ευρημάτων, με δακτυλιόσχημο χείλος, που χρονολογούνται ανασκαφικά από τους χρόνους του Κλαυδίου(41-54) μέχρι και τον 4^ο αι.

¹⁹³⁷ Van Lith 1978/79, σ. 55-56, αρ. 197 πίν. 9, ευρήματα των πρώιμων χρόνων του Κλαυδίου(41-54).

¹⁹³⁸ Biaggio-Simona 1991, τ. I, σ. 143, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο-5^ο αι.

¹⁹³⁹ De Tommaso 1990, σ. 80-81 τύπος 65, που θεωρεί τα αγγεία επείσαστα από την Ανατολή.

¹⁹⁴⁰ Buconala 1968, δύο παραδείγματα, αρ. 250-251, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 2^ο-3^ο και 3^ο-4^ο αι.

¹⁹⁴¹ Saldern 1980, σ. 24, 26, αρ. 128, πίν. 6, ευρήματα από τάφους του 1^{ου}-2^{ου} αι.

¹⁹⁴² Isings 1957, σ. 41, ευρήματα που χρονολογούνται στον 1^ο-2^ο και στα τέλη του 2^{ου} αι.

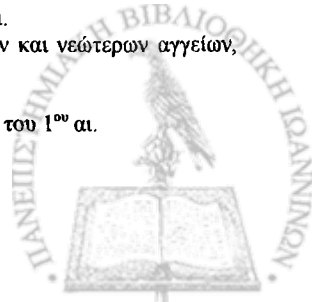
¹⁹⁴³ Isings 1957, σ. 41, ευρήματα που χρονολογούνται στον 4^ο και 5^ο αι.

¹⁹⁴⁴ Harden 1936, σ. 278 αρ. 836-837, πίν. XX, ο τύπος θεωρήθηκε, σ. 270, ότι δεν εμφανίζεται πριν τον 3^ο αι.

¹⁹⁴⁵ Καραμήτρου-Μεντεσιδου 1993, σ. 20, εικ. 2, όπου απεικονίζεται οριζοντιωμένο, μεταξύ μεσαιωνικών και νεώτερων αγγείων, εύρημα από το ύψωμα Αγίου Αθανασίου, που δεν διατηρεί ανασκαφικά δεδομένα.

¹⁹⁴⁶ Perdrixet 1908, σ. 216, εικ. 951, ευρήματα από την Πυλαία.

¹⁹⁴⁷ Carington-Smith 1982, σ. 277 αρ. 39-45, σχ. 5 πίν. 38f-q ευρήματα του β' μισού ή του τελευταίου τρίτου του 1^{ου} αι.

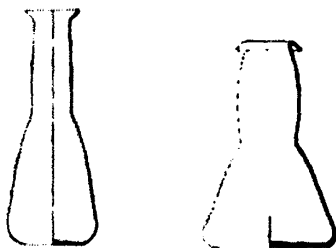

128. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με ευθύγραμμα τοιχώματα, χωρίς ώμο, κοντό λαιμό και στιλβωμένο χείλος

(Α/Α καταλόγου 581-585)
BAA 72, BAA73, BY 227/40α, BY 257/2, MΘ 11250 στ
(Πίνακας 55)

129. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με ευθύγραμμα τοιχώματα, χωρίς ώμο, κοντό λαιμό και δακτυλιόσχημο χείλος

(Α/Α καταλόγου 586-596)
Avezou 4, Avezou 5, BY 227/13, BY 227/14, BY 227/15, BY 227/16, BY 257/1, ΔΕΘ 159/2, MΘ 21955, ΜΜΣΤ 160/3, ΠΑΜ 63
(Πίνακες 55-57)

128

129

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος έξω νεύον, άλλοτε δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο και άλλοτε απλό στιλβωμένο με πυράκτωση. Λαιμό φαρδύ κυλινδρικό, ίσου ύψους με το σώμα, που συχνά στη βάση του ορίζεται από σύσφιγξη. Το σώμα είναι κωνικό, με βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη και πυθμένα επίπεδο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 7-13 εκ.

Τα αγγεία του τύπου είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και συνήθως η διαμόρφωση του χείλους τους συντελούνταν ενόσω ήσαν ακινητοποιημένα με τη βοήθεια λαβίδων, πιθανώς από τη βάση του λαιμού.

Μεταξύ των ευρημάτων από τη Θεσσαλονίκη απαντούν κυρίως αγγεία με δακτυλιόσχημο χείλος που θεωρείται ότι αποτελεί ένδειξη ανατολικής προέλευσης, ενώ το απλό, στιλβωμένο με πυράκτωση, ένδειξη δυτικής¹⁹⁴⁸.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο γαλαζωπό γυαλί, εκτός από το αγγείο που πιθανώς είχε στιλβωμένο με πυράκτωση χείλος το οποίο είναι κατασκευασμένο από αδιαφανές τουρκουάζ γυαλί.

Ο τύπος ανάγεται στον 1^ο αι. και θεωρείται ότι προηγείται των αγγείων με μακρύ λαιμό¹⁹⁴⁹. Παραδείγματα μεταξύ των άλλων προέρχονται από τις παρακάτω θέσεις: Βουλγαρία: Chataalka¹⁹⁵⁰, Επισκοπή Κύπρου¹⁹⁵¹, Μακεδονία¹⁹⁵², Σαμοθράκη¹⁹⁵³, Αμφίπολη¹⁹⁵⁴, Σίφνο¹⁹⁵⁵, Λάρισα¹⁹⁵⁶, Αθήνα¹⁹⁵⁷,

¹⁹⁴⁸ Stern 2001, σ. 44.

¹⁹⁴⁹ Isings 1957, τύπος 28^ο σ. 42, όπου και πληθώρα χρονολογημένων παραδειγμάτων.

¹⁹⁵⁰ Nikolov, Bujukliev 1967, σ. 23, 15, εικ. 12d, από καύση που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} αι. Bujukliev 1986, σ. 95, πίν. 27, ευρήματα από ταφή που χρονολογείται με νομίσματα στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁹⁵¹ Oliver 1983, σ. 252, 255 αρ. 51, εικ. 4/58-59, πίν. 41/14-15 από ταφή του β' μισού του 1^{ου} αι.

¹⁹⁵² Weinberg, McClellan 1992, σ. 115-116, αρ. 79, πέντε παραδείγματα από τάφο που χρονολογείται με βάση τα συνευρήματα στον 1^ο αι.

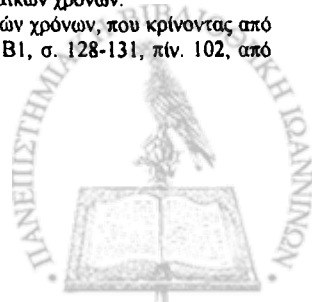
¹⁹⁵³ Dusenbery 1998, αρ. S179-4,5, S180-3,4, S184-2, S191-G, S210-2, παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο δ' τέταρτο του 1^{ου} αι. π.Χ., αρ. S200-4 που χρονολογείται στον πρώιμο 1^ο αι.

¹⁹⁵⁴ Ροτιοπούλου 2002, σ. 76, φωτ. στη σ. 73, ευρήματα από τάφο με ταφές που ξεκινούν στον 1^ο αι. π.Χ και διαρκούν μέχρι και τον 1^ο αι.

¹⁹⁵⁵ Macworth-Young 1949, τάφος 4, σ. 84, πίν. 25,1.4(1,2) του 1^{ου} αι. τάφος 14 σ. 88, πίν. 32,3,14(2) με νόμισμα Βεσπασιανού(69-79), τάφος 20, σ. 90 πίν. 34,5 με νομίσματα Βεσπασιανού και Τίτου(79-81), τάφος 22, σ. 92, πίν. 37,1.22(1-2), από τάφο, πιθανώς, του β' μισού του 1^{ου} αι.

¹⁹⁵⁶ Α. Τζιαφαλιάς, *ΑΔ* 43, 1988, Χρονικά Β1, σ. 260-2263, πίν. 138β, αγγεία από διαλυμένο τάφο ρωμαϊκών χρόνων.

¹⁹⁵⁷ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 27, 1972, Χρονικά Β1, σ. 115-118, πίν. 76, αγγείο από συστάδα τάφων ρωμαϊκών χρόνων, που κρίνοντας από τα υπόλοιπα γυάλινα συνευρήματα ανάγονται στον 1^ο αι. Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 29, 1973-74, Χρονικά Β1, σ. 128-131, πίν. 102, από νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων. Ζαχαριάδου 2003, σ. 16.

Ελευσίνα¹⁹⁵⁸, Μαμουσιά Αιγιαλείας¹⁹⁵⁹, Ηράκλειο¹⁹⁶⁰, Άγιο Νικόλαο¹⁹⁶¹, Μέγαρα¹⁹⁶², Άργος¹⁹⁶³, Κόρινθο¹⁹⁶⁴, Μυτιλήνη¹⁹⁶⁵, Θήρα¹⁹⁶⁶, Ρόδο¹⁹⁶⁷, Αντιμάχεια Κω¹⁹⁶⁸, Ωρωπό¹⁹⁶⁹, Κάτω Βάθεια Ευβοίας¹⁹⁷⁰ και Έδεσσα¹⁹⁷¹.

Ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία, που τα εντάσσουν στον 1^ο ή στις αρχές του 2^{ου} αι., διαθέτουν τα παρακάτω: ΒΥ 227/40β¹⁹⁷², ΒΥ 227/13-15¹⁹⁷³, ΜΜΣΤ 160/3¹⁹⁷⁴, ΒΥ 257/1 και ΒΥ 257/2¹⁹⁷⁵.

130. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με ευθύγραμμο τοιχώματα, χωρίς ώμο, με ψηλό λαιμό και στυλβωμένο χείλος

(Α/Α καταλόγου 597-607)

ΒΥ 227/34, ΒΥ 227/39α, ΔΕΘ 159/1, ΜΘ Σιντριβάνι Τ2, ΜΘ Σιντριβάνι Τ9Α2b, ΜΘ Σιντριβάνι Τ9Β8, ΜΘ 6308, ΜΘ 11093, ΜΘ 20935 ΜΜΣΤ 160/2, ΜΜΣΤ 160/6

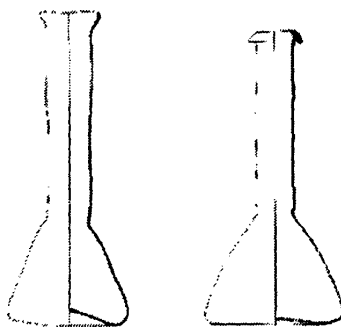
(Πίνακες 57-58)

131. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με ευθύγραμμο τοιχώματα, χωρίς ώμο, με ψηλό λαιμό και δακτυλιόσχημο χείλος

(Α/Α καταλόγου 608-620)

ΜΘ 3000, ΜΘ 5480, ΜΘ 5947, ΜΘ 5955, ΜΘ 11174, ΜΘ 11241, ΜΘ 11539α, ΜΘ 11539γ, ΜΘ 19258, ΜΘ 19264, ΜΘ 19265, ΜΘ 20931, ΜΘ 20932

(Πίνακες 58-59)

130

131

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος έξω νεύον, άλλοτε δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο και άλλοτε απλό στυλβωμένο με πυράκτωση. Λαιμό κυλινδρικό, τριπλάσιου σχεδόν ύψους από το σώμα, που συχνά στη βάση του ορίζεται από σύσφιγξη. Το σώμα είναι κωνικό, με βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη και τυθμένα επίπεδο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 3-16 εκ.

¹⁹⁵⁸ Μυλωνάς 1975, πίν. 195, σ. 130-131 Γ29-208 από ταφή του β' μισού του 1^{ου} αι.

¹⁹⁵⁹ Ιφ. Δεκουλάκου, *ΑΔ* 30, 1975, Χρονικά Β1, σ. 120, πίν. 69γ, εύρημα χωρίς ιδιαίτερα χρονολογικά στοιχεία.

¹⁹⁶⁰ Γ. Σακελλαράκης, *ΑΔ* 20, 1965, Χρονικά Β3, σ. 562, πίν. 709, ευρήματα από τάφο του οποίου η χρήση χρονολογείται με βάση τα νομισματικά ευρήματα, μεταξύ των μέσων του 1^{ου} αι. και των αρχών του 2^{ου} αι.

¹⁹⁶¹ Δαβάρας 1985, σ. 157-158, από τάφο που χρονολογείται από νόμισμα Καλιγούλα (37-41).

¹⁹⁶² Π. Ζορίδης, *ΑΔ* 38, 1983, Χρονικά Β1, σ. 37, πίν. 21γ, δύο αγγεία από τάφο που χρονολογείται ανασκαφικά στον 1^ο αι.

¹⁹⁶³ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 18, 1963, Χρονικά Β1, σ. 61-62, πίν. 78^α, β, αγγεία από ρωμαϊκούς τάφους. Ε. Μώρου, *ΑΔ* 36, 1981, Χρονικά Β1, σ. 109, πίν. 49γ, αγγεία από ρωμαϊκό τάφο χωρίς άλλα χρονολογικά στοιχεία.

¹⁹⁶⁴ Davidson 1952, σ. 105 αρ. 668-669, εικ. 11. Ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 1^ο και 2^ο αι.

¹⁹⁶⁵ Α. Αρχοντίδου-Αργύρη, *ΑΔ* 43, 1988, Χρονικά Β2, σ. 458-459, πίν. 279^α, αγγεία χωρίς άλλα χρονολογικά στοιχεία.

¹⁹⁶⁶ Dragendorff 1903, σ. 286-288, εικ. 481 d, e. Από τάφους που χρονολογούνται από τον 1^ο μέχρι τον 4^ο αι. Τα γυάλινα ευρήματα των τάφων, τουλάχιστον αυτά που έχουν απεικονιστεί, στο σύνολό τους εντάσσονται στην παραγωγή του 1^{ου} και 2^{ου} αι.

¹⁹⁶⁷ Γρ. Κωνσταντινόπουλος, *ΑΔ* 20, 1965, Χρονικά Β3, σ. 598-599, πίν. 762, δύο αγγεία από τάφο ρωμαϊκών χρόνων.

¹⁹⁶⁸ Η. Ζερβουδάκη, *ΑΔ* 26, 1972, Χρονικά Β2, σ. 683-685, πίν. 638, δύο αγγεία από τάφο που χρονολογείται στον 1^ο αι.

¹⁹⁶⁹ Παλογιώργη 1998, σ. 41, αρ. 3, εύρημα από τάφο του β' μισού του 1^{ου} αι., σ. 55 ΜΩ 258, 259, πίν. 16γ, δ, από ταφή που χρονολογείται στον 2^ο αι. με βάση τα γυάλινα ευρήματα.

¹⁹⁷⁰ Π. Θέμελης, *ΑΔ* 24, 1969, Χρονικά Β1, σ. 204, πίν. 213, αγγεία από τάφο που παραδόθηκαν από ιδιώτη.

¹⁹⁷¹ Α. Χρυσστόμου 2000, σ. 219, πίν. 222, αγγεία από ταφή που χρονολογείται με βάση τα συνευρήματα στον 1^ο αι.

¹⁹⁷² Ανακαλύφθηκε μαζί με ένα πτηνόμορφο μυροδοχείο 120 και επομένως χρονολογείται με βάση το συνευρήμα του στον 1^ο αι.

¹⁹⁷³ Από τάφο με λύχνο του α' μισού του 2^{ου} αι., βλ. Perlzweig 1961, σ. 94, αρ. 259, πίν. 8.

¹⁹⁷⁴ Από τάφο που, με βάση τα υπόλοιπα γυάλινα κτερίσματα, χρονολογείται στον 1^ο αι.

¹⁹⁷⁵ Και τα δύο ευρήματα του τάφου χρονολογούνται στον 1^ο αι., που όπως φαίνεται ανήκει στην αρχαιότερη φάση χρήσης του σημείου εκείνου του νεκροταφείου όπου αποκαλύφθηκαν τάφοι του 1^{ου} μέχρι και του 4^{ου} αι. βλ. Μακροπούλου 1990.

Τα αγγεία του τύπου είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και συνήθως η διαμόρφωση του χείλους τους συντελούνταν ενδσω ήσαν ακινητοποιημένα με τη βοήθεια λαβίδων, πιθανώς από τη βάση του λαιμού.

Μεταξύ των ευρημάτων από τη Θεσσαλονίκη απαντούν εξίσου αγγεία με δακτυλιόσχημο χείλος, που θεωρείται ότι αποτελεί ένδειξη ανατολικής προέλευσης, και αγγεία με απλό, στυλβωμένο με πυράκτωση, χείλος, που αποτελεί ένδειξη δυτικής προέλευσης¹⁹⁷⁶.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο γαλαζωπό και πρασινωπό γυαλί.

Ο τύπος ανάγεται στον 1^ο κυρίως, ή στις αρχές του 2^{ου} αι. και θεωρείται ότι αποτελεί εξέλιξη των αγγείων με λαιμό ίσο με το σώμα¹⁹⁷⁷. Παραδείγματα προέρχονται από Ην. Βασιλείο¹⁹⁷⁸, τη Γαλλία¹⁹⁷⁹, τη Γερμανία¹⁹⁸⁰, την Ουγγαρία¹⁹⁸¹, ΠΓΔΜ: Scupi¹⁹⁸² Βουλγαρία: Chatalka¹⁹⁸³, Κύπρο: Άγιο Ερμογένη¹⁹⁸⁴, Αλγερία: Tiras¹⁹⁸⁵. Στην Ελλάδα εντοπίστηκαν δημοσιευμένα παραδείγματα από τις παρακάτω θέσεις: Αλεξανδρούπολη¹⁹⁸⁶, Σαμοθράκη¹⁹⁸⁷, Αβδηρα¹⁹⁸⁸, Παλατιανό(Ιωρο)¹⁹⁸⁹, Μητρόπολη Καρδίτσας¹⁹⁹⁰, Κάτω Κτιμένη¹⁹⁹¹, Λάρισα¹⁹⁹², Νέα Αγχίαλο¹⁹⁹³, Κέρκυρα¹⁹⁹⁴, Αντίκυρα¹⁹⁹⁵, Γαλαξίδι¹⁹⁹⁶, Κεραμεικό¹⁹⁹⁷, Ελευσίνα¹⁹⁹⁸, Αθήνα¹⁹⁹⁹, Ελληνικό Κυνουρίας²⁰⁰⁰, Κάλλιο²⁰⁰¹, Πάτρα²⁰⁰², Άργος²⁰⁰³, Σίφνος²⁰⁰⁴, Σάμο²⁰⁰⁵, Μυτιλήνη²⁰⁰⁶, Μαρμαρωτό Κω²⁰⁰⁷, Ηράκλειο²⁰⁰⁸, Ολυμπία²⁰⁰⁹, Κνωσό²⁰¹⁰ και Νικόπολη²⁰¹¹.

¹⁹⁷⁶ Barag 1970 I, σ. 198, σύμφωνα με τη Stern 1977, σ. 37-38 σημ. 3.

¹⁹⁷⁷ Isings 1957, τύπος 28b σ. 42-43, όπου και πληθώρα χρονολογημένων παραδειγμάτων.

¹⁹⁷⁸ Price, Coitum 1998, σ. 173-174, όπου και εξαντλητική βιβλιογραφία χρονολογημένων παραδειγμάτων από το Ην. Βασίλειο, που χρονολογούνται ανασκαφικά στο τελευταίο τέταρτο του 1^{ου} και στο 1^ο του 2^{ου} αι.

¹⁹⁷⁹ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, αρ. 92-101, σ. 64-66, ευρήματα από το Στρασβούργο που χρονολογούνται με βάση ανάλογα στον 1^ο-2^ο αι. Εκεί αναλυτική βιβλιογραφία ανάλογων ευρημάτων από τη Δύση και την Ανατολή.

¹⁹⁸⁰ Fremersdorf 1958, πέντε παραδείγματα από την Κολωνία σ. 43-44, πίν. 90.

¹⁹⁸¹ Barkóczy 1966-7, αρ. 16^a, εύρημα από το Brigetio που χρονολογείται στον 2^ο αι.

¹⁹⁸² Mikulčić 1974, πίν. I, II, III, V, VI, VII, από τάφους που χρονολογούνται μεταξύ της εποχής του Αυγούστου(27 π.Χ.-14) και των αρχών του 3^{ου} αι.

¹⁹⁸³ Nikolov, Bujukliev 1967, σ. 23, 15, εικ. 12a, από καύση που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 1^{ου} αι. Bujukliev 1986, σ. 95, πίν. 27, ευρήματα από ταφή που χρονολογείται με νομίσματα στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁹⁸⁴ McFadden 1946, σ. 475, πίν. 39/35-36, σ. 485 πίν. 44/98-103 από ταφή, που σύμφωνα με τα συνευρήματα χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} αι.

¹⁹⁸⁵ Lancel 1967, αρ. 127134, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά μεταξύ του τέλους του 1^{ου} και των αρχών του 3^{ου} αι.

¹⁹⁸⁶ Ε. Σκαρλατίδου, *ΑΔ* 36, 1981, Χρονικά Β2, σ. 351-353, πίν. 242γ, αγγεία από τάφους που χρονολογούνται μεταξύ του 1^{ου}-2^{ου} αι., με βάση το γυάλινο αγγείο.

¹⁹⁸⁷ Dusenbery 1998, αρ. S205-11,12,13, S216-2, S217-3,4,5, S218C-3, S219-15,16,17,18, S220-2,3, S232-2, παραδείγματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στο α' τέταρτο του 1^{ου} αι. W2-2, W3-D, RDS16-2,3, S245-3, παραδείγματα του 3^{ου} τέταρτου του 1^{ου} αι.

¹⁹⁸⁸ Δ. Λαζαρίδης, *ΑΔ* 20, 1965, Χρονικά Β3, σ. 453-461, πίν. 544, δύο αγγεία από ταφές ρωμαϊκών χρόνων.

¹⁹⁸⁹ Αντωνάρας, Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2002, σ. 117, εικ. 11, παραδείγματα που χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 1^ο-2^ο αι.

¹⁹⁹⁰ Α. Τζιφαλιάς, *ΑΔ* 31, 1976, Χρονικά Β1, σ. 183, πίν. 130, δύο αγγεία από λίθινες σαρκοφάγους ρωμαϊκών χρόνων.

¹⁹⁹¹ Α. Ιντζεσίλογλου, *ΑΔ* 42, 1987, Χρονικά Β1, σ. 272, πίν. 160, δύο αγγεία από παράδοση ιδιώτη.

¹⁹⁹² Α. Τζιφαλιάς, *ΑΔ* 43, 1988, Χρονικά Β1, σ. 260-2263, πίν. 138β, δύο αγγεία από διαλυμένους τάφους ρωμαϊκών χρόνων.

¹⁹⁹³ Σωτηρίου 1939, σ. 64 εικ. 16, 25, παραδείγματα από τάφους χωρίς ακριβή χρονολογικά στοιχεία.

¹⁹⁹⁴ Κ. Πρέκα-Αλεξανδρή, *ΑΔ* 47, 1992, Χρονικά Β1, σ. 333, πίν. 100, δύο αγγεία προϊόντα κατάσχεσης.

¹⁹⁹⁵ Ε. Μπαζιωτοπούλου-Βαλαβάνη, *ΑΔ* 35, 1980, Χρονικά Β1, σ. 262-263, πίν. 114, αγγείο από τάφο που χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} έως στο 2^ο αι.

¹⁹⁹⁶ Θρεψιάδης 1972, σ. 199, πίν. 76β(α), εύρημα από τάφους ρωμαϊκών χρόνων. Ζαφειροπούλου 1975, πίν. 5 αρ. 14, 15, ανασκαφικά ευρήματα χωρίς ανεξάρτητα χρονολογικά στοιχεία.

¹⁹⁹⁷ Stroszeck 2000, πίν. 24, ευρήματα από τάφο που χρονολογείται στις αρχές του 2^{ου} αι.

¹⁹⁹⁸ Γ. Μυλωνάς, *ΑΔ* 14, 1931-32, σ. 44-45, εικ. 5, ευρήματα από τάφο με νόμισμα που χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} αι. π.Χ. Μυλωνάς 1975, πίν. 195, σ. 92 Γ7-124^a από ταφή που χρονολογείται με βάση το αγγείο στο β' μισό του 2^{ου} αι., σ. 11 Α3-5, από ταφή σε σαρκοφάγο του β' μισού του 2^{ου} αι. με μόνο στοιχείο χρονολόγησης το ίδιο το αγγείο.

¹⁹⁹⁹ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 23, 1968, Χρονικά Β1, σ. 75, πίν. 44^a, γ, δώδεκα αγγεία σε λακκοειδή τάφο, χωρίς ανασκαφικά στοιχεία χρονολόγησης. Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 29, 1973-74, Χρονικά Β1, σ. 128-131, πίν. 102, από νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων.

²⁰⁰⁰ Θ. Σπυρόπουλος, *ΑΔ* 35, 1980, Χρονικά Β1, σ. 149-52, πίν. 55^a, 56^b, ευρήματα από τάφους χωρίς ιδιαίτερη αναφορά στη χρονολόγησή τους. Abadie, Spygiopoulos 1985, σ. 432, εικ. 113 αγγείο από τάφο που χρονολογείται στο β' μισό του 2^{ου} αι. με βάση πήλινο λύχνο.

²⁰⁰¹ Ζαφειροπούλου 1982, από τον τάφο 2 σ. 5, πίν. Δ.α., τάφο 7 σ. 6, πίν. Δ.ζ., τάφο 8 σ. 6, πίν. Δ.η. τάφο 9 σ. 6, πίν. Δ.θ. που όλοι σύμφωνα με τα συνευρήματα τους χρονολογούνται στο β' μισό του 1^{ου} ή στις αρχές του 2^{ου} αι.

²⁰⁰² Ιφ. Δεκουλάκου, *ΑΔ* 30, 1975, Χρονικά Β1, σ. 115, πίν. 64γ, χωρίς ιδιαίτερα χρονολογικά στοιχεία και σ. 113-114, πίν. 63δ, από τάφο επίσης χωρίς ακριβή χρονολογικά στοιχεία.

²⁰⁰³ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 18, 1963, Χρονικά Β1, σ. 61-62, πίν. 78^a, β, αγγείο από ρωμαϊκό τάφο.

²⁰⁰⁴ Macworth-Young 1949, τάφος 7 πίν. 30, 1.7(1) του 1^{ου} αι., τάφος 14 πίν. 32, 3.14(2) με νομίσματα Βεσπασιανού(69-79), τάφος 20, σ. 90 πίν. 34.5.20(3-5, 15-16) με νομίσματα Βεσπασιανού και Τίτου(79-81).

²⁰⁰⁵ Τσάκος 1977, τάφος Βακεντή V, σ. 377, πίν. 138στ, ζ, στη σ. 415 χρονολογούνται στον 1^ο αι.

²⁰⁰⁶ Α. Αρχοντίδου-Αργύρη, *ΑΔ* 43, 1988, Χρονικά Β2, σ. 458-459, πίν. 279^a, αγγεία χωρίς άλλα χρονολογικά στοιχεία.

²⁰⁰⁷ Touchais, Huber, Philirpa-Touchais 2001, σ. 1002, εικ. 249, από τάφο με γυάλινα συνευρήματα του 1^{ου} ή του πρώιμου 2^{ου} αι.

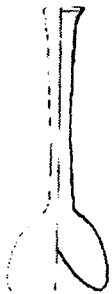
Ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία, που συμφωνούν με το πλαίσιο των παραλλήλων, διαθέτουν τα παρακάτω: ΔΕΘ 159/2²⁰¹², ΜΘ 3000²⁰¹³, ΔΕΘ 159/1²⁰¹⁴, ΔΕΘ 160/2²⁰¹⁵, ΜΘ 6308²⁰¹⁶, ΒΥ 227/34²⁰¹⁷, Σιντριβάνι Τ2, Τ9 Α2b, Τ9 Β8²⁰¹⁸.

132. Μυροδοχεία κωνικού σώματος, με κυρτά τοιχώματα, χωρίς σύσφιγξη, Isings τύπος 82B2 var.

(Α/Α καταλόγου 621-624)

ΒΥ 227/20, ΒΥ 255/5, ΜΘ Σιντριβάνι Τ 22, ΜΘ 20998, ΜΜΣΤ 2/19

(Πίνακες 59-60)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος έξω νεύον οριζόντιο, δακτυλιόσχημο έσω αναδιπλωμένο. Λαιμό κυλινδρικό, τριπλάσιου σχεδόν ύψους από το σώμα. Το σώμα είναι καμπύλο κωνικό, με βάση αδιαμόρφωτη και πυθμένα επίπεδο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 11-20 εκ.

Τα αγγεία του τύπου είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και συνήθως η διαμόρφωση του χείλους τους συντελούνταν ενόσω ήσαν ακινητοποιημένα με τη βοήθεια λαβίδων, πιθανώς από τη βάση του λαιμού, καθώς δεν διατηρούν κανένα αποτύπωμα στον πυθμένα.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο γαλαζωπό γυαλί. Ακριβή παράλληλα του παραδείγματος από τη Θεσσαλονίκη δεν εντοπίστηκαν, ωστόσο ο τύπος συνδέεται άμεσα με τον αρκετά πιο πλατύ στη βάση του τύπο αρ. 46, και ως εκ τούτου χρονολογείται ευρέως στην περίοδο μεταξύ όψιμου 1^{ου} και των αρχών του 3^{ου} αι.

Ειδικότερα στην Ελλάδα παρόμοια αγγεία εντοπίστηκαν στις παρακάτω ανασκαφές: Θήβα²⁰¹⁹, Ελευσίνα²⁰²⁰, Αθήνα²⁰²¹, Ωρωπό²⁰²², Άγιο Νικόλαο²⁰²³, Κίσιμαμο²⁰²⁴ και Μαρμαρωτό Κω²⁰²⁵. Ορισμένα από τα παραδείγματα του τύπου αυτού χρονολογούνται στα τέλη του 1^{ου} αι., ενώ τα περισσότερα στον 2^ο αι. και μερικά στις αρχές του 3^{ου}.

Από τα ευρήματα της Θεσσαλονίκης ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία διαθέτουν το ΜΜΣΤ 2/19, που χρονολογείται με βάση ανασκαφικά στοιχεία στον 1^ο αι.²⁰²⁶

²⁰⁰⁸ Γ. Σακελλαράκης, *ΑΔ* 20, 1965, Χρονικά Β3, σ. 562, πίν. 709, ευρήματα από τάφο του οποίου η χρήση χρονολογείται με βάση τα νομισματικά ευρήματα, μεταξύ των μέσων του 1^{ου} αι. και των αρχών του 2^{ου}. Στ. Αλεξίου, *ΑΔ* 21, 1966, Χρονικά Β2, σ. 408, πίν. 437στ'. Απροσδιόριστος αριθμός, από τα οποία τα τρία μόνον απεικονίζονται, από τάφο με περισσότερες ταφές που χρονολογείται στον 1^ο και στις αρχές του 2^{ου} αι.

²⁰⁰⁹ Schauer 2001/2002, σ. 40 εικ. 10, ευρήματα που χρονολογούνται μεταξύ του ύστερου 1^{ου} και τις αρχές του 2^{ου} αι., πιθανώς, με βάση ανάλογα ευρήματα.

²⁰¹⁰ Wardle 1972, σ. 275-276, εικ. 4/10-11, ευρήματα από τάφο που χρονολογείται με βάση πήλινους λύχνους στο β' μισό του 1^{ου} ή στο α' μισό του 2^{ου} αι.

²⁰¹¹ Ι. Βοκοτοπούλου, *ΑΔ* 26, 1971, χρονικά Β2, σ. 335, πίν. 314, μικύλλα παράδειγμα από τάφο με νομίσματα του 2^{ου} αι. Χρυσστόμου 1984, σ. 36, αγγείο από τάφο με πήλινο λύχνο του α' μισού του 1^{ου} αι.

²⁰¹² Με συνευρήματα γυάλινα αγγεία του 1^{ου} αι.

²⁰¹³ Από σαρκοφάγο που ήταν σε χρήση από το τελευταίο τέταρτο του 2^{ου} αι. μέχρι τις αρχές του 4^{ου} αι. Βλ. κεφάλαιο προελεύσεων, «Οδός Αγίου Δημητρίου 232, δίπλα στον περίβολο του Νοσοκομείου «Κεντρικό», 1962».

²⁰¹⁴ Με συνευρήματα γυάλινα αγγεία του 1^{ου} αι.

²⁰¹⁵ Με συνευρήματα γυάλινα αγγεία του 1^{ου} αι.

²⁰¹⁶ Με πήλινες δακρυδόχες (ΜΘ 6309, ΜΘ 6310), του 1^{ου} αι.

²⁰¹⁷ Με συνευρήματα γυάλινα αγγεία του 1^{ου} αι., δύο παραμορφωμένα από καύση και δύο που δεν έχουν παραμορφωθεί.

²⁰¹⁸ Ευρήματα από νεκροταφείο των πρώτων ρωμαϊκών χρόνων, βλ. κεφάλαιο προελεύσεων «Οδός Εγνατίας και Μελενίκου, 1969». Συνευρήματα γυάλινα του 1^{ου}-2^{ου} αι.

²⁰¹⁹ Κεραμόπουλος 1917, σ. 210-211, εικ. 151, αγγείο από τάφο χωρίς ρητά χρονολογικά στοιχεία.

²⁰²⁰ Ν. Κυπαρίσσης, *ΑΔ* 10, 1926, σ. 71, εικ. 16, από τάφο, που πιθανώς ανάγεται στους μετά το 267 χρόνους. Γ. Μυλωνάς, *ΑΔ* 14, 1931, σ. 44-45, εικ. 5, ευρήματα από τάφο με νόμισμα που χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} αι. π.Χ. Μυλωνάς 1975, σ. 12, τάφος Α9 αγγείο 7, που χρονολογείται με βάση το αγγείο στο β' μισό του 2^{ου} αι. Π. Παπαγγελή, *ΑΔ* 42, 1987, Χρονικά Β1, σ. 32, πίν. 29, ευρήματα από σαρκοφάγο που χρονολογείται ανασκαφικά στο 2^ο αι.

²⁰²¹ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 29, 1973-74, Χρονικά Β1, σ. 128-131, πίν. 102, αγγείο με κατακόρυφες νευρώσεις από νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων.

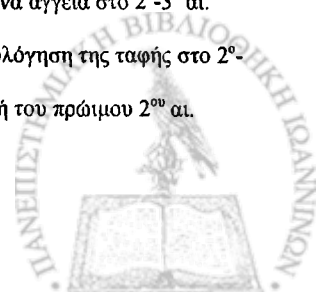
²⁰²² Πωλογιώργη 1998, σ. 51, αρ. 1 ΜΩ 255, πίν 15δ, εύρημα από τάφο που χρονολογείται με βάση τα γυάλινα αγγεία στο 2^ο-3^ο αι.

²⁰²³ Δαβάρης 1985, σ. 157-158, από τάφο που χρονολογείται από νόμισμα Καλιγούλα (37-41).

²⁰²⁴ Πωλογιώργη 1985, σ. 75, εικ. 6, ευρήματα από τάφο με συνευρήματα γυάλινο σκύφο που οδηγεί τη χρονολόγησή της ταφής στο 2^ο-3^ο αι.

²⁰²⁵ Touchais, Huber, Philippa-Touchais 2001, σ. 1002, εικ. 249, από τάφο με γυάλινα συνευρήματα του 1^{ου} ή του πρώιμου 2^{ου} αι.

²⁰²⁶ Προέρχεται από τάφο με γυάλινα συνευρήματα των τύπων 116, 122, 120γ, 123, 132 του 1^{ου} αι.

133. Μυροδοχεία σφαιρικά, με στιλβωμένο χείλος, και συμφυή πλαστικό δακτύλιο

(A/A καταλόγου 625)

BY 209/2

(Πίνακας 60)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος έξω νεύον με κατακόρυφη, στιλβωμένη με πυράκτωση, απόληξη, λαιμό κοντό κυλινδρικό, σώμα τέλειο σφαιρικό, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Την κάτω επιφάνεια του στομίου περιτρέχει συμφυής πλαστικός δακτύλιος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10 εκ.

133 Το αγγείο είναι κατασκευασμένο από άχρωμο πρασινωπό γυαλί, με ελεύθερη εμφύσηση, ενώ κατά τη διαμόρφωση του στομίου, με τη βοήθεια λαβίδας δημιουργήθηκε αναδίπλωση που σχηματίζει διακοσμητικό πλαστικό δακτύλιο.

Ο τρόπος διαμόρφωσης του χείλους, με τον συμφυή πλαστικό δακτύλιο είναι χαρακτηριστικός για τα προϊόντα της συροπαλαιστινιακής περιοχής, για την περίοδο από τα τέλη του 3^{ου} αι. και εξής, με μεγαλύτερη ένταση στον 4^ο και 5^ο αι.²⁰²⁷. Ωστόσο, το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη προέρχεται από τάφο που χρονολογείται στο β' μισό του 3^{ου} ή στις αρχές του 4^{ου} αι.²⁰²⁸

134. Μυροδοχεία ωσειδή με εμπιέσεις και κυρτή έδραση

(A/A καταλόγου 626-627)

BY 5, BY 98

(Πίνακας 60)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο, λαιμό κυλινδρικό, σώμα πτυχωτό, επίμηκες ωσειδές σχεδόν κυλινδρικό, και βάση αδιαμόρφωτη, στενή και επίπεδη. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 17 εκ.

Είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και το σώμα, ενόσω ήταν θερμό και εύπλαστο, πιέστηκε κατά την έννοια του ύψους σε 6-7 σημεία της περιφέρειάς του με κάποια λαβίδα, στη συνέχεια κυλινδρίστηκε, ή αναθερμάνθηκε και περιστράφηκε, προκειμένου να αποκτήσει το επίμηκες σχήμα του.

134 Ο τύπος αυτός²⁰²⁹ είναι γνωστός κυρίως στις δυτικές επαρχίες, ενώ δεν είναι άγνωστος και στις ανατολικές, σε μικρότερους όμως αριθμούς. Όπως προκύπτει από τα ευρήματα, γνωρίζει μεγαλύτερη διάδοση στον όψιμο 2^ο και κυρίως κατά τον 3^ο αι., ενώ φαίνεται ότι παρέμεινε περιστασιακά σε χρήση και στις αρχές του 4^{ου} αι.

Χρονολογημένα παραδείγματα έχουν βρεθεί: Ην. Βασίλειο²⁰³⁰, Γερμανία: Trier(Treviri)²⁰³¹, Βόννη²⁰³², Nida-Hedderheim²⁰³³, Κολωνία²⁰³⁴, Casel²⁰³⁵, Γαλλία: Στρασβούργο²⁰³⁶, Ιταλία: Angera²⁰³⁷,

²⁰²⁷ Hayes 1975, σ. 82 στη συζήτηση των χαρακτηριστικών των συροπαλαιστινιακών τάξεων του. Barag 1970, πίν. 12/20, 34/7,7-1,3 18, 42/17, 43/30, 44/10, Israeli 2003, σ. 234 στην εισαγωγή της για τα χυτροειδή αγγεία της περιοχής. Το μόνο σφαιρικό αγγείο με ψηλό όμως, κυλινδρικό λαιμό που έχει όμοια διαμορφωμένο χείλος εντοπίζεται στο μουσείο του Κέρακ, χωρίς χρονολογικά στοιχεία. βλ. Dussart 1998, σ. 151 τύπος BX 513 πίν. 43/13.

²⁰²⁸ Μακροπούλου 2006.

²⁰²⁹ Isings 1957, τύπος 83, σ. 99-100. Παρότι αναφέρεται και παράδειγμα του πρώιμου 2^{ου} αι. από το Λονδίνο, αυτό έχει αναχρονολογηθεί στον 3^ο-4^ο αι. με βάση το αγγείο που χρησιμοποιήθηκε ως τεφροδόχος, βλ. Cool, Price 1995, σ. 162, όπου αναφέρουν ότι ο τύπος εμφανίζεται στον όψιμο 2^ο και κυρίως στον 3^ο αι., ενώ δεν είναι σαφές αν παραμένει σε χρήση και κατά τον 4^ο αι.

²⁰³⁰ Cool, Price 1995, σ. 162-163, αρ. 1251-1252, ευρήματα που χρονολογούνται κυρίως στον 3^ο αι., ενώ εύρημα από το Λονδίνο, παλαιότερα χρονολογημένο στον 2^ο αι., αναχρονολογείται στον 3^ο ή 4^ο αι.

²⁰³¹ Goether Polaschek 1977, τύπος 76^a, σ. 122 αρ. 667-668, πίν. 53, τύπος που χρονολογείται στο 2^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

²⁰³² Follmann-Schulz 1988, σ. 19-20, αρ. 3-7, πίν. 1. Αγγεία που χρονολογούνται, ανασκαφικά, στο 2^ο ως και το τέλος του 3^{ου} αι.

²⁰³³ Welker 1974, σ. 130-131, αρ. 294-295, πίν. 18, ευρήματα που χρονολογούνται με βάση ανάλογα στον όψιμο 2^ο ή πρώιμο 3^ο αι.

²⁰³⁴ Fremersdorf 1958a, σ. 26-27, πίν. 22-24, ευρήματα που χρονολογούνται στον 2^ο αι. Fremersdorf, Polónyi-Fremersdorf 1984, σ. 56 αρ. 135, που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} αι.

²⁰³⁵ Boosen 1984, σ. 88 αρ. 183. Χρονολογείται στο 2^ο-3^ο αι. με βάση άλλα ανάλογα ευρήματα.

²⁰³⁶ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 92, 240 αρ. 162, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο ή στις αρχές του 4^{ου} αι.

Ακυληρία²⁰³⁸, Ουγγαρία²⁰³⁹, Arrabona²⁰⁴⁰, Aquincum²⁰⁴¹, Intercisa²⁰⁴², Συρία: Δούρα-Ευρωπό²⁰⁴³, Bosra(Βόσρα)²⁰⁴⁴, Πέλλα²⁰⁴⁵ και Κύπρο²⁰⁴⁶, Στην Ελλάδα το μόνο δημοσιευμένο θραύσμα του τύπου προέρχεται από την Κνωσό²⁰⁴⁷.

Τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

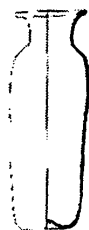
Ειδικότερα στοιχεία χρονολόγησης για τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη προσφέρουν οι ταφές από τις οποίες προέρχονται: Το BY 98 προέρχεται από τάφο που χρονολογείται στο β' μισό του 3^{ου} αι. και μάλιστα στις τελευταίες δύο δεκαετίες του²⁰⁴⁸. Το BY 5 προέρχεται, κατά πάσα πιθανότητα, από ταφικό μνημείο που χρησιμοποιούνταν από τα μέσα του 2^{ου} μέχρι τα τέλη του 3^{ου}, τουλάχιστον, αι.²⁰⁴⁹.

135. Μυροδοχεία κυλινδρικά, με κοντό λαιμό, ραδινά, Isings τύπος 102b oriental var. similis

(A/A καταλόγου 628-629)

MΘ 543, MΘ 545

(Πίνακας 60)

135

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χροάνοσχημο στόμιο που απολήγει σε χείλος δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο. Λαιμό πολύ κοντό κυλινδρικό και σώμα επίσης κυλινδρικό που μειώνεται ελαφρά προς τη βάση του. Η βάση τους είναι επίπεδη αδιαμόρφωτη και ο πυθμένας ελαφρά ομφαλωτός. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 13 εκ.

Τα αγγεία της ομάδας αυτής είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, κυλινδρισμό, ενώ το στόμιο και το χείλος τους διαμορφώθηκαν ενόσω το αγγείο ήταν ακινητοποιημένο από τη βάση του με τη βοήθεια μεταλλικής ράβδου.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο πρασινωπό και ιώδες γυαλί.

Ο τύπος απαντά στην ανατολική Μεσόγειο, περιοχή προς την οποία κατευθύνει και το ιώδες χρώμα του ενός από τα παραδείγματα. Πρόκειται για εξελιγμένο χρονολογικά τύπο κυλινδρικού μυροδοχείου²⁰⁵⁰, που πιθανώς αποτελεί ανατολική παραλλαγή του τύπου 102b της ταξινόμησης της Isings²⁰⁵¹. Παράλληλα του εντοπίστηκαν στις Bosra(Βόσρα)²⁰⁵², Fiq²⁰⁵³, Bet She'an²⁰⁵⁴, Σεβάστια²⁰⁵⁵, Homs²⁰⁵⁶ και στο Royal Ontario Museum στο Toronto²⁰⁵⁷.

²⁰³⁷ De Tommaso 1990, σ. 80 τύπος 65, εύρημα από τάφο χρονολογημένο στο α' μισό του 3^{ου} αι.

²⁰³⁸ Calvi 1968, αρ. 311, εύρημα που χρονολογείται στον 3^ο 4^ο αι.

²⁰³⁹ Barkóczy 1988, σ. 121-122 αρ. 228-33, πίν. 18, ευρήματα του 2^{ου} και 3^{ου} αι. σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα.

²⁰⁴⁰ Barkóczy 1966-7, σ. 77, 88 αρ. 21, πίν. 29/4, ευρήματα που προέρχονται από τάφους χρονολογημένους από νόμισμα Αδριανού και Αντωνίου Ευσεβούς, αντίστοιχα.

²⁰⁴¹ Kaba 1958, πίν. 11/20, ευρήματα του α' μισού του 2^{ου} αι. σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα.

²⁰⁴² Radnóti 1957, σ. 144 αρ. 88 πίν 28/4 του β' μισού του 3^{ου} αι. Barkóczy 1988, σ. 122, αρ. 230, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο αι.

²⁰⁴³ Clairmont 1963, σ. 131 τύπος J, σ. 139-140 αρ. 727-735, πίν. 16, εννέα ευρήματα που εντάσσονται στους μέσους αυτοκρατορικούς χρόνους, μέσα 2^{ου} με μέσα 3^{ου} αι.

²⁰⁴⁴ Dussart 1998, τύπος BXIII.1312b2 σ. 168, σημ. 1, αγγείο που χρονολογείται στο β' μισό του 4^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

²⁰⁴⁵ Dussart 1998, τύπος BXIII.1312b2 σ. 168, σημ. 1, εύρημα από τάφο που χρονολογείται στο β' μισό του 4^{ου} αι.

²⁰⁴⁶ Vessberg 1956, σ. 165, πίν. 50/13.

²⁰⁴⁷ Price 1992, σ. 437, αρ. 297 και σ. 453. Χρονολογείται ανασκαφικά στην περίοδο των Σεβήρων(193-235). Η συγγραφέας δεν γνωρίζει τοπικά παράλληλα, και το συνδέει με τον τύπο Isings 83 που πιθανώς δεν αποτελεί τόσο κοντινό τύπο διότι στερείται των εμπιέσεων που είναι τόσο χαρακτηριστικές για το σχήμα του συγκεκριμένου αγγείου.

²⁰⁴⁸ Τόσο λόγω της κεραμικής αλλά και λόγω της τεχνολογίας των τοιχογραφιών που τον κοσμούσαν, τις οποίες η Μαρκή 2006, σ. 220-221 ανάγει στο 280-290.

²⁰⁴⁹ Μαρκή 2006, σ. 211.

²⁰⁵⁰ Stern 1977, τύπος 21 σ. 79, όπου με βάση τη διαμόρφωση του στομίου αλλά και του ίδιου του χείλους τα κυλινδρικά μυροδοχεία κατατάχθηκαν σε τέσσερις ομάδες, που χρονολογούνται από τον 1^ο μέχρι τον 4^ο αι. με τα αντίστοιχα του τύπου να κατατάσσονται στον 4^ο αι.

²⁰⁵¹ Isings 1957, σ. 121, με παραδείγματα που χρονολογούνται στον 3^ο και 4^ο αι.

²⁰⁵² Dussart 1998, τύπος BXI. 3211b, σ. 160-161, εικ. 48/12, αγγείο που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο αι.

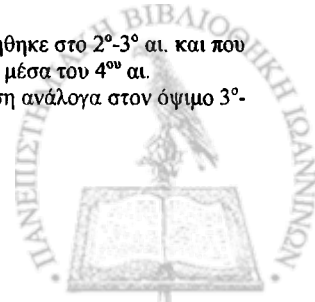
²⁰⁵³ Dussart 1998, τύπος BXI. 3211b σ. 160-161 εικ. 48/13, αγγείο που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο αι.

²⁰⁵⁴ Fitzgerald 1931, εικ. 10, το 4^ο αγγείο της δεύτερης σειράς. Εύρημα από τάφο του 4^{ου} αι.

²⁰⁵⁵ Hamilton 1939, σ. 68 εικ. 2a, εύρημα από τάφο με νόμισμα Κωνσταντίου Β'(337-353).

²⁰⁵⁶ Abdul Hak 1965, σ. 29 εικ. 8 πρώτο από δεξιά στην πάνω σειρά, από νεκρόπολη που αρχικά χρονολογήθηκε στο 2^ο-3^ο αι. και που η περίοδος λειτουργίας της αναχρονολογήθηκε από τη Stern 1977, σ. 83-84, από το α' μισό του 2^{ου} μέχρι τα μέσα του 4^{ου} αι.

²⁰⁵⁷ Hayes 1975, σ. 62 αρ. 170 πίν. 12, και το υψηλότερο σ. 110 αρ. 410 πίν. 25 που χρονολογούνται με βάση ανάλογα στον όψιμο 3^ο-4^ο αι.

Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη δεν διαθέτουν ανεξάρτητα χρονολογικά στοιχεία, χρονολογούνται όμως, με βάση τα ανάλογά τους, στον 4^ο αι.

136. Μυροδοχεία κυλινδρικά, με ψηλό λαιμό, Isings τύπος 102 a similis

(A/A καταλόγου 630)

BY 207/4

(Πίνακες 60-61)

Το αγγείο του τύπου έχει δακτυλιόσχημο χείλος, σχεδόν οριζόντιο στόμιο, λαιμό κυλινδρικό, σώμα κυλινδρικό, βάση αδιαμόρφωτη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 9 εκ.

Το αγγείο είναι εξίσου πιθανόν να κατασκευάστηκε με εμφύσηση σε μήτρα ή με ελεύθερη εμφύσηση και κυλινδισμό. Δεν διακρίνεται ίχνος υαλουργικής κάνης στη βάση, γεγονός που καθιστά πολύ πιθανό, κατά τη διαμόρφωση του χείλους, το αγγείο να ήταν ακινητοποιημένο με τη βοήθεια λαβίδων από το λαιμό.

136

Παρότι ακριβή παράλληλα δεν εντοπίστηκαν, το αγγείο φαίνεται να ανήκει σε γνωστό τύπο²⁰⁵⁸ που απαντά στις δυτικές επαρχίες, ίσως από τα τέλη του 2^{ου} ή τις αρχές του 3^{ου} αι., και διαδίδεται κατά τον 4^ο αι.²⁰⁵⁹ Αποτελεί το δυτικό πάρισο του τύπου των κυλινδρικών με κοντό λαιμό μυροδοχείων του τύπου 135

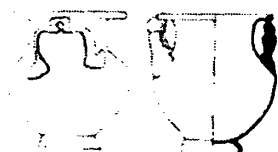
Η μέτρια ποιότητα του υλικού, με αρκετές φυσαλίδες και αμμώδεις προσμίξεις στο εσωτερικό του, και το έντονο χρώμα του, που δηλώνει την αδιαφορία του τεχνίτη να αφαιρέσει τη φυσική αυτή απόχρωση του γυαλιού, τάση που κυριαρχεί μετά τα τέλη του 3^{ου} αι., σε συνδυασμό με το σχήμα του στομίου με το δακτυλιόσχημο χείλος, συνηγορούν υπέρ της χρονολόγησης του αγγείου γύρω στον 4^ο αι. Η χρονολόγηση αυτή επιβεβαιώνεται από τα ανασκαφικά δεδομένα του παραδείγματος που το εντάσσουν στο α' μισό του 4^{ου} αι.²⁰⁶⁰

137. Κρατηρίσκοι

(A/A καταλόγου 631)

MΘ 11528

(Πίνακας 61)

137

Το αγγείο έχει έξω νεύον, δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο χείλος, σώμα καλυκωτό, βάση επίθετη κωνική, διαμορφωμένη με λαβίδες. Δύο ταινιωτές λαβές, σχήματος Π με αναδίπλωση στο μέσο της οριζόντιας κεραίας, εδράζονται στους ώμους του αγγείου και φτάνουν σχεδόν μέχρι το χείλος του. Το σώμα είναι κατασκευασμένο από λαδοπράσινο και οι λαβές από σκουρόχρωμο, περίπου κυανό, γυαλί. Στη Θεσσαλονίκη έχει αποκαλυφθεί ένα μόνο παράδειγμα του γενικά σπάνιου αυτού του τύπου. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 8 εκ.

Λόγω του μεγέθους του προσγράφεται στα μυροδοχεία, παρότι το σχήμα του αναπαριστά με ακρίβεια έναν κρατήρα. Λόγω του χρώματος και της όψης του γυαλιού αλλά και λόγω του ιδιαίτερου τρόπου διαμόρφωσης της βάσης θεωρείται, πιθανώς, αιγυπτιακό προϊόν.

Το μοναδικό παράλληλό του, αν και σε πολύ μεγαλύτερο μέγεθος και με διαφορετικής διαμόρφωσης λαβές, έχει εντοπισθεί στη Βόννη²⁰⁶¹ και χρονολογείται στο α' μισό του 4^{ου} αι. Με τη χρονολόγηση αυτή ταιριάζουν και τα κατασκευαστικά στοιχεία του ίδιου του αγγείου. Τόσο η διαμόρφωση

²⁰⁵⁸ Isings 1957, αρ. 102^a, σ. 120-121.

²⁰⁵⁹ Trier (Treviri): Goethert-Polaschek 1977, τύπος 109^a, σ. 185-186, πίν. 64, που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι., τύπος 110^a, σ. 187, πίν. 64-65, που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι. Mainz: Harter 1999, τύπος F3a σ. 113-114, που χρονολογείται στον όψιμο 3^ο ή στα μέσα του 4^{ου} αι.

²⁰⁶⁰ Μακροπούλου 1991, σ. 257-270, φωτ. 24. Επίσης, Μακροπούλου 2006, από καμαρσκοπέη τάφο του οποίου η χρήση ανάγεται στον α' μισό του 4^{ου} αι, με βάση κεραμική οινόχρη που εντάσσεται σε αυτό το πλαίσιο.

²⁰⁶¹ Follmann-Schulz 1988, αρ. 254, σ. 76, πίν. 32. Χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι. Follmann-Schulz 1992, αρ. 48, σ. 89-90 με έγχρωμη απεικόνιση.

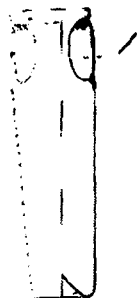

της βάσης με χρήση λαβίδων, όσο και η συγκεκριμένη ποιότητα και όψη γυαλιού είναι συνηθισμένες σε αιγυπτιακά αγγεία που αρχικά είχαν αναχθεί στον 4^ο-5^ο αι.²⁰⁶², με την αναχρονολόγηση της κεραμικής των αντίστοιχων στρωμάτων όμως τεκμηριώθηκε ότι η χρήση τους ότι συνέχισε και κατά τον 5^ο-6^ο αι.²⁰⁶³

Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη λόγω των κεραμικών²⁰⁶⁴ αλλά και του γυαλίνου συνευρήματός του (ΠΑΜ 46) εντάσσεται στην περίοδο του α' μισού του 4ου αι.

138. Αμφορίσκοι κυλινδρικοί, Isings τύπος 127 min

(Α/Α καταλόγου 632-635)
BY 10, MΘ 5491, 5492, MΘ 20922
(Πίνακας 61)

138

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν χείλος λειασμένο με πυράκτωση, έξω νεύον, σχεδόν οριζόντιο, που διαμορφώνει χροανόσχημο στόμιο, λαιμό κοντό κυλινδρικό, ώμους σχεδόν οριζόντιους, σώμα κυλινδρικό, βάση επίπεδη αδιαμόρφωτη. Δύο κατακόρυφες, αντωπές, ταινιωτές λαβές ξεκινούν από τους ώμους, κάμπτονται στο ύψος του χείλους και αναδιπλούμενες κολλούν στην κάτω επιφάνειά του, την οποία περιτρέχει παχιά ίνα γυαλιού. Τα παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από πρασινωπό γυαλί, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις για τις λαβές έχει χρησιμοποιηθεί μπλε γυαλί. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 15 εκ.

Πρόκειται για μικρού μεγέθους αγγεία του τύπου 74^a. Ο τύπος εμφανίζεται γύρω στα μέσα του 3^{ου} αι. και συνεχίζει να χρησιμοποιείται κυρίως κατά τον 4^ο αι., ενώ φαίνεται ότι επιβιώνει και στις αρχές του 5^{ου} αι. Αγγεία του τύπου έχουν βρεθεί τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή²⁰⁶⁵. Χρονολογούνται επίσης στον 3^ο-4^ο αι. Παρόμοιοι μεγέθους αγγεία έχουν αποκαλυφθεί μεταξύ των άλλων στο Βελιγράδι (Singidunum)²⁰⁶⁶, στη Sid²⁰⁶⁷ και στη Βέροια²⁰⁶⁸, ενώ αντίστοιχο φυλάσσεται και στο Corning Museum of Glass²⁰⁶⁹.

Κανένα από τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη δεν διαθέτει ανασκαφικά χρονολογικά δεδομένα και εντάσσονται με βάση τα ανάλογα παραδείγματα μεταξύ του τέλους του 3^{ου} και των αρχών του 5^{ου} αι.

139. Μυροδοχεία σφαιρικά, με δακτυλιόσχημο χείλος, με ψηλό λαιμό, Isings τύπος 101 min

(Α/Α καταλόγου 636-666)
BY 95, BY 217/6, BY 244/4, BY 251/1, BY 255/8, BY 259/1, BY 323/2, ΔΕΘ 6^a, ΔΕΘ 30, ΔΕΘ 94/1, ΔΕΘ 94/2, Θ 14/99-Y2, MΘ 523, MΘ 525, MΘ 527, MΘ 528, MΘ 529, MΘ 5468, MΘ 5939, MΘ 5940, MΘ 7052, MΘ 11094, MΘ 11144, MΘ 20911, MΘ 20914, MΘ 20919, MΘ 20993, MΘ 20994, ΠΑΜ 19, ΠΑΜ 32, ΠΑΜ 44

(Πίνακες 61-65)

139

Αποτελεί έναν από τους πιο συχνούς και διαδεδομένους τύπους μυροδοχείων στις νεκροπόλεις της Θεσσαλονίκης. Το όριο που τίθεται για να διακριθούν από τα ιδίου σχήματος μεταφορικά-επιτραπέζια αγγεία (B.1.γ.3.i.a., B.1.γ.3.ii.a.) είναι το ύψος τους να μη ξεπερνά τα

²⁰⁶² Η τεχνική αυτή εμφανίζεται σε αγγεία διάφορων σχημάτων, φτιαγμένα από λαδοπράσινο γυαλί. Για παραδείγματα από την Καρανίδα βλ. Harden 1936, αρ. 17, 21, 228, 235, 356, 358, 479, 482, 484, 494, 498, 508. Για παραδείγματα από το Μουσείο του Καΐρου. βλ. Edgar 1905, αρ. 32.433, 32.423 32.436, 32.429, 32.439, 32.443, 32.444.

²⁰⁶³ Hayes 1975, σ. 2-3, σχετικά παραδείγματα σε έγχρωμη απεικόνιση στον Whitehouse 1997, αρ. 107-110 σ. 81-82.

²⁰⁶⁴ Τα αγγεία είναι γνωστά και με ακρίβεια χρονολογημένα από τάφους της ανατολικής, κυρίως, νεκρόπολης της Θεσσαλονίκης. Ναλπάντης 2003, οι ονοχόδες συμπίπτουν με τον τύπο 1^a σ. 120-121, που χρονολογείται στα τέλη 3^{ου} -α' μισό 4^{ου}, και τα άωτα μυροδοχεία με τον τύπο 1^a, σ. 123 του α' μισού του 4^{ου} αι.

²⁰⁶⁵ Isings 1957, τύπος 127, σ. 157-8, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά από τα τέλη του 3^{ου} αι. μέχρι τα τέλη του 4^{ου}.

²⁰⁶⁶ Ružić 1994, σ. 22 αρ. 148, πίν. XIV/4, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο-4^ο αι.

²⁰⁶⁷ Ružić 1994, σ. 22 αρ. 147, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο αι.

²⁰⁶⁸ Β. Αλλαμανή-Σουρή, ΑΔ 46, 1991, Χρονικά Β2, σ. 302-303, πίν. 114^e, παράδειγμα από τάφο που χρονολογείται στον 4^ο αι., με βάση τα συνευρήματα.

²⁰⁶⁹ Whitehouse 2001, σ. 184 αρ. 729, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 3^ο-4^ο αι.

15 εκ. Χαρακτηριστικά τους είναι η σφαιρική ή απιόσχημη κοιλιά, ο ελαφρά ομφαλωτός πυθμένας, κυλινδρικός λαιμός, χείλος δακτυλιόσχημο κατακόρυφο ή έξω νεύον. Απαντούν στις φυσικές αποχρώσεις του γυαλιού, αχνοπράσινο, λαδοπράσινο και αχνογάλαζο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 7-15 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση, το σώμα διαμορφωνόταν με ελεύθερη περιστροφή, ενώ το χείλος διαμορφωνόταν αφού απελευθερωνόταν από την κάνη και αφού επικολούνταν σε ράβδο από τη βάση του.

Πρόκειται για την παραλλαγή των αγγείων μικρού μεγέθους του τύπου 101 της Isings²⁰⁷⁰, που εμφανίζεται ήδη από τις αρχές του 3^{ου} και παράγεται καθ' όλον τον 4^ο αι., ενώ είναι γνωστά και παραδείγματα του 5^{ου} αι.²⁰⁷¹

Αν και έχουν γίνει προσπάθειες να χωριστούν τα μυροδοχεία του τύπου αυτού σε επιμέρους κατηγορίες αναλόγως προς το αν το χείλος είναι κατακόρυφο ή χωνοειδές²⁰⁷² δεν φαίνεται τα στοιχεία αυτά να αποτελούν πραγματικό στοιχείο διάκρισης, ούτε ως προς την χρονολόγηση και την χρήση αλλά ούτε και ως προς τον τόπο παραγωγής τους, καθώς αποτελούν ευρέως διαδεδομένο τύπο που προφανώς κατασκευαζόταν σε πολλά εργαστήρια.

Γνωστά ευρήματα: Από Γαλλία: Στρασβούργο²⁰⁷³, Γερμανία: Mainz²⁰⁷⁴, Κολωνία²⁰⁷⁵, Trier(Treviri)²⁰⁷⁶, Βόννη²⁰⁷⁷, Ελβετία: Augst και Kaiseraugst(Augusta Rauricorum και Castrum Rauracense)²⁰⁷⁸, Σλοβενία²⁰⁷⁹, Ουγγαρία: Brigetio²⁰⁸⁰, Ságvár²⁰⁸¹, Intercisa²⁰⁸², Kisàrpàs²⁰⁸³, Σερβία και Μαυροβούνιο: Komnini(Municipium "S...")²⁰⁸⁴, Duklja(Doclea)²⁰⁸⁵, περιοχή γύρω από το Βελιγράδι(Singidunum)²⁰⁸⁶, Niš(Naissus)²⁰⁸⁷, Κροατία: Sirmium²⁰⁸⁸, Djakovo²⁰⁸⁹, ΠΓΔΜ: Scupi²⁰⁹⁰, Κύπρο²⁰⁹¹, Ιορδανία και Συρία²⁰⁹², Ισραήλ²⁰⁹³.

Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη που διαθέτουν ανασκαφικά χρονολογικά στοιχεία (ΜΘ 20911²⁰⁹⁴, ΒΥ 217/6²⁰⁹⁵, ΠΑΜ 19²⁰⁹⁶, ΠΑΜ 32²⁰⁹⁷) εντάσσονται στο γενικότερα γνωστό πλαίσιο χρονολόγησης του τύπου 4^{ου}- πρώιμος 5^{ος} αι.

²⁰⁷⁰ Isings 1957, σ. 120.

²⁰⁷¹ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 120.

²⁰⁷² Rütli 1991, τύπος AR 146.1 με κάθετα χείλη. Τύπος AR 148 χωνοστόμα. Harter 1999, τύπος με κάθετα χείλη D16a, και τύπος χωνοστόμων G27a.

²⁰⁷³ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, αρ. 218-272, σ. 119-126, ιδίως αρ. 260-272, σ. 125-126. Χρονολογούνται ανασκαφικά στον 3^ο και κυρίως στον 4^ο αι.

²⁰⁷⁴ Αγγεία του τύπου εμπίπτουν τόσο στον τύπο μυροδοχείων D16a όσο και στα μικρότερα παραδείγματα των μεταφορικών-επιτραπέζιων του τύπου G27a, που και οι δύο χρονολογούνται στον 3^ο και κυρίως στον 4^ο αι. Harter 1999, τύπος D16a: αρ. 681-696, σ. 241-243, πίν. 29, 88, 91-93, 101 και τύπος G27a: αρ. 1037-1049, σ. 286-288, πίν. 50, 90, 102.

²⁰⁷⁵ Doppelfeld 1959, σ. 156-157, εικ. 3.4, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στις αρχές του 4^{ου} αι.

²⁰⁷⁶ Goethert-Polaschek 1977, τύπος 79a, εικ. 12/3, 15/2,4, με παραδείγματα που χρονολογούνται από το πρώτο μισό του 2^{ου} μέχρι και τον 4^ο αι. Ο λίγο μεγαλύτερος τύπος 98, σ. 154-155, εικ. 59, χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 4^{ου} αι.

²⁰⁷⁷ Follmann-Schulz 1988, σ. 29, αρ. 49, πίν. 4 απιόσχημο παράδειγμα που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 4^{ου} αι., σ. 28-29, αρ. 51-61, πίν. 5, σφαιρικά παραδείγματα που χρονολογούνται στον 4^ο αι.

²⁰⁷⁸ Rütli 1991, AR 146.1 [αγγεία με κάθετα χείλη]: αρ. 2427-2437, σ. 54, 123, πίν. 104. AR 148[αγγεία χωνοστόμα]: αρ. 2453-2457, σ. 54, 125, πίν. 105. Χρονολογούνται ανασκαφικά από τον όψιμο 3^ο μέχρι τον πρώιμο 5^ο αι..

²⁰⁷⁹ Lazar 2003, σφαιρικά αγγεία τύπος 8.6.14 σ. 192 και απιόσχημα αγγεία τύπος 8.6.16 σ. 193. Ευρήματα από τάφους διαφόρων θέσεων του 2^{ου} και 3^{ου} αι.

²⁰⁸⁰ Barkóczy 1988 αρ. 287, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 3^{ου} αι.

²⁰⁸¹ Burger 1966, σ. 137, απιόσχημα παραδείγματα μυροδοχείων τύπου 10, εικ. 125/10, σφαιρικά παραδείγματα σ. 138 τύπος 12-14, εικ. 125/12-14, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο αι, και ιδίως στα μέσα του αιώνα.

²⁰⁸² Radnóti 1957, σ. 146, 148 πίν. XXVII/1, 7, XXIX/9. Αγγεία από τάφους του 4^{ου} αι.

²⁰⁸³ Barkóczy 1988, σ. 119-120, αρ. 221, πίν. XVIII/221. Χρονολογείται ανασκαφικά στα τέλη του 4^{ου} αι.

²⁰⁸⁴ Cermanović-Kuzmanović 1974, σ. 180, πίν. V/6, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

²⁰⁸⁵ Cermanović et al. 1975, τύπος V/5, σ. 170. Από αυτό το νεκροταφείο είναι γνωστά πέντε αγγεία, ένα μάλιστα χρώματος μπλε. Το ένα χρονολογείται με ακρίβεια με νόμισμα στα χρόνια της τετραρχίας και τα υπόλοιπα στον 4^ο αι.

²⁰⁸⁶ Ružić 1994, σ. 29, αρ. 381-83. Ευρήματα που χρονολογούνται στον 3^ο-4^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα από άλλες θέσεις.

²⁰⁸⁷ Drča, 2000, αρ. 33, 37-38, 40-42, 45, σ. 216, 220-221. Ευρήματα από νεκροταφεία που χρονολογούνται στον 3^ο-4^ο αι.

²⁰⁸⁸ Cermanović-Kuzmanović 1981, σ. 19, 85, 97. Šaranović-Svetek 1986, σ. 66, αρ. 134-135. Χρονολογούνται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 3^ο-4^ο αι.

²⁰⁸⁹ Šaranović-Svetek 1986, σ. 65, αρ. 130-131. Απιόσχημα παραδείγματα που χρονολογούνται με βάση νόμισμα Λικινίου, κοπής του 320-21.

²⁰⁹⁰ Mikulčić 1974, σ. 198, 208, πίν. VI/106, προέρχεται από καύση που χρονολογείται στα τέλη του 2^{ου} αρχές 3^{ου} αι.

²⁰⁹¹ Vessberg 1956, σ. 154, εικ. 48/8.

²⁰⁹² Dussart 1998, τύπος ΒΧΙΙΙ, 1121a-b σ. 165, πίν. 51, σφαιρικά μυροδοχεία από τα οποία το παράδειγμα που χρονολογείται ανασκαφικά εντάσσεται στον 4^ο αι. Τύπος ΒΧΙΙΙ, 1422 a-b, σ. 169, πίν. 55, απιόσχημα παραδείγματα που με βάση ανάλογα χρονολογούνται στον 4^ο αι.

²⁰⁹³ Barag 1970, τύπος ΧVΙ 8, που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι. Επίσης, Israeli 2003, σ. 165, χρονολογημένο στον 3^ο-4^ο αι. με βάση ανάλογα.

²⁰⁹⁴ Ανακαλύφθηκε με γυάλινη οινόχη ΜΘ 20910 του 4^{ου} αι.

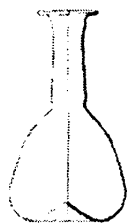

140. Μυροδοχεία απιόσχημα, λεία, Isings τύπος 101 min. similis

(A/A καταλόγου 667)

BY 309/6

(Πίνακας 65)

140

Το αγγείο του τύπου έχει δακτυλιόσχημο, σχεδόν οριζόντιο χείλος, λαιμό κυλινδρικό, σώμα απιόσχημο και βάση αδιαμόρφωτη με πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 13 εκ.

Το αγγείο είναι κατασκευασμένο με ελεύθερη εμφύσηση, το σώμα διαμορφωνόταν με κυλινδρισμό, ενώ το χείλος διαμορφωνόταν αφού απελευθερωνόταν από την κάνη και αφού επικολλούνταν σε ράβδο από τη βάση του.

Πρόκειται για την παραλλαγή των αγγείων μικρού μεγέθους του τύπου 101 της Isings²⁰⁹⁸, που εμφανίζεται ήδη από τις αρχές του 3^{ου} και παράγεται καθ' όλον τον 4^ο αι., ενώ είναι γνωστά και παραδείγματα του 5^{ου} αι.²⁰⁹⁹

Τα εύρημα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται με βάση νόμισμα στο 325-330²¹⁰⁰.

141. Μυροδοχεία τετράπλευρα, εμπιέστα, με ψηλό λαιμό

(A/A καταλόγου 668-682)

BY 2, BY 34, BY 217/3, BY 255/1, BY 317/4, BY 321/9, BY 321/10, MΘ 538, MΘ 5948, MΘ 5949, MΘ 5950, MΘ 10798, MΘ 19349, MΘ 20925, MΘ 21006

(Πίνακες 65-66)

141

Τα μυροδοχεία του τύπου αυτού έχουν χείλος δακτυλιόσχημο, έσω αναδιπλωμένο, και στενό, ψηλό, κυλινδρικό λαιμό. Ένα μόνο παράδειγμα έχει έντονα έξω νεύον, χροανόσχημο χείλος. Χαρακτηρίζονται από τις, σχεδόν πάντα τέσσερις, εμπιέσεις που φέρουν στην κοιλία οι οποίες τους προσδίδουν σχεδόν κυβικό χαρακτήρα. Η βάση τους είναι αδιαμόρφωτη επίπεδη και ο πυθμένας τους ομφαλωτός. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 8-11 εκ.

Πρόκειται για γνωστό τύπο που προσγράφεται στην παραγωγή ανατολικών εργαστηρίων του 4^{ου} αι.²¹⁰¹. Μεταξύ των άλλων χρονολογημένα παραδείγματα του τύπου έχουν βρεθεί: Γερμανία: Münster²¹⁰², Düsseldorf²¹⁰³, Mainz²¹⁰⁴, Στρασβούργο²¹⁰⁵, Krefeld-Gellep²¹⁰⁶, Trier(Treviri)²¹⁰⁷,

²⁰⁹⁵ Ανακαλύφθηκε με νομίσματα που χρονολογούνται στα τέλη 4ου και στον 5ο-6^ο αι. Αδημοσίευτο εύρημα, ευχαριστώ τον συνάδελφο Δ. Ναλπάντη για την παραχώρηση των στοιχείων από την υπό δημοσίευση ανασκαφή του.

²⁰⁹⁶ Με μετάλλια συνευρήματα, μεταξύ των οποίων και αμφορόσχημα ελάσματα, τμήματα ζώνης. Για τη χρονολόγηση των αμφορόσχημων ελασμάτων στον 4^ο, κυρίως, αι., βλ. Tomić 1996, σ. 197-206.

²⁰⁹⁷ Φ. Πέτσας, ΑΔ 25 (1970), Χρονικά Β2, σ. 347-351, ειδ. σ. 349. Από τάφο που ήταν σε χρήση επί μακρόν και σίγουρα κατά τον 3^ο και 4^ο αι.

²⁰⁹⁸ Isings 1957, σ. 120.

²⁰⁹⁹ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 120.

²¹⁰⁰ Μακροπούλου 2006.

²¹⁰¹ Burger 1966, σ. 137. Stern 1977, αρ. 28, σ. 100-101. Šaranović-Svetek 1986, σ. 29, 65, πιν. XIII/1,2 και XVIII/3. Barkóczy 1988, σ. 151, τύπος 131. Roffia 1993, σ. 108. Ο μόνος ερευνητής που κατέληξε σε διαφορετικά συμπεράσματα είναι ο Gluščević 1998, σ. 184-185, ο οποίος με βάση ανασκαφικά δεδομένα κατέληξε ότι, ως επί το πλείστον, τα ευρήματα από το Zadar(Iader) χρονολογούνται ασφαλώς με νομίσματα και κεραμική στο 2^ο αι., ορισμένα μέχρι τον 3^ο αι., και λόγω του μεγάλου αριθμού τους μάλιστα πιθανολόγησε ότι αποτελούν τοπική παραγωγή.

²¹⁰² Reimenschneider 1989, σ. 194, αρ. 112, πιν. 15,2, αντικείμενο άγνωστης προέλευσης, που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

²¹⁰³ Saldern 1974, αρ. 129, σ. 110, άγνωστης προέλευσης αντικείμενο που θεωρείται συριακό προϊόν του 3^{ου}-4^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

²¹⁰⁴ Harter 1999, τύπος G26a, σ. 145-146, αρ. 1035-1036 σ. 286, πιν. 50, εύρημα που χρονολογείται στον 4^ο αι. με βάση ανάλογα παραδείγματα.

²¹⁰⁵ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, αρ. 271 σ. 126, εύρημα από τάφο που χρονολογείται με νόμισμα μετά το 317.

²¹⁰⁶ Pirling 1966, σ. 104 τύπος 200, από τάφους που χρονολογούνται στο α' μισό του 4^{ου} αι.

Augst²¹⁰⁸, Ιταλία: Μιλάνο²¹⁰⁹, Βατικανό²¹¹⁰, Newark²¹¹¹, Γαλλία: Παρίσι²¹¹², Αυστρία: Lauriacum²¹¹³, Σλοβενία: Ptuj(Poetovio)²¹¹⁴, Κροατία: Zadar (Iader)²¹¹⁵, Sirmium²¹¹⁶, Brest κοντά στη Breska²¹¹⁷, Sombor²¹¹⁸, Π.Γ.Δ.Μ.: Scupi²¹¹⁹, Marvinci²¹²⁰, Ουγγαρία: Brigetio²¹²¹, Βουδαπέστη²¹²², Ságvár²¹²³, Ρουμανία: Κωνσταντζα(Τόμις)²¹²⁴, Συρία: Δούρα-Ευρωπός²¹²⁵, Beit Fajja r²¹²⁶, Βηρυτός²¹²⁷, Χαλέπι²¹²⁸, Ισραήλ: Amman-Jebel Jofah²¹²⁹, Gezer²¹³⁰. Στην Ελλάδα δημοσιευμένο παράλληλο εντοπίστηκε στην Έδεσσα²¹³¹.

Τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη σχεδόν στο σύνολό τους είναι φτιαγμένα από λαδοπράσινο γυαλί με φυσαλίδες και εγκλείσματα, ενώ λίγα είναι κατασκευασμένα από επιτυχέστερα αποχρωματισμένο γυαλί, το οποίο όμως δεν είναι απαλλαγμένο από φυσαλίδες.

Παρότι έχει πιθανολογηθεί²¹³² ότι πιθανώς περιείχαν αγιασμό ή έλαιο και είχαν λειτουργική χρήση, η συχνή εύρεσή τους σε καύσεις καθιστά απίθανο τον συσχετισμό των μυροδοχείων αυτών αποκλειστικά με χριστιανούς²¹³³. Αντίθετα, το γεγονός ότι απαντούν εξίσου και σε ενταφιασμούς οδηγεί, στο έτσι και αλλιώς φυσικό και αναμενόμενο συμπέρασμα, ότι η χρήση τους είναι καθολική και άσχετη με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του νεκρού. Ακόμη, έχει γίνει προσπάθεια να συνδεθεί η θέση του φιαλιδίου στον τάφο με την προέλευση του νεκρού. Έχει υποθεθεί ότι η εύρεση του φιαλιδίου κοντά στο κεφάλι ή στο άνω τμήμα του νεκρού υποδηλώνει ανατολική προέλευση του νεκρού, ενώ, όταν βρίσκεται στα πόδια του τότε πρόκειται για δυτικό²¹³⁴. Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη δεν επιτρέπουν ούτε την απόρριψη αλλά ούτε και την επιβεβαίωση των παραπάνω υποθέσεων.

Μεταξύ των παραδειγμάτων από τη Θεσσαλονίκη ακριβέστερα χρονολογικά στοιχεία διαθέτουν μόνο τα παρακάτω: ΒΥ 34²¹³⁵, ΒΥ 217/3²¹³⁶, ΒΥ 255/1²¹³⁷, ΒΥ 317/4²¹³⁸, ΒΥ 321/9²¹³⁹, ΒΥ 321/10²¹⁴⁰, που τα εντάσσουν στον όψιμο 3^ο και κυρίως στον 4^ο αι.

²¹⁰⁷ Goether-Polaschek 1977, τύπος 78^a, σ. 123-124, αρ. 672-675, σχ. 37, πίν. 53, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

²¹⁰⁸ Rütli 1991, τύπος AR 147.2, σ. 124 αρ. 2449-2452, πίν. 105, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο μέχρι τον πρώιμο 5^ο αι.

²¹⁰⁹ Roffia 1993, σ. 108, 129, 135, 252, αρ. 310. Είναι άγνωστης προέλευσης και χρονολογείται στον 4^ο -5^ο αι. με βάση διεθνή ανάλογα.

²¹¹⁰ Fremersdorf 1975, σ. 63, αρ. 579, πίν. 28e, σ. 77, αρ. 740, πίν. 34, αντικείμενα άγνωστης προέλευσης, που χρονολογούνται στον 3^ο-4^ο αι. για τεχνοτροπικούς λόγους.

²¹¹¹ Auth 1976, σ. 221, αρ. 465-466, παραδείγματα χωρίς ανασκαφικά στοιχεία, τα οποία δεν έχουν χρονολογηθεί με ακρίβεια.

²¹¹² Stern 1977, αρ. 28, σ. 100-101, πίν. 10, εύρημα άγνωστης προέλευσης που χρονολογείται με βάση ανάλογα στα τέλη 3^{ου}-μέσα 4^{ου} αι.

²¹¹³ Thomas 1962, πίν. XXVIII/4, σ. 105, 107-108, από τάφο που χρονολογείται στο β' μισό του 3^{ου} ή στις αρχές του 4^{ου} αι.

²¹¹⁴ Šubic 1974, σ. 43, 49, πίν. IV, αρ. 34-35 που χρονολογούνται στον 4^ο αι.

²¹¹⁵ Glušćević 1998, σ. 184-185, είκοσι πέντε παραδείγματα από δεκαεννέα τάφους, δεκατέσσερις καύσεις και τέσσερις ενταφιασμούς. Οι έντεκα ταφές χρονολογούνται ασφαλώς με νομίσματα και κεραμική στο 2^ο αι., ενώ οι υπόλοιπες μπορούν να τοποθετηθούν μέχρι τον 3^ο αι.

²¹¹⁶ Ceromanović-Kuzmanović 1981, σ. 19, 91-94. Χρονολογούνται στα τέλη 3^{ου}-αρχές 4ου αι., όπως και όλη η νεκρόπολη στην οποία ανακαλύφθηκαν.

²¹¹⁷ Šaranović-Svetek 1986, σ. 65. Χρονολογούνται στο α' μισό του 4ου αι. με νόμισμα Κωνσταντίνου α' (306-337) και Κωνσταντίνου β' (337-361).

²¹¹⁸ Šaranović-Svetek 1986, σ. 65, άγνωστης προέλευσης, που χρονολογείται στον 4^ο αι. με βάση τα ανάλογά του.

²¹¹⁹ Mikulčić 1974, σ. 196, πίν. VIII, αρ. 152. Χρονολογείται στο β' τέταρτο του 4^{ου} αι. με νομίσματα Κωνσταντίνου, Κωνσταντίνου Α' και Β' (305-361), σ. 193, πίν. II, αρ. 35.

²¹²⁰ Sokolovska 1986, σ. 126, πίν. 45/11, από τάφο που χρονολογείται με βάση νομίσματα τετραρχίας.

²¹²¹ Barkóczy 1988, αρ. 336, πίν. 31, από τάφο που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} αι.

²¹²² Barkóczy 1988, αρ. 335, πίν. 31, 90, άγνωστης προέλευσης αντικείμενο που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο αι.

²¹²³ Burger 1966, σ. 137, εικ. 125, τύπος 11. Χρονολογείται με νόμισμα μεταξύ του 351-367.

²¹²⁴ Bucovaľ 1968, σ. 95-96, αρ. 171-172, ευρήματα που χρονολογούνται στον 2^ο και 3^ο αι. και των οποίων η ακριβής προέλευση δεν αναφέρεται.

²¹²⁵ Clairmont 1963, σ. 142, αρ. 757, πίν. XXXVII/757, το εύρημα θεωρείται ότι χρονολογείται προ του 256, χρόνο καταστροφής της πόλης. Σχετικά με την πιθανότητα οψιμότερης χρονολόγησής του βλ. κριτική D. Barag στο έργο του Clairmont για τη Δούρα-Ευρωπός στο *Israel Exploration Journal*, 17, 1967, σ. 198, σύμφωνα με την Stern 1971, σ. 101 σημ. 1.

²¹²⁶ Harden 1966, σ. 50, εικ. 8,5. εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στην Κωνσταντίνειο περίοδο, ή γενικότερα στο α' μισό του 4^{ου} αι.

²¹²⁷ Stern 1977, σ. 101, όπου και η βασική βιβλιογραφία, χωρίς ακριβή χρονολόγηση.

²¹²⁸ Stern 1977, σ. 101, όπου και η βασική βιβλιογραφία, χωρίς ακριβή χρονολόγηση.

²¹²⁹ Barag 1970, I 96, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο αι.

²¹³⁰ Barag 1970, I 94, από τάφο σε χρήση από τα τέλη του 1^{ου} μέχρι τα τέλη του 4^{ου} αι.

²¹³¹ Α. Χρυσοστόμου 2000, σ. 312, πίν. 356, αγγείο από ταφή που χρονολογείται με βάση τα συνευρήματα του στον 3^ο-4^ο αι.

²¹³² Thomas 1962, σ. 108, τύπος 6. Šaranović-Svetek 1986, σ. 30, την άποψη αυτή αναφέρουν και οι δύο συγγραφείς χωρίς καμία περαιτέρω προσπάθεια απόδειξης.

²¹³³ Όπως πρώτος παρατήρησε ο Glušćević 1998 σ. 185 αναφερόμενος στα ευρήματα των νεκροταφείων του Zadar(Iader).

²¹³⁴ Burger 1966, σ. 137, παρατίθεται η άποψη χωρίς ιδιαίτερα επιχειρήματα.

²¹³⁵ Από συστάδα παλαιοχριστιανικών τάφων. Βλ. κεφάλαιο προελεύσεων «Πανεπιστημιούπολη, Φοιτητική Εστία Θηλέων, 1968.»

142α. Μυροδοχεία χοανόστομα, σφαιρικά με ψηλό κωνικό λαιμό με σύσφιξη και χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση

(Α/Α καταλόγου 683-684)

BY 227/31, BY 317/16

(Πίνακας 67)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν μακρύ, σχετικά στενό χωνοειδή λαιμό με έντονη σύσφιξη στη βάση του, χείλη στιλβωμένα με πυράκτωση, σώμα σφαιρικό, έδραση επίπεδη και πυθμένα ελαφρά κοίλο. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12 εκ.

142α αγγείο συλλαμβανόταν με κάποιο είδος λαβίδας, πιθανότατα από τη βάση του λαιμού, διαμορφωνόταν το χοανοειδές του σχήμα, πυρακτωνόταν και στιλβωνόταν το χείλος, και πιεζόταν ο πυθμένας προκειμένου το αγγείο να καταστεί ανθεκτικότερο στις τάσεις.

Πρόκειται για μικρογραφική παραλλαγή του τύπου 65, που απαντά στα τέλη 3^{ου} και κυρίως κατά τον 4^ο και 5^ο αι.²¹⁴¹. Λόγω της υφής του γυαλιού, αλλά και λόγω του τρόπου κατασκευής του χείλους και διαμόρφωσης του πυθμένα προσγράφονται κατά πάσα πιθανότητα στη συροπαλαιστινιακή παραγωγή²¹⁴².

142β. Μυροδοχεία χοανόστομα, σφαιρικά αγγεία με ψηλό κωνικό λαιμό και χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση

(Α/Α καταλόγου 685-687)

BY 35, BY 301/1, BY 309/8

(Πίνακας 67)

Τα αγγεία του τύπου έχουν χοανόσχημο στόμιο που απολήγει σε χείλος αδιαμόρφωτο, στιλβωμένο με πυράκτωση. Λαιμό μακρύ κυλινδρικό, σώμα σφαιρικό, βάση αδιαμόρφωτη, πυθμένα ελαφρά κωνικό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 7 εκ.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν με ελεύθερη εμφύσηση. Στη συνέχεια, και αφού το αγγείο συλλαμβανόταν με κάποιο είδος λαβίδας, πιθανότατα από τη βάση του λαιμού, διαμορφωνόταν το χοανοειδές του σχήμα, πυρακτωνόταν και στιλβωνόταν το χείλος, και πιεζόταν ο πυθμένας προκειμένου το αγγείο να καταστεί ανθεκτικότερο στις τάσεις.

142β Ακριβές ανάλογο του αγγείου δεν εντοπίστηκε. Ωστόσο, τόσο το σκούρο χρώμα του γυαλιού όσο και η χαμηλή ποιότητά του, όπως προκύπτει από τα αμμόδη εγκλείσματα και τις πολλές φυσαλίδες, συνάδουν με την χρονολόγησή του στους πολύ όψιμους αυτοκρατορικούς χρόνους, 4^ο-6^ο αι. Το αγγείο προέρχεται από συστάδα παλαιοχριστιανικών τάφων ένας εκ των οποίων ήταν τοιχογραφημένος²¹⁴³. Το δεύτερο παράδειγμα (BY 301/1), χρονολογείται στο α' μισό του 4^{ου} αι.²¹⁴⁴. Το τρίτο παράδειγμα του τύπου (BY 309/8) χρονολογείται με ακρίβεια γύρω στα μέσα του 4^{ου} αι.²¹⁴⁵

²¹³⁶ Αδημοσίευτο. Από νεκροταφείο που χρησιμοποιείται κατά τον 4ο αι., με επαναρήσεις ορισμένων κτιστών τάφων και στον 5ο αι. (Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, που θα δημοσιευτούν από τον ανασκαφέα Δ. Ναλπάντη).

²¹³⁷ Μακροπούλου 2006, από τάφο πιθανότατα του 4ου αι.

²¹³⁸ Μακροπούλου 2006, από τάφο πιθανότατα του 3ου αι.

²¹³⁹ Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), αρ. 646 σ. 470 [Ε. Μαρκή], χρονολογημένο στον 4ο αι.

²¹⁴⁰ Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), αρ. 261 σ. 225 [Ε. Μαρκή], χρονολογημένο στον 4ο αι.

²¹⁴¹ Βλ. στον τύπο 65 (αγγείο Θ 18-01-Y4) για ανάλογα παραδείγματα.

²¹⁴² Hayes 1975, σ. 80-81. Πρόκειται για αγγείο που εμπίπτει στον τύπο XV 12 του Barag 1970.

²¹⁴³ Βλ. κεφάλαιο προελεύσεων «Πανεπιστημιούπολη ΑΠΘ, Φοιτητική Εστία Θηλέων»

²¹⁴⁴ Από τάφο του οποίου η χρήση ορίζεται στο α' μισό του 4^{ου} αι., με βάση κεραμικό αγγείο. Βλ. Μακροπούλου 2006.

²¹⁴⁵ Από τάφο με νόμισμα Κωνσταντίνου Α' κοπής 336-337. Βλ. Μακροπούλου 2006.

143. Οινοχοίσκες τριφυλλόστομες

(Α/Α καταλόγου 688)

BY 217/32

(Πίνακας 67)

143

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν έξω νεύον χείλος τριφυλλόσχημο, στιλβωμένο με πυράκτωση, λαιμό κυλινδρικό, σώμα ανεστραμμένο κολουροκωνικό (σκυφωτό με οριζόντιο ώμο). Βάση δακτυλιόσχημη συμφυή, πυθμένα επίπεδο. Τριταινωτή λαβή ξεκινά από τον ώμο, συνεχίζει κατακόρυφα, αναδιπλώνεται στο ύψος του χείλους στο οποίο και κολλά. Γύρω από το λαιμό περιτυλιγμένη σπειροειδής λεπτή ίνα περίπου 14 φορές. Δεύτερη, παχύτερη ίνα περιτρέχει το χείλος στην κάτω επιφάνειά του. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 10 εκ.

Το σώμα είναι φτιαγμένο από ιώδες γυαλί, ενώ η λαβή, η διακοσμητική ίνα του λαιμού και του χείλους, όπως και τμήμα του χείλους είναι φτιαγμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί. Η χρωματική διαφοροποίηση στο σημείο του χείλους είναι πιθανόν να οφείλεται σε υπόλειμμα ετερόχρωμο γυαλιού που υπήρχε στην άκρη της υαλοργικής κάνης με την οποία κατασκευάστηκε το αγγείο. Αντίθετα, το χρώμα της λαβής και των ινών αποτελεί αισθητική επιλογή. Τα ιώδη αγγεία που συμπληρώνονται με άχρωμα πρασινωπά στοιχεία, συνήθως λαβές, θεωρούνται προϊόν παλαιστινιακά, καθώς μεγάλος αριθμός παραδειγμάτων ανακαλύφθηκε στις αρχές του 20^{ου} αι. νοτιοανατολικά της Ιερουσαλήμ, στην περιοχή Bet Gunrin. Τα αντικείμενα της ομάδας αυτής είναι χαρακτηριστικά ανθεκτικά στις οξειδώσεις, όπως και το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη, και μεταξύ τους αναγνωρίζονται τύποι αμφοροσχημων²¹⁴⁶ και χυτροειδών²¹⁴⁷ αγγείων, χαρακτηριστικοί του 4^{ου} αι.²¹⁴⁸

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.²¹⁴⁹. Παρότι γενικά κατά τον 4^ο αι. οι οινοχόες γνωρίζουν μεγάλη διάδοση ως επιτραπέζια αγγεία, και μικρογραφικοί τύποι με σφαιρικό, ημισφαιρικό, απίοσχημο, ή καροτόσχημο σώμα εντοπίζονται επίσης, δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστούν παραδείγματα με όμοιο σχήμα σώματος με το παράδειγμά μας.

Παράλληλα με τριφυλλόσχημο στόμιο, ορισμένα από τα οποία έχουν την ίδια χαρακτηριστική διχρωμία, φυλάσσονται σε μουσεία της Δύσης: Comning Museum of Glass²¹⁵⁰, Yale Art Gallery²¹⁵¹, Newark²¹⁵², Carnegie Museum of Natural History²¹⁵³, Royal Toronto Museum²¹⁵⁴, Fondation Custodia²¹⁵⁵, αλλά και της ανατολής, Hama²¹⁵⁶ και Tel Aviv²¹⁵⁷.

144. Αμφορίσκοι σφαιρικοί, με δακτυλιόσχημη βάση, Isings τύπος 129

(Α/Α καταλόγου 689)

BY 217/40

(Πίνακας 67)

²¹⁴⁶ Whitehouse 2001, σ. 184-185, αρ. 729, εύρημα που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

²¹⁴⁷ Whitehouse 1997, σ. 169 αρ. 297, εύρημα που χρονολογείται στον 4^ο-5^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα, εκεί παρατίθενται και ανάλογα ευρήματα με τον ίδιο συνδυασμό χρωμάτων.

²¹⁴⁸ Israeli 2003, σ. 258, αρ. 344-345.

²¹⁴⁹ Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), σ. 224 αρ. 259[Δ. Ναλπάντης].

²¹⁵⁰ Whitehouse 1997, σ. 190-191 αρ. 334-335, παραδείγματα που χρονολογούνται στον 3^ο-4^ο και 4^ο αι., αντίστοιχα. Whitehouse 2001, αρ. 721, 722, 725-727 παραδείγματα που χρονολογούνται στον 4 και 4^ο-5^ο αι., αντίστοιχα.

²¹⁵¹ Matheson 1980, σ. 76, αρ. 197-199. Ιδίως σχετικό το αρ. 197, ημισφαιρικού ιώδους σώματος με άχρωμη πρασινωπή λαβή, που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι. με βάση ανάλογα.

²¹⁵² Auth 1976, σ. 103, αρ. 115.

²¹⁵³ Oliver 1980, σ. 100, αρ. 156, κάπως μεγαλύτερου μεγέθους οξυπύθμενο παράδειγμα, που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι., με βάση ανάλογα.

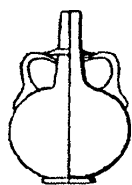
²¹⁵⁴ Hayes 1975, σ. 79, αρ. 286 πίν. 19, οξυπύθμενο παράδειγμα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 3^ο-4^ο αι.

²¹⁵⁵ Stern 1977, σ. 106-107, αρ. 31, βολβοειδές παράδειγμα με ιώδες σώμα και άχρωμη πρασινωπή λαβή που χρονολογείται στο α' μισό του 4^{ου} αι., με βάση ανάλογα ευρήματα.

²¹⁵⁶ Stern 1977, σ. 106-107, αρ. 31, αναφέρεται ως παράλληλο του βολβοειδούς παραδείγματος με ιώδες σώμα και άχρωμη πρασινωπή λαβή που χρονολογείται στο α' μισό του 4^{ου} αι.

²¹⁵⁷ Stern 1977, σ. 106-107, αρ. 31, αναφέρεται ως παράλληλο του βολβοειδούς παραδείγματος με ιώδες σώμα και άχρωμη πρασινωπή λαβή που χρονολογείται στο α' μισό του 4^{ου} αι.

144

Τα αγγεία του τύπου έχουν μακρύ κυλινδρικό λαιμό με άπεργη συνήθως απόληξη. Το σώμα είναι σφαιρικό και η βάση δακτυλιόσχημη συμφυής. Δύο ταινιωτές λαβές ξεκινούν από τους ώμους, συνεχίζουν κατακόρυφες και καμπτόμενες κολλούν στο μέσον περίπου του λαιμού, στο ύψος που τον περιτρέχει πλαστικός δακτύλιος. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12 εκ.

Κατασκευάζονται με ελεύθερη εμφύσηση, επιπεδοποίηση ή και εμπίεση του πυθμένα προκειμένου να δημιουργηθεί η βάση. Στη συνέχεια επικολλάται ο πλαστικός δακτύλιος γύρω από το λαιμό και τελικά προστίθενται και οι λαβές.

Το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένο από άχρωμο πρασινωπό γυαλί.

Τα αγγεία του τύπου είναι γνωστά κυρίως από τη Δύση, αν και παρόμοια αγγεία, με δακτυλιόσχημο, ή στιλβωμένο με πυράκτωση χείλος και ραβδωτό σώμα, απαντούν και στην Ανατολή²¹⁵⁸, και χρονολογούνται στον 4^ο αι.²¹⁵⁹ Μεταξύ των άλλων χρονολογημένα παραδείγματα εντοπίστηκαν και στο Ην. Βασίλειο²¹⁶⁰, στη Βόννη²¹⁶¹, Trier(Treviri)²¹⁶², Κολωνία²¹⁶³ και Στρασβούργο²¹⁶⁴.

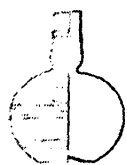
Το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.²¹⁶⁵

145. Μυροδοχεία σφαιρικά, με άπεργο χείλος και ψηλό λαιμό, Isings τύπος 103 min

(A/A καταλόγου 690-699)

BY 227/37, BY 227/51, BY 324/1, MΘ 522, MΘ 5938, MΘ 7224, MΘ 11047, ΜΜΣΤ 99/2, ΠΑΜ 11, ΠΑΜ 31

(Πίνακες 67-68)

145

Τα αγγεία της κατηγορίας αυτής δεν έχουν ιδιαίτερο χείλος, ο λαιμός τους είναι σχετικά κοντός κυλινδρικός, που φαρδαίνει προς τη βάση του, με έντονη σκοτία-σύσφιγξη στη βάση του, σώμα σφαιρικό, βάση αδιαμόρφωτη επίπεδη, πυθμένα ελαφρά ομφαλωτό. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 4-15 εκ.

Συχνά, τα παραδείγματα της κατηγορίας κοσμούνται με εγχάρακτο διάκοσμο, συνήθως απλό που συνίσταται σε παράλληλες οριζόντιες αβαθείς αυλακώσεις. Σπανιότερα, εμφανίζονται πιο σύνθετα γεωμετρικά θέματα, όπως ομόκεντροι αλληλοτεμνόμενοι κύκλοι, ενώ πολύ σπάνια τα αγγεία κοσμούνται με εικονιστικό εγχάρακτο ή και γραπτό διάκοσμο.

Κατασκευάζονται με ελεύθερη εμφύσηση και η σκοτία στο λαιμό διαμορφώνεται από τις λαβίδες που χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία του κυλινδρικού λαιμού. Το χείλος τους παραμένει άπεργο ή ελάχιστα λειασμένο εν ψυχρώ.

Πρόκειται για ευρέως διαδεδομένο τύπο²¹⁶⁶ που απαντά κυρίως στη Δύση αλλά και στην Ανατολή, όπου επιχωριάζει παραλλαγή του τύπου με χείλος στιλβωμένο με πυράκτωση²¹⁶⁷. Εμφανίζεται πολύ σποραδικά στις αρχές του 3^{ου} αι. ενώ από τα τέλη του ίδιου αιώνα αρχίζει να διαδίδεται και παραμένει σε χρήση και τον 4^ο αι. Ο τύπος απαντά στις ίδιες θέσεις και στα ίδια στρώματα και σε μεγαλύτερο μέγεθος, ύψους άνω των 16 εκ., που παρουσιάζεται στο κεφάλαιο των επιτραπέζιων αγγείων(τύπος 50).

²¹⁵⁸ Glassammlungen der DDR 1973-1976, εικ. 18, σ. 35, από τη Γκίτσα, που χρονολογείται στον 4^ο-6^ο αι. La Baume 1973, αρ. D94, από την Παλαιστίνη, που χρονολογούνται στον 4^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

²¹⁵⁹ Isings 1957, τύπος 122 σ. 159, όπου και σχετικά χρονολογημένα παραδείγματα.

²¹⁶⁰ Price, Cottam 1998, σ. 167-168, ευρήματα από διάφορες θέσεις που χρονολογούνται στον όψιμο 4^ο αι. Τα παραδείγματα από το Ην. Βασίλειο διαφέρουν από τα τυπικά δείγματα του τύπου ως προς το χείλος τους που είναι δακτυλιόσχημο.

²¹⁶¹ Follmann-Schulz 1988, σ. 39 αρ. 90, πίν. 9, που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

²¹⁶² Goether-Polaschek 1977, τύπος 143, σ. 235-236, πίν. 25, 295b, 75, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

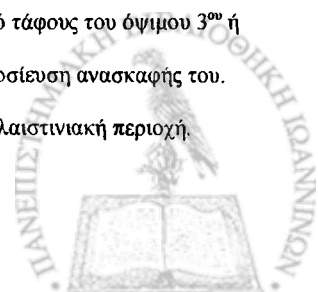
²¹⁶³ Fremersdorf 1933, τρία παραδείγματα, πίν. 56, αρ. 1, 2, 4, που χρονολογούνται στο α' μισό του 4^{ου} αι. Fremersdorf 1962, σ. 37 και πίν. 55 του 4^{ου} αι. Kisa 1908, δύο παραδείγματα, εικ. 160g, σ. 325 και εικ. 239a, σ. 523. Loeschcke 1911, τέσσερα παραδείγματα, αρ. 133, 466, 467 και 469.

²¹⁶⁴ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 170-172, αρ. 376-382, σχέδια στη σ. 223, φώτος στις σ. 278-79, από τάφους του όψιμου 3^{ου} ή του 4^{ου} αι.

²¹⁶⁵ Ευχαριστώ τον ανασκαφέα Δ. Ναλπάντη για την παραχώρηση των ανασκαφικών στοιχείων της υπό δημοσίευση ανασκαφής του.

²¹⁶⁶ Isings 1957, σ. 122-123 τύπος 103.

²¹⁶⁷ Σχετικά με το θέμα βλ. Dussart 1998, σ. 151, όπου παρατίθενται και ανάλογα ευρήματα από την συροπαλαιστινιακή περιοχή.

Παραδείγματα μικρόσωμων αγγείων είναι γνωστά μεταξύ των άλλων θέσεων και από την Trier(Treviri)²¹⁶⁸, Mainz a.R.²¹⁶⁹, Augst²¹⁷⁰, Intercisa²¹⁷¹, Βουδαπέστη²¹⁷², Παντικάπαιο²¹⁷³, Ναϊσσό²¹⁷⁴, Zaskok στο Κοσσυφοπέδιο²¹⁷⁵, Βέροια²¹⁷⁶, Θερμοπύλες²¹⁷⁷, Καρδίτσα²¹⁷⁸, Bosra(Βόσρα)²¹⁷⁹ και Hanita²¹⁸⁰.

Τα αγγεία που διαθέτουν ανασκαφικά στοιχεία χρονολόγησης συνάδουν με το γενικότερο χρονολογικό πλαίσιο του 3^{ου}-4^{ου} αι: BY, 324/1²¹⁸¹, ΠΑΜ 11²¹⁸², ΠΑΜ 31²¹⁸³.

146. Πλαστικά μυροδοχεία Ιανόμορφα, Isings τύπος 78b

(A/A καταλόγου 700-712)

BY 21, BY 180, BY 209, BY 309/2, © 1/01-Y2, © 18/01-Y3, MΘ 5953, MΘ 5954, MΘ 10878, MΘ 11053, MΘ 11527, MΘ 21956, «MΘ Ακατάγραφο 2»
(Πίνακες 69-70)

Τα αγγεία του τύπου αυτού έχουν το σώμα τους διαμορφωμένο στο σχήμα δύο αντίνωτα τοποθετημένων κεφαλών. Το χείλος τους είναι έξω νεύον, έσω αναδιπλωμένο δακτυλιόσχημο και ο λαιμός τους είναι μακρύς και κυλινδρικός, έχοντας σχεδόν το ίδιο ύψος με το σώμα. Η βάση τους είναι αδιαμόρφωτη, επίπεδη, όπως και ο πυθμένας τους. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 8-9 εκ.

Τα περισσότερα, είναι κατασκευασμένα σε διμερή μήτρα, αποτελούμενη από δύο κατακόρυφα μέρη. Το ίχνος της ένωσης των δύο μερών καλύπτεται μέσα στο ανάγλυφο της κόμης, συνήθως στη σημείο ένωσης των δύο κεφαλιών. Με αυτό τον τρόπο παρέμενε το πρόσωπο απαλλαγμένο από την ακαλαίσθητη ραφή. Η μήτρα ήταν ανοικτή στο κάτω μέρος με αποτέλεσμα στη βάση των αγγείων να διακρίνονται ίχνη σκόνης και οι ανωμαλίες της επιφάνειας στην οποία ακουμπούσαν την ώρα την εμφύσησης τους στην μήτρα. Ο λαιμός και το χείλος τους είναι διαμορφωμένα με ελεύθερη εμφύσηση και περαιτέρω χειρισμούς.

146

Τα ιανόμορφα αγγεία του υπό εξέταση τύπου ανήκουν σε μια μεγάλη ομάδα πλαστικών, φυσητών σε μήτρα, αγγείων που απεικονίζουν ανθρώπινα κεφάλια. Την κοιλιά του αγγείου διαμορφώνει άλλοτε ένα πλήρες κεφάλι, άλλοτε δύο πρόσθια τμήματα κεφαλών, αντίνωτα τοποθετημένα και συνενωμένα, ενώ είναι γνωστά και παραδείγματα όπου η κοιλιά καλύπτεται από περισσότερα των δύο κεφάλια. Τα αγγεία της

²¹⁶⁸ Goethert-Polaschek 1977, αρ. 903-905, 908, 912, τύπος 93 πίν. 58-59. Η συγγραφέας δεν κάνει διάκριση στη χρήση των αγγείων ανάλογα με το μέγεθός τους. Τα ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά εντάσσονται στο β' μισό του 3^{ου} και στο α' μισό του 4^{ου} αι.

²¹⁶⁹ Harter 1999, σ. 140-141 τύπος G21. Δεν γίνεται διάκριση των αγγείων από τη συγγραφέα ως προς το ύψος τους, ωστόσο στην κατηγορία εμπίπτουν τα υπ' αριθμ. 932-934, 938-939, 944, 947-949, 952. Μεταξύ των υπολοίπων παραδειγμάτων του μουσείου, επτά διαθέτουν ιδιαίτερα χρονολογικά στοιχεία, που τα τοποθετούν μεταξύ των μέσων του 3^{ου} και των μέσων του 4^{ου} αι.

²¹⁷⁰ Rütli 1991, I 54 AR 154.1, αρ. 2599-2600, σ. 130-131, πίν. 110. Δεν γίνεται διάκριση ως προς το μέγεθος και την χρήση των αγγείων. Τα ευρήματα χρονολογούνται ανασκαφικά στα μέσα του 3^{ου}-μέσα 4^{ου} αι.

²¹⁷¹ Radnóti 1957, σ. 146, αρ. 132, από τάφο του τέλους 3^{ου}-αρχών 4^{ου} αι. που περιείχε νόμισμα Διοκλητιανού(284-305).

²¹⁷² Barkóczy 1988, σ. 145, αρ. 314, πίν. XXVI, LXXXVII. Εύρημα αγνώστου προελεύσεως.

²¹⁷³ Kunina 1997, σ. 299, αρ. 225, από τάφο στο Παντικάπαιο του β' μισού του 3^{ου} αι. Το ίδιο παρουσιάστηκε και στην Kunina 1984, σ. 158, αρ. 19, σ. 156, πίν. III, 19.

²¹⁷⁴ Drča 2000, σ. 218, αρ. 11, χρονολογούμενο, πιθανώς, ανασκαφικά στον 3^ο-4^ο αι. Ružić 1994, αρ. 74 σ. 15, χρονολογούμενο, πιθανώς, ανασκαφικά στον 4^ο αι.

²¹⁷⁵ Ružić 1994, αρ. 75 σ. 15, χρονολογούμενο ανασκαφικά στα μέσα του 4^{ου} αι.

²¹⁷⁶ Β. Αλλαμανή-Σουρή, *ΑΔ* 46, 1991, Χρονικά Β2, σ. 302-303, πίν. 114^ε, παράδειγμα από τάφο που χρονολογείται στον 4^ο αι., με βάση τα συνευρήματα.

²¹⁷⁷ Weinberg, McClellan 1992, αρ. 105-106, σ. 74, 131. Δύο αγγεία με επίθετο και εγχάρακτο διάκοσμο που έχουν χρονολογηθεί στα τέλη του 2^{ου} αι., παρόλο που δεν υπάρχει εμφανής λόγος που να δυσκολεύει την χρονολόγηση τους στις αρχές του 3^{ου} αι., εποχή στην οποία έχει αναχρονολογηθεί και το μόνο εύρημα με αντίστοιχο διάκοσμο, που διαθέτει ανασκαφικά δεδομένα, βλ. von Boeselaeger 1989, σ. 35. Για την ανασκαφή βλ. BCH 20, 1896, πίν. 29, αρ. 2.9(non vidi).

²¹⁷⁸ Weinberg, McClellan 1992, αρ. 108, σ. 76, 133. Προϊόν κατάσχεσης που χρονολογήθηκε με βάση ανάλογα ευρήματα, πιθανώς στον 3^ο αι., το οποίο όμως είναι διακοσμημένο με πλαστικό διάκοσμο κατά τρόπο τελείως χαρακτηριστικό για τον 1^ο αι.

²¹⁷⁹ Dussart 1998, σ. 151, τύπος BX.511, με χείλος λειασμένο με πυράκτωση. Coscarella 1994, σ. 393, άλλο παράδειγμα, που χρονολογείται με βάση ανάλογο εύρημα από τη Σαμάρια στον 3^ο αι.

²¹⁸⁰ Barag 1978, σ. 23, αρ. 45, εικ. 12 πίν IV, σ. 26-27. Κοντό αγγείο με χείλος λειασμένο με πυράκτωση, χρονολογημένο ανασκαφικά στον 3^ο-αρχές 4^{ου} αι.

²¹⁸¹ Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), σ. 470 αρ. 647 [Ε. Μαρκή], εύρημα από τάφο που χρονολογείται στον 3^ο αι.

²¹⁸² Από τάφο που χρησιμοποιήθηκε κατά τον 3^ο και ξανά στον 4^ο αι. σύμφωνα με τα γυάλινα συνευρήματα (ΠΑΜ 7, ΠΑΜ 8, ΠΑΜ 9, ΠΑΜ 10)

²¹⁸³ Φ. Πέτσας, *ΑΔ* 25 (1970), Χρονικά Β2, σ. 347-351, ειδ. σ. 349. Από τάφο που ήταν σε χρήση επί μακρόν και σίγουρα κατά τον 3^ο και 4^ο αι.

πρώτης και δεύτερης κατηγορίας μερικές φορές εμφανίζονται και με μία λαβή. Έχουν βρεθεί άωτα μυροδοχεία, μόνωτα κύπελλα, και ελάχιστα δίωτα κλειστά αγγεία²¹⁸⁴.

Πλαστικά κύπελλα σε σχήμα κεφαλιού είναι γνωστά ήδη από τα αρχαϊκά χρόνια και η επανεμφάνισή τους, αρχικά σε πηλό, ίσως συνδέεται με τη μόδα που εμφανίστηκε στην εποχή του Αυγούστου για συλλογή αρχαιοτήτων²¹⁸⁵. Τα γυάλινα αγγεία σε σχήμα κεφαλιού εμφανίζονται στα τέλη του 1^{ου} αι.²¹⁸⁶, και συνεχίζουν να παράγονται μέχρι τουλάχιστον τα τέλη του 4^{ου} αι.²¹⁸⁷ Εκτός από τα παχουλά παιδάκια, που μάλλον απεικονίζουν τον Έρωτα, ή τον Διόνυσο²¹⁸⁸ στα γυάλινα αγγεία απεικονίζονται θεότητες, πχ. η Μέδουσα, και ο Διόνυσος-Αντίνοος. Επίσης, άνδρες με νεγροειδή ή αλλόκοτα χαρακτηριστικά. Τέλος, κυρίως στη βορειοδυτική Ευρώπη, στον 3^ο-4^ο αι., εμφανίζονται και παραστάσεις αγένειων ανδρών που δεν έχουν ταυτιστεί με θεότητα ή αυτοκράτορα²¹⁸⁹.

Τα ιανόμορφα αγγεία της κατηγορίας αποτελούν προϊόν της ανατολικής Μεσογείου, πιθανώς της συροπαλαιστινιακής περιοχής, απ' όπου προέρχονται και τα περισσότερα σωζόμενα παραδείγματα²¹⁹⁰. Ανήκουν στο σύνολό τους στον τύπο A4 του 3^{ου} αιώνα της Stern²¹⁹¹, με χαρακτηριστικά τους τα βαριά μάγουλα και πιγούνι και την επίσης βαριά βοστρυχωτή κόμη.

Παράλληλα των αγγείων έχουν ανακαλυφθεί σε ανασκαφές στην στη Μασσαλία²¹⁹², στη Jajca²¹⁹³, στη συριακή Homs²¹⁹⁴, στη Δούρα-Ευρωπό²¹⁹⁵, στην Καρανίδα²¹⁹⁶ στην Ταρσό²¹⁹⁷ και οι χρονολογήσεις τους κυμαίνονται μεταξύ του τέλους του 2^{ου} αι. και των μέσων του 5^{ου}. Παράλληλα σε συλλογές μουσείων, χωρίς ανασκαφικά δεδομένα, εντοπίζονται στα παρακάτω: Newark²¹⁹⁸, Düsseldorf²¹⁹⁹, Toronto²²⁰⁰ Βερολίνο²²⁰¹, Κολωνία²²⁰², Βαρσοβία²²⁰³ και Pittsburgh²²⁰⁴.

Τα ευρήματα της Θεσσαλονίκης που διαθέτουν ανασκαφικά δεδομένα²²⁰⁵ χρονολογούνται στους 3^ο και 4^ο αι.

147^α Μυροδοχεία ατρακτόσχημα μεγάλα με κυρτή έδραση

²¹⁸⁴ Auth 1976, σ. 75, αρ. 76. Stern 1995, σ. 202.

²¹⁸⁵ Stern 1995, σ. 201, σημ. 5.

²¹⁸⁶ Εύρημα από την Κρήτη, Carington-Smith 1982, σ. 281, αρ. 72, εικ. 76, πίν. 39k,l.

²¹⁸⁷ Για παραδείγματα από τη Ρώμη, βλ. Sternini 1989, σ. 40-42, πίν. 9/54, χρονολογούμενο στα τέλη του 4^{ου}-μέσα 5^{ου} αι. Επίσης, παρόμοιο θραύσμα ανακαλύφθηκε στη Ρώμη, στο ναό της Magna Mater, χρονολογούμενο ανασκαφικά στο α' μισό του 5^{ου} αι., βλ. Sternini 1989, σ. 42.

²¹⁸⁸ Για την απεικόνισή τους με μορφή παιδιού βλ. LIMC III.1, σ. 478-482, αρ. 664-705, III.2, σ. 376-381, εικ. 664-705 λήμ. «Dionysos». LIMC III.1, σ. 859, αρ. 48-62, σ. 861, αρ. 65-70, III.2 612-613, εικ. 48d-68b, λήμ. «Eros».

²¹⁸⁹ Βλ. τύπο αρ. B.1.β.10 (οινοχόη BY 51).

²¹⁹⁰ Stern 1995, σ. 203.

²¹⁹¹ Stern 1995, σ. 210-212, ο τύπος ανάγεται στον 3^ο αι., με βάση δύο αιγυπτιακά παράλληλα χαλαρά χρονολογημένα μεταξύ 3^{ου} και 4^{ου} αι.

²¹⁹² Foy, Nenna 2001, σ. 218, αρ. 389. Το αγγείο αποκαλύφθηκε σε σαρκοφάγο του α' μισού του 5^{ου} αι.

²¹⁹³ Paškvalin 1974, σ. 115, πίν. V.4, εύρημα από τάφο χρονολογημένο στον 4^ο αι. με βάση τα συνευρήματα.

²¹⁹⁴ Abdul Hak 1965, σ. 30, εικ. 11.

²¹⁹⁵ Clairmont 1963, σ. 37, αρ. 132, πίν. XXI, που χρονολογείται στα χρόνια του Κόμοδου (180-192) με βάση το νόμισμα του τάφου. Στην ίδια πόλη έχουν βρεθεί και τέσσερα ακόμη θραύσματα που χρονολογούνται στους χρόνους προ του 256, βλ. Clairmont 1963, σ. 37-38, αρ. 133-144.

²¹⁹⁶ Harden 1936, σ. 214, αρ. 629, πίν. 18, με χριστόγραμμα στη βάση του, που ανακαλύφθηκε σε οικία του 2^{ου}-3^{ου} αι. Παρότι η πρώιμη σχετική χρονολόγηση του ανασκαφεία υποστηρίχθηκε και πρόσφατα, (Stern 1995, σ. 212), είναι πιθανότερο να ανήκει σε οψιμότερη φάση του 4^{ου}-5^{ου} αι., όπως έχει υποστηριχθεί ήδη από άλλους μελετητές (Auth 1976, σ. 74, αρ. 74).

²¹⁹⁷ H. Goldman ed., *Excavations at Gözlu Kule, Tarsus I: The Hellenistic and Roman Periods*(Princeton 1950), σ. 402, αρ. 26, εικ. 274, σύμφωνα με τη Stern 1995, αρ. 151.

²¹⁹⁸ Auth 1976, σ. 74, αρ. 74-75, χρονολογημένα με βάση διεθνή ανάλογα στο 2^ο-3^ο αι.

²¹⁹⁹ Saldern et al 1974, σ. 170-71, αρ. 465-6, χρονολογημένα γενικώς στο 2^ο αι.

²²⁰⁰ Hayes 1975, σ. 50, αρ. 94, πίν. 7, χρονολογημένο στον όψιμο 3^ο-4^ο αι. με βάση διεθνή ανάλογα.

²²⁰¹ Platz-Horster 1976, σ. 47, αρ. 75, από ιδιωτική συλλογή χρονολογημένο εσφαλμένα στον 1^ο-2^ο αι.

²²⁰² La Baume 1973, αρ. C14, πίν. 10/4. RGM Κολωνίας με επτά ακόμη παραδείγματα από το ίδιο μουσείο, όλα από ιδιωτικές συλλογές, χρονολογημένα εσφαλμένα στον 1^ο-2^ο αι.

²²⁰³ Filarska, 112-13, αρ. 87, πίν. XVII/ 3, που το χρονολογεί στο 2^ο-3^ο, με βάση αντίστοιχο εύρημα από τη Δούρα-Ευρωπό που χρονολογείται στα χρόνια του Κόμοδου (180-192) με βάση το νόμισμα του τάφου, βλ. Clairmont 1963, σ. 37, αρ. 132, πίν. XXI.

²²⁰⁴ Oliver 1980, σ. 64, αρ. 61, χρονολογημένο στον 1^ο αι., παρότι παραπέμπει μόνον στον Hayes 1975, ο οποίος τα χρονολογεί στον όψιμο 3^ο-4^ο αι.

²²⁰⁵ MΘ 21956, BY 21: από συστάδα παλααιοχριστιανικών τάφων του 4^{ου} αι., βλ. κεφάλαιο προελεύσεων «Προέκταση οδού Αγίου Δημητρίου, 1960».

MΘ 5953, MΘ 5954: που ανάγονται πιθανώς στον 3^ο-4^ο αι. με βάση το γυάλινο συνευρήμα τους MΘ 5952.

Θ1/01-Y2: από τάφο με χάλκινη αγκράφα ζώνης του 4^{ου}, πιθανώς, αιώνα,

BY 209: από τάφο που για τυπολογικούς λόγους χρονολογείται πιθανώς στον 3^ο ή στον 4^ο αι.,

BY 180: από τάφο του 4^{ου} αι., βλ. Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), αρ. 258, σ. 224 [Ε. Μαρκή].

BY 309/2: από τάφο που για τυπολογικούς λόγους χρονολογείται πιθανώς στο 4^ο αι.

(A/A καταλόγου 713-741)

BY 15, BY 94, BY 227/3, BY 227/4, BY 227/11, BY 227/21^a, BY 227/21β, BY 244/12, BY 245/1, BY 317/6 BY 321/6, MΘ 515, MΘ 3682, MΘ 3697, MΘ 3756, MΘ 10797, MΘ 10925, MΘ 11054, MΘ 11165, MΘ 11166, MΘ 20870, MΘ 20926, MΘ 20937, ΠΑΜ 7, ΠΑΜ 8, ΠΑΜ 33, ΠΑΜ 34, ΠΑΜ 50, ΠΑΜ 61

(Πίνακες 70-73)

147^β Μυροδοχεία ατρακτόσχημα μικρά με επίπεδη έδραση

(A/A καταλόγου 742-743)

MΘ 20992, ΜΜΣΤ 148/2

(Πίνακας 73)

Τα μυροδοχεία της κατηγορίας έχουν ιδιαίτερα μακρύ αμφικωνικό σώμα, που απολήγει σε κυλινδρική ή, σπανιότερα, ελαφρά σφαιρική συμπαγή βάση-κομβίο. Ο λαιμός είναι κυλινδρικός και το χείλος δακτυλιόσχημο, ελαφρά έξω νεύον, έσω αναδιπλωμένο, συχνά πλημμελώς. Το ύψος των αγγείων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 40-55 και 12-22 εκ.

Τα αγγεία είναι κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση και εξέλαση. Το χείλος τους διαμορφωνόταν, ενόσω το αγγείο ήταν κολλημένο από τη βάση του στην κάνη, που συχνά άφηγε ορατό αποτύπωμα, με τη βοήθεια μετάλλινων λαβίδων. Τα μυροδοχεία δεν μπορούν να σταθούν όρθια και επομένως ή διατηρούνταν οριζόντια, ακουμπισμένα στην κοιλιά τους, ή στηρίζονταν μέσα σε άλλα σκεύη, όπως οι κάλαθοι. Τα κακοσχηματισμένα χείλη τους συνηγορούν υπέρ ή μιας αποκλειστικά ταφικής χρήσης τους, ή, το πιθανότερο, υπέρ του να περιείχαν κάποια σκόνη, της οποίας η λήψη γινόταν με τη βοήθεια καλαμιδας.

Τα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη είναι κατασκευασμένα από άχρωμο πρασινωπό γυαλί, κακής ποιότητας, με πολλές φυσαλίδες και προσμίξεις.

147α 147β

Πρόκειται για τύπο γνωστό σε ολόκληρη την αυτοκρατορία που χρονολογείται στον 4^ο και 5^ο αι.²²⁰⁶ Μεταξύ των άλλων, χρονολογημένα παραδείγματα προέρχονται από: Γαλλία: Στρασβούργο²²⁰⁷, Arles, Μασσαλία, Lunel-Veil²²⁰⁸, Γερμανία: Κολωνία²²⁰⁹, Trier(Treviri)²²¹⁰, Βόννη²²¹¹, Zulpich-Enzen²²¹², Mainz²²¹³, Ιταλία: Angera²²¹⁴, Vicenza²²¹⁵, Modena²²¹⁶, Ακυληία²²¹⁷, Ουγγαρία: Brigetio²²¹⁸, Fenékpusztá²²¹⁹, Aquincum²²²⁰, Ságvár(Tricciana)²²²¹, Dunaújváros(Intercisa)²²²², Ρουμανία: Κωνσταντζα(Τόμις)²²²³, Βουλγαρία: Φιλιπούπολη²²²⁴, Κροατία: Sirmium²²²⁵, Σερβία και Μαυροβούνιο: Certise²²²⁶, Karataš(Diana)²²²⁷, Obrenovac²²²⁸, Leskovac²²²⁹, Niš(Naissus)²²³⁰, Komnini(Municipium

²²⁰⁶ Morin-Jean 1922-23, τύπος 32, σ. 82, αντικείμενα που χρονολογούνται στους χρόνους της Κωνσταντινείου δυναστείας. Isings 1957, τύπος 105, σ. 126, που ανάγεται στον 4^ο αι.

²²⁰⁷ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 143-144. Χρονολογούνται ανασκαφικά στο β' μισό του 3^{ου} ή στο α' μισό του 4^{ου} αι.

²²⁰⁸ Foy 1995, σ. 191, πίν. 2, τα ευρήματα χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο και στο α' μισό του 5^{ου} αι.

²²⁰⁹ Doppelfeld 1966, πίν. 67b, ευρήματα του 4^{ου} αι. Loeschke, Willers 1911, πίν. LII/767.

²²¹⁰ Goether Polaschek 1977, σ. 142-146, τύπος 85, αρ. 797-823, πίν. 57, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στις αρχές με β' τρίτο του 4^{ου} αι.

²²¹¹ Follmann-Schulz 1988, σ. 20-21, πίν. 2/9-10, χωρίς αυτόνομη χρονολόγηση.

²²¹² Follmann-Schulz 1989a, σ. 55, αρ. 14, πίν. 2/14, από σαρκοφάγο που χρονολογείται γύρω στο 360.

²²¹³ Harter 1999, τύπος D18, σ. 102-103, αρ. 719, τύπος που ανάγεται ανασκαφικά στον όψιμο 3^ο με μέσα 4^{ου} αι.

²²¹⁴ De Tommaso 1990, σ. 76 τύπος 57, που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι.

²²¹⁵ De Tommaso 1990, σ. 76 τύπος 57, που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι.

²²¹⁶ De Tommaso 1990, σ. 76 τύπος 57, που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι.

²²¹⁷ Calvi 1968, σ. 152, πίν. 24/4-6, 0/1,2, ευρήματα που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 3^ο-4^ο αι.

²²¹⁸ Barkóczi 1968, αρ. 25, σ. 68, 84, πίν. 34/1 και Barkóczi 1988, σ. 128, αρ. 253, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο τελευταίο τρίτο του 3^{ου}- αρχές 4^{ου} αι.

²²¹⁹ Benkő 1962, πίν. III/4 με νόμισμα του Βάλεντος(364-378), σύμφωνα με τον Barkóczi 1988, σ. 128, σημειώσεις του λήμματος 253.

²²²⁰ Kaba 1958, πίν. VI/2, από σαρκοφάγο με ταφή του τελευταίου τρίτου του 3^{ου}- αρχές 4^{ου} αι.

²²²¹ Burger 1966, σ. 106, 134, 139, τύπος 24, εικ. 98.63/3, 122.335, 125.24, του β' μισού του 4^{ου} αι. και του τελευταίου τρίτου του 4^{ου} αι.

²²²² Radnóti 1957, σ. 145, αρ. 52, 119, πίν. XXVI/1, 8, εύρημα του 4^{ου} αι. σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα.

²²²³ Bucovală 1968, σ. 127-130, εικ. 260-270, εικ. IX με βάση διεθνή ανάλογα χρονολογούνται στον 4^ο αι. (σ. 127), και ειδικότερα στις αρχές του 4^{ου} αι., πιθανώς με στοιχεία από εσωτερική χρονολόγηση, βλ. σ. 152-153.

²²²⁴ Cherneva-Tilkian 1997, σ. 51. Δύο παραδείγματα που χρονολογούνται στον 4^ο αι. με βάση τα διεθνή παράλληλα.

²²²⁵ Cerpanović-Kuzmanović 1981, πίν. V 87-90, φωτ. 14, σ. 14 και 21, από νεκροταφείο του 3^{ου}-4^{ου} αι.

²²²⁶ Šarapanović-Sveteč 1986, σ. 29, εύρημα που χρονολογείται με νομίσματα στο α' τρίτο του 4^{ου} αι.

²²²⁷ Ružić 1994, σ. 66, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' μισό 4^{ου}-αρχές 5^{ου} αι.

²²²⁸ Ružić 1994, σ. 66, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

²²²⁹ Ružić 1994, σ. 66, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

“S...”²²³¹ και Duklja(Doclea)²²³², Π.Γ.Δ.Μ.: Scupi²²³³, Συρία: Δούρα-Ευρωπό²²³⁴, Κύπρο²²³⁵, Ισραήλ: Κίσρα²²³⁶. Στην Ελλάδα δημοσιευμένα παραδείγματα προέρχονται από τη Βέροια²²³⁷ και την Έδεσσα²²³⁸.

Ορισμένα από τα αγγεία του τύπου, που αντιπροσωπεύονται στη Θεσσαλονίκη με ένα παράδειγμα (ΜΜΣΤ 148/2), είναι εμφανώς μικρότερου μεγέθους με επίπεδη, κενή εσωτερικά βάση. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά τους στοιχεία δεν διαφοροποιούνται χρονολογικά ή γεωγραφικά, εμπίπτοντας στον 4^ο-5^ο αι., εποχή στην οποία πρέπει να ανάγεται και το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη. Χρονολογημένα παραδείγματα μεταξύ των άλλων προέρχονται από: Βόννη²²³⁹, Ságvár²²⁴⁰, Intercisa²²⁴¹ Κωνσταντζα(Τόμις)²²⁴² και Duklja(Doclea)²²⁴³.

Τα αγγεία του τύπου αυτού μοιάζουν εμφανώς με τα ελληνιστικά ατρακτοειδή κεραμικά μυροδοχεία²²⁴⁴. Παρότι η παρατήρηση έχει διατυπωθεί εδώ και πολλές δεκαετίες²²⁴⁵, δεν φαίνεται να είναι δυνατός ο οποιοσδήποτε άμεσος συσχετισμός, καθώς τα δύο είδη απέχουν αιώνες μεταξύ τους. Επίσης, δεν φαίνεται να υπάρχει ένα μόνον κέντρο παραγωγής τους, όπως η Αίγυπτος²²⁴⁶ ή η Παννονία²²⁴⁷ ή περιοχή το Ρήνου, αντίθετα, πιθανότερο δείχνει, λόγω του μεγάλου αριθμού τους και του τρόπου διασποράς τους, να κατασκευάζονταν σε περισσότερα κέντρα ταυτόχρονα. Ο αριθμός των τριάντα μέχρι στιγμής σωζόμενων παραδειγμάτων από τις νεκροπόλεις της Θεσσαλονίκης την καθιστούν ένα ακόμη πιθανό κέντρο παραγωγής τους.

Τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη που διαθέτουν ανεξάρτητα χρονολογικά στοιχεία χρονολογούνται στην περίοδο από τον όψιμο 3^ο μέχρι και τον 4^ο αι.: ΜΘ 3682²²⁴⁸, ΜΘ 3756²²⁴⁹, ΠΑΜ 7-8²²⁵⁰, ΠΑΜ 50²²⁵¹, ΒΥ 15²²⁵², ΒΥ 94²²⁵³, ΒΥ 227/3²²⁵⁴, ΒΥ 227/21^α και ΒΥ 227/21β²²⁵⁵, ΒΥ 317/6²²⁵⁶.

148 «Αναδευτήρες» ή καλαμιίδες, Isings τύπος 79

(Α/Α καταλόγου 744-752)

ΜΘ 10299, ΜΘ 21980, ΜΘ 21981, ΜΘ 21982, ΜΘ 21983, ΜΘ 21984, ΒΑΑ 80, ΒΑΑ 81

²²³⁰ Drča 2000 σ. 214, φωτ. 21-24. Τέσσερα παραδείγματα από την ίδια θέση, πιθανώς του 4^{ου} αι. που χρονολογούνται με βάση τα διεθνή ανάλογα στον 4^ο αι.

²²³¹ Cermanović-Kuzmanović 1971, σ. 294, πίν. III/15.

²²³² Cernaňović et al 1975, σ. 169-170. Χρονολογούνται με βάση τα ανασκαφικά συνειρήματά τους στα τέλη 3^{ου} ή στο α' μισό του 4^{ου} αι.

²²³³ Mikulčić 1974, σ. 196, πίν. VIII.232. Χρονολογείται με νόμισμα Κωνσταντίνου Α' (324-337) στο 2^ο τέταρτο του 4^{ου} αι.

²²³⁴ Clairmont 1963, αρ. 736, 737 πίν. XXXVI/736, ευρήματα που ανάγονται για ιστορικούς λόγους στους χρόνους πριν το 256, στην περίοδο μεταξύ του 2^{ου} και των μέσων του 3^{ου} αι. και τα οποία αποτελούν τα αρχαιότερα δείγματα του τύπου.

²²³⁵ Vessberg 1956, σ. 162, 166, εικ. 50: 31, αναφέρονται ένα δείγμα στο Κυπριακό Μουσείο και δώδεκα παρόμοια στη συλλογή Cesnola.

²²³⁶ Stern E. 1997, σ. 17, εικ. 31 αγγείο του τύπου (με εμπίσεις περιμετρικά της κοιλιάς) από σπήλαιο που χρησιμοποιήθηκε ως τάφος κατά τον 4^ο και 5^ο αι.

²²³⁷ Β. Αλλαμανή-Σουρή, *ΑΔ* 46, 1991, Χρονικά Β2, σ. 301-302, πίν. 114δ. Αλλαμανή-Σουρή 1991, σ. 39, εικ. 1, από τάφο του 4^{ου} αι., σύμφωνα με τα συνειρήματα.

²²³⁸ Α. Χρυσοστόμου 2000, σ. 413, πίν. 474, αγγεία από ταφή που δεν διασώζει άλλα χρονολογικά στοιχεία.

²²³⁹ Follmann-Schulz 1988, σ. 20, πίν. 2.9.

²²⁴⁰ Barkóczy 1988, σ. 129, αρ. 255-266, εύρημα που χρονολογείται στο β' μισό του 4^{ου} αι.

²²⁴¹ Radnóti 1957, σ. 154, 155, αρ. 3, πίν. XXVIII/1, εύρημα του 4^{ου} αι., σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα.

²²⁴² Bucováň 1968, σ. 129, εικ. 265. Εύρημα χρονολογούμενο στον 4^ο αι. και ακριβέστερα, σ. 152-53, στις αρχές του 4^{ου} αι.

²²⁴³ Cermanović et al 1975, σ. 169-170, τύπος V/4B, σχ. 40, από τάφο που χρονολογείται στο α' μισό του 4^{ου} αι.

²²⁴⁴ Για παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη βλ. Αδάμ-Βελένη κ.α. 2000, πίν. 139γ, 141^α.

²²⁴⁵ Vessberg 1956, σ. 205-206.

²²⁴⁶ Radnóti 1957, σ. 145, πίν. XXVI/8. Filarska 1952 πίν. XXXVIII/7.

²²⁴⁷ Barkóczy 1988, σ. 128.

²²⁴⁸ Ανακαλύφθηκαν μαζί με νομίσματα ΜΘ 3667-3679.

²²⁴⁹ Ανακαλύφθηκε μαζί με γυάλινο τύπου 49, (ΜΘ 3757), που χρονολογείται στο 2^ο ή 3^ο αι.

²²⁵⁰ Ανακαλύφθηκαν μαζί με γυάλινα συνειρήματα (ΠΑΜ 9,10,11) του όψιμου 3^{ου} και 4^{ου} αι. και τέσσερα αδιάγνωστα χαλκά νομίσματα.

²²⁵¹ Αποκαλύφθηκε μαζί με 3 βολβοειδή μυροδοχεία που σύμφωνα με τον Ναλπάντη 2003, σ. 123, πίν. 39, εμπίπτουν στον τύπο 1.α και χρονολογούνται στο α' μισό 4^{ου}. Μαζί τους βρέθηκε και μόνωτο κύπελλο που αντίστοιχά του χρονολογούνται στα τέλη του 3^{ου} ή στις αρχές του 4^{ου} αι., σύμφωνα με τον Ναλπάντη 2003, σ. 125, πίν. 40.

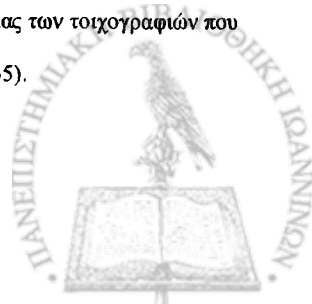
²²⁵² Πολύ πιθανόν από το cubiculum του β' μισού του 3^{ου} αι., σύμφωνα με τα ανασκαφικά στοιχεία που παραθέτει τη Μαρκή 2006, σ. 211.

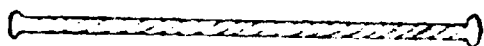
²²⁵³ Ο τάφος χρονολογείται στο β' μισό του 3ου αι. τόσο λόγω της κεραμικής αλλά και λόγω της τεχνολογίας των τοιχογραφιών που τον κοσμούσαν.

²²⁵⁴ Από τάφο που χρονολογείται από νόμισμα με ακρίβεια στους χρόνους του Αλέξανδρου Σεβήρου (222-235).

²²⁵⁵ Από τάφο που χρονολογείται από νόμισμα με ακρίβεια στους χρόνους του Μαξιμιανού(286-305).

²²⁵⁶ Από τάφο που για τυπολογικούς λόγους ανάγεται στον 3^ο ή 4^ο αι.

Τα αντικείμενα που απαρτίζουν τον τύπο αυτό είναι θραύσματα στρεπτών ράβδων. Στη διεθνή βιβλιογραφία είναι γενικά γνωστές ως *stirring rods*, που κατά κυριολεξία μεταφράζεται σε *αναδευτήρες*, χωρίς να υπάρχει κάποια σαφής ένδειξη ότι όντως χρησιμοποιούνταν για την ανάδευση κάποιο υγρού. Το ύψος των αντικειμένων του τύπου υπολογίζεται γύρω στα 12-18 εκ.

Κανένα από τα θραύσματα από τη Θεσσαλονίκη δεν διατηρεί τα άκρα του και η ακριβής μορφή τους παραμένει ανεξακρίβωτη. Για το λόγο αυτό παρακάτω θα περιγραφούν όλοι οι τύποι που εντοπίζονται γενικά μεταξύ του αρχαιολογικού υλικού.

Οι ράβδοι γενικά μπορούν να διακριθούν στις παρακάτω υποκατηγορίες:

A) Αυτές που αναδιπλώνονται στο ένα άκρο και σχηματίζουν κλειστό δακτύλιο, έχουν σχεδόν κυλινδρικό το σώμα και το άλλο, ευθύ, τους άκρο ορίζεται από μικρό δίσκο. Στο δισκίο αυτό, σε ορισμένες περιπτώσεις, σώζεται πλαστικός κομβιόσχημος διάκοσμος ή και πιο περίτεχνος υπό μορφή πτηνού, οιοχοϊσκής ή δελφινιού. Είναι αρκετά ισχυρές κατασκευές που θα μπορούσαν όντως να λειτουργήσουν ως αναδευτήρες για ανάμιξη π.χ. κρασιού με νερό. Μία διαφορετική χρήση τους μπορεί να υποθεθεί από τις παραστάσεις δύο Φρυγικών επιτύμβιων στηλών του 3^{ου} αι²²⁵⁷. Στη μία στήλη απεικονίζεται ένα αδράχτι με σφονδύλι που συνδέεται με το νήμα με ένα στέλεχος (ηλακάτη; πηνίο;) η οποία απολήγει στο ένα της άκρο σε κλειστό δακτύλιο και στο άλλο σε δισκίο με κομβίο. Στην άλλη στήλη απεικονίζεται μέσα σε κάλαθο αδράχτι με νήμα και δίπλα του στέλεχος με τυλιγμένο νήμα γύρω του, του οποίου το ορατό άκρο είναι πτηνόσχημο και εδράζεται σε κομβίο. Δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι τα απεικονιζόμενα στελέχη ήταν γυάλινα. Ωστόσο η ομοιότητα του σχήματος με τις γυάλινες ράβδους της υποκατηγορίας είναι τόσο έντονη ώστε μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτές μιμούνταν τις χρηστικές, ξύλινες ρόκες ή πηνία, και ότι ως σύμβολα της γυναικείας αυτής δραστηριότητας κτέριζαν γυναικείες ταφές²²⁵⁸.

B) Ράβδοι που είναι τοποθετημένες στο τμήμα γυάλινου κωνικού σφονδυλιού, το οποίο ίσως λειτουργούσε ως πώμα του αγγείου στο οποίο ήταν τοποθετημένη η ράβδος. Η ράβδος στην περίπτωση αυτή επέχει θέση στελέχους λήψης υγρού, που αναφέρεται στις πηγές ως *ο σίφων*. Ήδη στην αγγειογραφία της κλασικής εποχής απεικονίζονται σε παραστάσεις μυροπωλών. Σε κάθε αγγείο του μυροπώλη υπήρχε διαφορετική ράβδος, προκειμένου να δοκιμάζουν οι υποψήφιοι αγοραστές τις διάφορες μυρωδιές χωρίς να αναμιγνύονται μεταξύ τους. Επίσης υπάρχουν σκηνές που φαίνονται να τις αγγίζουν στον καρπό του αγοραστή ή να τις κρατούν μπροστά στη μύτη ενός άλλου²²⁵⁹. Ορισμένα από αυτά έχουν ταυτιστεί με αδράχτια αν και βέβαια το εύθραυστο του υλικού τους μάλλον αποκλείει τέτοιου είδους χρήση.

Γ) Μία άλλη κατηγορία συνιστούν οι πιο μικροί και λεπτοί αναδευτήρες που πιθανώς χρησίμευαν στην λήψη υγρού ψιμύθιου ή φάρμακου από αγγεία κλειστού σχήματος.

Δ) Τέταρτη κατηγορία αποτελούν οι οξύληκτες βελόνες, στρεπτές και λείες.

Διακρίνονται δύο υποκατηγορίες:

α) Αυτές χωρίς τρήμα, για τις οποίες έχει προταθεί η χρήση ως *καλαμίδες*. Πρόκειται για το *discerniculum* των Λατίνων, του στελέχους δηλαδή που χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες για να ξεχωρίζουν τα μαλλιά τους προκειμένου να προχωρήσουν σε κάποια πολύπλοκη κόμμωση²²⁶⁰.

β) Στην υποομάδα αυτή εντάσσονται οι μακριές γυάλινες βελόνες με διαμετρική οπή στο ένα άκρο. Μάλλον ήταν διακοσμητικές και όχι χρηστικές καθώς δεν θα άντεχαν την υπό κλίση πίεση που θα τους ασκούσαν για να τρυπήσουν κάποιο ύφασμα.

Όλες οι βελόνες, με οπή ή όχι, μπορούσαν επίσης να έχουν χρησιμοποιηθεί για την λήψη και την εφαρμογή ψιμυθίων ή φαρμακευτικών ουσιών²²⁶¹.

Ε) Τα θραύσματα που δεν σώζουν τα άκρα τους, θα μπορούσαν εξίσου να αποτελούν τμήματα ευθειών ταινιών ενθετικού επιτοίχιου διακόσμου. Τα στοιχεία αυτά αρκετά συχνά χρησιμοποιήθηκαν και στον διάκοσμο ξύλινων επίπλων.

²²⁵⁷ Campbell 1997, σ. 21-23. Η δεύτερη στήλη εκτίθεται στο Μουσείο Μπενάκη

²²⁵⁸ Τζαχίλη 1997, σ. 136-137.

²²⁵⁹ Ακτσελή και Μανακίδου 1997, σ. 90, εικ. 11 και σ. 103, εικ. 23-26.

²²⁶⁰ Δαβάρας 1985, σ. 201. Λείο παράδειγμα Platz-Horster 1976, σ. 82, αρ. 166, που χρονολογείται στον 1^ο-2^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

²²⁶¹ Spear 2001, σ. 262, 264-265, χρονολογούμενα στον 1^ο-2^ο αι.

Γενικά, τα περισσότερα ευρήματα ράβδων ανήκουν στα ρωμαϊκά χρόνια, παρότι εμφανίζονται από την ελληνιστική εποχή²²⁶² και αποτελούν πολύ πιο συχνό εύρημα στη Δύση παρά στην Ανατολή²²⁶³. Ειδικότερα στην Ελλάδα δημοσιευμένα παράλληλα εντοπίστηκαν στις παρακάτω θέσεις: Αθήνα²²⁶⁴, Σίφνο²²⁶⁵, Νάξο²²⁶⁶, Δήλο²²⁶⁷, Καστέλλι Κίσαμου²²⁶⁸, Μενήδα²²⁶⁹ και Έδεσσα²²⁷⁰.

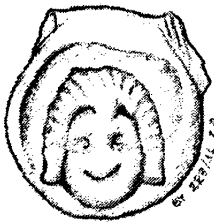
Από τα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη Ιδιαίτερα χρονολογικά στοιχεία διαθέτουν το ΜΘ 10299²²⁷¹ και τα ΒΑΑ 80, ΒΑΑ 81²²⁷², που χρονολογούνται στον 1^ο αι.

149 Μετάλλια με ανάγλυφα προσωπεία

(Α/Α καταλόγου 753-754)

BY 281/1, BY 228/11

(Πίνακες 73-74)

Στην ομάδα αυτή κατατάσσονται δισκοειδή μετάλλια που φέρουν ανάγλυφη παράσταση θεατρικού προσωπείου. Και τα τρία παραδείγματα είναι κωμικά με το ανοικτό τους στόμα να σχηματίζει χαμόγελο²²⁷³. Τα μαλλιά αποδίδονται ως παράλληλες νευρώσεις, που ξεκινούν από το περίγραμμα του προσώπου, και στο ένα παράδειγμα είναι όρθια και σχεδόν στεφανώνουν του πρόσωπο σαν ακτίνες, ενώ στο δεύτερο παράδειγμα κάμπτονται και ακολουθούν το περίγραμμα της κεφαλής.

Είναι κατασκευασμένα με εμπίεση σε μήτρα και αποτελούν τμήματα αγγείων που δεν σώθηκαν. Είναι πολύ πιθανόν να προέρχονται από οινόχδες, αν και είναι γνωστά και κύπελλα και φιαλόσχημες λυχνίες με όμοιο διάκοσμο.

Ο γνωστός από τα Κλασικά και Ελληνιστικά²²⁷⁴ χρόνος τρόπος κόσμησης μετάλλινων αγγείων με την προσθήκη στη γέννηση της λαβής τους μεταλλίου διαμορφωμένου σε πρόσωπο ή θεατρικό προσωπείο εισάγεται στην υαλουργία ήδη στον πρώτο μεταχριστιανικό αιώνα. Τα αρχαιότερα γνωστά παραδείγματα είναι από αγγεία κατασκευασμένα με την τεχνική του καμέο²²⁷⁵.

Κατά τον 1^ο αι. τα ενσφράγιστα μετάλλια χρησιμοποιήθηκαν, ως επί το πλείστον, για να διακοσμήσουν γενέσεις λαβών γυάλινων αγγείων ελεύθερης εμφύσησης, συνήθως των τύπων Isings 52 και 55. Σώζονται παραδείγματα από το Colchester²²⁷⁶, τη Γερμανία (Συλλογή Oppenländer)²²⁷⁷, Βόννη²²⁷⁸ και

²²⁶² Spear 2001, σ. 262. Αναφέρονται ευρήματα από Ρόδο, Δήλο και Ιερουσαλήμ του 3^{ου}, 2^{ου} και 1^{ου} αι. π.Χ., αντίστοιχα.

²²⁶³ Isings 1957, σ. 94-95, τύπος 79. Spear 2001, σ. 262, 264-265 όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

²²⁶⁴ Ο. Αλεξανδρή, *ΑΔ* 29, 1973-74, Χρονικά Β1, σ. 128-131, πίν. 102, δύο παραδείγματα, ένα λείο και ένα στρεπτό, από νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων.

²²⁶⁵ Mackworth-Young 1949, σ. 80-81, 90, τάφος 20 πίν. 36.1, ένα λείο παράδειγμα του 1^{ου} αι., με νομίσματα Βεσπασιανού του 70-71 και Τίτου κοπής του 80.

²²⁶⁶ Ζαφειροπούλου 1999, πίν. 86^α, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα.

²²⁶⁷ Nenna 1989, σ. 151-152, πίν. 55, εννέα, αποσπασματικά σωζόμενα, παραδείγματα.

²²⁶⁸ Γ. Τζεδάκις, *ΑΔ* 33, 1978, Χρονικά Β1, σ. 370-372, πίν. 191, στρεπτό παράδειγμα από ταφή του 2^{ου} αι.

²²⁶⁹ Χρυσοστόμου 2000, σ. 455-467, στρεπτό παράδειγμα, προερχόμενο από συγκρότημα του 2^{ου}-3^{ου} αι.

²²⁷⁰ Α. Χρυσοστόμου 2000, σ. 284, πίν. 321, δύο στρεπτά παραδείγματα με δακτυλιόσχημη απόληξη, από ταφή που χρονολογείται, στη σ. 279, με βάση τα συνευρήματα στο β' μισό του 1^{ου} αι.

²²⁷¹ Εύρημα από τάφο με πτηνόμορφα και σφαιρικά μυροδοχεία του 1^{ου} αι.

²²⁷² Ευρήματα από το βαλανείο της αρχαίας αγοράς της Θεσσαλονίκης που καταστράφηκε στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι., βλ. Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

²²⁷³ Το τρίτο εύρημα εντοπίστηκε σε αδημοσίευτη ανασκαφή της τάφρου του δυτικού τείχους της Θεσσαλονίκης από σημείο που δεν παρείχε δυνατότητα ακριβούς χρονολόγησης.

²²⁷⁴ Θέμελης 1997, σ. 175-178, εικ. 46-49. Απεικονίζεται πληθώρα μετάλλινων που κοσμούνται με ποικίλα θέματα.

²²⁷⁵ Harden et al 1987, σ. 63, αγγείο Portland. Koltes 1982, αρ. 83 σ. 31-37, πίν. 46, αγγείο από την Besançon.

²²⁷⁶ Cool, Price 1995, σ. 118-120. Μετάλλια που απεικονίζουν στεφανωμένη μορφή Διόνυσου. Σε ορισμένα διακρίνεται ότι μετά τη θραύση του αγγείου απομάκρυναν με επιμέλεια τα τμήματα του σώματος και ξαναχρησιμοποίησαν το μέταλλο, ενδεχομένως ως περιάπτο.

²²⁷⁷ Saldern et al. 1974, αρ. 529, 531 σ. 193, 194. Μετάλλια που χρονολογούνται στον 1^ο αι., με βάση παράλληλα σε μεταλλοτεχνία και υαλουργία, και προσγράφονται στην παραγωγή της ανατολικής Μεσογείου.

²²⁷⁸ Kisa 1908, σ. 413 εικ. 201. Επίσης, Follmann-Schulz 1992, αρ. 10 σ. 21-22.

Κολωνία²²⁷⁹, από το Stein στην Ολλανδία²²⁸⁰, τη Vindonissa²²⁸¹, τη Βουδαπέστη²²⁸² το Στρασβούργο²²⁸³, την Besançon²²⁸⁴ και την Κορσική²²⁸⁵. Μετάλλιο του τύπου φυλάσσεται και στο Μουσείο του Newark²²⁸⁶. Σώζονται επίσης και παραδείγματα από αδιαφανές γυαλί όπως π.χ. από το Valladas, στο Saint-Paul-Trois-Châteaux (Drôme)²²⁸⁷ και την Ιταλία²²⁸⁸.

Στη συντριπτική τους πλειονότητα τα μέταλλα δεν διαθέτουν επιγραφή ή κάποιο άλλο διακριτικό σύμβολο του υαουργού ή του εργαστηρίου παραγωγής τους. Τη μόνη γνωστή μέχρι στιγμής εξαίρεση αποτελεί ο υαουργός Αμάρανθος ο οποίος περιέβαλλε με επιγραφή του ονόματός του τα μέταλλα με μορφή μέδουσας που χρησιμοποιούσε για την κόσμηση των αγγείων του. Ο υαουργός αυτός δραστηριοποιούνταν στο β' μισό του 1^{ου} αι. στη Βουργουνδία, στη νοτιοανατολική Γαλλία και τα προϊόντα του διακινούνταν μέχρι τη Νορμανδία και τις παραρτήριες περιοχές²²⁸⁹.

Κατά τον 4^ο αι. εμφανίζονται σε γενέσεις λαβών μέταλλα διαμορφωμένα ως λεοντοκεφαλές²²⁹⁰ και προτομές αλόγων²²⁹¹. Επανεμφανίζονται την ίδια εποχή και αγγεία με μέταλλο στη γέννηση της λαβής τους διαμορφωμένο σε γυναικείο πρόσωπο. Παραδείγματα αποκαλύφθηκαν στη Ρουμανία, στην Piatra Frecăței και στη Caridava²²⁹². Οινοχόη από το Ισραήλ που για τεχνοτροπικούς λόγους ανάγεται στην αιγυπτιακή παραγωγή του 4^{ου} αι. κοσμείται επίσης με προσωπίο²²⁹³.

Ήδη από τα τέλη του 2^{ου} αι. εμφανίζονται παραδείγματα ελεύθερης χρήσης προσωπίου στην επιφάνεια αγγείου, ανεξάρτητα από τη βάση λαβής²²⁹⁴. Τέλος, με μέταλλα γυναικείων προσώπων κοσμούνται περιμετρικά δύο όμοιες, φιαλόσχημες γυάλινες λυχνίες του 4^{ου} αι. που βρέθηκαν στο Hoppet και στην Κολωνία²²⁹⁵, αντίστοιχα. Επίσης, θεατρικά προσωπεία τοποθετημένα περιμετρικά σε τρεις στίχους κοσμούν μεγάλο κύπελλο από το Cuyk(Ceuclum)²²⁹⁶ στην Ολλανδία του 4^{ου} αι. Τέλος, αγγείο στο Newark, με στένωση στο λαιμό τύπου sprinkler, που χρονολογείται στον 3^ο-4^ο αι., κοσμείται περιμετρικά με 4 εραπτόμενα κωμικά θεατρικά προσωπεία²²⁹⁷. Μία ακόμη διαφορετική εφαρμογή εμπέστης παράστασης θεατρικού προσωπίου σώζεται σε περίαπτο από το Solin(Salona)²²⁹⁸ που χρονολογείται στα τέλη του 3^{ου} ή στον 4^ο αι.

Παρατηρώντας διαχρονικά το φαινόμενο διακρίνουμε ευκρινώς τις αλλαγές και την εξελικτική πορεία του. Τα παραδείγματα σε αγγεία καμέο είναι πολύ χαμηλού ανάγλυφου, σχεδόν επίπεδα, λόγω της τεχνικής κατασκευής τους. Επίσης, και αυτά που διακοσμούν αγγεία ελεύθερης εμφύσησης του 1^{ου} αι.

²²⁷⁹ Fremersdorf 1958, σ. 24-25, πίν. 13. Ο ίδιος 1961, πίν. 73 και 101. Doppelfeld 1966, πίν. 21.

²²⁸⁰ Isings 1971, αρ. 115 σ. 36, πίν. 8. Γαλαζοπράσινο μέταλλο με προσωπίο. Χρονολογείται στα τέλη του 1^{ου} - αρχές 2^{ου} αι. με βάση ανάλογα ευρήματα. Βρέθηκε σε σαρκοφάγο στην οποία εκτός από το μέταλλο δεν υπήρχε κανένα ίχνος αγγείου και έτσι θεωρήθηκε απόδειξη του ότι τα μέταλλα χρησιμοποιούνταν και πολύ μετά την καταστροφή του αγγείου ως περίαπτα.

²²⁸¹ Berger 1960, αρ. 90-93 σ. 42, πίν. 6. Τρία μέταλλα (γαλαζωπό, πρασινωπό και κεχριμπαρόχρωμο) με γυναικεία πρόσωπα και ένα (κεχριμπαρόχρωμο) πιθανώς με σιληνό.

²²⁸² Barkóczy 1996, σ. 105 αρ. kat. 336, πίν. XXXIII, LXX. Λαδοπράσινο κωμικό προσωπίο, αποδομένο σε ψηλό ανάγλυφο. Δεν χρονολογείται ανασκαφικά αλλά με βάση μόνο τα παράλληλα του τοποθετείται στο β' μισό του 1^{ου} αι.

²²⁸³ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, αρ. 69 σ. 53-54, φωτογραφία στη σ. 231. Γαλαζοπράσινο μέταλλο με ανάγλυφη παράσταση γυναικείας κεφαλής. Δεν χρονολογείται ανασκαφικά, αλλά όμως η συγγραφέας πραγματεύεται τον τύπο μεταξύ αυτών του 1^{ου} αι.

²²⁸⁴ Koltès 1982, αρ. 82 σ. 31, πίν. 9. Γαλαζοπράσινο μέταλλο με ανάγλυφη παράσταση γυναικείας κεφαλής. Δεν χρονολογείται ανασκαφικά αλλά με βάση παράλληλα τοποθετείται στο β' μισό του 1^{ου} αι.

²²⁸⁵ Foy, Nenna 2001, αρ. 102 σ. 88. Θέση Mariana κοντά στη Lucciana. Γαλαζοπράσινη λαβή με γυναικεία μορφή, που χρονολογείται στο β' μισό του 1^{ου} αι.

²²⁸⁶ Auth 1976, αρ. 122 σ. 107. Σκούρο μπλε διαφανές μέταλλο με κωμικό προσωπίο, για το οποίο πιθανολογείται ότι προέρχεται από την Αίγυπτο. Αναφέρεται ως «πρώιμο ρωμαϊκό» αλλά λόγω του υψηλού ανάγλυφου του και του απλουστευμένου τρόπου απόδοσης της μορφής, μπορεί, ίσως, να τοποθετηθεί στην οψιμότερη παραγωγή, του 4^{ου} αι.

²²⁸⁷ Foy, Nenna 2001, αρ. 161 σ. 125. Λευκό αδιαφανές προσωπίο κολλημένο σε μελανό-ιώδες αγγείο.

²²⁸⁸ Harden et al 1968, σ. 60, αρ. kat. 75. Tatton-Brown 1991, σ. 62, εικ. 83, 84. Δίωτο αγγείο στο Βρετανικό Μουσείο από το Santelipidío στην Καμπανία. Οι μορφές είναι πολύ καλοσηματισμένες αν και αποδίδονται σε υψηλό ανάγλυφο.

²²⁸⁹ Sennequier 1986, σ. 11-18.

²²⁹⁰ Βλ. Σχολιασμό τύπου 85.

²²⁹¹ Ružić 2001, σ. 413-422, ειδ. σ. 421. Κυλινδρικό κύπελλο, που έχει βρεθεί στο Komnini kod Pljevalja (Municipium S...), που κοσμείται με ρομβοειδές πλέγμα και στο κέντρο κάθε ρόμβου υπάρχει μέταλλο με εμπέστη παράσταση προτομής αλόγου, που χρονολογείται στο β' μισό του 3^{ου} ή στις αρχές του 4^{ου} αι.

²²⁹² Bucovaľá 1984, σ. 62-63, εικ. 8.

²²⁹³ Israeli 2003, σ. 190 αρ. 224, από λαδοπράσινο αγγείο με τυρκουάζ βάση και προσωπίο, το οποίο είναι πανομοιότυπο με το BY 282/1.

²²⁹⁴ Isings 1964, σ. 63, υποσημείωση 23, εύρημα από το Bexhill στο Hν. Βασίλειο. Στον 3^ο αι. είχε χρονολογηθεί μόνωτο αγγείο στο οποίο είναι τοποθετημένο αντωπά της λαβής του μέταλλο με κωμικό προσωπίο, το οποίο φυλάσσεται στη Βοστώνη, βλ. Saldern 1968, αρ. 55.

²²⁹⁵ Isings 1964, σ. 62, σημ. 17. Harden et al 1987, αρ. 113 σ. 204-5. Κοσμούνται με έξι όμοια μέταλλα που απεικονίζουν γυναικεία μορφή με διάδημα.

²²⁹⁶ Isings 1964, σ. 59, φωτ. 1.

²²⁹⁷ Auth 1976, σ. 75, αρ. 76.

²²⁹⁸ Cambi 1974, σ. 142, 144, 149, εικ. II.4

είναι ακόμη χαμηλά σε σχέση με τα σχεδόν ημισφαιρικά μέταλλα του 4^{ου} αι. Ακόμη, είναι ευδιάκριτη η ποιοτική ανωτερότητα των παραδειγμάτων του 1^{ου} αι., σε σχέση με αυτά του 4^{ου}, καθώς τα πρώτα είναι πολύ καλά σχηματισμένα με ευδιάκριτα τα χαρακτηριστικά του προσώπου και τα στοιχεία της κόμμωσης της μορφής. Τα δύο μέταλλα από τη Θεσσαλονίκη, δεν μπορούν να χρονολογηθούν με ακρίβεια ανασκαφικά, με βάση όμως τα τεχνολογικά χαρακτηριστικά τους δείχνουν ότι εντάσσονται στην παραγωγή του 4^{ου} αι.

Οι μορφές των μεταλλίων, κατά πάσα πιθανότητα, έχουν και ένα συμβολικό χαρακτήρα που αφορά αφενός στην αποτροπαϊκή ιδιότητα της Μέδουσας και αφετέρου στη σύνδεση των μαινάδων και των σιληνών με τον διονυσιακό κύκλο και το περιεχόμενο του αγγείου, δηλαδή το κρασί. Τα θέματα αυτά εμφανίζονται και στα μέταλλα που διακοσμούν τα χάλκινα αγγεία της εποχής τα οποία αποτέλεσαν και τα πρότυπα των γυάλινων και κεραμικών²²⁹⁹ αγγείων. Στα χάλκινα μέταλλα διακρίνονται κεφαλές Μέδουσας, σιληνού, σκηνές με σιληνούς και σατύρους, διάφορα διακοσμητικά στοιχεία συνδεδεμένα με τη διονυσιακή λατρεία (θύρσος, αυλός του Πάνα κλπ), κεφαλή λιονταριού καθώς και απροσδιόριστες γυναικείες μορφές²³⁰⁰.

²²⁹⁹ Isings 1964, σ. 63. Ceramονιό-Kuzmanονιό 1981b, σ. 21. Και στα δύο υπάρχει πλούσια σχετική βιβλιογραφία.

²³⁰⁰ Sennequier 1986, σ. 17-18. Θέμελης 1997, σ. 175-178, εκ. 46-49.

3. ΔΙΑΚΟΣΜΗΤΙΚΕΣ ΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΠΑΝΤΟΥΝ ΣΤΟ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΥΛΙΚΟ.

Α. Εγχάραξη

Η τεχνική της εγχάραξης, που ήταν γνωστή στην υαλουργία ήδη από τους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους²³⁰¹, αφορά στην τοπική αφαίρεση μέρους της επιφανειακής μάζας γυαλιού από το αγγείο με τη βοήθεια περιστρεφόμενου τροχού ή και οξύληκτων αιχμών²³⁰². Με την τεχνική αυτή τα γυάλινα αγγεία, τα γνωστά στις πηγές ως *τορευμάτια*²³⁰³, συνδέθηκαν με την παραγωγή και τον διάκοσμο αργυρών και οστέινων αγγείων και αντικειμένων²³⁰⁴ και κατέστη δυνατόν να παρασταθούν σε αυτά σύνθετες εικονιστικές παραστάσεις αλλά και απλούστερες γεωμετρικές συνθέσεις, όπως ακριβώς και στα πολυτιμότερα, μετάλλινα, πρότυπά τους.

α. Εικονιστικά θέματα

Σύνθετος εγχάρακτος διάκοσμος στη Θεσσαλονίκη απαντά σχεδόν αποκλειστικά σε αβαθείς φιάλες του τύπου 16. Αναλυτικότερα, διάκοσμος διασώθηκε στα παρακάτω θραύσματα:

ΠΑΜ 79-81: Το πυθμένα της φιάλης κοσμεί ισοσκελής σταυρός εγγεγραμμένος σε μέταλλο που ορίζουν δύο ομόκεντροι κύκλοι. Όμοιες φιάλες με εγχάρακτες κεντρικές παραστάσεις ισοσκελούς σταυρού έχουν βρεθεί στο Ισραήλ²³⁰⁵, και η πλέον συγγενική στην El-Bassa²³⁰⁶. Το διακοσμητικό μοτίβο του εγγεγραμμένου σε μέταλλο ισοσκελούς σταυρού απαντά και στη βορειοαφρικανική κεραμική²³⁰⁷, και έχει θεωρηθεί²³⁰⁸ ότι αποτελεί το μόνο γνωστό θέμα που ξεκινά από την κεραμική και περνάει στα γυάλινα αγγεία, σε αντίθεση με την εν γένει γνωστή τάση των κεραμικών να μιμούνται τους υαλουργούς. Αργυρά αγγεία με παρόμοια θέματα εντοπίζονται μόνον αρκετά αργότερα και έτσι δεν είναι δυνατό να ελεγχθεί η πιθανότητα του να ισχύει το φαινόμενο του σκευομορφισμού και επομένως οι τεχνίτες να μιμούνται στα φθηνότερα υλικά θέματα και σχήματα προερχόμενα από πολυτιμότερα αντικείμενα. Το αγγείο αποκαλύφθηκε στα ερείπια ναού του 6^{ου} αι., που καταστράφηκε κατά πάσα πιθανότητα στον 7^ο. Ο χρόνος παραγωγής του αγγείου ωστόσο, σύμφωνα με τα παραπάνω παράλληλα, θα πρέπει να είναι αρκετά νωρίτερα, στον 4^ο αι.

ΜΘ 21960: Η παράσταση σάζεται αποσπασματικά και δεν είναι σαφές το τί ακριβώς παριστούσε. Διακρίνεται όρθια μορφή με το δεξί χέρι να δείχνει(;) φυτό με μεγάλους σφαιρικούς καρπούς²³⁰⁹. Την περίμετρο της φιάλης, λίγο κάτω από το χείλος, ορίζει ταινία που γεμίζει με εγχαράξεις σε σχήμα ψαροκόκαλου, ενώ εσωτερικά της ταινίας διακρίνονται μικρά οκτάκτινα αστέρια και αδιάγνωστο τμήμα παράστασης.

Σε φιάλη με παράσταση του Χριστού με κόκορα²³¹⁰, που συμβολίζει την προδοσία του Πέτρου, το χέρι του Κυρίου έχει την ίδια κλίση και είναι αποδομένο με παρόμοιο τεχνικά τρόπο με το σωζόμενο από τη Θεσσαλονίκη. Στο ίδιο αγγείο τον κάμπο γεμίζουν οκτάκτινα αστέρια δύο ειδών, που τα απλούστερα είναι όμοια με του αγγείου μας.

Όμοια αστέρια εμφανίζονται επίσης σε αγγείο στη Σερβία· γεμίζουν το πεδίο μεταξύ δύο ανδρικών μορφών μπροστά σε απροσδιόριστο μοτίβο, ίσως κτίριο, με το οποίο ενδεχομένως ταυτίζεται το ελάχιστο σωζόμενο κατακόρυφο διακοσμητικό θέμα του θραύσματος από τη Θεσσαλονίκη²³¹¹. Αντίστοιχη ταινία με ιχθυάκανθα, κάπως απλούστερη, εμφανίζεται σε θραύσμα από το Lunj²³¹², του οποίου η χρονολόγηση εντάσσεται γενικά στις αρχές του 4^{ου} αι.

²³⁰¹ Ιγνατιάδου 2004, σ. 61.

²³⁰² Αναλυτικά η τεχνική μελετήθηκε από τον Paolucci 1997, σ. 17-20 και σποράδην.

²³⁰³ Μαρτιάλης, II, II και 12, 74. Clem. Alex. *Paedag.* 2, 3, 35. Βλ. Trowbridge 1930, σ. 109, 166.

²³⁰⁴ Paolucci 1997, σ. 63-80.

²³⁰⁵ Barag 1970, πίν. 52/5.

²³⁰⁶ Hiffé 1933, σ. 81-91, από τάφο που χρονολογείται στην τελευταία δεκαετία του 4^{ου} αι. απεικονισμένο από τον Paolucci 1997, εικ. 36, σ. 72-73.

²³⁰⁷ Το θέμα είναι γνωστό σε κεραμικά αγγεία μεταξύ του 360-440, βλ. Hayes 1972, τύπος 81, σ. 277-278 εικ. 56.

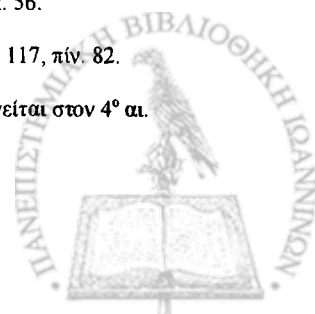
²³⁰⁸ Paolucci 1997, σ. 72-73.

²³⁰⁹ Για παρόμοια αποδομένα φυτά σε ορεία κρύσταλλο βλ. Fremersdorf 1975, αρ. 1047-1048, 1061-1062, σ. 117, πίν. 82.

²³¹⁰ Paolucci 1997, Desenzano σ. 150-151, του β' μισού του 4^{ου} ή των αρχών του 5^{ου} αι.

²³¹¹ Ruzić 1994, αρ. 1195 σ. 57, πίν. XLIII/14. Αγνωστος προέλευσης που φυλάσσεται στο Βορ και χρονολογείται στον 4^ο αι.

²³¹² Paolucci 1997, σ. 164-165.

Το αγγείο από τη Θεσσαλονίκη, στερείται στρωματογραφικών δεδομένων που θα επέτρεπαν ακριβέστερη χρονολόγησή του, αλλά με βάση όλα τα παραπάνω ανάλογα θα πρέπει να χρονολογηθεί στον 4^ο αι. και, ενδεχομένως, να προσγραφεί σε εργαστήριο της Ιταλίας.

ΜΘ 21978: Θραύσμα βάσης φιάλης στο οποίο διακρίνεται ανδρικό αγένειο κεφάλι αποδοσμένο κατά κρόταφο, ενώ γύρω από αυτό διασώζεται τμήμα επιγραφής «ΖΗ»

Η μορφή εμφανίζεται με ένα δυσανάλογα μεγάλο τριγωνικό μάτι, μαλλιά αποδομένα με μικρές ευθείες γλυφές, *όρθια* προς τα πίσω. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας τάσης που όμοια φανερώνεται και σε άλλα αγγεία από την Ιταλία²³¹³ και θεωρείται ότι αποτελούν προϊόν εργαστηρίου της Ρώμης του β' μισού του 4^{ου} αι.²³¹⁴

Τα σωζόμενα γράμματα κατά πάσα πιθανότητα ανήκαν στη λέξη ΖΗΣΗΣ που συχνά εμφανίζεται σε αγγεία αυτού του τύπου ως τμήμα πρόποσης-ευχής υπέρ του ιδιοκτήτη του αγγείου. Επιγραφές με ευχή του τύπου «πία ζήσης»²³¹⁵ χαράσσονταν σε αγγεία που κατασκευάζονταν σε διάφορες περιοχές, όπως Συρία, Παλαιστίνη, Αίγυπτο, Ρώμη και Κολωνία. Είναι μάλλον συχνότερη η χρήση της ελληνικής γλώσσας και γραφής για την απόδοση της ευχής²³¹⁶ αν και δεν σπανίζουν οι λατινικές μεταγραφές και μεταφράσεις της²³¹⁷. Εμφανίζονται εγχάρακτες σε απλούστερα χρηστικά αγγεία όπως χοανόστομα επιτραπέζια²³¹⁸, σκύφους²³¹⁹, κωνικά²³²⁰ και κυλινδρικά²³²¹ κύπελλα, αλλά και σε πολύτιμα αγγεία όπως τα διάχρυσα²³²² και τα διάτρητα²³²³. Κρίνοντας από τη υπόλοιπη διακόσμηση των αγγείων η ευχή χρησιμοποιούνταν από εθνικούς, χριστιανούς και ιουδαίους αδιακρίτως²³²⁴. Φαίνεται ότι μπορούσε να αποτελεί απλή ευχή πρόποσης, ή να συνοδεύει κάποιο εξαιρετικό γεγονός της ζωής των ιδιοκτητών του αγγείου, όπως ο γάμος ή η νίκη σε κάποιο αγώνα. Τέλος, ίσως να χρησιμοποιούνταν εξίσου και στον ταφικό κύκλο για την κτέριση ταφών. Γενικά, οι επιγραφές αυτού του τύπου εμφανίζονται σε γυάλινα αγγεία από τα μέσα του 3^{ου} αι. μέχρι τα τέλη του 4^{ου} αι.²³²⁵

Λόγω της ελληνικής επιγραφής φαίνεται ότι το αγγείο, πιθανώς, προοριζόταν για το ελληνόφωνο τμήμα της αυτοκρατορίας, ή ότι αποτελεί μίμηση του έργου του ρωμαϊκού εργαστηρίου κατασκευασμένη κάπου στην Ανατολή.

ΠΑΜ 36: Μικρό θραύσμα ανοικτού αγγείου, πιθανότατα φιάλης. Διακρίνεται το γράμμα «Η» και αδιάγνωστο μοτίβο, ίσως τμήμα βάσης και κάτω μέρους επίπλου ενδεχομένως θρόνου.

Το σωζόμενο γράμμα κατά πάσα πιθανότητα ανήκε στη λέξη ΖΗΣΗΣ που συχνά εμφανίζεται σε αγγεία αυτού του τύπου ως τμήμα πρόποσης-ευχής υπέρ του ιδιοκτήτη του αγγείου²³²⁶.

ΒΥ 327/1: Η πλέον άρτια σωζόμενη παράσταση σε πυθμένα αβαθούς φιάλης παριστάνει νεαρή, αγένεια, φωτοστεφανωμένη, *όρθια* μορφή που κρατά μακριά ράβδο που απολήγει σε Χρίσμα. Γύρω από το φωτοστέφανο ενδεχομένως αναγνωρίζεται το γράμμα «Μ» και πιθανώς και δεύτερο, σχεδόν αδιόρατο. Την μορφή πλαισιώνουν από 2 *tabulae ansatae* στην κάθε της πλευρά, τοποθετημένες καθ' ύψος.

²³¹³ Raolocci 1997, Desenzano σ. 150-151, Aquileia σ. 149-150 εικ. 129, Ravenna σ. 152-153.

²³¹⁴ Για το εργαστήριο αυτό και τα τεχνολογικά του στοιχεία βλ. Raolocci 1997, σ. 57-62. Πολύ αναλυτική εξέταση των εργαστηρίων που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή της Ρώμης στον όψιμο 4^ο και πρώιμο 5^ο αι. εκπονήθηκε από τη L. Sagui, βλ. Sagui 1996, σποράδην.

²³¹⁵ Μεταξύ των άλλων απαντά στις παρακάτω μορφές: ΠΙΕ ΖΗΣΗΝ, ΠΙΕ ΖΗΣΗΣ ΑΕΙ, ΠΙΕ ΖΗΣΗΣ ΚΑΛΩΣ ΑΕΙ, ΠΙΕ ΖΗΣΗΣ ΔΙΑ ΠΑΝΤΩΝ ΑΕΙ, ΡΟΥΦΙΕ ΠΙΕ ΖΗΣΗΣ ΜΕΤΑ ΣΩΝ ΠΑΝ[ΤΩΝ] ΒΟΙΥ(βιου), βλ. Auth 1996, για τη βασική βιβλιογραφία.

²³¹⁶ Auth 1996, σ. 103-110, όπου υπάρχει συγκεντρωμένο το μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας.

²³¹⁷ Šaranović-Svetek 1986, σ. 18. Τάφος με νόμισμα Κωνσταντίου ΙΙ (337-361), σε κωνικό κύπελλο (Is. 106b) από Krusvenlje κοντά στο Svišol εμφανίζεται επιγραφή "ACCIPE CALICE PIE ZES". Επίσης, Ružić 1994, αρ. 1196 σ. 57, πίν. XLIII/15: σε παρόμοιο κωνικό ποτήρι από Karataš (Diana) σώζεται τμήμα επιγραφής "...VIC...", του β' μισού του 4^{ου} αι. Ακόμη, Ružić 1994, αρ. 1197 σ. 57, πίν. XLIII/16: σε όμοιο ποτήρι από το Βελιγράδι του 4^{ου} αι., κάτω από ζωφόρο ψαριών και λιονταριών που τρέχουν, αναπτύσσεται επιγραφή «...BI...M.LT...», που συμπληρώνεται ως "BIBE MULTIS ANNIS".

²³¹⁸ Τα αγγεία αυτά, που συχνά κοσμούνται με εγχάρακτες ταινίες με γεωμετρικό διάκοσμο, γιρλάντες και σταφύλια, προσγράφονται στη συριακή παραγωγή. Σε ένα παρεμφερές, επίσης με σταφύλια, γράφεται μόνο το «ΕΥΤΥΧΙ», Auth 1996, σ. 103-105.

²³¹⁹ Οι σκύφοι συχνά φέρουν γεωμετρικό ή χριστιανικό διάκοσμο στο κέντρο τους και την επιγραφή στην περίμετρο. Τα αγγεία του τύπου αυτού προσγράφονται στην παλαιστινιακή και κολωνική παραγωγή, Auth 1996, σ. 107-108.

²³²⁰ Πρόκειται για αγγεία του τύπου Isings 106b. Šaranović-Svetek 1986, σ. 18. Ružić 1994, αρ. 1196-97 σ. 57, πίν. XLIII/15, 16.

²³²¹ Τα κυλινδρικά ποτήρια, που φέρουν επιγραφή γραμμένη με χρυσό, λόγω του διακόσμου τους που αφορά στην αιγυπτιακή θρησκεία, θεωρούνται Αλεξανδρινά προϊόντα, Auth 1996, σ. 105-106.

²³²² Engemann 1969, σ. 18, 19 πίν. 5^ο, 6α. Cermanović-Kuzmanović 1987, σ. 8, εικ. 29.

²³²³ Auth 1996, σ. 108-109.

²³²⁴ Cabrol, Leclercq, DAC 14 (1939), λ. «Pie zesés», στ. 1023-1031. Auth 1996, σ. 109.

²³²⁵ Šaranović-Svetek 1986, σ. 18. Ružić 1994, αρ. 1196-97 σ. 57. Auth 1996, σ. 110.

²³²⁶ Βλ. σχολιασμό θραύσματος ΜΘ 21978.

Χαρακτηριστική είναι η απόδοση της κόμης με τρεις σειρές κοντών εγχαράξεων αλλά και των υπόλοιπων χαρακτηριστικών του προσώπου²³²⁷. Ακόμη, η απλή απόδοση του φωτοστέφανου αλλά και της κεφαλής είναι όμοια με φιάλης που κοσμείται με τον Χριστό και κόκορα²³²⁸. Ακόμη ένα χαρακτηριστικό της τεχνικής αποτελεί το ότι τα βασικά περιγράμματα είναι βαθύτερα χαραγμένα, ενώ το σύνολο του μοτίβου είναι πιο ρηχό. Τέλος, οι λεπτομέρειες, όπως η αναδίπλωση του χιτώνα, έχουν χαραχθεί με ελεύθερο χέρι, με τη βοήθεια οξύληκτου εργαλείου. Η παράσταση του αγγείου το εντάσσει στην παραγωγή εργαστηρίου, πιθανώς της Ρώμης, του τέλους του 4^{ου}- αρχών 5^{ου} αι., που εξειδικευόταν σε θέματα χριστιανικά²³²⁹.

Το διακοσμητικό μοτίβο της φωτοστεφανωμένης όρθιας μορφής που κρατά σταυροφόρο ράβδο απαντά και στη βορειοαφρικανική κεραμική αλλά σε πολύ οψιμότερη εποχή²³³⁰.

Η ταύτιση της μορφής δεν είναι εύκολη καθώς στερείται επιγραφής αλλά και κάποιου άλλου διακριτικού σημείου. Εκτός από το Χριστό, μορφές που απεικονίζονται στην παλαιοχριστιανική τέχνη να κρατούν μακριά σταυροφόρο ράβδο είναι, συνηθέστερα ο απόστολος Πέτρος, λιγότερο ο απόστολος Παύλος και ο Ιωάννης ο Πρόδρομος²³³¹. Τέλος, ακόμη σπανιότερα απεικονίζονται κρατώντας τέτοια ράβδο άγιοι που τοπικά απολάμβαναν μεγάλο σεβασμού π.χ. άγιος Λαυρέντιος στο μανσωλείο της Γ. Πλακιδιάς στη Ραβέννα αλλά και σε γυάλινη φιάλη από την Όστια²³³². Αν η αδιόρατη εγχάραξη όντως υποκρύπτει το γράμμα Μ, παρότι είναι σαφές ότι εξαρχής δεν υπήρχαν άλλα γράμματα στην περίμετρο του φωτοστέφανου, είναι αρκετά πιθανόν η μορφή να ταυτίζεται με τον αρχάγγελο Μιχαήλ ή με άλλον άγιο του οποίου το όνομα περιλαμβάνει το «Μ».

Με βάση το χρόνο λειτουργίας του εργαστηρίου το αγγείο θα πρέπει να κατασκευάστηκε στον όψιμο 4^ο ή στον 5^ο αι.

Ο δεύτερος τύπος αγγείων που συνηθίζεται να κοσμείται με σύνθετο γεωμετρικό διάκοσμο είναι τα άωτα σφαιρικά αγγεία με άπεργο χείλος του τύπου 145. Τα σωζόμενα από την περιοχή της Θεσσαλονίκης παραδείγματα είναι τα παρακάτω:

ΠΑΜ 72: Θραύσμα ελαφρά καμπύλο το οποίο είναι καλυμμένο από πυκνές και κοντές γλυφές παρόμοιες με «φολίδες». Η ελαφρά καμπυλότητα καθιστά πιθανό το να πρόκειται για τμήμα πυθμένα ανοικτής φιάλης. Ωστόσο, επειδή είναι αξιοπρόσεκτη η ομοιότητα του θραύσματος με ελλείπον τμήμα αγγείου του τύπου 145, παραμένει αμφίβολη ή οριστική του ταύτιση²³³³. Ο διάκοσμος φαίνεται ότι αποτελεί τμήμα παράστασης αντίστοιχης με το φύλλωμα του δένδρου της παράστασης κυνηγιού που σώζεται στο αγγείο ΜΘ 7224.

ΜΘ 7224: Το πλέον σημαντικό παράδειγμα εγχάρακτου διακόσμου από την περιοχή της Θεσσαλονίκης σώζεται σε κλειστό άωτο αγγείο του τύπου 145. Στο αγγείο παριστάνεται σκηνή κυνηγιού. Διακρίνεται όρθια μορφή τοξότη με φαρέτρα πάνω στον δεξιό ώμο που στοχεύει με προτεταμένο το τόξο της φορά χιτωνίσκο και στην πλάτης της ανεμίζει το άκρο του ιματίου της, ενώ τα πόδια της προστατεύουν εμβάδες. Μπροστά της εικονίζεται σκύλος που κυνηγά δύο αίγαγρους, οι οποίοι έχουν προσπεράσει φουντωτό δένδρο και συνεχίζουν τον καλπασμό τους προς οριζόντια τοποθετημένο δίχτυ που αναπτύσσεται πίσω από τον κυνηγό και κλείνει με τη διάταξή του και την παράσταση. Ολόγυρα και μεταξύ των ζώων η πλούσια βλάστηση υποδηλώνεται με μικρούς σχηματοποιημένους θάμνους.

Πάνω από την παράσταση σώζεται αποσπασματικά επιγραφή «ΥΣΥΧΙ ΠΙΕ ..ΗΣ ΜΕΤΑ .../Ν ΠΙΕ ...Σ». Η επιγραφή παρουσιάστηκε από τον Πέτσα²³³⁴, δημοσιεύτηκε από τον Πάλλα²³³⁵ και αργότερα

²³²⁷ Paolucci 2002, σ. 21-28, εικ. 27-34.

²³²⁸ Paolucci 1997, Desenzano σ. 150-151, του β' μισού του 4^{ου} ή των αρχών του 5^{ου} αι.

²³²⁹ Paolucci 2002, σ. 27-28. Πολύ αναλυτική εξέταση των εργαστηρίων που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή της Ρώμης στον όψιμο 4^ο και πρώιμο 5^ο αι. εκπονήθηκε από τη L. Sagui, βλ. Sagui 1996, σποράδην.

²³³⁰ Hayes 1972, τύπος 104, σ. 266 αρ. 239b,c που χρονολογούνται στο β' ή γ' τέταρτο του 6^{ου} αι.

²³³¹ Schäfer 1936, σ. 67 κ.ε.. Kitzinger 1960, σ. 33.

²³³² Paolucci 1997, σ. 52, εικ. 18.

²³³³ Ακριβώς με όμοιο τρόπο είναι αποδομένο το φύλλωμα του δένδρου στο ΜΘ 7224 με τη σκηνή κυνηγιού, μεγάλο τμήμα του οποίου δεν σώζεται. Η καμπυλότητα του θραύσματος ίσως να ταυτίζεται με την κλίση του κλειστού αγγείου στη μετάβαση προς τους ώμους του. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι τα δύο συσχετιζόμενα αντικείμενα αποκαλύφθηκαν την ίδια χρονιά σε πολύ κοντινές ανασκαφές της ανατολικής νεκρόπολης, στο χώρο του κτιρίου της Θεολογική Σχολής και του κτιρίου Διοίκησης του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου, αντίστοιχα.

²³³⁴ Φ. Πέτσα, ΑΔ 22, 1967, Χρονικά Β2, σ. 391, πίν. 296ε και 298 σχ. 12ε.

²³³⁵ Pallas 1977, σ. 75 ως Ε]ΥΣΥΧΙ ΠΙΕ [----]ΗΣ ΜΕΤΑ [---]/[---] ΩΝ ΠΙΕ Ζ[---]Σ. και την διαβάζει στην υποσημείωση 163 της ίδιας σελίδας ως: Ε]ψυχει. Πίε [ζήσ]ης μετά/ [των/ αγί]ων. Πίε ζήσης].

από τον Φεϊσέλ²³³⁶, συμπληρωμένη με χριστιανικό περιεχόμενο. Η συμπλήρωση της επιγραφής φαίνεται αρκετά αταίριαστη με την παράσταση της θεάς Αρτέμιδος με την οποία φαίνεται ότι ταυτίζεται η μορφή που κυνηγά. Φαίνεται αρκετά πιθανότερο η ευχή να μην περιελάμβανε ονόματα αγίων αλλά κάποιων από τους οικείους του ιδιοκτήτη Υσύχι.

Κατά τον 4^ο αι. το θέμα των κυνηγιών γνωρίζει ιδιαίτερη διάδοση μεταξύ των εγχάρακτων γυάλινων αγγείων, φιαλών ως επί το πλείστον.

Η όρθια μορφή του τοξότη κυνηγού έρχεται σε αντίθεση με τους περισσότερους κυνηγούς που απεικονίζονται σε γυάλινα αγγεία οι οποίοι στο σύνολό τους είναι έφιπποι και κρατούν δόρυ ή σφενδόνα²³³⁷. Η μόνη άλλη μορφή που εντοπίστηκε να κυνηγά με το ίδιο τρόπο και να φορά όμοια ενδύματα έχει ταυτιστεί με τη θεά Άρτεμη²³³⁸.

Ο ιδιότυπος τρόπος απόδοσης της βλάστησης, του φυλλώματος των δένδρων και ιδίως των θάμνων, εμφανίζεται και σε άλλα αγγεία της εποχής²³³⁹, αποτελώντας πιθανώς μια μανιέρα που χρησιμοποιούσαν οι τορευτές της εποχής για την σχηματική απόδοση της χλωρίδας.

Οι παραστάσεις κυνηγιού σε αρκετές περιπτώσεις συνοδεύονται από ευχητήριες επιγραφές άλλοτε στα ελληνικά²³⁴⁰ και άλλοτε στα λατινικά²³⁴¹, στις οποίες αναφέρεται ονομαστικά ο ιδιοκτήτης του αγγείου και μνημονεύονται και οι οικείοι του.

β. Γεωμετρικά θέματα

1. Ωοειδείς γλυφές

Έναν ακόμη διακριτός τρόπος διακόσμησης αποτελούν οι μεγάλοι μεγέθους και αρκετά βαθιές, ωοειδείς, σχεδόν στρογγυλές γλυφές, που απλώνονται στην επιφάνεια των αγγείων χωρίς κάποιο ιδιαίτερο σχέδιο ή δημιουργώντας παράλληλες ζώνες ομόκεντρων κύκλων.

ΜΘ 21976: Αβαθής φιάλη. Η βάση του αγγείου κοσμεύεται με ομόκεντρους δακτυλίους και περιμετρικά με σχετικά βαθιές, ωοειδείς γλυφές. Ανάλογα ευρήματα προέρχονται από ανασκαφές και

²³³⁶ Feissel 1983, αρ. 127, ως «Υσύχι πίε [ζήσης μετά [των]/ [αγίων πίε ζήσης]» και δίνει ως πιθανή χρονολόγηση τον 4ο αι.

²³³⁷ Harden 1960, σ. 44-81, φιάλες διαφόρων προελεύσεων με παραστάσεις κυνηγιού λαγών, ελαφιών και χοίρων που παράγονταν στο β' τρίτο του 4^{ου} αι.

Κολωνία: Fremersdorf 1967, πίν. 214-216, σ. 189, πίν. 271, διακοσμημένα με παράσταση κυνηγιού λαγού με σκυλιά και δίχτυα.

Βόννη: Follmann-Schulz 1988, σ. 119-120 αρ. 459, πίν. 51, εύρημα του 4^{ου} αι. με σκηνή με έφιππο κυνηγό λαγού με σκυλιά και δίχτυ.

Mainz: Harter 1999, τύπος A17, υποτύπος 3^{ος}, σ. 50-51, αρ. 213 σ.187, πίν. 9. Εύρημα που χρονολογείται στον 4^ο αι. και είναι διακοσμημένο με παράσταση κυνηγιού χοίρου, με πεζό, δорυφόρο κυνηγό.

Συρακούσες: Fremersdorf 1967, σ. 190-191, πίν. 272-273, διακοσμημένο με παράσταση κυνηγιού κάπρου και αρκούδας, αλλά και δύο ελαφιών με δίχτυα.

Harden 1960, σ. 44-81, φιάλες διαφόρων προελεύσεων με παραστάσεις κυνηγιού λαγών, ελαφιών και χοίρων που παράγονταν στο β' τρίτο του 4^{ου} αι.

²³³⁸ Whitehouse 1997, αρ. 457, σ. 268-269, αγγείο που προσγράφηκε ήδη από τον Ray Winfield, αρ. 358, σ. 177-178, στην παραγωγή της ανατολικής Μεσογείου του 4^{ου} αι. Σφαιρικό χυτροειδές αγγείο, με επιγραφή «VITA BONA PRUAMUR FELICES» και παράσταση τοξότη που βάλει κατά αρσενικών ελαφιών. Στην παράσταση οι θάμνοι έχουν αποδοθεί με τον ίδιο χαρακτηριστικό σχηματοποιημένο τρόπο.

Παρόμοια απεικόνιση της θεάς εντοπίζεται και σε εγχάρακτη γυάλινη φιάλη, σε διαφορετική παράσταση όμως, στην Κολωνία του 4^{ου} αι. βλ. Loeschke, Willers 1911, πίν. 28 και Fremersdorf 1967, σ. 165-66, πίν. 218.

Ωστόσο πάρα πολύ συγγενής είναι ολόκληρη η παράσταση και ιδίως η μορφή της θεάς με την σχετική απεικόνιση κυνηγιού σε κάλαθο από φαγεντιανή του 2^{ου} αι. π.Χ. που αποκαλύφθηκε σε τάφο στη Νεάπολη Θεσσαλονίκης, όπου δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για την ταυτότητα της μορφής που κυνηγά, βλ. Δάφνα-Νικονάνου 1987, σ. 269-275, σχέδιο 3, πίν. 56.

Η παράσταση έχει προσδιοριστεί ότι αντλεί το εικονογραφικό της πρότυπο από τον τύπο της Αρτέμιδος κυνηγού των μέσων του β' αι. π.Χ. βλ. LIMC II, σ. 648, αριθμ. 296, λ. «Artemis» (L. Kahil).

²³³⁹ Raolucci 1997, σ. 150-151, φιάλη από το Desenzano με παράσταση του Χριστού και κόκορα, του β' μισού του 4^{ου} ή των αρχών του 5^{ου} αι.

Fremersdorf 1967, σ. 190-191, πίν. 272-273, κλειστό άωτο αγγείο τύπου 145(Isings τύπος 103) από τις Συρακούσες με παράσταση κυνηγιού και επιγραφή, στο οποίο η θαμνώδης βλάστηση αποδίδεται με το ίδιο χαρακτηριστικό μοτίβο, όπως και το πλούσιο φύλλωμα των δένδρων με πυκνές, μικρές εγχαράξεις.

Fremersdorf 1967, σ. 189, πίν. 271, κλειστό άωτο αγγείο τύπου 145(Isings τύπος 103) με επιγραφή από την Κολωνία με παράσταση κυνηγιού, όπου σπαντούν όμοιοι θάμνοι.

²³⁴⁰ Fremersdorf 1967, σ. 190-191, πίν. 272-273, κλειστό άωτο αγγείο τύπου 145(Isings τύπος 103) από τις Συρακούσες με επιγραφή «ΦΟΡΤΟΥΝΑΤΙΩΝ ΠΙΕ ΖΗΣΑΙΣ» και παράσταση κυνηγιού κάπρου και αρκούδας, αλλά και δύο ελαφιών με δίχτυα.

Fremersdorf 1967, σ. 189, πίν. 271, κλειστό άωτο αγγείο τύπου 145(Isings τύπος 103) από την Κολωνία με παράσταση κυνηγιού, που συμπληρώνεται από την επιγραφή «ΕΡΙΘΛΙΑΝΗ ΠΙΕ ΖΗΣΑΙΣ».

²³⁴¹ Fremersdorf 1967, πίν. 214, φιάλη με κυνήγι λαγού με σκυλιά και δίχτυα, με την επιγραφή «PIE VIVAS CUM TUIS», περιμετρικά.

συλλογές: Augst²³⁴², Mainz²³⁴³, Nida-Hedderheim²³⁴⁴, Τρέβηρους, Straubing²³⁴⁵, Brigetio²³⁴⁶, Corning²³⁴⁷, και τοποθετούν την κατασκευή του ευρήματος γύρω στον 3^ο-4^ο αι. Ανασκαφικά στοιχεία τοποθετούν τον χρόνο κατάχωσης του μετά το β' μισό του 4^{ου} και πιθανότερα στον 5^ο αι.²³⁴⁸

2. Ελλειψοειδείς/Ορυζόμορφες γλυφές

Μεταξύ των εγχάρακτων αγγείων διακρίνεται ομάδα που χαρακτηρίζεται από τη χρήση ζωνών από επιμήκεις ελλειψοειδείς γλυφές, που έχουν χαρακτηριστεί και ως ορυζόμορφες.

BY 328/1: Ένας αποσπασματικά σωζόμενος ημίτομος σκύφος (του τύπου 12γ) διατηρεί εγχάρακτο διάκοσμο που περιλαμβάνει ελλειψοειδείς γλυφές. Δύο ανισούψεις ζώνες, που ορίζονται από διπλή γραμμή, κοσμούν το σκύφο. Η ανώτερη και πιο στενή καλύπτεται από πυκνή σειρά κατακόρυφων ελλειψοειδών γλυφών. Η κατώτερη και πιο πλατιά, το κάτω όριο της οποίας δεν σώζεται, γεμίζεται από συνεχή σειρά, ανοικτών προς τα πάνω, εφαπτόμενων πενταγώνων των οποίων οι κατακόρυφες πλευρές ορίζονται από οριζόντια ελλειψοειδή γλυφή. Στο κέντρο του εσωτερικού του κάθε πενταγώνου αναπτύσσεται μεγάλη, σχεδόν κυκλική, γλυφή.

ΠΑΜ 21, ΜΘ 5474: Σε ημίτομους σκύφους από τη Θεσσαλονίκη (του τύπου 12γ) σώζεται διάκοσμος, συνιστάμενος από δύο επάλληλους στίχους ελλειψοειδών γλυφών που ορίζονται εκατέρωθεν ή μόνο προς τον πυθμένα τους από οριζόντια αβαθή ταινία.²³⁴⁹ Το ένα μόνον από τα δύο αγγεία έχει συνευρήματα που το τοποθετούν γύρω στον 4^ο αι.

Τα αγγεία με διάκοσμο συνιστάμενο από ζώνες ωοειδών ή ελλειψοειδών-ορυζόμορφων γλυφών, αποτελούν διακριτή ομάδα, τόσο αισθητικά, όσο και χρονολογικά. Ο διάκοσμός τους αποτελεί εξέλιξη των αγγείων με πολυεδρικές εγχαραξίες του 1^{ου} αι. Σε σχέση με την αρχική τεχνική, η παράθεση των γλυφών σε ζώνες αφενός απαιτούσε λιγότερο κόπο και αφετέρου επέτρεπε τη δημιουργία πιο σύνθετων διακοσμητικών θεμάτων. Ο τύπος γνώρισε πολύ μεγάλη διάδοση και πιστεύεται ότι παραγόταν σε τέσσερα τουλάχιστον κέντρα: στην Ταναΐδα, που έπαψε να λειτουργεί στα 240 εξαιτίας των γοθικών επιδρομών²³⁵⁰· στη Συρία, πιθανώς στη Δούρα-Ευρωπό, που έπαψε να λειτουργεί με την καταστροφή της πόλης το 256²³⁵¹· στην Παννονία, πιθανώς στο χώρο της σημερινής Ουγγαρίας, του οποίου η λειτουργία φαίνεται να σταματά γύρω στο 260²³⁵²· στην Κολωνία που συνέχισε να λειτουργεί και τον 4^ο αι., εποχή κατά την οποία άρχισε να παράγει πιο σύνθετα γεωμετρικά μοτίβα και σε διαφορετικού σχήματος αγγεία²³⁵³. Ευρήματα από την Ταναΐδα έδειξαν ότι, τουλάχιστον στην παραγωγή του Ευξείνου Πόντου, ο διάκοσμος σε πρώτο στάδιο αποτυπωνόταν με την εμφύσηση σε μήτρα του αγγείου και μόνο το τελικό φινιρίσμα γινόταν από τον τορευτή με τη βοήθεια τροχού²³⁵⁴. Όμοιος διάκοσμος είναι γνωστός από διάφορες θέσεις και συλλογές, και χρονολογείται μεταξύ του 3^{ου} και 5^{ου} αι.²³⁵⁵

3. Δίκτυο ρομβοειδών διαχώρων

Ένα ακόμη μοτίβο εγχάρακτου διακόσμου που εμφανίζεται και στη Θεσσαλονίκη είναι αυτό που σχηματίζει δίκτυο ρομβοειδών διαχώρων.

²³⁴² Rütli τύπος AR 58, σ. 65 αρ. 1263, πίν. 55/1263, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο β' τέταρτο του 2^{ου} με μέσα του 3^{ου} αι. Το αγγείο φαίνεται όμοιο με το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη.

²³⁴³ Harter 1999, τύπος A17, υποτύπος 1^ο, σ. 50-51, αρ. 212 σ. 187, πίν. 8. Εύρημα άγνωστης προέλευσης που χρονολογείται στον 3^ο αι. με βάση ανάλογα ευρήματα.

²³⁴⁴ Welker 1985, τύπος 27b, σ. 27 πίν. 19, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ του 140-170. Ο διάκοσμος του είναι πολύ πυκνότερος από το παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη, στοιχείο που μαρτυρά την πρωιμότητά του έναντι του αγγείου μας.

²³⁴⁵ Paolucci 1997, σ. 103-104, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στο α' μισό του 3^{ου} αι.

²³⁴⁶ Barkóczy 1988, σ. 60 αρ. 27, πίν. III, εύρημα που χρονολογείται ανασκαφικά στον 3^ο αι.

²³⁴⁷ Whitehouse 1997, αρ. 442, εύρημα που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4ο αι. και το οποίο διαφέρει ως προς το σχήμα του, καθώς ο πυθμένας δεν είναι επίπεδος και το σώμα είναι περίπου ημισφαιρικό.

²³⁴⁸ Βλ κεφάλαιο προελεύσεων παρούσας: «Οδός Σωκράτους, 1968. (νυν Μοιράρχου Κουφίτσα)».

²³⁴⁹ Κολώννας 2002, σ. 118, αρ. 24. Αντίστοιχο παράδειγμα από την Πάτρα που χρονολογείται στον 3^ο αι. με βάση ανάλογα παραδείγματα.

²³⁵⁰ Sorokina 1977, σ. 111-122.

²³⁵¹ Clairmont 1963, τύποι B2c-d, σ. 65-68, που εντάσσονται στην παραγωγή του 2^{ου}-3^{ου} αι.

²³⁵² Barkóczy 1986, σ. 188.

²³⁵³ Stern 2001, σ. 137, όπου παρατίθεται σύνθεση και σύνοψη όλων των γνωστών δεδομένων σχετικά με το θέμα αυτό.

²³⁵⁴ Sorokina 1977, σ. 119.

²³⁵⁵ Βλ. Τα παράλληλα που αναφέρονται στην παρούσα, στο σχολιασμό του τύπου 12γ (Is. 96).

BY 317/7: Μεταξύ των ευρημάτων από τη Θεσσαλονίκη ο πλέον σύνθετος γεωμετρικός διάκοσμος του τύπου αυτού διατηρείται σε μόνωτο κυλινδρικό αγγείο (του τύπου 95), που καλύπτει ολόκληρο το σώμα του. Την κοιλιά του αγγείου κοσμούν δύο ανισομεγέθεις ζώνες, η κατώτερη διπλάσια της ανώτερης, που ορίζονται από διπλή γραμμή. Η ανώτερη γεμίζεται από κατακόρυφες ελλειψοειδείς γλυφές. Η κατώτερη γεμίζεται από διπλή σειρά ρόμβων τους οποίους σχηματίζει διπλή γραμμή. Στο κέντρο κάθε ρόμβου υπάρχει κατακόρυφη ελλειψοειδής γλυφή, ενώ στα τριγωνικά διάχωρα που σχηματίζονται μεταξύ των άκρων των ρόμβων στις παρυφές της ταινίας, διακρίνεται λεπτή οριζόντια εγχάρκτη γραμμή. Πάνω και κάτω από τις ζώνες αυτές και μέχρι τα πέρατά του, το κυλινδρικό σώμα καλύπτεται από σειρά παράλληλων μεταξύ τους διαγώνιων εγχαραξέων, που σχηματίζουν πλάγια διαγράμμιση. Ο διάκοσμος είναι γνωστός και διαδεδομένος κατά τον 4^ο κυρίως αι.²³⁵⁶, εποχή στην οποία ανάγεται και ο τάφος από τον οποίο ανασκάφηκε.

Το ίδιο μοτίβο κάπως απλούστερο, ως μονή σειρά ρομβοειδών διαχώρων που στο κέντρο τους υπάρχει ελλειψοειδής γλυφή, σώζεται και σε αδημοσίευτο σκύφο από την ανατολική νεκρόπολη²³⁵⁷.

ΠΑΜ 80: Σε μικρό θραύσμα, πιθανώς κυλινδρικού αγγείου, διασώζεται εγχάρκτης διάκοσμος της ίδιας ομάδας. Διακρίνεται η ανώτερη ζώνη με την πλάγια διαγράμμιση και παρακάτω διατηρούνται αποσπασματικά τουλάχιστον τέσσερις σειρές ρόμβων που σχηματίζονται από τριπλή γραμμή. Τις γωνίες των ρόμβων διαπερνά τριπλή οριζόντια γραμμή που σχηματίζει με διακεκομμένες τους οριζόντιους άξονες της σύνθεσης. Το θραύσμα προέρχεται από τα ερείπια ναού του 6^{ου} αι. που καταστράφηκε κατά τον 7^ο αι.²³⁵⁸ Η χρονολογία αυτή προσδιορίζει, πιθανώς, την καταστροφή του αγγείου και όχι το χρόνο κατασκευής του, που ορίζεται γύρω στον 4^ο αι.

Το, όπως προκύπτει από τον αριθμό των σωζόμενων παραδειγμάτων, αρκετά διαδεδομένο και στη Δύση και στην Ανατολή, πλέγμα ρομβοειδών διαχώρων αποδίδει σχέδιο καλαθοπλεκτικής και αναπαριστά το ψάθινο προστατευτικό κάλυμμα με το οποίο επενδύονταν τα γυάλινα αγγεία προκειμένου να ελαχιστοποιείται ο κίνδυνος θραύσης τους, που, ενδεχομένως αργότερα, αντικαταστάθηκε από πολυτιμότερο, μέταλλινο διάλιθο, τον οποίο φαίνεται ότι αποδίδει πιστά ο χαρακτήρας του 4^{ου} αι.²³⁵⁹.

4. Ομόκεντροι κύκλοι

MΘ 21966, BY 301/3: Σε αγγεία του τύπου 50(Isings τύπος 103) απαντά αρκετά συχνά γεωμετρικός διάκοσμος που συνίσταται σε εφαπτόμενους ή αλληλοτεμνόμενους ομόκεντρους κύκλους²³⁶⁰. Δύο παραδείγματα που διασώθηκαν στη Θεσσαλονίκη σε πολύ αποσπασματική κατάσταση φέρουν τον χαρακτηριστικό αυτό διάκοσμο.

Ανασκαφικά στοιχεία τοποθετούν τον χρόνο κατάχωσης του MΘ 21966 μετά το β' μισό του 4^{ου} και πιθανότερα στον 5^ο αι.²³⁶¹

5. Βαθιές μεμονωμένες αυλακώσεις

MΘ 20912, BAA 10-17: Κατά τον 1^ο και 2^ο αι. ορισμένες ομάδες κυπέλλων, τύπου 24(Isings τύπος 34) και 26(Isings τύπος 12), κοσμούνται κάτω από το χείλος και στο σώμα με οριζόντια γλυφή που τα διαιρεί σε ζώνες²³⁶². Ο διάκοσμος αυτός χρησιμοποιείται σε σκύφους και κύπελλα (MΘ 510, MΘ 511,

²³⁵⁶ Klein 1995, σ. 151-162, με παραδείγματα από τη Γερμανία, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο αι. Paolucci 1997, σ. 139-140, σχεδόν πανομοιότυπο παράδειγμα από το Cloz, που χρονολογείται στις αρχές του 4^{ου} αι. Stern 2001, αρ. 59-60, με πληθώρα παραλλήλων από Ανατολή και Δύση που χρονολογούνται κυρίως στον 4^ο αι.

²³⁵⁷ Για δημοσιευμένο παράλληλο βλ. Whitehouse 1997, αρ. 452, σ. 264-265, που χρονολογείται με βάση ανάλογα στον 4^ο αι.

²³⁵⁸ Βλ. κεφάλαιο παρούσας σχετικά με τις προελεύσεις: «Βυζαντινό κτίσμα στη γωνία των οδών Αγίου Δημητρίου και Αγίας Σοφίας, 1969».

²³⁵⁹ Stern 2001, αρ. 59-60, σ. 162-63, όπου και πληθώρα χρονολογημένων παραδειγμάτων. Για παραδείγματα γυάλινων αγγείων που διασώζουν το ψάθινο περίβλημά τους βλ. Whitehouse 1997, αρ. 323 σ. 183, μόνωτο κυβικό αγγείο που χρονολογείται με βάση ανάλογα στον 3^ο αι., Foy, Nenna 2001, σ. 115, παραδείγματα του 1^{ου} αι. και της εποχής μετά τη διάδοση του Ισλάμ.

²³⁶⁰ Μεταξύ των άλλων, δημοσιευμένα παραδείγματα προέρχονται από τις παρακάτω θέσεις:

Δούρα-Ευρώπης: Clairmont 1963, σ. 112, αρ. 540, χρονολογούμενο ανασκαφικά στα τέλη 2^{ου}-3^{ου} αι.

Sogokina 1967, σ. 72 αρ. 18, από τον Εύξεινο Πόντο, χρονολογούμενο ανασκαφικά στον 3^ο αι.

Βόννη: Follmann-Schulz 1988, σ. 38 αρ. 88 πίν. 7, χρονολογούμενο ανασκαφικά στα τέλη του 3^{ου} αι.

Ljubljana: Petru 1972, σ. 62 αρ. 6 και σ. 127 αρ. 17 από ταφές του 3^{ου} αι.

Κολωνία: Fremersdorf 1967, σ. 109, 110 αρ. 110, 112 του 3^{ου} αι.

Τορίνο και Μπολόνια: Paolucci 1997, σ. 114-115, ευρήματα του 3^{ου} αι., όπου και εξαντλητική παράθεση δημοσιευμένων παραδειγμάτων.

²³⁶¹ Βλ. κεφάλαιο προελεύσεων παρούσας: «Οδός Σωκράτους, 1968. (νυν Μοιράρχου Κουφίτσα)».

²³⁶² Isings 1957, σ. 27-30, 48-49, τύποι 12 και 34, που χρονολογούνται στον 1^ο και στον πρώιμο 2^ο αι.

MΘ 21975, ΠΑΜ 68, ΠΑΜ 90-91, ΒΥ 56) και κατά τον 4^ο-5^ο αι., σχετικά σπάνια όμως, καθώς στην ύστερη αυτή εποχή επικρατούν γενικά οι αβαθείς εγχάρακτες ταινίες²³⁶³.

6. Αβαθείς αυλακώσεις

Κύπελλα: **ΒΥ 227/52, MΘ 513, MΘ 3763, MΘ 5952, MΘ 21393, MΘ 21958.**

Χοανόστομα: **ΠΑΜ 01, ΒΥ 174, ΒΥ 217/8, MΘ 5483, MΘ 5942, MΘ 5943, MΘ 5944, MΘ 10924, MΘ 11267, MΘ 20872, MΘ 20916, MΘ 20918.**

Οινοχόες: **MΘ 11531.**

Μυροδοχεία: **MΘ 522, ΒΥ 227/37, ΒΥ 227/51.**

Ο απλούστερος και πλέον διαδεδομένος εγχάρακτος διάκοσμος κατά τον 3^ο-4^ο αι. αποτελείται από δέσμες λεπτών, αβαθών, οριζώντιων εγχαράξεων που δημιουργούν αυλακώσεις, οι οποίες κοσμούν το, σχεδόν πάντα άπεργο, χείλος, και διαιρούν το σώμα των αγγείων σε, συχνά ισομεγέθεις, ζώνες. Απαντά τόσο σε κλειστού σχήματος αγγεία (τύπου 50, Isings τύπος 103) και στους τύπους 62 και 63 (Isings τύπος 104)), όσο και σε ανοικτά αγγεία πόσης (τύπου 31) και είναι αρκετά πιθανόν τα τοπικά εργαστήρια της Θεσσαλονίκης να τον προτιμούσαν, καθώς κάποια από τα κοσμημένα αγγεία πιθανότατα είναι τοπικά προϊόντα²³⁶⁴.

Β. Επικόλληση πλαστικών στοιχείων

Η επικόλληση πλαστικών στοιχείων στην επιφάνεια του σώματός τους, συνήθως με κάποια τακτικότητα που διαμόρφωνε κάποιου είδους γεωμετρικό μοτίβο, αποτελούσε μία αρκετά διαδεδομένη τεχνική ποικιλίας γυάλινων αγγείων, εύκολη και καθόλου δαπανηρή.

α. Κηλίδες²³⁶⁵

Ο διάκοσμος αυτό μιμείται τα *rotoria gemata*, τα ακριβά μέταλλα αγγεία που κοσμούνται με σμάλτο ή με ένθετους ημιπολύτιμους λίθους και έγχρωμους υαλόλιθους²³⁶⁶.

Ο τρόπος δημιουργίας του διακόσμου είναι ο παρακάτω: Ενώσω το αγγείο βρίσκεται προσαρτημένο στην υαλοουργική κάνη και είναι αρκετά θερμό, κυλινδρίζεται σε μαρμάρινη επιφάνεια στην οποία έχουν αποθεθεί τα κατάλληλα θραύσματα γυαλιού σε τέτοια διάταξη ώστε να δημιουργηθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα. Μόλις προσκολληθούν τα υαλοθραύσματα, το αγγείο θερμαίνεται εκ νέου και ξανακυλινδρίζεται προκειμένου να στιλβωθεί η επιφάνεια και να αποκτήσουν οι κηλίδες την τελική τους στιλπνότητα.

Για τη δημιουργία του διακόσμου συνήθως χρησιμοποιούνται κηλίδες χρώματος σκούρου μπλε, που διατάσσονται περιμετρικά στην κοιλιά του αγγείου σε μονή ή διπλή σειρά, είτε σε τριγωνικά διατεταγμένες ομάδες, που μερικές φορές εναλλάσσονται με μεγαλύτερης διαμέτρου μονές κηλίδες²³⁶⁷ (**ΒΥ 227/18, ΒΥ 320/9, ΠΑΜ 93**). Δεν είναι άγνωστος και ο διάκοσμος με ποικιλόχρωμες κηλίδες, που όμως θεωρείται ότι αποτελεί γερμανικό προϊόν²³⁶⁸ και σώζεται σε πολύ μικρότερο αριθμό αγγείων (**ΠΑΜ 70**). Στο σύνολό τους τα αγγεία χρονολογούνται μεταξύ του τέλους του 3^{ου} και των μέσων του 5^{ου} αι., με μεγαλύτερη ένταση όμως στον 4^ο και στο α' μισό του 5^{ου} αι.²³⁶⁹.

β. Επίθετη ίνα

Ήδη από τη γέννηση της τεχνικής της εμφύσησης, τα αγγεία, ακολουθώντας μακροαίωνη παράδοση, κοσμούνται με λεπτή ίνα γυαλιού. Η ίνα είναι διαφορετικού χρώματος από το σώμα, αφήνεται άλλοτε πλαστική και άλλοτε επιπεδοποιείται και ενσωματώνεται στο πάχος του αγγείου και το περιτρέπει

²³⁶³ Βλ. Τα παράλληλα που αναφέρονται στην παρούσα, στο σχολιασμό του τύπου 12β(Is. 96), και 31.

²³⁶⁴ Για τη χρονολόγηση βλ. κεφάλαιο τυπολογίας, τύπο 63.

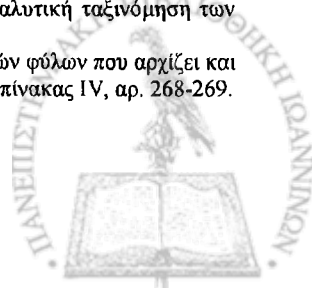
²³⁶⁵ Πρόκειται για την υποομάδα της ταξινόμησης της Isings 96b2, βλ. Isings 1957, σ. 133. Για απεικονισμένα ακέραια παραδείγματα από την Trier(Treveni), βλ. Goether-Polaschek 1977, τύπος 49, σ. 50-62, αρ. 188, 210, 233-234, πίν. 39, που χρονολογούνται ανασκαφικά στον 4^ο αι.

²³⁶⁶ Fremersdorf 1962, σ. 11.

²³⁶⁷ Παράδειγμα έγχρωμα απεικονισμένου, ακέραιου κωνικού ποτηριού από την Πιερία, με αντίστοιχο διάκοσμο, που χρονολογείται στους αυτοκρατορικούς χρόνους, βλ. Αδάμ-Βελένη, Πουλάκη, Τζαναβάρη 2003, σ. 212, αρ. 195. Για αναλυτική ταξινόμηση των διαφόρων παραλλαγών του διακόσμου βλ. Sorokina 1970.

²³⁶⁸ Fremersdorf 1962, σ. 9, η πολυχρωμία των κηλίδων θεωρείται αποτέλεσμα της αισθητικής των γερμανικών φύλων που αρχίζει και διαδίδεται γύρω στο 260. Για έγχρωμα απεικονισμένα παραδείγματα βλ. Goether-Polaschek 1977, έγχρωμος πίνακας IV, αρ. 268-269.

²³⁶⁹ Βλ. Τα παράλληλα που αναφέρονται στο σχολιασμό του τύπου 12δ(Is. 96) και 31.

σπειροειδώς από το χείλος μέχρι το κέντρο της βάσης του. Μεταξύ των ευρημάτων από τη Θεσσαλονίκη σώζονται τέτοια παραδείγματα του 1^{ου} αι. (ΜΘ 808, 809)²³⁷⁰.

Πολύ μεγαλύτερη διάδοση γνωρίζει η διακοσμητική αυτή τεχνική τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους και ιδίως κατά τον 4^ο αι., εποχή κατά την οποία πολύ συχνά αγγεία, κυρίως οινοχόες και χοανόστομα, κοσμούνται γύρω από το λαιμό και κάτω από το χείλος με ιδίου χρώματος με το σώμα παχιά ίνα. (Οινοχόες: ΜΘ 5493, ΜΘ 5494, ΜΘ 11531, ΜΘ 20923, ΒΥ 109, ΒΥ 253/3, ΒΥ 317/7, ΠΑΜ 47²³⁷¹. Χοανόστομα: ΜΘ 5485, ΜΘ 11141, ΜΘ 21964, ΜΘ 21969, Αvezou I, ΒΥ 227/1, ΒΥ 319/4²³⁷²). Η ίνα, σε αρκετές περιπτώσεις, αποτελεί επικουρικό μέσο διακόσμησης και συνδυάζεται με αρχική εμφύσηση σε μήτρα ή και εγχάραξη.

Σε ελάχιστες περιπτώσεις χρησιμοποιείται ίνα γυαλιού διαφορετικού χρώματος από το σώμα, συνήθως σκούρη μπλε, μονή ή σε συστρεφόμενα ζεύγη, που περιτρέχει το αγγείο κάτω από το χείλος ή στο σημείο της μεγαλύτερης διαμέτρου της κοιλίας. Το θραύσμα από τη Θεσσαλονίκη (ΠΑΜ 22), που πιθανώς προέρχεται από ημίτομο σκύφο, θα μπορούσε ίσως να ανήκει και σε κωνικό αγγείο τύπου 31²³⁷³ τύποι που και δύο χρονολογούνται στα τέλη 4ου-αρχές 5ου αι.²³⁷⁴.

Ο διάκοσμος αυτός επικολλάται στο αγγείο πολύ γρήγορα, προκειμένου να αποφευχθεί η θραύση του λόγω διαφοράς θερμοκρασίας μεταξύ του διακόσμου και του σώματος, ενόσω αυτό βρίσκεται ακόμη προσαρτημένο στην υαλουργική κάνη και μπορεί να περιστραφεί εύκολα. Η τεχνική αυτή λεπτομέρεια εξηγεί την συνήθη απλότητα και προχειρότητα του διακόσμου.

γ. Ανάγλυφα μετάλλια

Μιμούμενοι τους αργυροχόους οι υαλουργοί, ήδη από τον 1^ο και ξανά στον 4^ο αι., αξιοποιούν την ευκολία διαμόρφωσης σε μήτρα μικρών μεταλλίων με ανάγλυφο διάκοσμο, και κοσμούν αγγεία, ή συμπληρώνουν το διάκοσμό τους με αυτά. Στη Θεσσαλονίκη εντοπίζονται αποσπασμένα μετάλλια αλλά και ακέραιο αγγείο στα οποία απεικονίζονται θεατρικά πρόσωπα και λεοντοκεφαλή (ΠΑΜ 47, ΒΥ 228/11, ΒΥ 282/1)²³⁷⁵. Πρέπει να ανάγονται στην όψιμη παραγωγή του 4^{ου} αι. και κοσμούσαν κατά πάσα πιθανότητα το σημείο γέννησης της λαβής οινοχόων, αν και είναι γνωστά και αγγεία ανοικτού σχήματος με παρόμοιο διάκοσμο²³⁷⁶.

Γ. Εμπίεση

Οι υαλουργοί, μιμούμενοι τα σφυρήλατα αργυρά σκεύη, που συχνά κοσμούσαν με μικρότερες ή μεγαλύτερες βαθύνσεις, ήδη από τον 1^ο αι. πειραματίστηκαν και αξιοποίησαν την ευκολία που παρουσιάζει το εύπλαστο του γυαλιού όσο είναι θερμό. Με μικρές ωθήσεις την στιγμή της διαμόρφωσης του αγγείου δημιουργούσαν επιμήκεις βαθύνσεις, αλλάζοντας το σχήμα του αγγείου και προσθέτοντας μια ιδιαίτερη ζωντάνια στο βασικό τους σχήμα. Μεταξύ των ευρημάτων από τη Θεσσαλονίκη εμπιέσεις απαντούν σε κυλινδρικά ποτήρια (ΜΘ 5951, ΠΑΜ 65, ΒΑΑ 9)²³⁷⁷.

Κατά τον 2^ο-3^ο αι. η τεχνική αυτή αξιοποιείται και σε αγγεία κλειστού σχήματος και διακοσμεί επιτραπέζια αγγεία (ΜΘ 3757)²³⁷⁸, ενώ, κατά τον 4^ο κυρίως αι., γνωρίζει πολύ μεγάλη διάδοση κυρίως σε μικρού μεγέθους μυροδοχεία που με εμπιέσεις αποκτούν κυβικό σώμα (ΒΥ 2, ΒΥ 34, ΒΥ 217/3, ΒΥ 255/1, ΒΥ 317/4, ΒΥ 321/9, ΒΥ 321/10, ΜΘ 538, ΜΘ 5948, ΜΘ 5949, ΜΘ 5950, ΜΘ 10798, ΜΘ 10800, ΜΘ 19349, ΜΘ 20925)²³⁷⁹. Ο τύπος αυτός απαντά και σε οξυπύθμενη παραλλαγή που ωστόσο είναι πολύ σπάνια (ΒΥ 5, ΒΥ 98)²³⁸⁰. Ακόμη, δεν είναι άγνωστος ο διάκοσμος και σε επιτραπέζια αγγεία όπως οι ημίτομοι σκύφοι (ΒΥ 70, ΒΥ 36/1, ΠΑΜ)²³⁸¹ και τα χοανόστομα αγγεία (ΜΘ 539)²³⁸².

²³⁷⁰ Βλ. το σχολιασμό του τύπου 122, όπου και παράλληλα.

²³⁷¹ Βλ. το σχολιασμό του τύπου 85, όπου και παράλληλα.

²³⁷² Βλ. το σχολιασμό του τύπου 66, όπου και παράλληλα.

²³⁷³ Edgar 1905, πίν. III 32.487, εύρημα από τη Hawara.

²³⁷⁴ Βλ. Τα παράλληλα που αναφέρονται στο σχολιασμό του τύπου 128(Is. 96) και 31.

²³⁷⁵ Βλ. το σχολιασμό των επίθετων μεταλλίων στο κεφάλαιο της τυπολογίας, όπου και παράλληλα.

²³⁷⁶ Βλ. το σχολιασμό του τύπου 85, όπου και παράλληλα καθώς και τα επίθετα μετάλλια με θεατρικά πρόσωπα, στο κεφάλαιο της τυπολογίας.

²³⁷⁷ Βλ. το σχολιασμό του τύπου 27, όπου και παράλληλα.

²³⁷⁸ Βλ. το σχολιασμό του τύπου 49, όπου και παράλληλα.

²³⁷⁹ Βλ. το σχολιασμό του τύπου 141, όπου και παράλληλα.

²³⁸⁰ Βλ. το σχολιασμό του τύπου 134, όπου και παράλληλα.

²³⁸¹ Βλ. το σχολιασμό του τύπου 15, όπου και παράλληλα.

Δ. Εφέλκυση

Το αυξημένο ιξώδες των γυάλινων αγγείων κατά τη στιγμή της διαμόρφωσής τους αποτέλεσε την αφητηρία άλλης μίας διακοσμητικής μεθόδου, πιθανώς ως αποτέλεσμα παρατήρησης λανθασμένων κινήσεων, που απαντά και ανάμεσα στα αγγεία από τη Θεσσαλονίκη. Πρόκειται για τη δημιουργία αποφύσεων και αναδιπλώσεων στην περιμετρο του σώματος με τη βοήθεια λαβίδων που εφέλκουν την επιφάνειά του.

Με τη βοήθεια λαβίδων δημιουργούνται μικρότερες ή και πιο μεγάλες αναδιπλώσεις στην επιφάνεια του σώματος του αγγείου. Συνήθως οι αποφύσεις αυτές είναι πεπλατυσμένες και ορισμένες φορές διάτρητες από την υπερβολική πίεση των λαβίδων²³⁸³. Η διακόσμηση αυτή εμφανίζεται στην ανατολική Μεσόγειο στα τέλη του 2^{ου} αι.²³⁸⁴, και χρησιμοποιείται αδιάκοπα μέχρι τους πρωτοβυζαντινούς χρόνους²³⁸⁵. (BY 227/35, ΜΘ 21959, ΠΑΜ 87, ΜΘ «Ακατάγραφο 3»)

Με τη χρήση λαβίδων και πριν το αγγείο λάβει τις τελικές του διαστάσεις, είναι διαμορφωμένο και ένα ακόμη, πιο σύνθετο διακοσμητικό μοτίβο. Στην απλούστερη μορφή του συνίσταται σε κατακόρυφες πλαστικές νευρώσεις, που κοσμούν την κοιλιά του αγγείου από τη βάση μέχρι τους ώμους. Στη Θεσσαλονίκη ο διάκοσμος εντοπίστηκε σε χυτροειδή (ΜΘ 508) και σφαιρικά μυροδοχεία (BY 317/2), που ανάγονται γύρω στον 4^ο αι.

Στην πιο σύνθετη παραλλαγή του, οι νευρώσεις έχουν συμπιεστεί σε τακτά διαστήματα, δημιουργώντας ρομβοειδές πλέγμα, συνήθως οριζόντια διατεταγμένο και σπανιότερα κατακόρυφα, όπως στο παράδειγμα αψιόσχημου χοανόστομου αγγείου (ΜΘ 3078) από τη Θεσσαλονίκη²³⁸⁶, που χρονολογείται γύρω στον 4^ο αι. Είναι γνωστά επίσης παραδείγματα, κανένα όμως από την περιοχή της Θεσσαλονίκης, που όμοιος διάκοσμος έχει διαμορφωθεί με επικόλληση ινών και κυλινδισμό τους²³⁸⁷. Ο διάκοσμος εμφανίζεται ήδη από τον 1^ο-2^ο αι.²³⁸⁸. Φαίνεται ωστόσο ότι γνωρίζει ευρύτερη διάδοση από τον 3^ο αι. και εξής. Είναι γνωστά παραδείγματα της εποχής από το Colchester²³⁸⁹, Βόννη²³⁹⁰, Κολωνία²³⁹¹, Trier(Treviri)²³⁹², Ουγγαρία²³⁹³, Παντικάπαιο²³⁹⁴, και Cagliari²³⁹⁵. Από ανασκαφές στην Ανατολή παραδείγματα εντοπίστηκαν: Σάρδεις²³⁹⁶, Σαμάρια-Σεβαστή²³⁹⁷, Δούρα-Ευρωπώ²³⁹⁸, Hanita²³⁹⁹, Bet Shan²⁴⁰⁰, Jalame²⁴⁰¹ και Καρανίδα²⁴⁰². Επίσης, από την ανατολική Μεσόγειο προέρχονται και αγγεία που

²³⁸² Βλ. το σχολιασμό του τύπου 67, όπου και παράλληλα.

²³⁸³ Βλ. Stern 2001, αρ. 134, σ. 248, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

²³⁸⁴ Βλ. Price, Cottam 1998, σ. 32-33. Stern 2001, αρ. 135-37, σ. 249-51.

²³⁸⁵ Βλ. Dussart 1998, σ. 128 ΒΧ. 111α, πίν. 32/1, σ. 158, ΒΧ 83, πίν. 46/21, σ. 161, ΒΧII.1, πίν. 49/1. Stern 2001, σ. 354, αρ. 201.

²³⁸⁶ Ο διάκοσμος είναι γνωστός ως *bifurcated*, δηλαδή διακλαδούμενος ή *fadendekor*, βλ. Weinberg 1988, σ. 3, 80-81 αρ. κατ. 351-353, σχέδιο στον πίν. 4-39, φωτο στον πίν. 4-15/351, 352, όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία καθώς και τεχνικές-κατασκευαστικές λεπτομέρειες.

²³⁸⁷ Doppelfeld 1966, σ. 58-59, πίν. 130-131, δύο χοανόστομα από την Κολωνία που χρονολογούνται στο β' μισό του 4^{ου} αι.

²³⁸⁸ Haevernick 1978, σ. 328-30, εικ. 3α, από το Field Museum of Natural History, Chicago, αρ. 26146, το αγγείο προέρχεται από την Palestrina και η γενική χρονολόγηση του τύπου δίνει το χρονολογικό πλαίσιο και του διακόσμου, βλ. Isings 1957, τύπος 37.

²³⁸⁹ Harden et al 1968, σ. 81, αρ. κατ. 111

²³⁹⁰ Follmann-Schulz 1992, σ. 52, αρ. κατ. 29, σ. 127, αρ. κατ. 493 πίν. 54 αγγεία των αρχών και του τέλους του 3^{ου} αι, αντίστοιχα.

²³⁹¹ Fremersdorf 1959, σ. 73-74, πίν. 114, κύπελλο του 4^{ου} αι. Doppelfeld 1966, σ. 59, πίν. 132-133, κύπελλα που θεωρούνται τοπικά προϊόντα και χρονολογούνται στον 3^ο-4^ο αι.

²³⁹² Goether-Polaschek 1977, σ. 230, τύπος 136, φωτο στον πίν. 73, αρ. 1381, αψιόσχημο που χρονολογείται στον 4^ο αι., κύπελλο σ. 76, 304-305, τύπος 58^ο, αρ. κατ. 323, σχέδιο στον πίν. 16/176b, φωτο στον πίν. 44/323, ρυτό σ. 260, 305-306, τύπος 165, αρ. κατ. 1542, σχέδιο στον πίν. 17/180m, φωτο στον πίν. 81/1542, ευρήματα που χρονολογούνται στο α' μισό του 4^{ου} αι..

²³⁹³ Barkóczy 1988, σ. 91, τύπος 57α, αρ. κατ. 127-128, πίν. XII/127, 128, LXXV/127, 128, ευρήματα από τη Savaria και την Egerszeg του 4ου αι., Intercisa σ. 192, τύπος 173, αρ. κατ. 474, πίν. XLVIII/474, που ανάγεται στο β' μισό του 4^{ου} αι.

²³⁹⁴ Sorokina 1971, σ. 94, σχέδιο στον πίν. 5/1. Sorokina 1962, φωτ. 7.4 όπου στη λεζάντα ανάγεται στα τέλη του 4^{ου} αι. και στη σ. 234 δίνει ως αρχική δημοσίευσή του το IAK 25 (1907), σ. 54. Πρόκειται για δύο αγγεία όμοια με το εύρημα από τη Θεσσαλονίκη.

²³⁹⁵ Stiaffini, Borghetti 1994, σ. 135, αρ. 385, πίν. 91, 2^{ου}-4^{ου} αι. Μεταξύ των ελαχίστων παραδειγμάτων, μαζί με αυτό από το Jalame βλ. Weinberg 1988, σ. 80-81, που ο διάκοσμος είναι κατακόρυφος, όπως και στο παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη.

²³⁹⁶ Saldern 1980, σ. 20-21, αρ. 92-93, δύο θραύσματα, το ένα με νόμισμα Κωνσταντίου β'.

²³⁹⁷ Crowfoot 1957, σ. 404, 410, εικ. 94.12 αγγείο τύπου Is. 103, του 3^{ου} αι.

²³⁹⁸ Clairmont 1963, σ. 48-50. Τα θραύσματα χωρίζονται σε 4 κατηγορίες με βάση το διάκοσμό τους. Θεωρείται ότι εμφανίζονται στον 2^ο αι. και συνεχίζουν τοπικά ως το 256.

²³⁹⁹ Barag 1978, σ. 26-27, αρ. 50, αγγείο του 3^{ου}-4^{ου} αι.

²⁴⁰⁰ Bagatti 1967, σ. 229, εικ. 3/78, χοανόστομο αγγείο, του 4^{ου}, μάλλον, αι.

²⁴⁰¹ Weinberg 1988, σ. 3, 80-81 αρ. κατ. 351-353, σχέδιο στον πίν. 4-39, φωτο στον πίν. 4-15/351, 352, θραύσματα από στρώματα του τέλους του 3^{ου}-4^{ου} αι. (275-350 και 351-383).

²⁴⁰² Harden 1936, σ. 208, αρ. κατ. 593 πίν. VIII, XVIII αγγείο του 4^{ου} αι.

φυλάσσονται σε δυτικά μουσεία και ιδιωτικές συλλογές, συλλογές Oppenländer²⁴⁰³ και Cohn²⁴⁰⁴, του Corning Museum of Glass²⁴⁰⁵, του Antikemuseum του Βερολίνου²⁴⁰⁶ και του Metropolitan Museum, N.Y.²⁴⁰⁷. Ο διάκοσμος επιβιώνει στη δυτική Ευρώπη του 6^{ου} αι., στο ρεπερτόριο των Μεροβίνειων, Φράγκικων και Λογγοβαρδικών εργαστηρίων²⁴⁰⁸, ενώ δεν είναι άγνωστος και στα αραβικά χαλιφάτα²⁴⁰⁹.

Ε. Εμφύσηση σε μήτρα

Τα παραγόμενα με εμφύσηση σε μήτρα αγγεία πάντοτε αποτελούσαν μικρό ποσοστό της συνολικής παραγωγής γυάλινων σκευών²⁴¹⁰. Ειδικά στη Θεσσαλονίκη καλύπτουν μόλις το 11 % του συνόλου σωζόμενων παραδειγμάτων. Στην περιοχή της Θεσσαλονίκης εντοπίζονται τέτοια προϊόντα ήδη από τα πρώιμη παραγωγή του 1^{ου} αι., εποχή κατά την οποία ακόμη τα γυάλινα προϊόντα είναι αρκετά ακριβά και κοσμούνται με σύνθετα θέματα. Πρόκειται για πλαστικά αγγεία που αποδίδουν καρπούς, όπως ο χουρμάς (ΜΘ 20938, ΠΑΜ 20), και το σταφύλι (ΜΘ «ακατάγραφο Ι») και ζώα, όπως το ψάρι (ΜΘ 21963). Ακόμη, απαντούν εξάπλευρα μυροδοχεία με ανάγλυφα διονυσιακά θέματα (ΒΑΑ 74), κωνικά κύπελλα με παραστάσεις θεών (ΒΑΑ 1), και πιθανώς του ρόπαλου του Ηρακλή (ΜΘ 3257, ΒΑΑ 4- ΒΑΑ 6), φιάλες καλυκωτές με κατακόρυφες νευρώσεις (ΒΑΑ 18- ΒΑΑ 24) και κύπελλα ενεπίγραφα (ΒΥ 237/1, ΒΑΑ 2, 3).

Απλούστερη και φθηνότερη έκφραση της ίδιας τεχνικής αποτελούν τα μεταφορικά πρισματικά αγγεία τα οποία κοσμούνται στον πυθμένα τους με ανάγλυφο διάκοσμο, που συχνά συνίσταται από ένα απλό γεωμετρικό μοτίβο σπανιότερα από ένα πιο σύνθετο, το οποίο μπορεί να περιλαμβάνει και το όνομα του παραγωγού²⁴¹¹. Από ανασκαφές της Θεσσαλονίκης προέρχονται τα παρακάτω μοτίβα: 1) Ισοσκελής σταυρός που χωρίζει τον πυθμένα σε ίσα τεταρτημόρια, τα οποία γεμίζονται από μία στιγμή στο κέντρο τους και 6 ή 7 ομόκεντρα ημικύκλια που ξεκινούν από τις γωνίες. 2) Δυσδιάκριτο σύμβολο που έχει περιγραφεί ως ελληνικό Π αλλά θα μπορούσε ίσως να αποτελεί τμήμα ελλειψοειδούς μοτίβου που όμως σώζεται πολύ αποσπασματικά. 3) Πυθμένας που ορίζεται περιμετρικά από κομβία, που πιθανώς εξυπηρετούσαν και την αρτιότερη στήριξη του αγγείου, και στο κέντρο διακρίνεται πέλιτη και λατινικό L. 4) Πυθμένας που καλυπτόταν από διάκοσμο διατεταγμένο σε ομόκεντρους δακτύλιους, εκ των οποίων σώζεται τμήμα του εξωτερικού που φέρει βλαστόσπειρα και πέλτες, ενώ στις γωνίες διατηρούνται αδιάγνωστα, αποσπασματικά σωζόμενα, μοτίβα. Τα παραδείγματα χρονολογούνται στην τελευταία εικοσαετία του 1^{ου} αι.²⁴¹² (ΜΘ 5490, ΜΘ Σιντριβάνι Τ9 Α2α, ΒΑΑ 38- ΒΑΑ 40, ΒΑΑ 48- ΒΑΑ 53, ΠΑΜ 97).

Ο μόνος σχεδόν τύπος αγγείου που συνεχίζει να διαμορφώνεται με πλήρη εμφύσηση σε μήτρα μέχρι και τον 4^ο αι. είναι τα αγγεία, σχεδόν αποκλειστικά μυροδοχεία, που αποδίδουν ανθρώπινο πρόσωπο²⁴¹³, (ΜΘ 5953, ΜΘ 5954, ΜΘ 10878, ΜΘ 11053, ΜΘ 11527, ΜΘ 21956, ΜΘ «ακατάγραφο 2», ΒΥ 21, ΒΥ 180, ΒΥ 209, ΒΥ 309/2, Θ 1/01/Υ2, Θ 18/01/Υ3, ΒΥ 51). Στην ίδια περίοδο επίσης ανάγεται και τύπος κυβικού μυροδοχείου που απαντά μεταξύ των ευρημάτων της Θεσσαλονίκης (ΠΑΜ 84, ΒΥ 255/3, ΒΥ 309/3).

Κατά την ύστερη ρωμαϊκή περίοδο, ιδίως κατά τον 4^ο αι. παραλλαγή αυτής της τεχνικής γνωρίζει νέα διάδοση, λόγω της εύκολης εφαρμογής του στο πλαίσιο της μαζικοποιημένης παραγωγής γυάλινων αγγείων που χαρακτηρίζει την εποχή αυτή. Πρόκειται για την αρχική εμφύσηση του αγγείου σε μικρή μήτρα με κατακόρυφες ραβδώσεις και εν συνεχεία ελεύθερη εμφύσησή του μέχρι να αποκτήσει τις τελικές του διαστάσεις²⁴¹⁴. Κατά τον τρόπο αυτό αποτυπώνονται στο σώμα κατακόρυφες ή πλάγιες νευρώσεις, που

²⁴⁰³ Saldern et al. 1974, σ. 234, αρ. 686, του 3^{ου}-4^{ου} αι.

²⁴⁰⁴ Saldern 1980b, σ. 90-94, αρ. kat. 85-87, οινοχοσκες και χροανόστομα διακοσμημένα με ρομβοειδή ταινία «fadendekor», που προσγράφονται στην παραγωγή του συροπαλαιστινιακού χώρου του 3^{ου}-4^{ου} αι.

²⁴⁰⁵ Harden et al 1987, σ. 148 αρ. 76, του 4^{ου} αι.

²⁴⁰⁶ Platz Horster 1976, σ. 58, αρ. 104, σκύφος πιθανώς από την Ανατολία, του 3^{ου}-4^{ου} αι.

²⁴⁰⁷ Vessberg 1952, σ. 142, 144, πίν. VI/28, XVII/3, αμφορίσκος της συλλογής Cesnola από την Κύπρο.

²⁴⁰⁸ Ružić 2001, σ. 417, όπου και πλούσια σχετική βιβλιογραφία.

²⁴⁰⁹ Saldern 1980b, σ. 152-153, αρ. kat. 146.

²⁴¹⁰ Fleming 1999, σ. 2.

²⁴¹¹ Για αντίστοιχα παραδείγματα πήλινων και λίθινων μητρών βλ.: Γαλλία, Foy, Nenna 2001, σ. 51, 82-83, 118-20. Ελβετία, Rütli 1991, σ. 150-152, εικ. 103. Γερμανία, Sternini 1995, σ. 90-91, εικ. 129-130, 134. Ρουμανία, Baluta 1981, σ. 111-14, εικ. 1-2. Τουρκία, Akal, Firatli, Kocabas 1984, σ. 55, πίν. 16, εικ. 45.

²⁴¹² Αδάμ-Βελένη κ.α. 1998, σ. 85-102. Μαυρομιχάλη 2001, σ. 141.

²⁴¹³ Stern 1995, σ. 201-246.

²⁴¹⁴ Price, Cottam 1998, σ. 13.

λόγω της τελικής ελεύθερης εμφύσησης καθίστανται αδιόρατες. Ο διάκοσμος εμφανίζεται σε μπουκάλια σφαιρικά (MΘ 3225, MΘ 3755, MΘ 5935, MΘ 10802, MΘ 10922, MΘ 20915, MΘ 20920, MΘ 20921, BY 114, BY 210/1, BY 238/3, BY 321/2, ΔΕΘ 57, ΔΕΘ 92 ΠΑΜ 9, ΠΑΜ 48, ΠΑΜ 78), μπουκάλια απιόσχημα (MΘ 532, MΘ 20999), οινοχόες (ΠΑΜ 47, MΘ 514, MΘ 542, MΘ 3761, MΘ 20923, BY 253/3, BY 309/7), οκτάπλευρα (BY 173), σε μυροδοχεία απιόσχημα (MΘ 3074, Θ 18/01/Y2) και χυτροειδή (MΘ 20924), αλλά και σε λαδωτήρια-«θήλαστρα» (MΘ 517).

Τα μόνα αγγεία που φέρουν σύνθετο διάκοσμο διαμορφωμένο με την τεχνική αυτή είναι οι σκύφοι και οι κάνθαροι με κυψελωτά θέματα (BY 320/6, BY 320/7, BY 320/8). Ο ανάγλυφος διάκοσμος των αγγείων συνήθως συνίσταται σε κατακόρυφες νευρώσεις που ξεκινούν κάτω από το ελαφρά έξω νεύον χείλος και καλύπτουν όλη την περιφέρεια τους. Χαμηλότερα, το σώμα και η βάση καλύπτονται από δίκτυο ωοειδών ή εξαγωνικών κελιών που αποδίδουν το σχήμα κυψέλης. Σε ορισμένες περιπτώσεις το πλέγμα συμπληρώνεται από ομόκεντρους κύκλους²⁴¹⁵, με πλαστικές στιγμές²⁴¹⁶ ή με ρόδακα στη βάση του²⁴¹⁷. Εξαιτίας της μεθόδου κατασκευής τους το μοτίβο των κυψελών είναι συνήθως διαταραγμένο και τα κοντινά προς τη βάση κελιά σαφώς μεγαλύτερα αυτών που βρίσκονται κοντά στο χείλος. Ο τύπος παραγωγής τους δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί, παρότι έχουν γίνει αρκετές σχετικές υποθέσεις²⁴¹⁸.

Η πλήρης διαμόρφωση σε μήτρα διατηρείται στον 4^ο αι. σε μεγάλα σχετικά αγγεία για ορισμένα από τα οποία θεωρήθηκε ότι η τεχνική εξυπηρετούσε την σχετική ακρίβεια στην χωρητικότητα τους. Απαντούν στην περιοχή της Θεσσαλονίκης οινοχόες οκτάπλευρες (MΘ 1491-5494), αμφορείς: (MΘ 507, MΘ 9973, BY 255/3, BY 276/1, BY 297/1) και μεταφορικά μόνωτα αγγεία κυλινδρικά (BY 317/7, MΘ 5493) και οκτάπλευρα (MΘ 9925, BY 173, BY 323/1, ΠΑΜ 2) τα οποία μάλιστα κοσμούνται στον πυθμένα τους με κισσόφυλλο και τετράφυλλο ρόδακα εγγεγραμμένο σε μέταλλο, που πιθανόν αποτελούν έμβλημα κάποιου τοπικού εργαστηρίου²⁴¹⁹.

²⁴¹⁵ Ιστρία: Minčev 1988, τύπος XXIII πίν. VIII/39, σ. 48, 57, που χρονολογείται ανασκαφικά μεταξύ του α' και γ' τετάρτου του 4^{ου} αι. Museum of Fine Arts, Boston : Saldern 1968, αρ. 41, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στον 4^ο αι.

²⁴¹⁶ Hayes 1975, σ. 147, 154 αρ. 643, φωτ. 643 στη σ. 226, που χρονολογείται με βάση ανάλογα ευρήματα στις αρχές με μέσα του 4^{ου} αι.

²⁴¹⁷ Doppelfeld 1966, σ. 46 και φωτ. 54-55.

²⁴¹⁸ Βλ. το σχολιασμό του τύπου 14(Is. 107a), όπου και παράλληλα.

²⁴¹⁹ Βλ. το σχολιασμό του τύπου 97.

4. ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΥΑΛΙΝΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ

A. Αγγεία μεταφοράς και αποθήκευσης

Το γυαλί, υλικό εύθραυστο από τη φύση του, ποτέ δεν χρησιμοποιήθηκε ευρέως για την παραγωγή μεταφορικών αγγείων. Οι μεταφορές προϊόντων, ως επί το πλείστον, γίνονταν μέσα σε κεραμικά, ξύλινα και δερμάτινα αγγεία καθώς ήταν ανθεκτικά σε κρούσεις και στην άσκηση μεγάλης πίεσης που επέτρεπε το στοιβάσμα μεγάλου αριθμού τους, γεγονός που εξοικονομούσε πολύτιμο χώρο στα πλοία και στις μεταφορικές άμαξες. Αντίθετα, τα γυάλινα μεταφορικά αγγεία εξυπηρετούσαν πιθανότατα μόνο τοπικές ανάγκες, π.χ. στα όρια ενός αστικού κέντρου, ή κυρίως στην αποθήκευση μικροποσοτήτων υγρών για τις ανάγκες ενός νοικοκυριού.

Περί τα μέσα του Ιου αιώνα εμφανίζονται τα πρώτα ορθογωνικά και πρισματικά μόνωτα αγγεία προορισμένα για μεταφορά αγαθών²⁴²⁰. Είναι κατασκευασμένα από διαφανές γαλαζωπό ή πρασινωπό γυαλί και τα πρωιμότερα δείγματα είναι μικρού μεγέθους, ενώ αργότερα μεγαλώνουν οι διαστάσεις τους. Τα πλέον συνήθη είναι τα δείγματα ορθογώνιας διατομής, αλλά επίσης συχνά είναι και τα πολυγωνικά, που ξεκινούν από τρίπλευρα και φτάνουν ως δεκαεπτάπλευρα. Ορισμένα από τα τετράγωνης διατομής αγγεία είναι φτιαγμένα με ελεύθερη εμφύσηση και τα τοιχώματά τους έχουν γίνει επίπεδα με ελεύθερους χειρισμούς. Επίσης, συχνή είναι η ύπαρξη κυλινδρικών αγγείων φουσητών σε μήτρα. Τα περισσότερα και ογκωδέστερα παραδείγματα είναι γνωστά από τη Δύση χωρίς ωστόσο να λείπουν και από τις ανασκαφές οικισμών της Ανατολής²⁴²¹.

Πρόκειται για καθαρά χρηστικά αντικείμενα προορισμένα για τη μεταφορά και αποθήκευση υγρών. Το βασικό τους μειονέκτημα ήταν το ότι ήταν εύθραυστα και πολύ ακριβότερα από τα κεραμικά αντίστοιχά τους· ωστόσο λόγω του ότι δεν εμποτιζόνταν και άρα δεν μετέδιδαν μυρωδιές στο περιεχόμενό τους και λόγω του ότι ο έλεγχος του περιεχομένου τους γινόταν εύκολα και χωρίς να καταστραφεί το σφράγισμά τους, χρησιμοποιήθηκαν αρκετά ευρέως, τουλάχιστον από τα ευπορότερα στρώματα και, πιθανότατα, για συγκεκριμένες χρήσεις. Πολύ συχνά τα αγγεία αυτά στη βάση τους φέρουν διάκοσμο γεωμετρικό ή φυτικό, καθώς επίσης γράμματα και επιγραφές που αφορούν μάλλον στα στοιχεία του κατασκευαστή τους. Το σχήμα των αγγείων υποδείχθηκε κυρίως από πρακτικούς λόγους, όπως η ευκολότερη τοποθέτηση μεγάλου αριθμού αγγείων σε ξύλινα ορθογώνια κιβώτια ή σε κυκλικές δερμάτινες ή ψάθινες θήκες, προκειμένου να μεταφέρονται σε ταξίδια μεγάλων αποστάσεων με ασφάλεια. Η διακόσμησή τους συνίσταται στην καλύτερη περίπτωση σε μερικές αβαθείς εγχάρακτες αυλακώσεις, που ενδεχομένως να έχουν αρχικά επίσης χρηστικό χαρακτήρα, προκειμένου δηλαδή να μη γλιστρούν τα αγγεία από τα χέρια των χρηστών τους. Γενικά πρόκειται για τύπο αγγείων που στη Δύση παρέμεινε σε χρήση το αργότερο μέχρι και τον 3^ο αι., εκτός από τα κυλινδρικά που μάλλον σταμάτησαν να παράγονται περί το 110-120· τα οψιμότερα αυτά παραδείγματα είναι μικρότερα και κυρίως πιο κοντά σε σχέση με αυτά του 1^{ου} αι. Στην ανατολική Μεσόγειο πρισματικά μόνωτα αγγεία κυκλοφορούν και κατά τον 4ο αι.

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι τα ίδια αυτά αγγεία χρησιμοποιούνταν και για την κτέριση των ταφών, μεταφέροντας υγρά που θα εύφραιναν τους εθνικούς νεκρούς στα συμπόσια τους στα Ηλύσια Πεδία. Εξίσου συχνά βρίσκονται στα νεκροταφεία και εκτός τάφων αψευδείς μάρτυρες των νεκρόδειπνων που παρέθεταν στα κοιμητήρια οι χριστιανοί στη μνήμη των προσφύλων τους κεκοιμημένων.

B. Επιτραπέζια αγγεία

Μία από τις βασικές χρήσεις των γυάλινων αγγείων ήταν το να διακοσμήσουν τα τραπέζια των πλούσιων ρωμαίων. Στα δείπνα τους τα πολύχρωμα γυάλινα αγγεία αποτελούσαν φτηνό υποκατάστατο των αγγείων από ημιπολύτιμους λίθους και τα άχρωμα των αργυρών, που χρησιμοποιούσαν οι ανώτατοι πολιτικοί και στρατιωτικοί αξιωματούχοι.²⁴²² Σύντομα όμως η μείωση της τιμής τους επέτρεψε την

²⁴²⁰ Isings 1957, τύπος 50, 51, 90, σ. 63-69, 108.

²⁴²¹ Harden et al 1987, σ. 97.

²⁴²² Πλίνιος, Φυσική Ιστορία, 36.192, όπου αναφέρει ότι τα διαυγή και αποχρωματισμένα γυάλινα αγγεία εκτιμούνταν περισσότερο στην εποχή του καθώς θύμιζαν την ορεία κρύσταλλο. Grose 1989, σ. 254-256. Ομάδα χυτών αγγείων που η εμφάνισή και η διάρκειά τους περιορίζεται στο α' μισό του 1^{ου} αι. τα περισσότερα από τα οποία βρέθηκαν σε θέσεις των δυτικών επαρχιών. Για το θέμα άκρως διαφωτιστικό το Vickers 1996, σποράδη.

ευρύτερη κυκλοφορία τους και κατέστησε ως σημαντικότερη ιδιότητα τους τη διαφάνεια που επέτρεπε στους πότες να θαυμάζουν τα πολύπλοκα εδέσματα και το ωραίο χρώμα του κρασιού που απολάμβαναν στα δείπνα τους.

Τα πινάκια και οι γυάλινοι δίσκοι²⁴²³ ακολουθούν, ή ακριβέστερα εκφράζουν, τη σταδιακή πτώση της τιμής τους με την αντίστοιχη έκπτωση στην ποιότητα κατασκευής και διακόσμησης. Ενώ στον 1^ο αι. κοσμούνταν και εμφανώς αποτελούσαν μιμήσεις πολύτιμων λίθινων και αργυρών αντικειμένων, στη συνέχεια κατέστησαν απλά χρηστικά αντικείμενα που κατασκευάζονταν με τον απλούστερο, ταχύτερο και οικονομικότερο τρόπο και δεν δινόταν σημασία ούτε καν στο αν ήσαν έκκεντρα, ή αν η βάση τους είχε έντονα ίχνη από τα εργαλεία που τη διαμόρφωσαν.

Από τον 2^ο αι. και εξής εμφανίζονται γυάλινοι αμφορείς, τόσο οξυπύθμενοι όσο και με επίπεδη επιφάνεια έδρασης, οι οποίοι χρησιμοποιούνταν για την παράθεσή υγρών, δηλαδή κρασιού, στο τραπέζι.²⁴²⁴

Οι οινοχόες²⁴²⁵ και τα άωτα χοανόστομα μπουκάλια²⁴²⁶ με τα οποία σερβιριζόταν το κρασί, ήσαν ευρύτατα διαδεδομένα αγγεία και αποτελούν μια από τις καλύτερα σωζόμενες ομάδες επιτραπέζιων αγγείων της εποχής αυτής. Είναι πρόδηλη η διάθεση να κοσμηθούν, ενώ και μόνο το σχήμα τους ή το σχήμα τω λαβών τους συχνά έχει τόσο κομψές αναλογίες και καμπύλες που τα κάνει να ξεχωρίζουν. Σε κάποιες περιπτώσεις, εκτός από πλάγιες νευρώσεις και ίνες γυαλιού, χρησιμοποιούνταν και μέταλλα με ανάγλυφες λεοντοκεφαλές ή θεατρικά προσώπια που επικολλούνταν στις γενέσεις των λαβών ή στην περίμετρο της κοιλιάς των αγγείων αυτών για να τα διακοσμήσουν²⁴²⁷. Επίσης, κυρίως στον 3ο-4ο αι. παράγονταν διμερή και τριμερή αγγεία γνωστά ως «διλήκθυοι»²⁴²⁸. Πρόκειται για αγγεία τα οποία κατασκευάζονταν ως ένα ενιαίο αγγείο που διαμορφωνόταν εσωτερικά σε διμερές ή τριμερές με τους κατάλληλους χειρισμούς του υαλοργού.

Πολλά, ίσως τα περισσότερα, μεταξύ των σωζόμενων αγγείων, πιθανότατα επιτραπέζιας χρήσης, ήσαν απλά μπουκάλια χωρίς λαβές, με σώμα σφαιρικό ή απιόσχημο²⁴²⁹, που ιδίως στα τέλη του 3^{ου} και κατά τον 4^ο αι. κοσμούνται με πλάγιες νευρώσεις οι οποίες σχηματίζονται με την αρχική εμφύσηση του αγγείου σε ραβδωτή μήτρα και στη συνέχεια με περαιτέρω ελεύθερη εμφύσηση. Ιδιαίτερη ομάδα συνιστούν τα σύγχρονά τους εντελώς σφαιρικά αγγεία με σύσφιξη στη βάση του λαιμού, οι οποίες καταλήγει σε άπεργο χείλος²⁴³⁰.

Μεγάλη ποικιλία στο μέγεθος και στο σχήμα παρουσιάζουν τα γυάλινα αγγεία πόσης. Εκτός από τους κανθάρους, που αποτελούν πολύ σπάνιο εύρημα, σχεδόν στο σύνολό τους είναι άωτα αγγεία. Στην κατηγορία των κατασκευασμένων με εμφύσηση σε μήτρα εντάσσονται αγγεία χαμηλά κυλινδρικά που φέρουν έκτυπες ελληνικές επιγραφές, με φράσεις υπέρ της υγείας και της ευμάρειας του πότη²⁴³¹, που εμφανίζονται στην πρώτη πεντηκονταετία του 1ου αι. Δύο ακόμη τύποι αγγείων, γνωστοί απ' όλη τη Μεσόγειο, κατασκευάζονται κατά τον 1ο και στις αρχές του 2ου αι. με εμφύσηση σε μήτρα. Πρόκειται για κωνικά κύπελλα με επίπεδη βάση, που άλλοτε φέρουν παραστάσεις μυθολογικών σκηνών κάτω από αφιδωτά διάχωρα και άλλοτε αμυγδαλωτές αποφύσεις που πιστεύεται ότι αποδίδουν ανθούς του λωτού ή τους ρόζους του ρόπαλου του Ηρακλή²⁴³².

Επίσης, υψηλά κωνικά κύπελλα, με εμπιέσεις ή λεία, κατασκευασμένα με ελεύθερη εμφύσηση αποτελούν πολύ συχνό εύρημα και ήσαν πολύ διαδεδομένα στο 1^ο και 2^ο αι.²⁴³³, ενώ ο τύπος συνεχίζει και κατά τον 3^ο και 4^ο αι. ελαφρά διαφοροποιημένος²⁴³⁴. Από τον 4^ο και κυρίως στον 5^ο αι. τις ανάγκες για ψηλά αγγεία πόσης καλύπτουν τα ποτήρια με πόδι με ψηλό στέλεχος και κωνική βάση, καθώς και τα κωνικά ποτήρια που παραγκωνίζουν σχεδόν κάθε άλλο αρχαιότερο σχήμα.

Την κατηγορία των χαμηλών αγγείων πόσης καλύπτουν τον 1^ο και 2^ο αι. οι έντονων χρωματικών τόνων ριπιδωτές φιάλες²⁴³⁵, που συνεχίζουν την μακρά παράδοση των χυτών²⁴³⁶ προηγούμενων τους,

²⁴²³ Isings 1957, τύπος, 19, 97, 118, σ. 37, 116-118, 148.

²⁴²⁴ Isings 1957, τύπος 127-129, σ. 157-159.

²⁴²⁵ Isings 1957, τύπος 13, 55, 88, 98, 120-125, σ. 30-31, 72-74, 104-106, 118, 149-156.

²⁴²⁶ Isings 1957, τύπος 92, 104, 133, σ. 110, 122-124, 161-162.

²⁴²⁷ Harden et al 1987, σ. 118-119.

²⁴²⁸ Cool, Price 1995, σ. 203-204.

²⁴²⁹ Isings 1957, τύπος 101, σ. 119.

²⁴³⁰ Isings 1957, τύπος 103, σ. 121-122.

²⁴³¹ Stern 1995, σ. 97.

²⁴³² Harden et al 1987, σ. 162-163.

²⁴³³ Isings 1957, τύπος 29-35, σ. 44-50.

²⁴³⁴ Isings 1957, τύπος 106, σ. 126-131.

²⁴³⁵ Isings 1957, τύπος 17, σ. 35-36.

²⁴³⁶ Isings 1957, τύπος 3, σ. 17-21.

καθώς και ημισφαιρικοί σκύφοι²⁴³⁷. Από τον 3^ο αι. και μετά την ανάγκη για σκεύη αυτού του σχήματος καλύπτουν οι ημισφαιρικοί σκύφοι που συχνά κοσμούνται με εγχάρακτο ή πλαστικό διάκοσμο²⁴³⁸ ή ακόμη και με εμπιέσεις²⁴³⁹.

Τις ανάγκες μετάγγισης του κρασιού ή και νερού, από τους κρατήρες στα αγγεία πόσης, καλύπτουν οι γυάλινες αρύταινες και οι τρυηλίδες, που αποτελούν αρκετά σπάνια ευρήματα και αντανακλούν την πολυτέλεια των συμποσίων για τα οποία ήταν κατασκευασμένα.

Όλα το σχηματολόγιο των επιτραπέζιων αγγείων απαντά και στο εσωτερικό των τάφων, όπου κτέριζε τους εθνικούς νεκρούς, ή διάσπαρτο πάνω από τους τάφους, μαρτυρώντας για τις νεκρώσιμες τελετουργίες των χριστιανών.

Γ. Μυροδοχεία

Ο άνθρωπος από τα προϊστορικά κιόλας χρόνια αναζήτησε στη φύση ουσίες που θα τον προστάτευαν ή θα τον θέραπευαν από τις αρρώστιες και το συνάντησε τους κακούς. Εξίσου άμεσα άρχισε να χρησιμοποιεί αρωματικές ουσίες για αποτροπαϊκούς-θεραπευτικούς ή/και λατρευτικούς σκοπούς. Οι αρωματικές και θεραπευτικές αυτές ουσίες ήταν πολύτιμες, καθώς ήταν σπάνιες στη φύση ή αποτελούσαν αποτέλεσμα πολύπλοκων χημικών διαδικασιών. Μικροσκοπικά μπουκαλάκια από διάφορα υλικά χρησιμοποιήθηκαν για τη φύλαξή τους. Το γυαλί, ως μη πορώδες υλικό, χαρακτηρίζεται από την ιδιότητά του να αποτρέπει την εξάτμιση του περιεχομένου του καθώς και να μην κατακρατά το άρωμα από τα παλαιότερα περιεχόμενά του. Οι ιδιότητες αυτές του γυαλιού κατέστησαν τα γυάλινα φιαλίδια σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα το μέσο φύλαξης των διαφόρων μύρων.

Η πλειονότητα των μυροδοχείων ήταν απλά μικρά μπουκαλάκια, χωρίς λαβές, πιθανώς καλυμμένα με ψάθα ή δέρμα ή κάποιο άλλο υλικό που τα προστάτευε από ατυχήματα. Κατασκευάζονταν σε όλα τα γεωμετρικά σχήματα, σφαιρικά, αμφικωνικά, δακρυδόσχημα, κυλινδρικά, κωνικά, τετράπλευρα και ωοειδή²⁴⁴⁰.

Απλές μορφές διακόσμου των μυροδοχείων συνίστανται σε δέσμες παράλληλων εγχαραξέων, ή σε περιμετρικές εμπιέσεις που διαμορφώνουν το αρχικά σφαιρικό σώμα σε τετράπλευρο. Υπάρχουν πιο κοσμημένα αγγεία, όπως αυτά που έχουν γραπτό διάκοσμο²⁴⁴¹, άλλοτε απλούστερο, γεωμετρικό και άλλοτε πολυπλοκότερο. Ακόμη, απαντούν και αγγεία με εγχάρακτο διάκοσμο²⁴⁴² που απεικονίζει ολόκληρες σκηνές από τη μυθολογία και την καθημερινή ζωή, όπως το κυνήγι. Αγγεία με πλαστική διαμόρφωση της επιφάνειάς τους εμφανίζονται από τον 1^ο ήδη αιώνα και ξεκινώντας από απλούστερες λύσεις προχωρούν σε σύνθετες δημιουργίες που επιτυγχάνονται με τη χρήση μήτρας.

Μεταξύ των πλέον μεγάλου μεγέθους μυροδοχείων συγκαταλέγονται τα ατρακτόσχημα²⁴⁴³, που ανάγονται στον 3^ο και 4^ο αι. Τα αγγεία αυτά, καθώς λόγω σχήματος ήταν τελείως ανισόρροπα, θεωρείται ότι φυλάσσονταν όρθια, τοποθετημένα σε ψάθινους ή δερμάτινους καλάθους.

Εκτός από τα απλούστερα αγγεία χωρίς λαβές, ως μυροδοχεία χρησιμοποιήθηκαν και μικρογραφίες επιτραπέζιων αγγείων, όπως κρατηρίσκοι και οινοχοϊσκες²⁴⁴⁴.

Οι αμφορίσκοι²⁴⁴⁵, άλλοτε μιμούμενοι μεγάλου μεγέθους μεταφορικά αγγεία και άλλοτε σε πιο πρωτότυπα σχήματα ήταν αρκετά διαδομένος τύπος μυροδοχείων.

Ιδιαίτερη κατηγορία αποτελούν τα πτηνόμορφα²⁴⁴⁶ αγγεία του 1ου αι. μ.Χ. τα οποία φαίνεται ότι κατασκευάζονταν μόνο σε κάποια εργαστήρια της βόρειας Ιταλίας και μαζί με τις λεπτές «ωοκέλυφες» σφαιρές²⁴⁴⁷ αποτελούν τα πρώτα γνωστά αγγεία μίας χρήσης. Ήσαν έτσι κατασκευασμένα και σφραγισμένα, που απαιτείτο η θραύση του άκρου τους προκειμένου να χρησιμοποιηθούν. Τα αγγεία αυτά αποτελούν τους μόνους τύπους μυροδοχείων για το περιεχόμενο των οποίων υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι ήταν ψιμίθια σε μορφή σκόνης.

Συχνά είναι τα ευρήματα των φυσητών σε μήτρα μυροδοχείων που αναπαριστούν διάφορους καρπούς²⁴⁴⁸ και ζώα. Από τη Θεσσαλονίκη είναι γνωστά αγγεία σε σχήμα χουρμά, τσαμπιού σταφυλιών

²⁴³⁷ Isings 1957, τύπος 12, 81, 85, 87, σ. 27-30, 97, 101-102, 104.

²⁴³⁸ Isings 1957, τύπος 107, σ. 133-134.

²⁴³⁹ Isings 1957, τύπος 117, σ. 144-148.

²⁴⁴⁰ De Tommaso 1990, σποράδην.

²⁴⁴¹ Rütli 1991, σ. 122-136.

²⁴⁴² Fremersdorf 1967, σποράδην.

²⁴⁴³ Isings 1957, τύπος, 105, σ. 126.

²⁴⁴⁴ Weinberg, McClellan 1992, σ. 118-119.

²⁴⁴⁵ Weinberg, McClellan 1992, σ. 118-119.

²⁴⁴⁶ Isings 1957, τύπος 11, σ. 27.

²⁴⁴⁷ Isings 1957, τύπος 10, σ. 25-26.

²⁴⁴⁸ Isings 1957, τύπος 78c-d, σ. 93-94. Stern 1995, σποράδην.

αλλά και πλαστικά αγγεία σε σχήμα ψαριού, τα οποία συνεχίζουν με μικρές παραλλαγές ως και τον 2ο και 3ο αι. Πρόκειται για ανατολικά εφευρήματα, που γνωρίζουν όμως εξίσου μεγάλη διάδοση και στη Δύση.

Μία κατηγορία μυροδοχείων κατασκευασμένων σε μήτρα, από τις ελάχιστες που επιβιώνουν μετά τον 2ο αι. και που συνεχίζει μέχρι τον 4ο αι., αποτελούν τα αγγεία σε σχήμα κεφαλιού, πολύ συχνά αμφιπρόσωπα, γνωστά ως «ιανόσχημα» καθώς τα δύο αντίωτα πρόσωπά τους θυμίζουν τον θεό των ρωμαίων Ιανό²⁴⁴⁹.

Με την ίδια τεχνική είναι κατασκευασμένες και μικρές πολυγωνικές πυξίδες και αγγεία, συνήθως εξαγωνικά, των οποίων οι πλευρές κοσμούνται με φυτικό διάκοσμο ή άλλα θέματα του διονυσιακού κύκλου²⁴⁵⁰. Είναι κατασκευασμένες είτε από σκούρο διαφανές γυαλί διαφόρων αποχρώσεων, είτε από αδιαφανές μπλε ή λευκό γυαλί. Η μελέτη και τυπολογική ανάλυση των διακοσμητικών θεμάτων έδειξε ότι αποτελούν έργα ανατολικών εργαστηρίων²⁴⁵¹.

Τα διάφορα μύρα άλλοτε ήταν υγρής μορφής αλλά συχνότερα ήσαν κρέμες και σκόνης που απαιτούσαν ή τα αγγεία αποθήκευσής τους να είναι ευρύστομα ή η λήψη του περιεχομένου τους να γίνεται με τη βοήθεια κάποιου εργαλείου, όπως οι λαβίδες, εύρημα σχετικά συχνό και μάλιστα συχνά μαζί με γυάλινα μυροδοχεία.

Στην κατηγορία των ευρύστομων αγγείων εμπίπτουν και τα χυτροειδή μυροδοχεία²⁴⁵². Κατά πάσα πιθανότητα χρησιμοποιούνταν για ψιμίθια στερεάς μορφής, ή για αλοιφές, που με τη βοήθεια του χείλους τους, που είναι πλατύ και σχεδόν οριζόντιο, τις άπλωναν βάζοντας ολόκληρη την παλάμη τους μέσα και αφήνοντας την πλεονάζουσα ουσία στο χείλος.

Για την ανάδευση και τη λήψη των μύρων και την εφαρμογή τους στο ανθρώπινο σώμα φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν, μεταξύ των άλλων, και λεπτές γυάλινες ράβδοι που εισχωρούσαν εύκολα στα, συχνά μακρύλαιμα, μυροδοχεία.

Τα γυάλινα μυροδοχεία αποτελούν τη συνηθέστερη κατηγορία ταφικών ευρημάτων. Σε όλα τα σχήματα και τα μεγέθη τοποθετούνταν στους τάφους σε μεγάλους, συχνά, αριθμούς προκειμένου οι νεκροί να μη στερηθούν τα αναγκαία καλλυντικά τους στη μεταθανάτια ζωή τους.

Δ. Λυχνίες και λαδωτήρια

Η χρήση του γυαλιού για την κατασκευή λυχνιών φαίνεται ότι ξεκινά μόνο κατά τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους. Ωστόσο, ανοικτού σχήματος αγγεία πόσης χρησιμοποιήθηκαν ήδη από τον 2^ο-3^ο αι. ως λυχνίες. Βασική αιτία θα πρέπει να αποτέλεσε το γεγονός ότι το γυάλινο περίβλημα όχι μόνο δεν ανακόπτει την διάδοση του φωτός, όπως συμβαίνει με τα πήλινα και μέταλλινα αντίστοιχα αγγεία, αλλά αντίθετα την υποβοηθά. Σε συνδυασμό μάλιστα με το ότι οι γυάλινες λυχνίες συμπληρώνονταν με νερό, που μετέτρεπε την κοίλη επιφάνειά τους σε μεγεθυντικό φακό, θα πρέπει πολύ γρήγορα να υπερίσχυσαν στις προτιμήσεις των αγοραστών, τουλάχιστον όπου και όποτε η τιμή και το εύθραυστο της φύσης τους δεν αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα.

Οι λυχνίες, τουλάχιστον σε μορφή θραυσμάτων, αποτελούν πολύ συχνό εύρημα και μπορούν να διακριθούν στις παρακάτω κατηγορίες²⁴⁵³:

Η μορφή του τροχήλατου πήλινου λύχνου, αν και δεν είναι άγνωστη σε γυαλί²⁴⁵⁴, δεν απαντά στη Μακεδονία ή τη Θεσσαλονίκη.

Σπανίζουν επίσης και οι κωνικές λυχνίες²⁴⁵⁵ που χρονολογούνται στο β' μισό του 4^{ου} και στον 5^ο αι. και οι οποίες αποτελούν τύπο συνήθη τόσο στην Αίγυπτο και στη Συροπαλαιστινιακή περιοχή, όσο και στη Κολωνία και την κεντρική Ευρώπη. Το σώμα τους είναι φτιαγμένο από διαφανές γυαλί κιτρινωπής ή πρασινωπής απόχρωσης και συχνά κοσμείται περιμετρικά με μπλε κηλίδες. Παρότι γενικά προσγράφονται στην κατηγορία των λυχνιών, αγγεία του ίδιου σχήματος φαίνεται ότι χρησιμοποιούνταν εξίσου ως σκεύη πόσης, που αποτελούσε και την αρχική τους λειτουργία.

²⁴⁴⁹ Isings 1957, τύπος 78a-b, σ. 93-94.

²⁴⁵⁰ Weinberg, McClellan 1992, σ. 71, 123-125.

²⁴⁵¹ Stern 1995, σ. 113-148, 161-166.

²⁴⁵² Isings 1957, τύπος 68, 94, σ. 88-89, 111.

²⁴⁵³ Η πρώτη κατηγοριοποίηση γυάλινων λυχνιών από τους Crowfoot, Harden 1931, σ. 196-208. Από τις νεώτερες μελέτες επί του θέματος διεξοδικότερη είναι της Uboldi 1995, σ. 93-145, ενώ συστηματοποίηση των δαλματικών ευρημάτων έχει γίνει από τον Chevalier 1997-98, σ. 161-199. Για συνοπτική παρουσίαση των ευρημάτων της περιοχής της Θεσσαλονίκης βλ. Antonaras, υπό εκτύπωση 1

²⁴⁵⁴ Goether-Polaschek 1977, τύπος 163, σ. 259, πίν. 81

²⁴⁵⁵ Uboldi 1995, σ. 113-115. Isings 1957, τύπος 106, σ. 126-131.

Ένας άλλος τύπος λυχνίας των όψιμων αυτοκρατορικών χρόνων που απαντά συχνότερα στη Θεσσαλονίκη είναι οι απλές ημισφαιρικές ή κωνικές κούπες κυρίως άωτες²⁴⁵⁶, που μερικές φορές φέρουν τρεις λαβές περιμετρικά του χείλους, που επίσης χρονολογούνται γύρω στον 4^ο αι.²⁴⁵⁷

Από τον 5^ο κ.ε. φαίνεται ότι γίνονται συχνότερες οι λυχνίες που απολήγουν σε λεπτό κυλινδρικό πόδι που άλλοτε είναι απλώς το ίδιο το σώμα στενότερο και άλλοτε χωριστό συμπαγές στέλεχος που έχει εκ των υστέρων επικολληθεί στην κούπα του σώματος²⁴⁵⁸. Αναρτώνταν με τη βοήθεια μετάλλινων δακτυλίων, ως μεμονωμένες λυχνίες, ή συχνότερα ως εξοπλισμός μετάλλινων πολυκάνδηλων²⁴⁵⁹.

Μετά τον 5^ο αι. επίσης, εμφανίζεται ο τύπος των λυχνιών σε μορφή κωνικών ποτηριών με χαμηλό συμφυές πόδι, δισκοειδή βάση και τρεις μικρές λαβές περιμετρικά στο χείλος. Απλούστερα, άωτα παραδείγματα χαρακτηρίζονται επίσης λυχνίες και αποτελούν συνηθέστατο εύρημα κοσμικών και θρησκευτικών κτιρίων των παλαιохριστιανικών χρόνων²⁴⁶⁰. Ο τύπος με τις λαβές συνδυάζει τα απλά ποτήρια με τις χαμηλότερες, σχεδόν ημισφαιρικές τρίωτες καντήλες και γενικά αποτελεί σπάνιο εύρημα²⁴⁶¹.

Ιδιαίτερη κατηγορία αποτελούν τα αγγεία που ονομάζονται *θήλαστρα*²⁴⁶², κατ' αναλογία προς τα πήλινα αγγεία με παρόμοιο σχήμα για τα οποία υπάρχουν αναφορές σε αρχαίες πηγές ότι χρησιμοποιούνταν όντως για τη σίτιση βρεφών. Τα συγκεκριμένα όμως γυάλινα αγγεία είναι σίγουρο ότι δεν είχαν τέτοια χρήση. Αντίθετα, είναι πολύ πιθανόν να χρησιμοποιούνταν για την πλήρωση των λυχνιών με λάδι, τόσο των γυάλινων όσο και των πήλινων και μετάλλινων, λειτουργία για την οποία η χαμηλή και κωνική προχοή τους τα καθιστούσε πολύ κατάλληλα.

²⁴⁵⁶ Σχετικά με τη χρήση τους ως λυχνίες, μέσα σε μετάλλινες διάτρητες θήκες, βλ. Boyd 1988, σποράδην.

²⁴⁵⁷ Uboldi 1995, σ. 104-108.

²⁴⁵⁸ Uboldi 1995, σ. 120-124. Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), αρ. 298, σ. 285 [Α. Ντίνα].

²⁴⁵⁹ Για σχετικά παραδείγματα βλ. Marijanović-Vujanović 1973, σ. 13-24. Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), αρ. 296, σ. 283-284. Chrzanowski 2003, σ. 30-31, 95, αρ. κατ. 124. Wamser (επιμ.) 2004, σ. 99-103, αρ. 131-139.

²⁴⁶⁰ Isings 1957, τύπος 111, σ. 139-40.

²⁴⁶¹ Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), αρ. 299, σ. 285 [Α. Αντωνάρας].

²⁴⁶² Isings 1957, άωτη παραλλαγή του τύπου 99, σ. 118.

5. ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΥΑΛΟΥΡΓΙΑΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Η χωροθέτηση των υαλουργείων στο ρωμαϊκό κόσμο και στη Θεσσαλονίκη

Για τα υαλουργεία, όπως και για τις άλλες εργαστηριακές εγκαταστάσεις που απαιτούσαν χρήση ανοικτού πυρός, γενικά ίσχυε ο κανόνας να χωροθετούνται εκτός των τειχών ή σε άμεση γειτνίαση με αυτά, αφενός διότι εκεί υπήρχε κενός χώρος και αφετέρου διότι έτσι ελαχιστοποιούνταν ο κίνδυνος μετάδοσης πυρκαγιάς σε περίπτωση ατυχήματος και μειωνόταν η καθημερινή ενόχληση των περιοίκων. Ο Κωνσταντίνος Αρμενόπουλος τον 14^ο αι., που μεταφέρει αυτούσια χωρία του Ιουλιανού της Ασκαλάνος²⁴⁶³ ο οποίος έγραφε περί το 531-33²⁴⁶⁴ και αποτύπωνε την ισχύουσα βυζαντινή νομοθεσία²⁴⁶⁵, αναφέρει ότι τα εργαστήρια υαλουργίας δεν πρέπει να βρίσκονται μέσα στις πόλεις και εάν υπάρξει ανάγκη να λειτουργήσουν εντός των τειχών θα πρέπει αυτό να γίνεται σε ακατοίκητα, απομακρυσμένα σημεία, λόγω του μεγάλου κινδύνου πυρκαγιάς και για να μη προκληθεί βλάβη στην υγεία των περιοίκων²⁴⁶⁶. Τη δραστηριοποίηση όμως των υαλουργών σε διάφορα σημεία των πόλεων φανερώνουν, εκτός από τα ανασκαφικά ευρήματα και οι σωζόμενες επιγραφές από τις οποίες είναι γνωστό ότι οδοί, πύλες και περιοχές πόλεων είχαν ονομαστεί από την ομάδα των υαλουργών που δραστηριοποιούνταν σε άμεση γειτνίαση με αυτές. Στη Ρώμη είναι γνωστά από επιγραφές η οδός ή συνοικία των υαλουργών, *Vicus vitrarius*, καθώς και η στοά η μεταξύ των υαλουργών, *Porticus inter vitrarios*²⁴⁶⁷. Από επιγραφή αντίστοιχα είναι γνωστό ότι και στο Ρυτεολί υπήρχε περιοχή που ονομαζόταν ο λόφος ή η πλαγιά των υαλουργών, *clivus vitrarius*²⁴⁶⁸.

Στη Θεσσαλονίκη έχουν αποκαλυφθεί εργαστηριακές εγκαταστάσεις της ρωμαϊκής και πρωτοβυζαντινής περιόδου στις παρακάτω περιοχές:

Σε αστικούς δημόσιους χώρους, που χάνοντας την αρχική τους χρήση και λειτουργία καταλήφθηκαν από ιδιώτες βιοτέχνες, όπως η Αρχαία Αγορά²⁴⁶⁹ και το μεγάλο λουτρό κάτω από την βασιλική της Αχειροποιήτου²⁴⁷⁰.

Κατά μήκος των ανατολικών²⁴⁷¹ και δυτικών²⁴⁷² τειχών.

Εκτός των τειχών, στην ανατολική²⁴⁷³ και δυτική²⁴⁷⁴ νεκρόπολη.

²⁴⁶³ Πιτσάκης 1971, σ. λη'-λθ'. Πιτσάκης 1992, σ. 246, σημ. 54.

²⁴⁶⁴ Hakim 2001, σ. 4, με αναλυτική βιβλιογραφία στη σημ. 21.

²⁴⁶⁵ Lieberman 1971, 409-17, σύμφωνα με τον Hakim 2001, σ. 7, σημ. 38, όπου αποδεικνύεται ότι ο Ιουλιανός δεν καταγράφει το ιουδαϊκό δίκαιο αλλά αντίθετα το ρωμαϊκό-βυζαντινό. Αυτό ήταν το ισχύον και για θέματα χωροταξίας στα παλαιστινιακά, τουλάχιστον, παράλια, όπως φανερώνει και το παράδειγμα της ίδρυσης εκτός των τειχών των υαλουργείων της Τιβερίδας.

²⁴⁶⁶ *Εξάβιβλος* Βιβλίο 2, τίτλος Δ' «Περί καινοτομιών», παράγραφος 19 «Περί υαλουργών και σιδηρουργών», Πιτσάκης 1971, σ. 117-118.

²⁴⁶⁷ Trowbridge 1930, σ. 131, σημ. 38-40.

²⁴⁶⁸ Trowbridge 1930, σ. 132, σημ. 42.

²⁴⁶⁹ Στο χώρο της αρχαίας αγοράς πριν την ίδρυσή της δραστηριοποιούνταν εργαστήρια κεραμικής από τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. έως τον 1^ο αι. μ.Χ. στο χώρο. Βλ. Βαλαβανίδου 2001, σ. 119, 120-23. Μπόλη, Σκιαδαρέσης 2001, σ. 91. Αδάμ-Βελήνη 2003, σ. 146.

Κατά τον 5^ο αι., και ίσως ήδη από τα τέλη του 4^{ου} αι., εποχή κατά την οποία η Αγορά απώλεσε εν μέρει το δημόσιο χαρακτήρα της, στο χώρο της αναπτύχθηκε ποικίλη εργαστηριακή δραστηριότητα, κεραμικών, μεταλλουργών, βαφών νημάτων και γναφών καθώς και καταργασίας οστέινων αντικειμένων, που διατηρήθηκε και στον 6^ο αι. Βλ. Vitti 1996, σ. 102-103. Επίσης, Βαλαβανίδου 2001, σ. 123, 127-29.

Στον ίδιο χώρο κατά το β' μισό του 4^{ου} αι., λειτουργούσε και το νομισματοκοπείο της πόλης. Βλ. Βελήνης 1996, σ. 49-60.

Τέλος, με την περιοχή της αγοράς θα πρέπει να σχετίζεται και ο γνωστός από επιγραφή σύλλογος των *πορφυροβάφων*, που χαρακτηρίζεται ο «της οκτωκαιδεκάτης», για να ξεχωρίζει από τους υπόλοιπους συλλόγους πορφυροβάφων της πόλης αλλά και για να τονιστεί, παράλληλα ο χώρος δραστηριότητάς του. Βλ. IG X.2 αρ. 291. Σχολιασμός της επιγραφής γίνεται από τον Robert 1937, σ. 535 σημ. 3. Vitti 1996, σ. 78-79.

²⁴⁷⁰ Μπακιρτζής 1983, σ. 310-29, όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία.

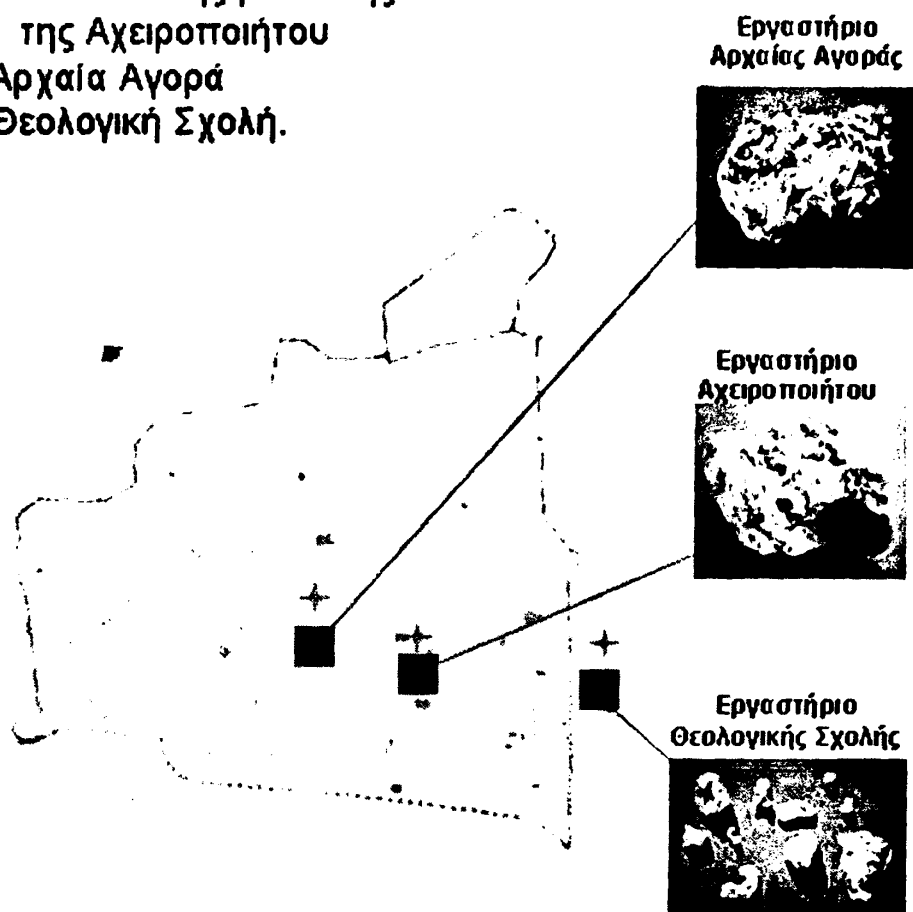
²⁴⁷¹ Στη βόρεια στοά του Γαλιανού συγκροτήματος λειτουργούσε εκτεταμένο εργαστηριακό συγκρότημα με εργαστήριο μεταλλουργίας, κεραμικών μητρών και πορφυροβαφείο. Όλα τα συνευρήματα παραπέμπουν σε υστεροελληνιστική χρονολόγηση 2^{ου}-1^{ου} αι. π.Χ. με 1ο αι. μ.Χ. Βλ. Καραμπέρη, Χριστοδουλίδου, Καϊάφα 1996, σ. 534. Στην οδό Κ. Παλαιολόγου 18 αποκαλύφθηκε πιθανό κεραμικό εργαστήριο αγγείων του 3^{ου} αι. Βλ. Ε. Κουρκουτίδου-Νικολαΐδου, *ΑΔ* 38 (1983), *Χρονικά* Β2, σ. 281-289.

²⁴⁷² Διάφοροι κλίβανοι, που συνδέονται με τη δραστηριότητα κεραμικών, έχουν βρεθεί στην περιοχή σε σωστικές ανασκαφές. Για ρωμαϊκό κεραμικό κλίβανο στην οδό Ειρήνης δίπλα στο τείχος, βλ. Α. Βαβρίτσας, *ΑΔ* 27(1972), *Χρονικά*, σ. 505 και Δεσποίνη 1982, σ. 81-82, εικ. 15-16 στις σελ. 82 και 83, πίν. 14.

²⁴⁷³ Εργαστηριακοί κλίβανοι των αυτοκρατορικών χρόνων, που πιθανώς αφορούσαν σε παραγωγή κεραμικών αντικειμένων αποκαλύφθηκαν στο οικοπέδο του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού, βλ. Δ. Ναλπάντης, *ΑΔ* 43 (1988), *Χρονικά* Β2, σ. 381. Δ. Ναλπάντης, *ΑΔ* 44 (1989), *Χρονικά* Β2, σ. 346. Σε ανασκαφή στο χώρο της Θεολογικής σχολής του Α.Π.Θ. αποκαλύφθηκαν

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΥΑΛΟΥΡΓΙΑΣ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

- Ανατολικά της βασιλικής
της Αχειροποιήτου
- Αρχαία Αγορά
- Θεολογική Σχολή.

Εικ. 11. Χωροθέτηση εργαστηρίων υαλουργίας στη Θεσσαλονίκη

Εργαστήρια, που δεν επιβάρυναν ιδιαίτερα τον περιβάλλοντα χώρο και δεν αποτελούσαν κίνδυνο για την υγεία και την ασφάλεια των περιοίκων, λόγω χρήσης πυρός, λειτουργούσαν, όπως φαίνεται, και σε άλλα σημεία της πόλης, όπως π.χ. υποδεικνύουν ανασκαφικά ευρήματα από την περιοχή του Προφήτη Ηλία²⁴⁷⁵.

Τα κτίρια που φιλοξενούσαν τα υαλουργεία, αλλά και τα εργαστήρια παραγωγής άλλων υλικών ήσαν πρόχειρες κατασκευές, συχνά κατασκευασμένες από ευτελή, φθαρτά υλικά που σε κάποιες περιπτώσεις αξιοποιούσαν τοίχους αρχαιότερων κτιρίων που είχαν εγκαταλειφθεί και μόνο εν μέρει αποτελούσαν νέες κατασκευές. Το γεγονός αυτό καθιστά δύσκολο τον εντοπισμό τους και αυτό που

κατάλοιπα εργαστηρίου με μήτρες τροχίλων λύχνων που χρονολογούνται στον 3^ο-4^ο αι. Βλ. Φ. Πέτσας *ΑΔ* 21 (1966) Χρονικά Β2, σ. 334-339, πίν. 345-359. Από το ανατολικό νεκροταφείο, ενδεχομένως επίσης από την ανασκαφή του οικοπέδου της Θεολογικής Σχολής, προέρχεται μήτρα λύχνου, που χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου} αι. βλ. Θεσσαλονίκη Ιστορία και Τέχνη 1986, σ. 22, αρ. 7.

²⁴⁷⁴ Εργαστηριακοί, πιθανώς κεραμικοί, κλίβανοι των αυτοκρατορικών χρόνων αποκαλύφθηκαν στο οικοπέδο στη συμβολή των οδών Κολωνιάρη, Γαλανάκη και Παπαθανασίου, βλ. Δ. Ναυπάντης, *ΑΔ* 42 (1987), Χρονικά Β2, σ. 403-406. Εργαστήριο κεραμικής, πιθανώς πλινθοποιίας, αποκαλύφθηκε στην οδό Μοναστηρίου αρ. 93 και αποτελεί παράδειγμα των εργαστηρίων που αναπτύσσονταν δυτικά των τειχών στον «Κεραμίσιο κάμπο», ονομασία που συναντάται στον 7^ο αι. στο 5^ο θαύμα του δεύτερου βιβλίου των θαυμάτων του αγίου Δημητρίου. Βλ. Θεοχαρίδου 1985-86, σ. 99, για την ανασκαφή Δ. Μακροπούλου, *ΑΔ* 43 (1988), Χρονικά Β2, σ. 379-380. Κατά τον 4^ο και 5^ο αι., λόγω της ποικιλίας των σφραγισμάτων των πλίνθων που αποκαλύφθηκαν σε μνημεία, θεωρείται ότι δραστηριοποιούνταν περισσότερα πλινθοποιεία ταυτόχρονα. Βλ. Vickers 1973, σ. 285-294, επίσης Θεοχαρίδου 1985-86, σ. 109. Ακόμη, δύο κλίβανοι απροσδιόριστης χρήσης αποκαλύφθηκαν σε ανασκαφή στο οικιστικό συγκρότημα Αξίος το 2004. Ευχαριστώ την ανασκαφέα Ε. Λαμπροθανάση για την παροχή των σχετικών στοιχείων.

²⁴⁷⁵ Αδημοσίευτη ανασκαφή, που τα κινητά ευρήματα της φυλάσσονται στο ΜΒΠ.

συνήθως διασαφηνίζει τη χρήση τέτοιων κατασκευών είναι τα κινητά ευρήματα-κατάλοιπα της παραγωγής ή οι κτιστές κατασκευές, όπως π.χ. κλίβανοι και δεξαμενές. Ιδιαίτερα τα εργαστήρια κατεργασίας γυαλιού δεν εντοπίζονται εύκολα, διότι, καθώς το γυαλί ανακυκλωνόταν, είναι μικρές οι ποσότητες γυαλιού που παρέμεναν επιτόπου, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στα εργαστήρια κεραμικής και μεταλλουργίας, όπου ο μεγάλος όγκος παραμορφωμένων αγγείων και σκωριών εκκαμίνευσης αποτελούν αδιάσειστο μάρτυρα της εργαστηριακής δραστηριότητας. Ακόμη και οι ίδιοι οι κλίβανοι, καθώς ήσαν κατασκευές μικρού μεγέθους και προορισμένοι για βραχεία μόνο χρήση, συνήθως εξαιρετικά καταπονημένοι από τις υψηλές θερμοκρασίες που αναπτύσσονταν κατά την όπτηση του γυαλιού, σπάνια διατηρούνται αρκετά ώστε να είναι σαφής η μορφή και η λειτουργία τους.

Στη Θεσσαλονίκη και την γύρω περιοχή της δεν έχει εντοπισθεί ο ίδιος ο χώρος κάποιου υαλουργικού εργαστηρίου ρωμαϊκών χρόνων, τουλάχιστον με αδιάσειστα στοιχεία, όπως η ύπαρξη κλιβάνου με κατάλοιπα γυαλιού, ή έστω μεγάλος όγκος καταλοίπων επεξεργασίας γυαλιού σε κάποιο χώρο με χαρακτηριστικά εργαστηριακής εγκατάστασης. Υπάρχουν ωστόσο αποχρώσεις ενδείξεις που καθιστούν βέβαιη τη λειτουργία τουλάχιστον τριών εργαστηρίων στην πόλη, ιδίως κατά τον 4^ο-6^ο αι. Τα κινητά αυτά εργαστηριακά κατάλοιπα έχουν αποκαλυφθεί αποσπασματικά και άλλα σχετίζονται με τους χώρους των νεκροταφείων, όπου δραστηριοποιούνταν διάφοροι βιοτέχνες, όπως το σημείο όπου ανεγέρθηκε η Θεολογική Σχολή του ΑΠΘ, και άλλα με αστικούς δημόσιους χώρους που στα χρόνια της Ύστερης Αρχαιότητας έχασαν την αρχική τους λειτουργία και καταλήφθηκαν από μικροβιοτέχνες διαφόρων ειδικοτήτων, όπως το μεγάλο λουτρό πάνω από το οποίο ιδρύθηκε η βασιλική της Αχειροποιήτου και η αρχαία αγορά²⁴⁷⁶.

Αντίστοιχα με τη Θεσσαλονίκη σε πολλές πόλεις της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας έχει αποδειχθεί ανασκαφικά ότι οι υαλουργοί, όπως και οι υπόλοιποι ιδιώτες βιοτέχνες κατελάμβαναν και αξιοποιούσαν κάθε ελεύθερο χώρο στον οποίο μπορούσαν να φιλοξενηθούν οι δραστηριότητές τους.

Αντίστοιχα με το λουτρό κάτω από την Αχειροποιήτο, χρησιμοποιήθηκαν εγκαταλειμμένα και μισοερειπωμένα, μεγάλα, δημόσια ως επί το πλείστον, κτίρια στο κέντρο πόλεων²⁴⁷⁷, στους χρόνους της Ύστερης Αρχαιότητας στη Ρώμη²⁴⁷⁸, στη δαλματική Solin (Salona)²⁴⁷⁹, στην Ερμούπολη Μεγίστη της Αιγύπτου²⁴⁸⁰, στη Λυών²⁴⁸¹, στην August/Kaiseraugst στην Ελβετία²⁴⁸², στη Gamzigrad (Romuliana Felix) της Σερβίας²⁴⁸³, στη βουλγαρική Novae²⁴⁸⁴, στους Φίλιππους²⁴⁸⁵, στους Δελφούς²⁴⁸⁶, στην Ολυμπία²⁴⁸⁷, στη Ρόδο²⁴⁸⁸, στη Σάμο²⁴⁸⁹ και στην Κώ²⁴⁹⁰.

Συνοικία με εργαστήρια αντίστοιχη αυτής που δημιουργήθηκε στον εγκαταλειμμένο χώρο της αρχαίας αγοράς της Θεσσαλονίκης φαίνεται ότι αποτελούσε κάτι αρκετά συνηθισμένο και αντίστοιχα υπήρχε στα υστερορωμαϊκά χρόνια και στους Σόλους στην Κύπρο²⁴⁹¹, στη Γαλλική Villeneuve-les Maguelone²⁴⁹², στην Κολωνία²⁴⁹³, στο Leicester²⁴⁹⁴, στην Κόρινθο²⁴⁹⁵, στη Σαμάρια²⁴⁹⁶, στις Σλοβενικές Ljubljana (Emona)²⁴⁹⁷ και Ptuj (Poetovio)²⁴⁹⁸. Ενώ ήδη από νωρίτερα είχαν δημιουργηθεί συνοικίες με

²⁴⁷⁶ Αναλυτική παρουσίαση του θέματος γίνεται στο: Αντωνάρας, υπό εκτύπωση 1

²⁴⁷⁷ Van Geesbergen 1999, σ. 107.

²⁴⁷⁸ Sternini 1989, σ. 105-114.

²⁴⁷⁹ Auth 1975, σ. 147. Αναλυτική επισκόπηση των κροατικών εργαστηριακών καταλοίπων παρουσιάστηκε από τον I. Fadić, βλ. σχετικά Fadić 2004, σ. 95-106.

²⁴⁸⁰ Bimson, Freestone 1987. Sternini 1995, σ. 144.

²⁴⁸¹ A travers le verre 1989, σ. 47-49. Foy et al. 1989, σ. 58-59. Sternini 1995, σ. 181-82.

²⁴⁸² Sternini 1995, σ. 193-194.

²⁴⁸³ Ljubinković 1983, σ. 181-182.

²⁴⁸⁴ Τέσσερις διαφορετικές εγκαταστάσεις ανασκάφηκαν στα ρωμαϊκά ερείπια της πόλης, Biernacki et al. 1976, σ. 158, εικ. 41, 42. Olczak 1978, σ. 127-137. Biernacki et al. 1991, σ. 110. Olczak 1998, σ. 13. Dyczek 1998, σ. 99-104.

²⁴⁸⁵ Γούναρης, Βελένης 1996, σ. 730-731. Γούναρης 1995-2000, σ. 323-331, 351, εικ. 2-4, 6. Skordara, Gounaris, Maniatis 2002, σ. 321-326. Γούναρης 2002, σ. 28.

²⁴⁸⁶ Πετρίδης 2002, σ. 90.

²⁴⁸⁷ Schauer 2001-2002, σ. 42. Κλίβανος υαλουργίας ρωμαϊκών χρόνων εντοπίστηκε σε ανασκαφή κοντά στις Θέρμες Λεωνιδαίου.

²⁴⁸⁸ Τριανταφυλλίδης 1997, σ. 49, 50, εικ. 12.

²⁴⁸⁹ Isler 1969, σ. 22, πίν. 98.6, εύρημα από το Ηραίο Σάμου, που χρονολογείται περί τα μέσα του 6^{ου} αι.

²⁴⁹⁰ Μπρούσκαρη 2002, σ. 135-141.

²⁴⁹¹ Young 1993, σ. 40, σημ. 7.

²⁴⁹² Foy et al. 1989, σ. 67. Sternini 1995, σ. 155.

²⁴⁹³ Sternini 1995, σ. 158.

²⁴⁹⁴ Price, Cool 1989, σ. 24.

²⁴⁹⁵ Wiseman 1969, σ. 105-106, πίν. 32/j,k,m, κατάλοιπα υαλουργικής δραστηριότητας εντοπίστηκαν σε στρώμα του όψιμου 5^{ου}-6^{ου} αι. που προέρχονται από την περιοχή του αρχαίου Γυμνασίου της Κόρινθου.

²⁴⁹⁶ Sternini 1995, σ. 179-180.

²⁴⁹⁷ Plesničar-Gec 1983, σ. 73-74.

²⁴⁹⁸ Lazar 2003, σ. 221. Korošec 2004, σ. 67-70. Sagadin 2004, σ. 107-114.

εργαστήρια στην Aix-en-Provence και στην Autun "Augustodunum"²⁴⁹⁹ στη Γαλλία και στο Ην. Βασίλειο²⁵⁰⁰.

Ακόμη, εργαστήρια υαλουργίας εμφανίζονται στην περιοχή των τειχών, μέσα και έξω από αυτά, στην Μασσαλία²⁵⁰¹, στην Κολωνία²⁵⁰² και στην Trier(Treviri)²⁵⁰³.

Τέλος, εργαστήρια υαλουργίας εμφανίζονται σε μικρά πολιίσματα και μεμονωμένες αγροικίες, στη γαλλική Vienne²⁵⁰⁴, στο γερμανικό Hambach²⁵⁰⁵, στο Jalame²⁵⁰⁶ στο Ισραήλ, στις Λουλουδιές Κίτρους²⁵⁰⁷, στο Ίωρο²⁵⁰⁸, στη Βρύση Ποντοκόμης²⁵⁰⁹, στην Κνωσό²⁵¹⁰ και, ίσως, στην Τάρρα²⁵¹¹ και στη Χίο²⁵¹².

Μια ακόμη κατηγορία χώρων δραστηριοποίησης των εργαστηρίων υαλουργίας, τουλάχιστον για τις βορειοδυτικές επαρχίες της αυτοκρατορίας, αποτελούν οι βιοτεχνικές ζώνες που αναπτύσσονταν γύρω από τις στρατιωτικές βάσεις. Έχει αποκαλυφθεί ότι ο στρατός εμπλεκόταν στη διακίνηση αλλά και στην παραγωγή γυαλιού. Τα ευρήματα φανερώνουν ότι τα θραύσματα γυαλιού συλλέγονταν ενδελεχώς με προφανή σκοπό την ανακύκλωση. Παρότι δεν είναι ακόμη εξακριβωμένο το αν οι ίδιοι οι στρατιώτες ασχολούνταν με την υαλουργία ή απλώς επέβλεπαν πολίτες απασχολούμενους από το στρατό, θεωρείται βέβαιο ότι ο ρωμαϊκός στρατός δραστηριοποιούνταν και σ' αυτόν τον τομέα.²⁵¹³

²⁴⁹⁹ Stermini 1995, σ. 146-148.

²⁵⁰⁰ Price 1998, σ. 341-342.

²⁵⁰¹ Stermini 1995, σ. 152.

²⁵⁰² Follmann-Schulz 1989, σ. 35. Stermini 1995, σ. 158.

²⁵⁰³ Goethert-Polaschek 1977, σ. 6, σημ. 44. Stermini 1995, σ. 163.

²⁵⁰⁴ Foy et al. 1989, σ. 64. Stermini 1995, σ. 155.

²⁵⁰⁵ Gaitzsch 1999, σ. 125-149. Για την τυπολογία των παραγόμενων αγείων βλ. Follmann-Schulz 2001. Για τη σύσταση του παραγόμενου γυαλιού βλ. Wedepohl, Gaitzsch, Follmann-Schulz 2001. Συνολική δημοσίευση των εργαστηρίων έγινε στο Gaitzsch et al. 2000.

²⁵⁰⁶ Weinberg 1988.

²⁵⁰⁷ Μαρκή 1996, ειδικ. σ. 239-243. Μαρκή 2002, σ. 65-66. Αγγέλου 2002, σ. 65-67.

²⁵⁰⁸ Αντωνάρας, Αναγνωστοπούλου-Χατζηπολυχρόνη 2002, σ. 118, εικ. 14.

²⁵⁰⁹ Καραμήτρου-Μεντεσιδή 2000, σ. 620. Επίσης, Καραμήτρου-Μεντεσιδή, *ΑΔ* 37, 1982, Χρονικά Β2, σ. 298.

²⁵¹⁰ Price 1992, σ. 458-459. Carington-Smith 1982, σ. 269.

²⁵¹¹ Buechner 1960.

²⁵¹² Ballance et al 1989, σ. 124-25.

²⁵¹³ Price 1998, σ. 333, όπου παρατίθενται αναλυτικά παραδείγματα από το Ηνωμένο Βασίλειο.

Κατάλογος χώρων και κινητών ευρημάτων που στοιχειοθετούν την παρουσία εργαστηρίων υαλουργίας

Ανατολικά της βασιλικής της Αχειροποιήτου (Οικ. Σ. Γεωργιάδη)
(Πίνακας ευρημάτων)

Στο χώρο της βασιλικής της Αχειροποιήτου των μέσων του 5^{ου} αι., προϋπήρχε ρωμαϊκό λουτρό²⁵¹⁴ που αποκαλύφθηκε κάτω και γύρω από τη βασιλική²⁵¹⁵. Έχουν εντοπισθεί τρεις επάλληλες φάσεις δαπέδων²⁵¹⁶ του, που χρονολογούνται μεταξύ του β' μισού του 2^{ου} και του α' μισού του 4^{ου} αι.²⁵¹⁷ Μετά την ανέγερση της βασιλικής παρέμεινε σε χρήση το ανατολικό και το βόρειο τμήμα του λουτρού²⁵¹⁸. Κατά την ανασκαφή οικοπέδου ανατολικά της αψίδας του ναού το 1966²⁵¹⁹ αποκαλύφθηκαν τα λείψανα του λουτρού. Μεταξύ των κινητών ευρημάτων της ανασκαφής εκείνης συμπεριλαμβάνονται και εργαστηριακά κατάλοιπα, τμήματα υαλουργικού κλιβάνου και πήλινου χωνευτηριού, που περιγράφονται παρακάτω και μαρτυρούν την δραστηριότητα κάποιου υαλουργείου στην περιοχή.

Ανασκαφικά δεδομένα: 11-6-1966. Στο ύψος των ψηφιδωτών

01. Μάζα (16X9X6 εκ.) κίτρινου κονιάματος καλυμμένο από μελανό, υαλοποιημένο πηλό, στον οποίο σώζονται λειωμένα και μισοενοποιημένα θραύσματα αχνοπράσινου γυαλιού (πάχους 1,5 εκ.)

02. Σιδερένια σπάτουλα με σχεδόν τετράγωνη απόληξη (6X5 εκ.) και λαβή επίσης τετραγωνικής διατομής (1X1 εκ.). Η σπάτουλα δεν συγκαταλέγεται μεταξύ των σιδερένιων εργαλείων που χρησιμοποιούσαν αποκλειστικά ή κατά κύριο λόγο οι υαλουργοί, όπως η κάνη, οι τανάλιες και ενδεχομένως και το ψαλίδι. Ωστόσο το γεγονός ότι βρέθηκαν μαζί με τα υαλουργικά κατάλοιπα καθιστά πιθανή τη χρήση της στο εργαστήριο²⁵²⁰.

Ανασκαφικά δεδομένα: 13-6-1966. Τομή Α', θέση Ο-Β/3-4. Βάθος από 0,20-0,40 εκ.

03. Μάζα (16X5X6 εκ.) πηλού με έντονα ίχνη καύσης (στο κάτω του τμήμα εντελώς μελανό με φυσαλίδες), στο πλάι διατηρούνται ίχνη υαλοποίησης και αχνοπράσινου γυαλιού. Είναι τμήμα κυκλοτερούς κατασκευής (υπολογιζόμενης διαμέτρου περίπου 30-40 εκ.), πιθανώς τμήμα του περιχειλίσματος κλιβάνου ή της βάσης έδρασης εσχάρας ή χωνευτηριού. Συνανήκει με το Νο. 6.

Μαζί του και ένα γκριζό όστρακο από την περιφέρεια δισκοειδούς αντικειμένου, στην επιφάνεια του οποίου διατηρείται ίχνος λειωμένου αχνοπράσινου γυαλιού. (Ενδεχομένως τμήμα συστήματος έδρασης ή στήριξης)

04. Θραύσμα χωνευτηριού. Ανοικτό κεραμικό αγγείο, περίπου ημισφαιρικό, (διαμ. χείλους 13 εκ., σωζ. ύψος 3,5 εκ., πάχος 0,6 εκ.) Το αγγείο περιβάλλεται από στρώμα ερυθρού πηλού, (πάχους 1,5 εκ. κοντά στη βάση του αγγείου, 3,5 εκ. στο ύψος του χείλους του) που ξεπερνά σε ύψος το εσωτερικό αγγείο και δημιουργεί υπερυψωμένο, έξω νεύον χείλος. Το αγγείο και το στρώμα πηλού καλύπτονται από λεπτό (πάχους 0,1 εκ.) στρώμα αχνοπράσινου γυαλιού. Εξωτερικά η κατασκευή έχει ενισχυθεί, σε δεύτερη φάση, όπως φανερώνει το στρώμα πρασινωπού γυαλιού που υπάρχει μεταξύ των δύο στρωμάτων πηλού, με λεπτότερο (πάχους 0,7 εκ.) στρώμα γκριζού πηλού, το οποίο επίσης φέρει λεπτό, ομοιόχρωμο στρώμα γυαλιού. Ως χωνευτήρια, εκτός από τα κατασκευασμένα για αυτό τον σκοπό χοντροειδή χειροποίητα αγγεία, φαίνεται ότι συχνά χρησιμοποιούνταν και αγγεία οικιακής χρήσης²⁵²¹.

Ανασκαφικά δεδομένα: 13-6-1966. Τομή Α', θέση Ο-Β/1,5-3,5. Βάθος από 0,40-0,65 μ.

05. Μάζα γκριζού πηλού με υαλοποιημένη επιφάνεια (10X6X5 εκ.).

Ανασκαφικά δεδομένα: 13-6-1966. Τομή Β', θέση Ο-Β/4-10. Βάθος από 0,40-0,70 μ.

06. Μάζα (6X4X3,5 εκ.) πηλού με έντονα ίχνη καύσης. Στο κάτω της τμήμα είναι εντελώς μελανή με φυσαλίδες. Στο πλάι διατηρούνται ίχνη υαλοποίησης και αχνοπράσινου γυαλιού. Συνανήκει με το Νο 1.

²⁵¹⁴ Μπακιρτζής 1983, σ. 325-326.

²⁵¹⁵ Φ. Πέτσας, *ΑΔ* 22(1967), Χρονικά Β2, σ. 393-396, πίν. 299-300. Σ. Πελεκανίδης, *ΑΔ* 17, 1961/62, Χρονικά, σ. 252-253. Μπακιρτζής 1983, σ. 310-329, ειδικ. σ. 321. Ξυγγόπουλος 1941/52, σ. 472-487.

²⁵¹⁶ Μπακιρτζής 1983, σ. 323.

²⁵¹⁷ Ασημακοπούλου-Ατζακά 1998, σ. 127, 227-228, σμμ. 129.

²⁵¹⁸ Μπακιρτζής 1983, σ. 324.

²⁵¹⁹ Φ. Πέτσας, *ΑΔ* 22(1967), Χρονικά Β2, σ. 393-396, πίν. 299-300.

²⁵²⁰ Για τα διάφορα, μέταλλα και ξύλινα, εργαλεία ενός υαλουργείου βλ. Sternini 1995, σ. 83-87.

²⁵²¹ Για σχετικά παραδείγματα, βλ. Price, Cool 1989, σ. 24-25. Sternini 1995, σ. 73-82. Van Geesbergen 1999, σ. 112-113.

07. Κυκλοτερής μάζα (13X8X7 εκ.) πηλού με έντονα ίχνη υαλοποίησης, καλύπτεται σχεδόν από παντού από φυσαλίδες.

08. Κυκλοτερές όστρακο, τριγωνικής διατομής, από μελανό πηλό (εξωτ. διαμ. 24 εκ., ύψος 3,5 εκ.). Πιθανώς δακτύλιος κατασκευασμένος για να ανακρατά το χωνευτήρι ή κάτι αντίστοιχο σταθερό, ως σφήνα.

09. Συσσωμάτωση σιδερένιας σκωρίας με πήλινο όστρακο.

10. Τριταινωτή λαβή αχνοπράσινου αγγείου (ίσως μεγάλου αμφορέα ή μόνωτου πρισματικού ή κυλινδρικού μεταφορικού αγγείου)(πλάτος 6 εκ. σωζ. μήκος 4 εκ.).

11. Μάζα (8,5X6X4 εκ.) μελανή πηλού με υαλοποιημένες επιφάνειες.

Ανασκαφικά δεδομένα: 15-6-1966. Τομή Α', θέση Ο-Β/3½ -4. Βάθη από 0,20-1 μ.

12. Θραύσμα του ίδιου χωνευτηριού με το Νο.2. (5X4X2 εκ.). Το εξωτερικό περιχέλιωμα που δημιουργεί το στρώμα ερυθρού πηλού δεν είναι υπερυψωμένο, όπως στο Νο.2, αντίθετα είναι επίπεδο. Ενδεχομένως, πρόκειται για το σημείο που ήταν στραμμένο προς το άνοιγμα του κλιβάνου και το χείλος είναι επίπεδο για να διευκολύνει την κίνηση της κάνης και τη διαδικασία απόληψης του γυαλιού από το χωνευτήρι.

13. Σιδερένια σκωρία με θραύσματα γυαλιού κολλημένα επάνω της.

Ο χρόνος λειτουργίας του εργαστηρίου δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια καθώς τα αρχαιολογικά δεδομένα της ανασκαφής δεν είναι επακριβώς γνωστά. Είναι πιθανόν να λειτούργησε κατά τον 5ο αι. εποχή λίγο πριν την ανέγερση της βασιλικής, αξιοποιώντας έναν προσωρινά εγκαταλελειμμένο χώρο του λουτρού, ή κατά τη διάρκεια της ανοικοδόμησής της καλύπτοντας παροδικά τις ανάγκες του εργοταξίου. Ωστόσο, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη και η περίπτωση να μεταφέρθηκαν και να απορρίφθηκαν τα ευρήματα από κάποιον άλλο, κοντινό σε κάθε περίπτωση, χώρο, στο σημείο ανακάλυψής τους.

Αρχαία Αγορά

(Πίνακες ευρημάτων)

Οι ανασκαφές που ξεκίνησαν για την εκσκαφή των θεμελίων του Δικαστικού μεγάρου της πόλης και έφεραν στο φως την αρχαία αγορά της Θεσσαλονίκης²⁵²², από πολύ νωρίς αποκάλυψαν, ότι, το σημείο αφού έπαψε να λειτουργεί ως επίσημος δημόσιος χώρος, καταλήφθηκε από διάφορους βιοτέχνες που δραστηριοποιήθηκαν εκεί κατά τον 5^ο και 6^ο αι., ενδεχομένως ήδη κιόλας από τον 4^ο αι.²⁵²³

Τα πρώτα κινητά ευρήματα που συνδέονται με τη δραστηριότητα υαλοουργικού εργαστηρίου στην περιοχή αποκαλύφθηκαν στο χώρο της αρχαίας αγοράς ήδη από τις ανασκαφές του 1962.

1. Συσσωμάτωση (5X3,5X2 εκ.) τριών υαλοθραυσμάτων ακανόνιστου σχήματος, χρώματος αχνοπράσινου. Τα υαλοθραύσματα είναι κολλημένα πάνω σε ερυθρό πηλό με λίγα χαλικάκια στη μάζα του, που έχει υποστεί παρατεταμένη έκθεση σε υψηλές θερμοκρασίες.

2. Μαζί του βρέθηκε και τριγωνικό απόκομμα γυαλιού (1,8X1X0,5 εκ.), ίδιας απόχρωσης και υφής με το παραπάνω, που πιθανώς αποτελεί δοκιμή ρευστότητας της υπό επεξεργασία μάζας γυαλιού.

Κατά τις ανασκαφές του 1966 αποκαλύφθηκαν και άλλα κατάλοιπα υαλοουργικής δραστηριότητας:

Ανασκαφικά δεδομένα: Στοά Β' (15) Βάθος (εις μήκος) 2,60 μ.

1. α. Συσσωμάτωση (8X4X3 εκ.) λαδοπράσινου γυαλιού γύρω από πυρήνα μελανού χρώματος. Ο χρωμάτινος πυρήνας καλύπτεται από στρώμα γυαλιού (πάχους 0,5 εκ.), που έχει λιώσει και έχει κυλήσει πάνω του. Στην επάνω επιφάνεια του όγκου, φαίνεται, έχει πέσει κατ' επανάληψη γυαλί, δημιουργώντας άγρια επιφάνεια με αιχμηρά εξογκώματα (πάχους 1,5 εκ.). Οι πλάγιες επιφάνειες καλύπτονται πλήρως από συνεχές, λείο, λεπτότερο (πάχους 0,5 εκ.) στρώμα γυαλιού. Γυαλί έχει ρεύσει μόνο στις παρυφές της κάτω επιφάνειας, ενώ η υπόλοιπη παραμένει ελεύθερη από επικολλήσεις, πιθανώς λόγω του ότι ήταν κολλημένη σε κάποιο λίθο, όπως υποδεικνύει το κυρτό της σχήμα.

1. β, γ. Δύο συνανήκοντα, μικρότερα (3X2X2 εκ. και 4X3X2 εκ., αντίστοιχα) θραύσματα της παραπάνω συσσωμάτωσης.

²⁵²² Πέτσας 1968, σ. 156-161. Πέτσας 1966/67, σ. 295 κ.ε., αριθμ. 55-57. Αδάμ-Βελή κ.α. 1996, σ. 501, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

²⁵²³ Βλ. Vitti 1996, σ. 102-103. Επίσης, Βαλαβανίδου 2001, σ. 123, 127-29.

2. Δύο δακρυόσχημες δοκιμές ρευστότητας από το ίδιο λαδοπράσινο γυαλί (3X1,5X1 εκ. και 2X1X1 εκ., αντίστοιχα).

3. Επίπεδη, ωσειδής μάζα λαδοπράσινου γυαλιού (9X6X0,5 εκ.). Στις αδρές επιφάνειές της έχει αποτυπωθεί το ανάγλυφο της επιφάνειας του εδάφους στην οποία ακούμπησε ενόσω ακόμη ήταν θερμή και εύπλαστη.

4. Άμορφη, μελανή, κεραμική μάζα (7X6X1,5 εκ.) που φέρει έντονα ίχνη υαλοποίησης.

5. α-ε. Από τον ίδιο χώρο προέρχονται και παραμορφωμένα τμήματα αποχρωματισμένων και πρασινωπών γυάλινων αγγείων για τα οποία όμως αφενός δεν υπάρχει καμία στρωματογραφική ένδειξη και αφετέρου η παραμόρφωσή τους μοιάζει πιθανότερο να οφείλεται στην έκθεση τους σε υψηλή θερμοκρασία κατά τη διάρκεια πυρκαγιάς, που τόσο συχνές ήταν στη Θεσσαλονίκη μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αι. Τα αγγεία που έχουν εκ των υστέρων βρεθεί σε πυρρά και έχουν παραμορφωθεί έχουν συχνά μια χαρακτηριστική θαμπάδα, οι επιφάνειές τους είναι αδρές και διατηρούν αποτυπώματα από την επιφάνεια στην οποία ακουμπούσαν κατά τη διάρκεια της πυρκαγιάς. Αντίθετα, τα παραμορφωμένα κατά την παραγωγή, αγγεία έχουν λεία και διαυγή τοιχώματα. Επίσης, είναι σε κάποιο ποσοστό ημιτελή και συνήθως ο λόγος απόρριψής τους είναι ιδιαίτερα εμφανής, όπως πχ κακοσχηματισμένα χείλη ή βάση.

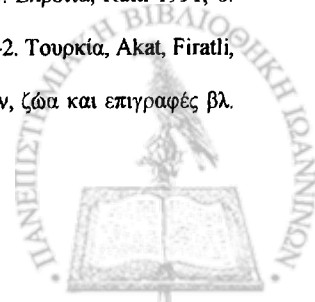
Από τις ανασκαφές της δεκαετίας του 1960, χωρίς ιδιαίτερες ανασκαφικές ενδείξεις, προέρχεται ακόμη ένα εύρημα που πιθανώς συνδέεται με την υαλουργική παραγωγή. Πρόκειται για λίθινη, σχεδόν τετράγωνη (8X8,5X2 εκ.) μήτρα. Στην αδρά σκαλισμένη επιφάνειά της, που ορίζεται περιμετρικά από υπερυψωμένο περιχέλιωμα, έχει παρασταθεί, σχεδόν σχηματικά, κεφαλή ζώου κατ' ενώπιον. Πιθανώς πρόκειται για κεφαλή λύκου ή αλεπούς. Το κεφάλι βρίσκεται σχεδόν στο ίδιο επίπεδο με το περιχέλιωμα περίπου 0,2 εκ. ψηλότερα από τον κάμπο που το περιβάλλει. Οι πλάγιες πλευρές της στα σημεία που δεν είναι σπασμένες και άπεργες, διατηρούν μια κλίση που δείχνει ότι η διακοσμημένη επιφάνεια της μήτρας ήταν κατά τι μεγαλύτερη της πίσω, επίπεδης επιφάνειας της. Το σχήμα και το μέγεθος της μήτρας είναι απολύτως συγκρίσιμα με αντίστοιχα ευρημάτων από υαλουργικά εργαστήρια της δυτικής²⁵²⁴ κυρίως, αλλά και της ανατολικής²⁵²⁵ ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Πρέπει ωστόσο να τονισθεί ότι σχετικό θέμα δεν έχει σωθεί σε πυθμένα γυάλινου αγγείου και ότι και ο ίδιος ο τρόπος απόδοσης του θέματος, λόγω του τρόπου εγχάραξής του, ίσως δεν είναι ο προσφορότερος για να αναπαραχθεί σε γυαλί²⁵²⁶.

Σχετικά με τη χρονολόγηση των καταλοίπων του εργαστηρίου υαλουργίας δεν παρέχεται κανένα άλλο ιδιαίτερο στοιχείο πέραν του γενικότερου χρονικού πλαισίου, τέλη 4^{ου}-αρχές 6^{ου} αι., εποχή στην οποία εντάσσεται η βιοτεχνική δραστηριοποίηση στο χώρο.

²⁵²⁴ Για αντίστοιχα παραδείγματα πήλινων και λίθινων μητρών βλ.: Γαλλία, Foy, Nenna 2001, σ. 51, 82-83. Ελβετία, Rütli 1991, σ. 150-152, εικ. 103. Γερμανία, Sternini 1995, σ. 90-91, εικ. 129-130, 134.

²⁵²⁵ Για αντίστοιχα παραδείγματα πήλινων και λίθινων μητρών βλ.: Ρουμανία, Baluta 1981, σ. 111-14, εικ. 1-2. Τουρκία, Akat, Firatli, Kocabaş 1984, σ. 55, πίν. 16, εικ. 45.

²⁵²⁶ Για παραδείγματα απλούστερα γεωμετρικά αλλά και πιο σύνθετα με παραστάσεις ανθρώπινων μορφών, ζώα και επιγραφές βλ. Foy, Nenna 2001, σ. 118-120, όπου και σχετική αναλυτική βιβλιογραφία.

Κατά την ανασκαφή του 1965, που προηγήθηκε της ανοικοδόμησης του κτιρίου της Θεολογικής Σχολής του Α.Π.Θ., αποκαλύφθηκε, μεταξύ και πάνω από τάφους, κτίριο που χαρακτηρίστηκε από τον ανασκαφέα ως «αποθήκη». Στο κτίριο αναγνωρίστηκαν διαδοχικές οικοδομικές φάσεις. Χρονολογήθηκε, τουλάχιστον εν μέρει, στους πρώτους βυζαντινούς χρόνους²⁵²⁷ καθώς οι τοίχοι του εδράζονταν σε τάφους, στην πλειονότητά τους των χρόνων της Τετραρχίας και λιγότερων νεώτερων, περίπου των χρόνων του Ιουστινιανού²⁵²⁸. Στους τοίχους του βρέθηκαν εντοιχισμένες μήτρες λύχνων²⁵²⁹, που χρονολογούνται μεταξύ του β' μισού του 3^{ου} και του τέλους του 4^{ου} αι., γεγονός, που μαζί με το είδος των υπόλοιπων κεραμικών αγγείων και σωλήνων που βρέθηκαν εκεί οδήγησε στην άποψη ότι επρόκειτο για κτίριο επαγγελματικής χρήσης κοντά στο οποίο θα πρέπει να βρισκόταν εργαστήριο παραγωγής λύχνων.

Από τον ίδιο ανασκαφικό χώρο προέρχονται επίσης και κινητά ευρήματα, εργαστηριακά κατάλοιπα υαλουργικής δραστηριότητας:

1. α-γ Τρεις συσσωματώσεις πηλού με αχνοπράσινο γυαλί που η άνω επιφάνεια τους φέρει επάλληλες στρώσεις γυαλιού και είναι γεμάτη αιχμηρά εξογκώματα. Οι πλάγιες είναι λείες, πλήρως καλυμμένες από γυαλί που έχει κυλήσει και έχει φτάσει μέχρι το σημείο που σήμερα ορίζεται ως κάτω επιφάνεια. Αυτή στην αρχική τους θέση θα πρέπει να ήταν εσωτερική επιφάνεια ή σε επαφή με κάποιο λίθο η κονίαμα που δεν επέτρεψε στο ρευστό γυαλί να έρθει επαφή μαζί της.

2. Δοκιμές ρευστότητας και αποκόμματα αχνοπράσινου γυαλιού παραμορφωμένα από την εν θερμώ επαφή τους με το έδαφος.

3. Πλεόνασμα αποχρωματισμένου, ελαφρά πρασινωπού γυαλιού. Πρόκειται δηλαδή για το ακραίο τμήμα του υπό παραγωγή αγγείου που βρισκόταν σε επαφή με την υαλουργική κάνη. Το τμήμα αυτό αποκόπτεται όταν διαμορφώνεται το χείλος του αγγείου. Είναι βραχύ τμήμα με παχιά τοιχώματα. Το ένα άκρο του είναι κυλινδρικό, στη διάσταση της κάνης, ενώ στην άλλη του πλευρά, όπου βρισκόταν το χείλος του αγγείου, φαρδαίνει δημιουργώντας κώνο.

4. Στον ίδιο χώρο βρέθηκαν και θραύσματα διαφόρων αγγείων που κατά πάσα πιθανότητα ήσαν συγκεντρωμένα εκεί υπό μορφή θραυσμάτων προκειμένου να χρησιμοποιηθούν για ανακύκλωση. Αρκετά από αυτά αναγνωρίζονται ως προϊόντα του 4^{ου} και 5^{ου} αι. Μεγάλος αριθμός λαδοπράσινων, αδιάγνωστων στη σημερινή κατάσταση διατήρησής τους θραυσμάτων, προέρχεται από σώματα, σχεδόν αποκλειστικά, ακόσμητων καμπύλων αγγείων. Εκτός των αδιάγνωστων, μπορούν να διακριθούν οι παρακάτω κατηγορίες αγγείων:

α. Δεκάδες βάσεις ποτηριών με κωνική βάση και ψηλό στέλεχος σε διάφορες αποχρώσεις του φυσικά αποχρωματισμένου γυαλιού και σε ποικίλες διαστάσεις (τύπος 36). Σε ελάχιστες περιπτώσεις έχουν ανακαλυφθεί και μικρές λαβές, σε θραύσματα σώματος ή και αποκολλημένες, που πιθανώς συνδέονται με τα αγγεία του τύπου αυτού ή με τους σκύφους που περιγράφονται στην κατηγορία «β.».

β. Εξίσου ευάριθμα είναι και τα θραύσματα πρασινωπών ημισφαιρικών ή και βαθύτερων σκύφων με χαρακτηριστικό άπεργο χείλος. (τύπος 13)

²⁵²⁷ Φ. Πέτσας *ΑΔ* 21 (1966) Χρονικά Β2, σ. 334-9, πίν. 345-359, ειδ. σ. 338-39, πίν. 347 β.

²⁵²⁸ Φ. Πέτσας *ΑΔ* 21 (1966) Χρονικά Β2, σ. 337.

²⁵²⁹ Φ. Πέτσα, *ΑΔ* 21(1966), Χρονικά, πίν. 356α,γ,ε. Τα θέματα των μήτρων έχουν τα ανάλογα τους στην παραγωγή των αθηναϊκών εργαστηρίων.

Για τη μήτρες με παράσταση έρωτα που παίζει το διάυλο στραμμένος προς τα αριστερά βλ. Perlzweig 1961, σ. 115, αρ. 715-718, ιδίως 717, πίν. 16. Χρονολογούνται στο β' μισό του 3^{ου} αι. Το θέμα επιβιώνει μέχρι τον όψιμο 4^ο και τις αρχές του 5^{ου} αι.

Για τη μήτρες με παράσταση βουκράνιου βλ. Perlzweig 1961, σ. 132-133, αρ. 1044-1046, πίν. 22. Χρονολογούνται στο α' μισό και στα μέσα του 4^{ου} αι.

Για τη μήτρες με παράσταση ρόδακα που περιβάλλεται από βλαστό αμπέλου βλ. Perlzweig 1961, σ. 152, αρ. 1788-1809, πίν. 31. Χρονολογούνται στα μέσα του 4^{ου} μέχρι τις αρχές του 5^{ου} αι.

Η μήτρα βάσης με τους τρεις ομόκεντρους κύκλους είναι σχετικά συνήθης μεταξύ των αττικών λύχνων του 3^{ου}-4^{ου} αι. πρβλ. Perlzweig 1961, σ. 160, αρ. 2047, πίν. 34, του 4^{ου} αι.

Το θραύσμα μήτρας με βλαστό αμπέλου εμφανίζεται σε διάφορους τύπους αττικών λύχνων του 3^{ου} 4^{ου} αι., βλ. Perlzweig 1961, πίν. 51, τύπος χείλους αρ. 22.

Στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού φυλάσσεται και αδημοσίευτο υλικό από την ίδια ανασκαφή. Πρόκειται για μήτρα επίσης παρεμφερή με τα προϊόντα των αττικών εργαστηρίων του 3ου-4ου, πρβλ. Perlzweig 1961, σ. 136-137, αρ. 1181-1182, που χρονολογούνται στο β' μισό του 3^{ου} και στο α' μισό του 4^{ου} αι.

Επίσης, μήτρα λύχνου, που δημοσιεύτηκε στο *Θεσσαλονίκη Ιστορία και Τέχνη* 1986, σ. 22, αρ. 7, χρονολογήθηκε στα τέλη του 4^{ου} αι. και αναφέρεται ως εύρημα του ανατολικού νεκροταφείου, ενδεχομένως προέρχεται από την ίδια ανασκαφή.

γ. Ακόμη, αρκετές είναι οι επίπεδες ή αποστρογγυλεμένες βάσεις στενών κυλινδρικών αγγείων που ανήκουν στον τύπο των *ουριάχων*²⁵³⁰, των λυχνιών με χαμηλό κωνικό ή κυλινδρικό σώμα που στενεύει και καταλήγει σε επιμήκη, κενή εσωτερικά, κυλινδρική βάση. (τύπος 38)

δ. Μεταξύ των θραυσμάτων εντοπίζονται και κομβίοσχημες συμπαγείς βάσεις κωνικού αγγείου, πιθανώς επίσης λυχνίας. (τύπος 34)

ε. Επίσης, αναγνωρίζονται και λαδοπράσινα θραύσματα, βάσεων κυρίως, που κατά πάσα πιθανότητα ανήκουν σε αγγεία με ωσειδές σώμα, κοντό λαμό, χροάνοσχημο χείλος και λειασμένο με πυράκτωση χείλος²⁵³¹. (τύπος 70)

στ. Τέλος, μπορούν να αναγνωριστούν και θραύσματα χροάνοσχημων χειλέων που πιθανώς ανήκουν σε αγγεία τύπου Isings τύπος 104 (τύπος 62, και 63)

Αξίζει να τονιστεί το ότι τα αγγεία των κατηγοριών α-γ και πιθανώς και δ χρησιμοποιούνταν ως λυχνίες, γεγονός που συνδυάζεται πολύ καλά με τις μήτρες πήλινων λύχνων που αποκαλύφθηκαν στον χώρο, καθώς επίσης και με τη γειτνίαση του εργαστηρίου με την εκτεταμένη ανατολική νεκρόπολη της πόλης, όπου θα γινόταν ευρεία χρήση λυχνιών.

Η χρονολόγηση του εργαστηρίου, δεδομένης της έλλειψης επακριβών ανασκαφικών δεδομένων, είναι επισφαλής. Ωστόσο είναι αρκετά τα στοιχεία που μπορούν να αξιοποιηθούν σχετικά:

Οι τάφοι του σημείου εκείνου χρονολογούνται κυρίως στους χρόνους της Τετραρχίας και μέχρι περίπου τα χρόνια του Ιουστινιανού.

Οι εντοιχισμένες στο κτίριο μήτρες λύχνων χρονολογούνται από το β' μισό του 3^{ου} μέχρι τα τέλη του 4^{ου} αι.

Τα ανευρεθέντα επιτόπου θραύσματα αγγείων, που πιθανώς προορίζονταν για ανακύκλωση, χρονολογούνται στους μετά τον 4^ο και ιδίως στους 5^ο-6^ο αι.

Το γεγονός ότι μαζί με υαλοθραύσματα βρέθηκε και 40νούμιο του Αναστασίου Α'.

Συμπεραίνεται λοιπόν ότι η περίοδος λειτουργίας του εργαστηρίου υαλουργίας, αν λειτουργούσε ταυτόχρονα με τον κατασκευαστή λύχνων, ορίζεται από τις μήτρες των λύχνων μεταξύ του β' μισού του 3^{ου} και τα τέλη του 4^{ου} αι. Εάν όμως πρόκειται για μεταγενέστερη χρήση του ίδιου ή γειτονικού χώρου, σύμφωνα και με όλα τα υπόλοιπα στοιχεία, πιθανότερη περίοδος λειτουργίας του εργαστηρίου καθίστανται οι μετά την Τετραρχία χρόνοι, που ο χώρος χρησιμοποιείται έντονα για ταφές, και ιδίως ο 5^{ος} ή το α' μισό του 6^{ου} αι., όπως φανερώνουν τα υαλουργικά κατάλοιπα και η νομισματική μαρτυρία. Τα θραύσματα αγγείων, που αποκαλύφθηκαν στο χώρο καθιστούν πιθανή την υπόθεση το υαλουργείο να παρήγε λυχνίες, όπως άλλωστε θα ήταν και αναμενόμενο από ένα εργαστήριο που λειτουργούσε μέσα στο χώρο ενός νεκροταφείου.

Πιθανά τοπικά προϊόντα

Τα προϊόντα των υαλουργείων της Θεσσαλονίκης δυστυχώς δεν μπορούν να προσδιοριστούν με ακρίβεια, καθώς δεν έχουν εντοπισθεί παραμορφωμένα αγγεία μεταξύ των εργαστηριακών καταλοίπων, τα οποία θα προσέφεραν αδιάσειστες μαρτυρίες της επιτόπιας παραγωγής των συγκεκριμένων τύπων. Ωστόσο, υπάρχουν στοιχεία που μπορούν να προσδιορίσουν με αρκετή πιθανότητα την τοπική παραγωγή. Πρόκειται για την εξαιρετική σπάνι ορισμένων τύπων που εμφανίζονται σε μεγάλους αριθμούς στην πόλη, και μάλιστα φτιαγμένα από κοινή μεταξύ τους ποιότητα και απόχρωση γυαλιού που τα συνδέει και όλα μεταξύ τους.

Η Θεσσαλονίκη κατά τον πρώτο αιώνα, που ούτως ή άλλως αποτελεί περίοδο κατά την οποία παραδοσιακά θεωρείται ότι δραστηριοποιούνταν λίγα μόνον υαλουργεία, κυρίως στη συροπαλαιστινιακή ακτή και στην Ιταλία, φαίνεται ότι δεν έχει να παρουσιάσει τοπικά προϊόντα. Ωστόσο, οι εξαιρετικά υψηλοί αριθμοί σφαιρικών και πτηνόμορφων μυροδοχείων, τα οποία δεν εντοπίζονται σε παρόμοιους αριθμούς ούτε καν στις περιοχές παραγωγής τους, στη Β. Ιταλία και στην Ελβετία, καθιστούν ενδιαφέρουσα την υπόθεση της παραγωγής τους και στη Θεσσαλονίκη, παρότι δεν σώζεται η παραμικρή σχετική ένδειξη.

Στοιχεία για την τοπική παραγωγή γυάλινων αγγείων, σχεδόν πάντοτε έμμεσα, μπορούν να εντοπιστούν από τον 4^ο αι. κ.ε. εποχή στην οποία ανάγονται όλοι οι παρακάτω τύποι:

Μόνωτα οκτάπλευρα αγγεία (τύπος 97)

²⁵³⁰ Trowbridge 1930, σ. 174, 190, 191, όπου και αναφορές σε παλαιοχριστιανικά κείμενα στα οποία απαντά ο όρος.

²⁵³¹ Θεσσαλονίκη Ιστορία και Τέχνη 1986, σ. 59, αρ. 4.

Ένας τύπος αρκετά σπάνιων αγγείων, που φαίνεται ότι παράγεται στη Θεσσαλονίκη γύρω στον 4^ο αι. είναι και τα μόνωτα, μεταφορικά αγγεία, φυσητά σε οκτάπλευρη μήτρα, με διάμετρο σώματος 8 εκ.. Τα αγγεία εντοπίστηκαν σε δύο παραλλαγές, μια ψηλότερη και μία πιο χαμηλή.

Τα δύο παραδείγματα της ψηλότερης παραλλαγής (ύψους 17 και 18 εκ.) ανακαλύφθηκαν σε απομακρυσμένες μεταξύ τους ανασκαφές της ανατολικής και δυτικής νεκρόπολης της Θεσσαλονίκης, αντίστοιχα. Πρόκειται για τα αρ. ΜΒΠ ΒΥ 173 και ΜΒΠ ΒΥ 323/1. Και τα δύο είναι οκτάπλευρα, φυσητά σε μήτρα, του 4^{ου}-5^{ου} αι.²⁵³², παρόμοιων διαστάσεων. Η μόνη τους διαφορά έγκειται στο ότι το σώμα το ενός έχει πλάγιες αυλακώσεις, επειδή εμφυσήθηκε αρχικά σε μικρή ραβδωτή μήτρα, πριν να εκπτυχθεί περαιτέρω και αποκτήσει τις οριστικές του διαστάσεις με εμφύσηση σε οκτάπλευρη, λεία εσωτερικά μήτρα. Εκτός από τις προφανείς ομοιότητες στις διαστάσεις και τις αναλογίες, στον τρόπο διαμόρφωσης του χείλους του λαιμού αλλά και της λαβής, η σημαντικότερη ομοιότητα των δύο αγγείων βρίσκεται στον πυθμένα τους. Κοσμούνται και τα δύο με ένα όμοιο, ανάγλυφο κισσόφυλλο που ήταν αποτυπωμένο στην οκταγωνική μήτρα που τα διαμόρφωσε.

Τα δύο παραδείγματα της χαμηλότερης παραλλαγής (ύψους 12 και 13 εκ.) των οκτάπλευρων αγγείων, αποκαλύφθηκαν επίσης και στις δύο νεκροπόλεις, και σε σχέση με τα ψηλότερα παραδείγματα, έχουν σχεδόν πανομοιότυπο λαιμό, λαβή και διαμόρφωση χείλους, ενώ οι διαστάσεις του σώματος διαφέρουν μόνο ως προς το ύψος. Επίσης, οι δύο παραλλαγές είναι πολύ συγγενικές μεταξύ τους και ως προς την υφή και το χρώμα. Στον πυθμένα των αγγείων, που ορίζεται από ανάγλυφο κυκλικό δακτύλιο, έχει αποτυπωθεί σχεδόν πανομοιότυπο μοτίβο που συνίσταται σε τέσσερα, σταυροειδώς διατεταγμένα, ελλειψοειδή στοιχεία, που αποδίδουν σχηματικά τετράφυλλο ρόδακα. Στο ένα από τα δύο αγγεία υπάρχει δεύτερος ομόκεντρος κεντρικός δακτύλιος που περνά από το μέσο των ελλειψοειδών στοιχείων.

Τα αγγεία της κάθε μιας από τις δύο παραλλαγές είναι προφανές, λόγω των όμοιων μητρών στις οποίες φυσήθηκαν, ότι κατασκευάζονταν στο ίδιο εργαστήριο. Τα κοινά κατασκευαστικά στοιχεία των δύο παραλλαγών καθιστούν σχεδόν εξίσου βέβαιο το ότι και τα 4 παραδείγματα αποτελούν προϊόντα του ίδιου εργαστηρίου. Το γεγονός ότι τα μόνα γνωστά, μέχρι σήμερα, παραδείγματα αγγείων με το ιδιαίτερο αυτό σχήμα και τα συγκεκριμένα διακοσμητικά θέματα στον πυθμένα προέρχονται από τις νεκροπόλεις της Θεσσαλονίκης, καθώς επίσης και το ότι πρόκειται για απλά, χρηστικά αγγεία, που δεν φαίνεται πιθανόν να μεταφέρθηκαν από κάποιο άλλο υαλουργικό κέντρο, καθιστούν εξαιρετικά πιθανό το να αποτελούν τοπικά προϊόντα, παρότι δεν έχει βρεθεί τμήμα της ίδιας της μήτρας στην πόλη. Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί ότι η κατασκευαστική τεχνική της χρήσης διπλής μήτρας θεωρείται ότι αποτελεί χαρακτηριστικό των εργαστηρίων των ΒΔ επαρχιών, ίσως της Κολωνίας, και μάλιστα του β' μισού του 4^{ου} αι.²⁵³³

Σφαιρικά χοανόστομα μπουκάλια με αδιαμόρφωτη βάση (τύπος 63)

Σχετικά με την τοπική παραγωγή του τύπου, εκτός από τα επτά σωζόμενα παραδείγματα που συνιστούν έναν από τους πλέον πολυάριθμους τύπους χοανόστομων της εποχής αυτής στην πόλη, μαρτυρά και το αγγείο ΒΥ 91^α, το οποίο είναι ημιτελές. Στην πραγματικότητα πρόκειται για δείγμα του τύπου Isings 104, το οποίο δεν φυσήθηκε πλήρως ώστε να αποκτήσει το σύνθητες μέγεθος του τύπου του. Το αγγείο παραμένει ανολοκλήρωτο στο χείλος του, που διατηρεί την κλειστή μορφή, η οποία απολήγει σε στενό κύλινδρο, που είχε όταν αποκόπηκε από την υαλουργική κάνη, σε αντίθεση με την άπεργη, χοανόσχημη, συνήθη μορφή του²⁵³⁴. Ακόμη, στον πυθμένα του αγγείου δεν διακρίνεται κανένα ίχνος κάνης ή ράβδου, όπως συμβαίνει συνήθως στα ολοκληρωμένα παραδείγματα αυτού του τύπου, γεγονός που επίσης υποδεικνύει το ότι έχει αφεθεί ημιτελές. Θα πρέπει να ληφθεί ακόμη υπόψη το ότι, καθώς πρόκειται για απλό, χρηστικό αγγείο, δεν φαίνεται καθόλου πιθανό να έχει μεταφερθεί από άλλη πόλη στη Θεσσαλονίκη του 4^{ου} αι. Αντίθετα, μοιάζει να αποτελεί τοπικό προϊόν που παρέμεινε ημιτελές είτε χάριν μείωσης της τιμής, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως ταφικό κτέρισμα, είτε λόγω κάποιας παραξενιάς της τύχης που δεν επέτρεψε την ολοκλήρωσή του ενόσω ακόμη ήταν θερμό και εύπλαστο.

Είναι γνωστά παραδείγματα ημιτελών αγγείων από τις δυτικές επαρχίες της αυτοκρατορίας²⁵³⁵. Το κοινό χαρακτηριστικό τους έγκειται στο ότι, όπως και το εν λόγω παράδειγμα, πρόκειται για αγγεία των

²⁵³² Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), σ. 317-18, αρ. 348 [Α. Αντωνάρας], 350 [Ε. Μαρκή].

²⁵³³ Stern 2001, σ. 142, 144, 184. Η χρήση δύο μητρών, μίας μικρής ραβδωτής και μίας δεύτερης πλήρους μεγέθους λείας πρισματικής, αποτελεί χαρακτηριστικό της παραγωγής της περιοχής του Ρήνου ή και ειδικότερα της Κολωνίας. Πρωτοεμφανίζεται με βγωνικά αγγεία με μικρές δελφινοσχημες λαβές των οποίων τα αρχαιότερα γνωστά παραδείγματα ανάγονται στο α' μισό του 4^{ου} αι. Pirling 1966, σ. 79, πίν. 40/9^α-β, 100/5. Τύπος 100 της ταξινόμησης της Isings 1957. Για περισσότερα παραδείγματα βλ. Stern 2001, σμ. 166.

²⁵³⁴ Παπανικόλα-Μπακιρτζή 2002 (επιμ.), σ. 318, αρ. 349 [Α. Αντωνάρας].

²⁵³⁵ Price, Cool, 1991, σ. 25. Goether-Polaschek 1977, σ. 153, αρ. 917 πίν. 59 και 252, αρ. 1458, πίν. 16.176d.

οποίων το χείλος ολοκληρώνεται εν ψυχρώ. Μετά την ανόπτησή τους ο τεχνίτης προχωρούσε στην κοπή του πλεονάσματος του γυαλιού, του κολουροκωνικού τμήματος μεταξύ της κάνης και του τελικού χείλους του αγγείου, και στη λείανση με τριβή της επιφάνειας του χείλους.

Ωσειδή χοανόστομα μπουκάλια με αδιαμόρφωτη βάση (τύπος 71)

Τα ωσειδή χοανόστομα μπουκάλια με αδιαμόρφωτη βάση, τα οποία εντοπίζονται στη Θεσσαλονίκη με επτά παραδείγματα, λίγα ακόμη στην ενδοχώρα της και πουθενά αλλού μακρύτερα, φαίνεται ότι ήσαν τοπικά προϊόντα. Αυτό συνάγεται τόσο διότι λόγω του απλού και χρηστικού τους χαρακτήρα είναι αρκετά απίθανο να εισάγονταν από μακριά, αλλά και λόγω των κοινών τους χαρακτηριστικών με τα τοπικά, σφαιρικά χοανόστομα (τύπος 63) Isings τύπος 104, ως προς την υφή και το πάχος του γυαλιού, τη διαμόρφωση του χείλους τους, αλλά και ως προς τον χαρακτηριστικό, αβαθή εγχάρακτο, ζωνοειδή τους διάκοσμο. Οι δύο αυτοί τύποι αποτελούν μια ομάδα με τόσα κοινά χαρακτηριστικά που μοιάζει πιθανόν ότι αποτελούν προϊόντα του ίδιου εργαστηρίου.

Ωσειδή χοανόστομα μπουκάλια με συμφυή βάση (τύπος 70)

Τα ωσειδή χοανόστομα μπουκάλια με συμφυή βάση φαίνεται ότι αποτελούν τοπικά προϊόντα, αν και φέρουν ορισμένα χαρακτηριστικά αιγυπτιακών προϊόντων, όπως τα ίχνη εργαλείων στη βάση και το συχνά βαθυπράσινο χρώμα τους. Υπέρ της εντοπιότητάς τους συνηγορεί τόσο ο μεγάλος αριθμός τοπικών ευρημάτων, ένδεκα παραδείγματα, και η αντίστοιχη έλλειψη παραλλήλων από άλλες περιοχές, όσο και το ότι πρόκειται για απλά χρηστικά αγγεία που στον 4^ο αι. είναι εξαιρετικά απίθανο να μεταφέρονταν μαζικά από απομακρυσμένα κέντρα παραγωγής.

Οινοχόες με σφαιρικό (τύπος 93) και οκτάπλευρο σώμα (τύπος 94)

Οι οινοχόες με σφαιρικό και οκτάπλευρο σώμα αποτελούν προϊόντα του ίδιου εργαστηρίου, όπως μαρτυρούν οι έντονες ομοιότητες στην κατασκευή των διαφόρων επιμέρους στοιχείων τους. Είναι πολύ πιθανόν να κατασκευάστηκαν στη Θεσσαλονίκη, καθώς αυτά τα κοινά τους στοιχεία, διαμόρφωση χείλους και λαβής, δεν εντοπίζονται όμοια σε άλλες περιοχές, ενώ αντίθετα στα ευρήματα από τη Θεσσαλονίκη αποτελούν την μόνη ομάδα οινοχών που εμφανίζεται με 5 παραδείγματα, ενώ όλοι οι υπόλοιποι τύποι της ίδιας εποχής εμφανίζονται κυρίως με ένα ή δύο το πολύ παραδείγματα. Επίσης, ένα ακόμη στοιχείο που συνηγορεί υπέρ της τοπικής παραγωγής ιδίως του οκταγωνικού τύπου είναι το ίδιο το σχήμα τους, καθώς όπως φαίνεται τα οκτάπλευρα αγγεία είναι προσφιλή στην πόλη τον 4^ο αι., ενδεχομένως κατά μίμηση προϊόντων κολωνικών εργαστηρίων, που έφτασαν στην πόλη κατά την περίοδο της Τετραρχίας. Αλλωστε, την ίδια αισθητική και τεχνολογική παράδοση απηχούν και τα οκτάπλευρα μόνωτα μεταφορικά αγγεία που επίσης θεωρείται πολύ πιθανόν ότι παράγονταν εδώ.

Μπουκάλια σφαιρικού (τύπος 51α, 51β) και απιόσχημου (τύπος 52^α, 52^β) σώματος.

Τα μπουκάλια σφαιρικού και απιόσχημου σώματος, λεία ή με πλάγιες νευρώσεις, του 4^{ου}-5^{ου} αι. φαίνεται ότι αποτελούν τοπικά προϊόντα. Τα μεγαλύτερα αγγεία, επιτραπέζιας χρήσης, με 59 και 27 παραδείγματα αντίστοιχα, αποτελούν την πολυπληθέστερη ομάδα της εποχής αυτής υπερκαλύπτοντας με τον αριθμό τους το σύνολο των υπόλοιπων σύγχρονών τους τύπων. Επίσης, και τα μικρότερα παραδείγματα, μυροδοχεία, με 31 παραδείγματα, αποτελούν το δεύτερο σε αριθμό τύπο μυροδοχείων του 4^{ου}-5^{ου} αι. Η ομοιότητες τόσο στην κατασκευή όσο και στο υλικό τους είναι τόσο εμφανείς που καθιστά σχεδόν αυτονόητη την υπαγωγή τους στα προϊόντα ενός εργαστηρίου. Υπέρ του ότι το εργαστήριο αυτό θα πρέπει να ήταν τοπικό συνηγορεί τόσο ο μεγάλος τους αριθμός, όσο και το ότι αποτελούν απλά χρηστικά αγγεία καθημερινής χρήσης, ορισμένα μάλιστα είναι τόσο κακότεχνα και προβληματικά που φαίνεται εξαιρετικά απίθανο να μεταφέρθηκαν από κάποιο άλλο απομακρυσμένο κέντρο παραγωγής.

Ημισφαιρικοί σκύφοι (τύποι 12α-ε)

Οι ημισφαιρικοί σκύφοι αποτελούν έναν από του ελάχιστους τύπους που με μεγαλύτερη ασφάλεια μπορούν να προσγραφούν στη τοπική παραγωγή. Συνιστούν μια από τις πολυπληθέστερες ομάδες αγγείων πόσης με 19 παραδείγματα. Οι περισσότεροι είναι φτιαγμένοι από το ίδιο ή παρόμοιο γυαλί, τόσο χρωματικά όσο και ποιοτικά, και διαθέτουν τις ίδιες αβαθείς εγχαράξεις γύρω από το σχεδόν άπεργο χείλος τους. Την όψιμη περίοδο που διαδίδονται ευρέως, τέλη 4^{ου} και κυρίως 5^{ου} αι. είναι εξαιρετικά απίθανο να εισάγονται από οπουδήποτε αλλού, καθώς αποτελούν απλά χρηστικά αγγεία. Τέλος, την υπόθεση ισχυροποιεί το γεγονός ότι θραύσματα πολλών παραδειγμάτων εντοπίστηκαν μεταξύ των εργαστηριακών καταλοίπων της ανασκαφής του οικοπέδου της Θεολογικής σχολής.

Ποτήρια με πόδι (τύπος 35)

Τα ποτήρια με πόδι, που αποτελούν το πολυπληθέστερο τύπο αγγείου του 5^{ου}-6^{ου} αι., μπορούν με αρκετή ασφάλεια να προσγραφούν στην τοπική παραγωγή. Υπέρ της υπόθεσης αυτής συνηγορεί ο μεγάλος τους αριθμός, τριάντα δύο παραδείγματα, η κατασκευαστική απλότητα του τύπου και η σχετική ομοιομορφία των παραδειγμάτων ως προς την ύλη τους και ως προς τεχνικές λεπτομέρειες της κατασκευής τους, στη διαμόρφωση του χείλους και της βάσης τους. Την τόσο όψιμη περίοδο διάδοσής τους, είναι εξαιρετικά απίθανο να εισάγονται από οπουδήποτε αλλού, καθώς αποτελούν απλά χρηστικά αγγεία. Τέλος, την υπόθεση ισχυροποιεί το γεγονός ότι θραύσματα πολλών παραδειγμάτων εντοπίστηκαν μεταξύ των εργαστηριακών καταλοίπων της ανασκαφής του οικοπέδου της Θεολογικής σχολής.

Ατρακτόσχημα μυροδοχεία (τύπος 147α)

Κατά τον 4^ο-5^ο αι. ο τύπος των ατρακτόσχημων μυροδοχείων, αποτελεί ένα πολύ πιθανό τοπικό προϊόν. Τα αγγεία του τύπου αυτού εμφανίζονται κυριολεκτικά σ' ολόκληρη την αυτοκρατορία σε σχετικά μεγάλους αριθμούς και έχει θεωρηθεί ότι παράγονται σε διάφορους τόπους. Στη Θεσσαλονίκη, αποτελούν τον πιο πολυάριθμο τύπο μεταξύ των μυροδοχείων της εποχής, με 31 παραδείγματα, ενώ σχεδόν όλοι οι άλλοι τύποι εμφανίζονται με ένα ή δύο παραδείγματα. Ακόμη, η ομάδα παρουσιάζει σοβαρή ομοιογένεια τόσο σε κατασκευαστικές λεπτομέρειες όσο και στην απόχρωση και στην ποιότητα του γυαλιού από το οποίο κατασκευάστηκαν τα παραδείγματα. Τέλος, η σχετικά χαμηλή ποιότητα κατασκευής τους, ορισμένα έχουν τόσο κακοσχηματισμένο χείλος που δύσκολα θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν, συνάδει επίσης με την υπόθεση ότι δεν έχουν εισαχθεί από κάποιο άλλο υαλοουργικό κέντρο.

Μυροδοχεία, με εμπίεστο κυβικό σώμα (τύπος 141)

Τα μυροδοχεία, με εμπίεστο κυβικό σώμα, και πολύ ψηλό λαιμό είναι επίσης υποψήφια τοπικά προϊόντα. Πρόκειται για τον τρίτο σε αριθμό παραδειγμάτων τύπο μεταξύ των μυροδοχείων του 4^{ου} αι. με 13 παραδείγματα, ενώ σχεδόν όλοι οι άλλοι τύποι εμφανίζονται με ένα ή δύο παραδείγματα. Η ομάδα παρουσιάζει σοβαρή ομοιογένεια τόσο σε κατασκευαστικές λεπτομέρειες, σχήμα λαιμού, διαμόρφωση χείλους, όσο και στην ποιότητα του γυαλιού από το οποίο κατασκευάστηκαν τα παραδείγματα. Καθώς μάλιστα είναι εξαιρετικά απλά στην κατασκευή τους, φαίνεται εξαιρετικά απίθανο να μεταφέρθηκαν από άλλο απομακρυσμένο κέντρο παραγωγής.

Τέλος, παρότι αρκετά έωλο, στοιχείο εντοπιότητας, παρότι δεν είναι άγνωστο και αλλού, ίσως να αποτελούν οι μακριές πτυχωτές λαβές, που συχνά αγγίζουν τη βάση της λυχνίας, σκύφου (τύπος 13) ή ποτηριού με πόδι (τύπος 36), του 5^{ου}-6^{ου} αι. καθώς εντοπίζονται τόσο στα ευρήματα της Θεσσαλονίκης αλλά απαντούν συχνά και σε ανασκαφές της υπόλοιπης Μακεδονίας.

Στο Πανόραμα Θεσσαλονίκης, ανατολικά του χώρου της δίκλιτης βασιλικής του β' μισού του 5^{ου} αι., πιθανώς σε συνδυασμό με ταφικό κτίσμα που προϋπήρχε στο χώρο, αποκαλύφθηκαν ορισμένα γυάλινα θραύσματα για τα οποία φαίνεται σωστό να γίνει αναφορά στο συγκεκριμένο σημείο, παρόλο που δεν είναι ξεκάθαρο το αν αφορούν σε τοπική παραγωγή ή όχι.

Το πρώτο θραύσμα είναι η βάση ενός φουσητού σε μήτρα αγγείου, πιθανώς σχήματος πλαστικής ανδρικής κεφαλής (ΜΒΠ ΒΥ 51). Στο μέσο της βάσης του διακρίνεται το ίχνος της κάνης στο σημείο που αυτή προσκολλήθηκε, προκειμένου να διαμορφωθεί το χείλος του. Δεξιά και αριστερά του ίχνους αυτού προβάλλουν από την επιφάνεια δύο στενά, επιμήκη εξογκώματα που δημιουργήθηκαν όσο το αγγείο ήταν ζεστό και εύπλαστο και τα οποία δεν μπορούν να εξηγηθούν παρά μόνον ως αποτέλεσμα ατυχήματος,

καθώς, όπως φαίνεται, έχουν παραμορφώσει το επίπεδο της βάσης και προβάλλοντας καθιστούν το αγγείο τελείως ασταθές.

Το δεύτερο είναι επίθετη κωνική βάση αγγείου στην οποία διατηρείται μεγάλο κυλινδρικό τμήμα γυαλιού, ίχνος της απόληξης της υαλουργικής κάνης (ΜΒΠ ΒΥ 52). Το θραύσμα, όπως φαίνεται κατέστη δυνατόν να πουληθεί κανονικά, ενδεχομένως σε χαμηλότερη τιμή, καθώς το κατάλοιπο της κάνης ξεχωρίζει στιγματίζοντάς το. Αρχαιολογικά το θραύσμα είναι πολύ σημαντικό, επειδή επιτρέπει την επιβεβαίωση των γενικώς γνωστών τεχνικών στοιχείων σχετικά με την διάμετρο και την υφή της κάνης.

Το τρίτο είναι επίμηκες τμήμα γυαλιού πιθανώς τμήμα ταινιωτής λαβής, που είναι τόσο κυματοειδές ώστε να είναι πολύ πιθανό να αποτελεί τμήμα αποτυχημένης δοκιμής για κατασκευή λαβής που δεν ολοκληρώθηκε ποτέ ή ότι το αγγείο στο οποίο κολλήθηκε να θεωρήθηκε μειωμένης ποιότητας (ΜΒΠ ΒΥ 53).

Το ενδιαφέρον βρίσκεται στο ότι και τα τρία αντικείμενα, που δείχνουν να αποτελούν παραμορφωμένα ή β' διαλογής προϊόντα, βρέθηκαν στον ίδιο χώρο. Είναι πάρα πολύ πιθανόν τα αντικείμενα να μην κατασκευάστηκαν στον μικρό οικισμό το Πανοράματος· μοιάζει όμως αρκετά ελκυστική η υπόθεση ότι τα κακότεχνα αυτά αντικείμενα αποτελούν προϊόντα εργαστηρίων της Θεσσαλονίκης, που, λόγω της ποιότητάς τους, πωλούνταν, σε χαμηλότερες τιμές, στους κατοίκους των μικρότερων και ενδεχομένως φτωχότερων περιαστικών οικισμών. Ενδεχομένως, αποκαλύπτουν μία παράμετρο του εμπορίου γυάλινων αγγείων στο πλαίσιο μιας μικρής γεωγραφικής περιοχής, που, αν και οικονομικά είναι απολύτως πιθανή και αναμενόμενη, δεν έχει εντοπιστεί σε άλλα ευρήματα από την ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, αλλά και του ρωμαϊκού χώρου εν γένει.

Συμπεράσματα

Τα ίδια τα εργαστηριακά κατάλοιπα δεν επιτρέπουν τον ακριβέστερο προσδιορισμό των παραγόμενων προϊόντων, εκτός, ίσως, από την περίπτωση του εργαστηρίου στο οικοπέδο της θεολογικής Σχολής. Εκεί, λόγω του μεγάλου αριθμού παρεμφερών αγγείων που ανευρέθηκαν, τα οποία ακόμη και αν προορίζονταν για ανακύκλωση, η σχετική ομοιομορφία τους μας επιτρέπει να σκεφτούμε ότι στο εργαστήριο κατασκευάζονταν λυχνίες, ενδεχομένως μάλιστα σε τρεις τύπους: του ποτηριού με κωνική βάση σε ψηλό κυλινδρικό στέλεχος, του ημισφαιρικού σκύφου άωτου και, ενδεχομένως, με λαβές και του κυλινδρικού ποτηριού με κωνική ή κυλινδρική απόληξη.

Το σύνολο των τύπων των αγγείων για τα οποία με σχετική ασφάλεια μπορεί να υποτεθεί ότι παράγονταν τοπικά, είναι απλά, χρηστικά αγγεία, που προορίζονταν για τα συμπόσια των Θεσσαλονικέων, το φωτισμό των σπιτιών και ναών τους, ή για τη μεταφορά και φύλαξη των μύρων, των ψιμυθίων και των φαρμάκων τους και τα οποία εντάσσονται χρονολογικά στην περίοδο μεταξύ του 4^{ου} και του 6^{ου} αι.

Ως γενικό συμπέρασμα μπορεί να διατυπωθεί το ότι τα μέχρι τώρα ευρήματα υαλουργικής δραστηριότητας στη Θεσσαλονίκη επικεντρώνονται στην περίοδο της Ύστερης Αρχαιότητας, στους χρόνους γύρω και μετά τον 4^ο αι. Το συμπέρασμα αυτό βρίσκεται σε συμφωνία και με την εικόνα του ίδιου του γυάλινου υλικού που έχει αποκαλυφθεί σε ανασκαφές της πόλης. Από αυτό προκύπτει ότι κατά τον πρώτο και τις αρχές του δεύτερου μεταχριστιανικού αιώνα τα γυάλινα αγγεία ήταν σχετικά ολιγάριθμα και αρκετά από αυτά ήσαν μάλλον επείσασκα, καθώς ανήκουν σε γνωστούς τύπους υαλουργικών κέντρων της Ιταλίας και της Ανατολικής Μεσογείου. Η εικόνα που αποκαλύπτεται σχετικά με τη διάδοση και την τοπική παραγωγή γυάλινων αγγείων στη Θεσσαλονίκη συμφωνεί με τα γενικότερα συμπεράσματα των μελετητών της ιστορίας του γυαλιού, που καταλήγουν στο ότι η παραγωγή του γνώρισε μεγάλη διάδοση μόνο μετά τον 2^ο αι. Την εποχή εκείνη η θέση της Θεσσαλονίκης στο πολιτικό προσκήνιο και γενικά στο εμπόριο ισχυροποιήθηκε και η πόλη γνώρισε αύξηση του πληθυσμού της²⁵³⁶ και απέκτησε κοσμοπολίτικο χαρακτήρα²⁵³⁷. Το γεγονός λοιπόν της απουσίας στοιχείων λειτουργίας τοπικών εργαστηρίων υαλουργίας κατά τον 2^ο και 3^ο αι. πιθανώς αποτελεί αποτέλεσμα της αποσπασματικότητας και της χωροτακτικής τυχαιότητας που χαρακτηρίζει τις σωστικές ανασκαφές από τις οποίες προκύπτουν τα εν λόγω δεδομένα. Τέλος, από τον 3^ο αι. και εξής ο απόλυτος αριθμός των γυάλινων αγγείων αυξήθηκε κατά πολύ αλλά και ο αριθμός των κατηγοριών απλών χρηστικών αγγείων, που δύσκολα θα μεταφέρονταν από μακριά προς πώληση, πολλαπλασιάστηκε. Γεγονός που σχετίζεται με την πληθυσμιακή ανάπτυξη και οικονομική ευημερία της πόλης, που την εποχή αυτή κατέχει εξέχουσα θέση στο πολιτικό και εμπορικό προσκήνιο της αυτοκρατορίας. Οι παράγοντες αυτοί αποτέλεσαν το κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο που επέτρεψε ή

²⁵³⁶ Βουτυράς 1997, σ. 81. Σβέρκος 2001, σ. 99.

²⁵³⁷ Είναι γνωστές οι κοινότητες ρωμαίων «συμπραγματευομένων», βλ. Ριζάκης 1983, Βελένης 1996, Εβραίων, βλ. Nigdelis 1994 και άλλων ξένων, βλ. Robert 1974, κυρίως από τη Μ. Ασία στη Θεσσαλονίκη. Βλ. Σβέρκος 2001, σ. 99 σημ. 23.

6. ΥΑΛΟΥΡΓΟΙ. ΑΝΘΡΩΠΟΙ, ΤΕΧΝΙΤΕΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΟΙ

Οι υαλουργοί, όπως και οι υπόλοιποι τεχνίτες, σπάνια αναφέρονται ονομαστικά στις πηγές. Είναι γνωστές κάποιες περιπτώσεις επιβολής²⁵³⁸ φόρων ή απαλλαγής²⁵³⁹ τους από παλαιότερη φορολογική υποχρέωση, χωρίς όμως τα δεδομένα αυτά να φωτίζουν ιδιαίτερα την ιστορία του κλάδου τους. Ελάχιστα είναι γνωστά για την οικονομική και κοινωνική θέση που κατείχαν στην ρωμαϊκή κοινωνία και αρκετά μπορούν να συναχθούν μόνο συνεκδοχικά με το τι είναι γνωστό για παρεμφερή επαγγέλματα. Είναι γνωστό ότι σε ορισμένες πόλεις αποτελούσαν αρκούντως ανθούσα ή πολυπληθή ομάδα ώστε, τα σημεία των πόλεων όπου ήσαν εγκατεστημένα τα εργαστήριά τους να ταυτίζονται με τη δραστηριότητά τους και να ονομάζονται *των υαλουργών*²⁵⁴⁰.

Οι αναφορές σε υαλουργούς συνήθως είναι γενικόλογες και αφορούν στο επάγγελμα και όχι σε κάποιο συγκεκριμένο άτομο και μάλιστα με επώνυμη αναφορά του²⁵⁴¹. Ο μόνος υαλουργός που επωνύμως αναφέρεται σε λογοτεχνικό κείμενο της αρχαίας γραμματείας είναι ο Ποσειδώνιος, του οποίου η τέχνη προσήλκυσε το ενδιαφέρον του Σενέκα, ο οποίος και διέσωσε το όνομά του αναφερόμενος σε αυτόν σε επιστολή του προς τον Λουκίλιο²⁵⁴². Όλα τα υπόλοιπα γνωστά ονόματα υαλουργών, μερικές φορές και η προέλευση τους, είναι γνωστά από επιτύμβιες επιγραφές ή ανάγλυφες επιγραφές των ίδιων των αγγείων.

Επιτύμβιες επιγραφές έχουν σωθεί γραμμένες τόσο στα ελληνικά, από τη Σπάρτη²⁵⁴³, την Αθήνα²⁵⁴⁴, την Κιλικία²⁵⁴⁵ και την Τύρο²⁵⁴⁶, όσο και στα λατινικά, από τη Λυών²⁵⁴⁷, τη Μαυριτανία²⁵⁴⁸ και τα Σάλονα²⁵⁴⁹.

Κατά τον 1^ο αι. υαλουργοί ή, το πιθανότερο, ιδιοκτήτες υαλουργείων, κυρίως σιδώνιοι προκειμένου να αξιοποιήσουν την φήμη της πατρίδας τους, αποτύπωναν το όνομα και τον τόπο καταγωγής τους στα προϊόντα τους. Σε κάποιες περιπτώσεις τα στοιχεία αυτά ήταν ενσωματωμένα στο διάκοσμο της μήτρας και σε κάποιες άλλες, όπως στην περίπτωση των σκύφων, αποτυπώνονταν στις λαβές με τη βοήθεια λαβίδας με αντίστοιχα διαμορφωμένα χείλη. Τα στοιχεία γράφονταν και στις δύο γλώσσες και συνοδεύονταν από το *εποίηι* ή το *fecit*, αντίστοιχα²⁵⁵⁰.

Ονόματα υαλουργών αποτυπώνονταν ανάγλυφα στον πυθμένα μυροδοχείων. Οι ιδιώτες αυτοί, ενδεχομένως ακολουθώντας το πρότυπο κάποιων αυτοκρατορικών εργαστηρίων, σφραγίζοντας το όνομά τους διαχάριζαν τα προϊόντα τους και διασφάλιζαν την ποιότητα του περιεχομένου αγαθού²⁵⁵¹. Τα ονόματα υαλουργών σφραγίζονταν και στον πυθμένα μεγαλύτερων, πρισματικών, μεταφορικών αγγείων κατά την εμφύσησή τους σε αντίστοιχα διαμορφωμένη μήτρα²⁵⁵². Έχουν σωθεί ονόματα γραμμένα στα

²⁵³⁸ Είναι γνωστό, Lamprid. *Alex. Severus*, 24, 5, βλ. Trowbridge 1930, σ. 118 σημ. 32, ότι τον 3^ο αι. ο Αλέξανδρος Σεβήρος επέβαλε στους υαλουργούς φόρο. Επίσης, ότι ο Αυρηλιανός, *Vopisc. Aurel.* 45, 1, βλ. Trowbridge 1930, σ. 119 σημ. 33, φορολόγησε το εισαγόμενο στη Ρώμη αιγυπτιακό γυαλί.

²⁵³⁹ Ο Μ. Κωνσταντίνος απάλλαξε από τους φόρους, τους *vitrearii* και τους *diatretarii* προκειμένου να βελτιωθούν στην τέχνη τους και να τη διδάξουν στα παιδιά τους. *Cod. Theod.* 13,4,2, βλ. σχετ. Trowbridge 1930, σ. 119 σημ. 34.

²⁵⁴⁰ Στη Ρώμη είναι γνωστές από επιγραφές η οδός ή συνοικία των υαλουργών, *Vicus vitrarius*, καθώς και η στοά η μεταξύ των υαλουργών, *Porticus inter vitrarios*, βλ. Trowbridge 1930, σ. 131, σημ. 38-40. Από επιγραφή αντίστοιχα είναι γνωστό ότι στο Puteoli υπήρχε περιοχή που ονομαζόταν ο λόφος ή η πλαγιά των υαλουργών, *clivus vitrarius*, *ILS* 1224b, βλ. Trowbridge 1930, σ. 132, σημ. 42.

²⁵⁴¹ Αναλυτική επεξεργασία της βιβλιογραφίας από την Trowbridge 1930, σ. 112-128. Επίσης, αναλυτική αναφορά στην κατασκευή αγγείων με εμφύσηση γίνεται τουλάχιστον σε δύο ποιήματα των όψιμων ρωμαϊκών χρόνων. *Παλατινή Ανθολογία*, 323 και P. Oxy. 3536, βλ. Deroy 1985, σ. 183-184 και Deroy 1989, σ. 178-184.

²⁵⁴² Foy, Nenna 2001, σ. 67.

²⁵⁴³ *Bulletino del' Instituto di Corrispondenza Archeologica* 1844, σ. 147, 1.24. (non vidi). Foy, Nenna 2001, σ. 67.

²⁵⁴⁴ Είναι γνωστές δύο επιτύμβιες επιγραφές: του Ευφρασίου, βλ. *IG* III.2, αρ. 3436 και του Ανδρέα, βλ. *Sironen* 1990-91, σ. 83-85, εικ. 19.

²⁵⁴⁵ Ανώνυμοι; (Ου)ιτράριος και Υ(ε)λάριος. Βλ. *Stern* 1989, 121-122, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

²⁵⁴⁶ *Bulletin du Musée de Beyrouth* 29, 1977, αρ. 117 (non vidi). Foy, Nenna 2001, σ. 67, σημ. 4.

²⁵⁴⁷ *Iulius Alexander Αφρικανός που πέθανε στη Λυών τον 3^ο αι.*, *CIL* 15,2,1, 7001, βλ. Foy, Nenna 2001, σ. 68, αρ. 34.

²⁵⁴⁸ *Antas*, *CIL* .8, 9430. Trowbridge 1930, σ. 114, σημ. 11.

²⁵⁴⁹ *CIL* 3, Suppl. 1-2, 9542. Trowbridge 1930, σ. 115, σημ. 14.

²⁵⁵⁰ Ορισμένα από τα ονόματα που έχουν σωθεί είναι: Εννίον, Αριστέας, Ιάσων, Μέγης, Άνιος, Άρτας, Νίκων, Αρίστων, Ειρηναίος, Φίλιππος, Ασίνιος. Τα ονόματα υαλουργών παρατίθενται αναλυτικά στην Trowbridge 1930, σ. 120-28. Για νεώτερη βιβλιογραφία βλέπε επίσης: Price 1991, σ. 56-75, *Stern* 1995, σ. 69-74 και Foy, Nenna 2001, σ. 176.

²⁵⁵¹ De Tommaso 1990, σ. 91-101. Foy, Nenna 2001, σ. 116-118, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

²⁵⁵² Foy, Nenna 2001, σ. 118-120, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία. Tek 2001, σ. 82-87.

λατινικά και στα ελληνικά, συχνά συντετμημένα.²⁵⁵³ Από αντίστοιχη επιγραφή στον πυθμένα αγγείων είναι γνωστό ότι στην Ακυληρία δραστηριοποιούνταν στον κλάδο και μία γυναίκα, η *Sentia Secunda*²⁵⁵⁴, ενώ γυναίκα επίσης, πιστεύεται ότι κρύβεται πίσω από το όνομα Νίκαις²⁵⁵⁵. Τέλος, ιδιαίτερη περίπτωση αποτέλεσε υαλοουργός που αποτύπωνε το όνομά του σε διακοσμητικά στοιχεία των προϊόντων του²⁵⁵⁶.

Είναι γνωστό ότι κάποιοι ήσαν απελεύθεροι²⁵⁵⁷, κάποιοι ελεύθεροι²⁵⁵⁸ ενώ για την πλειονότητα δεν είναι γνωστή η κοινωνική του θέση. Ωστόσο, κρίνοντας από τη διασπορά και τον αριθμό των σωζόμενων ως σήμερα ενυπόγραφων θραυσμάτων κάποιων εργαστηρίων, μοιάζει ασφαλές να υποθεθεί ότι τουλάχιστον κάποιοι υαλοουργοί είχαν μεγάλο κύκλο εργασιών και ανθούσες επιχειρήσεις, όπως ο *Ennion*²⁵⁵⁹ στην Ανατολή τον 1^ο αι. και ο *Φροντίνος*²⁵⁶⁰ στη Δύση τον 3^ο και 4^ο αι..

Για τις δυτικές περιοχές της αυτοκρατορίας έχει γίνει η υπόθεση ότι, λόγω των μεγάλων ιδιοκτησιών και κατ' αντιστοιχία με τα εργαστήρια κεραμικής, πλίνθων και μεταλλοτεχνίας, τα υαλοουργεία πιθανώς ανήκαν σε αξιωματούχους μεγαλοϊδιοκτήτες γης. Επίσης, ότι ορισμένες ανθούσες επιχειρήσεις είχαν ιδρύσει υποκαταστήματα σε απομακρυσμένες περιοχές²⁵⁶¹. Στην ανατολική αυτοκρατορία αντίθετα, θεωρείται πιθανότερο ότι αποτελούσαν, μικρές ατομικές επιχειρήσεις που ελεύθερα μπορούσαν να συνεργαστούν και να συνάψουν συνεταιρισμούς μεταξύ τους, σύμφωνα με το συμφέρον τους, όπως προκύπτει και από τα παραδείγματα αγγείων φυσημένων σε όμοιες τεχνικά μήτρες που φέρουν όμως την κάθε φορά το όνομα διαφορετικού υαλοουργού²⁵⁶². Παπυρικές μαρτυρίες διασώζουν την πληροφορία ότι κατά τον 4^ο αι., τουλάχιστον στην Αίγυπτο, οι υαλοουργοί ήσαν οργανωμένοι σε τοπικές συντεχνίες²⁵⁶³. Αντίστοιχα, έχει υποθεθεί ότι και τα *collegia* της Ρώμης πιθανώς λειτουργούσαν ως συντεχνίες προασπίζοντας τα συμφέροντα των μελών τους²⁵⁶⁴.

Οι τιμές των γυάλινων αγγείων γενικά δεν είναι γνωστές. Εκτός από μια γενικόλογη αναφορά του *Στράβωνα* ότι στη Ρώμη μπορούσε να προμηθευτεί κανείς ένα γυάλινο κύπελλο για ένα χάλκινο νόμισμα²⁵⁶⁵, δεν είναι γνωστά άλλα σχετικά νούμερα. Ωστόσο, είναι προφανές ότι τα διακοσμημένα επιτραπέζια αγγεία κόστιζαν περισσότερο από τα απλά, ακόσμητα, καθημερινά αγγεία. Ιδιαίτερα διαφωτιστικό για την οικονομική πλευρά της υαλοργίας είναι το έδικοτο των τιμών που αυτοκράτορα *Διοκκλητιανού*²⁵⁶⁶. Στο έδικοτο αυτό ορίζονται οι ανώτατες επιτρεπόμενες τιμές πώλησης διαφόρων αγαθών, μεταξύ των οποίων και του γυαλιού. Τα προϊόντα διακρίνονται ανάλογα με την ποιότητα του υλικού σε ακριβότερα, Αλεξανδρινά, και φθηνότερα, Ιουδαϊκά. Πιστεύεται ότι ο όρος «Ιουδαϊκό» αναφέρεται στο φυσικά χρωματισμένο πρασινογάλαζο γυαλί, ενώ το «Αλεξανδρινό» στο επί τούτου αποχρωματισμένο γυαλί και ότι οι όροι αυτοί χρησιμοποιούνταν ήδη από τον 1^ο αι. για τη διάκριση των δύο ποιτήτων γυαλιού.²⁵⁶⁷ Ακόμη, αναφέρονται οι τιμές των γυαλιών για υαλοστάσια, σε δύο επίσης ποιότητες, γεγονός που μαζί με τα σχετικά αρχαιολογικά ευρήματα των τελευταίων ετών φαίνεται να ανατρέπει την κρατούσα άποψη ότι στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας τα υαλοστάσια διαδόθηκαν μετά τον 4^ο αι.. Τέλος, τμήμα του, που έχει συμπληρωθεί, θεωρείται ότι αναφέρεται στην τιμή των γυάλινων ψηφίδων, η οποία συναρτάτο από το χρώμα τους²⁵⁶⁸.

²⁵⁵³ Αναλυτικά για ονόματα και συντμήσεις ονομάτων υαλοουργών βλ. Trowbridge 1930, σ. 120-128. Επίσης, μελέτες έχουν δημοσιευτεί για τα παρακάτω ονόματα: Πρίσκος: Auth 1973, σ. 26, Auth 1976, σ. 111, αρ. 129. Μάγνος: Lehrer-Jacobson 1992, σ. 35-38, 40 αρ. 8, εικ. 1-2, σ. 9. Θεόδωρος: Recent Important Acquisitions, *JGS* 15, 1973, σ. 188, αρ. 8, νέο απόκτημα του Museum of Art and Archaeology, University of Missouri at Columbia. Δεύτερο παράδειγμα δημοσίευσε η Lehrer-Jacobson 1986, σ. 46-49. Αλέξανδρος: Auth 1976, σ. 111, αρ. 129. Τιβερίνος: Auth 1976, σ. 111, αρ. 129. Χρήσιμος: Roman Inscriptions of Britain II.2, no. 2419.101, σύμφωνα με τις Foy, Nenna 2001, σ. 67, σημ. 13.

²⁵⁵⁴ Stern 1999, σ. 456-457, εικ. 23-25.

²⁵⁵⁵ Έχει πιθανολογηθεί ότι επρόκειτο για γυναίκα υαλοουργό του 1^{ου} αι. βλ. Stern 1997, σ. 129-132.

²⁵⁵⁶ Πρόκειται για τον Αμάρανθο που δραστηριοποιούνταν στη Βουργουνδία τον 1^ο αι. και αποτύπωνε το όνομά του γύρω από ανάγλυφα προσωπεία μέδουσας που κοσμούσαν τα αγγεία του. βλ. Sennequier 1986, σ. 11-18.

²⁵⁵⁷ Stern 1999, σ. 457.

²⁵⁵⁸ Foy, Nenna 2001, σ. 67.

²⁵⁵⁹ Lehrer 1979, σποράδη. Stern 1995, σ. 69-72, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

²⁵⁶⁰ Arveiller-Dulong, Arveiller 1985, σ. 95-98, 169-172, 241-242, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

²⁵⁶¹ Stern 1999, σ. 459, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

²⁵⁶² Παράδειγμα αποτελούν οι *Ιάσων*, *Μέγης* και *Νίκαι*. βλ. Stern 1995, σ. 68-69, 73-74, όπου γίνεται αναλυτική παρουσίαση του φαινομένου.

²⁵⁶³ P. Oxy. 45, 3265 και 54, 3742. βλ. Stern 1999, σ. 459, 465-466.

²⁵⁶⁴ Stern 1999, σ. 459, όπου και παλαιότερη βιβλιογραφία.

²⁵⁶⁵ *Στράβων*, *Γεωγρ.* XVI, 2, 25.

²⁵⁶⁶ Εξαπολύθηκε στα τέλη του 301 από την Αλεξάνδρεια, είχε όμως προετοιμαστεί ήδη κατά τη διαμονή του αυτοκράτορα στην Αντιόχεια. βλ. M. Giaccherio, *Edictum Diocletiani et Collegarum de pretiis rerum venalium* (Genoa 1974).

²⁵⁶⁷ Barag 1985, σ. 113-116.

²⁵⁶⁸ Stern 1999, σ. 466.

Σύμφωνα με το έδικοτο ένα γυάλινο μεταφορικό αγγείο, π.χ. ένα μπουκάλι τύπου Frontinus²⁵⁶⁹, κόστιζε περίπου 10-20 φορές περισσότερο από ένα αντίστοιχο μεγέθους κεραμικό αγγείο. Το βάρος ενός τέτοιου αποθηκευτικού αγγείου πλησιάζει τη μία λίτρα (327,45 γρ.) και αντίστοιχα το κόστος του τα 20 ή 30 δηνάρια, αναλόγως με το αν κατασκευαζόταν από Ιουδαϊκό ή Αλεξανδρινό γυαλί. Χονδρικά, και κατά μέσον όρο, τα υστερορωμαϊκά γυάλινα αγγεία ζυγίζουν μεταξύ των 150 και 350 γρ., δηλαδή περίπου μεταξύ μισής και μίας λίτρας²⁵⁷⁰. Μεταξύ των πολύ διαδεδομένων αγγείων στην περιοχή της Θεσσαλονίκης την ίδια εποχή τα απλά σφαιρικά μπουκάλια με δακτυλιόσχημο χείλος (τύπος 51α και 51β) ζύγιζαν μεταξύ των 80 και 120 γρ., τα ωοειδή χρονόστομα με βάση μπουκάλια (τύπος 70) γύρω στα 130-150 γρ., ενώ τα ατρακτόσχημα μυροδοχεία (τύπος 147α) γύρω στα 80 με 100 γρ. Επομένως, οι τιμές τους θα πρέπει να διαμορφώνονταν μεταξύ των 5 και 10 δηναρίων. Το ίδιο έδικοτο προσδιορίζει το ημερομίσθιο του ανειδίκευτου εργάτη σε 25 δηνάρια, συν το γεύμα του που κόστιζε περί τα 5-10 δηνάρια, ενώ ένας ειδικευμένος εργάτης αμειβόταν με 50-60 δηνάρια την ημέρα. Η σύγκριση των τιμών καταδεικνύει το ότι ένα γυάλινο αγγείο, που κόστιζε όσο ένα γεύμα ή κάποια βαρύτερα περίπου το μισό ημερομίσθιο ενός ανειδίκευτου εργάτη, παρότι εξακολουθούσε να είναι 10 ως 20 φορές ακριβότερο από ένα αντίστοιχο κεραμικό²⁵⁷¹, αποτελούσε ένα φθινό, χρηστικό αντικείμενο, που μπορούσε εύκολα να αποκτήσει σχεδόν ο καθένας.

Η εργασία κατεργασίας και διαμόρφωσης των γυάλινων προϊόντων ήταν φθινή και συνέβαλε πολύ λίγο στη διαμόρφωση της τελικής τιμής τους. Χαρακτηριστικό άλλωστε είναι και το ότι τα λεία αγγεία, όπως και το αργό γυαλί, πωλούνταν ανάλογα με το βάρος τους και όχι με τον αριθμό τεμαχίων, όπως συνέβαινε με τα εγχάρακτα ή ανάγλυφα αγγεία. Η πρακτική πώλησης γυάλινων αγγείων σύμφωνα με το βάρος τους παρέμεινε σε χρήση κατά το μεσαίωνα και μέχρι τις ημέρες μας σε πρωτόγονα εργαστήρια της Ανατολής²⁵⁷².

Οι τιμές του εδίκτου λέγεται ότι οδήγησαν ορισμένα προϊόντα εκτός εμπορίου. Ο λόγος ήταν οι εξαιρετικά χαμηλές τιμές στις οποίες υποχρεώθηκαν να τα διακινούν οι έμποροι. Ειδικότερα σχετικά με το γυαλί μπορούν να γίνουν οι παρακάτω υπολογισμοί: Το αργό γυαλί κόστιζε 13 ή 24 δηνάρια η λίτρα, ανάλογα με την ποιότητά του, ενώ μια λίτρα ολοκληρωμένων προϊόντων όμοιας ποιότητας κόστιζε 20 και 30 δηνάρια αντίστοιχα επιτρέποντας 35% και 20% κέρδους. Αν ληφθεί υπόψη η μεγάλη απώλεια υλικού κατά την κατεργασία, που αγγίζει το 45%²⁵⁷³, το ποσοστό κέρδους σχεδόν υποδιπλασιάζεται. Εάν στη συνέχεια αφαιρεθούν από την τελική τιμή και τα λειτουργικά έξοδα του εργαστηρίου, πιθανό ενοίκιο χώρου, καύσιμη ύλη, ημερομίσθια προσωπικού και φόροι, προκύπτει αρνητικό ισοζύγιο και στο εμπόριο του γυαλιού²⁵⁷⁴. Επίσης, αυτό το οικονομικό δεδομένο επεξηγεί άριστα τον πολύ μικρό αριθμό θραυσμάτων γυαλιού που αποκαλύπτονται στις ανασκαφές. Η ενδελεχής ανακύκλωση θα πρέπει να αποτελούσε πρώτη προτεραιότητα των υαλοουργών τόσο κατά την παραγωγή όσο και συγκεντρώνοντας υλικό από την τοπική τους κοινωνία, στο βαθμό που ήθελαν να παραμείνουν στο επάγγελμα πουλώντας στις τιμές που όριζε το έδικοτο.

Περαιτέρω στοιχεία που μπορούν, ενδεχομένως, να χρησιμοποιηθούν, ελλείψει άλλων που αφορούν ευθέως τους υαλοουργούς των ρωμαϊκών χρόνων και τη δομή της εργασίας τους, αντλούνται από τα σχετικά με τους σύγχρονους τους κεραμείς ή τους υαλοουργούς του Καΐρου του 10^{ου}-13^{ου} αι.. Από αυτά αποκαλύπτεται ότι σε κάποιες περιπτώσεις τα εργαστήρια στα οποία εργαζόντουσαν, μαζί με την υποδομή τους και τις αποθήκες, δεν ήταν ιδιόκτητα αλλά ήταν μισθωμένα για ορισμένη περίοδο χρόνου, μερικών μηνών ή ενός έτους. Υαλοουργοί δραστηριοποιούνταν ατομικά σε προσωποπαγείς επιχειρήσεις, οργάνωναν όμως και συνεταιρισμούς για ορισμένο χρόνο, ή για ορισμένο έργο, π.χ. προκειμένου να φέρουν σε πέρας συγκεκριμένη μεγάλη παραγγελία. Ακόμη, οι συνεταιρισμοί ποίκιλαν ως προς το οικονομικό μέγεθος που αφορούσαν, κυμαινόμενοι από πολύ μικρά ως πολύ μεγάλα ποσά. Συχνά τέλος προσχωρούσαν στη συμφωνία τους με διαφορετικά, ανισότιμα μερίδια και μερικές φορές η εργασία του ενός αντιστάθμιζε την οικονομική συμβολή του άλλου.²⁵⁷⁵

Το διαμετακομιστικό εμπόριο γυαλιού και γυάλινων προϊόντων ήταν αρκετά διαδεδομένο, όπως προκύπτει από τα αρχαιολογικά ευρήματα.

²⁵⁶⁹ Χρησιμοποιείται ο τύπος αγγείων αυτός διότι μπορούν να συγκριθούν εύκολα με τα αντίστοιχα κεραμικά αγγεία, καθώς κατασκευάζονταν σε συγκεκριμένες υποδιαίρεσεις όγκου που κυμαινόταν μεταξύ της 0,5 και 1,5 λίτρας. Βλ. Stern 1999, σ. 462, σημ. 114 και Semnequier 1985, σ. 169.

²⁵⁷⁰ Stern 1999, σ. 462.

²⁵⁷¹ Stern 1999, σ. 462, και σημ. 114. Έδικοτο των τιμών, 15.98 [από την έκδοση M. Giacchero, *Edictum Diocletiani et Collegarum de pretiis rerum venalium*, (Genoa 1974)].

²⁵⁷² Barag 1985, σ. 116. Stern 1999, σ. 462-463.

²⁵⁷³ Heinein 1974, σ. 20. Σύμφωνα με την Stern 1999, σ. 463 σημ. 121.

²⁵⁷⁴ Stern 1999, σ. 464.

²⁵⁷⁵ Goitein 1967, σ. 87-88. Για συνθετική παρουσίαση των στοιχείων βλ. Stern 1999, σ. 459-460.

Σημαντικές μαρτυρίες έχουν προσφέρει οι ανασκαφές ναυαγίων των ρωμαϊκών χρόνων τόσο από τη δυτική όσο και από την ανατολική Μεσόγειο²⁵⁷⁶. Έχει αποδειχθεί ότι γυαλί, σε μορφή υαλοπλινθωμάτων αρχικά και θραυσμάτων αργότερα, μεταφερόταν από τα κέντρα υαλοποιίας στην Ανατολή σε διάφορα λιμάνια της αυτοκρατορίας, προκειμένου να μεταπωληθεί σε τοπικούς υαουργούς. Το γυαλί ποτέ δεν αποτελούσε το μόνο ή έστω το βασικό μεταφερόμενο εμπόρευμα. Αντίθετα, αποτελούσε μικρό μόνο τμήμα του φορτίου. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα δεν είναι καν ξεκάθαρο το αν το ανευρισκόμενο γυαλί αποτελούσε φορτίο ή προσωπική ιδιοκτησία του πληρώματος ή των επιβατών²⁵⁷⁷. Συνήθως το μεταφερόμενο γυαλί ήταν υαλόθραυσμα, ή ακριβά, διακοσμημένα αγγεία. Οι μαρτυρημένες περιπτώσεις μεταφοράς απλών χρηστικών αγγείων είναι ελάχιστες²⁵⁷⁸.

Για το εμπόριο και τη μεταφορά δια ξηράς γυαλιού δεν είναι γνωστό αρχαιολογικά σχεδόν τίποτε. Πιστεύεται όμως ότι η μεταφορά γινόταν σε μικρή κλίμακα²⁵⁷⁹ με τη βοήθεια υποζυγίων. Αυτό που διασώζουν οι πηγές, γνωστό άλλωστε και από την λαογραφική μαρτυρία, είναι ότι μεταφέρονταν μέσα σε ψάθινα καλάθια, ή/και ότι ήσαν τυλιγμένα μέσα σε στρώμα άχυρου. Σε κάποιες περιπτώσεις το κάθε ένα αγγείο προστατευόταν από ψάθινο ή παπύρινο περίβλημα ή ήσαν τοποθετημένα σε ξύλινα κιβώτια κατάλληλου μεγέθους²⁵⁸⁰.

Κατά τον 1^ο αι. φαίνεται ότι τα γυάλινα αγγεία μεταφέρονταν από πολύ μακριά για να φτάσουν στις πόλεις που αποτελούσαν τα τελικά σημεία πώλησής τους. Επίσης, ότι τα μεγάλα αστικά κέντρα προμηθεύονταν προϊόντα που προέρχονταν από διάφορα κέντρα παραγωγής τόσο ανατολικά όσο και δυτικά. Αντίθετα, από τον 2^ο αι. κ.ε. με τη διάδοση της τεχνικής της εμφύσησης, πολύ περισσότερα αγγεία κατασκευάζονται επιτόπου και έτσι μικρότερο τμήμα της ζήτησης καλύπτεται από επείσακτα προϊόντα, τα οποία πλέον έρχονταν από κοντινά μόνον υαουργικά κέντρα²⁵⁸¹. Η προέλευση των μεταφερόμενων γυάλινων αγγείων παραμένει ακαθόριστη, λόγω του μικρού όγκου των ευρημάτων. Σε κάθε περίπτωση πάντως, εκτός από το προφανές ότι τα μεγάλα συροπαλαιστινιακά υαουργικά κέντρα προωθούσαν τα προϊόντα τους σε περιοχές της Ιταλίας και της Μαύρης Θάλασσας, δυτικά προϊόντα εύρισκαν επίσης το δρόμο τους προς την Ανατολή, όπου πωλούνταν, σε σχετικά μικρούς όμως αριθμούς, όπως αποδεικνύεται από τα αρχαιολογικά ευρήματα²⁵⁸².

Σχετικά με τα σημεία πώλησης των γυάλινων αντικειμένων προκύπτει ότι τα αγγεία πωλούνταν σε καταστήματα μαζί με άλλα αντίστοιχα κεραμικά προϊόντα, όπως έχει αποδειχθεί στη Δήλο, στην Cosa, στο Colchester και πιθανώς στο Herculaneum και στην Καρανίδα²⁵⁸³. Επίσης, είναι γνωστές περιπτώσεις που πωλούνταν στο κατάστημα όπου παρασκευαζόταν το περιεχόμενό τους, όπως αρώματα και φαρμακευτικά προϊόντα²⁵⁸⁴. Σε κάποιες περιπτώσεις που τα εργαστήρια υαουργίας βρίσκονταν στο κέντρο της πόλης, είναι πολύ πιθανό οι ίδιοι οι υαουργοί να πωλούσαν τα προϊόντα τους επί τόπου. Σχετικά με τον τρόπο πώλησής τους φαίνεται ότι αρχικά, όπως είναι λογικό λόγω της υψηλής τιμής τους, τα γυάλινα αγγεία πωλούνταν μεμονωμένα. Ήδη όμως από τον 1^ο αι. πωλούνταν σε σύνολα, όπως αποδεικνύεται από αρχαιολογικά ευρήματα στο Herculaneum και από ταφικά ευρήματα του 1^{ου} αι. από διάφορες περιοχές της αυτοκρατορίας²⁵⁸⁵. Σχετικές μαρτυρίες για αγοραπωλησίες αγγείων σε εξάδες ή άλλα αντίστοιχα σύνολα σώζονται επίσης και σε παπύρους²⁵⁸⁶.

Η αποσπασματικότητα των ιστορικών πηγών κρατά στο ημίφως τους υαουργούς και το επάγγελμά τους. Μόνον η προσεκτική μελέτη και η σε βάθος ανάλυση του αρχαιολογικού υλικού μπορούν να φωτίσουν όψεις του βίου και της καθημερινότητάς τους, όπως θέματα πρωτογενούς και δευτερογενούς παραγωγής, τοπικού και διαμετακομιστικού εμπορίου καθώς και θέματα τιμών που θα επιτρέψουν την ουσιαστικότερη προσέγγισή, την σύγκρισή τους με παρεμφερείς κλάδους και την ένταξή των υαουργών στον κοινωνικό ιστό της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Ειδικότερα για τη Θεσσαλονίκη δεν είναι γνωστό το όνομα, το φύλο και η κοινωνική θέση κανενός από τους υαουργούς που δραστηριοποιούνταν τοπικά, ούτε έχει σωθεί κάποια αναφορά σχετική με το σημείο της πόλης που κατελάμβαναν. Αν μπορούν να γίνουν κάποιες αρκετά πειστικές υποθέσεις για τη χωροθέτηση των εργαστηρίων σε εγκαταλελειμμένους δημόσιους χώρους και στην περιφέρεια της

²⁵⁷⁶ Foy, Nenna 2001, σ. 101-112, όπου και αναλυτική βιβλιογραφία.

²⁵⁷⁷ Stern 1999, σ. 473.

²⁵⁷⁸ Stern 1999, σ. 472.

²⁵⁷⁹ Stern 1999, σ. 473.

²⁵⁸⁰ Foy, Nenna 2001, σ. 114, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

²⁵⁸¹ Stern 1999, σ. 469-470.

²⁵⁸² Stern 1999, σ. 474. Price, Cottam 1998b, σ. 60.

²⁵⁸³ Foy, Nenna 2001, σ. 113-114, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

²⁵⁸⁴ Stern 1999, σ. 470-471. Η διαδικασία αυτή είναι γνωστή μέχρι και τον ύστερο Μεσαίωνα βλ. Han 1981, σ. 94-95.

²⁵⁸⁵ Stern 1999, σ. 471, σημ. 175, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

²⁵⁸⁶ Stern 1999, σ. 472, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

πόλης, δεν υπάρχει κανένα αρχαιολογικό ή άλλο στοιχείο για το μέγεθος των εργαστηρίων και της παραγωγής τους, ή για την προέλευση του υλικού που χρησιμοποιούσαν για την παραγωγή τους, που ενδεχομένως θα επέτρεπαν να φωτιστεί η οικονομική παράμετρος του βίου των υαλουργών.

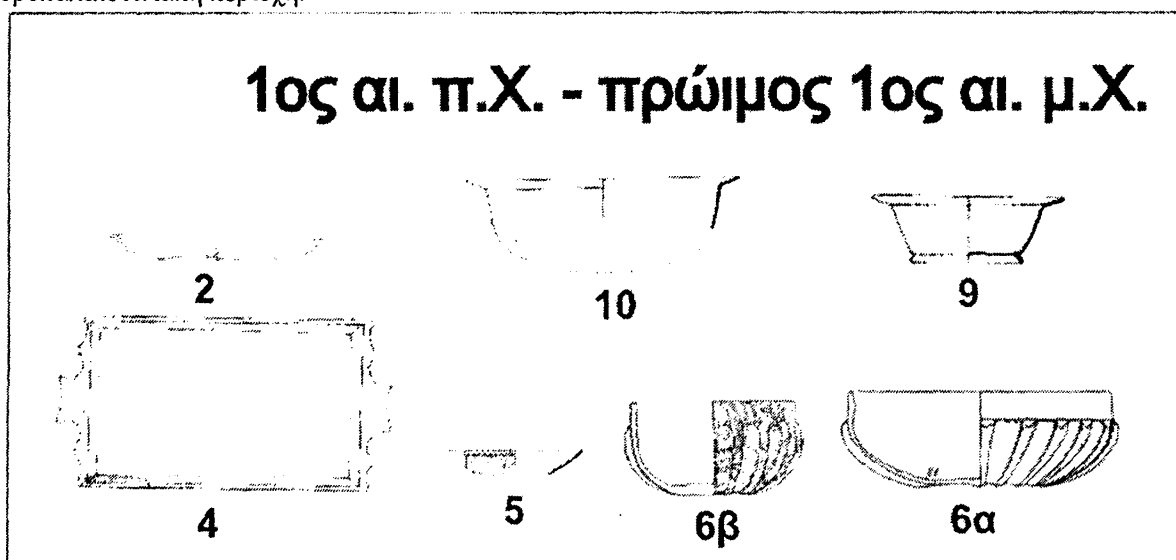

7. ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά τη ρεπουμπλικανική περίοδο, ως γνωστόν η Θεσσαλονίκη κατέστη πρωτεύουσα της 2^{ης} μερίδας αρχικά και στη συνέχεια ολόκληρης της επαρχίας της Μακεδονίας, γεγονός που θα πρέπει να την ωφέλησε και οικονομικά. Η υποτιθέμενη οικονομική άνθιση και η ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου, που θα επέτρεπε την εισαγωγή και διάδοση των πολυτίμων την εποχή εκείνη γυάλινων αγγείων, δεν εντοπίζεται καθώς αυτά απουσιάζουν εντελώς από ανασκαφές με στρώματα του 2^{ου} και 1^{ου} προχριστιανικού αιώνα.

Ελάχιστα μόνον αγγεία μπορούν να αναχθούν στον όψιμο 1^ο προχριστιανικό αιώνα, εποχή με αρκετές πολιτικές αναταραχές που εν μέρει έλαβαν χώρα στη Μακεδονία και στη Θεσσαλονίκη. Κατά την περίοδο όμως αυτή, χάρη στις εκτεταμένες ρωμαϊκές κατακτήσεις προς το βόρειο τμήμα της Βαλκανικής, και με την απόδοση στη Θεσσαλονίκη το 42 του καθεστώτος της ελεύθερης πόλης και με την συνακόλουθη απαλλαγή της από την καταβολή φόρων, η πόλη αναπτύχθηκε οικονομικά, ενώ η ταυτόχρονη εγκατάσταση ρωμαίων και ιταλών εμπόρων άρχισε να της προσδίδει κοσμοπολίτικο χαρακτήρα μεγάλου μεσογειακού λιμανιού.

Κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους, όπως προκύπτει από το σωζόμενο υλικό, η κατάσταση διαφοροποιείται άρδην και η Θεσσαλονίκη, ως λιμάνι και εμπορικός κόμβος, ευνοείται σημαντικά από τις οικονομικές συνθήκες που διαμόρφωσε η *raex romana* που εδραίωσε ο Οκταβιανός Αύγουστος με τη νίκη του στη ναυμαχία του Ακτίου το 31 π.Χ.. Στα τέλη του 1ου αι. π.Χ. παύει η προηγούμενη ένδεια γυάλινων ευρημάτων και αρχίζουν να εμφανίζονται, μεταξύ του ανασκαφικού υλικού, πολλά και διάφορα γυάλινα αγγεία. Άλλωστε, είναι γνωστή κατά τον 1^ο αι. και ήδη από τους χρόνους του Αυγούστου, κοινότητα «συμπραγματευόμενων ρωμαίων», δηλαδή συντεχνίας εμπόρων, στην πόλη, που, κρίνοντας από τον πιθανολογούμενο τόπο παραγωγής του μεγαλύτερου τμήματος των ευρημάτων, δηλαδή τη ΒΑ Ιταλία, πρέπει να εμπλέκονταν και με την εισαγωγή γυάλινων αγγείων ή μύρων που μεταφέρονταν συσκευασμένα σε αυτά. Ακόμη, είναι γνωστή η παρουσία στην πόλη πολυάριθμης εβραϊκής κοινότητας, που προφανώς είχε σθεναρές εμπορικές επαφές και σχέσεις με το βασικό χώρο παραγωγής γυάλινων αγγείων, τη συροπαλαιστινιακή περιοχή.

Τις πολυτιμότερες κατηγορίες αγγείων που κυκλοφορούσαν στην πόλη κατά τον 1^ο αι. π.Χ. μέχρι και τον 1^ο αι. αντιπροσωπεύουν τα λίγα, χυτά, αποχρωματισμένα αγγεία, σκύφοι ημισφαιρικοί και κωνικοί αλλά και ορθογωνικός δίσκος, από τους χώρους της αρχαίας αγοράς, μαζί με τα εξίσου ολιγάριθμα παραδείγματα ψηφιδωτών σκυφιδίων και ριπιδωτών φιαλών από το παρακείμενο βαλανείο. Εντυπωσιακό τέλος είναι και το άωτο μυροδοχείο κατασκευασμένο με ψηφοθέτηση ταινιωτών στοιχείων από καύση από τη Θέρμη. Τα αγγεία αυτά προέρχονται από την Ιταλία.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο μικρός, σχετικά με τα ευρήματα από άλλες μικρότερης σημασίας θέσεις, αριθμός θραυσμάτων μονόχρωμων ριπιδωτών φιαλών που παράγονταν τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή.

Τα ευρήματα από χώρους κατοίκησης γενικά αποτελούν πολύ σπάνιο εύρημα, ωστόσο η περίοδος του β' μισού του 1^{ου} αι. αποτελεί εξαίρεση καθώς οι ανασκαφές στην αρχαία αγορά αποκάλυψαν στο στρώμα καταστροφής ενός βαλανείου, μεγάλο αριθμό γυάλινων αγγείων. Κρίνοντας από το δημοσιευμένο τμήμα του υλικού, μοιάζει, όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο από το χαρακτήρα του κτιρίου, να κυριαρχούν συμποσιακά αγγεία, πόσης και παράθεσης υγρών.

Απαντούν μπουκάλια με χαρακτηριστικό ταινιωτό χείλος, πιθανώς μικρασιατικά προϊόντα, αλλά και οινοχόες, σφαιρικές ραμφόστομες και κωνικές με πτυχωτή λαβή, γνωστές και στην ανατολή και στη Δύση. Επίσης απαντά και ιταλικός τύπος σφαιρικών χροανόστομων μπουκαλιών με μακρύ κυρτό λαιμό και δύο αποφύσεις στο σώμα.

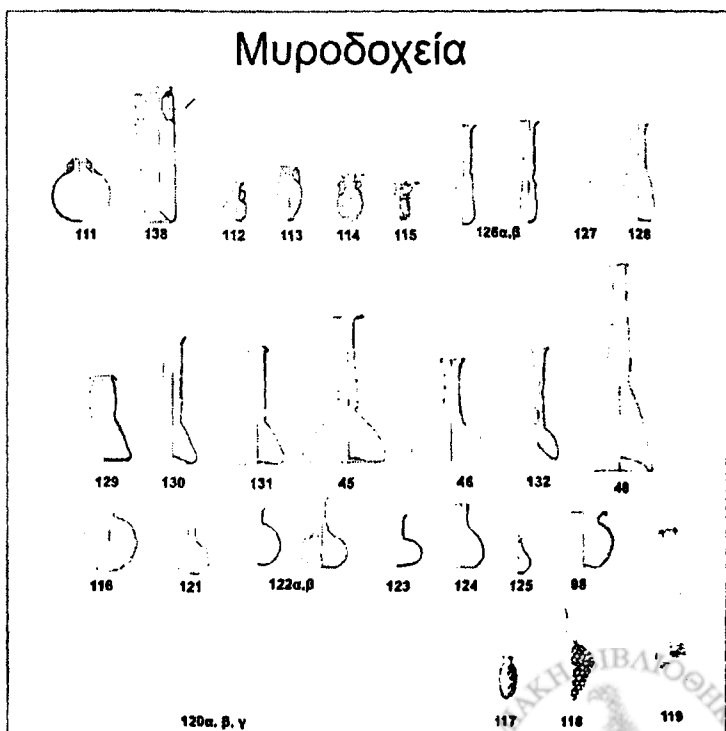
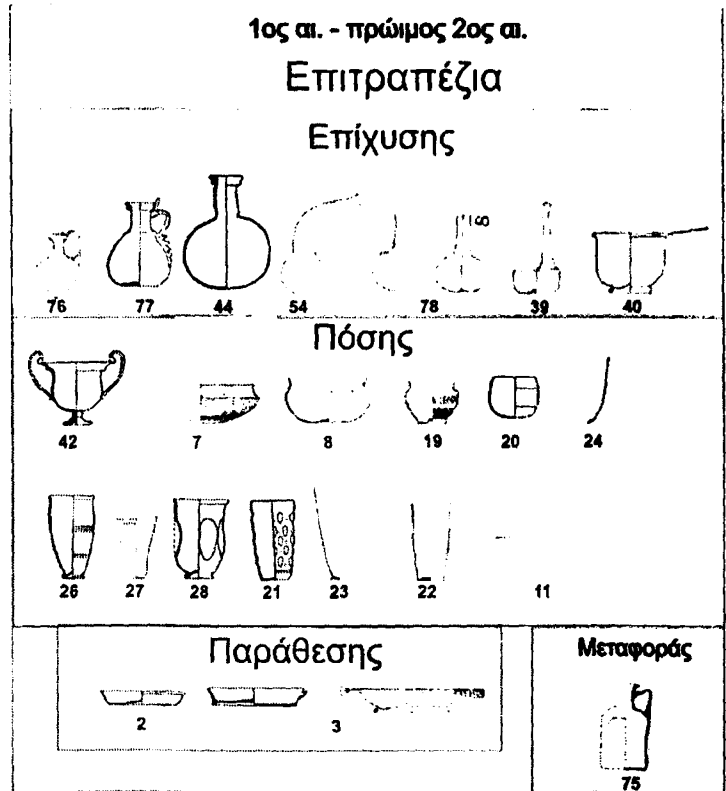
Τα αγγεία πόσης παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία. Απαντούν αβαθείς ριπιδωτές φιάλες κατασκευασμένες με εμφύσηση σε μήτρα, αλλά και απλούστερες, ελεύθερης εμφύσησης. Σκύφοι ημισφαιρικοί και χαμηλά κύπελλα, καλυκωτά ενεπίγραφα, εμφύσησης σε μήτρα και ημισφαιρικά, κυλινδρικά ελεύθερης εμφύσησης κοσμημένα με οριζόντιες εγχάρακτες ζώνες, τύποι που έλκουν την καταγωγή τους από την περιοχή της Σιδώνας και γενικότερα την Ανατολή.

Κύπελλα ψηλά κωνικά με κυρτά ή ευθύγραμμα τοιχώματα, λεία αλλά και κοσμημένα με εμπιέσεις ή με σύνθετο εγχάρακτο διάκοσμο, με δακτυλιόσχημη βάση ή χωρίς βάση, ακόμη και οξυπύθμενα παραδείγματα κοσμημένα με οριζόντιες εγχάρακτες ζώνες.

Απαντούν επίσης, τα πολύ σπάνια κωνικά κύπελλα εμφύσησης σε μήτρα, από τα οποία σώζονται θραύσματα αρκετών παραδειγμάτων με αμυγδαλόσχημα εξογκώματα, που πιθανώς αποδίδουν το ρόπαλο του Ηρακλή με τους χαρακτηριστικούς ρόζους, καθώς και ένα εξαιρετικά σπάνιο που κοσμείται με μορφές θεών. Και τα δύο φαίνεται ότι κατασκευάζονταν τόσο στη συροπαλαιστινιακή περιοχή όσο και στη Δύση.

Τέλος, εμφανίζονται και κάνθαροι, εισηγμένοι από την Ιταλία. Επίσης ιταλικής προέλευσης είναι οι αρύταινες, οι τρυηλίδες και οι αναδευτήρες που απαντούν με αρκετά παραδείγματα.

Απαντούν ακόμη αβαθή πινάκια για παράθεση τροφής, κωνικά, ελεύθερης εμφύσησης, με ευθύγραμμα και κυρτά τοιχώματα, με δακτυλιόσχημη βάση ή χωρίς βάση, άωτα αλλά και με οριζόντιες πτυχωτές λαβές.

Δεν απουσιάζουν και τα μυροδοχεία, κατά κύριο λόγο απλά άωτα, κωνικά, δακρυόσχημα και ωσειδή ή πιο περίτεχνα, μόνωτα, κατασκευασμένα με εμφύσηση σε μήτρα, κοσμημένα με παραστάσεις του Διονυσιακού κύκλου, αλλά και αρκετοί αρύβαλλοι, όλα τύποι γνωστοί και στην Ανατολή και στη Δύση.

Ακόμη, απαντούν τετράγωνα, μόνωτα κατασκευασμένα με μήτρα, αποθηκευτικής κοσμημένο πυθμένα, τα τόσο στις δυτικές όσο και επαρχίες της

Εμφανίζεται και διληκόθων, μόνωτου αλλά γνωστού τόσο στην και στη Δύση, του οποίου χωρισμένη σε δύο διαμερίσματα, άλλοτε αγγεία συγκολλημένα άλλοτε, όπως στο παράδειγμα από τη Θεσσαλονίκη, αποτελώντας ένα αγγείο που με ειδικούς χειρισμούς κατά την εμφύσηση διαμερισματοποιείται.

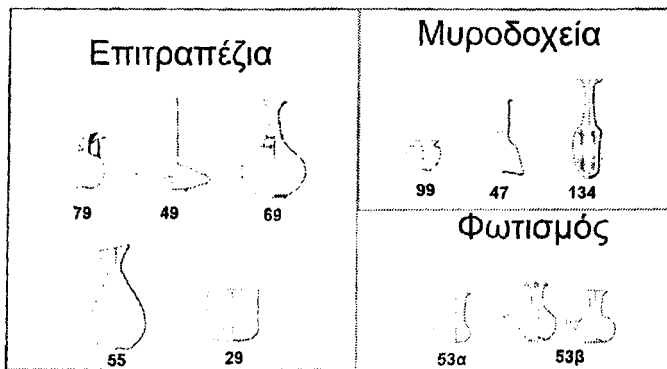
Στα νεκροταφεία απαντούν κυρίως μυροδοχεία, ποικίλων σχημάτων. Τα πλέον διαδεδομένα είναι τα άωτα κωνικά με ευθύγραμμα και κυρτά τοιχώματα, σφαιρικά, πεπιεσμένα σφαιρικά, βολβοειδή, ωσειδή και δακρυόσχημα, συνήθως με λαιμό πολύ μακρύτερο του σώματός τους. Αρκετά σπάνιοι είναι οι αμφορίσκοι, σφαιρικοί και ωσειδείς, που εμφανίζονται και σε τύπους κατασκευασμένους με εμφύσηση σε μήτρα. Ακόμη, την ίδια περίοδο απαντούν σε πολύ μεγάλους αριθμούς πτηνόσχημα μυροδοχεία. Στην πλειονότητά τους τα μυροδοχεία φαίνεται ότι προέρχονται από ιταλικά, και ιδίως βορειοϊταλικά, κέντρα παραγωγής, αν και εμφανίζονται και συροπαλαιστινιακά προϊόντα.

Απαντούν και μυροδοχεία κατασκευασμένα με εμφύσηση σε μήτρα που παριστούν καρπούς, όπως οι χουρμάδες και τα σταφύλια, αλλά και ψάρια, αντικείμενα πιθανότατα συροπαλαιστινιακής προέλευσης.

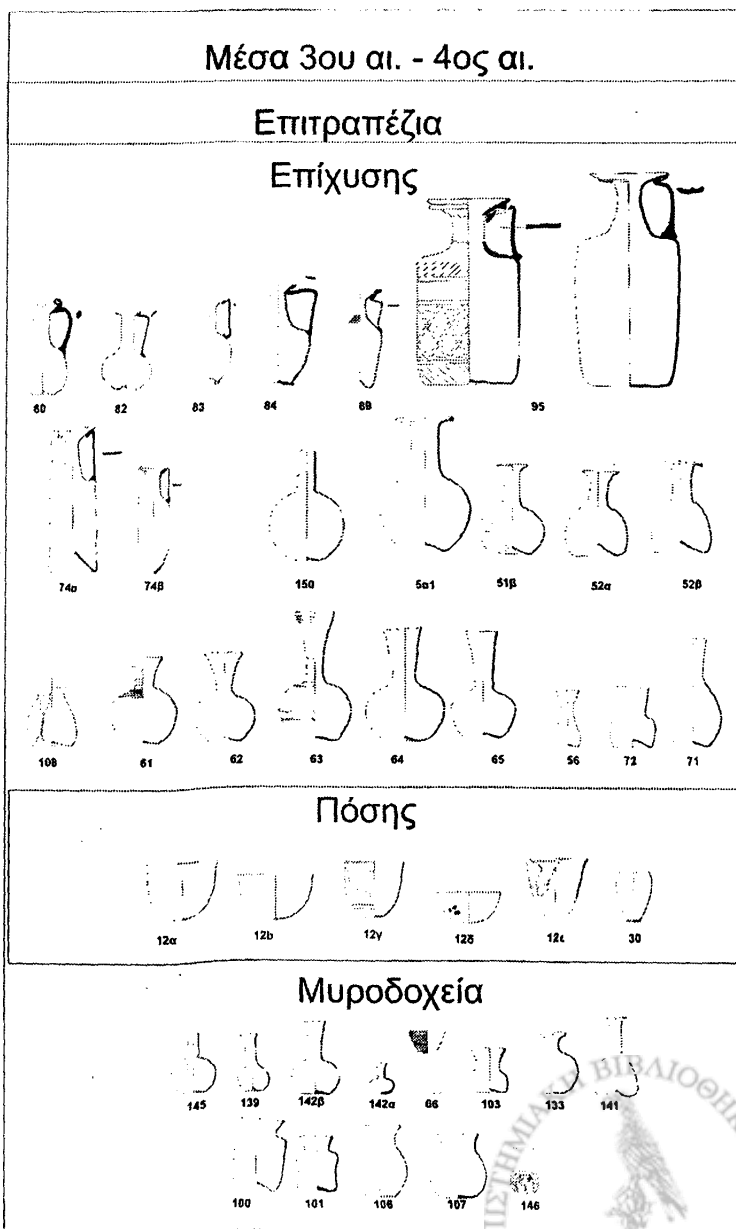
Μετά τα μέσα του 2^{ου} και κατά τον 3^ο αι. η πόλη δείχνει να ανθεί, ο πληθυσμός της θεωρείται ότι αυξάνει σημαντικά και ακριβώς την εποχή αυτή οργανώνεται το μεγάλο συγκρότημα της αγοράς. Αντίθετα, ως προς τα σωζόμενα γυάλινα ευρήματα, παρατηρείται αισθητή μείωση στην ποικιλία τύπων αλλά και στον αριθμό των σωζόμενων παραδειγμάτων. Σώζονται κυρίως επιτραπέζια αγγεία, οινοχόες αρυβαλλοειδείς, μπουκάλια αμφικωνικά με εμπιέσεις στο σώμα και απίδσχημα χοανόστομα. Ακόμη, απαντούν και μεγάλα χυτροειδή μυροδοχεία, δυτικής πιθανώς προέλευσης. Τέλος, στην περίοδο αυτή εμφανίζονται αγγεία με συμφυή ή επίθετη προχή χαμηλά στο σώμα τους, που αν και επικράτησε να αποκαλούνται θήλαστρα,

και αρκετά αγγεία, εμφύσηση σε χρήση, συχνά με οποία απαντούν στις ανατολικές αυτοκρατορίας. Ο τύπος των αγγείων, σπάνιου Ανατολή αλλά η κοιλία είναι ισομεγέθη αποτελώντας δύο μεταξύ τους, και

Μέσα 2ου αι. - 3ος αι.

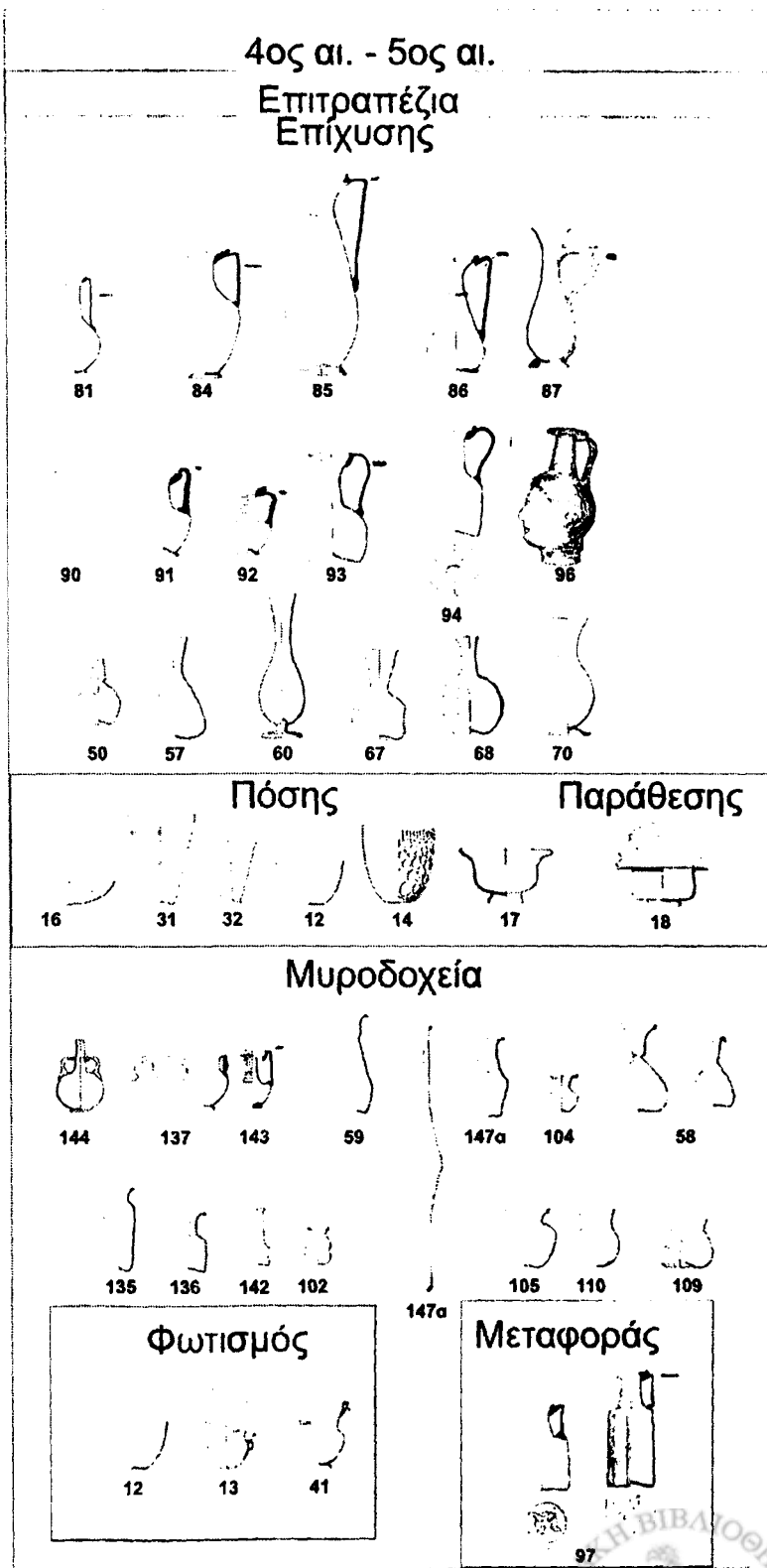
Μέσα 3ου αι. - 4ος αι.

κατά πάσα πιθανότητα χρησιμοποιούνταν ως λαδωτήρια, για την πλήρωση των λύχνων με λάδι. Η παραλλαγή του τύπου με επίθετη προχοή, αν όντως εμφανίζεται τόσο νωρίς, παραμένει σε χρήση κυρίως κατά τον 3^ο και 4^ο αι. Τα αγγεία αυτά παράγονταν τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή, αν και φαίνεται ότι η άωτη μορφή που εμφανίζεται στη Θεσσαλονίκη επιχωριάζει στην ανατολική Μεσόγειο. Γύρω στα τέλη του 2^{ου} και κατά τον 3^ο αι. εμφανίζονται βολβοειδή χοανόστομα μπουκάλια, κυλινδρικά κύπελλα με απλό εγχάρακτο διάκοσμο, αλλά και μυροδοχεία ωσειδή με εμπιέσεις και κωνικά με οριζόντιο ώμο, που αποτελούν δυτικής προέλευσης προϊόντα.

Μετά τα μέσα του 3^{ου} αι. γνωρίζει μεγάλη διάδοση το γυαλί και μάλιστα τώρα στην κατασκευή αγγείων μεγαλύτερου μεγέθους, καθώς επικρατούν οι οινοχόες και τα μπουκάλια. Εμφανίζονται νέα σχήματα οινοχών, ωσειδών και ανεστραμμένων κωνικών, καθώς και χοανόστομα σφαιρικά μπουκάλια. Παράλληλα κυκλοφορούν μυροδοχεία όμοια με επιτραπέζια αγγεία, σφαιρικά με άπεργο χείλος, σφαιρικά χοανόστομα, απιόσχημα με δακτυλιόσχημο χείλος, πλατιά κυλινδρικά και λεία βολβοειδή, που μόνο λόγω μεγέθους προσγράφηκαν στην κατηγορία των μυροδοχείων. Την ίδια περίοδο εμφανίζονται μυροδοχεία κατασκευασμένα με εμφύσηση σε μήτρα, κυβικά και ιανόμορφα. Στο σύνολό τους οι τύποι αυτοί επιβιώνουν και στον 4^ο αι. και η προέλευσή τους είναι δυτική ή πιθανώς και βαλκανική. Τύποι που είναι εξίσου γνωστοί στη δύση και στην Ανατολή είναι οι αμφορείς, οξυπύθμενοι και επίπεδης βάσης, καθώς και τα αμφορόσχημα κυλινδρικά μυροδοχεία που εμφανίζονται στα μέσα του 3^{ου} αι. και παραμένουν σε χρήση μέχρι τις αρχές του 5^{ου} αι.

Από το β' μισό του 3^{ου} αι. ξεκινά νέα περίοδος ανάπτυξης της υαλοργίας και διάδοσης της χρήσης των γυάλινων αγγείων στην Θεσσαλονίκη, εποχής ακμής για την πόλη, όπως προκύπτει και από την ανέγερση νέων μνημείων, μεταξύ των άλλων και λόγω της θέσης της στη σημαντική για τα συνεχή στρατιωτικά δρώμενα της εποχής Εγνατίας οδού, που σε συνδυασμό με το λιμάνι της οδήγησε στους χρόνους της Τετραρχίας τον Γαλέριο να τη

επιλέξει για πρωτεύουσά του.

Σε μεγάλους αριθμούς σώζονται μεγάλα επιτραπέζια αγγεία, όπως οινοχόες σφαιρικές και κυλινδρικές με εγχάρακτο διάκοσμο, γνωστές τόσο από την Ανατολή όσο και από τη Δύση· σφαιρικά μπουκάλια με άπεργο χείλος και σύσφιγξη στη βάση του λαιμού, σφαιρικά και απιόσχημα μπουκάλια με δακτυλιόσχημο χείλος, κατασκευασμένα άλλοτε με ελεύθερη εμφύσηση αλλά και άλλοτε με αρχική εμφύσηση σε ραβδωτή μήτρα που απέδιδε στην επιφάνειά τους απαλές νευρώσεις, σχεδόν πάντα πλάγιες λόγω της περιστροφικής κίνησης του υαλουργού. Οι παραπάνω τύποι ήσαν ευρέως διαδεδομένοι στη Δύση και στην Ανατολή, ενώ είναι πολύ πιθανό μεγάλο μέρος των σωζόμενων παραδειγμάτων να αποτελούσε τοπική παραγωγή. Επίσης, απαντούν χοανόστομα μπουκάλια, απιόσχημα ραδινά και χαμηλά, σφαιρικά με κοντό ή ψηλό λαιμό, ωσειδή και κυλινδρικά για ορισμένα από τα οποία, παρότι είναι γνωστά και στη Δύση και στην Ανατολή, υπάρχουν αποχρώσεις ενδείξεις ότι παράγονταν επιτόπου.

Οι ημισφαιρικοί σκύφοι, που συχνά κοσμούνται με εγχάρακτο ή πλαστικό διάκοσμο, αποτελούν τον κυρίαρχο τύπο αγγείου πόσης, ενώ απαντούν σποραδικά και ωσειδή κύπελλα.

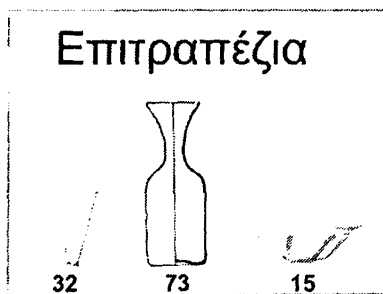
Εμφανίζονται επίσης, μυροδοχεία που επαναλαμβάνουν τα σχήματα των επιτραπέζιων αγγείων σε μικρότερο μέγεθος, όπως σφαιρικά με δακτυλιόσχημο ή στιλβωμένο χείλος και χυτροειδή με κατακόρυφες νευρώσεις.

Στον 4^ο αι. συνεχίζει η ευρεία χρήση γυάλινων αγγείων, που φαίνεται ότι κυρίως προέρχονται, ή βρίσκουν τα πρότυπά τους στο συροπαλαιστινιακό χώρο. Μεγάλη ποικιλία παρουσιάζουν οι τύποι των αγγείων παράθεσης υγρών. Απαντούν οινοχόες, σφαιρικού, ωσειδούς, ατρακτόσχημου, απιόσχημου, ανεστραμμένου κολουροκωνικού, ημισφαιρικού, οκτάπλευρου, και πλαστικού σε μορφή ανδρικής κεφαλής, σώματος. Επίσης, απαντούν χοανόστομα μπουκάλια απιόσχημα ραδινά, σφαιρικά με εμπιέσεις ή κατακόρυφες νευρώσεις και ωσειδή με επίθετη βάση. Από αγγεία πόσης σώζονται αβαθείς φιάλες και ψηλά κωνικά κύπελλα χωρίς βάση, που πιθανώς αξιοποιούνταν και ως λυχνίες. Ακόμη, σώζονται ημισφαιρικοί σκύφοι κοσμημένοι με κυψελωτό διάκοσμο και άλλοι με πτυχωτό χείλος.

Μεγάλη ποικιλία παρουσιάζουν τα μυροδοχεία διαφόρων μεγεθών και σχημάτων, όπως σφαιρικοί αμφορίσκοι, κρατηρίσκοι, τριφυλλόστομα μόνωτα, άωτα αμφικωνικά, ατρακτόσχημα, πεπιεσμένα σφαιρικά, απιόσχημα, κυλινδρικά με κοντό και ψηλό λαιμό, τετράπλευρα με ψηλό ή κοντό λαιμό, και τέλος χυτροειδή σφαιρικά, βολβοειδή και απιόσχημα.

Το γυαλί αξιοποιείται και για κατασκευή λυχνιών, όπως των ημισφαιρικών σκύφων με τρεις λαβές και των καλυκόσχημων με τρεις λαβές.

Κατά τον 4^ο-5^ο αι. φαίνεται ότι παράγονται τοπικά οκτάπλευρα μεταφορικά μόνωτα αγγεία άλλοτε λεία και άλλοτε με πλάγιες νευρώσεις.

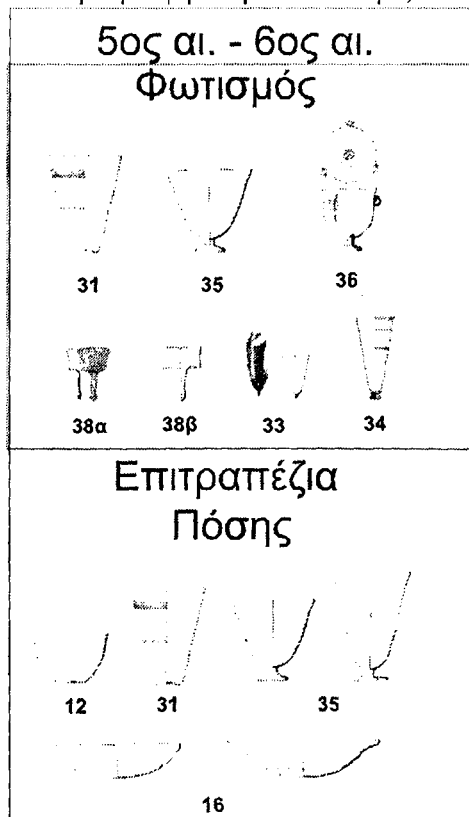

ψηλό κυλινδρικό σώμα.

Στα τέλη του 4^{ου} και κατά τον 5^ο αι. εμφανίζονται τύποι που πιθανώς προέρχονται από τις βορειοδυτικές επαρχίες, όπως κύπελλα ψηλά κωνικά με δακτυλιόσχημη βάση, σκύφοι ημισφαιρικοί με εμπιέσεις, χοανόστομα με

Κατά τον 5^ο και 6^ο αι. επικρατεί το γνωστό σε όλη τη Μεσόγειο ποτήρι με ψηλό πόδι, που χρησιμοποιούνταν και ως λυχνία. Λυχνίες παμμεσογειακής διάδοσης είναι και οι υπόλοιποι γνωστοί στην περιοχή της Θεσσαλονίκης τύποι την εποχή αυτή, όπως το ποτήρι με ψηλό πόδι και τρεις λαβές, τα αγγεία με ημισφαιρικό σώμα και ψηλή κυλινδρική βάση και τα κυλινδρικά οξυπύθμενα αγγεία με ισχυρό ή, άλλοτε, λεπτό έμβολο.

Τα παραδείγματα γυάλινων ευρημάτων που εντοπίστηκαν από χώρους κατοίκησης είναι ολιγάριθμα και ανάγονται στο β' μισό του 4^{ου} και στον 5^ο αι. Επικρατούν τα αγγεία παράθεσης και πόσης υγρών, οινοχόες, σκύφοι και φιάλες. Αρκετά από τα αγγεία αυτά φέρουν εγχάρακτο διάκοσμο και

μαρτυρούν την κυκλοφορία πολύτιμων σκευών, τουλάχιστον στα πιο εύπορα στρώματα της υστερορωμαϊκής Θεσσαλονίκης. Τα εγχάρακτα δείγματα, ιταλικής, ως επί το πλείστον, προέλευσης, μαρτυρούν ειδικότερα για τις σχέσεις της πόλης με τη Ρώμη και γενικότερα με την ιταλική χερσόνησο.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω στοιχεία, παρατηρείται ότι κατά τον όψιμο 1^ο αι. π.Χ. και μέχρι τις αρχές του 2^{ου} αι. το υλικό παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία τόσο ως προς τον αριθμό των αγγείων που έχουν ανακαλυφθεί, καλύπτοντας το 38,5% του συνολικού αριθμού αγγείων, αλλά και ως προς τον αριθμό των διάφορων τύπων, καλύπτοντας το 39,5% του συνόλου. Κυριαρχούν τα αγγεία πόσης και τα μυροδοχεία. Είναι σημαντικός ο αριθμός των αμιγώς δυτικών, ιταλικών κατά κύριο λόγο, προϊόντων που εισάγονται στη Θεσσαλονίκη, ενώ και οι υπόλοιποι τύποι που σώζονται από την περιοχή κατασκευάζονται τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή.

Στο 2^ο και στις αρχές του 3^{ου} αι. ο συνολικός αριθμός τύπων και αγγείων μειώνεται έντονα, καλύπτοντας το 7,5% του συνόλου των τύπων και μόλις το 3% των αγγείων. Συνεχίζουν να επικρατούν τα επιτραπέζια αγγεία, αυξάνει ο αριθμός των αγγείων παράθεσης υγρών, ο αριθμός των μυροδοχείων μειώνεται κατακόρυφα ενώ εμφανίζονται αγγεία με προχοή, πλήρωσης λυχνιών. Οι τύποι που μπορεί να προσδιοριστεί η περιοχή κατασκευής τους είναι φτιαγμένοι στη Δύση.

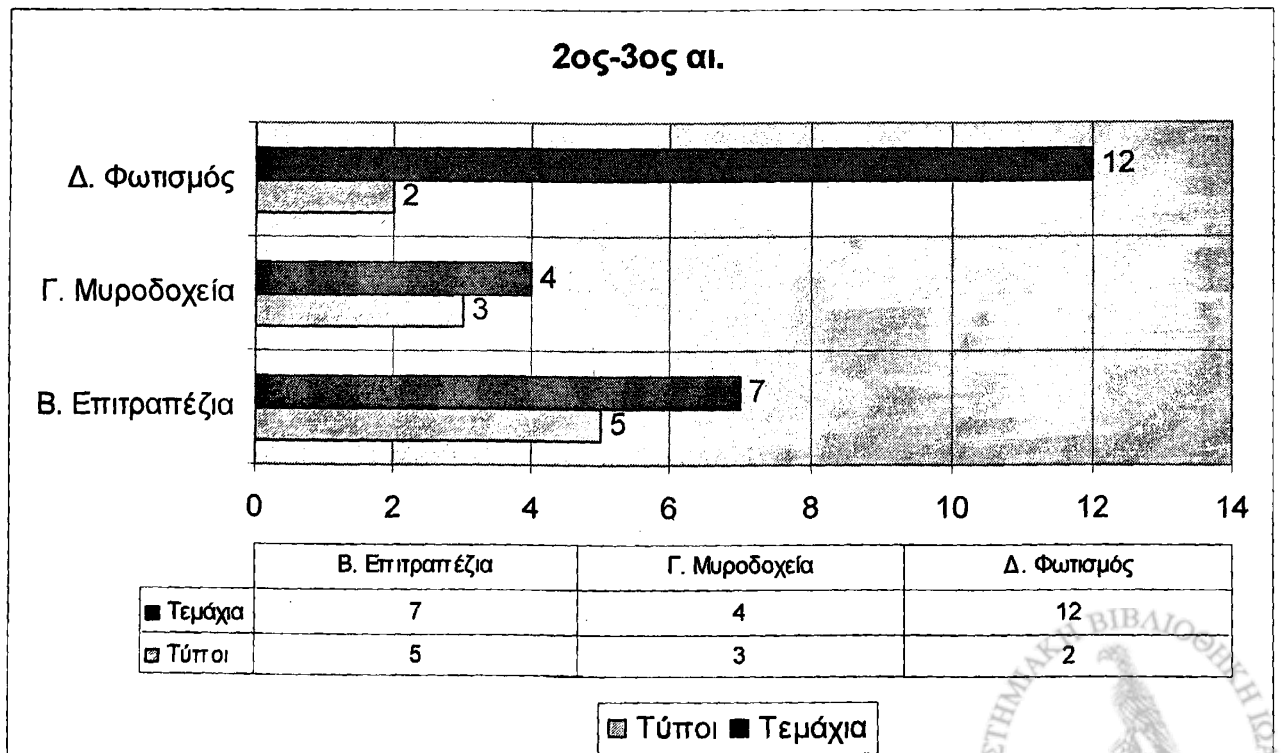
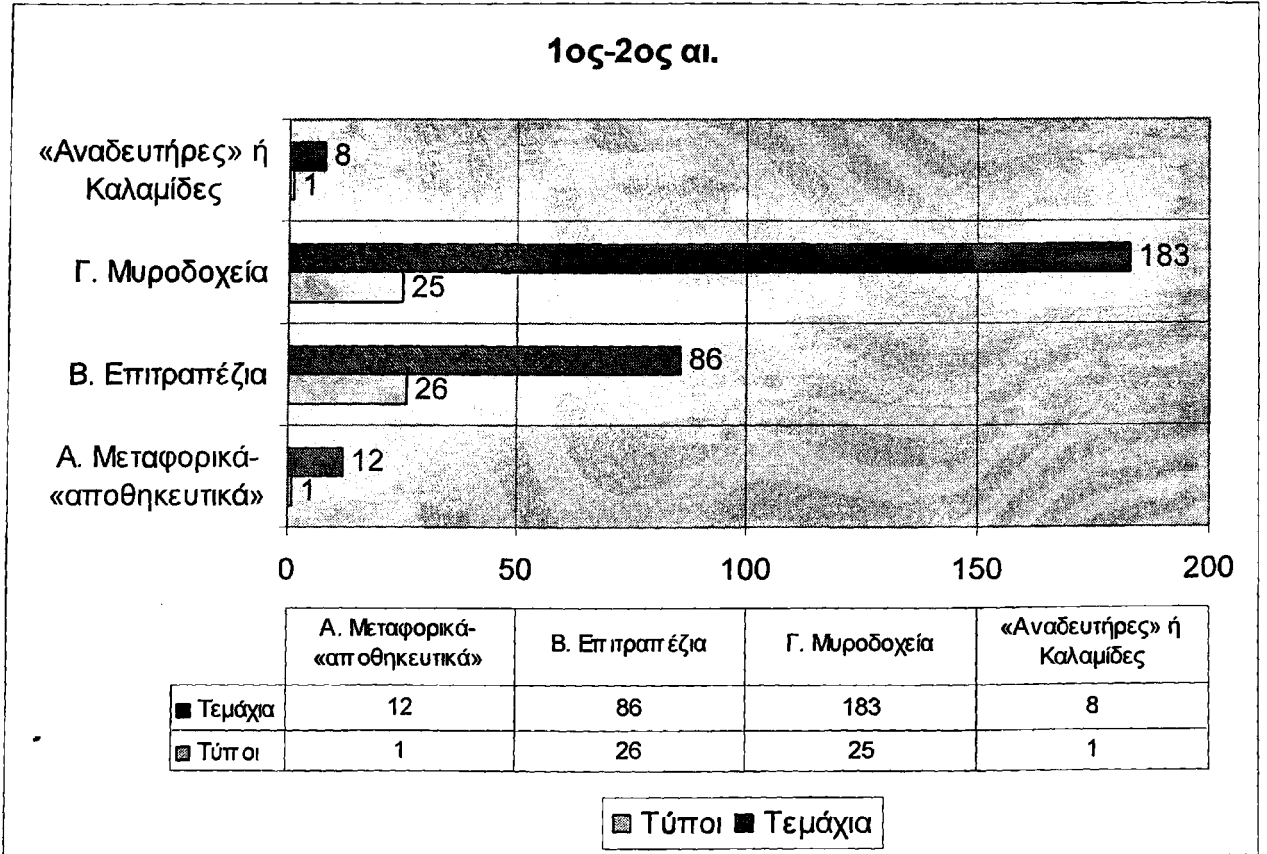
Από τα μέσα του 3^{ου} αι., σ' όλον τον 4^ο και μέχρι τις αρχές του 5^{ου} αι. η υαλουργία και η διάδοση των γυάλινων αγγείων γνωρίζει ανάκαμψη. Εμφανίζεται μεγάλος αριθμός μυροδοχείων, παρότι επικρατούν τα επιτραπέζια αγγεία και μάλιστα αυτά της παράθεσης υγρών, ενώ εμφανίζονται και λίγα μεταφορικά. Συνολικά τα αγγεία της περιόδου αυτής καλύπτουν το 50% των τύπων και το 50% των αγγείων της παρούσας. Από την περίοδο αυτή φαίνεται ότι επικρατούν οι εισαγωγές από την Ανατολή, κυρίως τη συροπαλαιστινιακή περιοχή, ενώ επίσης αυξάνει και ο αριθμός των ντόπιων προϊόντων.

Τέλος, στον όψιμο 4^ο και κυρίως κατά τον 5^ο και 6^ο αι. μεταξύ των ευρημάτων κυριαρχούν οι λυχνίες, αποτελώντας το 3% του συνόλου των τύπων και το 2,7% των αγγείων που μελετήθηκαν.

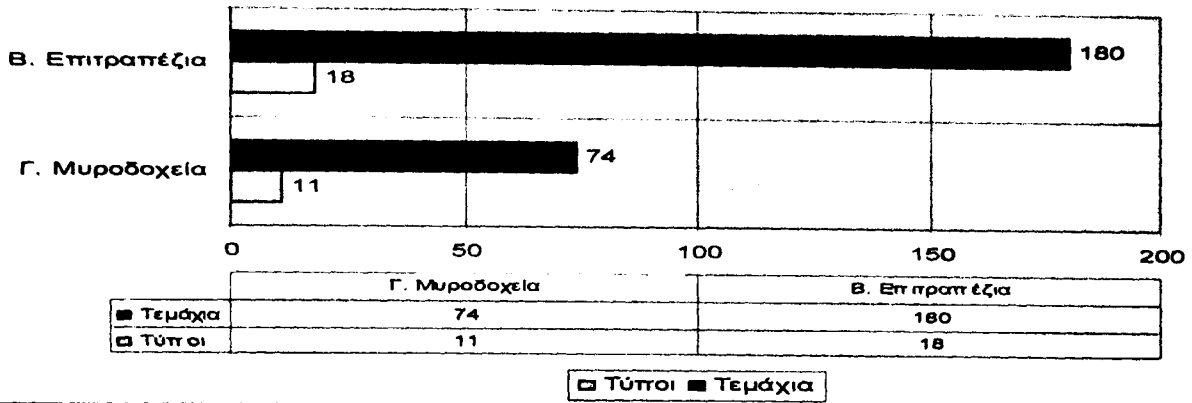

ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

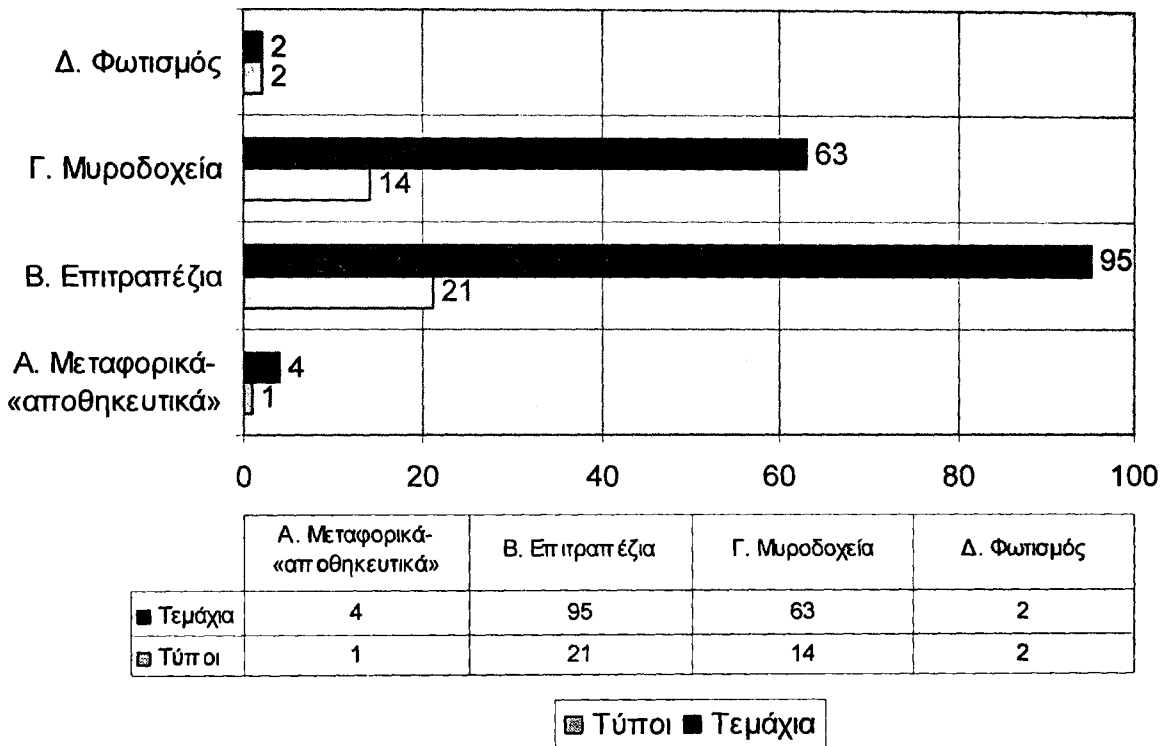
ανά χρονική περίοδο που απεικονίζουν στην κάθε κατηγορία αγγείων το μέγεθος και τη σχέση μεταξύ αριθμού σωζόμενων τεμαχίων και εμφανιζόμενων τύπων

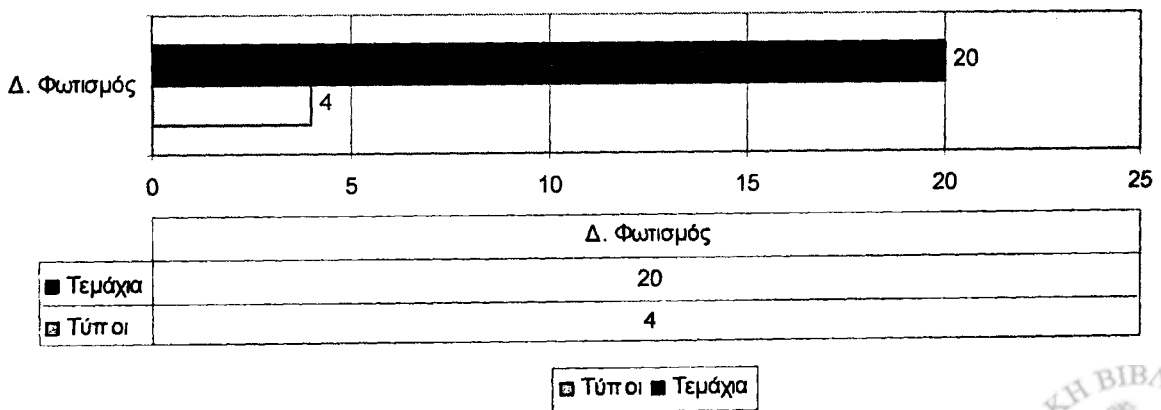
3ος-4ος αι.

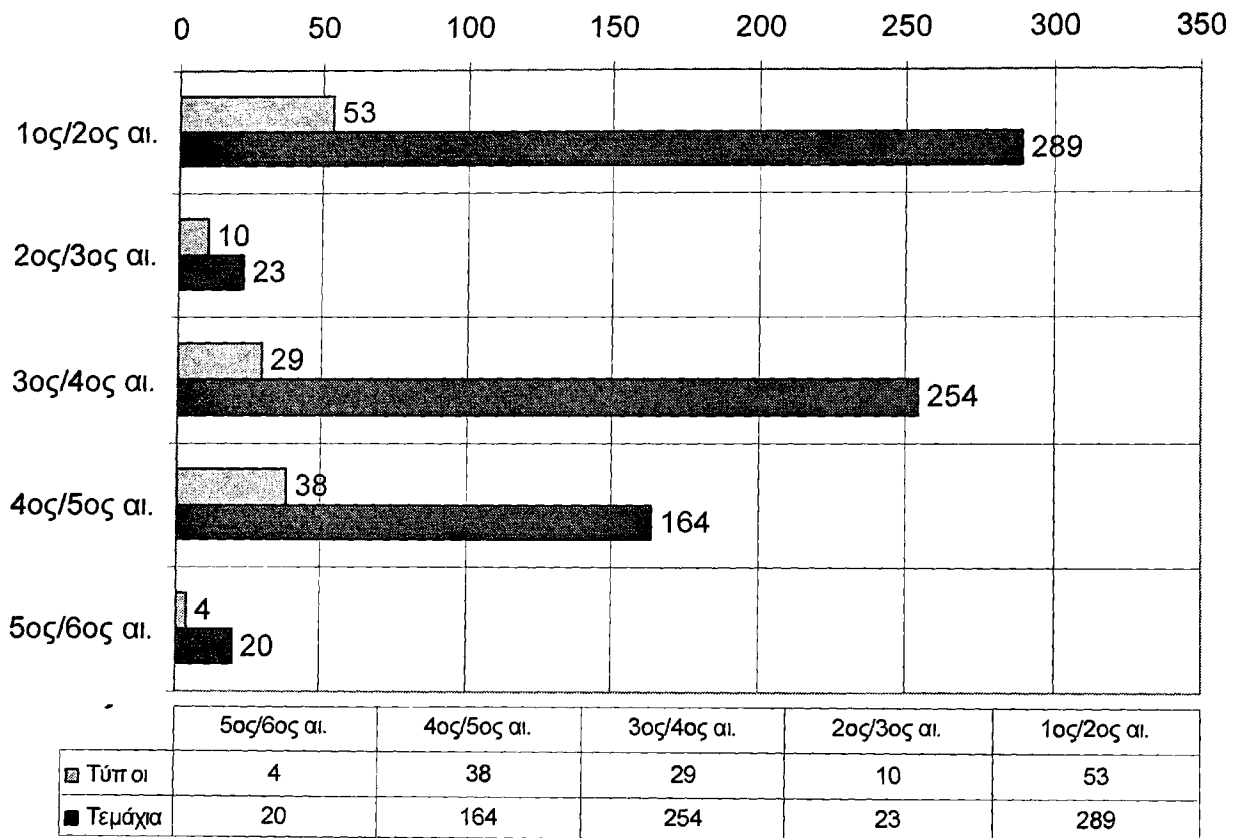
4ος-5ος αι.

5ος-6ος αι.

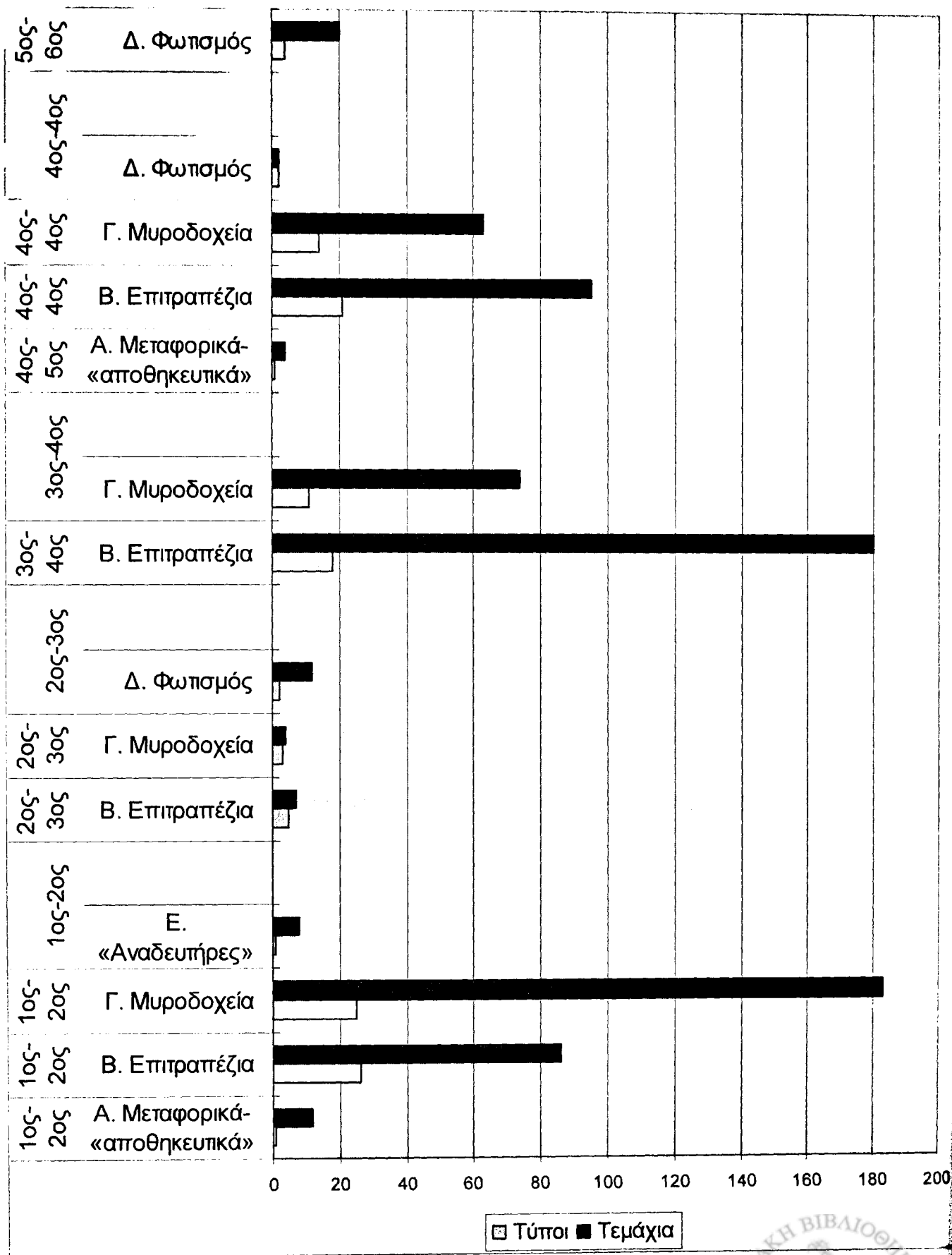
Διάδοση αγγείων διαχρονικά.

▨ Τύποι ■ Τεμάχια

Διάδοση κατηγοριών αγγείων ανά αιώνα

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- Εικ. 1:** Υαλοπλινθώματα από το ναυάγιο του Ulu Burun,
Εικ. 2: Εργαστήριο υαλοποιίας στο Bet Eli`ezer, Ισραήλ, σχεδιαστική αναπαράσταση, στο Foy, Nenna 2001, σ. 38.
Εικ. 3: Εργαστήριο υαλοποιίας στο Bet Eli`ezer, Ισραήλ, στο Foy, Nenna 2001, σ. 37
Εικ. 4: Εργαστήριο υαλουργίας στη Lyon, στο Foy, Nenna 2001, σ. 52.
Εικ. 5: Λύχνοι με παράσταση υαλουργικών κλιβάνων, Asseria Κροατίας αρ. 1094-30, Φερράρα, Αρχαιολογικό Μουσείο αρ. 52196, στο Foy, Nenna 2001, σ. 62
Εικ. 6: Ειδώλιο με έρωτα μπροστά σε υαλουργικό κλίβανο, BM GR 1986.10-3.2, Foy, Nenna 2001, σ. 61.
Εικ. 7: Υαλουργικός κλίβανος στις Λουλουδιές Κίτρους, Αγγέλου 2002, σ. 66.
Εικ. 8: Παράσταση υαλουργού επί τω έργω μπροστά σε κλίβανο, Rabano Mauro, De Universo XVII, X, fol. 89. Montecassino, βιβλιοθήκη Μονής, 1023.
Εικ. 9: Σταγονόσχημες δοκιμές ρευστότητας, Παλατιανό Κιλίκις.
Εικ. 10: Υαλουργικά εργαλεία. Stern 1995, σ. 24, εικ. 8.
Εικ. 11: Περιέλιξη, Lierke 1999, σ. 24, εικ. 42.
Εικ. 12: Κατασκευή και διακόσμηση αγγείων τεχνικής του πυρήνα, Lierke 1999, σ. 32, εικ. 59, σ. 33 εικ. 65.
Εικ. 13: Κάμψη γυάλινου δίσκου, Lierke 1999, σ. 24, εικ. 44.
Εικ. 14: Περιστροφική εμπίεση, Lierke 1999, σ. 46, εικ. 102.
Εικ. 15: Περιστροφική εμπίεση ριπιδωτής φιάλης, Lierke 1999, σ. 54, εικ. 124.
Εικ. 16: ΜΒΠ, ΒΥ 180, Μυροδοχείο κατασκευασμένο με εμφύσηση σε μήτρα
Εικ. 17: ΜΒΠ, ΒΥ 321/2, Αγγείο κατασκευασμένο με αρχική εμφύσηση σε μήτρα
Εικ. 18: British Museum, PRB 1868.5-1.171, Harden et al 1987, σ. 194. Κύπελλο διακοσμημένο με πολεδρική κοπή
Εικ. 19: ΑΜΘ, ΜΘ 5474. Σκύφος διακοσμημένος με ορυζοειδείς εντομές
Εικ. 20: ΜΒΠ, ΒΥ 174, Χοανόστομο αγγείο διακοσμημένο με συστάδες οριζόντιων εγχαραξέων
Εικ. 21: Romish-Germanishes Museum, 60.1, Harden et al 1987, σ. 240. Διάτρητο κύπελλο
Εικ. 22: ΜΒΠ, ΒΥ 327/1. Φιάλη διακοσμημένη με εγχάρκτη εικονιστική παράσταση
Εικ. 23: Corning Museum of Glass, 52.1.93, Harden et al 1987, σ. 81. Σκύφος τεχνικής καμέο
Εικ. 24: ΜΒΠ, ΒΥ 217/32. Οινοχοϊσκη διακοσμημένη με ίνα γυαλιού
Εικ. 25: Romish-Germanishes Museum, 23.480, Harden et al 1987, σ. 130. Χοανόστομο αγγείο διακοσμημένο με οφιοειδείς ίνες γυαλιού
Εικ. 26: ΜΒΠ, ΒΥ 227/18. σκύφος διακοσμημένος με κηλίδες γυαλιού
Εικ. 27: ΜΒΠ, ΒΥ 228_11 και ΒΥ 282_1. Διακοσμητικά μετάλλια.
Εικ. 28: British Museum, MLA 1863.7-27.3, Harden et al 1987, σ. 280. Διάχρυσο αγγείο
Εικ. 29: ΜΒΠ, ΒΥ 217/10. Αγγείο διακοσμημένο με εμπιέσεις
Εικ. 30: Corning Museum of Glass, 59.1.147, Whitehouse 1997, σ. 200. Μυροδοχείο διακοσμημένο με εφελκύσεις με λαβίδα
Εικ. 31: Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Weinberg 1992, αρ. 107, σ. 75, Μυροδοχείο διακοσμημένο με εφελκύσεις από μήτρα
Εικ. 32: ΑΜΘ, ΜΘ 3072. Μυροδοχείο διακοσμημένο με διακλαδούμενες εφελκύσεις
Εικ. 33: ΜΒΠ, ΒΥ 192. Δίχρωμος αμφορίσκος

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΟΡΩΝ

- 'Ein Najila, 110
 Afion, 115
 Aix-en-Provence, 226
 Ajlun, 128
 Akhziv, 80
 Akko, 111
 Albenga(Albingaunum), 83, 107, 114, 123, 157
 Amman-Jebel Jofah, 192
 Angera, 181, 186, 198
 Anitkaya, 111
 Apulum, 95, 118
 Aquilea, 206
 Aquincum, 95, 114, 128, 136, 139, 144, 187, 198
 Arles, 79, 123, 172, 198
 Arrabona, 187
 Asciburgium, 91
 Asenovgrad(Στενήμαχος), 139
 Ashdod, 117
 Augst, 82, 86, 95, 116, 142, 157, 169, 181, 190,
 192, 196, 209, 225
 Autun, 89, 226
 Avenches, 140, 142, 173, 174
 Avignon, 109
 Bakar, 118, 139
 Balıkesir, 172
 Banoštor (Bononia), 81
 Barentin, 157
 Behnasa, 136
 Beit Fajjar, 192
 Beit Ras, 127, 128, 129
 Bela Palanka(Remesiana), 95, 137
 Benkovac (Asseria), 49
 Beočin, 76
 Besançon, 201, 202
 Beška, 118, 145, 150, 153, 156
 Bet Eli'ezer, 46, 47
 Bet Guvrin, 194
 Bet Shan, 213
 Bet She'an, 103, 105, 106, 131, 187
 Bet She'arim, 46, 135
 Bet Yerah, 131
 Bodrum(Αλικαρνασσός), 86, 115
 Bologna, 95
 Bor, 205
 Bordaux, 81
 Bosra(Βόσρα), 117, 159, 161, 162, 187, 196
 Brescello, 114
 Brescia, 99, 103, 104
 Brest κοντά στην Breska, 192
 Brigetio, 77, 78, 95, 97, 98, 114, 116, 118, 120,
 128, 139, 154, 157, 184, 190, 192, 198, 209
 Brza Palanka(Egeta), 128, 139
 Buccari(Volcera), 179
 Budakalcz, 80
 Budva(Buthoe), 139, 141
 Čačak, 82, 136
 Caglari, 102, 164, 213
 Čalma, 153, 156
 Capidava, 202
 Caričin Grad(Iustiniana Prima), 101, 103, 105
 Casel, 186
 Castra, 111
 Celje, 116
 Certise, 198
 Čezava(Novae), 79, 95, 97, 101, 105, 136, 139
 Chatalka, 112, 115, 139, 182, 184
 Classe Παβέννας, 137
 Cloz, 210
 Colchester, 81, 86, 90, 91, 93, 116, 120, 136,
 201, 213
 Corning, 79, 80, 83, 85, 99, 115, 124, 137, 148,
 155, 168, 176, 189, 194, 209, 214
 Cornus Σαρδηνίας, 98
 Cosa, 72, 85
 Csákvár, 75, 77, 79, 118
 Cupria(Horem Margi), 98
 Cuyk(Ceuclum), 202
 Desenzano, 82, 206, 207, 208
 Djakovo, 190
 Dračevo, 137, 154, 156
 Duklja(Doclea), 75, 116, 117, 118, 124, 128,
 150, 190, 199
 Düsseldorf, 79, 83, 92, 191, 197
 Egerszeg, 213
 El-Bassa, 205
 El-Jish, 181
 Esch, 83
 Este, 166
 Esvres, 171
 Fenékpuszta, 198
 Fiesole, 98
 Fiq, 187
 FYROM, 95, 137, 154
 Galato, 105
 Galovac, 78, 101, 105
 Gamzigrad(Romuliana Felix), 81, 82, 127, 225
 Gardanne, 104
 Gata, 78, 80, 98, 101, 105
 Gezer, 192
 Glavnik(Vindenis), 137
 Gornea, 95
 Gorsium, 82
 Gračanica(Ulpiana), 76, 117, 139
 Gradac, 76, 82, 95

- Gradishte κοντά στο Gabrovo, 51
 Grand Hole Chassey (Aisnes), 155
 Győr, 139
 Hadith, 125
 Ha-Gosherim, 80
 Hama, 108, 194
 Hambach, 226
 Hanita, 196, 213
 Herculaneum, 87, 107, 111, 170, 173, 177
 Hildesheim, 109
 Hofheim, 85, 86, 109
 Højvang, 147
 Homs, 137, 161, 162, 187, 197
 Horbat Kenes, 110
 Horbat Rimmon, 80
 Horrem, 202
 Hrtkovci lok «Gomolava», 118
 Intercisa, 77, 78, 95, 103, 116, 118, 128, 136,
 137, 139, 153, 154, 159, 187, 190, 196, 198,
 199, 213
 Invillino, 98
 Istra, 139
 Ivánc, 139
 Jagodin Mala, 137
 Jajca, 197
 Jalame, 80, 96, 122, 213, 226
 Jánosházapuszta, 154
 Kalinharman Μανισιάς, 86
 Karadirek, 106
 Karataš(Diana), 82, 95, 98, 136, 139, 198, 206
 Kassel, 111, 133, 148, 149, 175
 Kefar Sava, 135
 Kefar'Ara, 125, 152
 Kep, 71
 Κεροι στη χερσόνησο Taman, 86
 Kérak, 161, 162, 186
 Keszthely, 87
 Khan El-Ahmar, 106
 Khirbet esh-Shubeika, 80, 131
 Kisàrpàs, 97, 144, 150, 190
 Köln, 115
 Kolovrat, 94, 97, 114, 146
 Komnini(Municipium, 95, 114, 117, 190, 199,
 202
 Kostol(Pontes), 81, 82, 98, 116, 139
 Kostolac, 95, 128
 Krefeld-Gellep, 81, 118, 173, 191
 Kreuznach am Rhine, 155
 Krivina(Iatrus), 75, 77, 80, 95
 Kruševlje, 95, 118, 206
 Kuršumlja, 137
 Latakia(Λαοδίκεια), 101, 102
 Lauriacum, 128, 192
 Leicester, 225
 Leiden, 87, 167
 Leskovac, 198
 Ljubljana(Emona), 210, 225
 Locarno, 90, 91, 112, 166
 Lombarde, 82, 99
 Loo κοντά στο Sochi Νότιας Ρωσίας, 85
 Lunel-Veil, 198
 Luni, 82, 205
 Magdalensberg, 72, 86, 90, 91
 Mahay, 159
 Mainz, 79, 82, 97, 116, 118, 127, 128, 136, 145,
 156, 159, 169, 181, 188, 190, 191, 196, 198,
 208, 209
 Majsan, 101
 Makarska, 118
 Martigny, 81
 Marvinci, 95, 134, 137, 192
 Masada, 89
 Mayen, 135
 Medinet Madi, 103, 105
 Mezd Tamar, 80
 Micia, 118
 Mihajlovac, 81, 87, 98
 Miho, 148
 Modena, 198
 Moghegno, 91
 Monte Barro, 98, 103, 104
 Morgantina, 72
 Morović, 117
 Mucsfa, 136
 Münster, 191
 Nagybarátfalu, 137
 Nahariya, 103, 105
 Nesebar(Μεσήμβρια), 96
 New Haven, 137
 Newark, 74, 80, 133, 137, 148, 156, 167, 176,
 192, 194, 197, 202
 Nida-Heddernheim, 122, 157, 166, 181, 186, 209
 Nijmegen, 109, 173
 Nir Galim, 110
 Niš(Naissus), 114, 117, 118, 190, 196, 198
 Nórgrádverőce, 80
 Novae, 225
 Novi Sad, 97, 153, 156
 Obrenovac, 98, 198
 Osijek(Mursa), 127, 128, 154
 Padova, 107
 Pécs, 118
 Piatra Frecătei, 202
 Picardie, 114
 Pittsburgh, 197
 Plismarót, 82
 Plutaj, 78
 Pontes, 81, 82, 98, 116, 118
 Pontes(Kostol), 87
 Popov Dol, 75, 95
 Port Vendres, 79
 Portoguardo, 82
 Port-Vendres, 99, 101
 Praetorium Latoblicorum, 80

- Prijepolje, 114
 Ptuj(Poetovio), 76, 116, 118, 147, 192, 225
 Pusztaszentpál, 80
 Putalj, 101, 105
 Puteoli, 223
 Radiuvene, 139
 Radovanci, 95
 Raqqa, 110
 Ras, 101, 102, 103, 105
 Ravenna, 82, 206
 Ravenna-Classe, 82
 Ravna(Timacum Minus), 76, 81, 82, 87, 95, 118, 139
 Ravno Brdo, 95
 Regöly, 77
 Reims, 147
 Riceys, 135
 Rodenkirchen, 135
 Rouen, 76, 77, 122
 Rovasenza, 174
 Rtkovo, 79, 81, 98
 S. Giulia, 98, 99, 103, 104
 Ságvár, 76, 77, 95, 97, 118, 137, 190, 192, 198, 199
 Saint-Blaise, 79, 84, 98, 99, 104
 Saint-Paul-Trois-Châteaux (Drôme), 202
 Samobor, 75
 Samson, 97
 Savaria, 97, 112, 213
 Scupi, 112, 115, 170, 184, 190, 192, 199
 Seine-Maritime, 142
 Sen, 95
 Shavei Zion, 106
 Sid, 189
 Sintana de Mures, 95
 Sirmium, 76, 81, 95, 97, 111, 117, 118, 120, 127, 128, 137, 139, 153, 156, 159, 190, 192, 198
 Sisak(Siscium), 77, 95, 139
 Šmarata, 82
 Solin(Salona), 83, 86, 91, 95, 118, 202, 225
 Sombor, 192
 Sopron, 77, 79, 159, 161
 Srima στο Sibenik, 101
 Starigrad(Argyrumtum), 139, 166
 Stein, 147, 202
 Steinfeld, 155
 Stoca, 95
 Straubing, 209
 Štrbinci, 118
 Surduk(Burgenae), 87
 Sviloš, 95, 118
 Százhalombatta, 80
 Szob, 80
 Szombathely, 139, 157
 Taman, 78
 Tel Aviv, 194
 Teutoburgium, 147
 Ticino, 56, 74, 92, 107, 166, 169, 173, 174, 175, 181
 Tipasa, 74, 92, 107, 112, 133, 184
 Tiritan, 79
 Toledo, 83, 87, 111, 148, 167
 Torcello, 101, 104, 106
 Torino, 82
 Toronto, 111, 124, 130, 137, 160, 187, 194, 197
 Transdierna(Tekija), 87, 120, 139
 Trebnje, 80
 Trier(Treviri), 75, 76, 77, 79, 81, 82, 86, 92, 93, 94, 95, 97, 112, 116, 118, 122, 127, 128, 129, 132, 133, 135, 136, 145, 154, 157, 169, 170, 173, 186, 188, 190, 191, 195, 196, 198, 209, 211, 213, 226
 Turbe-Varošluk, 98
 Uçtepe, 76
 Ulpiana, 75, 81, 82, 98, 117, 120, 127
 Uluburun, 45
 Umm Qeis, 131, 158
 Valkenburg, 109, 181
 Valladas, 202
 Várdomb, 78
 Vehten, 109
 Ventimiglia, 82
 Vicenza, 198
 Vienna, 65
 Vienne, 226
 Villeneuve-les Maguelone, 225
 Viminacium, 111, 118, 128
 Vindonissa, 85, 89, 91, 92, 93, 109, 202
 Virobica, 95
 Vlastonice, 136
 Voghenza, 49
 Wadi Natrun, 45, 46
 Wheaton, 80
 Wolf collection, 111
 Worms, 81, 122
 Xanten, 107, 109
 Yumurtalik, 115
 Zadar(Iader), 86, 101, 113, 114, 118, 139, 141, 159, 191, 192
 Zajas, 137
 Zara, 112, 166, 172
 Zaskok, 196
 Zaton, 139
 Živojno, 137
 Zülpich-Enzen, 97, 181, 198
 Αβδηρα, 184
 Αγ. Ιωάννης Θεολόγος, 128
 Άγιος Ερμογένης στο Κούριο, 86, 122, 184
 Άγιος Νικόλαος, 177, 180, 183, 185
 Άγιος Φίλων Κύπρου, 101, 102, 105, 106
 Αθήνα, 69, 72, 77, 85, 89, 92, 101, 112, 113, 133, 136, 140, 142, 166, 168, 175, 177, 178, 179, 180, 182, 184, 185, 201
 Αίγινα, 101, 102

- Αίγιο, 180
 Αίγυπτο, 110
 Αίγυπτος, 45, 46, 49, 77, 78, 80, 87, 125, 126, 132, 136, 137, 146, 149, 154, 199, 202, 206, 220
 Άκανθος, 68, 113, 133, 176, 180
 Ακυληία, 56, 77, 86, 91, 103, 116, 128, 141, 157, 166, 170, 171, 173, 177, 181, 187, 198
 Αλγερία, 107, 184
 Αλεξάνδρεια, 67, 73, 206
 Αλεξανδρούπολη, 113, 184
 Αμαθούντα, 90, 92, 112
 Αμβούργο, 79
 Αμμάν, 152
 Αμοργός, 69, 72
 Αμφίπολη, 123, 140, 170, 176, 182
 Ανατολία, 214
 Ανεμούριον, 101
 Αντίκυρα, 85, 93, 184
 Αντιμάχεια Κω, 111, 112, 113, 115, 183
 Απάμεια, 101, 105
 Απολλωνία, 46, 95, 114
 Αραβική χερσόνησος, 87
 Άργος, 69, 101, 104, 105, 117, 133, 158, 177, 180, 183, 184
 Αρμενία, 168
 Αυστρία, 71, 90, 128, 192
 Αχρίδα, 137
 Β. Αφρική, 85
 Βαλκάνια, 81, 127, 144, 156
 Βαρκελώνη, 172
 Βάρνα(Οδησσός), 80, 96, 139
 Βαρσοβία, 159, 197
 Βατικανό, 192
 Βέλγιο, 155
 Βελιγράδι(Singidunum), 75, 76, 77, 82, 95, 97, 127, 128, 136, 139, 145, 189, 190, 206
 Βέροια, 75, 115, 136, 180, 189, 196, 199
 Βερολίνο, 70, 83, 111, 148, 167, 197, 214
 Βηθλεέμ, 135
 Βηρυτός, 113, 192
 Βιζύη, 90
 Βόλος, 137
 Βόννη, 75, 76, 82, 83, 86, 97, 109, 116, 120, 122, 127, 128, 129, 136, 145, 154, 186, 188, 190, 195, 198, 199, 201, 208, 210, 213
 Βοσνία, 75, 95, 98
 Βοστώνη, 80, 148, 167, 202, 215
 Βουδαπέστη, 95, 111, 112, 144, 147, 157, 161, 192, 196, 202
 Βουλγαρία, 75, 77, 79, 80, 95, 97, 101, 112, 128, 165, 180, 182, 184, 198
 Βουργουνδία, 202
 Βρύση Ποντοκόμης, 226
 Γαλαξίδι, 85, 141, 165, 179, 180, 184
 Γαλατία, 155
 Γαλλία, 71, 75, 76, 77, 79, 82, 95, 96, 99, 101, 103, 104, 112, 114, 135, 142, 157, 169, 179, 184, 186, 190, 192, 198, 202, 214, 229
 Γενεύη, 115
 Γένοβα, 114
 Γέρασα, 78, 103, 105, 106, 125, 131, 135, 161, 163
 Γερμανία, 75, 76, 77, 79, 81, 82, 95, 97, 112, 127, 128, 135, 136, 142, 147, 153, 154, 155, 156, 157, 169, 170, 173, 178, 179, 184, 186, 190, 191, 198, 201, 214, 229
 Γολγοί Κύπρου, 87
 Γομάτι Χαλκιδικής, 72, 177, 180
 Γόρτυνα, 99, 104, 105, 106
 Δαλματία, 56, 78, 98, 101, 112, 117, 139, 165
 Δαμασκός, 123
 Δανία, 71
 Δελφοί, 85, 112, 181, 225
 Δήλος, 69, 101, 106, 201
 Δημητριάδα, 69, 101
 Διδυμότειχο, 172
 Δίκαια, 115
 Διοκλητιανούπολη, 77
 Διονυσόπολις, 96, 139
 Δούρα-Ευρωπός, 112, 117, 142, 157, 165, 166, 170, 178, 181, 187, 192, 197, 199, 209, 210, 213
 Έδεσσα, 71, 72, 75, 120, 127, 134, 152, 154, 177, 179, 180, 183, 192, 199, 201
 Ελβετία, 56, 71, 82, 83, 85, 87, 90, 95, 112, 142, 157, 169, 170, 178, 179, 190, 214, 229
 Ελευσίνα, 112, 177, 180, 183, 184, 185
 Ελλάδα, 68, 72, 80, 85, 87, 89, 111, 112, 113, 115, 122, 133, 136, 139, 154, 165, 168, 169, 171, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 184, 185, 187, 192, 201
 Ελληνικό Κυνουρίας, 112, 184
 Επισκοπή Κύπρου, 86, 182
 Ερμούπολη Μεγίστη, 225
 Έσση, 122
 Εύξεινος Πόντος, 58, 71, 72, 76, 77, 78, 80, 94, 132, 136, 141, 163, 164, 165, 168, 209, 210
 Ζάγκρεμπ, 76
 Ηλίδα, 128
 Ην. Βασίλειο, 68, 71, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 87, 90, 95, 112, 133, 136, 154, 164, 178, 179, 184, 186, 195, 202
 Ην. Βασίλειο, 142
 Ηράκλειο, 140, 142, 165, 173, 180, 183, 184
 Θάσος, 75, 77, 98, 101, 102, 103, 106
 Θέρμες Λεωνιδαίου, 225
 Θερμοπύλες, 196
 Θεσσαλονίκη, 65, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 99, 102, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131,

- 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 205, 207, 208, 209, 212, 213, 214, 215, 219, 220, 221, 223, 225, 232
- Θήβα, 68, 69, 72, 89, 92, 93, 169, 185
 Θήρα, 93, 111, 115, 177, 180, 183
 Ιασός, 101, 104, 105
 Ιδάλιο, 86, 107, 141
 Ιεριχώ, 163
 Ιερουσαλήμ, 56, 123, 125, 127, 135, 148, 153, 156, 166, 174, 194, 201
 Ιορδανία, 62, 98, 128, 129, 164, 190
 Ισπανία, 71, 87, 142, 170
 Ισραήλ, 74, 87, 96, 110, 111, 128, 131, 135, 146, 152, 159, 170, 171, 174, 175, 190, 192, 199, 202, 205
 Ίστρια, 79, 172, 215
 Ιταλία, 56, 68, 71, 77, 78, 82, 84, 85, 87, 90, 112, 113, 128, 135, 142, 157, 169, 170, 171, 173, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 186, 192, 198, 202, 206
 Ίωρο, 226
 Κάιρο(Φουστάτ), 45, 104, 105, 106, 147, 189
 Καλάτις(Mangalia), 139
 Καλιφόρνια, 83
 Κάλλιο, 140, 158, 184
 Καμπανία, 56
 Καρανίς, 76, 77, 80, 83, 92, 96, 98, 100, 110, 136, 137, 149, 154, 181, 189, 197, 213
 Καρδίτσα, 72, 196
 Καρχηδόνα, 84, 99, 102, 103, 105, 149
 Κασσάνδρα Χαλκιδικής, 80, 110, 149
 Καστέλλι Κισάμου, 165, 201
 Κάτω Βάθεια Ευβοίας, 177, 183
 Κάτω Κτιμένη, 184
 Κάτω Χώρες, 71, 81
 Κέρκυρα, 184
 Κιλικία, 115
 Κίσρα, 199
 Κίσσαμος, 185
 Κνωσός, 69, 72, 74, 86, 91, 140, 168, 169, 170, 178, 180, 181, 184, 187, 226
 Κοζάνη, 180, 181
 Κολωνία, 75, 76, 77, 79, 83, 86, 92, 93, 97, 98, 112, 115, 116, 118, 122, 123, 127, 128, 133, 135, 136, 141, 148, 153, 154, 155, 156, 159, 161, 173, 176, 181, 184, 186, 190, 195, 197, 198, 202, 206, 208, 209, 210, 213, 220, 225, 226
 Κόρινθος, 69, 72, 74, 76, 77, 86, 89, 91, 92, 93, 100, 101, 104, 106, 128, 140, 147, 149, 154, 165, 179, 180, 183, 225
- Κορσική, 202
 Κούριο, 78, 103, 105
 Κρήτη, 123, 170, 197
 Κριμαία, 167, 170
 Κροατία, 75, 76, 77, 80, 95, 97, 118, 127, 128, 154, 165, 170, 180, 190, 192, 198
 Κύζικος, 89
 Κύπρος, 72, 74, 84, 87, 90, 92, 93, 94, 97, 105, 107, 111, 113, 124, 128, 132, 133, 141, 157, 165, 184, 187, 190, 199, 214, 225
 Κωνσταντζα(Τόμις), 87, 92, 93, 94, 111, 114, 120, 125, 133, 139, 140, 165, 181, 192, 198, 199
 Κωνσταντινούπολη, 101, 105, 135
 Κως, 101, 106, 225
 Λάδη Διδυμοτείχου, 72
 Λάρισα, 105, 180, 182, 184
 Λεμεσός, 90, 112
 Λευκωσία, 92, 115, 122
 Λητή, 69, 123, 140
 Λίβανος, 84
 Λιβύη, 72
 Λικνάδες Κοζάνης, 75
 Λιουμπλιάνα(Emona), 80, 90, 107, 141, 166
 Λονδίνο, 89
 Λος Αντζελες, 80
 Λουλουδιές Κίτρους, 226
 Λουξεμβούργο, 155
 Λυών, 225
 Λωζάνη, 173, 174
 Μαγνησία, 137, 177, 180
 Μάδαβα, 106
 Μακεδονία, 45, 175, 182, 220
 Μακρύγαλος, 145
 Μαμουσιά Αργιολείας, 176, 183
 Μαρεωτική λίμνη, 46
 Μαρμαρωτό Κω, 113, 177, 180, 184, 185
 Μασσαλία, 79, 81, 82, 84, 98, 102, 104, 197, 198, 226
 Μάταλα, 69, 170
 Μέγαρα, 72, 177, 180, 183
 Μενήδα, 115, 201
 Μεσόγειος, 56, 62
 Μητρόπολη Καρδίτσας, 72, 184
 Μικρά Ασία, 110, 133, 235
 Μιλάνο, 56, 114, 192
 Μινώα, 72
 Μοναστηριακή Κεφάλα Κνωσού, 165, 173
 Μουσείο Βαρδο της Τυνησίας, 154
 Μπερεζάν Γεωργίας, 84
 Μπολόνια, 181, 210
 Μυτιλήνη, 68, 91, 175, 177, 183, 184
 Νάξος, 94, 111, 113, 115, 140, 157, 180, 201
 Νέα Αγχιάλος, 101, 105, 112, 113, 118, 122, 133, 180, 184
 Νέα Υόρκη, 172
 Νικόπολη, 122, 180, 184

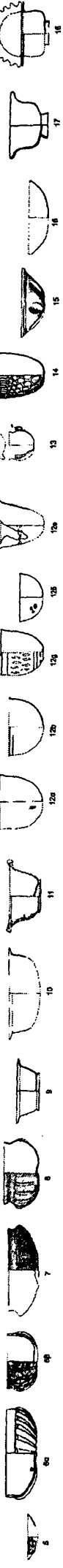
Νίσυρος, 72
 Νορμανδία, 81, 202
 Ολβία, 72, 84, 133, 140
 Ολβία Σαρδηνίας, 140
 Ολλανδία, 87, 112, 169, 173, 178, 202
 Ολυμπία, 69, 71, 72, 77, 80, 101, 104, 140, 184, 225
 Οξύρρυγχος, 154
 Οσένοβο Βάρνας, 96
 Όστια, 105, 207
 Ουγγαρία, 75, 76, 77, 78, 82, 95, 97, 112, 114, 118, 122, 128, 130, 133, 136, 137, 143, 154, 157, 159, 160, 161, 180, 184, 187, 190, 192, 198, 209, 213
 Παβία, 169, 173, 181
 Παλαιστίνη, 98, 129, 132, 147, 164, 195, 206
 Παλατιανό(Ιωρο), 68, 72, 92, 140, 142, 184
 Παννονία, 96, 150, 153, 156, 157, 180, 199, 209
 Παντικάπαιο, 71, 72, 80, 85, 86, 87, 91, 94, 111, 136, 140, 141, 142, 146, 147, 148, 166, 167, 196, 213
 Παρίσι, 79, 192
 Πάρος, 113
 Πάτρα, 72, 76, 112, 118, 137, 169, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 184, 209
 Πέλλα, 187
 Πέργαμος, 165
 Περίσσα Θήρας, 69, 113, 140
 Πιερία, 96, 211
 Πικρολίμνη, 45
 Πομπηία, 87, 91, 93, 107, 109, 140, 141, 164, 169, 170, 171, 173
 Πτολεμαίς, 111
 Πύδνα, 68
 Πυθαγόρειο Σάμου, 115
 Πύλος, 176
 Ραβέννα, 98, 104, 111, 135, 159, 181, 207
 Ρεντίνα, 78, 79, 100, 110, 181
 Ρήνος, 136, 141, 154, 156, 157, 199
 Ρόδος, 122, 183, 201, 225
 Ρουμανία, 95, 114, 118, 165, 192, 198, 202, 214, 229
 Ρώμη, 56, 62, 65, 68, 70, 81, 83, 84, 98, 99, 102, 104, 105, 106, 135, 146, 149, 175, 197, 206, 207, 223, 225
 Σαγαλασσός, 101, 104
 Σαλαμίνα Κύπρου, 99, 101, 102, 105, 106
 Σαμάρια, 105, 106, 117, 159, 161, 162, 196, 225
 Σαμάρια-Σεβαστή, 128, 213
 Σαμοθράκη, 68, 72, 80, 86, 87, 90, 91, 92, 112, 113, 122, 140, 141, 165, 167, 175, 176, 178, 180, 182, 184
 Σάμος, 68, 101, 104, 106, 108, 177, 179, 184, 225
 Σαράγιεβο, 112, 179
 Σάρδεις, 74, 76, 78, 98, 99, 105, 129, 146, 181, 213
 Σαχάρα, 154
 Σεβάστια, 187
 Σερβία και Μαυροβούνιο, 75, 76, 77, 79, 82, 95, 97, 98, 118, 127, 128, 136, 137, 180, 190, 198
 Σιδάνα, 71, 98, 168
 Σίφνος, 69, 111, 132, 165, 166, 178, 180, 182, 184, 201
 Σλοβενία, 71, 75, 76, 77, 80, 82, 89, 90, 92, 95, 107, 118, 133, 147, 165, 180, 190, 192
 Σμύρνη, 85
 Σόλοι, 225
 Σπάλατο, 98, 105
 Σπηλιά Εορδαίας, 180
 Στρασβούργο, 75, 76, 77, 78, 81, 86, 95, 112, 116, 118, 122, 128, 142, 179, 181, 184, 186, 190, 191, 195, 198, 202
 Στρόβολος, 117, 133
 Συρακούσες, 208
 Συρία, 78, 80, 83, 110, 131, 135, 137, 141, 159, 165, 168, 170, 187, 190, 192, 199, 206, 209
 Σφακάκι Παγκαλοχωρίου, 72, 176
 Σωζόπολη(Απολλωνία), 95
 Ταναίς, 94, 209
 Τάρρα, 69, 74, 86, 226
 Ταρσός, 197
 Τήνος, 69
 Τιβεριάδα, 223
 Τορίνο, 174, 210
 Τορόντο, 159
 Τουρκία, 72, 76, 159, 229
 Τριπολίτιδα, 92, 93
 Τρυπητή Μήλου, 112, 113
 Τυνησία, 84, 102
 Τύρος, 79, 122, 135, 152, 159
 Φαγιούμ, 96, 105, 125, 147
 Φερράρα, 49
 Φίλιπποι, 45, 68, 103, 104, 106, 225
 Φιλιππούπολη, 114, 198
 Φραγγονήσι Ηλίας, 136
 Χαλάστρα, 45
 Χαλέπι, 192
 Χαλκίδα, 168
 Χεβρώνα, 74
 Χερσώνα, 116
 Χίος, 78, 101, 104, 106, 226
 Ωρωπός, 92, 93, 111, 117, 140, 158, 175, 178, 180, 183, 185

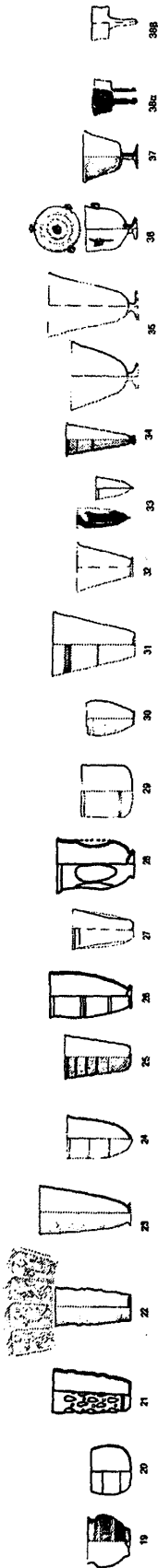
Πιάκια-δίσκοι

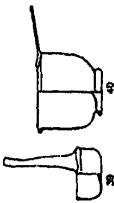
Φιάλες, σκύφοι

Κύπελλα, ποτήρια

Αρύταινες, τρυηλίδες

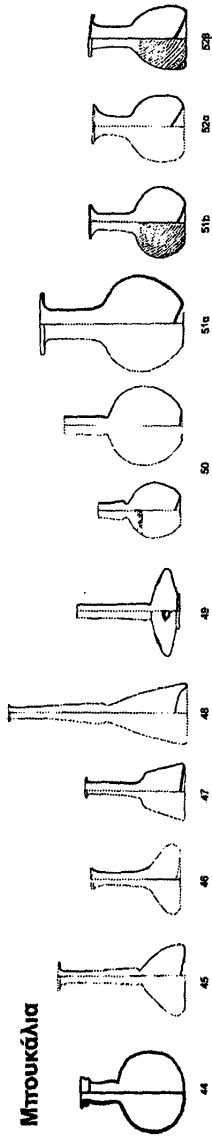
Κύλικα

Κάνθαροι

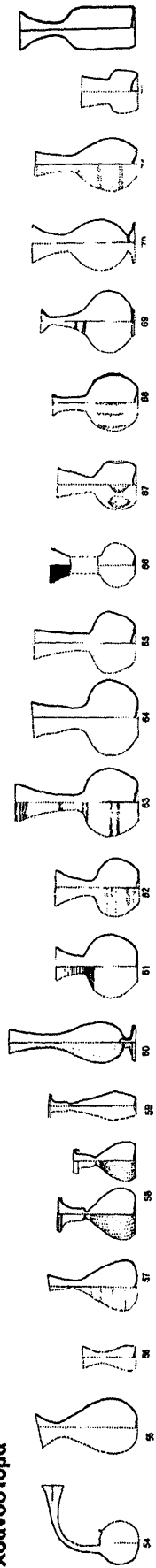
Μπουκάλια

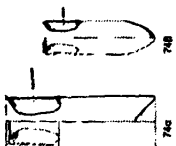
Θήλαστρα

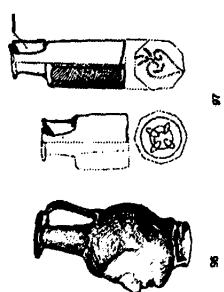
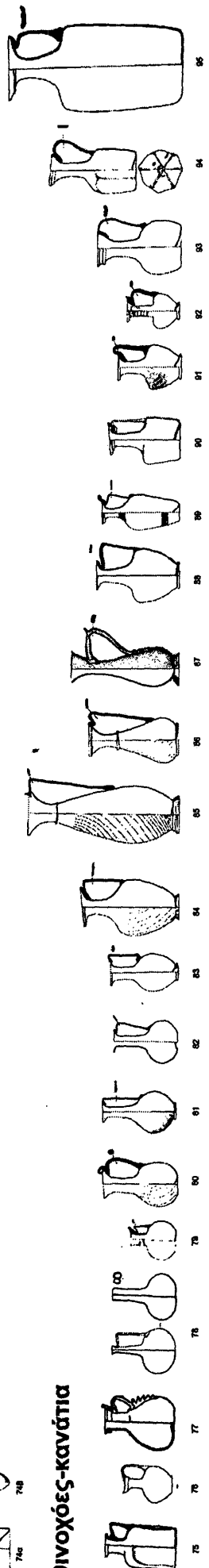
Χαονόστομα

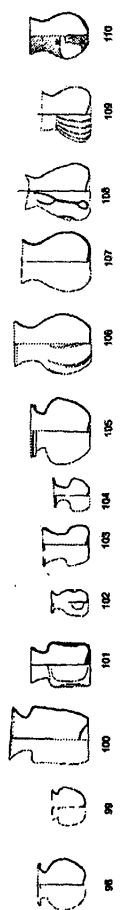

Οινοχόες-κανάτια

Χυτροειδή

Μυροδοχεία

